

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Uğur ŞEN

**YOZGATLI MEHMED SAİD FENNÎ DÎVÂNİ
GAZELLERİNİN ŞERHİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

YOZGAT- 2018

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Uğur ŞEN

**YOZGATLI MEHMED SAİD FENNÎ DÎVÂNİ
GAZELLERİNİN ŞERHİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

YOZGAT- 2018

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 80110513018 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Uğur ŞEN'in hazırladığı "YOZGATLI MEHMED SAİD FENNİ DÎVÂNİ GAZELLERİNİN ŞERHİ" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 30/11/2018 Cuma günü saat 12:00'da yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erdem SARIKAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Işıl Pınar ÖZLÜK

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...06../.12.../2018.. tarih ve .42.. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

06./12./2018

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans olarak sunduğum “Yozgatlı Mehmed Saîd Fennî Dîvânı Gazellerinin Şerhi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2018

Uğur ŞEN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	XIV
ABSTRACT	XV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
ÖNSÖZ.....	XVII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
MEHMED SAİD FENNÎ'NİN HAYATI	2
1.1. Yozgatlı Mehmed Said Fennî'nin Hayatı.....	2
1.2. Şairliği	2
1.3. Fennî Divânı	3
İKİNCİ BÖLÜM	4
YOZGATLI MEHMED SAİD FENNÎ DÎVÂNİ GAZELLERİNİN ŞERHİ	4
(ELİF).....	4
LXXIII	4
LXXIV	8
LXXV	11
LXXVI.....	13
LXXVII.....	17
(BE)	20
LXXVIII	20
LXXX	27
(PE)	30
LXXXI.....	30
TE	34
LXXXII.....	34

LXXXIII	37
LXXXIV	39
LXXXV	41
SE	44
LXXXVI	44
LXXXVII.....	47
LXXXVIII	50
CîM	52
LXXXIX	52
LC	56
HA	58
XCI	58
HI	61
XCII.....	61
D	63
XCIII.....	63
XCIV.....	66
Z	69
XCV	69
XCVI.....	71
R	74
LCVII.....	74
XCVII	76
XCIX.....	79
CIII.....	88
CV	94
CVI	97
CVII.....	100
CVIII.....	102
CIX	105
CX.....	107
CXI	110
CXII.....	115
CXIII.....	119

CXIV.....	121
CXV.....	122
CXVI.....	126
CXVII.....	129
CXVIII.....	132
CXIX.....	135
CXX.....	137
CXXI.....	140
CXXII.....	142
CXXIII.....	145
CXXIV.....	147
CXXV.....	150
CXXVI.....	152
CXXVII.....	155
KABLE'L-BÜLÛĞ Şİ'RE HEVESLENDİĞİM ESNÂLARDA İLK EVVEL YAZDIĞIM GAZEL ŞUDUR:	155
CXXVIII.....	157
CXXIX.....	158
CXXX.....	161
CXXXI.....	164
CXXXII.....	167
CXXXIII.....	169
CXXXIV.....	171
CXXXV.....	173
CXXXVI.....	176
SİVAS VÂLÎSİ PAŞA HAZRETLERİNİN GAZELİNE NAZİREDİR	176
Z	179
CXXXVII.....	179
CXXXVIII.....	182
CXXXIX.....	185
CXL.....	187
CXLI.....	190
CXLII.....	194
CXLIII.....	197

CXLV	200
CXLV	203
CXLVI.....	206
CXLVII.....	210
CXLVIII	214
CXLIX	219
CL	224
CLI.....	228
CLII.....	232
CLIII	236
CLIV	240
CLV	242
CLVI.....	244
CLVII.....	248
CLIX.....	252
CLX	255
CLXI.....	257
CLXII.....	260
SİN	262
CLXIII	262
§	265
CLXIV	265
CLXV	269
CLXVI.....	271
Z DAD.....	273
CLXVII.....	273
CLXVIII	275
CLXIXI.....	277
TA	280
CLXX	280
Z-ZA	283
CLXXI.....	283
AYN	285
CLXXII.....	285

CLXXIII	287
CLXXIV	290
Ğ	293
CLXXV.....	293
F	295
CLXXVI	295
K-KAF.....	298
CLXXVII.....	298
CLXXVIII.....	301
CLXXIX	302
CLXXX.....	303
K	305
CLXXXI	305
CLXXXII.....	309
CLXXXIII.....	310
CLXXXIV	312
CLXXXV	314
CLXXXVI	318
CLXXXVII	321
CLXXXVIII.....	323
CLXXXIX	325
K- N	329
CXC	329
CXCI.....	333
CXCII	336
CXCIII.....	340
CXCIV	342
CXCV	347
İNCESU'DA YAZILMIŞTIR	347
CXCVI.....	350
CXCVII.....	352
CXCVII.....	355
CXCIX.....	357
CC	360

CCI.....	364
CCII.....	366
CCIII.....	368
CCIV.....	370
CCV.....	376
CCVI.....	378
L.....	381
CCVIII.....	384
CCIX.....	387
CCX.....	390
CCXI.....	392
CCXII.....	396
CCXIII.....	398
SİVRİHİSAR'A GİDERKEN.....	398
M.....	401
CCXIV.....	401
CCXV.....	403
CCXVI.....	405
CCXVII.....	407
CCXVIII.....	409
CCIX.....	412
CCXX.....	415
CCXXI.....	419
CCXXII.....	420
CCXXIV.....	423
BİR MU'TERİZE KARŞI.....	423
CCXXV.....	429
CCXXVI.....	431
CCXXVII.....	435
CCXXVIII.....	437
CCXXIX.....	440
ŞÂ'İR-İ ŞEHİR ALAYBEYİ SABIK SA'ÂDETLÜ ÂGÂH PAŞA'NIN GAZELİNE NAZÎREDİR :.....	440
CCXXX.....	443

SİVAS VÂLİSİ REŞİD PAŞA'NIN GAZELİNE NAZİREDİR	443
N	446
CCXXXI	446
CCXXXII	449
CCXXXIII	452
CCXXXIV	453
CCXXXV	456
CCXXXVI	459
CCXXXVII	462
CCXXXVIII	467
CCXXXIX	470
CCXL	471
CCXLI	473
CCXLII	475
CCXLIII	478
CCLIV	482
CCXLV	485
CCXLVI	488
CCLVII	491
V	494
CCXLVIII	494
CCXLIX	496
HE- E	498
CCL	498
CCLI	501
CCLII	502
CCLIII	504
CCLIV	508
ANKARA'YA YENİ GELDİĞİMDE YAZMIŞTIM	508
CCLV	510
CCLVI	513
CCLVII	516
CCLVIII	518
CCLIX	521

CCLX.....	522
CCLXI	526
(BEDÎHE).....	526
CCLXII.....	527
(BEDÎHE).....	527
CCLXIII.....	529
CCLXIV	531
CCLXV.....	533
CCLXVI	535
CCCLXVIII.....	537
CCLXVIII.....	541
(BEŞERİYYETE).....	541
CCLXIX	544
CCLXX.....	547
CCCLXXI.....	549
CCLXXII.....	550
CCLXXIII.....	553
CCLXXIV.....	555
CCLXXV	558
CCLXXVI.....	561
CCLXXVII	562
CCLXXVIII.....	564
RÂSİH'İN GAZELİNE NAZÎREDİR:	564
(Y)	568
CCLXXIX.....	568
CCLXXX.....	570
CCLXXXI.....	573
MAZANNE-İ KİRÂMDAN BİR ZÂTIN (SULTAN BALIM K.S. HAZRETLERİNİN) MEYDAN EVİ İÇİN YAZILMIŞTIR:	573
CCLXXXII	574
CCLXXXIII.....	577
CCLXXXIV	579
CCLXXXV	581
BOĞAZLIYAN'DA YAZILMIŞTIR:	581

CCLXXXVI.....	583
CCLXXXVII.....	586
CCLXXXVIII.....	588
(BEDÎHE).....	588
CCLXXXIX.....	591
CCXC.....	595
CCXCI.....	597
CCXCII.....	600
CCXCIII.....	603
CCXCIV.....	606
CCXCV.....	609
CCXCVI.....	613
(BEDÎHE).....	613
CCXCVII.....	616
CCXCVIII.....	618
CCXCIX.....	622
CCC.....	624
CCCI.....	626
CCCII.....	629
CCCIII.....	632
CCCIV.....	636
CCCV.....	638
CCCVI.....	643
CCCVII.....	644
CCCVIII.....	647
CCCIX.....	648
CCCX.....	652
CCXI.....	654
CCCXII.....	657
CCCXIII.....	658
CCCXIV.....	660
CCCXV.....	662
BÂKÎ'NİN GAZELİNE NAZİREDİR:.....	662
CCXVI.....	666

SIRRÎ'NİN GAZELİNE NAZİREDİR:	666
SONUÇ	669
KAYNAKÇA	672
ÖZGEÇMİŞ	675

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
YOZGATLI MEHMED SAİD FENNİ DÎVÂNİ GAZELLERİNİN ŞERHİ

Uğur ŞEN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

2018-Sayfa 675+XX

Bu çalışmada XIX. Yüzyılın II. Yarısında Yozgat ‘ta yaşayan Yozgatlı Mehmed Said Fennî’nin Divânında bulunan gazeller şerh edilmiştir. Gazellerde şairin ne söylemek istediği, nasıl bir anlam bakışı içinde olduğu anlatılmaya çalışılmış, varsa atasözlerine, deyimlere, ayet ve hadislere işaret edilmiştir.

Bu tez giriş kısmıyla iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında şair Fennî’nin hayatı verilmiş ve dönemin edebiyat anlayışı üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümde ise gazellerin şerhine geçilmiştir.

Bu çalışmada amaç unutulmaya yüz tutmuş bir Divân Edebiyatını şairinin kelimeleri ve mazmunları kullanıştaki ustalığını ve nüktedanlığını ortaya koymaktır. Bu vesileyle hem Divân Edebiyatının hem de merhum şairin daha çok kişiye ulaşması hedeflenmiştir. İki bölümden oluşan bu çalışmada özellikle ikinci bölümde beyitlerin Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktarılmış kısmı verilmiş, sonra beyitler günümüz Türkiye Türkçesine çevrilmiş, en son olarak da beyitlerin şerhi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Fennî, Divân Edebiyatı, Şerh, Gazel

ABSTRACT

Master of Science

THE EXPLANATION OF MEHMED SAİD FENNİ'S DİVAN GAZELLES

Uğur ŞEN

Supervisor: Assoc. Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

2018-Pages: 675+XX

In this study, in the second half of the nineteenth cc, the gazelles in Divan of Mehmed Said Fenni who was from and living in Yozgat are worked through.

In his gazelles, it is tried to be shown what the poet means and what kind of perspectives he has, and if available, it is referred to the proverbs, idioms, verses and hadiths.

This paper consists of two chapters along with introduction part.

In the introduction part, it is mentioned that both poet Fenni's life and the era's literature understanding is dwelled on. In the next chapter, we go on with the explanations of the gazelles in every aspect.

Purpose of this study is to reveal the ingenuity of using words and propositions of a Divan poet who is sinking into oblivion. Hereby it is aimed that both Divan literature and decedent poet reach more people. In this paper consisting of two sections, especially in the second one, the couplets' part adapted from Ottoman Turkish to Latin characters is presented and the couplets are translated to modern Turkish and finally the couplets' explanation is made.

Key words: Fenni, Ottoman Turkish Literature, explain every aspect, gazel.

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.S.** : Aleyhis Selam
ASM. : Aleyhissalat vesselam
C. : Cilt
C.C. : Celle Celaluhu
R.A. : Radiyallahu Anh
S. : Sayfa
SAV. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatı, milletimizin İslam kültürüyle tanışıp kaynaşması sonucu ortaya koyduğu bir edebiyattır. Bu söz konusu edebiyata Yüksek Zümre Edebiyatı, Divân Edebiyatı, Havas Edebiyatı, Saray edebiyatı gibi isimler de verilmiştir.

Yüzlerce yıl devam eden Klasik Türk Edebiyatı olduğu kültürün zenginliği ile yine yüzlerce divan şairi çıkarmıştır. Çoğu eğitim almış kişilerden oluşan bu şairler sözün en güzelini söyleme telaşına düşmüştür ve bizlere birçok eseri miras olarak bırakmışlardır.

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda zirveye ulaşan divan şiirimiz, XVIII. Yüzyılda bir duraklama dönemine girmiş ve XIX. Yüzyılda artık gözden düşmeye başlamıştır.

XIX. yüzyıl Türk şiirinin yönünü Batı'ya döndüğü ve Batı edebiyatından beslendiği bir dönemdir. Merkezde bu değişim çabuk olurken taşrada değişimin daha yavaş olduğu gözlenmiştir. XX. Asra gelindiğinde bile taşrada yaşan pek çok şairin bu değişimi önemsemediği görülmektedir.

Bu kişilere en güzel numunelerden birisi de Yozgatlı Mehmet Said Fennî'dir. Edebiyatçı yazmış olduğu şiirlerde kadim geleneği bütün varlığı ile sürdürmüştür.

Eski eserlerimiz binlerce yıldır oluşturduğumuz kültür ve geleneğimizin en kıymetli unsurları hükmündedir. Maalesef bu eserlerin çok azı incelenip yayınlanmış ve aktararak okuyucuların hizmetine sunulmuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Yozgat' ta yaşayan şair Fennî'nin Divânı bu kaygılarla incelenmiş ve okuyucularla buluşması sağlanmıştır.

Bu yapılan çalışmada Divân Edebiyatının son büyük temsilcilerinden Fennî'nin gazelleri şerh edilmeye çalışılmıştır. El-mâ'nâ fi batnı's-şâ'ir (mânâ şairin karnındadır) sözünden hareketle eksiklikler mutlaka olmuştur.

Şairin divanındaki gazelleri şerh edilirken Dr. Ali Şakir ERGİN'in Yozgatlı Mehmed Said Fennî Divânı esas alınmış, bütün şerh ve sıralama bu kitap doğrultusunda yapılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda kaybolmaya yüz tutmuş bir değer ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu vesileyle yüksek lisans eğitimim boyunca bize Divân Edebiyatı

konusundaki derin bilgi birikimini aktaran, Divân Edebiyatına farklı bir bakış açısıyla bakmamızı sağlayan, Fennî gibi bir şairi tanıyıp şiirlerini şerh etmemize vasıta olan değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Mustafa FİDAN'a şükranlarımı sunarım.

Tez aşamasında bana her konuda yardımcı olan, sabırla katlanan, manevi destek veren eşim Hicran'a da teşekkür ediyorum.

Uğur ŞEN

Yozgat, Kasım 2018

GİRİŞ

Klasik edebiyat, yüksek zümre edebiyatı olarak da bilinen Divan edebiyatı, Türklerin 13. ve 19. yüzyıllar arasında Anadolu coğrafyasında oluşturdukları İslam kültürünün ortak özelliklerini yansıtan, geniş ölçüde Arap ve Fars etkisini taşıyan bir edebi dönemdir. Şairler, eserlerini “Divân” adı verilen kitapta topladıkları için bu ismi almıştır

Bu tezin amacı 19. Yüzyılın ikinci yarısında ve Divan Edebiyatının merkezi olarak kabul edilen İstanbul’da değil de taşrada yaşayan bir Divan Edebiyatı şairini geniş kitlelere tanıtmaktır.

Tezde Yozgatlı Mehmed Said Fenni divanında bulunan gazellerin şerhi yapılmıştır. Bu şerhler yapılırken herkesin kolay anlaması için beyitler önce günümüz Türkçesine çevrilmiş daha sonra da beyitlerin açıklaması yapılmıştır.

Tez konusunun içeriğine, ana ve alt başlıklarına, “Özet” ve “Sonuç” kısmında detaylıca yer verilmiştir.

Yapılan bu çalışmada Divan Edebiyatının daha fazla kişi tarafından ilgilenmesi amaçlanmış olup milletimizin binlerce yıldır oluşturduğu kültür medeniyetine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMED SAİD FENNÎ'NİN HAYATI

1.1. Yozgatlı Mehmed Said Fennî'nin Hayatı

Asıl adı Said olan Fennî, 1850 tarihinde Yozgat'ta doğmuştur. Tahsilini Yozgat'ta bulunan Demirli Medresede tamamlamıştır. Babası Hacı Sadık Efendi'den ve meşhur hattat Ömer Ragıp Efendi'den özel olarak Arapça, Farsça ve hat dersleri almıştır.

Şaire Fennî mahlası Ankara valisi Sırrı Paşa tarafından verilmiştir. Şair Yozgat'ta Birinci Mübeyyizlik, İdare Meclisi Başkâtipliği ve Vergi Başkâtipliği görevlerde on altı yıl memurluk yapmıştır.

Sonrasında Kayseri'ye tayin olunmuş ve adliyenin çeşitli dairelerinde on yıla yakın görev yapmıştır. Kalecik, Kızılcahamam, Sivrihisar'da değişik memuriyetlerde görev yaptıktan sonra Ankara Valisi Abidin Paşa'ya gönderdiği bu şiirler paşanın dikkatini çekmiş ve Ankara Valiliği İdare Meclisi Başkâtipliğine getirilmiştir. Bu görevini ifa ederken Ankara İdadisi yazı ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır.

Bir süre daha memuriyete devam eden şair 1918 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Şairin mezarı maalesef bilinmemektedir.

1.2. Şairliği

XIX. asrın ikinci yarısında doğan ve XX. asrın ilk çeyreğinde vefat eden şair Yozgat'ta yetişen şairlerin en önemlilerinden biri olarak bilinmektedir. İlk şiirlerinde aslında bir şair olan babasının etkisinde kalmış ve şiirlerinde tasavvufu oldukça sık kullanmıştır.

Geçen zamanla şairliği oturan ve kendine has bir üslubu yakalayan şair Divân Edebiyatının önemli şairleri Fuzuli, Baki, Nabi ne Nedim'e tahmisler ve nazireler yazarak bu söz konusu şairlerden geri kalmadığını ve başarısını bütün edebiyat âlemine ispat etmiştir.

Edebiyatın ve sanatın merkezi olarak kabul edilen İstanbul'a gitmeyi çok isteyen şair, yazmış olduğu kasideleri devrin padişahına ve devlet adamlarına ulaştırmayı arzulamış; ama maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu yolculuğa çıkamamıştır.

1.3. Fennî Divânı

Elde bulunan Fennî Divânı kapak içi sayfaları hariç 83-11 varak 166+22 (188) sayfadan ibarettir. Divan sarı renkli, kalın, şapsız ve filigransız kağıtlara yer yer de filigransız ince sarı kağıtlara yazılmıştır.

Defter yaprakları dağılmaması için sonradan, karton kapaklı ve muntazam bir şekilde ve sanatsız olarak ciltlenmiştir. Cilt yapılırken divanın sayfa numaralarında hatalar yapılmıştır. Bir kısmı eski yazı ile bir kısmı yeni yazı ile olan divan sayfa numaraları düzenli değildir.

İKİNCİ BÖLÜM
YOZGATLI MEHMED SAİD FENNÎ DÎVÂNİ GAZELLERİNİN
ŞERHİ

(ELİF)

LXXIII

A-32/b

Acı sözler atıyorsun şekerim n'oldu sana

Şekerim şive-gerim verd-i terim n'oldu sana

Şeker sevgilim, acı sözler söylüyorsun sana ne oldu? Cilvelim, yeni açmış gülüm sana ne oldu?

İran ve Türk Edebiyatlarında bir anane halinde olan ilk gazelin birinci mısraının Arapça yazılmasına şair Fennî'nin uymadığı görülmektedir. Şair birinci mısradan itibaren açık ve anlaşılır bir ifade tarzı kullanarak divanına başlamayı uygun görmüştür.

Fennî ilk beytinde direkt sevgiliye bir hitapla başlayıp sanki önceden böyle bir durum yokmuş da sonradan tezahür etmiş gibi haletin içine girmiştir.

“Şekerim” ile seslenilen elbette ki sevgilinin kendisidir. Fakat burada şaşılacak durum, sevgilinin sanki ilk defa acı sözler söylüyor gibi bir anlayışın içine sokulmak istenilmesidir. Hatta bu durum “n'oldu sana” sorusuyla pekiştirilmiştir.

Divân Edebiyatında sevgilinin özellikleri içinde acı ve ıstırap verici oluşu başta gelir. Cevr oku atar, cana kasteder, zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar. Gönlü taştır, âşığa yâr olmaz, ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir; ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesir etmez, merhametsizdir.

Beyitte acı sözler söyleyen dudaktır. Dudak bazen âşığa can bağışlar, bazen de burada olduğu gibi kötü sözler söyleyebilir. Öyle ki daha ileri gidip âşığı azarlayıp zehirlediği de olur.

Gül, divan şiirinde en çok sözü edilen çiçektir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Gerek koku, gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir.

Beyitte sevgili şekere benzetildiğinden teşbih, n'oldu sana sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır. Ayrıca acı ile şeker arasında tezat sanatı vardır.

Seni zannım bana ağyar yüreklendirmiş

Eskiden böyle değildin ciğerim n'oldu sana

Ciğerim, seni zannedersem ağyar yüreklendirmiş, sen eskiden böyle değildin sana ne oldu?

Ağyar, başkaları, yabancılar demektir. Divân şiirindeki aşk üçgenini oluşturur. Bunlar seven, sevilen (yâr) ve sevgilinin diğer âşıkları (ağyar) dır. Ağyar, daima âşığa yanlış haber verdiği için eğrilikle itham edilir ve kaşa benzetilir. Rakip olarak bilinen ağyar, bu beyitte olduğu gibi âşığın şikâyetlerine maruz kalır. Onun için kötü, çirkin ve zalimdir. Âşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebetlerdir. Âşığı üzen de zaten budur. Bu nedenle âşık daima sevgiliye tembihlerde bulunur ve ağyar hakkında onu uyarır.

Sevgili bir ciğere benzetildiğinden teşbih sanatı yapılmıştır. Aşık sevgilinin her daim bu hal üzerine olduğunu bildiği halde bilmezden geldiği için tecahül-i arif yapılmıştır. Yine soru yoluyla istifham yapılmıştır.

Senin evvelleri sinende salâbet yoğ idi

Söyle Elmas'cığım âlî-güherim n'oldu sana

Senin önceleri göğsünde böyle katılıklar yoktu. Elmascığım bulunmaz cevherim ne oldu sana?

Güher, değerli taş ve mücevher demektir. Divân edebiyatında cevher ve mücevher olarak kullanılan taşlar akik, la'l, yakut, inci, zümrüt vs. Göze sürülen sürmeye bir cevher gözüyle bakılır. Cevher, renkleri; hazine, sandık ve kutularda bulunması dolayısıyla genellikle ağız ve dudak için söz konusu edilir. Süs

eşyalarında, kılıç kabzalarında, gerdanlık ve küpelerde edindiği yer ile kullanılan cevher, sevgilinin vuslatı ile âşığın gönlünü temsil eder.

Aşık sevgilinin katı gönüllü olmasından her daim şikayetçidir. Ama bunu ilk defa öğreniyormuş gibi bir tutuma girdiğinden tecahül-i arif yapılmıştır.

Söyle Mevlâ'yı seversen yerimi hâr etme

Söyle ey gül-dehenim işve-gerim n'oldu sana

Allah'ını seversen ne olduysa söyle yerimi diken etme. Ey gül dudaklım, nazlım sana ne oldu?

Divân şiirinde âşığa eziyet eden unsurlar birer dikene benzetilir. Bunların başında zaman, rakip cevri ü cefa ve gam gelir. Sevgilinin kirpiği de bazen diken olarak ele alınır. Yanak gülü üzerinde sakal da bir diken gibi durur. Sevgili gülşene benzetilince rakip de o gülşenin har u has (çer çöp)'ı olur.

Sevgilinin dudakları güle benzediğinden teşbih yapılmıştır. Gül, dehen, har arasında da tenasüp vardır.

Sen evâ'ilde yalan söylemeyi bilmez idin

Şimdi ey yâr-ı hakikat eserim n'oldu sana

Sen önceleri yalan söylemeyi bilmezdin. Ey eserimin gerçek sevgilisi şimdilerde sana ne oldu?

Hakikat, bir şeyin aslı ve esası demektir. Gerçek ve doğru demektir. Kâinat ve tabiat ve ulûhiyet hakkında bütün teşbih ve mecazlardan âri ve zahir olan gerçek anlamındadır.

Eser ise, yapı yani birinin meydana getirdiği nesne demektir ki âşık bu beyitte sevgiliyi kendisinin mamul ettiğini vurgulamaktadır.

Sevgili her daim sözünü tutmazken aşık bunu ilk defa öğreniyormuş gibi bir hissiyata kapıldığından tecahül-i arif vardır.

Yoksa sevdasını şuha mı takyîd etti

Bu gamın aslı ne âzâde-serim n'oldu sana

Yoksa sevdasını bir işveli, nazlı sevgiliye mi bağladı? Ey başıboş sevgilim böyle dertli olmanın sebebi nedir?

Takyit, kayıt ve şarta bağlanma, şart koşma, deftere yazma, harfe nokta ve hareke koyma demektir.

Şuh ise, şen ve hareketlerinde serbest olan; nazlı ve işveli demektir.

Sevda; çok kara, simsiyah demektir. Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki buna daha çok süveyda denir. “Kara sevda” deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. (Pala, Geniştirilmiş Dördüncü Baskı, 478).

Saklayanlarda kalır dert meseldir Türkçe

Saklama derdini nûr-ı basarım n'oldu sana

Türkçede “saklayanlarda dert kalır” sözü meşhurdur. Ey gözümün nuru derdini saklama, sana ne oldu?

Sanki derdini saklayan, gizleyen sevgiliymiş gibi bir izlenim çizilmesine rağmen durum tam zıttıdır. Yani derdini saklayan, gizleyen âşığın kendisidir. Öyle ki, “Saklayanlarda dert kalır” sözünü delil göstererek bu derdinden kurtulmak istemektedir.

İnliyorsa FENNÎ gibi yine ey nâ-yı kalem

Fâzılım pür-hünerim nükte-verim n'oldu sana

Ey ney gibi olan kalemim Fennî gibi inliyorsa. Fazilet sahibi üstün kimsem, hünerlim, nükte dolu sevgilim sana ne oldu?

Nükte ince manalı söz, idraki ve anlaşılması nezaket ve zarıflığe dayanan nazik husus demektir. İbarenin asıl manasından başka olan nazik ve latif mana anlamına da gelir.

Ney ise; kamıştan yapılmış, bir arşın uzunluğunda nefesli bir çalgıdır. Özellikle Mevleviler arasında çok itibar gören sazdır. Sesi yanık ve lâhûtîdir.

LXXIV

A-32/b

Al giyinmek müstehaktır al giyin cânım sana

Al giyinmezsen yeşillenmezler ey hânım sana

Ey canım sana al giyinmek yakışır, al giyin. Ey hanım sen al giyinmezsen kimse sana yeşillenmez.

“Canım ve hanım” diye hitap edilen kişi sevgilidir. Sevgili bu beyitte âdeta bir güle teşbih olunmuştur. “Al giyin” den kasıt bir gül misal baştan ayağa kırmızılara bürünmesidir. Bir gül gibi önce yeşillenir sonra da kırmızılara bezenir sevgili.

Ey canım sözünde nida sanatı yapılmıştır.

Al giyin allar kuşan ruhsâr-ı gül-gûnun gibi

Güller istikbâle çıksın verd-i handânım sana

Kırmızı giyin, kırmızılar kuşan, gül renkli yanağın gibi. Gül gibi gülen yüzlüm, güller seni karşılamaya çıksın.

Divân şiirinde yanak yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir. Renk bakımından gül, gül yaprağı,

gülistan, gülşen, gonca, lale, laleazar ve şaraba benzetilir. Ancak çoğu zaman bu çiçekler yanağa benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağındaki rengini daima kıskanır.

Gülün yapraklarının dökülmesi, yanağı kıskandığı içindir. Bazen açılarak ona benzemek isterse de gonca ona açılmamasını tembih eder. Sevgili gül bahçesine yanağını gösterecek olsa bütün güller yere geçer, utanır.

Sevgilinin yanağı güle benzediğinden teşbih sanatı yapılmıştır. Gül ile gül gibi gülmek arasında benzerlik ve anlam ilişkisi olduğundan hem teşbih hem de tenasüp vardır.

İmtihan et denk ise girme libâs-ı fâhire

Nâ-sezâdır câmeden sıkırtma cânânım sana

Ey cananım, dene ve sana uygun değilse şaşalı elbiseleri giyme. Sana münasip olmayan elbiseleri giyme.

Şair sevgiliden kendisine uygun elbiseleri giymesini istemekte dikkat çekeceğinden dolayı gösterişli elbise giymesini uygun bulmamaktadır.

Naz eder elmâsa pırlantaya istignâ satar

Dâd-ı Hak'tır bu mücella çehre-nâzânım sana

Elmasa naz eder, pırlantaya değer vermez. Nazlı yüzlüm, bu yüzündeki parlaklık sana Allah vergisidir.

Sevgili dünya metana değer vermediğinden, dünya malını önemsemediğinden kendisine en büyük hediye daha doğrusu ihsan olarak yüzüne parlaklık verilmiştir. Zaten yüzü parlak olan bir sevgili elmasa da pırlantaya da değer vermez. Çünkü en büyük hazineyi yüzünde taşımaktadır.

Bir musanna' kurta yaptırdım kulaklar duymadık

Bir niğın dik-nişîn aldım Süleyman'ım sana

Ey Süleyman'ım sana; kulakların duymadığı, kimselerin görmediği sanatkârane yapılmış bir mühür aldım.

Süleyman, Davut peygamberin oğludur. On iki yaşındayken babasının yerine tahta geçmiştir. Hem padişah hem de peygamberdir. Cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahiptir. Üzerinde İsmi Azam yazılı bir mühürlü yüzüğü varmış. Bu yüzüğün taşı kibrit-i ahmerden olup bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğmişlerdir. (Pala, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, 490).

Bir müzeyyen câme kestirdim kadd-i mevzununa

Giy salın şayestedir serv-i hırâmânım sana

Düzgün boyuna süslü bir elbise yaptırdım. Ey yürüyen servim giyinip salınarak yürümen sana yakışır.

Divân şiirinde adından en çok söz edilen ağaç servidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. O bir süs ağacıdır. Yaz kış yeşil kalır. Güz rüzgârları bile ona etki edemez. Hafif rüzgârla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için daha çok “serv-i revan” tamlaması kullanılır. (Pala, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, 477).

Bir kadife palto biçtirdim ki zerrin şemseli

İktisa kıl pek münâsib mihr-i rahşânım sana

Altın işlemeli bir kadife palto yaptırdım. Ey parlak güneşim onu giymek sana uygundur ve yakışır.

Şair sevgili için yaptırdığı kadife ve işlemeli bir paltodan söz etmiş. Bu beyitte çağın standartlarına uygun olarak mazmunlara yeni bir mazmun olarak paltonun eklendiğini görmekteyiz.

Menzil-i ağıârı teşrif etmemek şartıyladır

Bir fotin diktirdim amma mâh-ı tâbânım sana

Parlak ayım, başkalarına gitmemen şartıyla sana yeni bir ayakkabı yaptırdım.

Bir önceki beyitte sevgili için kadife palto yaptıran şair, bu beyitte yine mazmunlara bir yenilik getirip sevgili adına ayakkabı yaptırıyor. Şart olarak hep yanında kalmasını, başkalarına gitmemesini istiyor.

Var ise noksanı FENNÎ'nin efendim 'afüv kıl

Vakt u hâl ma'lûmdur ey âşûb-ı devranım sana

Efendim, Fennî'nin noksanı varsa da sen affet. Ey zamanının karıştırıcısı sevgilim zaman ve durumlar sana malumdur.

Aşub-ı devrandan anlaşılması lazım gelen fitnedir. Ahir zamanda birçok karışıklıklar çıkacağı ve fitneler kopacağı bilinmektedir. Divân şairi bu karışıklıklara neden olarak sevgiliyi gösterir. Sevgili bir görünüşüyle fitneler koparır, âşıkları arasında kavgaya neden olur. Sevgilinin en önemli fitne kaynağı boyudur.

Zamanın karıştırıcısı sevgili olduğundan kapalı istiare vardır.

LXXV

A-32/b

Dersen ey âşûb-e dil 'arz-ı cemâl etmem sana

Bir cinâyettir bu söz 'afv u helâl etmem sana

Bu karıştırıcıya gönül dersin sana yüzümü göstermem. Bu söz bir cinayettir seni affetmem, hakkımı helal etmem.

Gönül âşğın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önemli bir yer hazırlar.

Gönül bir hitap yeridir. Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur, gam ve kederden beslenir. Gönül; perişandır, dertlidir, hayrandır, haraptır, kararı yoktur. Gönül hastasının derdi nazdan dolayıdır. Aşk derdine tutulan gönül; esir, mahpus, bağlı ve berdâr olur.

Sen bu istiğnâyı hep benden ta'allüm eyledin

Her kabâhat bende tahmil-i vebâl etmem sana

Sen bu gönül tokluğunu hep benden öğrendin. Her kabahat bende bu vebali sana yükleyemem.

Vebal; doğru olmayan bir hareketin manevi mesuliyeti demektir. İstiğna ise, Cenabıhak'tan başka kimsenin minneti altına girmemektir. Elindekini kâfi bilmek, zenginlik istememektir.

Sevgilinin bu beyitte âşıktan öğrendiği gönül tokluğu eldekiyle yetinmesidir. Ama âşık bi-sabr u bi-karar olduğundan hep daha fazlasını istemektedir.

Şair söylediklerinin tam terisini kastedtiğinden tariz yapmaktadır.

Şimdi sensin cümlelerin mümtâzı ey 'âli-mizâç

Eylemem bûhtân isbât-ı misâl etmem sana

Ey yüksek yaratışlı sevgili, şimdilerde herkesin en seçkini sensin. Sana; iftira etmem, delillerle açıklayabilirim.

Sevgili her daim âşığın gönlünde, zihninde, hayal dünyasında en yüksek yerdedir. En seçkin, ulvi ve yüce şahsiyet her zaman sevgilidir. O, her daim en ulu kişidir.

Ey sözünden nida sanatı yapılmıştır. Bûhtan ile ispat arasından tezat sanatı yapılmıştır.

Anladım vâbeste-i hüküm kadardır her umûr

Ba'dez-în ey çarh-ı mümsik 'arz-ı hâl etmem sana

Emirler hükmün bağlayıcılığı kadardır anladım. Ey eli sıkı bağlı felek artık sana durumumu anlatmam.

Şair, bu beyitte bir teslimiyet içindedir. Zamandan, felekten ve talihten şikâyetçidir.

Allah'ın ezeli hükmü, takdir, levh-i mahfuzda yazılı olanların vücut bulmadan evvelki haline kadar, ortaya çıkmasına da kaza denir. Kader, imanın şartlarından biridir.

FENNÎ'yi bî-çâreyi yordu hayâl-i hâm ile

Ey dil-i dîvâne artık imtisâl etmem sana

Olgunlaşmamış hayaller çaresiz Fennî'yi yordu. Ey çılgın gönül ben artık sana uymam.

Şairin olgunlaşmamış hayal olarak söz ettiği şey, muhtemelen sevgiye kavuşmaktır. Çünkü âşğın gönlünde her daim vuslat vardır. Sadece bununla ilgilenir. Ama bu kadar istemesine, arzu etmesine mukabil bir türlü isteğine kavuşamamaktır. Bu durum da beraberinde büyük bir hayal kırıklığını ve çaresizliği getirmektedir.

Şair ayrıca gönlünü kendinden ayrı düşünmekte ve bir daha ona uymayacağını söylemektedir.

Gönül bir çığına benzetildiğinden nida sanatı yapılmıştır.

LXXVI

A-32/b

Bakarsın nigâh-ı hışm ile dâ'ima bana

Nedir sence bilmem bunca aynî ezâ bana

Bana daima kızgınlıkla bakıyorsun. Bana bunca eziyet sence neden yapılıyor?

Nigah, süzgün bakış demektir. Sevgilinin süzgün ve manalı yan bakışıdır. Divân şiirinde sevgilinin bakışında binlerce anlam vardır. Âşık bakışın manasını çözmekte güçlük çeker. Bu bakışlar âşığa ıstırap verir. O öylesine naziktir ki sanatını hiç hissettirmeden icra eder.

Aşık eziyetin neden yapıldığını bildiği halde bilmez gibi görünerek tecahül-i arif yapmaktadır.

Hatn-i nâfesi dedim zülf-i anberînine

Budur işte budur ‘azv edilen hatâ bana

Misk kokulu saçlarından nefisini uzak tuttum. Bana atılan iftira ve hata budur.

Saç, divân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarından sayılabilir. Saç; şekli, kokusu, rengi yönlerden birçok beyitte anlam verir. Öncelikle saç; perişan, düzensiz, dağınık ve uzun durumlarıyla âşığın aklını başından alır, esir eder, perişan eder. Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur. Bazen de dışardan gelir. Misk ve amber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rüzgâr alıp âşığa götürür.

Saç koku yönünden; misk, nâfe, amber, semen, reyhan, ud, abîr, galiyeye benzetilir. Bu nedenle teşbih sanatı yapılmıştır.

Edânîye arz-ı minnet eyler kıyâs etme

Gerekirse yine senden gerektir ‘atâ bana

Alçaklara iyilik sunma sonra karşılaştırmaya gider. Bana bağışlanma gerekirse yine senden gelecektir.

Şairin burada alçak olarak belirttiği kişi ağyardır. Sevgiliden ağyara iyilik yapmamasını özellikle ister ki sonradan ağyar bu iyilikleri bile karşılaştıracak mizaçtadır. Dolayısıyla yapılması gereken bir iyilik ya da bağışlanma olacaksa sadece âşığa olmalıdır görüşündedir.

Dilde mâdâmki var sana fart-ı muhabbetim

Gam-ı hicri andırır ne etsen cezâ bana

Gönlümde sana muhabbet ve sevgide aşırılığım olduğundan bana ne ceza versen de ayrılığın üzüntüsü gibidir.

Âşığın gönlündeki aşk, muhabbet ve sevgi aşırı boyutlardadır. Sevgili ne yaparsa yapsın, ne söylerse söylesin, hangi davranışta bulunursa bulunsun asla eksilmez; bilakis gün be gün artar. Kaldı ki sevgili ne ceza verse de bu hiçbir zaman ayrılığın acısı kadar yakıcı olamaz. Âşık sevgilinin vereceği her cezaya razıdır; ama ondan ayrı kalmayı istemez.

Sana arz-ı mehr etmekle mecbur-naz ettim

Sen ey merhametsiz her ne yapsan sezâ bana

Sana aşkıma sunmaya mecbur oldum. Ey merhametsiz sevgili her yapsan bana layıktır.

Divân şiirinde sevgilinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi merhametsiz olmasıdır. Hatta bu merhametsizlik o derece ileri boyuttadır ki bazı zamanlarda ölüm dahi âşığa acıyarak merhamet gösterir.

Ey sözüyle nida sanatı yapılmıştır.

Hayalim fotoğrafıyla aldım seni sadra

Uzaktır visâlin gerçi kim süretâ bana

Seni göğsüme hayalinin fotoğrafıyla aldım. Gerçi görünüşte sana kavuşmak bana uzaktır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte divân şiirinin ve ona ait mazmunların da farklılaştığını görmekteyiz. Öyle ki bu anlamda fotoğrafın bir beytin içine girmesi ve sevgiliyi hatırlatması manidardır. Eskiden sadece zihninde sevgiliyi canlandıran

âşığın elinde artık somut bir gerçeklik vardır. O da fotoğraf karesidir. Sevgiliye ve ona kavuşmaya uzak olan aşkı, artık sevgilinin fotoğrafıyla yetinmek durumundadır.

Semek sahn-ı deryâda ne mümkün olan sîrâb

Temâşâ-yı rûyundan gelir mi gınâ bana

Balığın denize kanması nasıl mümkün değilse, benim de senin yanağını seyretmem bana yeterli gelmez.

Yanağın su, ab-ı revan olduğu hallerde parlaklık, berraklık ve şeffaflık özellikleri kendini gösterir. Su ateşi söndürdüğü halde sevgilinin yanağı âşığın aşkını artırır. Parlaması dolayısıyla güneşe bakılmaz. Âşığın gönül gözü de sevgilinin güneş yanağına bakmaya doyamaz. Yani sevgilinin yanağını gören âşık gece aya, gündüz güneşe itibar etmez.

Mübalâğa sanatı yapılmıştır.

Fennî taşınır mı yâr için sû-i endîşe

Rakîb-i bed-endîş eylemiş iftira bana

Fennî sevgili için kötü düşünce akla gelir mi? Kötü düşünceli rakip bana iftira atmış.

Âşık sevgili için hiçbir zaman kötü düşünmez, sevgili adına düşündükleri hep iyilik ve güzellik adınadır. Rakip kötü yaratılışlı ve kötü düşünceli biri olduğundan âşığa iftira atmıştır.

Rakip ve kötü düşünce arasında tenasüp yapılmıştır.

LXXVII

A-33/a

Gam-ı ‘aşkın dil-i bîmârıma müdgam değil â

Çekmem artık çekemem nefse mukaddem değil â

Gam dolu aşkına hasta gönlüm “müdgam” değil ya. Çekmem ve artık da çekemem. Bu gönlüme “mukaddem” değil.

Mukaddem; zaman ve mekân cihetiyle daha evvel olan demektir. Diğer anlamları da değerli ve üstün ile küçükten büyüğe sunulan, takdim edilendir.

Müdgam ise, peş peşe gelen iki kelimedenden birincisinin son, ikincisinin ilk harflerinin aynı olmasıdır.

Bimar ise hasta demektir. Divân şiirinde âşık bir aşk hastasıdır. Sevgilinin dudakları âşık denen hastaya şifa verir. Âşık aşkı yüzünden bir hasta gibi geceleri ağlayıp inleyerek sabahlar.

Gönül, bimar, aşk arasında tenasüp vardır.

Aç der-i mekremeti ben de mükerrem olayım

Künc-i vaslın güzelim künc-i mutalsam değil â

Güzelim, merhametini dağıt ki, ben de faydalanıp izzet ve ikrama kavuşayım. Kavuşma köşesi sihirli bir köşe değil.

Sevgiliye hitaben “güzelim” lafzının kullanılması manidardır. Âşık sevgilinin merhametsiz olduğunu bildiği halde ondan yine izzet ve ikram istemektedir. Eğer bir vuslat olacaksa da bunun çok uzak olmadığı ve en kısa zamanda gerçekleşeceği ümidindedir. Bu durumda tecahül-i arif sanatı yapılmıştır.

Hedef-i tîr-i cefâ etme yazıktır yıkılır

Çünkü dil kal’a-i âhen gibi muhkem değil â

Gönlümü cefa oklarının hedefi haline getirme yazıktır yıkılır. Çünkü gönlümün kalesi kalem gibi sağlam değil.

Âşığın yaralı ve hasta gönlüne karşılık, sevgilinin demir gibi katı ve sağlam gönlü çıkarılmış ve ikisi mukayese edilmiştir. Âşığın gönlü o kadar naif ve zayıf hale gelmiştir ki, âdeta yalvarırcasına sevgiliye artık cefa oklarını atmaması için ricalarda bulunur.

Gönül bir kaleye benzetildiğinden teşbih yapılmıştır.

Elverir ah-ı hezâr eyleyerek beklediğim

Kûyun ey gonca-dehen beyt-i mu'azzam değil â

Ey gonca dudaklı sevgilim, binlerce ah çekerek beklediğim Kâbe değil senin mahallendir.

Kûy; mahalle, köy, yurt, sokak demektir. Âşık için sevgilinin köyü çok önemlidir. Âşık, daima oraya ulaşmak ister, oradan hiç ayrılmamak arzular. Sevgili kûyunda bir sultandır ve orada herkes ona muhtaçtır. Şair sevgilinin kûyunu Kâbe, harem, Mekke, secdegâh, cennet, bağ-ı cihan, gülşen ve bostan gibi sözcüklerle belirtir. Âşık Kâbe gibi sevgilinin mahallesini tavaf eder. Kâbe yerine bu beyitte olduğu gibi sevgilinin mahallesini tercih eder.

Ey sözünde nida, dudak bir goncaya benzetildiğinden teşbih sanatı yapılmıştır. Sevgilinin yurdu ile Kabe arasından anlam ilişkisi kurulduğundan tenasüp vardır.

Etme ey şu'le-i çeşmim bu kadar istignâ

Sohbetin derd-i dil-i zarıma merhem değil â

Gözümün alevi bu kadar gönül tokluğu etme; çünkü sohbetin ağlayan gönlümün derdine merhem değil.

Göz, devamlı ağladığından artık belli bir zamandan sonra kan olarak akmaya başlar. Gözyaşının kanlı oluşu “kan ağlamak” deyimini ile anlatılır.

Gözyaşı, âşığın en belirgin özelliklerinden biridir. O rengi, parlaklığı, şekli, yuvarlaklığı, hareketliliği ve çok oluşu; akarken ince, uzun görünüşü gibi hususlar dolayısıyla çeşitli hayaller içinde söz konusu edilir.

Gönül ise; âşık gibi ağlar, kanlı gözyaşı döker, yaralar içindedir; aşkın ve gamın merkezidir. Gözyaşları aktıkça gönül çerağı, gönüldeki aşk ateşi daha da parlak.

Gönül ağladığından teşhis; hasta gönül ile merhem arasında da tenasüp vardır.

Rağbeti yoksa mülâkâta ne lâzım acı söz

Herkes ey dilber-i şîrîn-dehen ebkem değil â

İsteği yoksa acı söz kavuşmaya lazım değil. Ey tatlı dudaklı dilber herkes dilsiz değil.

Divân şiirinde sevgilinin ağzı tatlı olduğu için şeker, helva ve bala benzetilir. Ağız ve dudak gerçekte birbirinden farklı şeyler ise de etrafında kurulan hayal ve benzetmeler aşağı yukarı aynıdır. Bu iki unsur birbirinin müteradifi gibidir.

Beyitte sevgilinin isteksizliği ve bu isteksizlik sonucu acı sözler sarf etmesi anlatılmıştır.

Ey sözünde nida sanatı yapılmıştır. Sevgilinin dudakları tatlıya benzetildiğinden de teşbih yapılmıştır. Şeker ile acı arasında da tezat vardır.

Ya soyun pîreheni yâhut uzak ol benden

Dil-i Fennî meleğim sabr-ı mücessem değil â

Meleğim; ya gömleğini çıkart ya da benden uzak dur. Fennî'nin gönlü sabır taşı değil.

Mücessem; cismi olan, dış duygularımızla bilinip varlığından haberdar olduğumuz şey, varlığı görünen, cisimlenmiş olan, bir şekli gösteren; uzunluğu, kalınlığı ve genişliği olan cisim demektir.

(BE)

LXXVIII

A-34/a

Sahne-i kırtâsta bir nokta gördüm ben garîb

Sadr-ı sîmînde zannettim ki kalmış ben garîb

Kâğıdın üzerinde ben garip bir nokta gördüm. Gümüş göğsünde ben (in) garip kaldığını zannettim.

Divân şiirinde sine, duyguların algılandığı yer olarak düşünülür. Hayati önem taşıyan organların sinede bulunması mecaz-ı mürsel yoluyla kalp yerine kullanılmasına yol açmıştır.

Âşığın bağı bir pîrehendir yani gömlektir. Hatta kanlı ve yaralı olur. Zira yürek zaten kan ile doludur.

Ben ise vücutta meydana gelen noktadır. Bu nokta, güzellik sayfasına yani yanağa zülûf kaleminden damlamıştır.

“Ben” sözcükleri ile beyitte cinas sanatı yapılmıştır.

Ben seni sarmak me’âyibden garâibden midir?

Kaçma benden âhû gözlüm ben garîbim sen garîb

Seni sarmak acayip mi yoksa ayıp mıdır? Ahu gözlüm benden kaçma, bu dünyada sen de ben de garibiz.

Şair seni sarmak “acayip mi yoksa ayıp mı?” diye sorarak aslında her ikisinin de sakıncalı olmadığını ve bir sorun teşkil etmeyeceğini vurgulamak istiyor.

Ahu; misk hâsıl etmesi, Çin, Hoten gibi ülkelerde bulunması, vadilerde ve sahralarda gezmesi, gözlerinin güzel olması hususları dolayısıyla söz konusu edilir.

Midir sözüyle istifham sanatı yapılmıştır. Ahu göz sözüyle teşbih yapılmıştır.

İştirâk et derdime ey derdimin dermânı gel

Firkatinle var dil-i şeydâda bir şüyün-ı garîb

Ey derdimin dermanı gel derdime ortak ol. Çılgın gönlüm de ayrılığınla bir garip durmaktadır.

Şair bir derdi olduğunun ve bu söz konusu derdin dermanının da sadece sevgilide olduğunu bilmektedir. Aslında âşık bu beyitte sevgilinin sadece derde ortak olmasını istememekte aynı zamanda deva olmasını da istemektedir.

“Garip” sözcüğü beyitte iki anlamlıdır: Garip hem âşığın kendisidir yani bir garip seni bu çılgın gönülde beklemektedir. Hem de ayrılık şu çılgın gönlümde bir “tuhaf” durmaktadır ve artık buna son vermek gerekir anlamı vardır. Bu nedenle iham sanatı gösterilmiştir.

Dert, derman arasında tezat vardır. Ey sözünde nida sanatı yapılmıştır.

Lücce-i zevk ve servere olsa müstağrak cihân

Cür’a nûş olmaz furât ü şevk u şâdîden garîb

Dünyanın başı (dahi) zevkin engin sularına batsa bile şevk ve sevinç suyundan garip bir yudum içemez.

Âşık; devamlı gam, gussa, dert, bela ve elem içindedir. Onun için ah ve feryat eder, gözyaşı döker. Sinesi ve vücudu yaralar içindedir. Bunlara bir de bu beyitte olduğu gibi “gariplik” eklenirse, şartlar ne kadar haiz olsa bile âşık ne istenileni ne de beklenileni gerçekleştirmez. Bu durum belki de onun kadersizliğinden kaynaklanmaktadır. Kimsesiz ve zavallı anlamında kullanılan “garip” lafzı bu durumu en iyi anlatan sözcüktür.

Şevk ve sevinç arasında tenasüp; beyitin genel anlamında mübalağa vardır.

Yandırır sakf-ı sipihri âh-ı âteş-bâr hâlini

Her vatan nâmiyle tahrik-i leb eylerken garîb

Garip, dudaklarının yakıcılığı ile vatan adını anarken ateş yağdıran ahının durumu gökyüzünün kıvılcımını yandırır.

Gökyüzü; eski astronomiye göre yedi katlı olup soğan zarı gibi üst üste geçmiş vaziyettedir ve dünya kâinatın merkezidir. Her gök katında bir gezegen bulunduğu kabul edilir. Bunlar;

- 1- Ay
- 2- Utarit
- 3- Zühre
- 4- Güneş
- 5- Merih
- 6- Müşteri
- 7- Zuhâl şeklinde sıralanmaktadır.

Ah ise bir acı ünlemidir. Divân şiirinde âşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. Ah ateşi bütün bu sayılan katmanları aşar ve Allah katına ulaşır. Bu beyitte olduğu gibi âşık bazen öyle ateşli ah eder ki onun ateşinden gökte yıldızlar, ay ve güneş tutuşur, yanar. Nitekim bu nedenle parlamaktadır.

Beyitin geneline yayılmış hüsn-i talil sanatı vardır.

Bâr-ı gurbet çekmeyen bilmez garîbin hâlini

Kıl terahhüm dost değil düşmüşse bir düşman garîb

Gurbetin yükünü çekmeyen garibin halini bilmez. Bir düşman düşmüşse (bile) dost değildir; ama (yine de) merhamet et.

Gurbet şairin evinden, yurdundan uzak olup sevgilinin mahallesine yakın olması veya sevgilinin mahallesine uzak olup evine yakın olmasıdır. Bu durum âşıkları için bir nev'i çekilmesi gereken bir yükür. O kadar da ağırdır ki sadece çeken bilmektedir.

Düşman olarak adlandırılan kişi ağyardır. Ağyar ne kadar zor durumda olsa bile yeni de dost değildir. Ama âşığın gönlü o kadar merhamet hisleriyle doludur ki ona bile şefkat gösterilmesi taraftarıdır.

Kürbet-i gurbet dibâgattır hakikat âdeme

Anlamaz bu nükteyi olmazsa merd ü zen garîb

Gurbetin sıkıntısı gerçek insana tabaka tabakadır. Garip olmayan kadın ve erkek bu nükteyi anlamaz.

Dibâgat; tabaklama, deriyi kullanılır ve temiz hale koyma işidir. Gurbetin sıkıntısı derinin tabakalanması gibi üst üste gelir ve tabakalanır. Bu beraberinde âşıktan daha fazla dert daha fazla elem demektir. Âşığa göre vatan içinde garip kalmayan kadın ve erkek bu nükteyi anlayamaz. Anlayabilmek için garip olmak vatan içinde garip kalmak lazım gelmektedir.

Mert ve zen arasında tezat sanatı yapılmıştır.

Revnâk- gülzâr-ı çarha etme kat'a iltifât

Gül kurur sümbül çürür âhir kalır gülşen gârîb

Feleğin gül bahçesinin parlaklığına kesinlikle iltifat etme. Gül kurur, sümbül çürür en sonunda gül bahçesi garip kalır.

Felek; ihtiyarlığı, dönecliği, kimseye yâr olmaması, kahpeliği gibi özellikleriyle şikâyetlerde bulunulan bir mazmundur. Felek çekici özellikleri üzerinde barındırır: Parlaklık, zenginlik, renklilik, dünyevilik gibi. Ama şartlar ne olursa olsun asla feleğin rengine kanılmaması gerektiği ısrarla vurgulanır. Hatta felek bir gül bahçesi olsa etrafa bin bir türlü rayihalar saçsa bile dönüp bakılmaması gerektiği anlatılır. Çünkü o gül bahçesinden geriye kuruyan güllerin, çürüyen sümbüllerin kalacağını bilmektedir.

Gül, sümbül, gül bahçesi arasında tenasiüp vardır.

Ben muhibbim sen muhabbet-i FENNÎ'nin mevzû'usun

Kalmasın lûtf eyle gel Fennî garîb ve fen garîb

*Ben sevenim sen Fennî'nin sohbetinin bahsisin. Gel bir güzellik, hoşluk yap
Fennî de fen de garip kalmasin.*

Eğer ortada bir sohbet, muhabbet varsa, daha doğrusu üzerinde konuşulacak bir konu varsa bu elbette ki sevgili ve onun vasıflarıdır. Âşık bunu anlatmaktan hiç bıkmaz. Meclis kurulduğunda o meclise gelip şeref vermesi istenilen kişi de elbette sevgilidir.

A-34/a

Rakîbin tab'ı bed güftarı bed evzâ'ı beddir hep

Evet fi'l-i kerihî mûcib-i nefy eder hep

Rakibin karakteri fena, sözleri kötü, halleri hep çirkindir. Evet, rakibin iğrenç hareketleri onu sürgün etmeyi de beraberinde getirir.

Divân şiirinde âşık ve maşukun yanında önemli bir kişilik de rakiptir. Klasik edebiyatımızda âşık maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakip, âşığın nazarında kötü olan kişidir. Rakip âşığa en az sevgili kadar eziyet eder.

Rakip sevgilinin vuslatına nail olan kimsedir. Bundan dolayıdır ki bulunduğu yerden yani sevgilinin mahallesinden sürgün edilmesi gerekir. En azından âşığın beklentisi bu yöndedir. Âşık; rakiple sevgilinin buluşmasına mani olmak ister. Bundan dolayı devamlı hücumlara maruz kalır.

Rakiple sevgili bir arada bulunur, sohbet eder, meclis kurup şarap içer. Âşığı sevgiliye gammazlar, yakın olduğu halde, kendisini ayrılık acısı çekiyormuş gibi gösterir. Âşığın karşısına geçip güler. Bunlar rakibin iğrenç hareketleridir.

Rakip sürekli kötü sıfatlarla anılır: İt, eşek, diken, düşman, hayvan, şeytan, domuz, rû-siyah, miskin, kör.

Meğer cinnet imiş insan için sermâye-i rahat

Ki bârân-ı belayı yağdırır başa hireddir hep

Meğer rahat bir hayat insan için delilikmiş. Bela yağmurunu başa hep akıl yağdırır.

Rahat bir hayattan kastedilen Âşığın her şeyden azade olması ve hiçbir şeyi düşünmemesidir. Bu hayatta sevgili, rakip, eziyet ve cefa gibi kavramlar yoktur. İstenilen ve arzu edilen her şeyin mevcut olduğu bu hayatı âşik belli bir zaman sonra delilik olarak görmeye başlar. Akıyla düşünmeye başladığında bu hayatın kendisine göre olmadığını bilincine varır. Çünkü mayasında böyle bir hayat yoktur. O; sevgilisi, rakibi ve cefalarıyla daha mutlu olduğu hayatına dönmek arzusundadır.

Yapış bir kâmilin dâmânına hakkiyle tevhd et

Veren zînet ‘umûma “kul hüva’l-lahü ahaddir hep

Fazilet sahibi bir kişinin eteğine yapış gerçek ve doğru bir şekilde birleş. Bütün herkese süs olarak de ki; “O Allah bir tektir” sözü yeter.

İnsan-ı kâmil, tasavvuf felsefesinin temel kavramlarından birisidir. Bu kavram daha önce kâmil müminin karşılığı olarak kullanıldığı halde sonradan tasavvuf felsefesinde özel bir anlam kazanmıştır. İnsan-ı kâmil: rehber, delil, kılavuz ve yol gösteren anlamına gelir. Ayrıca şeyh, mürşit-i kâmil, pir, eren ve veli kelimeleriyle eş anlamlıdır. İnsan-ı kâmil fenafillah mertebesine eren insana denir. Fenafillah olmak tabiri “beşeri iradeyi Yaratıcının iradesinde eritmek” manasına gelir.

Arapça ‘da mükemmel insan anlamına gelen insan-ı kâmil terimi tasavvuf felsefesinde mutasavvıfların ortaya koyduğu fenafillah “Allah’ta yok olma”, beka billah “Hak ile baki olma” aşamasında insanın varacağı son aşamayı nitelemek için kullanılmıştır.

Tasavvuf tarihinin önemli meselelerinden olan kâmil insan anlayışı, varlık ve bilgi problemleriyle ilgisi yanında dini ve ahlaki boyutları da bulunan derin bir fikri çaba ve ruhî tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. “Eteğine yapışmak” deyiminden kasıt, bir tekkeye kapılanmak bir dervişin yoluna girmektir.

Beyitte iktibas sanatı yapılmıştır.

Kilâb-âsâ ne rütbe-tîz-i dendan olsa müfsidler

Tehâşî eylemezler andan ‘ârifler eseddir hep

Arabozanlar köpekler gibi keskin dişlerini gösterecekler de arifler bundan korkmazlar onlar hep sağlam dururlar.

Arif; Allah’tan başkasının sevgisini kalbinden çıkararak, O’nu gönülle bilen ve O’nun rızasını kazanmış, ermiş, veli kimselere arif-i billah veya yalnız arif denir.

Künûz’ul-Hakaik’te kaydedilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır. “Her şeyin kaynağı vardır. Takvanın (haramlardan sakınmanın) kaynağı ariflerin kalpleridir.” Süleyman Bin Ceza, arif kimsenin alâmetini şöyle belirtiyor: “Susması, tefekkürü, Allah’ın büyüklüğünü düşünmesi, gördüklerinden ibret, ders alması ve Allah’ın razı olup beğendiği şeyleri istemiştir.” Bu nedenle telmih sanatı vardır.

Beyazıt-ı Bistami ise, “İrfan sahibi arif oldur ki: Seninle yediğini, içtiğini, seninle eğlendiğini, alış-veriş ettiğini görürsün; ne var ki, onun kalbi yüce Allah’a bağlıdır. O’ndan başka hiçbir derdi yoktur.” Yine O; “Arif boş yere konuşmaz, devamlı Allah’ı düşünür.” demiştir. Cüneyt-i Bağdadi de, “Resulullah Efendimizin sünnetini terk eden ve O’ndan gelen edepleri gözetmekte gevşeklik göstereni arif zannetme!” ikazını yapmaktadır.

Şairin “arabozan ve köpekler gibi keskin dişlerini gösterenler” dediği rakip; arif dediği âşıktır.

Ne yapsın fitradında cevherinde bir hüner yoksa

Hasûdânın medar-ı iftihâr-ı ‘amm-ı veceddir hep

Kıskancın yaratılışında özünde bir marifet yoksa ne yapsın? Kıskancın övünme sebebi coşması ve kendinden geçmesidir.

Burada “hasuda” diye nitelendirilen kişi zahittir. Zahit kaba sofu demektir. Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, imanı ve ilmi dış görünüşle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan gtler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar. Hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gln duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır. Samimiyetleri yoktur. Sebepsiz yere gösteriş amaçlı vecde gelirler. Riyakrdırlar. Ellerinden ve dillerinden teşbih olmaz.

İstfiham sanatı vardır.

Muhabbet ettiğin evlâd u ml  hemser ey FENNİ

Bakılsa dîde-i imân ile hasm-ı eleddir hep

Ey Fennî, sohbetin evlat ve varlığa dairdir. İmanın gözlerine bakılsa sert muhaliftir hep.

Mümin bir kalpte bulunmaması gereken özelliklerden söz edilmiştir. Bunlar vn kaynağı olan evlatlar ve dünya varlığıdır. Kişi eğer iman dolu bir kalbe sahipse kalbinde bunların olmaması gerekir. Çünkü imanın gözlerine bu durumlar uygun düşmez.

LXXX

A-34/a

Gam-ı zülfün beni eyledi b-sabr u şekb

O da düşsün bu gama her kim ederse ta’yb

Saçlarının gamı beni sabırsız ve tahammülsüz eyledi. Her kim beni bu gamdan ayıplarsa kendi de bu gama düşsün.

Saç; renk, koku ve şekil bakımından çeşitli hayal, benzetme ve tasavvurlar içinde ele alınır. Genellikle bu özelliklerden bir kaçını bir arada anılır. Saç uzun, halka yanakların iki yanında sarkık, dağınık, perişan, dolaşık, siyah, misk, amber kokulu olarak; zülf, turra, kâkül, perçem, gîsû vb. isimlerle anılır. Divân şiiri estetiğinde saç siyahtır ve âşığa gam katarak gerek kokusu gerekse şekli bakımından onu sabırsız ve tahammülsüz kılar.

Sevgilinin gözü ve kaşları gibi zülüfleri de karadır. Âşığın bu sabırsız ve tahammülsüz tavrından dolayı insanlar onu ayıplarlar ve hatta bazen kınayıp bazen de alay ederler. Bu durumda âşığın vereceği cevap ise kendilerini ayıplayanların aynı duruma düşmeleridir.

Zülûf, gam, bi- sabr u şekib arasında tenasiüp vardır.

Müktezâ-yı keremindir güzer et cürmünden

Beni cânâ elem-i hicr ile etme ta'zîb

Ey canım; ayıplarımı görme, cömertliğine yaklaş. Bana ayrılığın acısını vererek eziyet etme.

Âşığın hasreti sevgiliye, servi boyuna, Ab-ı Hayat olan dudağına, kaşlarına olmaktadır. O, genellikle ayrılık halindedir. Bu sebeple ah ü feryat eder, kanlı gözyaşı döker. Zayıflıktan bir deri bir kemik kalmıştır. Ciğeri ayrılık ateşiyle kebab olmuştur.

Âşık, en çok ayrılık gecesinde acı çeker. Onu yalnız gördüğü için gam her gece misafiri olur. Ayrılık derdi âşığı hasta etmiştir. Onun merhemi sevgilinin cömertliğidir.

Elem, hicr arasında tenasüp vardır.

Hasbihal eyleyecek başka enîsim yoktur

Koyma bu bende-i hasret-keşi dünyada garib

Görüşüp konuşacak senden başka arkadaşım mı var? Bu hasret çeken köleni dünyada garip bırakma.

Divân şiirinde kul, çâker, gulâm, esir gibi kelimelerle ifade edilen bende, çok zaman padişah ile birlikte kullanılır. Çünkü sevgili sultan, âşık bir kuldur. Padişahın tam zıttı özelliklere sahiptir. Bendenin her şeyi padişah ile vardır. Onun esirgemesine, cömertliğine, affına, arkadaşlığına, dostluğuna muhtaçtır.

Bilirim übbihet-i şanına noksan gelmez

‘Arz-ı dîdâr ile etsen bu garibi tatyîb

Bu garibe iyi davranıp yüzünü göstersen ulu şanından bir eksilme olmaz.

Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri de nazlı oluşudur. Bu naz ona yakışmakla birlikte, bazen de âşığı üzmektedir.

Sevgili katı gönüllü, zalim ve merhametsizdir. Bu sebeple onun gönlü taşa benzetilir.

Sevgilinin yüzü beyazlığı ve parlaklığı yönünden söz konusu edilir. Onda ilahî cezbe vardır. Peygamber nuru görülür. Tasavvufi olarak ayva tüyleri küfüdür, kesrettir, zulmettir. Yüz ise dindir, bu kesretin ardındaki vahdettir.

Sevgilinin yüzünü görebilmek için gözyaşı gerekir. Yârin yanağını vasfetmek, görmek kolay değildir. Bu yüzden kalem bile yakasını yırtmıştır.

Sendedir çâre yine derd-i dil-i FENNÎ’ye

Buna tedbir-i müdâvât edemez başka tabîb

Fennî’nin gönlünün derdinin çaresi yine sendedir. Bu derde başka hiçbir doktor çare olmaz.

Divân şiirinde tabip aşk derdine ilaç bulamayan bir kişilikte ele alınır. Zaten bu derde ilaç bulsa dahi en iyi tabip hiç şüphesiz sevgilinin dudağı veya kendisidir. Sevgilinin aşkı ise hem derttir, hem de o derdin çaresini ilaç taşırlar, bazen de

yalnızca tavsiyede bulunurlar. Bunun yanında sevgilinin gamzesi bir cerrah gibi âşığın bağırını yakar.

Tabip, çare, dert, tedbir arasında tenasüp yapılmıştır.

(PE)

LXXXI

A-34/a

Vücudumdan eser yok cism ü cânı yâre verdim hep

Kuvâ-yı ‘akl u fikri topladım dildâra verdim hep

Vücudumdan eser yok bedenimi ve canımı hep sevgiliye verdim. Aklımın ve fikrimin kuvvetini topladım hep sevgiliye verdim.

Âşığın vücudu yaralar içinde zayıf ve halsiz düşmüş, bir deri bir kemik kalmıştır. Vücudun rengi sarıdır. Hastaların ve kan kaybedenlerin de rengi sararır. Sevgilinin gamze ve kirpik oku, cefa kılıcı onu yaralamıştır. Fakat âşık bundan şikâyet etmez. Yaralar vücudun süsüdür. Esasen âşık ne vücuduna ne de vücudunda çıkan yaralara aldırış etmez; çünkü hem beden hem de can sevgiliye sunulmuştur.

Esasında bir sabr u bi karar olan âşık “Mecnun misal” ortalarda gezip var olan aklını ve fikrini sevgiliye vermiştir.

Akıl ve fikir arasında tenasüp sanatı yapılmıştır. Beyitin genelinde ise mübalağa sanatı yapılmıştır.

Bana her kim vücûd isnâd ederse zann-ı sâhîbidir

Yok ettim varlığı yok olmayan bir vâra verdim hep

Bana her kim vücudu (cismi) var derse şüpheli bir iş yapmış olur. Ben varlığımı yok edip kendisi yok olmayan bir vara verdim.

Tasavvufi terimlerden mühim bir mahiyet arz eden “fena” kavramını, ilk defa büyük sofilerden Ebu Said el-Harraz kullanmış ve O’nun kitap ve sünnet esaslarına uygun olarak açıkladığı bu kavram, daha sonra ıstılah olarak bütün sofilerce kabul görmüştür.

Fena; müridin Allah’a kavuşma yolunda geçmesi gereken menzillerden birisidir. Mana olarak, kulun kendi varlığını görmekten sıyrılma halidir. Bundan gaye, parlak bir imana sahip bulunmak, nefsin çirkin vasıflarını güzel vasıflara tebdil edip değiştirmek suretiyle yüce Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmaktır.

Buradan hareketle sofiler, bu kâmil vasfa erişmek için evvela bu yolda kılavuz hükmünde olan üstadın ahlakıyla ahlaklanmayı, seyr-i sülûk yapmaya kabiliyeti olan salıklar için, birinci adım niteliği arz ettiğini vurgulamışlardır. Bu itibarla Hakk’a aşına olan talip, kendisine bir mürşit-i kâmil bulması ve ona intisap edip bağlanmalıdır. Bu bağlılıktan sonra ancak kendisine mürit denilir.

Mürit şeyhini çok sevmelidir. Amel ve ahlak noktasında şeyhini örnek edindikçe, seyr-i sülûke elverişli hale gelir. Seyr-i sülûke başlayabilmesi için, şeyhini çok sevip her şeyden önce kendisince ulaşan feyiz ve tecellilerin onun vasıtası ile ulaştığını kabullenmelidir. Hatta bu konuda Hanefi fakihleri buyururlar ki: “Bir kimse eğer üstadına başka birini tercih ederse, İslam’ın en sağlam kulpunu koparmış olur.” Bu bakımdan, üstadın varlığı akıllı bir mürit için hayata canlılık veren su misalidir. (İslam Ansiklopedisi, 1994, 222).

Var ve yok arasında tezât sanatı yapılmıştır.

Alıp vermek yapıp çatmak O’na mahsûstur ancak

Vücûd iklimini icad eden mi’mara verdim hep

Alıp vermek, yapıp çatmak ancak Allah’a mahsustur. Ben kendimi beni yaratan O mimara teslim ettim.

Tekvin, var etmek, yaratmak manasındadır Bu da Allah’ın bir sıfatıdır Yüce Allah bu tekvin sıfatı ile dilediği herhangi bir şeyi yoktan var eder veya var iken yok eder.

Yüce Allah'ın bu alemleri yaratıp yok etmesi, kullarını yaratıp yaşatması, onları beslemesi sonra da öldürüp başka bir âleme onları götürmesi, hep bu tekvin sıfatının tecellisi ile olur.

“Allah bir şeyin olmasını dilediği zaman, ona “ol” der, o da oluverir” (Yasin, 82). Ayetine telmih vardır.

Edersem çok değil bir büsbütün ekvâna istignâ

Heva-yı mâl u câh u serveti ağyâra verdim hep

Bütün âleme gönül tokluğu ile bakarsam buna şaşırmasın. Servet, makam ve malımı ben hep ağyara verdim.

Gönül tokluğu istiğna manasında kullanılmıştır. Zaten âşıklar her daim gönül tok âdemler olup bu dünyanın malına, mülküne ve geçiciliğine hiçbir zaman önem vermezler. Onlar için bütün dünya ve bu dünya içindekiler birer hiç hükmündedir. Klasik edebiyatımızda ağyar istenilmeyen kişi olup başkası, başkaları anlamına gelip ötekileştirilir. Ağyar âşığın gözünde her zaman ahvalin sadece zahiri ile alakadar olup asla batını ile meşgul olmayan kişidir. Bundan sebeple dünya ve dünyaya ait olan bütün servet, makam ve mal ağyara verilmelidir.

Kelam-ı bî-huruf u savta hayran kaldım encâmı

Gözümde her ne varsa şîve-i güftâra verdim hep

Sessiz, harfsiz sözlere hayran kaldım. En sonunda gözümde her ne varsa, o sözleri nazlı sevgiliye verdim.

Hal ehli, tasavvufî halleri yaşayarak tadan, tanıyan mutasavvıf. Tasavvufî hayata giren insanlar belli başlı dört dereceye ayrılırlar. Bunlar talip, mürit, salik ve vâsil adını alırlar. Talip, tasavvufî yola girmeye istekli olan kimsedir. Mürit, iradesiyle tasavvufa girmeyi seçmiş, iradesini mürşide teslim etmiş taliptir. Sâlik, tasavvufî eğitim sürecine (seyr ü sülûk) girmiş, nefsinin arındırma, ahlâkını güzelleştirme çabası içindeki mürittir. Vâsil ise, eğitim sürecini tamamlamış,

olgunlaşmış sâliktir. Müride sâhib-i vakt (vakit sahibi); sâlike sâhib-i hâl (hâl sahibi, ehl-i hâl); vasıla da sahib-i nefis (nefsin sahibi) denir.

Sözümde Fennî yâ ashab-ı gaflet müstefid olmaz

Gören görsün bu sırr-ı a'zamı mizmara verdim hep

Ey Fennî, sözümde vurdumduymazlar yararlanamaz. Gören görsün ben bu büyüür sırrı meydana verdim.

Vurdumduymaz olarak bahsedilen kişi, Fennî'nin sözlerindeki incelikleri anlamayan rakip, ağyar, kaba sofî gibi kişilerdir. Şair adeta söylediklerinin bir sır olduğundan dem vurmakta ve sadece bu sırrı anlayabilecek olanların arifler olabileceğini hissettirmektedir.

Bilen kim bildiren kim söyleyen kim söyleten kimdi

Bütün idrâkimi vaz'iyet-i âsâra verdim hep

Bilen kim bildiren kim söyleyen kim söyleten kimdir? Bütün anlayışımı eserlerin ortaya konulmasına verdim.

Tecahül-i arif sanatıyla başlayan bu beyitte şairimiz bilen, bildiren, söyleyen, söyleten kim olduğunu bilmekte; ama söze anlam inceliği katmak adına kim diye sormaktadır. Bütün idrakini, anlayışını ortaya koyarak baktığı ise o namütenahi yaratıcının vücuda getirdiği eserlerdir.

İlk mısradaki istifham sanatı vardır.

TE

LXXXII

A-35/a

Mert isen avret sözüyle etme kat'-ı iltifat

Âdeme lâyük mıdır ivaz ile nakza-ı sebat

Mert isen kadın sözüyle iltifatı kesme. Alınan bir kararı ara bozma ile yerine getirmeme insan olana yakışır mı?

İltifat, birine güler yüz gösterme, tatlı davranma, onunla hal hatır sorarak ilgilenme anlamlarına gelir. Şair bu ilginin asla kadınların sözüyle hareket edilerek kesilmemesi gerektiğini net bir dille anlatıp bunun aksini yapanları mert olmamakla itham etmiştir.

Sonrasında devam eden mısrada bir karar alındı ise kişilerin arasını bozarak o kararın uygulanmasını tehlikeye düşürmek insan olanın yapacağı iş değildir.

Mert ve avret sözlerinde tezat vardır. Layık mıdır sözünde de istifham sanatı vardır.

Gün gibi zâhirken ihlâsım cedel lâzım değil

İstenir mi hiç bedfihyâta karşı beyinât

İhlasım, samimiyetim gün gibi ortada iken, tartışmaya ne gerek var. Hiç delile karşı delil istenir mi?

İhlasın kelime manası; arıtma, saflaştırma, ayırma, katışığını giderme manasına gelmektedir.

İhlas; ferdin, ibadet ve takatinde Cenabı Hakk'ı emir, istek ve ihsanlarının dışında her şeye karşı kapanmasıdır. Abd ve Mabut münasebetlerinde sır tutucu olması, tabiri diğerle, vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de Onun hoşnutluğunu hedeflemesi ve Onun uhrevi teveccühlerine

yönelmesinden ibarettir. Ki, saflardan saf sadıkların en önemli vasıflarından biri sayılır.

İhlas bir kalp amelidir ve Allah da kalbi temayüllerine göre insana değer verir.

Beyitin tamamında istifham sanatı vardır.

Siyyemâ her söz eden olsun karîn ü itimâd

Hükm-i kat'î vermeğe şer'-i münîr ister sikât

Her söz eden yakınlık ve güven bulsun. Aydınlık veren kesin emirler için inanılır kimseye ihtiyaç vardır.

Kesin bir emrin uygulanması için bazı şartları ileri süren şairimiz bunun ilki olarak aydınlık vermesini belirtmiştir. İkinci şart olarak da inanılır bir kimsenin ağzından çıkmış olması gerektiğini belirtmiştir.

Gel yanaştırma rakibi kuyuna câiz midir?

Mesken-i ifrit ola sahn-ı cinân-ı 'âliyât

Rakibi mahallene yanaştırma, bu uygun değildir. Gezdiğin yüksek cennetler evin, hanen olsun.

Divân şiirimizde rakip, âşık tarafından hiçbir zaman sevilmeyen, istenilmeyen, sevgiliden uzak durması gereken kişidir. Çoğu zaman gül etrafındaki dikene benzetilir. Onun gibi sert, can yakan ve acımasızdır. Âşık bırakın rakibin sevgiliye yakın olmasını onun mahallesine, mahallesine, evine dahi yakın olmasını istemez. Çünkü sevgilinin evi cennet-i aladır ve bu cennette rakibe yer yoktur.

Caiz midir sözünde istifham vardır.

Etmesin ağyâr bezm-i hâs-ı yâre izdihâm

'Adet-i dîrînedendir tay olmak zâ'idât

Ağyar, sevgilini sohbet meclisine sıkıntı vermesin. Denk olmak eski adette sonradan ilave olmuştur.

Âşık, ağyarın sevgilinin muhabbet meclisine gelmesini ve o meclise ağırlık vermesini istememektedir.

İlticâ et zılline fennî Râsul-i Efham'ın

Sâyesinde halk olunmuştur vücûd-ı mümkünât

Ey Fennî, Hz. Peygamberin gölgesine sığın. Bütün her şey O'nun sayesinde yaratılmıştır.

Yüce Allah, dünya üzerinde var ettiği her varlığı insanların hizmetine sunmuştur. Dünya'yı ve tüm evreni ise sadece âlemlerin Efendisi Hz. Muhammed (sav) için var etmiştir. Allah'ın Peygamber Efendimize olan sevgisi çok başka idi. Dünyadaki tüm güzellikleri O'nun hürmetine yaratacak kadar sevgisi çok fazladır. Allah evrende hiçbir şeyi var etmeden önce Hz. Muhammet'in nurunu yaratmıştı. Peygamber Efendimiz ümmetinin imanını için kendi zamanından itibaren yanarak dua etmiştir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de kullarına bu sevgiyi birçok ayetinde göstermiştir.

“Ey Muhammed! Onlara deki: “Allah'ı seviyorsanız, bana tabi olunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın” (Ali İmran 31).

“Her kim o Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.”(Nisa 80).

“Kim, Allah'a ve Peygamberine itaat eder ve O'ndan korkar, sakınırsa, işte kurtuluşa erenler de bunlardır.” (Nur 52).

Ayetlerine telmih vardır.

Çeşm-i ibretle temâşâ kıl hemîşe 'âlemi

Zerre zerre şâhid-i vahdettir işbu kâ'inât

Dünyayı daima olaylardan ders alarak bak. Bu kâinat gören için Allah'ın birliğine bir şahittir.

Vahdet-i Vücut, tasavvuf inancında, yaratan Allah (bir) ile yaratılanın tek kaynaktan geldiğini ve “bir” olduğunu savunan mistik görüştür. Bu görüşe göre âlemdeki olan, gözüken var olan mevcuttaki her şey evveli ve sonu olmayan, zamandan, mekândan ve cisimden arî olan Yaradan “Gizli bir Hazine idim bilinmeyi istedim” diye düşünerek âlemi yaratmıştır. Bu görüşe göre iyi, kötü, güzel çirkin âlemde her ne varsa görünmek ve bilinmek isteyen Allah’ın dilemesiyle görünür ve bilinir olmuştur. Bu görüşe göre âlemdeki her şey bilinmek isteyen yaratanın yansımalarıdır.

LXXXIII

A-35/a

Açıl âyîne-veş tenhâda ‘arz-ı sîne-i sâf et

Ona tab’ım gibi bir tûti-i gûyâyı vassâf et

Tenhada ayna gibi tertemiz ve gümüş renkli sineni aç. Ona benim yaratılışım gibi bir papağana özelliklerini saydır.

Ayna temizliği, berraklığı ve olanı yansıtması gibi özelliklerinden dolayı gönülle eş değer tutulur. Bu nedenle teşbih sanatı vardır.

Şarâb-ı minnet işrâb etme sahba-yı visalinden

Edersen sâkiyâ mes’ûlümü keyfimce is’âf et

Ey içki sunan sevgili, şükür şarabını kavuşmanın fîganından içirme. Sorumluluğumu keyfimce yerine getir.

Divân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sakidir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şairin gözünde sevgili, bir saki sayılır yahut bizzat saki sevgili mesabesindedir. Bazen saki mutrip olarak da görev yapar. Bütün bu hallerde saki mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık içkiden değil sakinin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sakiden içki dışında dilekte de bulunabilir.

Kırılısın ‘Âdetâ andan revâc-ı pençe-i hurşîd

Şu elmas hâtemi pîrâye-i engüşt-i şeffâf et

Şu elmas mührü şeffaf parmağının süsü yap ki, güneşin pençesinin kıymeti adeta bu nedenle kırılısın.

Elmas mühürden kastedilen sevgilinin parmağına geçirilen yüzüktür. Sevgilinin parmağına geçirilen bu yüzüğe aslında ikisi arasındaki mühür olarak da bakılabilir. Bu mühür o kadar parlak ve ışıltılıdır ki, adeta güneşin parıltısını ve kıymetini dahi kırmaktadır.

Beyitte mübalağa yapılmıştır.

Sirişk-i hasrete kanlar karıştı la’l-i nâb oldu

Döküp saçma anı ey dide-i ter yâre ithâf et

Hasretle akan gözyaşlarıma kanlar karıştı. Katıksız kırmızı hale geldi. Ey gözüm onu döküp saçma yâre sun.

Âşık hasretinden ve vuslata erişememiş olmasından dolayı kanlı gözyaşları döker. Hasretten dolayı dökülen gözyaşları belli bir saatten sonra kan olarak gelir.

Mübalağa sanatı yapılmıştır.

Seversen dilberin en ser-fîrâzın sev

Hümâ-yı tab’-ı pâki lâne-gîr-i zirve-i kaf et

Seversen güzelin en başı yüksekte olanını sev. Temiz yaratılışın devlet kuşunu Kaf Dağı’nın zirvesinde yuva yapar.

Kaf Dağı, İslam kozmolojisine (evrenbilim) göre insanların yaşadığı dünya alanını bir kuşak gibi çeviren, aşılması olanaksız dağın adıdır. Yaygın inançlara göre bütün dağların anasıdır. Kafdağı’nın ardında ne olduğu, kimlerin yaşadığı bilinemez.

Söylentilere göre Yecüc Mecüc tayfası, cinler, melekler Kafdağı’nın ardındadır. Anka kuşu da Kafdağı’nda yaşar.

Edebiyata bütün efsanevi özellikleriyle yansıyan Kafdağı, masalların da belli başlı motiflerindedir. Gerek şiirlerde gerekse masallarda Anka ile birlikte anılır. Mutasavvıflara göre ise Kur'an'a işaretir ve insan-ı kâmil derecesinin simgesidir.

Cihânda hayr ile ibkâ-yı nâm etmekse maksudun

Bu rengîn nutku Fennî yâdigâr-ı bezm-i ahlâf et

Cihanda fayda ile ünlü edip ağlamaksa isteğın. Fennî bu renkli sözü sonradan gelecek olanların meclisine yadigâr bırak.

Şair bu beyitte kendi içine dönerek dünyada fayda sağlamanın tek amacının dünyada sonradan gelecek nesillere kulaklarında hoş bir terennüm bırakmak olduğunu vurgular.

LXXXIV

A-35/a

Görmedin mi ‘acep ey tâze zebânım galâtât

Sana kimler dedi meydan-ı hünerde galat at

Ey taze sözlerim acaba görmedin mi hataların var. Hüner meydanında sana kim dedi hata yap dedi?

Taze sözlerden kastedilen yeni ve duyulmamış mazmun örnekleridir. Şair bu beyitinde sonradan aşağıda da göreceğimiz üzere başka bir şairi eleştirmekte ve onun şairlik yeteneği ile şiirlerini yetersiz bulmaktadır.

Her iki mısradan da soru sorulduğundan istifham sanatı yapılmıştır.

Öyle yanlış yamalak lâfa muammâ mı denir

Şu mu'ammâ-yı rekîkinle ilâhî yere bat

Öyle yalan yanlış söze muamma mı denir? Ey Allah'ım şu dili tutulmuş (zayıf-kuvvetsiz) muammayı yere batır.

Muamma; manası gizli, güç anlaşılır söz, bilmece, yanıltmaç demektir. Edebiyatta bir ad sorulacak şekilde düzenlenmiş manzum bilmececiir.

Muammalar gerçekte Allah'ın 99 adından biri için düzenledikleri halde sonradan kişi adlarını konu almışlardır.

Harf-i zâ'id konulur mu kelimât-ı 'araba

Dediler mi sana var şehd-i lezize sem kat

Arapça kelimelere "harf-i zait" konulur mu? Lezzetli bala ekşilik katmanı sana kim söyledi?

Harf-i Zait; kelimenin bazı tasrifinde düşen harftir. Te'kid için yazılır. Bu harf sonradan yazılır.

Doğrudan doğruya söz söylemede 'aczin var

Sen bu güftar ile şâ'ir olacaksın heyhât

Doğrudan doğruya söz söylemede beceriksizliğin var. Sen bu sözler ile şair olacağını mı sanıyorsun?

Önceki beyitlerde iyi bir şairde olması gereken özelliklere değinen Fennî bu beyitte söz konusu şairi beceriksiz olarak görmekte şair olamayacağını vurgulamaktadır.

İstifham sanatı yapılmıştır.

Şâ'iriyet yalnız taktı'e bilmekle değil

Haydi bir şair-i mâhir ile birkaç gece yat

Şairlik ve şiir bilmek yalnız takti' ile olmaz. İyi bir şair olmak için hünerli bir şairle bir araya gelip sohbet etmen lazım.

Takti', bir beytin parçalara bölünüp kendi içinde ahenkli okunmasıdır.

Sen sen ol bir daha Yozgat'a ayağın basma

Üdebâ mecma'ına hiç yakışır mı hırvât

Sen sen ol bir daha Yozgat'a ayağını basma. Edebiyatçıların toplandığı yere hiç Hırvat yakışır mı?

Şairliğini hiç beğenmediği bu söz konusu şairi yanında dahi görmeye tahammül edemeyen Fennî bulunduğu yer olan Yozgat'tan da uzaklaşmasını istemektedir.

Pâre etmez burada hâsılı Sivas teresi

Satma bostancıya bostancıların gayriye sat

Bostancıya bostan satma, başkalarına sat. Senin yaptıkların burada para etmez.

Tereciye tere satılmaz sözüyle irsali mesel yapılmıştır.

LXXXV

A-35/a

'Anber ü miskin şikest eyler revâcın bûy-ı dost

Şerm-sâr eyler gül-i ra'nayı reng-i rûy-ı dost

Dostun kokusunun değeri amber ve miskin kokusunu bile bastırır. Dostun yanağının rengi güzel gülü utandırır.

Amber sözcüğünün sözlüklerdeki anlamları: “balığın bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde madde. 2. güzel koku. 3. güzellerin saçı.

Güzel koku. Adabalığı ve kaşalot denilen büyük balıkların bağırsaklarında teşekkül eden güzel kokulu madde.” şeklindedir.

Hint denizlerinde yaşayan adabalığı, kaşalot veya amber balığı denilen bir çeşit balığın bağırsaklarından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir urdur. Derisinden kalkan da yapılan bu balığın urundan elde edilen amber kokusu çok eski devrilerden beri en kıymetli kokulardan biridir.

Amber balığından çıkarılan bu kokulu madde kül rengindedir. Esasında balığın bağırsaklarında oluşan bir ur olan bu madde esans yapımında kullanılmıştır. Amberin çeşitleri renkleri de çok sayıdadır. Beyaz, boz, kırmızı, sarı, yeşil, mavi, siyah ve karışık renklerde olanları da vardır. En kaliteli koku boz renkte olan urlardan elde edilmektedir. En kötüsü ise siyah olanlarıdır. (Pala, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, 37).

Bir avuç toprağını vermem riyâz-ı cennete

Ravza-i Firdevse fâ’ikdir riyâz-ı kûy-ı dost

Bir avuç toprağını vermem cennet bahçelerine. Dostun mahallesinin bahçesi cennet bahçelerinin üstündedir.

Âşık için sevgilinin bulunduğu yer ve yurt, onun için cennet bahçelerinden bir bahçedir. Bu topraklar âşık için o kadar kutsal ve değerlidir ki, cennet bahçelerine eş değerdir. Eğer âşık cennet bahçesi ile sevgilinin yurdu veya mahallesi arasında tercih yapacaksa mutlaka sevgilinin yurdunu tercih eder.

Beyitin tamamında mübalağa sanatı vardır.

Cennete girse şifâ-yâb olmanın imkânı yok

Hasta-i ‘aşka yetişmezse eğer dârû-yı dost

Dostun ilacı eğer aşk hastasına yetişmezse, cennete girse bile o hastanın iyileşmesine imkân yoktur.

Divân şiirinde hasta genellikle yara ile birlikte anılır. Hasta daha ziyade sevda ve aşk hastasıdır. Derdine hekimler ve Lokman bile çare bulamaz. Hatta âşıklar dertlerinden memnundur ve deva da istemezler. Bu dert ve hastalık sevgiliden gelmektedir. Ve âşıklar sevgilinin verdiği ezaya, cefaya, derde ve dağa zaten meftundüşkündürler. Dertlerinin devası sevgilinin gülmesi, gelmesi, yüz vermesi vb. dir.

Dertleri Hz Eyüp'ün çektikleri yanında hiç kalır. Dertlerinden şikâyet etseler bile dertlerinin deva bulmasını istemezler. Çünkü dertlerinin deva bulması demek aşkların bitmesi demektir. Çektikleri her tür eziyete rağmen bu dertlerinden memnundurlar ve devayı istemezler.

Divân şiirindeki bimar genel olarak tasavvufi manadaki bir hastadır.

Daru, hasta, şifa arasında tenasüp vardır.

Nuş edenler iltifat etmez şârâb-ı Kevsere

Mest eder 'uşşakı cam-ı sohbet-i dil-cûy-ı dost

Kevser şarabını içenler ona yüz vermez. Dostun gönül çeken sohbetinin kadehi âşıkları kendinden geçirir.

Kevser, Allah u Teâlâ'nın mahşer günü, Hazreti Muhammed (sa.) Efendimize bahşedileceği büyük havuzdur. Bazı müfessirlere göre Kevser; çok çeşitli hayır ve ihsan demektir. Bazılarına göre Kevser; Resulullah (sav) Efendimize ait olan özel bir nehrin adıdır. Hadislerden anlaşılan odur ki Kevser cennette bulunan bir nehrin adıdır. Mahşerin boğucu ve yakıcı havasından bulanana müminler, bu havuzun tatlı ve soğuk suyundan içerek serinleyeceklerdir. Âşık ise hiçbir şekilde dostun gönül çeken sohbetine bir şeyi değişmemektedir. Bu Kevser şarabı olsa bile.

Kevser şarabına ve onun özelliklerine telmih vardır.

Her taraftan yol gider mihmân-sarây-ı vuslata

Fennîyâ 'âşıklara münsef değildir sûy-ı dost

Her taraftan kavuşmanın sarayına yol gider. Ey Fennî dostun yolu âşıklara kapalı değildir.

Kavuşma sarayı denilen şey vuslatın kendisidir. Bu saraya her yoldan yol gitmesi de ne olursa olsun sonunda kavuşmanın yani vuslatın olacağıdır.

SE

LXXXVI

A-35/b

Zevk-ı rûhânî verir cânâna cânândan bahis

İşte anıncün eder cânâna cân ondan bahis

Canana canandan bahis ruhani bir zevk verir. İşte bundan dolayı can canana ondan bahseder.

Ruhani zevk; madde ile alakalı olmayan, manevi ruh âlemine mensup olan zevk demektir.

Can ile canan arasında iştikak sanatı vardır.

Hâlet-i hicr-i nigârı yâd ü tasvîr eyleme

El-emân ey hâme etme nâr-ı sûzândan bahis

Güzel yüzlü sevgiliden ayrılmanın hallerini anlatma ve aklına getirme. Ey kalem bana yakıcı ateşin kızgınlığını anlatma.

Güzel yüzlü sevgilinin halleri anlatıldığı andan itibaren buna âşığın kendisi dayanamamaktadır. Çünkü bu haller kızgın ateşli bir ok olup adeta önce âşığın kendisini sonra da bunların anlatıldığı kâğıt parçalarını yakmaktadır.

Ey hame sözünde nida sanatı vardır.

Sorma bir rûh-ı musavverdir o şuhun aslını

Nas ile memnudur mâhiyyet-i cândan bahis

O şuhun aslını sorma o bir zihinde düşünülen ruhtur. İnsanlar gibi değildir, canın aslıdır.

Divân şiirindeki sevgili aslında ete kemiğe bürünmüş bir sevgili değildir. O ideal bir sevgilidir. Yani olması istenilen bir kişidir. Bundan dolayı onun aslı, nerede olduğu, nesli sorulmaz. İnsan gibi olmadığı da kesindir. Zaten çoğu zaman da insandan ziyade meleğe benzer. Var olduğu yer ise âşığın içidir. Sadece o nerede olduğunu bilir.

Neş'e vermez sûfi-i nâ-puhteye tavsif-i 'aşk

Sûd hâsıl eylemez a'maya elvandan bahis

Aşkın özelliklerini anlatmak pişmemiş sofiye neşe vermez. Kör olanlara renklerden bahsetmek fayda sağlar mı?

Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte şüpheli şeylerden de kaçınan kişiye sofi denir. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış boyutunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve iman dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Şairler daima zahidin karşısında âşığı görürler. Zahitte olanlar âşıkta yoktur. Zahit aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Riyakârdırlar.

Sofi kör birine benzetilmiştir. Bu nedenle teşbih sanatı yapılmıştır.

Her gönül maşukunun zikrinden istivak eder

Kays-ı 'asra etmeli Leylî-i devrândan bahis

Her gönül sevdiğinin anılmasından şevklenir, heyecanlanır. Kays'a Leyla'nın zamanından bahsetmek gerek.

Leyla ve Kays (Mecnun'un asıl adı) ilkokul yıllarında birbirlerine âşık olmuşlardır. Kısa zamanda her yere yayılan bu aşkı duyan annesi Leyla'yı okuldan alır ve Kays'la görüşmesini yasaklar. Ayrılık ıstırabıyla mahvolan Kays, halk arasında Mecnun diye anılmaya başlar. Bu sevda yüzünden çöllere düşen Mecnun'a birçok kişi Leyla'yı unutmasını söyler; ancak onun için kâinat artık Leyla'dan ibarettir ve hiçbir şekilde bu aşktan vazgeçmez. Hatta babası onu bu dertten kurtulmak üzere Allah'a yakarması için Kâbe'ye götürür; ama o tam tersine derdinin artması için dua eder. Hem Leyla'nın hem Mecnun'un halleri gittikçe perişan bir hâl almaktadır. Başkasıyla nikâhlendirilen Leyla, kocasından kendisini uzak tutmak için bir hikâyeye uydurur ve bir süre sonra adam ölür. Bu sırada Mecnun çöldedir ve aşkın bin bir tülü cefasıyla yoğrulmaktadır, dünyayla bütün bağlantısı kesilir ve sadece ruhuyla yaşar hale gelir. Leyla'nın vücudu da dâhil olmak üzere bütün maddi varlıklarla ilişkisi bitmiştir. Bir gün Leyla çölde onu bulur ama Mecnun onu tanımaz ve "Leyla benim içimdedir, sen kimsin?" der. Onun eriştiği mertebeyi anlayan Leyla gider ve bir süre sonra ölür. Onun ardından da Mecnun hayata veda eder, böylece ruhları hakiki kavuşmayı yaşar.

Bu hikâyenin sonunda; seven ve sevilen bir olmuşlardır. Âşık kendini madde dünyasından tamamen soyutlamayı başarmış ve sevdiğine ulaşmıştır. Bu noktadan sonra seven ve sevilen diye iki farklı kişiden bahsetmekte yanlıştır; ruhlar ilahi visale (ilahi kavuşmaya) ulaşmışlardır. Bu yüzden artık Mecnun sevdiğini kendinden dışarıda aramamaktadır, bu dünyayı onun yeri kabul etmemektedir. (Pala, 2008).

Leyla ile Mecnun hikayesine telmih vardır.

Sormasın 'azm-i çemen esbâbını yâra rakîb

Nâ-be-câdır dîve esrâr-ı Süleymân'dan bahis

Rakip, sevgiliye bahçeye niye gittiğini sormasın. Süleyman'ın sırlarının deve anlatılması uygun değildir.

Divân edebiyatındaki aşk üçgenini oluşturur. Bunlar seven, sevilen(yâr) ve sevgilinin diğer âşıkları (ağyar) dır. Ağyar daima âşığa yanlış haber verdiği için

eğrilikle itham edilir ve bu yüzden kaşa benzer. Rakip olarak da bilinen ağyar, âşığın şikâyetlerine maruz kalır. Onun için kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Âşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebetedir. Âşığı üzen de zaten budur. Bu nedenle âşık daima sevgiliye tembihlerde bulunur ve ağyar hakkında onu uyarır. Buna rağmen yar âşıktan çok ağyara imkân tanır ve onunla beraber olur, ona yüz verir, âşığa adeta içten içe güler ve onunla alay eder gibidir. Sevgilinin etrafından asla uzaklaşmadığı için âşığı da ona yaklaştırmaz. Kıskanç ve dedikoducudur. Sevgilinin bir âşığı da odur. Bunun için âşık ile aralarında daimi bir mücadele sürer. Ağyar kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani bunlar birden fazla, bazen yüzlerce dir. Bu bakımdan ağyar, sevgilinin mahallesinin bekçileri ve ya köpekleridir. Âşığı asla içeri bırakmazlar. Âşık onları bazen domuz, akrep, zağ diye nitelerken bazen şeytan ve dev bazen de kâfir, gammaz, iftiracı, eğri, yavuz, nadan olarak niteler. Hatta ona diken, bela, mekes, kara yüzlü, bet çehreli vs. sıfatlarını da yakıştırır.

Süleyman Peygambere ve onun mucizelerine telmih vardır.

FENNİYÂ her fıkrası sîm ü zere müncer olur

Kimyadan bahse benzer vasl-ı cânândan bahis

Ey Fennî, her fıkrası altın ve gümüşle nihayet bulur. Sevgiliye kavuşmadan söz etmek kimyadan söz etmeye benzer.

Kimya ilmi değersiz madenleri altına çevirmek adına verilen uğraşın ilmidir. Sevgiliye kavuşmak adına çekilen ezalar ise kimya ilmi ile ilişkilendirilmiştir.

LXXXVII

A-35/b

Bî-sîm ü zer etme ruh-ı dildâra teşebbüs

Ma'kul değil vâsitasız nâra teşebbüs

Altın ve gümüş olmadan o gönül alıcı sevgiliye yaklaşma. Aracısız ateşe yönelmek akıllıca bir iş değildir.

Altın ve gümüş değerli iki madendir ve tüm çağlar boyunca insanların ilgisi çekmiştir. Şair bu beyitte altın ve gümüşü gerçek manada yani para etme anlamında kullanabildiği gibi, sevgiliye ulaşma anlamında çekilen eziyetler anlamında da kullanmış olabilir.

Altın ve gümüş arasında tenasiüp vardır.

Tecvîz olunur va'de-i hûbâna inanmak

Mümkünse eğer sâyeye envâra teşebbüs

Güzellerin bir işi ertelemesine inanmak uygun görülebilir. Bu ancak ışıkların gölgeye yönelmesiyle mümkün olur.

Ertelemek bir işi ya da eylemi sonraya bırakmak, içinde bulunulan zaman diliminde yapmamak anlamında kullanılır. Bu beyitteki ertelemek ise vuslattır. Güzel ise sevgilidir.

'Aşk ehli çeker minnet-i ağıâr-ı zarûrî

Nâ-çâr eder bahre düşen mâra teşebbüs

Aşk ehli olan ağıyarın zahmetlerini mecburen çeker. Çaresiz, denize düşen yılanı sarılır.

Divân edebiyatındaki aşk üçgenini şunlar oluşturur. : Seven, sevilen(yâr) ve sevgilinin diğer âşıkları (ağıyar)dır. Ağıyâr daima âşığa yanlış haber verdiği için eğrilikle itham edilir ve bu yüzden kaşa benzer. Rakip olarak da bilinen ağıyar, âşığın şikâyetlerine maruz kalır. Onun için kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Âşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebetedir. Âşığı üzen de zaten budur. Bu nedenle âşık daima sevgiliye tembihlerde bulunur ve ağıyar hakkında onu uyarır. Buna rağmen yar âşıktan çok ağıyara imkân tanır ve onunla beraber olur, ona yüz verir, âşığa adeta içten içe güler ve onunla alay eder gibidir. Sevgilinin etrafından asla uzaklaşmadığı için Âşığı da ona yaklaştırmaz. Kıskanç ve dedikoducudur. Sevgilinin bir âşığı da odur. Bunun için âşık ile aralarında daimi bir mücadele sürer. Ağıyar kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani bunlar birden fazla, bazen yüzlercedir. Bu bakımdan ağıyar, sevgilinin mahallesinin bekçileri ve ya köpekleridir. Âşığı asla içeri

bırakmazlar. Âşık onları bazen domuz, akrep, zağ diye nitelerken bazen şeytan ve dev bazen de kâfir, gammaz, iftiracı, eğri, yavuz, nadan olarak niteler. Hatta ona diken, bela, mekes, kara yüzlü, bet çehreli vs. sıfatlarını da yakıştırır.

Denize düşen yılanı sarılır atasözünüyle irsal-i mesel yapılmıştır.

Hâhiş-ger olan vasla sitemden hazer etmez

Gül toplayamaz eylemeyen hâra teşebbüs

Sevgiliye kavuşmayı arzulayan sevgilinin siteminden çekinmez. Dikeni sevmeyen gülü toplayamaz.

Sitem dikense gül sevgilidir. Sitem sonunda âşık güle kavuşacaksa onun için önemli olan dikenin ne kadar çok olduğu değildir. Bilir ki, sonunda güle vuslatı vardır.

Diken ve gül arasında tenasüp sanatı vardır.

Ey şûh-ı şifâ-bahş-ı tahassür tut elimden

Eyler hükemâ sâid-i bîmara teşebbüs

Ey arzuladığım şifayı bahşeden sevgili elimden tut; âlimler hastanın mutlu olanını sever.

Divân edebiyatında âşık bir aşk hastasıdır. Bundan başka sevgilinin gözü, baygın ve mahmur baktığı için hastaya benzer. Sevgilinin gamzesi de aynı nedenle hasta olarak ele alınır ve âşık onu kurtarmak için kendini kurban etmeye hazırdır. Sevgilinin dudakları âşık denen hastaya şifa verir. Hastaları arayıp-sorma âdeti ile âşık-maşuk yan yana getirilir. Âşığın hastalığının asıl nedeni sevgilinin ayrılığıdır. Âşık bu yüzden bir hasta gibi geceleri ağlayıp inleyerek sabahlar.

Ey sözünde nida sanatı vardır. Şifa ve bimar arasında tenasüp sanatı vardır.

Te'vîle çalışmaktan ise cürmünü maznûn

Ahsen görünür sûret-i inkâra teşebbüs

Suçunu döndürmeye çalışmaktan inkârın suretine teşebbüs en güzel görünür.

Şairin gözünde suçu kabul etmek inkâr etmekten daha evladır.

Baştan başa 'arz eyler idim derdimi Fennî

Etseydim eğer dâmen-i dildâre teşebbüs

Ey Fennî, eğer gönül alıcı sevgilinin eteğine yönelmeseydim derdimi baştanbaşa anlatırdım

Sevgilinin eteğine yönelmek; ona bağlanmak hatta bir bakıma intisap etmektir.

LXXXVIII

A-35/b

Her kârda ettim yed-i takdîre teşebbüs

Min-ba'd edemem dâmen-i tedbîre teşebbüs

Her işte kıymetli ele yöneldim. Bundan sonra kıymetli eteğe değer verip yönelmem.

Her işte her davranışta kıymetli olan neyse ona yöneldiğinden söz eden şairimiz kıymetli olanların kendisinde ayrı bir anlam ifade ettiğinden dem vurmaktadır. Beyitte dikkat çeken bir başka unsur ise etekten ele doğru bir geçişin olmasıdır.

Himmet diye pîrâmen-i kâdıya sarılmam

Etmem rize-i bâr-geh-i mîre teşebbüs

Kadının çevresine lütuf olur diye sarılmam. Amirin izinle girilen döküntü evine rağbet etmem.

Sosyal hayattan örneklerin olduğu bu beyitte ise şair etrafındaki yüksek dereceli efrat ile arasında daima bir sınır olduğu hükmündedir.

İhlâs ile teslîm ü tevekkülde sebât et

Kıl halka-i bâb-ı himem-i Pîre teşebbüs

Samimiyet ile teslim olup Allah'tan gelene razı ol. Pirin himmetlerinin kapısının halkasına yönel.

Tevekkül, değiştirilmesi insan gücünün dışında olan üzücü olayları, ezelde takdir edilmiş bilip, üzülmemek, Allahü Teâlâ'dan geldiğini düşünerek seve seve karşılamaktır. İnsan, bir işin neticesinin iyi mi, kötü mü olacağını bilemez. Hayır sandığı çok şey, şerle, şer sandığı çok şey de, hayırla neticelenebilir. Muhakkak şu işim olsun diye ısrar etmemeli, "Hayırlı ise olsun" demelidir. Allahu Teâlâ, kimseye muhtaç olmamak için çalışmayı, hasta olmamak için tedbir almayı, hasta olunca ilaç kullanmayı, görebilmek için ışığı sebep kılmıştır. Sebebi, istenilen şeye kavuşmak için bir kapı gibi yaratmıştır. Bir şeyin hâsıl olmasına sebep olan şeyi yapmayıp da sebepsiz olarak gelmesini beklemek, kapıyı kapayıp pencereden atılmasını istemeye benzer ki, bu, akla ve dine uygun değildir.

Her merd olamaz çile-keşi zülf-i nigârın

Her ferd edemez silsile-i şîre teşebbüs

Her mert güzel sevgilinin saçlarının çile çekenini olamaz. Her fert de aslanın zincirine teşebbüs edemez.

Nasıl ki, hiç kimse bağlı yani zincire vurulmuş dahi olsa yönelmezse her mert olan kişi de sevgilinin saçlarının çile çekenini olamaz. Aslan mı yoksa sevgilinin saçı mı daha meşakkatlidir sorusunun cevabı hiç şüphesiz sevgilinin saçıdır.

Fennî gücenip kaşlarını çatmış o âfet

Hiddetlenip etmiş gibi şemşîre teşebbüs

Ey Fennî, o âfet gücenip kaşlarını çatmış. Sanki bu haliyle kılıca özenmeye çalışmış.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kaş, Divân Edebiyatında “adeta bir fitne dükkânı” olarak tanımlanır. “İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir... Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek isterç Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Divan edebiyatında kaşın genel anlamda mahiyetini veren bu alıntı, kaşın göz, kirpik, gamze, saç gibi diğer güzellik unsurlarıyla bağlantılı ve işbirliği içerisinde hareket ettiğini bize göstermektedir. Kaş şekli itibariyle de kınından çıkmış kılıca benzer.

Sevgilinin kaşları kılıca benzetilmiştir.

CİM

LXXXIX

A-36/a-b

Ol serv-i kadın celbi biraz servete muhtaç

Bir doğru nihâl eğmek epey kuvvete muhtaç

O uzun boylu selviyi kendine çekmek için servet, bir doğru taze fidanı eğmek için kuvvet gereklidir.

Divân şiirinde adından en çok söz edilen ağaç selvidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. Hatta mecaz-ı örfî yoluyla artık boy kelimesine dahi ihtiyaç kalmamıştır. Bu benzetmede mübalağa ve hüsn-i talil esastır. Selvinin su kenarında düşünülmesi halinde bir ırmak, çemen, bezm vs. unsurlar kendini gösterir. O bir süs ağacıdır. Yaz-kış yeşil kalır. Sonbahar rüzgârları dahi ona etki edemez. Hafif rüzgârlarla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için çoğu zaman “serv-i revan” tamlaması kullanılır. Mezarlıklarda daha çok bulunur. Bunun nedeni rüzgâr ile salınırken “Hû (Allah) sesini çıkarmasıdır. Bu hâl onun Allah’ı zikrettiğine

bir işarettir. Böylece mezarlıklardaki ölümler için bir mağfîret vesilesi olarak düşünülür. Bahçe kenarlarına da ağacı dikilir. Selvinin dibine etek ve ya ayak tabir olunur. Böylece sevgilinin eteği ve ya ayağı anlatılmış olur. Onun eteğini ırmaklar öper, ayağına çınar yaprakları yapışır. Sarmaşık gülleri selvilerde görülür. Selvi ile birlikte gül, lale, çınar, nergis, menekşe, sümbül, ok, naz, belâ, bâlâ, kıyamet, vs. kelimeler çok kullanılır.

Sevgilinin boyu serviye teşbih olunmuştur.

Esrâr-ı dili dilbere takrîr û hikâyet

Birkaç geceler ol meh ile halvete muhtaç

Gönlümün sırlarını iyi ifade etmek ve anlatmak için o ay yüzü ile birkaç gece yalnız kalmak gereklidir.

Âşığın gönlünden geçenleri anlamak hiç şüphesiz olanaksızdır. Ama o devamlı suretle maşukla baş başa kalmak ister. Buna halvet hali olmak da diyebiliriz. Bu halvet halinde âşık içinden geçenleri, arzuları ve isteklerini sevgiliye anlatmak isteyecektir. Ama çoğu zaman buna imkân bulamaz. Sebebi de sevgilinin başının devamlı kalabalık olmasıdır. Âşığın içinde biriken bu duyguları anlatması elbette uzun sürecektir. Çünkü derununda yılların birikmişliği vardır. Bu sebeple de âşığa lazım olan uzun ve birden fazla gecedir.

Sevgilinin yüzü aya benzetilmiştir.

Tab'ından o âhû-nigehin ref'-i tevahhuş

Üçbeş sene 'uşşâk ile ünsiyete muhtaç

O ahu bakışının tabiatından korkmamak için üç beş sene âşıklar ile dostluk yapmak lazımdır.

Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen ahu, edebiyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur. Gözlerinin iri ve gayet güzel oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır. Sevgilinin yüzü Kâbe'ye benzetildiği zaman, göz ahusu

oraya sığınmış olur. Çünkü Kâbe’ de avlanmak yasaktır. Bir gül bahçesi olarak anılan yüz, ahu gözlerle daha da güzelleşir. Ahu bazen aslan denen güneşten kaçan bir ay olarak karşımıza çıkar. Yine göz bakışa göre bazen aslan, bazen ahu olur. Ancak ahunun en yaygın ve önemli kullanımını misk nedeniyle. Sevgilinin saçı misk kokar. Ahunun misk hâsıl etmesinin nedeni ise bu kokuyu kıskanması veya ona âşık olmasıdır. Bunun sonucunda ahunun içine kan oturmakta ve bu kan sonra misk olmaktadır. Ahu, avlanan bir hayvan olduğu için “sayyad” dâm (tuzak), vahşi kelimeleriyle birlikte kullanılır. Mecnun’un çöllere düştüğü zaman ahularla dostluk kurması da telmihen anılan başka bir özelliktir. Bu durumda sahra ve çölden de bahsedilir.

Müstağni-i meşşâtadır ey şûh cemâlin

Zîra ki değil rahş-ı ‘arap zînete muhtaç

Ey şuh yüzün kimseden menfaat beklemez, bir şey istemez. Öyle ki Arap atının süse ihtiyacı yoktur.

Günümüzde birçok at meraklılar tarafından merak edilen at cinslerinden biri Arap atlarıdır. Birçok özelliklerinin bulunduğu Arap atları kendilerine has nitelikleri sayesinde tarihten günümüze dek birçok alanlarda insanoğlu tarafından tercih edilmiştir. Sıradan atlardan oldukça farklı niteliklere sahip olan Arap atları tarihte birçok hükümdarlar tarafından savaş meydanlarında kullanılmıştır. Örneğin Büyük İskender’in atının adı Bucepholustu ve Büyük İskender’in bu atının da Arap atı cinsinden olduğu birçok tarihi kaynaklarda geçmektedir. Günümüzde ise daha çok at yarışlarında ve çeşitli sirklerde kullanılan Arap atları özellikle sıcakkanlılığı ve insanlara karşı oldukça sevgi göstermesi sayesinde de at türleri arasında en fazla ilgi gören at cinslerindedirler.

Lâ-büd beni baştan çıkarır zülf-i siyâhın

Bu mes’elenin halli biraz dikkate muhtâc

Siyah saçların kuşkusuz beni baştan çıkarır. Bu meselenin halledilmesi için biraz dikkate ihtiyaç vardır.

Divân şiirinde sözü edilen en önemli güzellik unsuru belki de saçtır. Beyitlerde birçok özellikleri ile karşımıza çıkan saç daima siyahtır ve topuklara kadardır. Her ne kadar toplu veya bir fes altında olsa bile âşık tarafından tıpkı gönlü gibi darmadağıniktir olarak kabul edilir ve bu şekilde betimlenir. Saç siyah olması hasebiyle aslında âşığın yürüdüğü hayat yoludur. Bir yılan misali kıvrım kıvrım olan bu saçta birçok engel vardır ki, bu da âşığın vuslatta karşısına çıkan güçlüklerdir.

Ben sözcüğünde iham sanatı vardır. Birinci anlamda tekil şahsı olarak kullanılan bu sözcük ikinci anlamında sevgilinin dudağının kenarındaki siyah noktadır. Öyle ki, bu siyah saç beni bile baştan çıkartmıştır.

Îcâd ediyor kilk-i terim tâze mezâmîn

Söz bulmada Fennî değilim sirkâte muhtâc

Yeni kalemim taze mazmunlar icat ediyor. Fennî söz bulmada hırsızlığa muhtaç değilim.

Divân edebiyatı hiç şüphesiz bir mazmunlar edebiyatıdır. Yıllarca işlenen bir altın mücevhere dönüşen bu mazmunlar şairin elinde sanki yeniden hayat bulur. Her şair de bu mazmunları kendi şairlik gücüne göre işler ve anlatmaya çalışır. Her şairin korktuğu şey ise taklide düşmek ya da olmayacak mazmunlar üzerinde şiir yazmaktır. Bu beraberinde yeni ve taze mazmunları bulmayı ve bunları işlemeyi getirir.

Çekmem elimi dergah-i fazlından îlahî

Bir ben mi bütün halk-ı cihan rahmete muhtâc

Ey Allah'ım, faziletli dergâhından elimi çekmem. Bir ben mi yoksa bütün cihan halkı mı rahmete muhtaç?

Dini bütün bir şair olduğunu şiirlerinden çıkardığımız şair Fennî sık sık Allah'a dönerek derdini ona razı etmekte medet ummakta ve tevekkül etmektedir. Faziletli dergâh Allah'ın rahmeti ve mağfiretidir. Şair her ne olursa olsun bu kapıya kapıldığını ve sebep ne olursa olsun bu kapıdan vazgeçmeyeceğini açıkça yazmaktadır. Şair aslında sadece kendisinin değil bütün dünya haklının bu söz konusu rahmete muhtaç olduğunu bilmekte tecahül- arif yapmaktadır.

LC

A-36/b

Sanma bir iş yapılır hükm-ı kaderden hâric

Lâkin idrâki anın tavk-ı beşerden hâric

Kaderin hükmünden hariç bir işin yapılacağını zannetme. Ama bunun anlaşılması insanın güç ve kudretinin son haddinin dışındadır.

İslam'ın temel prensiplerinden biri de kaza ve kadere inanmaktır. Bu mümin olmanın önemli şiarlarından biridir. Eğer o mutlak irade bir şeye murat etmişse olur diğer türlü bir sineğin dahi kanadını kıpırdatması mümkün değildir. O namütenahi yaratıcı kün yani 'ol' demesiyle var olmayan dahi var olur. Buna mukabil de insana irade denilen kavram verilmiştir. Tevekkül ve irade bir araya geldiğinde insana bir yol çizer. Bunu anlamak ve anlamlandırmak ise insan kudretinin ötesinde olan bir mefhumdur.

Yola gel dâ'ire-i pîre yanaş ey zâhid

Sonra mermi dokunur kalma siperden hâric

Ey zahit, yola gel pirin dairesine yanaş. Siperin dışında kalma, sonra mermi dokunur.

Pir; irşat eden, yol gösteren anlamında kullanılmıştır. Bu hazreti peygamberin yolu olabileceği gibi bir tarikat yolu da olabilir. Zaten bunlar iç içe geçmiş kavramlardır. Pirin dairesine yanaşmak intisap etmek bağlanmak anlamında

kullanılmıştır. Âşık hiç sevmediği zahide karşı burada alicenaplık göstererek onu hak yola davet etmeye çalışmaktadır. Pirin dairesi bir koruyucu kalkan görevi görmekte ve dairenin dışında kalanlar bundan zarar görmektedir.

Zahit ile pir arasında tezat sanatı yapılmıştır.

Şimdi hep ‘aksinedir kâr-ı cihân ez-cümle

Bir peder iş yapamaz emr-i püserden hâric

Cihanın kârı şimdi hep aksinedir. Bundan dolayı bir baba oğlunun emri olmadan bir iş yapamaz.

Dünyanın değiştiğinden ve eskisi gibi olmadığından yakınan şair, dünyada çoğu şeyin tersine döndüğü düşünmektedir. Bir baba bile evin reisi olmasına rağmen oğlunun emri olmadan bir iş yapamamaktadır.

Bilemem kendimi yâr eylese ‘arz-ı dîdâr

Ki olur ‘akl o zaman kase-i serden hâric

Sevgilinin yüzü kendini bana yar eylese aklım o zaman başımın kâsesinden çıkar.

Sevgilinin yüzü bu beyitte bütün olarak ele alınmıştır. Yani tek ve özel anlamlarıyla kaş, göz, kirpik, benden söz edilmemiştir. Yüz çoğu zaman güneşe benzetilir. Âşığa hem parlaklığıyla can verip yüzü döker, hem de yakıcı kavurucu ateşiyle onun sonunu hazırlar. Zaten âşık dediğimiz şair o yüzü kendisine yar edinirse aklı da başından uçar gider.

Dilerim çâkeri Fennî’yi Cenâb-ı Ahmed

Tutmasın dâ’ire-i hüsn-i nazardan hâric

Allah'ım Fennî kulunu bakışının güzelliğinin çevresinden ayrı tutmamasını dilerim.

Burada edilen dua her anlamda anlaşılabilir. Şairin bakışından ayrı olmak istemediği kişi Allah, Hazreti Peygamber ve sevgili olabilir.

HA

XCI

A-37/a

Mizaç-ı ehl-i zevki bâde-i gül-fâm eder tashîh

Küdûrât-ı dil-i âzürdeyi bir câm eder tashîh

Zevk elinin yaratılışını gül renkli içki düzeltir. Kalbi kırıkların gönül bulanıklığını şarap düzeltir.

İçki eski şiirimizde şarap daima gül rengi yani gül-gun olarak vasıflandırılır. O hem keyfiyet vermesi hem de bedeni ve arzuları tazelemesi açısından ele alınır. Sakinin olduğu bir mecliste şarap içmek ayrı bir ritüeldir. Halka olarak insanlar oturur ve tam ortaya saki geçer. Sonrasında herkeşe sırasıyla içki sunar ama kadehin ağzının diğer kişilerin ağzının aynı yerine gelmemesine dikkat eder. Bu sebep kadehi döndüre döndüre sunar. Bu şarap ervah-ı ezelden beri kalbi kırık olan âşıklara iyi gelir ve bir zaman da olsa dertlerini unutturur. Şarabın manası zaman içinde eski şiirimizde hem mecaz hem de gerçek olarak iç içe geçmiştir.

Tehâşî etmeyin ashâb-ı teslim ü tevekkülden

Tevekkül ehlinin vicdanını ilham eder tashîh

Teslim ve tevekkülün arkadaşlığından korkmayın. Tevekkül ehlinin vicdanını ilham düzeltir.

Değilken muktedir her zî-fazilet mahv u isbâta

Sütûr-ı münşe'âtı şimdi bir sersem eder tashîh

Her fazilet sahibi kişilerin bile mahv ve ispata gücü yetmezken kaleme alınmış şeylerin örtüsünü şimdilerde bir serseri düzeltiyor.

Şimdilerde denildiğine göre bulunulan zaman içinden bir şikâyet vardır. Sersem olarak vasıflandırılan kişi açıkça belirtilmemiştir. Münşeât düzyazı eserlerin toplandığı kitapların adıdır.

Felek bâzîçe-i etfale döndürmüşse de devri

Bu gûne sehvi bir gün mâder-i eyyam eder tashîh

Felek bu zamanı çocukların oyuncağına döndürmüşse de bu günlerin yanlısını bir gün günlerin annesi düzeltir.

Zamandan ve felekten şikâyet Divân şairlerinin çokça başvurdukları bir mazmundur. İçinde bulunulan zamandan yapılan şekvalar ve düne duyulan özlemle çoğu zaman vaveyla ile dile getirilmiştir. Günlerin annesinden söz edilen ise beklenen ve umut edilen kavuşma günü olabilir. Bu günde âşık var olan bütün yanlışların düzeleceğini ummaktadır.

Sükûnet-bahş olur kelb-i ‘akûra üstühân-pâre

Derûn-ı kîne-gîr-i düşmeni ikram eder tashîh

Kemiğin kuduran köpeği sakinleştirmesi gibi ikram da düşmanın içindeki kini düzeltir.

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanlara iyilik yaparlarsa biz de iyilik yaparız, zulmederlerse biz de zulmederiz.” diyen zayıf karakterli kimseler olmayın. Bilakis iyilik yaptıklarında insanlara iyilikle karşılık vermeyi, kötülük yaptıklarında ise onlara zulmetmemeyi alışkanlık hâline getirin. (Tirmizî, Birr, 113). Hadisine telmih yapılmıştır.

Ayaktır başı îsâl eyleyen her yerde matluba

Kibarın i’tilâ-yı kadrini huddâm eder tashîh

Her yerde istenilen yere başı ulaştıran ayaktır. Kibar kişilerin kadrinin yükselmesini hizmetçiler düzenler.

Baş ve hizmetçinin öne çıktığı bu beyitte insanı istenilen veya istenilmeyen yere ulaştıran ayaklardır. Hizmetçiler de yaptıklarıyla kibar kişilerin derecesini yükseltir veya düşürür.

Alır mutlak nigâh-ı i'tibâra zıddını insan

Tıbâ'-ı ezkiyâyı merd-i bed fer-câm eder tashîh

İnsan mutlaka itibarlı bakışının zıddını alır. Temiz yaratılışlı kötü insanı sonunda düzeltir.

“Yaratılış, belli yeteneklere ve yatkınlığa sahip olma” anlamına gelen fitrat, insanın, yaratılışındaki bu özü ifade eder. “Her doğan çocuk fitrat üzere doğar” diyen Resûlullah (sav), ırkı, soyu, cinsiyeti ne olursa olsun, her insanın bu mükemmel yaratılışla, Allah’a inanma potansiyeliyle dünyaya geldiğini anlatmaktadır.

Lebinden ruhlarından bûseler va'd eylemiş dilber

Bu va'din sıdkını âtîdeki bayram eder tashîh

Sevgili dudaklarından, yanaklarından buseler vereceğinin sözünü etmiş. Bu sözün ne kadar doğru olduğunu gelecek bayram doğrulayacak.

Sevgili âşığa çoğu zaman sözler verir ama bu sözleri çoğu zaman unutmaz ya da unutmasa bile hiçbir zaman yerine getirmez. Âşığa dudağından ve yanağından öpücük vereceğini söz veren sevgili bayram günü olsa bile bunu yapmayacak ve âşığı bir bayram çocuğu gibi sevindirmeyecektir.

Pezîrâ-yı vücûd olmaz elemsiz bir emel Fennî

Cihânda herkesin a'mâlini âlâm eder tashîh

Ey Fennî, bir istek kedersiz kabul edilmez. Dünyada herkesin emellerini kederler düzenler.

Bir önceki beyitte sevgiliden bayram günü öpücük almayı uman şair bu beyitte adeta karanlıklara gömülmüştür. Her isteğin beraberinde kederi getirdiğine veya kederle isteğin at başı yürüdüğüne inanan şair hoşnutsuzluk halindedir.

HI

XCII

A-37/b

‘Aşkı buhbûha-ı sinemde nihân etti o şûh

Dil-i bîçâreyi me’nûs-ı figân etti o şûh

O işveli sevgilinin aşkı göğsümün ortasında gizli saklı kaldı. O nazlı sevgili çaresiz gönümlü feryat figan etmeye alıştırdı.

Divân şiirinde âşıklar hasretten duyulan hissi en çok gönülde hissederler. Gönül bütün duyguların toplandığı yer olarak kabul edilir. Yalvarma, özlem, acı, vuslat gibi güçlü ve engellenemez duygular hep gönülde başlar ve burada ateşlenir. Aşkın da en çok hissedildiği yer gönüldür elbette. Ama âşık sevgilinin adını el ağzına vermek istemediğinden bunu gönülden dışarı çıkartmaz. Ve aşk denilen o büyülü kavram gönülde saklı kalır ve zaman geçtikçe daha çok koyulaşarak bir kara sevdaya dönüşür.

Gönülden dışarı çıkmayan kimselere açıklanmayan bu duygular feryadı beraberinde getirir ki bir zaman sonra bu feryattan felekler dahi yanacaktır.

Derdimi duymayan az kaldı beni nev’imde

Beni günden güne meşhûr-ı cihân etti o şûh

Benim gibi olanlar içinde derdimi duymayan kalmadı. O cilveli sevgili beni günden güne herkese meşhur etti.

Benim gibi olanlar âşıklardır. Bu dert herkes için aynıdır. Herkes âşık olduğu veya aşklarının derecesine göre acı çeker. Ama şairin aşkı ve derdi çok büyük olduğundan diğerlerinden ayrılmakta ve herkes içinde günden güne dana öne çıkmaktadır.

Yüreğim titrer ayak bassam eğer dergicine

Hane-i vuslatı dârü'l-halecân etti o şûh

Eğer dergâhına ayak basarsam yüreğim titrer. O cilveli sevgili kavuşma evini heyecan evi haline getirdi.

Önceki beyitlerde yer, yurt veya mahalle olarak görülen sevgilinin evi bu beyitte dergâh olarak anılmıştır. Bu söz konusu eve dini hüviyet de kazandırmak demek olur. Bu sevgili olabileceği gibi dergâhın piri de olabilir.

Anarım yârimi yârimle geçen demlerimi

Derd-i firkatla beni men Kâbe-han etti o şûh

Sevgilimi, sevgilimle geçen zamanları anarım. O cilveli sevgili ayrılığının derdiyle beni hikâyeye anlatan kişiye çevirdi.

Âşık aslında çok zaman geçiren biri değildir. Sevgilinin bir süzgülü bakışlı veya bir kelam etmesi onun için yeterlidir. Âşığa devamlı söz veren ama verdiği bu sözleri hiçbir zaman yerine getirmeyen sevgili sonunda âşığı ayrılığın derdiyle devamlı inleyen ve bu dertle herkese hikâyeler anlatan kişiye çevirecektir.

FENNİYÂ 'âşıkının 'âşıkıdır ma'sûkun

Bana her sırrını vaktiyle 'ayân etti o şûh

Ey Fennî sevgilinin aşkının aşkıdır. O şuh sevgili bana zamanında bütün sırrını açıkladı.

Divân şairi belli bir zamandan sonra sevgilinin aşkından sıyrılarak aşkın kendisine meftun olur ki, bu durumda ortadaki perde kendiliğinden kalkar. Aşkın aşkına âşık olmak budur.

D

XCIII

A-39/a

Şirişk-i la'l-i fâmı sanma eyler çeşm-ter îcâd

Eder anı te'essürle yanan hûn-ı ciğer îcâd

Kırmızı renkli gözyaşımı ıslak gözlerimi ortaya çıkarır sanma. Onu üzüntüyle yanan kan içindeki ciğerim ortaya çıkarır.

Âşğın kan ağlayışı bu beyitte kanlı gözyaşlarından değil de ciğerden gelen kana bağlanmıştır. Âşğın ciğeri ayrılık acısıyla ve sevgilinin gamzesiyle o kadar kanamıştır ki ciğerden gelen kanlar belli bir zaman sonra gözyaşı olarak akar.

Şair kanlı göz yaşı dökmesini ciğerindeki kızılığa bağladığından hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

Nasıl sabreylesin 'âşık husûsâ 'âşık-ı sâdık

Ki eyler sûziş-i hasret yürekde şem'alar icâd

Sadık âşık ve ayrıca âşık nasıl sabretsin. Hasretin yakıcılığı yürekte nurlar oluşturur.

Sadık âşık sevgiliye ve onun cefalarına boyun eğen ama da asla onu bırakmayan âşıktır. Âşıklıkta sadık olmak apayrı bir kavramdır. Çoğu âşık dertten kederden kendisini çöllere vurur veya sefer eder. Ama bunlar makbul olana âşıklar kişiler değildir. Makbul olan âşık tahammül eden kişidir. Tahammül eden âşıkta hasret ve onun acısı o kadar yakıcı hale gelir ki belli bir zamandan sonra yürekte bu ateşin sönmeyen bir ışığa dönüştüğü görülür.

Hasretin yürekte nurlar oluşturması hüsn-i talil sanatına örnektir.

Nazar kıl kâinâta ‘âşık ol sun’-ı ilâhî’ye

Neler icâd kılmış sâni-i yekta neler icâd

Dünyaya bak, Allah’ın yaptıklarına âşık ol. O yalnız yaratıcının neler icat ettiğine bak.

Allah’ın yaratma sıfatına tekvin denir. O zat- ı muhteşemin bir şeyi yaratması için sadece ‘kün’ demesi yeterlidir. Bu yaratılanlar içinde en mükemmel olanı da insandır. Allah insanı dünyada halifesi olarak yaratmıştır.

Şu me’sûrâta karşı bir mü’essir yoksa ey münkir

Eden kimdir vücûd-ı mümkünâtı serteser icâd

Ey inkâr eden, şu eserlere karşı etki bırakan yoksa şu her şeyi baştanbaşa yaratan kimdir?

Bu beyitte de tekvin sıfatından söz edilmiştir. Dünyadaki her şeyi baştan başa yaratan hiç şüphesiz Allah’ın bu sıfatıdır.

Eğer ‘âciz isen dahl eyleme ef’al ü âsâra

Eğer kadir isen hiç yoktan eyle bir hacir icâd

Eğer beceriksiz isen karışma bu işlere ve eserlere. Eğer yapabiliyorsan hiç yoktan bir taş ortaya çıkart.

Cenabı Allah’ın ilim ve iradesine göre yarattığı şeylerin ve canlıların nizamlı, sanatlı, sağlam ve akıllara hayranlık verecek bir şekilde güzel yaratılması da tekvin sıfatıyla olur.

Eyâdi-i beşerde çok hüner peydâ olur ammâ

Hakikat itibariyle Cenâb-ı Hak eder icâd

İnsanların ellerinde çok marifet ortaya çıkar ama gerçeği sadece Cenabihak ortaya çıkarır.

Allah Teâlâ'nın hâlık olduğu ve her şeyin mükevvin (yaratıcısı) bulunduğu akıl ve nakil ittifak etmiştir. Esasen halik ve mükevvin kelimeleri halk ve tekvin mastarlarından türemiş ism-i fâillerdir. Müştak (türemiş) kelimelerin manalarının Zât-ı Bâri'ye sabit olmasını gerektirir. Mastarı sabit olmadan, bundan türemiş olan ismin bir şey için sabit olmasının muhalliğinde (imtinaında) akıl ve nakil müttefiktir. O halde tekvin Allah'ın zatına sabit olup kudret sıfatından başka bir sıfattır.

Cemâl-i pâkine hasr-i nigâh-ı iştiyâk eyle

Cemâl-i yâr eder gözde gönülde nûr-ı fer icâd

Temiz yüzüne, arzunun bakışının içine alması gibi yönel. Yârin yüzü gözde gönülde parlaklığın nurunu oluşturur.

Yârin yüzü âşıkta gönül parlaklığı ve taraveti beraberinde getirir.

Ne yap yap evvel diril kal hâsılı bir yâr ile bâkî

Sünâ ilik sülâsîlik eder çok derd-i ser icâd

Ne yaparsan yap ama sonunda bir yar ile karar et. İkilik üçlük eder ve böylece başına birçok dert çıkar.

Âşık için âşiklar binlercedir. Ama sevgili tek ve benzersizdir.

Bana bir kerecik derse SA'ÛDİM ol şeker-güftâr

Eder tûtî-i tab'im türlü türlü nâmeler icâd

O tatlı sözlü sevgili bana bir kerecik Said'im derse, papağan yaratılışlı tabiatım türlü türlü nameler icat eder.

Papağan divân şiirinde çok geçen bir kuştur. Şeker yemesi ve konuşması gibi özellikleriyle ele alınan papağan bazen âşığın kendisi olur bazen de sevgiliye benzetilir.

Beyitin tamamında hüsn-i talil sanatı vardır.

XCIV

A-39/a

Sen erkeksen lede'l-îcâb kıl bir erden istimdâd

Efâhim eylemez dellâk ile berberden istimdâd

Sen erkeksen gerektiği zaman bir erden yardım iste. Büyük kişiler tellak ile berberden yardım istemez.

Öğütlerin verildiği bu beyitte şair ayağı yere sağlam kişinin sadece mert kişilerden yardım alması gerektiğini vurgulamıştır ki, tellak ve berber asla yardım alınmaması gereken kişiler olarak gösterilmiştir. Bu kişilerin işlerini yaparken birçok insanla muhatap olması gerekçe olarak gösterilebilir.

E'âliden umar ihsân esâfil böyledir 'âdet

Eder arz u kamer şems-i ziyâ-küsterden istimdâd

Sefalet çekenler büyük insanlardan yardım umar. Yeryüzü ve ay güneşin parlaklığından yardım bekler.

Yeryüzü nasıl aydınlanmak için ay ve güneşe muhtaçsa sefalet halinde olanlar da ancak büyük insanlardan himmet umarlar. Büyüklükten anlaşılan makam mevki sahibi olup aynı zamanda yüreği de gönlü de geniş hami hükmündeki insanlardır.

Ahibbâ-yı zemâne minnet etme pest-i ağıâr olma

Düşer mi merd-i ciddîye muhanneslerden istimdâd

Zamanın dostlarına minnet etme, aşağılık hırsız olma. Ciddi erkeklere kadınlaşmış erkeklerin yardım etmesi uygun olmaz.

Zamanın dostları genelde başkalarının himmeti bir yere gelen kişiler olup şair bunlardan uzak durulması gerektiğini anlatmıştır. *Bunlardan* yardım umanları da aşağılık hırsız olarak anmıştır. Kendisi ciddi erkek ise bu söz konusu kişiler birer kadınlaşmış erkektir.

Zarûrette müdârâ muktezîdir şahs-ı gaddâra

Eder bahre üşen mâr-ı ‘adüv-peşkerden istimdâd

Gaddar kişiye çaresizlik içinde dost görünmek lazımdır. Denize düşen düşman yılanın yüzünden yardım ister.

Denize düşen yılanı sarılır atasözü ile irsal-i mesel yapılmıştır.

Yezîd’e pâye vermek ‘adl ü dâdı gâ’ib etmektir

Edilmez dest-i a’ dâya giren hançerden istimdâd

Yezit’e rütbe vermek adalet ve hukuku yok etmektir. Ele girmiş olan hançerden yardım beklenmez.

Yezit, peygamberin en büyük düşmanlarından olan Ebu Süfyan’ın torunu ve Emevi İmparatorluğunun kurucusu Muaviye’nin oğludur. Emevi’nin 2. hanedanıdır. Hanedanlık uğruna İslamiyet’e ve özellikle Ehl-i Beyt’e düşmanlığıyla bilinir. İçkiye aşırı düşkün biri olan Yezit içerken Kur’an sayfalarını yakarak kahkahalarla eğlenmesiyle bilinir ve Kerbela katili olmasıyla meşhurdur. Peygamberimizin

torunlarından, Hz. Hüseyin’in Kerbela ’da ölümüne neden olup Hz. Muhammed’in ailesinden geride kalanlara da büyük eziyetler yapmıştır. Hz. Hüseyin’in (ra) şehit edilmesi ve Kerbela Faciasından sorumlu tutulduğu için İslam

dünyasının büyük tepkisine sebebiyet vermiştir. Bazı âlimler tarafından lanetlenmekle birlikte, sonradan pişman olup tövbe etmiş olma ihtimalini göz önünde bulunduranlar bu konuda temkinli davranmışlardır.

Yezit ve yaptıklarına telmih yapılmıştır.

Der-i tevhîdi çakmaz secdegâh-ı âşkî fark etmez

Gider sûfî eder mihrâb ile minberden istimdâd

Tevhidi bilmez, aşkın secdegahını fark etmez. Sofi gider mihrap ile minberden yardım bekler.

Tevhit inancı birlik anlamına gelir ve Allah'ın birliği bunun en güzel tecellisidir ancak birlik sadece bununla sınırlı değildir İslam inancında. Peygamber Efendimizin hayatındaki örnekler ve genel mesajı baktığımızda Müslümanların birlik içinde olması da her zaman bize gösterilmiştir. Özellikle namazların cemaatle kılınmasının istenmesi, bayramlar, akraba ziyaretleri gibi örnekler bize inananların birliğinin ne kadar önemli olduğunu örnekleri olmaktadır. Efendimiz müminlerin birbirlerinin kardeşi olduğunu da sık sık vurgulamıştır. Kardeşliğin de en önemli sonucu birlik içinde olmak ve birbirlerinin yarsına merhem olmaktır.

Sonuç olarak tekrar belirtmek gerekirse tevhit yalnızca Allah'a mahsus değil, tüm müminlerin bir arada olmasını ve birliğini belirten bir anlayıştır. Bu da insanlara hem Allah Teâlâ hem de Resulü yoluyla sık sık hatırlatılmıştır.

Liyâkat kesb ederler meclis-i erbâb-ı 'irfâna

Edenler sıdk ile pîr-i kerem-perverden istimdâd

Arifler ve ulular erbabının meclisine fazileti kazanç olarak sağlayanlar doğruluk ile cömertlik seven pirden yardım beklerler.

Pirin en önemli özelliği şairin de belirttiği gibi cömert olması ve doğruluğudur. Pir insanlara doğru yolu gösterdiğinden, onlara irşat ettiğinden ve

gönlü zengin olup darda kalanlara yardım eli uzattığından pir olmuştur. Şair bu özelliklerinden dolayı yine pirden yardım elini uzatması beklemektedir.

Visâl-i yâri bulmaksa merâm ayrılma mürşidden

Der-i Hak var iken lâıyk mıdır diğerden istimdâd

Eğer maksadın yâre kavuşmaksa mürşitten ayrılma. Hakk'ın kapısı varken başka kimselerden yardım istemek uygun olmaz.

Amaç eğer yâre kavuşmaksa bu yolda yol gösterici olan mürşittir. Mürşit irşat eden yol gösteren demektir. Çünkü o her anlamda doğru yolu gösteren ve kılavuzluk eden kişidir. Eğer bir istek varsa da sadece Allah'tan istenilmeli diğer kapılardan yüz çevrilmelidir.

Z

XCV

A-39/b

Yâri devlet-hânesinde bulmadır tenhâ lezîz

Sîneden derd-i firâkî etmedir imhâ lezîz

Sevgiliyi devlet evinde yalnız başına bulmak en tatlı şeydir. Böylelikle göğüsten ayrılığın derdini yok etmek de ondan daha lezzetlidir.

Âşık için en çok istenilen ve beklenen olay sevgili ile halvet halinde olmaktır. Bu şairin dediği gibi âşık adına en tatlı şeydir. Çünkü yıllar yılı âşığın gönlünde biriken arzular bu yolla sahibine ulaşır. Ayrılık denilen olayın vuslatta sonuçlanmasıyla göğüsteki ayrılık derdi kendiliğinden biter. Bu da halvet olmaktan daha lezzetlidir.

Her lezâ'izden elezdir çâşni-i vasl-ı yâr

Çâşni-i vasl-ı dilberden nedir âyâ lezîz

Sevgiliye kavuşmanın lezzeti her lezzetten lezzetlidir. Sevgiliye kavuşmanın lezzetinden acaba daha leziz olan bir şey var mıdır?

Âşık için vuslata ermek, sevgili ile hem dem olmak en lezzetli ve zevkli nesnelere daha tatlı ve zevklidir.

Var mıdır sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır.

Hangi uzvun okşasam öpsem halâvet-bahş olur

Şekker olmuş her yeri yârin ki ser-tâ-pâ lezîz

Yârin neresini öpsem, okşasam zevk veriyor. Yârin baştan ayağa her yeri şeker gibi lezzetli olmuş.

Vuslata eren ve sevgili ile zaman geçiren şaire sevgilinin her hali ayrı bir zevk ve keyfiyet vermektedir.

Sevgili şekere teşbih olunmuştur.

Dîde-i 'ibrette ki zevk u safâdan hazzı yok

Zameder ehl-i şikem hoşâb ile helvâ lezîz

İbretli bakışının zevk ve sefadandan hazzı yok zanneden karın ehli hoşaf ile helvayı leziz zanneder.

Dünyayı sadece yemek ve içmek ile düşünen ve helva ile hoşafı leziz olarak zanneden kimseler senin o lezzetli bakışını görmemiş demektir. Karın ehli yemek ve içmekten başka bir şey düşünmeyen kişilerdir. Onlar için hayatta lezzetli ve tatlı olan sadece hoşaf ve helva vardır. Sadece bunu bilirler. Ama âşık için lezzetli olan içinde bin bir anlam barındıran bakışlarıdır. Bu bakışlar ne helvaya değişilir ne de hoşafa.

Boş kalır mı hâtır-ı ‘ârif gam û endişeden

Olmamış îcâd-ı ‘âlemden beri deryâ lezîz

Arifin hatırı gam ve endişeden dolayı boş kalır mı? Âlem yaratıldığından beri deniz lezzetli olmamıştır.

Arif diye adlandırılan kişiler maddenin ötesini gören, anlayış ve bilgi sahibi kimselerdir. Onların gönlünde gam ve endişe olduğundan hiçbir zaman boş kalmaz. Tıpkı bir deniz gibi dalgalı ve gelgitlidir. Dünya yaratıldığından beri de âşık için bundan daha lezzetli bir şey yoktur.

Boş kalır mı sözünde istifham vardır.

FENNİYÂ her cins hem-cinsinden istilzâz eder

Tab’-ı dânâya gelir ünsiyet-i dânâ lezîz

Ey Fennî herkes kendi cinsinden lezzet alır. Yaratılışı bilgili olan bilgili insanlardan lezzet alır.

Yaratılışı bilgi üzerine olan insan, hayattan zevk almayı bilen, insanları kusurlarıyla seven ve her işte bir mana derinliğinin olduğunu bilen kişidir. Bilgili insan cahil insanla oturup kalkamayacağı gibi kendisi ile bir özellik olan kişiden zevk alır.

XCVI

A-39/b

Var mı bir şey ‘âşıkâ lâ’l-i dil-ârâdan lezîz

Sor bilenlerden ne var dünyada sahbâdan lezîz

*Âşık için gönül süsleyen sevgilinin kırmızı dudağı kadar leziz bir şey var mı?
Bilenlerden sor bakalım dünyada yakın dostlardan leziz kim var?*

Sevgilinin dudağı klasik edebiyatımızda Arapçadaki mim harfi gibidir. Çok küçüktür. Varlığı ve yokluğu dahi bilinmez. Daima kırmızıdır. Âşığa can bağışlar. Bazen de ona fena sözler söyleyip eza eder. Ama daima şeker gibi tatlı lezzetlidir.

Tıpkı dudak gibi âşık için bir başka lezzetli olan şey de dünyadaki yakın dostlardır. Tıpkı dudağın can bahşetmesi gibi bu dostlarla yapılan sohbetler de âşığa can bağışlar.

Var mı sözüyle istifham, ne var sözünde de mübalağa vardır.

Kâm-ı vaslın lezzeti dildâra yalvarmaktadır

Bûse-çîn olmak değil ‘arz-ı temannâdan lezîz

Kavuşma isteğinin lezzeti sevgiliye yalvarmaktır. Öpücük alan olmak minnettar olmaktan lezzetli değildir.

Âşığın devamlı içinde olan ve umutla beklenen vuslat eğer sevgiliye yalvarılırsa daha makbul ve daha tatlı olur. Çünkü belli bir eza ve cefadan sonra gelmiştir. Âşık da var olanını ortaya koymuştur.

Başka bir şeyler görünmez ‘ârif-i dâna-dile

‘Aynın ibret ile dünyâyı temâşâdan lezîz

Ariflerin bilgili gönlünün gözü ile dünyâyı seyretmesinden lezzetli başka bir şey yoktur.

İnsanın günahlarını tefekkür etmesi ve bunlara tövbe etmesi, tâatlarını, ibadetlerini düşünüp bunlara da şükür etmesi lâzımdır. Mahlûklardaki (yaratılmışlardaki) ve kendi bedenindeki ince sanatları, düzenleri, birbirlerine olan bağılıklarını tefekkür ederek de Allah Teâlâ’nın büyüklüğünü anlaması lâzımdır. Akli başında olan kimsenin tefekkür vazifesini hiç ihmâl etmemesi lâzımdır. Allah

Teâlâ hiçbir şeyi bâtil yâni boş, faydasız yaratmamıştır. İnsanların anlayamadıkları, göremedikleri faydalar, anlayabildiklerinden kat kat daha çoktur. Tefekkür dört türlü olur demişlerdir. Allah Teâlâ'nın mahlûklarındaki güzel sanatları, faydaları tefekkür etmek, O'na inanmağa ve sevmeye sebep olur. O'nun vaat ettiği sevapları tefekkür etmek, ibadet yapmaya sebep olur. O'nun haber verdiği azapları tefekkür etmek, O'ndan korkmaya, kimseye kötülük yapmamaya sebep olur. O'nun nimetlerine, ihsanlarına karşılık nefesine uyararak günah işlediğini, gaflet (Allah Teâlâ'yı unutma hâli) içinde yaşadığını tefekkür etmek, Allah'tan hayâ etmeye, utanmaya sebep olur. Allah Teâlâ yerlerde ve göklerde bulunan mahlûkları düşünerek ibret alanları sever.

Zevk-i eşyâyı tahayyülde ibaret zann eder

Elde hiçbir nesne yok dervîşe hülyâdan lezîz

Eşyanın zevkini hayal etmekten ibaret zanneder. Dervişin elinde hayalden lezzetli bir nesne yoktur.

Hayret; kulun bilmediği yahut aklının kavrayamadığı ilâhî sır ve hikmetler karşısında şaşırıp kalması, manen istiğrak hâline bürünmesidir.

Aç kefi-i ihsânı sor zevk-i selîm ashâbına

Yok ki hiçbir şey gelen tab'-ı atâyâdan lezîz

Ashabına ihsan avucunu aç ve sağlam zevki sor. İhsanın yaratılışından leziz gelen hiçbir şey yoktur.

Hz. Muhammed (asm)'in parmaklarından suyun on musluklu çeşme gibi akmasına telmih yapılmıştır.

Tatlılardan tatlıdır 'uşşâka tedmîr-i rakîb

Söylesin dostlar nedir tenkîl-i a'dâdan lezîz

Rakibin yok edilmesi âşıklara tatlıdan tatlıdır. Dostlar söylesin düşmanın uzaklaştırılmasından leziz olan ne vardır.

Rakip, âşık tarafından hiçbir zaman seilmeyen ve kabul görmeyen kişidir. Onun sevgilinin yanından uzaklaştırılması en zevkli olaydır.

Tâ ebed çıkmaz dimağımdan o lezzet doğrusu

Görmedim bûs-ı leb-i la'l-i şeker-hâdan lezîz

Doğrusu o lezzet kafamın içinden sonsuza kadar çıkmaz. Sevgilinin şekerli kırmızı dudağının öpücüğünden leziz bir şey görmedim.

Sevgilinin dudağından alınan küçük bir buse bile âşık için en lezzetli şekerden şerbetten daha lezzetlidir.

Sevgilinin dudağı şeker, kırmızı olarak teşbih olunmuştur.

Her ne teklîf etse kırmam FENNİYÂ dil-dârımı

Bir gönül yapmak bir şehd-i musaffadan lezîz

Ey Fennî her ne teklif etse sevgilimi kırmam. Bir gönül yapmak temizlenmiş bir şehitten daha lezzetlidir.

Peygamber efendimiz; mübarek elleri ile Kâbe'yi göstererek: “Ey Kâbe, sen Allah'ın evisin. Sen mübareksin fakat bir Müslüman, bir mü'minin kalbini kırsa 70 defa seni yıkmaktan daha büyük günaha girer.” hadisine telmih yapılmıştır.

R

LCVII

A-40/a

Efendim rahm-ı insâf et gözümde eşk-i âlim var

Dilimde sûziş-i hasret elimde ‘arz-ı hâlim var

Efendim insafa gel, acı; gözümde büyük gözyaşı var. Gönlümde hasretin yakıcılığı, elimde halimin durumu var.

Efendim diye seslenen kişi sevgilidir. Âşıkta bulunan haller; gözündeki büyük gözyaşı, gönülde hasret, elinde de halinin durumudur. Bunlara sebep olan da âşığın devamlı eza ve eziyet içinde olması durumudur. İnsafa gelmesi istenilen sevgili olup âşığın bu hallere düşmesine tek sebeptir. Elimde halimin durumu var ifadesi eli böğründe kalmak ya da ahalini anlatan bir arzı halin olması şeklinde anlaşılabilir.

Aman ey seng-i dil zâr ü nizâr oldum firâkında

Benim bâr-ı cefâyı çekmeye kâbil ne hâlim var

Ey taş kalpli ayrılığından zayıf düşüp inler hale geldim. Benim cefa çekmeye yetenekli bir halim mi var?

Sevgilinin en önemli özelliklerinden birisi de kalb-i seng yani taş kalpli olmasıdır. Ayrılık âşığı o kadar zayıflatır ki, adeta zayıflıktan ölecek hale gelir. Vücudunda ayrılık sonucu delikler açılır ve bu deliklerden giren rüzgâr onu ney-misal inletir.

Seng-i dil sevgili olduğundan istiare yapılmıştır.

Niçin i’zâb edersin gönlümü cevr ü ‘itâbınla

Benim de Hâlık’ım perverdigâr-ı zîl-celâlim var

Gönlümü niçin eziyetlerinle rencide edip azaba düşürürsün. Benim de yaratan, koruyan Allah’ım var.

Zalimin zulmü varsa sevenin Allah’ı var sözünün beyite dökülmüş bir hali olan bu serzenişte şair, sevgili ne kadar eziyet etsen de âşık yine Allah’ın koruyuculuğuna sığınacaktır.

Benimçün kûy-ı gurbette ikâmet mümteni ‘ ammâ

Melâhât bağının mahsûlu bir nevres-nihâlim var

Benim için gurbet mahallesinde kalmak imkânsız amma güzellik bağının meyvesi yeni yetişmiş fidanım var.

Şair her ne kadar sevgiliden eziyet görse de onun bulunduğu yeri terk edip asla gurbete kendini atmaz. Çünkü güzellik bağı olarak gördüğü sevgilinin mahallesinde onu yeni yetişmiş taze bir fidan bekler ki, bu sevgilidir.

Nevres-nihalde istiare yapılmıştır.

Temâşâ eyledikçe zülf-i yâri vech-i pâkinde

Derin bir derde düştüm inceden ince hayâlim var

Sevgilinin temiz yüzüne, saçına baktıkça derin bir derde düştüm inceden ince hayalim var.

Sevgilinin saçları nasıl tel tel ve ince ine olmuşsa âşığın bu saçlara bakmaktan zihni bulanmış olup tıpkı bu saçlar gibi inceden ince bir derde düşmüştür. İnceden kastedilen dönemi itibariyle çok ocaklar söndüren ve sevda hastalığı olarak bilinen ince hastalık yani verem de olabilir. Sevgilinin temiz yüzü ve siyah saçı âşık için görüldüğü gibi hem sevinç hem de üzüntüdür.

Âşığın ince bir hayale düşmesi sevgilinin saçına, yüzüne bakılmaya bağlandığından hüsn-i talil yapılmıştır.

XCVII

A-40/a

Revnâk-ı rûyun ruh-ı ‘Azrâda görmüş var mıdır ?

Pertev-i hüsnün meh-i garrâda görmüş var mıdır ?

Yanağının parlaklığını Hz. Meryem'in yanağında görmüş var mıdır? Güzelliğinin ışığını temiz ayda görmüş var mıdır?

Hz. İsa'yı dünyaya getirme göreviyle Allah'ın şereflendirdiği Hz. Meryem, tarihi kaynaklara göre bundan yaklaşık 2000 yıl önce yaşamış, Allah'ın dünyada ve ahirette seçkin kıldığı kadınlardan biridir.

Hz. Meryem, tarihi kaynaklara göre, o dönemde Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Filistin topraklarında doğmuştur. Yahudi bir toplum içerisinde ve o soydan biri olarak dünyaya gelmiştir.

Var mıdır sözünde istifham sanatı vardır. Meryem kıssasına da telmih yapılmıştır.

Var ise görmüşte şerminden yere girmiştir ay

'Aks-i mâh-ı rûyunu deryâda görmüş var mıdır ?

Ay, eğer seni görmüşse utancından yere girmiştir. Ay yanağının yansımalarını denizde görmüş var mıdır?

Ay sevgiliye benzetilmekle beraber bu beyitte parlaklık ve ışık saçma açısından mukayese edildiğinde sevgili daha üstün hale getirilmiş ve ay sevgiliyi gördükten sonra utancından yere geçmiştir. Sevgilinin yanağının yansımaları ise denizde tıpkı bir dolunayın yansımaları gibidir.

Ayın sevgiliyi görünce yere girmesinde mübalağa vardır.

Miske teşbîh eyleyen kılıcı hatâsını i'tirâf

Buy-ı zülfün 'anber-i sârâda görmüş var mıdır ?

Saçının kokusunu miske benzeten hemen hatasını itiraf etsin. Saçının kokusunu katıksız amberde görmüş var mıdır?

Amber, misk kokusu ile birlikte eski devrin en makbul kokularından birisidir. Amber en çok sevgili ile birlikte sevgiliyi hatırlatan sevgilinin saçlarını, benlerini tüylerini hayal ettiren bir unsurdur.

Sevgilinin saçı miske teşbih olunmuştur.

Mümkün olsaydı sorardım Hazret-i Cibrîlden

Serv-i kaddin tavrını Tûbâ'da görmüş var mıdır ?

Mümkün olsaydı Hazreti Cebrail'den uzun boyunun tavrını Tuba'da görmüş var mıdır sorardım.

Cebrail (as)'in görevi Allah ile peygamberleri arasında elçiliktir. Allah'tan aldığı emir ve hükümleri peygamberlere bildirir. Bütün kitap ve vahiyler Cebrail vasıtasıyla indirilmiştir. Kur'an-ı Kerîm de Hz. Muhammet (sav)'e onun vasıtasıyla indirilmiştir.

Cennetteki doğal güzelliklerin tarif edildiği pek çok hadiste Tuba ağacından ve onun özelliklerinden bahsedilir. Marifetname'de şu şekilde bahsedilir: Hak Teâlâ sidretü'l-müntehada büyük bir ağaç yaratmıştır ki, ona tuba ağacı derler. Onun aslı sarı altındandır. Dalları kırmızı mercandandır. Yaprakları yeşil zümrüttendir. Çeşitli meyveleri şekerdendir. Sonsuz dalları, cennet köşklerine sarkmıştır.

Cebrail ve Tuba ağacına telmih yapılmıştır.

Yerde ben keşf etmedim ey meh senin mânendini

Bilmem ammâ 'âlem-i bâlâda görmüş var mıdır ?

Ey ay yüzlü sevgili ben senin benzerini yerde keşfedemedim. Bilmem amma seni yüce âlemde görmüş var mıdır?

Sevgili âşığın gözünde bir peri surettir. Onu yeryüzünde görmek mukabil değildir. O ancak yüce âlemde görünür.

Ey sözünde nida, sevgilinin yüzünün aya benzetilmesinde teşbih vardır.

Yok ki görsün de rivâyet eylesin meşhûdunu

Hüsnüne benzer hüsün dünyâda görmüş var mıdır ?

Güzelliğine benzer güzelliği dünyada görmüş var mıdır? Yok ki görsün de aktarsın, şahit olsun.

Sevgili yaşanan dünyada var olmadığından en azından âşık onu bu şekilde anlatıp hayal ettiğiinden bu sevgiliyi dünyada görmek mümkün değildir. Bu sebepten sevgiliyi anlatmak da mümkün olmayacaktır.

Beyitin tamamında mübalağa vardır..

Es-salâ meydâna çıksın FENNİYÂ gördüm diyen

Mislini sûret değil ma'nada görmüş var mıdır ?

Ey Fennî gördüm diyen meydana çıksın, davet ediyorum. Benzerini suret değil manada görmüş var mıdır?

Manalar âlemi, hakikatlerin akıl ile anlaşılması ve tasvirinden ibarettir. Her bir eşyanın var olan hikmet ve faydaları ve sair objeler ile olan münasebetleri, bir cihetle aklın okuma ve beslenme alanıdır. Yani manalar âlemi dediğimiz şey aslında aklın, eşyanın mahiyetini ve aralarındaki münasebeti okuyup idrak etmesinden ibarettir.

XCIX

A-40/a

Ayda bir ru'yete ibraz-ı meveddet mi denir

Yılda bir sohbeta izhar-ı muhabbet mi denir

Ayda bir görüşmeye dostluğun ortaya çıkması mı denir? Yılda bir sohbeta muhabbetin tezahür etmesi mi denir?

Şair ayda bir görüşmeyi dostluk, yılda bir sohbeti de muhabbet saymamaktadır. Soru sorarak bu durumlara cevap araması aslında içinde bulunduğu durumu kabul etmemesi ve sorduğu sorunun tersi anlam içermesindedir.

Ay ve yıl kelimelerini kullandığına göre bu sevgili ile olan muhabbeti şeklinde anlaşılabilir. Çünkü sevgili sadece arası çok uzun zaman aralıkları olan zaman dilimlerinde âşık ile görüşmektedir ve bul da doğal olarak âşığa yetmemektedir.

Beyitin tamamına yayılmış bir istifham sorusu vardır. Sohbet ve muhabbet arasında iştikak vardır.

Geriden şekkere bakmakla halâvat mı çıkar

Karşıdan karşıya nâz etmeğe ülfet mi denir

Uzaktan şekere bakmakla şekerin tatlılığı anlaşılmaz. Karşıdan karşıya naz etmeye alışkanlık mı denir?

Naz etmek sevgilinin en belirleyici özelliklerindedir. Nasıl ki uzaktan bakmakla şekerin tadı anlaşılmazsa sevgilinin söz verip yerine getirmemesi ve naz u niyazda bulunması da âşığa ciddi derecede eziyet vermektedir.

Sen beni ben seni sevdikçe edersin tekdîr

Kûyunuzda bu gibi hâle nezaket mi denir

Ben seni sevdikçe sen beni azarlarsın. Mahallenizde bu gibi durumlara incelik mi denir?

Âşığın sevgisi ve sevgi derecesi arttıkça buna oranla sevgilinin de eziyeti ve azarlaması da artmaktadır. Âşık ise tam tersi durum beklemektedir. Yani âşık sevdikçe sevgilinin insafa gelmesini beklemektedir. Ama bunun tersi durum

yaşandığından âşık sevgiliyi nazik olmamakla suçlar. Çünkü kendisi âşıktır, kalbi onun sevgisiyle doludur, kırılığandır ve nezaket beklemektedir.

Seni bir kere sararsam yıkılır mı dünyâ

Buna kânûn-ı muhabbette cinâyet mi denir

Seni bir kere sararsam dünya mı yıkılır? Buna muhabbet kanununda cinayet mi denir?

Sarmaktan anlaşılan sevgili ile baş başa kalmak ve ona derdini anlatmak şeklinde açıklanabilir. Âşık zaten ömrü boyunca bu kutsal anı bekler durur. Sevgili ile bir arada kalmak ona bir içinde bulunduğu durumu anlatmak en büyük ihtiyacıdır.

Bî-vefalıkların anlamasın mı FENNÎ

Öyle bir hiss-i tabî-îye ferâset mi denir

Fennî vefasızlıklarını anlamasın mı? Öyle bir doğal hisse anlayış mı denir?

Âşık sevgilinin derdiyle dertlendiği halde sevgili bir türlü bu aşka karşılık vermez. Vefasızlık onun en belirleyici özelliğidir. Âşık da bunun farkındadır ama onu sevmekten kendini bir türlü alamaz. Bir bakıma kendi sonunu kendi hazırlar. Anlayışlı olmasını beklemek sevgiliden istenilecek en son istektir.

A-40/a

Tab'ımın ulviyyetin ağyâr yârimden bilir

Himmet-i şîrânemi 'âlem şikârımdan bilir

Karakterimin yüceliğini ağyar yârimden zanneder. Dünya aslanca himmetimi avımdan zanneder.

Ağyar her daim eski şiirimizde makbul olmayan kişidir. Âşığın en büyük rakibidir. Âşık onunla devamlı çekişme halindedir. Âşık yüksek bir karaktere sahip

olduğundan erişilmez ve ulaşılmaz sevgiliye gönül vermiştir. Bu doğrudur. Ama beyitte asıl vurgulanan sevgili olsa da olmasa da âşık her haliyle yüce bir gönle ve karaktere sahiptir. Âşık ervah- ezelden beri bu özelliğini kurumuş ve yaratılışı bu hal üzere olmuştur.

Himmet; kast, maksat, irade, dua, kuvvetli istek ve yardım talebi manalarına gelir. Tarikat ıstılahında ise, Allah'ın salih kullarından maddi ve manevi konularda yardım istemek anlamında kullanılır. Bu, daha çok onların dualarını talep etmekle olur.

Eylemez bî-ma'rifetlerle mizacım imtizâc

Kân-ı 'irfânım beni 'ârif-ayyârımdan bilir

Marifetsiz olanlarla yaratılışım uyuşmaz. Anlayışımın kaynağı beni arifliğimin hırsızlığından bilir.

Sözlük anlamı olarak ustalık hüner anlamına gelen marifet; tasavvufi manada Allah'a yakın olmak, farzları yerine getirmek ve sünnet-i seniyyeye uymak anlamlarına gelir.

Âşık var olduğundan beri bu sayılanlarla yolunu çizen kişi olduğundan bunların tersi durum da yaratılışına aykırıdır.

Rabt eden zencîr-i 'aşk-ı yâre gönlümdür beni

Lâkin el bu hâleti zülf-i nigârımdan bilir

Beni sevgilinin aşkının zincirine bağlayan gönlümdür. Lakin herkes bu durumun sevgilinin saçı olduğunu zanneder.

Sevgili eski şiirimizde âşığa ne kadar eziyet edip cefa da verse âşık hiçbir zaman bundan şikâyetçi olmaz. Çünkü âşık aşkın kendisine meftun olan kişidir. Her eziyet ve cefada o sevgiliye bir adım daha yaklaşır. Âşık bazen bu aşka sevgilinin

saçıyla bağlanır kalır bazen de bu beyitte olduğu gibi onu bu aşka bağlayan kendi gönlüdür.

Beyitte terdit sanatı vardır.

Kimse inkâr eylemez ehl-i basîrettir o yâr

Rütbe-i hüsn-i cemalin itibârımdan bilir

O yar hakikati kalbiyle hissedip anlar kimse inkar eylemez. Yüzünün güzelliğinin rütbesini itibarımdan bilir.

Âşık ne kadar çok ilgi gösterirse sevgili o kadar revaçta olacaktır. Çünkü bir tarafta onun aşkıyla zincirlere vurulan, aklını kaybeden, çöllere düşen bir sevgili vardır. Hakikat olan da zaten budur. Sevgili de bu durumu kalbiyle bilenlerdendir.

Aşk ne derece çok olursa itibar da o derece güzel olacaktır elbette, ama sevgiliyi bu rütbeye, bu dereceye taşıyan âşıktır.

İsterim her şeb tavâf-ı kûyunu ammâ rakîb

Nakş yapmaktan gubâr-ı reh-güzârımdan bilir

Her gece mahallenini tavaf etmek isterim ama rakip yol üzerindeki tozların deseninden beni bilir.

Kuy-ı yar daha çok sevgilinin yaşadığı yer, yurt manalarına gelir. Âşığın gözünde sevgilinin yaşadığı yer Mekke, Kâbe, cennet, harem, ravza gibi dini motiflerle de adlandırılmıştır.

Âşık bir hacı gibi her gece o mahalleyi tavaf eder. Bu belki sabaha kadar sürer. Yolda ise tavaf sırasında ayak izleri bırakır. Bu tavaf sırasında âşığın en son görmek istediği kişi hiç şüphesiz rakiptir.

Beyitte hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

Hasta-i hicrim tabîbimde hazâkat ber-kemâl

Nabzıma el vurmada renge-i 'izârımdan bilir

Ayrılığın hastasıyım. Doktorum da alanında üstat. Nabzıma bakmadan yanağımın renginden durumumu anlıyor.

Âşık hasrette ve vuslata erememekten belli bir süre sonra yataklara düşer. Benzi sararır ve zayıflar. Bir deri bir kemik kalır. Eğer ki sevgili bu aşk hastasının yanına gelecek olursa nabzına bakmasına gerek yoktur. Çünkü yanağının renksiz, sönük, parıltısız, bitkin hali sevgiliye âşığın durumunu yeterince anlatacak haldedir.

Nabız, hasta, tabib sözlerinde tenasüp sanatı vardır.

FENNİYÂ âzâde-i şerh ü beyandır sîretim

Hâlimi erbab-ı dikkat müsteşârımdan bilir

Ey Fennî, halimin açıklaması ve durumu ortadadır. Halimi dikkat erbabı kendisine iş danışılan yardımcıdan bilir.

Âşığın hali aslında herkesçe malum olan bir şeydir. Onun aşk yüzünden ne hale geldiği bilinir. Âşığın haline dikkatle bakmak onun ne ahvale düştüğünü gösterecektir.

A-40/b

Böyle iksâr-ı sitemden maksadın cânım nedir

Söyle Mevlâ'yı seversen söyle cânânım nedir

Canım, böyle zulmü arttırmadaki amacın nedir? Allah'ı seversen söyle sevgilim.

Sevgili âşığa her daim zulüm eder bu doğrudur ama bu zulmün bir kararı yoktur. Eziyet ve cefa her geçen gün katlanarak artar. Allah'ı seversen söyle bir samimiyet sitemidir. Aslında sevgiliden beklenen de budur.

Nedir sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır.

Var husuf-âsâ yine çehrende zill-i infi'âl

Ey kamer-tal'at senin sevmekte noksânın nedir

Yüzünde yine ay tutulması gibi gücenmenin gölgesi var. Ey ay yüzlü senin sevmekte noksanın nedir?

Sevgilinin yüzü bir aya benzerse sevgilinin yüzünü örten saçların öne yığılıp yüzünü örtmesiyle yüzü bir dolunaya döner. Yüz böylelikle bulanıklaşır ve yüzden âşığın gördüğü bir gücenmedir ki, bu âşığın yüreğinin ağzına gelmesiyle eş değerdir. Çünkü âşık sevgiliyi gücendirmeyi aklından bile geçirmez. Âşık sevgiliyi gücendirmeyi akılina bile getirmezken sevgili âşığı hep ihmal eder.

Aşık sevgilinin durumu bildiği halde bilmezden gelerek tecahül-i arif sanatı yapmaktadır.

Minnet-i vaslınla öptürdün rakîbin pâynı

'Aşk elinden çektiğim ey şûh-ı fettânım nedir

Kavuşmanın minnetiyle rakibin ayağını öptürdün. Ey fitneci, cilveli sevgili aşk elinden çektiğim nedir?

Rakip önceden anlatıldığı gibi âşık tarafından hiç sevilmeyen kişidir. Asla istenmez ve sevgilinin yanında yöresinde bulunmasından hoşnut olunmaz. Ama sevgili eğer vuslatı vaat etmişse âşık buna katlanır ve hatta rakibin ayağını bile öper. Âşığın bu duruma düşmesine sebep aşktır.

Ey sözüyle nida sanatı yapılmıştır. Şuh-ı fettan sözünde istiare vardır.

İnce ince sormaya var mı efendim ihtiyâç

Ben sana 'âşık değilsem âh u efgânım nedir

Efendim ince ince sormaya ihtiyaç var mı? Ben sana âşık değilsem bu ahım ve feryatlarım nedir?

Sevgilinin bütün bu eziyetlerine, cefalarına âşığın verebileceği tek cevap içten içe ettiği ahlar ve inlemelerdir. Bu ahlar o kadar can alıcı ve iç yakıcı olur ki felekler dahi tutuşur. Bu ahlar ince ince bir duman gibi semaya doğru tüter.

Ah ve efgan arasında tenasüp vardır.

Bî-mecâl etti beni te'sîr-i istiğnâ-yı yâr

FENNİYÂ bu derd için tedbir-i dermânım nedir

Sevgilinin gönül tokluğunun etkisi beni güçsüz bıraktı. Ey Fennî, bu dert için ilacım nedir?

İstiğna; teklif edilen işe gönülsüz davranmak, nazlanmak anlamlarında kullanılır. Sevgili âşığın her durumuna karşı istiğna içindedir.

Bu derdin ilacının olmadığını bildiği halde bilmezden gelerek tecahül-i arif sanatı yapılmıştır.

A-40/b

Beni dem-beste kılan şive-i güftârındır

Gözümü yolda koyan cünbüş-i reftarındır

Beni sesi soluğu kesilmiş bir hale sokan sözlerindir. Gözü yolda bırakan ise, yürüyüşündeki güzelliştir.

Âşık sevgisini anlattıkça, derdini dile getirdikçe sevgili tarafından devamlı paylanır ve azarlanır. Belli bir zaman sonra da âşığın sesi soluğu kesilir. Ama her şeye rağmen âşık aşkıdan vazgeçmez gözü yollarda o servi boylu sevgilinin yola çıkıp salınmasını bekler.

Olaylar kendi sebebi dışında başka bir sebebe bağlanıldığından hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

Kâkülündür geçiren boynuma sevdâ bağı

Gönlümü hasta kılan nergis-i bîmârındır

Sevda bağı boynuma geçiren kâkülündür. Gönlümü hasta eden hasta bakışlı gözlerindir.

Kâkül, Farsça kökenli ve dilimize Farsçadan girmiş bir kelimedir. Sözlük anlamı ise: alna düşen kısa kesilmiş saç, perçem manasındadır. Âşık bu kâkülle sevda bağı bir zincir gibi boynuna geçirir.

Nergis ise, zerrin gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil bir küçük çiçektir. Adı Türkçede Nergis, Nerkiz, Farsçada Nergis, Arapçada Nercis'tir. Eski şairler dilberlerin gözlerini nergise teşbih ederek çok kullanmışlardır.

Ortasındaki yeşil kısım uzaktan siyaha mail görünür. İşte şairlerimiz bu yuvarlaklıktan, siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere benzetmişlerdir. Âşığı hasta eden de bu bakıştır.

Sevda hali ve bimar olma âşığın zaten içinde var olduğu bir durum olmasına rağmen başka bir sebebe bağlanarak hüsn-i talil yapılmıştır.

Tîr-i müjgân ile çok sukbeler açtın ciğere

İşleten bunları hep dîde-i sehârandır

Ciğere bakışlarının okuyla çok delikler açtın. Bunları işleten hep büyümlü gözlerindir.

Sevgilinin gamzesi birer ok olup âşığın ciğerine saplanır ve delikler açar. Zaten belli bir zaman sonra bu kan ve ciğer ağıza kadar gelecektir ve âşık kan ve ciğer tükürecektir.

Lâl idim hayli zamândır elem-i dehr ile ben

Beni nutka getiren lâl ü şeker bârındır

Dünyanın derdi ile ben hayli zamandır konuşmuyordum. Beni konuşturan şeker saçan kırmızı dudağıdır.

Âşığın dünya derdiyle dertlenmesi bir süre sonra onu suskun hale getirip konuşturamaz. Sevgilinin vefasızlığı, dostların pervasızlığıdır buna sebep olan.

Ama âşığı tek konuşturacak şey vardır o da sevgilinin tatlılıklar saçan kırmızı dudağıdır.

Konuşmak ile sevgilinin dudağı arasında hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

Geldi FENNÎ'yi be-kâm eylemenin çağları

Küçücükten beri bir 'âşık-ı gam-hârındır

Fennî eğlenmenin zevkli vakitler geçirmenin zamanı geldi. Küçükten beri bir gam çeken âşığım.

Eğlenme zamanı eski şiirimizde genellikle baharın geldiği demlerdir. Doğduğu andan itibaren âşık olan ve gam çeken âşık bu zaman dilimlerinde zevkli vakitler geçirmek ister.

CIII

A-40/b

Beni gözden düşüren kuvve-i iz'ânımdır

Künc-i gamda bırakan Pertev-i 'irfânımdır

Beni gözden düşüren anlayışındaki kuvvettir. Gam köşesinde bırakan anlayışındaki parlaklıktır.

Arifin dili, Allah'ın zikriyle meşgul; kalbi O'nun sevgisiyle dolu; sırrı O'na sonsuz açıktır. Arifin kalbi uyumaz, dünyaya meyli kalmaz. Çünkü gönlü muhabbet

âleminden lezzet almış, aşk derdiyle dolmuştur ve kalbinin Allah'ın bakış yeri olduğunu bilmiştir.

Kimi sevsem beni câh-ı gama atmak ister

Başka düşman aramam düşmenim ihvânımdır

Kimi sevsem beni gam makamına atmak ister. Başka düşman aramam düşmanım dostlarımdır.

Aşk beraberinde gamı ve derdi getirir. Bu âşığın kaderinde olan bir durumdur. Sevmek gam makamına atılmakla eş değerdir.

Düşman ile ihvan arasında tezat sanatı vardır.

Ben niçün sâki-i çarhın çekeyim minnetini

Dolduran sâgarımı dîde-i giryânımdır

Ben neden feleğin içkisinin minnetini çekeyim. Ağlayan gözlerim benim kadehimi doldurur.

Felekten şikâyet çoğu divân şiirinin temel konularından biridir. Feleğin içkisi hayatta çekilen eza ve zilletir. Şair buna tenezzül etmez. Çünkü onun kan ağlayan gözleri onun kadehini dolduracaktır.

Niçin sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır.

Dil ne yüzden 'acebâ uğradı bâhûr-ı gama

Çünkü bir serv-i kaddin zilli nighbânımdır

Gönül acaba neden gamın sıcaklığına maruz kaldı. Çünkü bir uzun boylu sevgilinin gölgesi gözcümdür.

Servi, her mevsim yeşil kalması ve boyunun güzelliği ile dikkatleri üzerine çeken bir ağaç türüdür.

Âşığın bu beyitte vefat ettiğini ve başucunda servinin ona gölgelik olduğunu görüyoruz.

Ne yüzden nida sanatına örnektir.

Öyle bir serv-i revân-ı yâr-ı vefa-perver kim

Derdimin çâresi yârem emi Lokmân'ımdır

Öyle bir vefa seven yürüyen sevgili ki; derdimin çaresi, yaramın ilacı Lokman'ımdır.

Lokman Hekim, Davut Peygamber döneminde yaşayan keskin zekâyâ sahip, bilge, âlim insandır. Peygamber mi yoksa bilge insan mı İslam âlimleri tarafından halen tartışılan konulardandır, görüşlere göre peygamber olmadığıdır. Allah yolunda bir veli olduğu konusunda fikir ayrılıkları da bulunur. Hz. Davut döneminde yaşayan Lokman hekim halk tarafından sevilen sayılan bir kişiliktir. Âlim, bilge insan olması halkın dertlerine, sorunlarına çeşitli karışımlarla çözüm getirmesiyle bilinir. Hikmet sahibi insan olarak adı Lokman Hekim olarak yayılmıştır.

Hz. Lokman çok düşünen, keskin zekâlı, susmayı erdem bilen, ileri görüşlü kendini Allah yolunda adanmış birisidir. Allah da onu sevmiş hikmet vermiştir, insanlar onun hikmetinden etkilenerek ondan yardım bulurlardı. Her derdin devasını bulan, o dönemin hekimlerinden olmuştur.

Lokman Hekim'e telmih vardır.

Ey şafak dur hele mahv etme zalâm-ı leyli

Bu gece işte o meh hânedede mihmanımdır

Ey şafak dur hele gecenin karanlığını mahvetme. Bu gece o ay yüzlü sevgili evimde misafirdir.

Sevgilinin âşığın evinde misafir olarak gördüğümüz bu beyitte âşık gecenin hiç bitmemesini ve sabahın olmamasını istemektedir. Çünkü çok uzun zaman beklenen bir andır.

Şafak ile leyl arasında tezat sanatı vardır.

Beni koy halime Mevlâ'yı seversen sabr et

Yâre şu beyti tilâvet edecek ânımdır

Beni kendi halime bırak, Allah'ı seversen sabret. Yâre şu beyti okuyacak anımdır.

Âşık kendi kendine kalmak istemektedir. Sabretmeyi artık öğrendiğinden sevgiliyi övdüğü mısraları okuyacak anı beklemektedir.

Bırakıp FENNÎ'yi bî-çâreyi câh-ı gamda

Demedin kendi kulum lâyı-ı ihsanımdır

Çaresiz Fennî'yi gam makamında bırakıp kendi kulumdur ihsanıma layıktır demedin.

Âşık gam makamında olsa bile yine de ihsan beklemektedir. Bu ihsan padişah olan sevgilinin kul olan âşığa bir acıma veya sevgi gösterisi olabilir.

Aşık boş bir beklenti içinde olduğundan tecahül-i arif sanatı yapılmıştır.

A-41/a

Feyz-i ebna-yı beşer dîde-i giryân iledir

Revnak-ı rûy-ı çemen katre-i bârân iledir

İnsanların feyzi ağlayan göz ile olur. Çimenin yüzünün parlaklığı yağmur damlası iledir.

Feyz, verimlilik, gürlük, bereket. Artma, çoğalma. İlerleme, gelişme, olgunluk. Manevi haz, mutluluk, iç huzuru bulmak demektir. Bu da ağlayan göz ile olur. Bu tıpkı çimen üzerine parlaklık veren yağmur damlası gibi kalbe ferahlık ve rahatlık verir.

Olaylar kendi sebepleri dışında başka sebeplere bağlandığından hüsn-i talil yapılmıştır.

Gülşenin zînetidir bülbül-i şîrîn nağamât

Meclisin şa'saası merd-i shândan iledir

Bülbülün tatlı nağmeleri gl bahçesinin süsüdür. Meclisin parlaması doğru söz iledir.

Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak ter. Gl, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Adeta bülbül o kitabı okur. Bülbülün bütün neşesi gl ile kaimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gl görünce mest olur.

Meclis ise dostların toplandığı yerdir. Bu meclisin parlaklığı ise doğru ve yerinde söylenilen söz ile olur.

Gülşen, bülbül, nağamat sözleri arasında tenasüp vardır.

Arttırır âfiyeti re'y-i tabîb-i hâzık

'Aşkın efzâyişi bir yâr-ı kadr-dan iledir

İşinin ehli doktorla görüşmek sağlığı arttırır. Aşkın çoğalması kıymet bilen bir sevgili ile olur.

Sevgili âşığa her ne kadar eziyet etse de âşığın doktoru da yine sevgilidir. Onun bir bakışı hasta edip yataklara düşürdüğü gibi bir bakışı da hastayı yatağından çıkartır.

Afiyet ve tabip arasında tenasüp vardır.

Mazhar-ı raġbet eden ‘ûdu güzel râyihadır

Küberânın şerefi lûtf ile ihsan iledir

İstediğine kavuşmak güzel bir kokudur. Büyüklerin şerefi iyilik ve cömertlik iledir.

İsteğine kavuşmak yani vuslat âşığın her daim beklediği ve arzu ettiği bir durumdur. Bu sevgilinin kokusunu duymak gibidir. Âşık vuslat olmasa dahi sevgilinin kokusunu duymaya razıdır. Kübera olarak vasıflandırılan büyüklerden beklenen ise iyilik ve cömertliktir. Sevgili de âşık tarafından kübera olarak görüldüğüne göre ondan da aynı şey beklenilir.

Ne kadar gayret edilse sesi çıkmaz bir elin

Vatanın lezzeti cem’iyyet-i yârân iledir

Ne kadar çaba gösterilse de bir elin sesi çıkmaz. Vatanın lezzeti dostların bir araya gelmesiyle olur.

Birlikte olmanın öneminin vurgulandığı bu beyitte vatanın olabilmesi ve oluşabilmesi için cemiyeti oluşturan efradın bir arada bulunmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Şahs-ı nâdânı behâ’imden ederler ta’dâd

Merdümanım şerefi fazlı ile ‘irfân iledir

Cahil kişiyi hayvanlar gibi sayıp dökerler. İnsanların şerefi olgunluk ve anlayış iledir.

Cahil kişi âşık tarafından istenilmeyen bir başka kişidir. Çünkü âşık arif ve âlim bir kişidir.

Mûcib-i cennet olur sanma ‘ibâdet FENNÎ

Mazhariyyat-ı ni’am rahmet-i Rahmân iledir

Fennî, ibadet edene cennet icabet edecek sanma. Nimetlere kavuşmak Allah’ın rahmeti ile olur.

Rahmet-i rahman, rahmeti her şeyi kuşatan Cenâb-ı Allah’ın merhametinin çekiciliği anlamına gelir.

Âşık her ibadet edenin, Allah’ın emirlerini yerine getiren kişinin cennete giremeyeceğinin farkında olup cennetin sadece Allah’ın rahmetiyle olacağını bilincindedir.

O yanar ben yanarım dâ’ire-i firkatte

Hasbihâlin geceler şem’-i şebistân iledir

Ayrılık dairesinde o yanar ben yanarım. Geceleri görüşüp konuşma harem dairesinde olur.

Ayrılık gecesinde ben yanarım denilen kişi âşık, o yanar denilen kişi mumdur. Âşığın hasret gecelerinde tek yandaşı, sırdaşı mumdur. Bütün dertlerini, sıkıntılarını ona anlatan âşık onda teselli bulur.

CV

A-41/a

Gussanın şadı sürûrun peyrevi âlâm olur

Her şebün bir gündüzü her zor için bir şâm olur

Kederin sevinci, sevincin peşi sıra giden elemeler olur. Her gecenin bir gündüzü her zor için bir akşam olur.

Âşık hep bir mut ve beklenti içindedir. Zor günler geçirmiş olsa da gelecek güzel günlerin hayalini kurar. Her karanlığın bir aydınlık her zorlu günün sonunda hayrın ve bereketin geleceğini bilir. Âşığı yaşatan da zaten bu umuttur.

Keder ile sevinç; gece ile gündüz arasında tezat vardır.

Mum ile ğYâra ettikçe nigâh artar gönlümde ızdırâb

Şu'le-i şem'i gören pervane bî-ârâm olur

Sevgiliye baktıkça gönlümde ıstırap artar. Mumun ışığını gören pervane durup dinlenmeden ona uçar.

Sevgilinin acımasız ve merhametsiz haline baktıkça âşğın gönlündeki ıstırap artar. Âşık divân şiirinde bir pervane gibidir. Mum ise sevgilidir. Âşık yani pervane muma yani sevgiliye âşık olmuştur. Kanatlarını açıp mumun etrafında dönmeye başlar. Her dönmede biraz daha yaklaşır ve en sonunda döne döne yanarak can verir.

Mum ile pervane arasında tenasüp vardır.

Telh-i hicri çeken tûtî-i dil bir gün gelir

Sâye-i la'l-i şeker-bârında şîrîn-kâm olur

Ayrılığın acısını çeken gönül papağanı bir gün gelir şeker dağıtan dudağının gölgesinde tatlılık ister.

Papağan konuşması şeker yemesi yönüyle ele alınır. Bu beyitte gönül bir papağana benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı şeker gibi lezzetli olduğundan ve papağan şeker yemeyi sevdiğinden sevgilinin dudağından tatlılık ister.

Papağan ile şeker arasında tenasüp vardır. Aşğın gönlü de papağana benzetildiğinden teşbih yapılmıştır.

Şimdilik sevdâ-yı zülfünle perîşân hâtırım

Ey elif-i kad kâmetim 'aşkınla âhir lâm olur

Şimdilik perişan saçlarının sevdasıyla dolu olan zihnim; ey elif boylu, boyum aşkınla sonunda lam harfi gibi oldu.

Sevgilinin boyu, uzunluğu yönüyle elife benzetilir. Sevgilinin endamı, elifteki düzgünlük ile ölçülür.

Âşığın boyu sevgilinin eziyetleri sebebiyle bükülüp “lâm”a döner.

Ayrılık zahmın çekip vasla eren bir ‘âşıkın

Her şebi Kadre bedel her rûzu bir bayram olur

Ayrılığın acısını çekip kavuşmaya ulaşan bir âşığın her gecesi Kadir gecesine bedeldir, her günü bir bayram olur.

Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de mukaddes Kadir Gecesindeki önemi şu şekilde dile getirilmiştir:

“Biz Onu (Kur’an-ı Kerim’i) Kadir Gecesinde indirdik. Kadir Gecesi’nin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail a.s) her iş için iner dururlar. O gece esenlik, gün ağarınca kadar sürer.” (Kadir 1-5).

Kadir gecesi ve onun nimetlerine telmih vardır.

Bezl-i mechûd etmeden doğmaz gönülde nûr-ı ‘aşk

Mübtelâya bâd-hâdan hangi dilber râm olur

Aşkın nuru bol bol verilmeden gönülde doğmaz. Dertliye rüzgârdan hangi dilber itaat eder.

Âşığın gönlünde nurun doğması sevgilinin bu nuru bol bol vermesine bağlanmıştır. Bu sevgilinin şefkati sayesinde olur.

Hangi sözünde istifham sanatı vardır.

Ma'rifet bî-'aşk olan dilde tecellî eylemez

Marifetin Şemse ma'ruz olmayan her meyve mutlak hâm olur

Aşksız olan gönülde marifet ortaya çıkmaz. Güneş görmeyen her meyve mutlaka ham olur.

Marifet yani hüner ve ustalığın ortaya çıkması için gönülde aşkın olması gerekir. Diğer türlü gönül marifetten yoksun kalır. Güneş nasıl ki, meyveleri ham olmaktan çıkartıp olgunlaştırırsa marifet gönlün cilalanmasına vesile olur.

Aşkın ortaya çıkması marifete bağlandığından hüsn-i talil yapılmıştır.

Cevr-i devre kıl tahammül tezgeçer bu kara gün

FENNİYÂ vakt-i zemistânda çabuk akşam olur

Zamanın sıkıntılarına tahammül et. Bu kara gün çabuk geçer. Ey Fennî kış mevsiminde çabuk akşam olur.

Zamanın sıkıntılarına tahammül etmek her âşğın çekmesi gereken zorlu bir görevdir. Şair bir beklenti ve umut içinde olduğundan gelecek güzel günlerin hayalini kurmaktadır.

CVI

A-41/7

Halimi cânânıma 'arz eylesem şekvâ çıkar

Etmesem sabr u tahammül etsem istignâ çıkar

Halimi sevgiliye arz eylesem şikâyet ortaya çıkar. Sabır etmesem, tahammül göstermesem gönül tokluğu ortaya çıkar.

Gün gelir âşğın sabrı da taşar ve içinde bulunduğu durumu, çektiği sıkıntıları, eza ve eziyetleri sevgiliye anlatmak ister. Onun beklediği belki de bir tatlı sözdür.

Ama ne zaman halini anlatacak olsa sevgili tarafından paylanır ve halini şikâyet etmekle suçlanır.

Sabretmeyip tahammül etse de bu sefer içinde bulunduğu durumu kabullenmiş sayılır. Yani şair iki arada bir derede kalmıştır.

Canan sözünde istiare vardır. Hal ve arz da ise tenasüp yapılmıştır.

Ah ne müşkil derd imiş dilde muhabbet saklamak

Söylesem diğer sükût etsem diğer ma'nâ çıkar

Ah, gönülde sevgiyi saklamak ne zor dertmiş. Söylesem diğer, sussam diğer mana çıkar.

Dertlerin en büyüğü insanın içindeki derdi saklamasıdır. Âşığın gönlünde var olan bu dert –ki bu aşkın halleridir- âşığı gün be gün eritir, bitirir. Bu derdi bir başkasına açamaz. Açarsa sevgilinin adını ele düşürmekten korkar. Derdini açmazsa da bu sefer insanlar ve sevgili onu derdi olmayan biri olarak sanacaktır.

Söylemek ve susmak arasında tezat vardır.

Bir hakîki iltifâtın görmedim görsem bile

Rûz ise âsâr-ı hülyâ şeb ise rü'yâ çıkar

Bir gerçek iltifatını görmedim. Görsem bile gündüz ise hayal eseri, gece ise rüya çıkar.

Sevgilinin vefasızlığının anlatıldığı bu beyitte sevgili âşığa hiçbir zaman iltifat etmez, halini sormaz. Bu beklenen ve aslında da âşık tarafından kabul edilen bir gerçekliktir. Âşık bu duruma o kadar alışmıştır ki, sevgili iltifat edecek olsa bile bunu hayra yormaz; gündüz hayal gece ise rüya gördüm sanır.

Gece ve gündüz arasında tezat yapılmıştır.

Ben ne rütbe ağlasam olsam taleb-kâr-ı visâl

Merhametsiz kâfirin ağzından ancak lâ çıkar

Kavuşmayı istesem ağlasam ne fayda? Merhametsiz kâfirin ağzından ancak “hayır” çıkar.

Kavuşmak yani vuslat âşığın en çok beklediği ve hayal ettiği olaydır. Ama sevgili ne zaman bu konu önüne gelse ağzından hiçbir zaman umut verici bir söz çıkmaz.

Divân şairleri kâfir kelimesini kara anlamına da gelecek şekilde sevgilinin saçı, beni, yüzümdeki siyaha dönmeye başlayan tüyleri vb. için de kullanmışlardır. Bu yüzden sevgilin benleri, saçları, kaşları, ince tüyleri kâfir olmakla suçlanır.

Merhametsiz kafir sevgili olduğundan istiare vardır.

Kabre girsem de kalır ‘aşkın benimle payidar

Yani ben ölmekle benden sanma bu sevda çıkar

Mezara girsem de aşkın benimle sonsuza kadar kalacak. Yani ben ölmekle benden bu sevda çıkar sanma.

Âşık ölse bile aşkı ve sevgisi onunla birlikte mezara gider. Sevgili bu sefer servi olur ona gölgelik verir. Ölümden sonra hayat olduğuna inandığımızdan bu aşk mezarda da devam edecektir. Yani ölmekle aşk bitmez. Âşık mezarda yalnız olacağından bu aşk daha da katmerlenir.

İşve-kârım tıfil-ı nevresken tanırdım ben seni

Der idim şu pembe ten bir şûh-ı müstesnâ çıkar

Nazlı ve edalım, ben seni yeni yetişmiş bir çocukken tanırdım. Şu pembe tenden güzel, ayrıcalıklı biri çıkar derdim.

Âşık ana rahminden aşk üzerine doğmuş bir kişidir. O doğduğu andan itibaren aşkın kendisine tutulmuş ve güzel olan her şeye meftun olmuştur. Daha küçük bir çocukken aşkın adı alınmış olduğundan sevgiliyi görmüş ve ona tutulmuştur. Önsözleri bu küçük çocuğun ileride ne kadar güzel can alıcı bir afete dönüşeceğini söylemektedir.

Zübde dir âsâr-ı kilk-i zî fûnûnum FENNİYÂ

Şerh olunsa dürlü dürlü nükte vü îmâ çıkar

Ey Fennî, iki Fennîm kalemimin eserlerinin neticesidir. Açıklansa türlü türlü nükte ve ima çıkar.

Şairin kendisini övdüğü bu beyitte eğer şairimizin şiirleri açıklanıp incelense içinde ne kadar çok ima ve nüktelyi barındırdığı anlaşılacaktır.

CVII

A-42/a

Donanmış sîm-tenler sahne-i gülzâra çıkmışlar

Metâ'a müşteri bulmak için pâzâra çıkmışlar

Gümüş tenler giyinip gül bahçesine çıkmışlar. Kıymete, eşyalarına bakmak için pazara çıkmışlar.

Divân şiirinde sevgilinin teni her zaman gümüşle teşbih olunmuştur. Gümüş gibi parlak ve göz alıcıdır. Gümüş tenden söz edilen sevgilidir. Yine sevgilinin pazara çıkması meşhur mazmunlardandır. Sevgili bu pazarda kendisini gösterir ve âşıkları kendisine meftun eder. Gül bahçesi baharın geldiğini gösterir. Bu pazarlarda da genellikle âşıkların canı alıp satılır.

Gümüş tenler sevgiliyi karşıladığından istiare vardır.

Taranmışlar mükemmel 'itr-ı şâhîyi sürmüşler

Nihâl-i yâsemin-âsâ serv-i divâra çıkmışlar

Mükemmel taranmışlar, hükümdara ait kokuyu sürünmüşler. Yeni açan yasemin gibi duvara dolanmışlar.

Sevgilinin saçı, yanağı, sinesi tıpkı yasemin çiçeği kokar. Yasemin çiçeğinin bir başka özelliği de herhangi bir yere, bir duvara, bir ağaca, bir sopaya dolanarak büyümesidir. Saç yasemin koktuğuna göre yasemin çiçeği de buna mukabil Âşığa dolanmıştır.

Çınarı servi dahl etme cibâl üstünde bulmakla

O nahl-i nâzî istikbâl için kûhsâra çıkmışlar

Çınarı servi içine alıp dağ üstünde bulmakla o nazlı fidanı gelecek için dağ tepesine çıkmışlar.

Çınar ağacı, heybetli görünümü ve parlak yaprakları ile oldukça gösterişli bir ağaçtır. Yaprakları avuç içi büyüklüğünde ve parçalı görünümündedir. Anlamıyla da uzun yaşamı ve heybeti simgeler. Çınar ağaçları genellikle sulak yerlerde yetişir.

Servinin bir başka özelliği de eğer yanında bir ağaç varsa ona sarılarak büyümesidir. Hem servi hem de çınar sulu seven ağaç cinsleri olduğundan bu suyu sağlayacak olan da âşığın gözyaşlarıdır.

Sevgiliyi dağ tepesine çıkartmaktaki maksat onu bu durumlardan korumak amaçlıdır.

Siyah benler dile dağ urmada şöhret kazanmışlar

Çatık kaşlar kemân-keş gamzeler mekkâre çıkmışlar

Siyah benler gönle yara bırakmada şöhret kazanmışlar. Çatık kaşlar ok atmada usta olan gamzeler hile yapmaya çıkmışlar.

Gamze, süzgün yan bakış demektir. Divân şiirinde sevgilinin bakışında binlerce anlam vardır. Gamze ise sadece bakışa dayanamayıp göz, kaş ve kirpiğin ortaya koyduğu bir harekettir. Âşığa ıstırap verir.

Gamze ok ve kılıca benzetilir. Dolayısıyla yaralamak, öldürmek, avlamak gibi eylemleri vardır. Âşık, gamze oklarının gönlünden hiç ayrılmamasını ister. Bunun nedeni ise sevgilinin devamlı kendisine bakmasını istemektir.

Gözlerin baygın bakışı da bu sarhoşluğa sebeptir. Gamze öldürücü bir katil veya cellat olabilir. Bazen de âşığın uykularını kaçırır bir büyücü olur.

Sevgilinin yüzündeki benler genellikle dudağın kenarındadır ve rengi siyahtır. Sevgilinin yüzünün ay gibi parlak ve beyaz olmasına mukabil siyah olan benler âşığın gönlünde yaralar açar.

Bilinmiş gâlibâ FENNÎ ayârım müsteşârımdan

Beni zem eyleyenler şimdi isti'zâra çıkmışlar

Fennî galiba kıymetim yardımcımdan bilinmiş. Bana hakaret edenler şimdilerde özür diliyor.

Şair bu beyitte artık kıymetinin anlaşıldığını söylemek istemiştir. Ama bunun gelip geçici bir durum olduğunu kendisi de bilmektedir.

CVIII

A-42/a

Maye-i 'aşk 'acabâ dilde midir dilberde midir ?

O güzel râyiha âteşte mi 'anberde midir ?

Aşkın mayası acaba gönülde mi yoksa sevgilide midir? O güzel koku ateşte mi yoksa güzel kokuda mıdır?

Bir tecahül-i arifle başlayan bu beyitte şair aşkın mayasının hem gönülde hem de sevgilide olduğunu bilmekte ama bilmez görünmektedir. Ateşten söz edilen ise pervanedir. Pervane mumun ateşine ve kokusuna âşık olduğundan en sonunda kendini o ateşte yakar.

Gazelin tamamına yayılan sanatın adı istifhamdır.

Ne kadar tatlı bir eyyâm idi eyyâm-ı visâl

O hâlâvet o safâ hâtır-ı enverde midir ?

Kavuşma günü ne kadar tatlı bir gündü. O tatlılık, o gönül şenliği parlak zihinde midir?

Çok nadir olsa da sevgiliyle bir raya gelen âşık vuslatı tatlı bir gün olarak anar ve hatırlar. Ama aradan çok uzun zaman geçtiğinden ve yeni bir vuslat da gerçekleşmediğinden âşığın zihninde iz bırakan o tatlı, şenlikli, parlak gün zihinden kaybolmuştur.

Aşığın kavuşma gününün zihninde olduğunu bildiğinden bilmezden gelerek tecahül-i arif yapmıştır.

Ne kadar zâika-pîrâ ne kadar rûh-efzâ

Leb-i şîrîn-terin şehd ile perverde midir ?

Ne kadar süsleyici tat alma ne kadar can arttırıcı. Tatlı dudağın bal ile mi terbiyelenip yetişmiş?

Sevgilinin dudağı dediğimiz gibi âşığa can bağışlar. Onun canını arttırır. Ona esenlik verir. Âşık bu dudağı bal-misal kabul eder.

Sevgilinin dudağı bala teşbih olunmuştur.

Kamaşır dîdelerim pertev-i ruhsârından

Ben şaştım ki güneş gökde midir yerde midir ?

Parlak yanağından gözlerim kamaşır. Güneş yerde mi, gökte mi, ben şaşırdım.

Sevginin yanağı o kadar parlaktır ki âşık eğilip bakacak olsa kendisini görür. Parlaklığından gözleri kamaşır. O kadar parlak olduğundan âşık güneşi yeryüzüne inmiş zanneder.

Sevgilinin yanağı parlak bir güneşe benzetilmiştir. Yer ile gök arasında tezat vardır.

Taşırız dilde gam-ı ‘aşkını birkaç senedir

Nâmımız yoksa henüz hâric-i defterde midir ?

Aşkınin gamını birkaç senedir gönülde taşırız. Ünümüz yoksa henüz defterin dışında mıdır?

Sevgili âşıklarını bir kâtip gibi derecelerine göre defterine kaydeder. Bu defterde türlü türlü âşıkların isimleri vardır. İlk sırada olanlar sevgiliye uzun zamandır âşık olanlardır.

Sâk-ı ‘arşa dayanır lerze verir cebr ile

Ah-ı ‘uşşâk için ecrâm-ı felek perde midir ?

Zorla titreme verir, en yüksek gökyüzüne dayanır. Âşıkların ahı için gökyüzünün yıldızları perde midir?

Âşığın eziyetlere karşı elindeki tek çare uzun uzun ettiği ve arşa yükselen ahlarıdır.

Bunca ezaya karşı sadece ah etmekle yetinen âşıkları gökyüzündeki yıldızlar da engellemekte ve bu ahların daha yukarı çıkmasına mani olmaktadır.

Taze mazmûnlar îcâd ediyorsun FENNÎ

Bu hüner sende mi yâ kilk-i sühen-verde midir ?

Fennî, taze mazmunlar icat ediyorsun. Bu hüner sende mi yoksa fesih ve düzgün bir şekilde konuşan kaleminde midir?

Şair bu taze mazmunları kendisinin icat ettiğinin farkında olmasına rağmen bunu kalemine yüklemektedir. Hüner sahibi olan kendisidir.

Hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

CIX

A-42/a

Nîk ü bed her işte Allah'a tevekküldür hüner

Şîve-i takdîri tezkâr u te'emmüldür hüner

Hüner, iyi ve kötü her işte Allah'a teslim olmaktır. Hüner, söyleyişteki kıymet, zikretme ve etraflıca düşünüp öyle konuşmadır.

İman eden bir insan Allah'a samimi bir kalple iman etmiş ve derin bir Allah korkusuyla boyun eğmiş kişidir. Allah'tan başka bir ilah olmadığını, O'nun tüm varlıkların tek hâkimi ve her şeyin üstünde, sonsuz güç sahibi olduğunu kavramıştır. Bu nedenle yalnızca Allah'tan korkar ve yalnızca O'nun rızasını hedefler. Yalnızca Allah'a ibadet eder, O'nu dost edinir ve sadece O'ndan yardım ister. Kendisine isabet edecek bir güzellik varsa bunu ona ancak Allah'ın verebileceğini ve aynı şekilde kendisine ulaşacak bir kötülük varsa bunu da Allah'ın engelleyebileceğini, kendisini ancak Allah'ın koruyabileceğini bilerek yaşar. Sadece Allah'a muhtaç olduğunu, kendisini hayatta tutan, ona nimetini ve yardımını ulaştıran, koruyup kollayan tek gücün Allah olduğunu bilir. Dolayısıyla hiçbir zaman için temelde insanlara yönelik bir beklenti içerisinde olmaz.

Nik ve bed arasında tezat sanatı vardır.

Bî-bakâ bir verd için âh-ı hezâr etmek değil

Mahbes-i hicrânı bir gülşen tahayyüldür hüner

Hüner, bir gül için binlerce defa ah etmek değil, ayrılığın hapishanesini bir gül bahçesi olarak hayal etmektir.

Bir gül sevgilidir. Ah eden âşıktır. Bu ah bu gül içindir. Şair bunu hüner olarak kabul etmez. Ona göre hüner her türlü eleme katlanıp ayrılığın acısıyla bir hapishaneye dönen dünyayı gül bahçesi olarak görmektir.

Gül ve gül bahçesi arasında tenasüp vardır.

Müttehim zahmet çekerse muktezâ-yı cürmüdü

Bî-günâh olmakla âlâma tahammüldür hüner

Kendisinden şüphe olunan zahmet çekerse kuruş icap eder. Hüner, günahsız olarak kederlere tahammül etmektir.

Sabretmek İslam inancının en temel kavramlarından. Cefa da gelse mümin bir kul bunun Allah tarafından geldiğini bilir. Hatta hiç suçu olmadığı halde başına bir iş gelse dahi bunu tevekkülle karşılamalı ve kederlerine tahammül edip sabretmeyi bilmelidir.

Bâdeden sarhoş olup zevzeklik etmek iş değil

Bozmayıp etvâr-ı setr-i hâlet-i müldür hüner

Şaraptan sarhoş olup zevzeklik etmek iş değildir. Hüner şarabın hallerinin örtülmesidir.

Şarabın keyfiyetinden dolayı taşkınlık yapanlar, boş konuşanlar âşık meclisinde kabul görmeyen kişilerdir. Çünkü meclisin ve sakiliğın ağır ve herkesin

yerine getiremeyeceği kuralları vardır. Asıl önemli olan ise, şarap içtikten ve keyfiyet hâsıl olduktan sonra o intizamı korumaktır.

Bade ve sarhoş arasında tenasüp vardır.

Nâlişe hâcet mi var mihnetten ehl-i hâl için

Her işi Hak'tan bilip sabra temâyüldür hüner

Hal ehli için inleme ve zahmete gerek var mı? Hüner işi Allah'tan bilip sabra yönelmektir.

Hal ehli, hali tavrı güzel olan gönül sahibi kişidir. Bu kişilere veli sıfatıyla bakılır. Bu insanlar asla içinde buldukları durumdan şikâyet etmezler. Her işi Allah'tan bilip sabretmeyi sürdürürler.

Hacet mi var istifham sanatına örnektir.

Gizlemektir ma'rifet pervâne-veş feryâdını

FENNİYÂ zannetme kim taklîd-i bülbüldür hüner

Ey Fennî, marifet pervane gibi feryadını gizlemektir. Bülbülü taklit etmenin hüner olduğunu zannetme.

Pervane ve bülbül eski şiirimizde en çok sözü edilen hayvanlardır. Her ikisi de âşığa teşbih olunur. Bülbül gül için feryat u figan eder. Sabaha kadar dalına konar ve aşkını terennüm eder. Bu aslında bir bakıma vaveyladır.

Pervane ise bülbüle göre daha kanaatkârdır. O sessizce aşkı uğruna önce kanatlarını sonra da bedenini yakar.

CX

A-42/a

Kim ki bir mahbûb-ı cân-efzâ sever üftâdedir

Cân u serle emrini infâz için âmâdedir

Kim ki can arttıran sevgiliyi severse, çaresizdir. Can ve başla emrini yerine getirmek için hazırdır.

Sevgili bir padişahsa âşık onun ancak kulu olur. Sevgilinin bir başka özelliği de can bağışlamasıdır ki, bu da âşığın aşkının daha çok sürmesi içindir. Ama âşık her durumda çaresizdir. Eğer padişah olan sevgiliye kul olduysa onun bütün emirlerini canla ve başla yerine getirmeye memurdur.

Kim ki yoktur sînesine ‘aşk u sevdâdan eser

Her iki gûşu bir arşındır hayvân-zâdedir

Kimin ki gönlünde aşk ve sevdadan eser yoksa her iki kulağı bir arşındır, hayvan oğludur.

Âşık için en önemli düstur gönlünde aşkın ve sevdanın olmasıdır. Bir kişiyi sevdadan ve aşktan yoksun olarak görürse onun için bu kişi insan hükmünde bile değildir. Onu kulakları aşağı sarkmış bir eşek olarak görür.

Aşk ve sevdâ arasında tenasüp vardır.

Yâ niçin bess-i şikâyet etsin andan ehl-i ‘aşk

‘Âşıkâ efzâyiş-i lezzet ki istiğnâdadır

Aşk ehli ondan niçin şikâyetini açığa çıkarsın ki âşığa lezzetin artması gönül tokluğudur.

Aşk ehlinin hiçbir zaman şikâyet etmemesi gerektiğini savunan şair aşk arttıkça lezzetin de artacağını bilmektedir. Eğer ki, şikâyet hâsıl olur da bu durum ortaya çıkarsa büyüünün bozulacağından korkan şair aşk lezzetinin de kendiliğinden ortadan kalkacağına inanır.

Gırye eyler muttasıl dünyâda merd-i hak-perest

Dâr-ı gurbette garîbânın enîsi bâdedir

Dünyada hak arayan mert kişi devamlı gözyaşı döker. Gariplerin gurbet kapısında arkadaşı şaraptır.

Dünyada hakkını arayan kişinin türlü zorluklarla karşılaştığından dem vuran şair, bu kişilerin zorluk çekip gözyaşı döktüğünü söylemektedir. Gurbete düşen mert insana ise tek yarenlik eden şaraptır. Bir bakıma şarap ona teselli vermektedir.

Garip ve gurbet arasında iştikak vardır.

Bir tecellîdir eden takdîr-i tavr-ı eymeni

Hikmet amma ictisar-ı Hazret-i Mûsa'dadır

En uğurlu tavrın takdiri bir yansımadır, ama hikmet Hazret-i Musa'nın cesaret göstermesidir.

Hazret-i Musa divân şiirimizde en çok sözü edilen peygamberlerden biridir. Musa Peygamberin asası, elini koynuna sokup beyaz olarak çıkartması, Nil nehrini ikiye ayırıp geçmesi beyitlerde çokça yer almıştır.

Bunların içinde en önemlisi de Musa Peygamberin Allah'la konuşmasıdır. Allah'ın Tur dağına tecelli etmesiyle dağın paramparça olması beyitte telmih yoluyla anlatılmıştır.

Tînet-i asliyesi sûret-nümâdır çehreden

Herkesin mir'ât-ı tab'u sîreti sîmâdadır

Yüzden asıl yaratılışı biçimini gösterir. Herkesin ahlakının ve yaratılışının aynası yüzedir.

Yüz organı içinde göz, kirpik, kaş, ağız, burun, yanak gibi çok önemli unsurları barındırdığından kişilerin iyi veya kötü halleri hemen yüzlerine yansır. Bir insanın yüzüne bakarak onun içinde bulunduğu durumu anlamakta çok güçlük çekilmez.

FENNİYÂ sûret-perest olmaktan eyle ictinâb

Feyz-i ‘irfân u muhâbbet âlem-i ma’nâdadır

Ey Fennî, görünüşe çok kıymet veren olmaktan sakın. Muhabbet ve bilginliğin bereketi mana âlemindeydir.

Mana âlemi, hakikatlerin akıl ile anlaşılması ve tasvirinden ibarettir. Her bir eşyanın var olan hikmet ve faydaları ve sair objeler ile olan münasebetleri, bir cihetle aklın okuma ve beslenme alanıdır. Yani manalar âlemi dediğimiz şey aslında aklın, eşyanın mahiyetini ve aralarındaki münasebeti okuyup idrak etmesinden ibarettir.

CXI

A-42/b

Nezâket ile deldin sînemi sûzen misin kâfir

Harâb ettin ten-i bîmârımı düşmen misin kâfir

Göğsümü naziklik ile deldin yakıcı ateş misin kâfir? Hasta tenimi harap ettin düşman mısın kâfir?

Kâfir, içindeki küfrü saklayan, küfre girmiş olan, küfür içinde olduğunu gizleyen, saklayan anlamlarında Müslüman olmayanlar için de kullanılan bir kelime olmuştur. Kâfir kelimesi topluluk ve çoğul anlamı ile küffar şeklinde de ifade edilebilir. Kâfirlerin yaşadığı yerlere ise Kâfiristan veya küffarlar (kâfir ülkesi) denilebilir. Kâfir sözcüğü daha çok Hristiyanlar ve Hristiyanların yaşadığı ülkeler için kullanılır.

Divân şiirinde ise sevgilinin saçı siyahlığından dolayı kâfire teşbih olunur.

Gazelin tamamında var olan beyitin adı istifhamdır.

Göründün câme-i gülgûn ile ettin beni dil-hun

Yine bir al ile iğfal eden vay sen misin kâfir

Gül renkli elbise ile göründün beni gönlü kanlı ettin. Yine bir hile ne yazık ki beni kandırdın kafir.

Kâfirlerin en önemli özelliği, bir hakikati örtmesi ve gizlemesi, nimeti inkâr etmesi ve nankörlüğüdür.

Siyah saçından dolayı kâfir olarak adlandırılan sevgili gül renkli elbiseler giyip adeta âşığı kandırmaya çalışmaktadır. Yine hilebaz olmak da kâfirlerin başka bir alametidir.

Gülgun ve dilhun arasında tenasiüp sanatı vardır.

Nedir bu parlayış gökten mi indin ay mısın yoksa

Nedir bu pembe ruhlar gül müsün gülşen misin kâfir

Bu parlayış nedir, gökten mi indin yoksa ay mısın? Bu pembe yanaklar nedir, gül müsün, gül bahçesi misin kâfir?

Sevgilinin yüzü parlaklığından dolayı aya benzer. Yanaklar ise pembeliğinden dolayı güle ve gül bahçesine benzetilir.

Beyitin tamanında tecahül-i arif sanatı vardır.

Nedir bu sahte 'iffet sahte ülfet sahte istignâ

Selânik'den mi geldin yoksa Paris'ten misin kâfir

Nedir bu sahte namusluluk, sahte dostluk, sahte gönül tokluğu? Selanik'ten mi geldin, yoksa Paris'ten misin kâfir?

Kâfirlerin özelliklerinin sayıldığı bu beyitte klasik divân şairlerinin devamlı kullandığı şehir isimlerinden farklı olarak iki şehir daha ekler ki, bunlar Paris ve Selanik'tir.

Dağıttın kâkülü ruhsâra gûyâ eyledin perde

Rakîbinden midir bu hud'a yâhut sen misin kâfir

Kâkülünü dağıttın güya yanaklarına perde yaptın. Bu hile rakipten midir yoksa senden midir kâfir?

Kâkülün dağılıp yüzü perde yapması sevgilinin yüzünü gizler. Ömründe en çok bu yüzü görmeye can atan şair için bu durum vahim bir durumdur. Bunu bir hile olarak gören şair, fail hakkında kafası karışmış gibidir. Hile olduğuna göre bu fail ya rakibin ya da kâfir namzetli sevgilinin işidir. Çünkü hile ancak bu ikisinde bulunur.

Cefâ-gersin edersin günde bin nâz ü sitem peydâ

Tükenmez nâz ü istignâların ma'den misin kâfir

Cefa edicisin, günde bin defa naz ve sitem ortaya çıkarırsın. Nazların ve aldırmazlıkların tükenmez, maden misin kâfir?

Naz ve sitem sevgilinin olmazsa olmaz özelliklerindedir. Ama bu nazlar hiçbir zaman tükenmez. Gerçi âşğın da bu durumdan pek şikâyeti yoktur. Bu naz ve sitemler bir su veya maden kaynağı devamlı surette çıkar.

İstigna, naz, cefa arasında tenasüp sanatı vardır.

Yıkarsın gözlerinle hânümân-ı sabr u temkîni

Esâs-ı mülket ârâma ateşzen misin kafir

Gözlerinle sabrın ve ağırbaşlılığın evini, ocağını yıkarsın. Mülkümün ortasında karar edip yakmak mı istersin kâfir?

Âşık her daim sabır ve ağırbaşlılık içindedir. Gönül onun evi hükmündedir. Sevgili bir bakışı ile bu evi darmadağın eder. Âşğın evini başına geçirir ve her şeyi yakıp bitirir.

Bana yüz eğrisi izhâr edip de ‘ahd-i sâbıkda

Güler oynar mısın ellerle hâlâ şen misin kâfir

Bana yüzünü ekşitip geçmesin sözünü açığa çıkarıp güler oynar mısın, ellerle hala mutlu musun kâfir?

Sevgili rakibe ve ağyara ne kadar ne kadar tatlı dille davransa âşığa o derece zehir saçan bir dil kullanır.

Rakibe şirinlik gösteren sevgili aynı şirinliği âşığa göstermez ve ona karşı yüzünü ekşitir.

Gülmek, oynamak, şen olmak arasında tenasüp sanatı vardır. Bu sayılan sözcükler ve yüz eğrisi arasında da tezat yapılmıştır.

Mürüvvet merhamet insâf yok mu taş mıdır bağrın

Ne var bir iltifât et büsbütün âhen misin kâfir

İnsanîyet, merhamet, insaf yok mu; bağrın taş mıdır? Ne bir iltifatın var, büsbütün demir misin kâfir?

Önceki beyitlerde sevgiliyi taş kalpli olmakla suçlayan âşık bu beyitte sevgiliyi demir kalpli olmakla suçlar. Bu demir gibi taş kesmiş sevgilide merhamet ve insaf yoktur.

Mürüvvet, merhamet ve insaf arasında tenasüp sanatı vardır.

Tecelli eyliyor çeşminde nûr-ı kudret-i Yezdân

‘Acep âyine-i ‘irfan mısın rûzen misin kâfir

Gözünde Cenabıhakk’ın kudretinin nuru yansıyor. Acaba irfan aynası mısın kâfir?

Kudret sıfatı, Allah'ın subûtî sıfatlarından biridir. Allah'ın her şeyde etki ve tasarrufa kadir olmasıdır. Kudret bu manaya göre gücü yetmek demektir. Yaratıklarla ilgili olduğu zaman tesir eden ezeli bir sıfattır. Bunun anlamı şudur: Şüphesiz Allah Teâlâ ezeli ve ebedî olan hayatı ile yaşamaktadır ve kudret sıfatı ile her istediğini yapmaya muktedirdir. Kudret Allah'ın ezeli bir sıfatıdır ki mümkünâta taalluk ettiği zaman onlarda etki eder.

Derâgûş eyledim yaktın derâgûş eyledin yandım

Yanar âteş misin âteşli pîr-âhen misin kâfir

Kucakladım yaktın, kucakladım yandım. Yanan ateş misin, ateşli gömlek misin kâfir?

Sevgili yakıcı bir ateş olup âşığı her sarılışında yakmaktadır. Bu ateşin dış halidir. Âşık aşkıyla o derece yanmıştır ki, giydiği gömlek dahi alev almaktadır. Bu aşkın dış halidir.

Çözüldü 'ukde-i zânû geçerken pîş-gâhından

Şaşırdın şîve-i reftar mı reh-zen misin kâfir

Huzurundan geçerken dizlerimin bağı çözüldü. Şaşırdın yol kesen haydut musun, salınarak yürüyen misin kâfir?

Bir padişah olan sevgili karşında âşık bir gedadır. Sevgili heybetiyle âşığın soluğunu kesmektedir. Kâfirlerin bir başka özelliği de harama bulaşmaları ve kendisine ait olmayanları almalarıdır. Bu yol kesen haydutlara teşbih olunur.

Bu vaz'-ı nâ-becâ FENNÎ için ciddi midir yoksa

Nedir bu ekşi yüz eğri nazar nîz-nem misin kâfir

Bu uygunsuz ortaya koyma Fennî için ciddi midir? Bu ekşi yüz, eğri bakış nedir niz-nem misin kâfir?

Eğri bakış kaş çatıklığından, ekşi yüz âşığı paylamasından ileri gelen bir durumdur.

CXII

A-42/b

Hikâyet eylesem derd-i dili yâra dehân titrer

Yürek oynar yerinden cism-i bî-tâb ü tüvân titrer

Sevgiliye gönlümün derdini anlatsam ağız titrer. Yürek yerinden oynar, yorgun ve güçsüz vücudum titrer.

Âşık sevgiliye derdini anlatma imkân bulsa dahi bu derdi anlatacak güç ve kudreti kendinde bulamaz. Çünkü sevgili onun için o kadar erişilmezdir ve aynı zamanda kutsiyet ifade etmektedir ki, konuşmaya başladığı andan itibaren ağzı titremeye, yüreği yerinden oynamaya, vücudu titremeye başlar. Aslında bu durum derdini anlatmaktan ziyade şikâyetle bulunacağı sevgilinin korkusundandır.

O derdin bilmeyen şerh u beyâna ibtidâr ettim

Enîn-i dil-şikâfım ihtizâz eyler zebân titrer

O derdi bilmeyene, açıklamaya ve anlatmaya süratle aktarmaya başladım. Yarılmış gönlüm acı ve ayrılıktan inleyince dil titrer.

Âşık ne kadar dert ve keder içinde olduğunu birisine anlatmaya başladığında gönlü şerha şerha olmuş âşığın ayrılığın acısından inlemesiyle dili titrer ve konuşamaz hale gelir. Bu durum belki de bir hastalık halinin de habercisi olabilir. Bu hastalığı da kara sevda denilebilir.

Âşığın neden bu halde olduğunu anlamayan, devamlı sual eden kişiler için kaleme alınmış bir beyittir.

Belâ-yı firkatın bâlâ-terindir her belâyâdan

Belâ-yı iftirâkından belâ-yı âsumân titrer

Ayrılığının belası her musibetlerden daha zararlıdır. Ayrılığının belasından gökyüzü titrer.

Ayrılık ile diğer bela ve musibetler bir kefeye konacak olursa ayrılık onlara galebe çalar. ‘Günde bin defa ölmenin adını hicran’ koymuşlar misali âşığın bu durumda yapacağı tek şey iç geçirip ah etmektir. Bu ahların çokluğundan da ve ayrılığın belasından gökyüzü titreyecek hale gelir.

Bela, firkat, iftirak arasında tenasüp sanatı vardır.

Anılsa nâmın ‘ankâ-yı hayâlin geçse hatırdan

Değil cism-i nizârım lânesinde mürğ-i cân titrer

Adın anılsa hayalinin kuşu zihinden geçse zayıf vücudumun yuvasında can kuşu titrer.

Can kuşu ruh demektir. Sevgilinin adının anılması ya da onun hayalinin belli belirsiz âşığın aklına gelmesi zaten aşk yüzünden zayıflamış ve bitap düşmüş âşığın ruhunu teslim etmesiyle birdir.

Sen ey şîrîn-zebânım nâz ile güftâre geldikçe

‘İzâmım birbirinden ayrılır hep üstühan titrer

Sen ey şirin dillim nazlanarak sözler söyledikçe kemiklerim birbirinden ayrılır, hep kemiklerim titrer.

Sevgilinin bakışları ve gözü can alırken dudağı hayat bağışlar. O nazlanarak ve dudaklarını büzerek birkaç kelam terennüm etse bile âşık bütün çektiği cefaları unuttur. Ama bu sefer de bu tatlı sözler onun başka bir halete geçmesine neden olur ki, âşık bu nazlı sevgili karşısında baştan ayağa titrer.

Beyitte mübalağa sanatı yapılmıştır.

Tecelli-i hayâlinle gönülde ızdırâp artar

Düşünce âb-ı sâfa ‘aks-i hurşîd-i cihan titrer

Hayalinin yansımastıyla gönülde ıstırap artar. Duru ve temiz suya güneşin yansımastı düşünce dünya titrer.

Âşığın gönlünü bir deniz olarak düşünürsek sevgilinin hayalinin yansımastı bu denize düşecektir.

Sevgili güneştir. Duru ve temiz su yine âşığın gönlüdür.

Tezelzül-bahş olur kalb-i rakîka girye-i hasret

Gözümnden katra katra serpilten eşk-i revan titrer

Hasret gözyaşstı merhametli kalbe sarsıntı verir. Gözümnden damla damla serpilten akan gözyaşstı titrer.

Gözyaşstının oluşabilmesi için öncelikle gönlün titremesi ve bir şeyler hissetmesi gerekir. Âşık hasretinden dolayı kanlı gözyaşstıları döker. Âşık hasretten dolayı titreye titreye ağlamakta ve damlalar da titreyerek yere dökülmektedir.

Gönül me’yûs-ı vuslat olmasın âh etmesin yoksa

‘Avâlim dehşetinden sarsılır kevn ü mekân titrer

Gönül kavuşmanın ümitsizi olmasın ah etmesin; yoksa âlemler dehşetinden sarsılır, kâinat titrer.

Âşığın ağzından çıkan ahlar aslında birer ateşli oktur ve yeri geldiğinde bütün kâinatı yakıp kavuracak güçtedir. Eğer âşığın vuslat gibi bir ümidi olmasaydı âşık öyle bir ah ederdi ki, bu ahın dehşetinden bütün zemin yerinden titrer ve yanıp kül olurdu.

Beyitte mübalağa sanatı vardır.

Heva-yı zülf-i dilberdir eden ‘uŝŝâkı ser-gerdân

Dolaŝmıŝ bir kıla gûyâ ki bin şîr-i jiyân titrer

Âşıkların başını döndüren sevgilinin saçlarının havasıdır. Bir kıla dolaŝmıŝ ki sanki bin kükremiş aslan titrer.

Sevgilinin kara saçları âşıkların boynuna dolanır ve onlar kendi hayat yollarında yürümeye başlarlar. Bu kara yol onların bir ömür takip edecekleri istikamettir.

Âşıkların başını döndüren iki kavram vardır ki, birincisi sevgilinin kıvrır kıvrır saçlarına tutunduklarından asılmış idam mahkûmu gibi dönüp dururlar.

İkincisi ise âşıkların başını döndüren sevgilinin saçının kokusudur.

Bin aslan ise âşıklardır.

Bir ile bin arasında tezat vardır.

Hemîşe müncezebdır FENNİYÂ mânend-i mıkânâtıs

Teveccüh eyleyen dergah-ı Hakk’a her zaman titrer

Ey Fennî, daima cezbedilen şey Allah’ın dergâhına yönelmektir, bu durum kişiyi kendine getirir.

Allah’ın dergâhı Allah’ın yolundan ayrılmamak, onun emir ve yasaklarını yerine getirmektir.

Kişi zaman zaman heva ve hevese kapılsa da bu dergâh üzere sabit olmak ferdi kendine getirecektir.

Teveccüh, Hakk, dergah, müncezep arasında tenasüp vardır.

CXIII

A-43/a

Âdemi bul âdem ol ‘âlemde âdem gizlidir

Etme tahkîr âdemi âdemde ‘âlem gizlidir

İnsanı bul insan o kainatta insan gizlidir. İnsanı küçük görme insanda kainat gizlidir.

İnsan, kâinata inşa edilmiş sarayların en güzelidir. İşte, bu insan denilen sarayın cevherleri(yapı taşları), bir kısmı âlem-i ervahtan (ruhlar âleminden), bir kısmı âlem-i misalden(görüntüler âleminden), levh-i mahfuzdan (her şeyin yazılı olduğu levha) ve diğer bir kısmı da hava âleminden, nur âleminden ve anasır âleminden (unsurlar âleminden) gelmiştir.

İnsan ve kainat tezat sanatı vardır.

‘Ârif anlar anlamaz erbâb-ı kışrı zâhirî

Merdüm-i kâmil efendi hem açık hem gizlidir

Asıl ve hakiki olmayanı anlayışı yüksek olanlar anlar, olayın dışıyla ilgilenenler anlamaz. Olgun olan göz hem açık hem gizlidir.

Olayın dışıyla ilgilenen kişiler âşığın nazarında kaba sofilerdir. Bunların hiçbir zaman olayların iç yüzüne vakıf olamazlar. İlgilendikleri ve bildikleri tek şey dinin ve hakikatin yüzey anlamlarıdır. Âşiklar ise, bunların tam tersi olarak hakikatin deruni anlamlarını dahi bilip anlarlar.

Açık ve gizli arasında tezat vardır.

Tîg-i cevr-i yâra karşı sîneni eyle küşâd

Darbe-i şemşîr-i ser-tîzinde merhem gizlidir

Sevgilinin elemelerinin okuna karşı göğsünü aç. Ucu sivri kılıcının darbelerinde merhem gizlidir.

Âşıklık öyle bir mecradır ki, eğer sevgili lütf edip elem okunu sallamışsa âşık o oka karşı göğsünü açmalıdır. Çünkü bu peykanlarda eza olduğu gibi şifa da gizlidir. Sonuçta sevgili tenezzül buyurmuş ve âşığa bakma şerefinde bulunmuştur.

Merhem ve tig arasında tezat yapılmıştır. Şemşir, tiğ, darbe arasında tenasüp vardır.

Sâla mâla kuvvet-i bâzûya etme itimâd

Hâkde binlerle Cem binlerle Rüstem gizlidir

Mala, mülke, güce güvenme. Toprakta binlerce Cem ve Rüstem yatmaktadır.

Rüstem, İranlıların, Şehname 'de adı en fazla zikredilen efsanevî kahramanıdır. Rüstem, yine kendisi gibi adı ve kahramanlıkları efsanelere karışmış ünlü Şehname kahramanı Zal'ın oğludur. Daha küçüklüğünde kimsenin baş edemediği devler ve diğer korkunç yaratıklarla savaşmış mitolojik bir kişidir

Cem ise, Efsanevî İran hükümdarıdır. Divân şiirinde genellikle saltanatı döneminde tecelli eden kudreti, şarabı bulan kişi oluşu, bütün cihanı gösterdiğine inanılan efsanevi kadehi, tahtı ve bin bir mücevherle süslenmiş parlak tacı ile anılır.

Cem ve Rüstem'e telmih yapılmıştır.

FENNİYÂ aldanma şevk u zevkine bu 'âlemin

Hep sürûrunda sitem sürunda mâtem gizlidir

Ey Fennî, bu dünyanın şevkine ve zevkine aldanma. Sevincinde hep sitem ve üzüntü gizlidir.

Bu dünyanın gelip geçici olduğunun farkında olan şair Fennî, sevinçte bile hep bir üzüntü ve sitem olduğunun farkındadır.

Sürur ve matem arasında tezat yapılmıştır.

CXIV

A-43/a

Sanma hâdisdir dil-i ‘âşıkta sevdâ eskidir

Kimse halletmiş değildir bu mu’ammâ eskidir

Âşığın gönlünde sevda eskidir, yeni olduğunu sanma. Bu anlaşılmaz iş de eskidir, kimse halletmiş değildir.

Âşık ‘kalu bela’ da ‘beli’ dediği anlana itibaren âşıktır. Bu çok eski bir tarik çok eski bir zamandır. Bundan dolayı hiçbir zaman pişmanlık duymaz.

Âşıklık âşığın doğduğu andan beri var olduğu bir olgudur ve âşıklık onun kaderinde vardır. Âşıklık devası da bilinmediğinden halledilmiş bir iş değildir.

Eski ve yeni arasında tezat vardır.

Merd isen ‘âkıl isen aldanma mekr ü âline

Aldatır eblehleri bu kahbe dünya eskidir

Mert isen akıllı isen bu dünyanın hile ve düzenlerine aldanma. Bu kahpe dünya eskidir ve ahmakları aldatır.

Ahmak olup anlayışı kıt olan bu dünyanın hile ve düzenlerine aldanır. Bu insanların dünyanın gelip geçici olduğunun farkında değildir. Mert olup anlayışı ve irfanı yüksek olan kimseler dünyanın bu durumunu bildiğinden onun kandırıcı ve yanıltıcı yönlerine aldanmazlar.

İktidâ et ‘aşka ilm ü fazla etme ittikâ

Eskidir dünyâ daha çok merd u dâna eskidir

Aşka tâbi ol, ilim ve faziletten sakınma. Dünya eskidir, mert ve bilgili olan daha eskidir.

Aşk, ilim ve fazilet âşığın vazgeçemeyeceği kavramlardır.

Pehlivan-ı ‘aşk olan vermez ayağın destine

Yoksa pek çok pehlivânı çarh-ı mînâ eskidir

Aşkın pehlivanı olan ayağını eline vermez. Yoksa pek çok pehlivanı billur felek eskidir.

Aşkın pehlivanı olmak, aşk adına güç ve çaba sarf etmektir. Aşk pehlivanı da bu güreş sırasında oyunu kuralına göre oynar ve yapması gerekenleri bildiğinden buna göre davranır.

Sen şikâyet eyleme her hâle FENNÎ şâkir ol

Gerçi tâli'den felekten bess-i şekvâ eskidir

Fennî sen her duruma şükür et, şikâyetçi olma. Gerçi felekten, talihten şikâyet etmek eskidir.

Halis bir Müslüman olan Fennî her durumda şükür eden ve halinden şikâyet etmeyen kişidir. Talihten ve felekten şikâyet etme eski bir uğraş olmasına rağmen dini bütün bir kişi bundan uzak durmalıdır.

Felek ve tali' arasında tenasüp vardır.

CXV

A-43/a

Ne zaman semt-i vatandan ki sabâ bû getirir

Getirirse dile bir neş'e yine bu getirir

Vatanın semtinden ne zaman saba rüzgârı koku getirirse gönle sevinci yine bu koku getirir.

Vatan sevgilinin bulunduğu yerdir. Sevgili mekân olarak nerede ise âşık da orayı kendisine vatan olarak bilir ve kabul eder. Ondan ayrı uzak olsa bile oradan

saba rüzgârının getirdiği sevgiliye ait bir koku âşîğın keyfini yerine getirir ve gönlünü sevinçle doldurur.

Saba rüzgârı tatlı bir rüzgâr olup âşîğa sevgiliden haber getirir veya sevgilinin kokusunu âşîğa taşır.

Bu emek-hânedede nâdir yetişir ehl-i kemâl

Sanma her Meryemi bir tıfl-ı sühân-gu getirir

Bu istek evinde olgunluk taşıyan kişiler nadir yetişir. Söz söyleyen çocuğu her Meryem'in getireceğini sanma.

Hazret-i İsa'nın beşikte iken konuşmasına telmih yapılmıştır.

Emek hane olarak vasıflandırılan yer âşîğın evidir ve bu evde ancak olgunluk taşıyan kimseler yetişir. Kaba saba ve olgunluktan uzak olan ağyar ve zahit gibi kimseler bu evde bulunmaz. Çünkü adı üzerinde bu hanenin vücuda gelmesi için bir emek ve gayret verilmiştir. Bu ev âşîğın gözyaşlarıyla damla damla ördüğü gönül evi de olabilir.

Hazreti Meryem ve İsa'ya telmih yapılmıştır.

Üdebadân birini zâyi' edince gerdün

Her ne dense yerine bir hezeyân-gû getirir

Dünya zarif kimselerden birini kaybedince her ne dense yerine saçmalayan birini getirir.

Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir hadisine telmih yapılmıştır. Dünyada lafi sözü dinlenen, olgun, oturmasını kalkmasını bilen biri vefat edince bu zarif kişi yerine gelen kişi genellikle önceki gibi olamayacaktır.

Münciz olmazsa eğer va'dini bir merd-i asîl

Çehre-i şâhid-i şân u şarefi mû getirir

Bir asil mert kişi eğer verdiği sözü yerine getirmezse şahidin şan ve şerefının yüzünü kıl getirir.

Hadis-i şerifte buyuruldu ki: “Dört şey münafıklık alametidir: Emanet olunana hıyanet etmek, yalan söylemek, vaadini bozmak, sözünde durmamak.” (İ Neccar). Hadisine telmih yapılmıştır.

Menşe-i mekr ü fiten turra-i miskînindir

Her ne sevdâ ki gelir başıma hep bu getirir

Hilenin ve fitnenin kaynağı misk saçlarının mührüdür. Her ne başıma sevda gelirse bu getirir.

Divân edebiyatında sevgilin yüzde bulunan unsurların çoğu ki bunlar; ben, saç, kaş fitne unsurudur. Âşıklar arasında kavga ve karışıklığa sebep olur.

Hû'dan artık ne var 'âlemde tezekkür edecek

Çünkü Hû kalbe cilâ kâlîba nîrû getirir

Dünyada Hu'dan başka zikredecek ne var? Çünkü Hu kalbe parlaklık vücuda nur getirir.

Hu, Arapça “O” anlamına gelen ve tarikatlarda kullanılan bir ifadedir. Sofi literatürde sıklıkla Allah Teâlâ'yı kastetmek için kullanılır. Hu, lahut mertebesi içinde tüm ilahi ad ve sıfatların içrek hakikatidir. Allah isminin “he” harfî, canlıların soluk alıp verdikleri her an ve nefeste; bilinçli veya bilinçsiz anma içinde bulunmalarına işaret eder.

Perde-i gafleti hu'ya devam et FENNÎ

Zevk u şevk-i dil-i ashab-ı dile o getirir

Fennî, dikkatsizlik perdesini at hu 'ya devam et. Gönül ashabının zevk ve şevkini o getirir.

“Onlar (takva sahipleri öyle kimseler) ki çirkin bir iş yaptıklarında veya kendi nefislerine zulmettiklerinde, peşinden hemen Allah'ı zikrederler / anarlar, günahlarının affedilmesini dilerler” (Al-i İmran 3/135)

“Onlar (takva sahipleri) ayaktayken de, otururken de, yatarken de Allah'ı zikrederler/anarlar ve göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler.” (Al-i İmran 3/191). Ayeti kerimelerine telmih vardır.

Geceler dergah-i Mevla'ya sirişk-efşan ol

Bendegân ekserî Şâhen-şeh-i lü'lü getirir

Geceleri Allah'ın dergâhını anarak gözyaşı dök. Hizmetçiler genellikle incinin şahını getirir.

“Allah Teâlâ'nın kendi himayesinden başka hiç bir kimsenin bulunmadığı kıyamet gününde himayesine aldığı yedi kimseden biri de yalnız iken Allah'ı anıp gözünden yaş akan kimsedir.” (Buhari). Hadisine telmih yapılmıştır.

Eşk ile ravza-i ikbâline irvâ et

Meyveye tâlib olan bağçesine su getirir

Gözyaşı ile geleceğinin bahçesini bolca sula. Meyveye talip olan bahçesine su getirir.

Allah korkusuyla dökülen gözyaşları günahlara kefarettir olduğundan efrat bunu bilip buna göre davranırsa günahı bir kısım da olsa azalır. Meyve bahçesine su verilmesi gibi akıtılan gözyaşları kişiyi olgun insan olmaya doğru götürür.

CXVI

A-43/a

Rind-i sâhib-nazarı şem'ine pervâne bulur

Sûfiyânı o güzel sohbeta bigâne bulur

Görüşü, tecrübesi ve düşüncesi kuvvetli kalender kişi mumuna pervane bulur. Sofiler o güzel sohbeti alakasız bulur.

Tecrübeli ve düşüncesi kuvvetli kimselerden kastedilen kimse sevgilidir. Mum ise âşıktır. Pervane mumla sohbet ettikçe yanar yandıkça kavrulur. Bu aşkın en temiz halidir. Ve tabii en yakıcı halidir. Ama sofiler bu sohbeti anlamsız ve alakasız bulur.

Rint ve sofî arasında tezat vardır.

Hâl u keyfiyyetimi anlayan ihvân-ı kirâm

Gözümü kâse-i mey gönlümü meyhane bulur

Şerefli, büyük arkadaşlar halimi ve içinde bulunduğum durumun esasını anlayıp gözümü içki kâsesi, gönlümü meyhane bulur.

Gönül bazen de bir meyhanedir. Âşığın durumunu tahlil eden ehibba onun gözünü içki kâsesi olarak görür. Göz şekli itibarıyla içki kadehine benzetilip teşbih edilmiştir.

Âşığın gözüne kadar şarabın içine batması da buna delildir.

Vech-i tâbânına 'âşık arayıp çekme ta'ab

Şem'i sûzân ayağında nice pervâne bulur

Parlak yüzüne âşık arayıp boşuna yorulma yakıcı mum ayağında birçok pervane bulur.

Sevgili bir mumsa âşıklar onun etrafında dönen pervanelerdir.

Merd-i ciddî arayan sâhire-i gabrâda

Ya bulur bulamaz balsa da bir tâne bulur

Yeryüzünde ciddî kişi arayan ya bulur ya bulamaz; balsa da bir adet bulur.

Ciddî kişiden kastedilen sözünün eri, yaptıklarıyla sözleri örtüşen kimsedir. Bu kimselerin çok az olduğundan yakınan şair ciddî insanların hiç olmadığından olsa bile sadece bir kişi olduğundan söz etmektedir.

Beyitte mübalağa vardır.

Merd-i pâkîze neseb 'âlemi pâkîze görür

Aslı çingâne olan herkesi çingâne bulur

Sülalesi temiz olan kişi dünyayı temiz görür. Aslı çingene olan herkesi çingene bulur.

Temiz bir çevrede yetişmiş ve büyümüş bir kişi kendisine öğretilenler doğrultusunda dünyayı ve etrafını temiz olarak görür. Bunun tersi yetişmiş olan kişi de dünyayı yetiştigi tarzda görecektir.

Bend eder halkı bir rişte-i ümîde felek

Herkesin lihyesine el verecek şâne bulunur

Felek insanları ümidin ipliğine bağlar. Herkesin sakalına el verecek tarak bulunur.

Sakalına göre tarak vurmak birinin hoşlanacağı biçimde konuşmak veya davranmak anlamlarına gelir. İrsal-i mesel sanatına başvurulmuştur.

Devr-i ikbâl ü sürûrunda ahab-ı kirâm

Dem-i idbâr u elemde seni bigâne bulur

Büyük kimseler neşeli ve baht açıklığının olduğu zamanda seni elem ve talihsizlik döneminde alakasız bulur.

Dünyada âşıktan başka herkes mutlu ve neşeli iken bu kişilerin âşığı anlaması ve âşığın derdiyle dertlenmesi beklenmez.

Menşe-i kârı bilen ‘ârif ider sabr u sükût

Bazı mihnet-zede cahil suçu devrâne bulur

Kârın kaynağını bilen anlayışlı kişiler sabır edip sessiz kalır. Afet ve belaya uğramış bazı cahiller suçu zamana yükler.

“Ant olsun, Biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlılardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele. Onlara bir musibet isabet ettiğinde, derler ki: “Biz Allah’a aitiz ve şüphesiz O’na dönücüleriz.” Rablerinden bağışlanma (salat) ve rahmet bunların üzerinedir ve hidayete erenler de bunlardır.” (Bakara 155-157). Ayetine telmih yapılmıştır.

Başı her hâneye sığmaz müte’azzım şahsın

Merd-i dervîş ise her kûşeyi kâşâne bulur

Büyüklik taslayan kişinin başı her eve sığmaz. Doğru dervîş için ise her köşe bir saraydır.

“Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiç bir kimse cehenneme giremez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiçbir kimse de cennete giremez.” (Müslim, İmân, 148, 149). Hadisine telmih vardır.

FENNİYÂ şimdi beni zemmeden evlat-ı vatan

Kadrimi sonradan anlar arar amma ne bulur

Ey Fennî, şimdi beni kötöleyen vatan evladı kıymetimi sonradan anlar; ama o zaman da beni bulamaz.

Fennî'yi bu beyitte kimin kötölediği ve kıymetini kimin bilmediği belli değildir.

Bu zamanında yaşadığı bir kişi de olabileceği gibi zahit ya da ağyar da olabilir.

Çeşm-i insâf ile gözden geçiren merd-i hakîm

Eser-i hâmemi oldukça hakîmâne bulur

Hikmetli kişi insaf gözü ile kalemimin eserini gözden geçirirse hikmetlerle dolu olduğunu görür.

Hikmet, her şeyin en doğrusunu ve en isabetli olanını tespit edebilme yeteneğidir. Hikmet sahibi olan bir insanın, konuşması, aldığı kararlar, hatta tüm tavırları olabilecek en akılcı ve en isabetli yapıyı yansıtır. Hikmet sahibi bir kimse, bir konuyu en doğru, en özlü, en akılcı şekilde anlatabilir, bir olaya, kişiye ya da tavra en doğru teşhisi koyabilir. Olaylar karşısında en akılcı tepkiyi verir ve en güzel tavrı gösterebilir. Dolayısıyla da hikmet sahibi olan insanlar, aynı zamanda da yüksek bir akla sahip kimselerdir.

CXVII

A-43/b

Duysa bir 'âşık ki eller yanına cânân gider

Zehr alır gûyâ kulağından içinden kân gider

Bir âşık sevgilinin eller yanına gittiğini duyarsa, sanki kulağından zehir alır, içine kan oturur.

Âşığın en istemediği durum sevgilinin âşığı bırakıp bir başkasının yanına gitmesidir. Âşık bunu duyduğu andan beri kulağına sanki zehir akıtılır ve içine kan oturur.

Kûy-ı yâri dûr edip vuslatla mesûd olmayan

Aldırır ‘akl u şu’ûru vâlih u hayrân gider

Yârin mahallesini uzak edip kavuşmayla mesut olmayan akıl ve fikrini aldırır, hayret ve hayran olur.

Çoğu zaman hayret sözcüğünü beklenmedik veya tuhaf bir olay karşısında duyduğumuz şaşkınlık ifadesi olarak kullanırız. Çünkü karşılaştığımız bazı olayları anlamakta ve açıklamakta çaresiz kalırız. Bilgi, deneyim ve birikimlerimiz yeterli olmayabilir ve bu garip olayları akıl ile de çözümlenemeyiz. İşte bu durumu ifade etmek için “hayret” deriz. Bu noktada çaresiz kalan akıl, yerini hayrete bırakır.

İltifât etse ederdi kâinâta iftihâr

Gel dese semt-i dilârâyâ gönül bî-cân gider

Kâinata övünse iltifat ederdi. Sevgilinin mahallesine gel dese gönül cansız gider.

Sevgilinin kapısında kapılanıp ona intisap eden ve sevgilinin mahallesini cennet bahçelerinin bile üstünde tutan âşık gidecek olsa bile sanki ölmüş bir şekilde bu mahalleyi terk eder.

Cevher-i nâmûsunu takdir eden ehl-i hîred

Foyasın meydâna koymaz yârine pinhân gider

Namusun özünü beğenen akıllı insanlar hilesini ortaya çıkartmaz, sevgilisine gizli gider.

Batılı şair, sevgilisinin adını anmakla her zaman bahtiyar olmuş, onunla geçen maceralarını, duygu yüklü birliktelikleri, hatta beşeri ve cinsî mahremiyetleri terennümden kaçınmamış, belki bundan gizli bir haz da duymuştur. Oysa doğulu şair, kendi özel hayat çemberinin sınırlarını başkalarına açmak istememiş, sevgilisini mevhum bir varlık, hayali imkânsız bir güzellik olarak yansıtmış, ondan bahsederken mahremiyetine ve özel hayatına hassasiyetle yaklaşmış, adını bile söylemeye çekinmiştir.

Kat'-ı ümîd eylesin ahlâk-ı insâniyyeden

Bezm-i 'aşka girmeyen hayvan gelir hayvan gider

Aşk meclisine girmeyen hayvan gelir hayvan gider, insanların ahlakından ümidini kessin.

Aşkın büyüklüğünün anlatıldığı bu beyitte şair aşk meclisine girmeyip aşkın tozuna toprağına bulanmayan, aşkın hallerini bilmeyen bir kimsenin hayvandan farkı kaymayacağını anlatmıştır.

Aşk şaire göre var olan en kutsi duygu olup onu insan yapan en temel unsurdur.

Nimet-i vaslında dil-sîr eyle FENNÎ bendeni

Pek de mağrûr olma çok sürmez bu hüsn ü ân gider

Fennî, köleni kavuşmanın nimetiyle gönlünü tok tut. Pek de gururlanma bu güzel an çok sürmez, gider.

Kavuşma nimeti vuslatın âşık tarafından beklenilmesidir. Bu âşık umut edilen bir nimettir. Âşığın yaşam gücü ve yarınlar taşınmasına vesile olan bu umudun belli bir zaman sonra bitmesi âşığın alacağı en kara haberdur.

CXVIII

V-5/a

Cihâna binlerce hürde-bînân gelir gider

Bilmez esas-ı hestîyi hayrân gelir gider

Dünyaya bir işi inceden inceye inceleyen binlerce kişi gelir gider. Bunlar varlığın esası bilmediğinden hayran gelir gider.

Bir işi inceden inceye inceleyen kişiler zahit ve sofulardır. Bunlar olayların sadece dış kısmıyla ilgilenip muhteviyatına vakıf olamazlar. Ahvalin dışıyla ilgilendikleri için ve içe vakıf olamadıklarından dış kısım onlara çok çekici gelir.

Gazelin tamamında gelmek ve gitmek arasında tezat sanatı vardır.

Dil-i ‘ârif ihtizâz eder havf-ı Hak’la

Ki kible-nüma her lâhza lertzân gelir gider

Bilgili gönül, Allah korkusuyla titrer. Kible gibi her an titreyerek gelir gider.

“Korkarak ve ümit ederek Rablerine dua ederler.” (Secde 16).

“Süt çıktığı memeye girmediği gibi, Allah korkusundan ağlayan kimse de cehenneme girmez. Allah yolunda cihat edenlerin tozu ile insanın burun deliklerine dolan cehennem dumanı asla bir arada bulunmaz.” (Tirmizi, Nesâî, Ahmed b. Hanbel). Ayet ve hadisine telmih yapılmıştır.

Mahkûm-ı hevâ olup zen-i dehre aldanan

Eremez kemâle zen gibi noksan gelir gider

Dünyanın çekiciliğine, havasına aldanan olgunluğa eremez, kadın gibi noksan gelir gider.

“Dünya tatlı, göz kamaştırıcı ve çekicidir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağınıza bakacaktır. Dünyaya aldanmaktan sakının. Kadınlara kapılmaktan korunun. Çünkü İsrail oğullarında ilk fitne kadınlar yüzünden

çıkılmıştır.” (Müslim, Zikir, 99. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten, 26; İbni Mâce, Fiten, 19). Hadisine telmih yapılmıştır.

Göremez sâhil-i necâtı deryâ-dil olmayan

Çünkü hâtura bin türlü tûfân gelir gider

Gönlü deniz olmayan kurtuluş sahilini göremez. Çünkü zihne bin türlü tufan gelir.

Deniz âşığın gönlüdür. Kurtuluş sahibi sevgilidir. Âşık bu uçsuz bucaksız denizde bir gemi ya da sandal bekler ki bu sevgilidir.

Nûr-ı ‘irfâna etmeyip nakd-i ömrünü

İsrâf eden hayâtını hayvan gelir gider

Ömrünün günlerini, hayatını bilginin nuruna harcamayıp israf eden dünyaya hayvan gelir gider.

Ebu Berze Nadle İbni Ubeyd el-Eslemî (Ra)’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (Sav) şöyle buyurdu:

“Hiçbir kul, kıyamet gününde, ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne gibi işler yaptığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, vücudunu nerede yıpratıldığından sorulmadıkça bulunduğu yerden kıpırdamaz.” Hadisine telmih yapılmıştır.

Telâfi-i vuslat esde de kalb-i ‘âşık

Endişe-i hâtır-sûz-ı hicran gelir gider

Âşıkların kalbine kavuşmanın telafisinin gelmesiyle yakıcı ayrılığın zihne düşmesi gelir gider.

Âşığın kalbide var olan ve bir çiçek gibi her gün gözyaşlarıyla büyüttüğü vuslat çiçeği âşığın kavuşmasıyla gül gibi açılır.

Âşığın içinde olan bu ümit bile yakıcı ayrılığı ortadan kaldırır.

Mu'nî ol ebnâ-yı cinsine mümkün oldukça

Fırsat zamanı gayet şitâbâna gelir gider

Kendi sülalenden gelenlere mümkün oldukça eli açık ol. Fırsat zamanı gayet acele edilmeli, gelir gider.

“Akrabasının yaptığı iyiliğe aynısıyla karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken kişi, kendisiyle alâkayı kestikleri zaman bile, onlara iyilik etmeye devam edendir.”(Buhârî, Edeb, 15; Ebû Dâvûd, Zekât, 45; Tirmizî, Birr, 10). Hadisine telmih vardır.

Meydân-ı ma'ârifle pek azdır at oynatan

Bu ıstabla gerçi nice fursân gelir gider

Marifet meydanında at oynatan pek azdır. Bu ahir nice atlar gelir gider.

Marifet meydanında at oynatan kişi taze mazmunları ve kâmil şiirleriyle şairin kendisidir.

Bilir mi sanırsın hepsi de kadr-i Âsâfi

Dünyâya gerçi pek çok Süleyman gelir gider

Asaf'ın kıymetini herkes bilir mi sanırsın. Gerçi dünyaya pek çok Süleyman gelir gider.

Asaf Süleyman Peygamberin veziridir. Vezirin Süleyman Peygambere olan sadakatinden ve onu koruyuculuğundan dolayıdır ki eskiler asafperver namıyla kimseleri taltif ederlermiş.

Asaf ve onun özelliklerine telmih yapılmıştır.

Çöker germ ü serdi tâze dilber seven gönül

Cism-i marîza elbette buhrân gelir gider

Genç sevgili seven âşığın gönlü sıcak ve soğuk olur. Hastalıklı bünyeye elbette sıkıntı gelir gider.

Aşk derdiyle hasta olan âşığın bu derdin kendisinde kalıcı olmayacağını bilir. Âşığın gönlünün sıcak ve soğuk olması da sevgili ile yaşadığı ruh hallerini yansıtır.

Gönül verme FENNÎ hiçbirî câvidân değil

Bu bâğa nice serv ü hırâman gelir gider

Fennî, sevgiliye gönül verme hiçbirî sonsuz değil. Bu bâğa birçok yürüyen selvi gelir gider.

Servi sevgilidir. Bu zaman değin aşkın derdiyle dertlenen âşık artık sevgiliden yüz çevirmiş görünmektedir. Çünkü sevgiliden ziyade aşkın ve sevginin sonsuz olduğu inancındadır.

Selvi, bağ, hıraman sözcüklerinde tenasüp vardır.

CXIX

A-43/b

Dil verirsen şehrimize dil-rubâdan çok ne var

Bî-mürüvettir demezen âşinâdan çok ne var

Şehrimize gönül verirsen gönül alıcı sevgiliden çok ne var. İnsaniyetsizdir demezen tanıdıktan çok ne var.

Şairin içinde bulunduğu şehirde hepsi birbirinden alımlı ve de vefasız sevgili vardır.

Şair için de çevresindeki insanlar istediği ve beklediği gibi değildir.

Gazelin tamamında istifham sanatı vardır.

Yâri germ ü nerm eder âhım şirişk-i firkâtım

Neyde meyde halet-i sûziş-i fezâdan çok ne var

Ayrılığın gözyaşı, ahım yârimi öfkelenendir. neyde ve içkide gökyüzünü yakan hallerden çok ne var.

Âşığın elindeki tek çare olan ahları ve ayrılık sonrası döktüğü gözyaşları sevgiliyi öfkelenmektedir. Belki de sevgili böyle bir âşık istememektedir. Veya tam tersi olarak daha çok gözyaşı döküp ah etmesini de istemiş olabilir.

Ayrılığın acısıyla içkide teselli bulan âşık gökyüzünü ateşli bir ok olan ahlarıyla kaplatır.

Sen çalış çeşminde isti'dâd peyda etmeğe

'Ârife âyine-i 'ibret-nümâdan çok ne var

Sen gözünde yetenek oluşturmaya çalış. Bilgiliye ibret gösteren aynadan çok ne var.

Göz burada aynadır. “Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır.” (Ali İmran 13). Ayetine telmih yapılmıştır.

Lezzet-i ‘aşka alıştırırsın dimağın merd olan

Yoksa gavs-i mîşe benzer pâ-resâdan çok ne var

Mert olan beyni aşkın lezzetine alıştırdın. Yoksa koyunu çağırmaya benzer, başı ve yüzü siyah olan koyundan çok ne var.

Bu beyitteki sitem sevgiliye mi yoksa şairin kendisine mi belli değildir.

Önceleri kendi halinde olan aklıyla bir hareket eden şair sonrasında beynini ve gönlünü aşka alıştırmıştır.

Şu cihânda yokluk erbâb-ı ma’arif yokluğu

FENNİYÂ zîr-i felekte jâj-hâdan çok ne var

Şu cihanda yokluk bilgili kimselerin yokluğudur. Ey Fennî, dünyada saçma sapan sözler söyleyenlerden çok ne var.

Dile sahip olmak, az konuşmak dinimizin emridir. Kur’an-ı kerimde mealen buyuruldu ki: “Sadaka vermek, iyiliği emretmek ve insanların arasını bulmak hariç, konuşmakta, fısıldaşmakta hayır yoktur.” (Nisa 114). Ayet-i kerimesine telmih vardır.

CXX

A-43/b

Gitme ey rûh-ı revanım çünkü ten bî-cân kalır

Hasretinle dideler giryân ciğer büryân kalır

Ey yürüyen canım gitme çünkü ten cansız kalır. Hasretinle gözlerim gözyaşı döker, ciğerim kebab olur.

Yürüyen can diye hitap edilen sevgilidir. Sevgili gittiği andan itibaren âşığın canında ten cansız kalır ki, bu ölmekle eş değerdir. Zaten ayda yılda bir görünme

tenezzülünde bulunan sevgilinin yokluğuyla âşık tekrar gözyaşı dökmeye başlar ve ayrılığın acısıyla yüreği kavrulur.

Servinin yaşaması, yaşam bulması için su gereklidir. Bu neden gözyaşı mazmumu özellikle seçilmiştir.

Sen gidince belki koymaz halime sekrân-ı ‘aşk

Muhtemel kim sırrımız fâş olmağa meydân kalır

Aşkın sarhoşluğu sen gidince belki beni kendi halime bırakmaz. Sırrımızı açıklamaya meydan kalır.

Âşık aşk şarabını içtikten sonra bu keyfiyetle sevgili ile olan sırrının ortaya çıkmasından korkmaktadır.

Bu nedenle âşık son bir rica olarak bu durumda sevgiliden kendisini kendi halinde bırakmamasını istemektedir.

Sır ve fâş olmak arasında tezat vardır.

İltifâtınla gönül yap yıkma fırsat var iken

Bu güzellik sanma ey meh-ru sana her ân kalır

Ey ay yanaklı, fırsat varken iltifatınla gönül yap, gönül yıkma; bu güzellik sanma ki her zaman sende kalacaktır.

Her şeyin gelip geçiciliğinin farkında olan şair zamanla sevgilinin de güzelliğinin kalmayacağını bilincindedir.

Sevgilide var olan al yanakların, siyah saçların zamanla değişeceğini idrak eden şair, sevgiliden âşığın gönlünü yıkmamasını istemektedir.

Kimden öğrenmiş gözün bilmem bu efsûn-kârlığı

Bu Âli Sînâ yanında tıfl-ı ebced-hân kalır

Gözün bu kadar sihir yapmayı bilmem kimden öğrenmiş. Ali Sina gözünün yanında mektebe yeni başlayan çocuk gibi kalır.

Sevgilideki en önemli güzellik unsurların biri olarak göz sihir yapmasıyla meşhurdur. Sevgilideki bir bakış âşıklar arasında fitneye sebep olur ve efsunlu olduğundan âşıklara büyü yapar.

İ'tiyâd eyler isen inşana insâniyeti

Sen gidince nâmın 'âlemde yine insân kalır

İnsan isen vicdanlı olman lazım. Sen gidince namın dünyada yine insan kalır.

Üç şey imandandır: Darlıkta sadaka vermek, herkese selamı yaymak, insafi gözetmek. (Bezzar) Hadisine telmih yapılmıştır.

Satma ikbalinle ey zalim gurur u übbühet

Zulm ile ma'mur olan kâşâne tez vîrân kalır

Ey zalim, gurur ve büyüklüğünü bir şeye yönelip satma. Zulüm ile imar edilen saray hemen yıkılır.

Âişe (Ra)'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Kim bir karış miktarı bir yere haksız olarak zulümle sahip olursa, o yerin yedi katı boynuna geçirilir." (Buhârî, Mezâlim, 13, Bed'ül-halk 2; Müslim, Müsâkât, 139-142) Hadisine telmih vardır.

Ol mülâzım genç iken erbâb-ı hâlin bezmine

Pîr-i 'aşkla uymayan FENNÎ gibi nâdân kalır

O mülazım genç iken hal ehlinin meclisinde aşkın pirine uymayan Fennî gibi cahil kalır.

Bir manevi yola girişi ve tarikata bağlanmayı ifade eden “intisap” veya “el alma” kavramı, müspetiyle ve menfisiyle aşırılığa kaçan değerlendirmelere tabi tutulmuştur. “Selefi” düşünce mensubu olduğunu söyleyen bazıları onu büsbütün “bidat” olarak değerlendirirken, bazı tarikat mensupları da intisap ve el almayı ve bir dergâha kapılanmayı tek kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Oysaki insanı kurtaracak olan kalbî niyeti ve amelleridir. Niyet salim, ameller salih olmadan mutlak kurtuluş söz konusu değildir.

CXXI

A-43/b

Sîne-bendin çizer ol mâh bana sîne tutar

Başını bağla deyu karşıma âyine tutar

O ay gibi sevgilinin göğüs bağı bana göğüs tutar. Başını bağla diyerek karşıma ayna tutar.

Klasik şiirimizde sevgilinin gerdanı sime benzer. Yani onun gibi parlaktır ve bu parlaklık o kadar ziyadedir ki, âşık eğilip bakacak olsa bir ayna gibi burada kendisini görür.

Ten-i nâzik-terine benzeyen âyâ ne disem

Uzatır barmağın âyîne-i sîmîne tutar

Ey ne desem, çok nazik tenine benzeyen gümüştan aynaya parmağını uzatır tutar.

Gümüş yani sim olan sevgilinin teni bir aynaya teşbih olunmuştur.

Güllere haddini bildirmek için bağda yâr

Koparır berk-i gülü ‘ârızı rengîne tutar

Yar bağda güllere haddini bildirmek için gül yaprağını koparır, yanağının rengine tutar.

Sevgilinin yüzü renk bakımından gül, gül yaprağı, gülistan, gülşen, gonca, lale, laleazar ve şaraba benzer. Ancak çoğu kez bu çiçekler sevgilinin yanağına benzer. Ancak çoğu kez, bu çiçekler sevgilinin yanağına benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağındaki rengi daima kıskanırlar.

Dil veren sıdk ile dildâra sitemden kaçmaz

Kûh iken başın açıp tîşe-i şîrîne tutar

Doğruluk ile sevgiliye gönül veren sitemden kaçmaz. Dağ bile başını açıp boynuna balta tutar.

Sözünde ve sevgisinde her daim doğru olan âşık bu doğruluklarla kalb-i istikametle sevgiliye yönelmiştir. Sevgilinin yapacağı sitemler de bundan ötürü âşık için pek kayda değildir.

Bir örnekle açıklanılan bu beyitte dağdan örnek verilmiştir. Dağ bile dağken boynunu baltaya şirinlikle uzatıyorsa âşık için yapılamayacak şey yoktur.

Yıkma hâtırcığım ey dâver-i ma’ mûre-i nâz

Etme vîrâneyi vîrâne ki gencîne tutar

Ey naz şehrinin adil kişisi hatırcığımı yıkma. Yıkılmış olan daha yıkma ki (tekrar yapılması) hazine tutar.

Naz şehrinde bir sultan olan sevgiliye bir yalvarma niteliğinde olan bu beyitte âşık hatırının kırmamasını istemektedir.

Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: (Kâbe'ye hitaben): Allah seni şereflendirmiş ve yüceltmıştır. Fakat müminin hürmeti Allah katında senin hürmetinden daha büyüktür. (Kenzül ummal hadis no. 871). Hadisine telmih vardır.

Sıgır lûtfuna ben dâmen-i yâri tutarım

FENNİYÂ sûfi ise hırka-i peşmîne tutar

Ey Fennî, ben sevgilinin lûtfuna sığınır, sevgilinin eteğini tutarım, sofi ise yünden yapılmış hırkayı tutar.

Sofi ile âşığın karşılaştırıldığı bu beyitte her ikisi de bir şeye tutunmuşlardır ama tuttukları nesnelere dikkat çekicidir. Âşık için hayatta ve hayat sonrasında tek bir kişi vardır ki o da sevgilidir. Bundan mütevellit âşık eğer bir şeye tutunacaksa sevgilinin eteğine tutunur.

Sofi ise yünden yapılmış hırkayı tutmaktadır ki, bu onun gösterişe ve yün hırkanın sıcaklığından dolayı kendini garanti altına almasına işaret eder.

Ayrıca sofi kendisi yün hırkaya tutunmuş olabilir yün hırka giyen bir başkasının himmetine muhtaç olan kişi durumuna da düşmüş olabilir.

CXXII

A-43/b

Dil harâb-ı 'aşk olan şâyân-ı vasl-ı yâr olur

Sûretâ ağyâr içinde gerçi bî-miktâr olur

Gönlü aşkın harabıyla mahvolmuş kişi sevgiliye kavuşmaya layık olur. Gerçi görünüşte ağyâr içinde yaptıkları sayıca az olur.

Âşık aşkı için ne kadar sıkıntıya katlansa da iki kişi tarafından asla kabul görmez ki, bunlar sevgili ve ağyardır.

Sevgili aşkın daha çok artması için âşığa baskı uygulayıp naz ederken ağyara aşkın aşk yolunda yaptıklarını hiçbir zaman beğenmez ve takdir etmez.

Ağyar ve sevgili sanki bir İttifak içindedir.

Yâr eliyle taş atsa gül kadar etmez eser

Cismime ağyâr elinde gül dokunsa hâr olur

Sevgili eliyle taş atsa gül kadar etkilemez. Ağyar elinde gül ile dokunsa dikene döner.

Sevgilinin eline taş alıp atması âşığa atması âşık için bulunmaz bir cevherdir. Çünkü sevgili tenezzül edip âşığa taş takma lütfunda bulunmuştur.

Bu taşlar âşık için birer güle dönerken adeta bir baş belası olan ağyarın elindeki gül dikene döner. Diken zaten ağyarın teşbih edildiği temel mazmunlardandır.

Burada ağyarın elinde tuttuğu gül sevgilidir ki, ağyar o denli lanet bir kişi olduğundan elindeki gülü bile dikene çevirmektedir.

Lûtfu kahrından füzûn dilber seven üftadenin

Hücre si sayf ü şitâ buhbûha-i gülzar olur

Lûtfu eziyetinden fazla sevgiliye müptela olan çaresizin varlığı yaz ve kış gül bahçesinin ortası olur.

Sevgilide lütuf az eziyet fazladır. Buna alışkın olan ve bir türlü vazgeçemeyen âşık yaz kış gül bahçesinin ortasındadır.

Yaz ve kış çeşitli şekillerde anlaşılabilir:

Âşık sırf o nazlı sevgiliyi görmek adına gül bahçesini bekliyor olabilir.

Âşığın gönlünü bir bahçe olarak düşünürsek o gönül bahçesinde âşığın gözyaşlarıyla suladığı güller elbette olacaktır. Çünkü gül sevgilidir ve âşık yaz kış aşkıdan vazgeçmeyen kişidir.

Güllerin kırmızı olduğunu varsayarsak aşkıdan dolayı sararmış olan âşığın kendisi bu güllerin ortasındaki sarı polenlerdir.

Zâhiren cevr etse de geçmez yine üftâdenin

‘Âşıkın hâmişî ağyâr olmaz ancak yâr olur

Açıktan açığa eziyet etse de yine âşığın koruyucusu ağyar değil sevgili olur.

Eğer âşık ile ağyar karşılaştırılacak olursa her türlü eziyetine ve cefasına karşı sevgi ve sevgili bekleyip koruyacak olan âşıktır.

Kem nazarla bakmayın fakr u fena ashâbına

‘Âlemin hüşyârı gâfil gâfili hüşyâr olur

Fakirlik ve fenalık ehline kötü gözle bakmayın. Dünyanın akıllısı ahmak, ahmağı akıllı olur.

“Fakir müminler zengin müminlerden kırk yıl önce cennete girecekler.” (bk. Mecmau’z-zevaid, 8/105).

Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Fakirlik benim övüncümdür ve ben fakirlikte övünüyorum.” (Biharü’l-Envâr, c. 67, bab. 12, 55/85)

Hadislerine telmih vardır.

CXXIII

A-44/a

Ey müderris sanma tertî-i kazâyâdır hüner

Lafz ile aldanma tahlîl-i mezâyâdır hüner

Ey müderris, hükümlerin düzene konulmasının hüner olduğunu sanma. Söze aldanma meziyetlerin tahlil edilmesi asıl hünerdir.

Müderris medreselerde ders veren öğretim üyesi, profesördür. Arapçada “ders” mastarından gelen müderris kelimesi, ders veren öğretmen ve ders vermeye yetkili ilim sahibi kimse manasındadır. Tarihte, devrin mektep ve medreselerinde eğitim ve öğrenimini tamamlayıp, icazet (diploma) aldıktan sonra, medreselerde ve camilerde din ve fen ilimlerini ders vererek öğretenlere müderris adı verilmiş; makamlarına da müderrislik denilmiştir. Müderris tabiri daha ziyade onuncu yüzyıldan sonra yaygınlaşmıştır.

Müderrislerin görevi beyitte de anlatıldığı gibi hükümlerin belli bir düzene konulması ve bu düzen doğrultusunda işlerin yürümesidir.

Âşık ise bunu gereksiz bir uğraş olarak görür ve asıl işin erdemlerin ortaya çıkarılması olarak görür.

Âh u feryâd eyleyip halka duyurmak iş değil

Âteş-i ‘aşkı yürekte setr ü ihfadır hüner

Ah ve feryat ederek halka duyurmak iş değildir. Aşkın ateşini yürekte örtüp saklamak asıl hünerdir.

Ah ve figan etmeyi bir hüner olarak görmeyen âşık asıl hünerin aşkın yürekte örtüp gizlemekte olduğunu bilir.

“Aşkını gizleyip muhafaza ederek sabredenin günahlarını Allah affedip cennetine koyar. “ (İbni Asakir). Hadisine de telmih vardır.

Nakd-i râyicdir anı beyhûde isrâf etmeyip

Cûy-ı eşki reh-güzâr-ı yâre icrâdır hüner

Geçerli olan paradır hüner onu boşuna israf etmeyip gözyaşının nehrini sevgilinin geçilen yoluna akıtmaktır.

Âşık için hüner gözyaşlarını sevgili yolunda nehir yapıp akıtmaktadır. Çünkü sevgili nazlı bir servidir ve servinin idamesi için su gereklidir.

Ayrıca suyun kuvvetiyle yol açılacak ve sevgili gitmek istediği menzile rahatça varacaktır.

Dert-i dilden yâr ü ağyarı haberdar etmeden

Hâlini dergâh-ı Hakk'a arz u inhadır hüner

Gönlünün dertini yar ve ağyara söylemeden halini Allah'ın dergâhına arz edip bildirmektir hüner.

Hiz. İn-i Ömer (gr.a.)'den nakledilmiştir. Resulüer (sav) şöyle dedi: "Her kim dertleri tek bir dert yaparsa Allah-u Teâlâ onun, dünya ve ahiret işlerinden dert ettiği her şeye kâfi gelir. Her kim de dertlerini çoğaltırsa Allah-u Teâlâ onun, dünya vadilerinden hangi vadide helak olduğuna aldırılmaz."

Hadisine telmih vardır.

Cürm-i a'zamdır vücûd isnâd edersen kendine

Vârını FENNÎ vücûd-ı Hak'ta ifnâdır hüner

Kendine vücudum varlığım var dersin en büyük kabahati işlemiş olursun. Fennî, hüner varlığı Hak varlığında tüketmektir.

Fenafillah, "ölmeden önce ölmüş gibi olmak" şeklinde açıklanmıştır. Üç aşama sonrası ulaşılacağı düşünülmüştür. İlki, müridin şeyhine kalbini bağlaması, onda fâni olması, tasavvufî ifadesiyle fena fiş-şeyh olmaktır. İkincisi Peygambere

bağlanmaktadır, o da fena fir-resul'dür. En sonunda kişi, Yüce Yaradan'a bağlanarak kemale erer ve Allah'ta son bulur. Buna da fenafillah denilir. Her kademe, bir sonraki için basamak veya vesile olur. Yani mürit, şeyhinde fani olmak halinden Resulullah'a fani olmaya yükselmeli, o makamdan da Allah'ta fani olma derecesine çıkmalıdır. Doğrudan Allah'ta yok olmak mertebesine çıkamaz.

CXXIV

A-44/a

'Âşık-ı hasret-keşi vech-i dilârâ söyletir

Bülbül-i şûrîde hali verd-i ra'nâ söyletir

Hasret çeken âşığı sevgilinin yüzü söyletir. Perişan olmuş bülbülün halini güzel gül söyletir.

Âşık ve bülbül aynı kişidir. Gül ve sevgili de aynı kişidir.

Beyitte bunlar sanki birbirinden ayrı kişiler ve kavramlar gibi düşünülmüş. Âşık sevgilinin gül cemalini görün, yani bülbül sevgilisi olan gülü temaşa edince konuşmaya başlar.

Sîne-i sîmîn-i dilberdir bizi intâk eden

Mürg-i hoş-elhanı mir'at-ı mücellâ söyletir

Bizi konuşturan sevgilinin gümüş göğsüdür. Hoş nağmeler söyleyen kuşu cilalanmış ayna söyletir.

Cilalanmış bir aynaya benzetilen sevgilinin gerdanı eski şiirimizde daha çok gümüşe benzetilir.

Sevgilinin göğsü gümüşe benzetilerek teşbih yapılmıştır.

Almuş âgûşa getirmiş nutka heyzum pâreyi

İsmi koymuş kemânî bülbül-âsâ söyletir

Kucağına almış odun parçasını konuşurmaya çalışıyor. İsmi kemani koymuş bülbül gibi söyletir.

Eskiden bir odun parçası olan keman maharetli eller sayesinde incele incele bülbül gibi şakıyan bir müzik aletine dönüşmüştür.

Üss-i eşyâyı ne bilsin sûfi-i kûteh nazar

Asl-ı eşyâyı hakîme fikr-i ‘ulyâ söyletir

Kısa boylu sofinin anlayışı eşyanın aslını ne bilsin? Eşyanın aslını hikmetli olana yüksek fikir söyletir.

Şair hiç hazzetmediği sofiye bir başka özellik daha ekler ki, o da sofinin kısa boylu olmasıdır. Sofi eşyanın aslını hiçbir zaman bilmez ve anlayamaz.

İnsana eşyanın hakikatini açılması onun âlemlere ve maddeye mana gözlüğüyle bakmasını gerektirir. Eşyanın hakikatine ise şu aşamalarla ulaşılabilir. Burada kısaca ifade edilen hususlar uzun bir eğitimi gerektiren ilmi gerektirir. Yaşama geçirilmesi zaman ister. Birinci aşama eşyanın hakikatinde ve batınında “ilahi isimleri” görebilmektir. Her eşyanın batınında ilahi isimler vardır. İlahi isimler o eşyayı oluşturan temel unsurlardır. Ekmeğe bakıp Rezzak isminin görülmesi, buğdaydaki ilmin görülüp “Âlim” isminin fark edilmesi, her eşyanın maddi yüzünde Allah’ın “Zahir”, “Musavvir” gibi isimlerin görülmesi bu idrake örnek verilebilir. Eşyaya sadece madde gözüyle bakmak eksik bir bakıştır. Eşyanın batınındaki bu mertebede isimleri fark etmek eşyanın hakikatine bir adım daha yaklaşmak, mana perdesini aralamak demektir.

Âdemin ahlâkını tagyîr eden sû-i karîn

Terrehatı lehçe-i sarhoşa sahbâ söyletir

İnsanın ahlakını bozan kötü söz sarhoşun ağzında şarap olur.

Bir insana nahoş gelen bir söz sarhoş bir kişi için aynı hissiyatı vermeyebilir.

Zor-ı bâzu fenne çok yerde isti'lâ eder

Mücrimi bir sille mustantıktan a'lâ söyletir

Gücün zoru çok yerde bilime yükselir. Suçluyu bir sille konuşmaktan daha iyi söyletir.

İlim elde etmek her Müslüman kadına ve erkeğe farzdır.

“İlim aramak için bir tarafa yönelen kimseye Allah, cennet yolunu kolaylaştırır.”

“Muhakkak ki âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır.”

“Hikmet (ilim), mü‘minin kaybolmuş malıdır, onu nerede bulursa alır.”

(Riyazü’s-Salihin-Seçme Hadisler)

Hadisine telmih vardır.

FENNİYÂ gizlerdim ammâ râz-ı ‘aşkı sinede

Âdem-i hâl-i süveydâ bülbül-âsâ söyletir

Ey Fennî, ben aşkın sırrını gönlümde gizlerdim ama insanı bu siyah hal (kara sevda) bülbül gibi söyletir.

Süveyda yürekte siyah bir noktadır ki, insanın tüm varlığının hakikati oradadır. Bu öyle bir özdür ki maddi ve uhrevi âlemin tümünü kuşatır. Nasıl ki bir meyvenin çekirdeğinde kendi ağacı toplu bir şekilde mevcut ise aynı şekilde bu

süveyda adı verilen noktada da bütün kâinat bir öz şeklinde mevcuttur. Aslında süveyda için gönül noktası dense yeridir.

Zira ilahi namenin nüshası gönüldür. Sırların taşıyıcısı gönüldür. Bu itibarla her kim ki kendi gönlüne girmiştir, su ve toprak zahmetinden kurtulup can ve gönül sohbetini bulmuştur.

Hasta düşmek kûşe-i gurbette sıhhat beklemek

Şaire gâhî gazel gâhî mu'ammâ söyler

Gurbet köşelerinde hasta düşmek, sıhhat beklemek, şaire bazen gazel bazen muamma söyler.

Kapı ile eşik arasında sabahlayan ve gurbet köşelerine düşüp hasta olan ve şifa bekleyen şair aşkını şiirlere döker. Bazen gazel yazar bazen de muamma.

Muamma içinde bulunduğu güç durumu anlatmak bakımından özellikle seçilmiş bir nazım şeklidir.

Hasta ve sıhhat arasında tezat vardır.

CXXV

A-44/a

Nazenîmin ne zâman nâz ile güftâre gelir

O zamân işte gönül yâresine çâre gelir

Nazlı sevgilim ne zaman nazlanarak sözler söylerse o zaman işte gönül yarasına çare olur.

Baştan ayağa naz ile efsunlanmış olan sevgili nazlanarak da olsa âşığı muhatap alıp bir şeyler söylemeye başlarsa o zaman da baştan ayağa gönül yarasıyla kaplanmış olan âşığın yarlarına çare olur.

Hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

Nazar-ı şefkâti cansız cesede rûh verir

Taşa tevcîh-i hitâb eylese güftâre gelir

Şefkatli bakışları cansız cesede can verir. Taşa dönüp konuşsa taş dile gelir.

“Allah Resulü’nün (asm) yanındaydık. Avucuna küçük taşları aldı; mübarek elinde tesbih etmeye başladılar. Sonra Hazreti Ebu Bekir’in eline koydu; yine tesbih ettiler.”

Aynı hadise hakkımda Hazret-i Ebu Zer demiş ki: “Sonra Hazret-i Ömer’in eline koydu; yine tesbih ettiler. Sonra aldı, yere koydu, sustular. Sonra yine aldı, Hazret-i Osman’ın eline koydu; yine tesbihe başladılar.” Sonra, Hazret-i Enes ve Ebu Zer diyorlar ki: “Ellerimize koydu, sustular.” (Kadı İyâz, eş-Şifâ, 1:306; el-Heysemî, Mecme’u’z-Zevâid, 5.179, 8:298-299; İbni Kesîr, el-Bidâye ve’n-Nihâye, 6:132-133)

Telmih vardır.

Ne gezer meclis-i ‘irfân u edebde sûfi

Tilki kimdir ki bezirgân ile pâzâra gelir

Bilginler toplantısında sofide edep neden olsun. Tilki kim olur ki tüccar ile pazara gelsin.

Rabbimiz, Mücadele suresinin 11. ayetinde mealen şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler! ‘Meclislerde yer açın!’ denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size ‘Kalkın’ denilince de kalkın.”

Ayete telmih vardır.

Hıtbeye dîn ü asâlet aranırdı evvel

Şimdi kızlar karılar kesret-i dînâra gelir

Kadının nikâhına talip olmada önceleri din ve soyluluk aranırken, şimdilerde kızlar ve kadınlar paraya değer verir oldu.

Abdullah İbnu Amr radiyallahu anhüma anlatıyor: “Resulullah aleyhissalatu vesselam buyurdular ki: “Güzellikleri sebebiyle kadınlarla evlenmeyin. Çünkü güzelliklerinin onları (kibir ve gurur sebebiyle) alçaltacağından korkulur. Onlarla mal ve mülkleri sebebiyle de evlenmeyin, zira mal ve mülkün onları azdıracağından korkulur. Fakat onlarla diyaneti esas alarak evlenin. Yemin olsun, burnu kesik, kulağı delik siyahi dindar bir köle (dindar olmayan hür kadınlardan) efdaldir.”

Telmih vardır.

FENNİYÂ düşme telaşa gelecektir bize yâr

Çünkü ‘âdettir etıbbâ ser-i bîmâra gelir

Ey Fennî, telaşlanma yar bize gelecektir. Çünkü hasta düşmüşe doktor gelmesi adettir.

Sevgili bir doktora âşık onun ilacına muhtaç bir hastadır.

CXXVI

A-44/a

Gülmeden maksûdun ey dil yâri güldürmek midir

Bûs edip ruhsârını tekrar güldürmek midir

Ey gönül, maksadın gülmeden sevgiliyi güldürmek midir? Yanağını öpüp tekrar güldürmek midir?

Gönül âşığın kendisidir ve âşık zaman zaman bu gönle dönerek gönlüyle dertleşiyormuş gibi görünerek aslında kendisiyle dertleşir. Âşık kan ağlasa da gülmeyi unutmmuş olsa da sevgili güldürmeyi dener. Amacı sevgili vefasız olsa da onun bir gülümsemesine dünyayı bağışlar.

Gonca-i ra'nâ gibi çâk-i girîbândan garaz

Yâri güldürmek midir ağyârı güldürmek midir

Güzel gonca gibi yakasını yırtmadan maksadın sevgiliyi mi, ağyârı mı güldürmektir.

Güzel goncanın yakasını yırtması goncadan güle dönmesidir.

Âşığın yakasını yırtması ise ayrılığın acısıyla kendinden geçmesidir.

Goncanın güle dönmesini bülbül olan sabırla bekler. Bu bekleyiş onun hayatta beklediği tek vakittir denilebilir.

Âşığın yaka yırtmasına ise komik duruma düştüğü düşündüğünden ağyar güler.

Mâcerâ-yı bezm-i ahâbî tezekkürden merâm

Hâce Nasreddîn gibi huzzârı güldürmek midir

Dostların meclisinin macerasını anmaktan amacın Nasrettin Hoca gibi mecliste hatır olanları güldürmek midir?

Ünlü bir Türk halk bilgisi olan Nasreddin Hocanın, 1208-1284 tarihleri arasında yaşadığı sanılmaktadır. Adı yalnız Anadolu'da değil başka Türk topluluklarında da bilinir, fıkraları anlatılır.

Doğum yeri, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Hortu köyüdür. İlk eğitimini köy imamı olan babasından aldı. Köydeki hayatı ekinlerin yanmasıyla son buldu. Ailesiyle birlikte Sivrihisar'a taşınan genç hafıza kapısını açan Sivrihisar medresesi oldu. Burada Farsçayı öğrenmenin yanında ileri derecede İslam hukuku eğitimi aldı.

Babasının vefatından sonra bir ara köyünde imamlık yapmış, Sivrihisar ve Konya medreselerinde okumuş, Akşehir'e yerleşmiş ve burada ölmüştür.

Müstemi' yokken bu tür hokkabazlık nedir

Niyetin yoksa kuru dîvarı güldürmek midir

Dinleyici yokken bu tür maskaralıklar nedir? Niyetin yoksa kuru duvarı mı güldürmektir?

Dinleyicinin olmaması meclisin kurulmadığı anlamına gelir.

Nâ-şenîde bir gazel tarh eyledin FENNÎ yine

Maksadın bundan Cenâb-ı yâri güldürmek midir

Güzel bir gazel düzenledin Fennî yine. Bundan maksadın sevgiliyi güldürmek midir?

Sevgilinin gülmesi âşğın en çok istediği şeydir. Şair teşbihlere bezediği ve gazellerinde anlattığı bu sevgiliyi öyle bir dile getirmiştir ki, bu güzel ve ahenkli ifadelerin olgunluğuna sevgilinin de keyfi yerine gelmiştir.

‘Âleme yâ Rab celâlinle tecellîden murad

Müslümânın hâline küffârı güldürmek midir

Ya Rabbi, dünyaya hiddetinle yansımadan muradın Müslümanın haline kâfirleri güldürmek midir?

Allah'ın isimlerinden biri olan Kahhar, anlam olarak kahredici; yok eden varlık şeklinde bir ifade oluşturmaktadır. Allah'ın bitmek tükenmek bilmeyen kudretinin karşısında hiçbir gücün duramayacağını, eğer böyle bir cesaret gösterme gafletinde bulunacak olan olursa da onun cezasının tamamen layığıyla verileceğini ifade eder.

**KABLE'L-BÜLÛĞ Şİ'RE HEVESLENDİĞİM ESNÂLARDA İLK EVVEL
YAZDIĞIM GAZEL ŞUDUR:**

A-44/b

Bir şahıs kim nâs ânın zulmü beliyâtın görür

Ettiği zulmün o da elbet mükâfâtın görür

Bir kişiden insanlar zulüm ve felaket görürse o kişi de ettiği zulmün karşılığını görür.

“Asla zalimlerin yapacağı şeyden, Allah’ı gafil sanma. Ancak Allah onların azabını öyle bir güne bırakıyor ki o gün gözler korkudan dikilir kalır.” (İbrahim 261).

Ayetine telmih vardır.

Nâ'il-i ihsân olur muhsin şey-i bed-sirişt

Muktezâ-yı fi'l zatınca mücâzatın görür

Kötü yaratılışlı kişi ihsana ulaşırsa cömert olur. Lazım olan eylem kendince ceza görür.

Resul-i Ekrem (Sav) şöyle buyurmuştur:

“Her insan birçok hata yapabilir. Fakat hata yapanların en hayırlısı çokça tövbe edenlerdir.” (Tirmizî, Kıyâmet, 49/2499; İbn-i Mâce, Zühd, 30).

Hadisine telmih vardır.

Âhirin ‘aklı Aristo misline etmez nazar

Hod pesendân-ı ‘asr kendi kemâlâtın görür

Aristo'nun aklının benzerine bakmaz. Kendi beğenilerini kendi faziletlerini görür.

Aristo M.Ö 322 ile 384 seneleri aralığında Stageria'da dünyaya gelmiştir, Stageria Ege denizinde yer almaktadır. Doğduğu bölge İyonluların kültürüne hâkim olduğu ve İyonluların bölgesi olduğu için Aristo İyon filozofu olarak da tanınmaktadır. Aristo'nun yapmış olduğu çalışmalar ile düşünceler günümüzde matematik, fizik ve metafizik alanlarında birçok gelişmeye öncü olmuştur. Aristoteles'i filozof olarak harekete geçirmiş olan etken önceki filozofları harekete geçiren etken ile aynıdır. Diğer filozoflara olduğu gibi Aristo da gerçeğin ne olduğunun farkına varmak ve bu gerçekleri bulmak istemiştir. Aristo diğer filozoflara göre gerçekliklere daha çok yaklaşmış ve diğerlerinden daha çok yol almıştır. Bunu sağlayan aklı, düşüncesi, yaşadığı toplum ve yaşadığı dönemdir ve Aristoteles'e Yunan felsefesi de fazlasıyla yardımcı olmuştur.

Yüklenir bâr u bâli talihü'l-arif olan

Sâlihu'l-a'mâl olan ecr ü mesûbâtın görür

Kısmetsiz olan kişi yükü ve eziyeti yüklenir. İşleri salih olan mükâfat ve fayda görür.

Akıllı olan, dua ve ibadet için, nefsini muhasebe için, ayıplarının kendisine haber verilmesi için ve ihtiyaçları için vakit ayırır. Diline sahip olur, zamanını iyi kullanır, işine yönelir ve en sağlam dostuna karşı da ihtiyatlı olur. (Deylemi). Hadisine telmih vardır.

Dûr-bîn 'akılla FENNÎ ülü'l-elbâb olan

Her umûrun bed eden evvel nihâyâtın görür

Fennî, uzağı gören zekâyla akıllı olan her emirlerin kötü olacak sonunu görür.

Buhari ve Müslim'in beraberce naklettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz (Sav): “(Akıllı ve olgun) Mü'min aynı delikten iki defa sokulmaz, ısırılmaz.” (Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63) buyurmuştur. Bu beyitte bu hadise telmih vardır.

CXXVIII

A-44/b

Germ-i suhbet veren bâzâr-ı yâre pâradır

Nerm-i vuslat veren ol şivekâre pâradır

Yârin pazarına sıcak sohbet veren paradır. O cilveli sevgiliye vuslatın yumuşaklığını veren paradır.

Sevgili ile paranın bir araya getirildiği durumlar eski şiirimizde az örneği bulunan bir mazmundur. Ama şairimiz bu beytinde yârin sohbet etmesini ve vuslatın yakın olmasını paraya bağlamıştır.

Neylesünler parasız âgûşa gelmez dilberân

Parasızlıktan dil-i zen-pâre pâre pâredir

Sevgililer parasız olanların kucığına gelmezler, onları ne etsinler? Parasızlıktan gönül parça parçadır.

Âşığın elinde bulunan tek sermayesi gönlünde bir umman genişliğinde olan aşkıdır. Âşığa göre zaten para dünyaya ait bir kavramdır. Altın külçelerden dağı da olsa âşık için önem arz etmez. Çünkü o hayatta hatta hayattan sonra bile sadece aşka ve aşkın hallerine inanmıştır. Beyitte ise sevgilinin bu tür metalara önem verdiği görülmektedir.

Dikkat etsen ferve-i sammûredir hep ihtirâm

Âdemi hoş gösteren ağyâr u yâre pâradır

Dikkat edersen hürmet hep samur kürkedir. Ağyar ve sevgiliye insanı hoş gösteren paradır.

İnsanların paraya, mal ve mülke değer verdiğinden yakınan şair paranın sevgiliyi ve ağyarı bile değiştireceğini düşünmektedir.

Hiçbir zaman bir araya gelmesi düşünülmeyen ve âşığa her türlü cevri u cefaya layık gören ona olmayacak işleri başına açan sevgili ve ağyar; eğer ki âşıқта maddi bir güç varsa ona karşı bile şirin görünme telaşına düşerler.

‘Asrımızda âdemin mağşusu râyictir fakat

Hâliyyetle giren cîb-i kibara pâradır

Asrımızda insanın karışığı rağbet bulandır fakat doğrulukla büyük cebe giren paradır.

Bulunduğu zamandan ve insanlardan yakınan şair ne kadar doğru olsan da zamanında düzgün olmayan kimselerin daha çok rağbet gördüğünden sızlanmaktadır.

Paraya FENNÎ gibi etmezdim ammâ iltifât

Celb-i erzak eyleyen kuvvet ne çâre pâradır

Fennî gibi paraya ilgi göstermezdim ama ne yazık ki rızkı kendi tarafına çeken kuvvet paradır.

Paraya değer göstermeyen ondan hiçbir beklentisi olmayan şair bile bu beyitle paranın gücünü kabul etmiş görünmektedir.

CXXIX

A-44/b

Hayâl-i dîde-i sevdâ-yı zülfü serde kalmıştır

Hevâ-yı kâkül-i dilberle başım derde kalmıştır

Sevgilinin saçlarının sevdası gözümün hayalinde kalmıştır. Sevgilinin kâkülünün havasıyla başım derde girmiştir.

Sevgilinin simsiyaha adeta bir gece gibi olan saçları âşığı kara bir sevdaya sürükler. O saçın bir defa gözükmese bile âşık için yeterli olacaktır. O saç ve rengini hiçbir zaman unutmaz.

Âşığın saçlarında kara ve sonu belirsiz bir sevda yoluna giren âşık sevgilinin kâkülünde rüzgârın uçurmasıyla oradan oraya sallanarak ne yapacağını bilemez bir hale düşmüştür.

Sadâ-yı sâz-ı ‘âşık etdi makâm-ı vaslına takrîb

Hem-âgûş olmağa cânân ile perde kalmıştır

Sevgilinin ulaşma makamına aşkın sazının sesi yakınlaştırdı. Birlikte beraber olmaya sevgili ile perde kalmıştır.

Aşkın sazı âşığın içinde terennüm eden ve gönlünde bir musiki aleti gibi ses veren aşkıdır.

Âşık ne zaman ki ağzını açıp konuşmaya başlarsa beraberinde zaten aşkın şarkısını ve aşkın sazını söylemiş olur.

Her konuşmada daha doğrusu her niyaz ve yalvarmada aşkına ve sevgilisine biraz daha yakınlaşan âşık perdelerin kalktığını görüp sevgiliye çok yaklaşmış durumdadır.

Tasavvufi açıdan beyit yorumlanacak olursa perdelerin kalkması ilahi aşka bir makam yükselerek istenilen ve arzu edilen makam-ı ulviye olarak yorumlanabilir.

Kudûmüyle bu şeb tenvir-i meclis etti ol mâh

Ne menzil içre akşamladı bilmem nerde kalmıştır

Bu gece o ay yüzlü gelmesiyle meclisi aydınlattı. Hangi yerde akşamladı, bilmem nerede kaldı?

Sevgilinin âşıkların hazır olduğu meclise şeref vermesi onları bir ay misali aydınlatması âşığın kelimelere dökebileceği bir durum değildir.

Bu öylesine olağan üstü bir hadisedir ki, âşık nerdeyse can verecek hale gelir. O gelmeden gam yükünün geçtiği bir kervan olana âşıklar meclisi onun gelmesiyle ellerinde ıslıl ıslıl meşalelerle seyahate eden bir kervana dönerler. Sevgili yaptığı cilve ne niyazlarla onları bir âlemden başka bir âleme uçurur.

Âşığın sevgilinin geç kalmasından yakınması da onun ağyar ya da rakip yanında olmasından kuşkulandığını gösterir.

Güzeller nemçe-veş ref'-ı şikâf olmuştur

Bu gülzâr-ı gınâda sanma ehl-i perde kalmıştır

Güzeller yabancılar gibi yükselerek yırtılmışlardı. Bu zenginliğin gül bahçesinde perde ehlinin (sakınan, örtünen, ayıp, kusur bilen) kaldığını sanma.

Gül bahçesinde perde ehlinin kalmaması çeşitli anlamlarda açıklanabilir ki şöyledir: aslında âşıkların olması gereken gül bahçesini ağyar ve rakipler doldurmuş olabilir.

Bir başka anlam olarak sevgili gemiyi iyice azıya almış ve âşıklara olmadık cevr ü cefalar etmiş olabilir

Başka bir anlam olarak gül bahçesindeki perdeler kalkarak sevgili âşığa belik de ilk defa yüz vermiş olabilir.

Harâm olsun bakarsam FENNİYÂ dîdâr-ı ağyâra

Gözüm gönlüm hemen ol dîde-i enverde kalmıştır

Ey Fennî, ağyarın yüzüne bakarsam bana haram olsun. Benim gözüüm gönlüm o çok parlak gözde kalmıştır.

Kara suratlı, kısa boylu bir kişi olarak tasvir edilen ağyarla âşık hiçbir zaman karşı karşıya gelmek istemez.

Âşık için can alıp can verdiği kişi sevgilidir.

CXXX

A-45/b

Bir şûh-ı cihan sevdim gönlümde muhabbet var

Düşüm şerer-i ‘aşka sinemde harâret var

Bir cihanın nazlısını sevdim gönlümde muhabbet var. Aşkın kıvılcımına düşüm gönlümde sıcaklık var.

Nazlı kişi sevgilidir. Âşık onu görüp sevdiğinden beri gönlünde aşk denilen çiçek açar. Sevgili bütün dünyanın en nazlı kişisidir. Âşık hem bu naz hem de sevgiliye meftun olmuştur.

Aşk ateşine düştüğünden beri gönlü alev alev yanan âşığa bu harareti ve hasreti veren de sevgilidir.

Ol rûh-ı revân-bahşın benden dileği varsa

Cân olsa dirîğ etmem teklife ne hâcet var

O ruh ferahlığının benden can dileği varsa esirgemem, teklif etmesine gerek yok.

Âşık için sevgiliden gelecek olan her türlü dilek ve murat hemen ve teklifsiz olarak kabul edilir.

Eğer bu muradın içinde âşık için can vermek dahi varsa o bile hiç düşünmeden kabul edilir. Çünkü sevgili can alma işini de büyük bir ustalıkla ve titizlikle yapar. Bazen bir yan bakışı bile âşığın canını alması için kâfidir.

Âşık sevgilinin canını almasını dahi teklif etmez. O sevgili için can alıp can vermeye çoktan razı olmuştur.

Pek zâr ü nizâr oldum takrîre liyâkat yok

Ancak gam-ı firkatten hâmemde şikâyet var

Pek ağlayıp zayıf düştüm, anlatmaya dermanım yok. Ancak ayrılığın gamundan kalemim şikâyetçidir.

Ayrılıktan şikâyetçi olan kalem değil âşığın kendisidir. Bu ayrılık o kadar acı ve can alıcı bir durumdur bunu yazmaya kalemin dahi gücü yetmez.

Âşık için hicran yarasından dolayı sadece ağlayıp inleyip hissesine düşer.

Her cevri o dildârın bir müjde-i vuslattır

Hoş gör anı ey cânım sonunda sa'âdet var

O sevgilinin her cefası bir kavuşma müjdesidir. Ey canım onu hoş gör, sonunda mutluluk var.

Sevgili o kadar zalim ve acımasız olmasına mukabil âşık hiçbir zaman ona karşı kötü söz söylemez. Bu durumda bile ona kötü sözü söyletmeyen içindeki bitmez tükenmez bilmeyen vuslat aşkıdır.

Âşık ne kadar eziyet içinde olsa da bir gün sevgiliye kavuşacağı ümidiyle yaşar.

Bilmem ne arar gönlüm ârâm u karâr etmez

A'mâk-ı hayâlimde bilsem ki ne hâlet var

Gönlüm bilmem ne arar, hiçbir yerde durup dinlenmez. Hayalimin derinliğinde bilsem ki nasıl bir hal var?

Âşıkların en önemli iki özelliği sabırsız ve kararsız olmalarıdır. Onlar hiçbir yerde karar edemezler çünkü içlerinde coşkun bir deniz gibi dalgalanan aşk denizi vardır.

Aşk ve aşkın halleri âşığı öyle bir hale getirir ki, hayalinin derinliklerini o bile tahmin edemez.

Ne halet var derken istifham sanatı yapılmıştır.

Bir pîr dedi FENNÎ esrârını fâş etme

Can ile kabul ettim re'yinde isâbet var

Fennî, bir pîr bana sırlarını açıklama dedi. Can ile kabul ettim görüşünde isabet var.

“İhtiyaçlarınızı, sırrınızı saklamak suretiyle başarıya ulaştırdınız. Çünkü her nimet sahibi kıskanılır.” (Taberani, Mucemu’s-Sağır, 2/149). Hadisine telmih vardır.

Çık perde-i gafletten kurtul gam u mihnetten

Havf eyle ihânetten uh dende emânet var

Dikkatsizlik perdesinden çık, gam ve eziyetten kurtul. İhanetten kork, sözünde emanet var.

“Verdiğiniz sözü ve yaptığınız antlaşmayı yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.” (İsrâ 17/34).

“Antlaşma yaptığınızda, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin.” Nahl 16/91). Ayetlerine telmih vardır.

Ey kilk-i hüner-perver ey fâzıl-ı şîrîn-ter

Sen durma hemân söyle nutkunda ‘azûbet var

Ey hüner sever faziletli kalem; sen hiç durma. Söyle yazdıklarında yükseklik ve ulvilik vardır.

Şair bu tür beyitler kalemi kendisinden ayrı bir nesne olarak görür ve değerlendirir.

Aslında kalem âşığın söyleyemediği birçok şeyi sevgiliye ileten ve söyleyen bir aracı vasfındadır.

Dânâ ile hem-bezm ol nâdâna yakın olma

Dânâ ile nâdânın veçhinde ‘alâmet var

Bilgili ile bir arada ol. Cahile yakın olma. Bilgili cahilin yüzünde iz, işaret var.

Abdullah bin Amr (Ra) şöyle dedi: “Resulullah (Sav): Şüphesiz Allah, ilmi insanlardan söküp almaz! Fakat âlimlerin ruhunu kabzederek ilmi kaldırır. Nihayet hiçbir âlim kalmayınca halk, cahil insanları reis edinirler! Onlara birtakım sorular sorulur da (onlar da bilgisizce cevap vererek) hem kendileri sapıklığa düşerler hem de insanları düşürürler!’ buyurdu. (Buhari, 256) Hadisi hatırlatılmıştır.

Ey bâd-ı seher yâre kıl ‘ırz-ı selâm ammâ

Âdâba özen gayet tab’ında nezâket var

Ey seher rüzgârı, sevgiliye selamımı sun ama edepli olmaya da gayet özen göster; çünkü onun yaratılışında naziklik vardır.

Sevgili ile âşık arasında bir postacı görevinde olan saba rüzgârı sabahları esen hafif tatlı bir esintidir.

Saba rüzgârı âşığa sevgilinin kokusunu getirir ve sevgiliye selam götürür.

Âşık sevgiliye o kadar bağlıdır ki ve onu o kadar düşünür ki, bu sabah yelinin dahi sevgiliyi incitmesinden çekinir.

Tevâlî-i belâdan kalb-i ‘arifte safâ artar

Göğüs verdikçe zar-ı çerhâ cevherde cilâ artar

Uzayıp giden beladan bilgili kalpte mutluluk artar. Feleğin zorluğu göğüs verdikçe cevherde parlaklık artar.

Âşığın uğradığı belalar ona sabretmeyi öğretmiştir. Ayrıca uğradığı her türlü sıkıntı ona hayat dersi kabilinden neticeler verdiğinden yaşadıklarından sonuçlar çıkartmış ve buna göre davranır olmuştur.

Âşığın devamlı şikâyet ettiği felek de belli bir zamandan sonra âşığa hayata karşı duruşunu şekillendirmiştir.

Girân-bâr olmasın îcâb eder keştîye istihkâm

Tahammül eyledikçe serde tufan-ı belâ artar

Gemiye sağlamlık gerekir, ağır yükü olmasın. Dayandıkça başta belanın tufanı artar.

Hz. İdris’in sonrasında, Âdem soyundan gelenlerin Allah yolundan ayrıldıkları görülmektedir. Bu insanlar putlara tapar olmuşlardır. Bu insanların doğru yola sapmaları için Allah tarafından Hz. Nuh gönderilmiştir. Nuh, seneler boyu insanlara, doğru yola dönmeleri için uyarılarda bulundu. Kendisine inananlar, eşi, oğulları Ham, Sam ve Yafes ile onların eşleridir. Bunun haricinde, insanlar arasında yer alan sayılı bir kaç kişi de Nuh’a inansa dahi, Yam isimdeki oğlu dahi Nuh’a inanmamıştır.

Kendisi insanlara öğüt verdikçe, insanlar ona cefa eder, hakarete bulunurlardı. Bunun üzerine Nuh, bu insanlar için kötü dualarda bulunmaya başladı. Duaları kabul oldu. Allah tarafından Nuh’a, gemi yapması için bir vahiy gönderildi. Kendisine iletilen isteği bir kır ortasında, sudan uzak bir yerde yapmaya başlayan Nuh ile geminin yapıldığı yerden geçen ve kendisine inananlar dalga geçmeye başladı. Bunun üzerine Nuh onlara, gün gelip kendisinin de onlarla dalga geçeceğini söyledi.

Geminin yapımı bittiğinde, Nuh tufanının işaretleri görülmeye başladı. Nuh, kendisine inananları ve yeryüzünde bulunan hayvanlardan da birer çifti alarak gemiye bindi. Oğlu Yam gelmiyor, Nuh onu ikna etmeye çalışıyordu. Yam, bir dağa çıkarak tufandan kurtulacağını söyledi. Nuh onu ikna etmeye çalışırken aralarına giren dalga, Yam'ın boğularak ölümüne neden oldu. Sular öyle yükseldi ki, dağları da aştı, geminin dışında kalan hiç bir canlının hayatı kurtulmadı.

Nuh'un gemisi, altı ay kadar, büyük dalgaların arasında yüzdü. Sonrasında yağmurlar kesildi. Nuh'un gemisi bir dağa oturdu, insanlar kurtuldu. Bunun sonrasında ise, insanlık, Nuh'un oğullarından yürümeye başladı. Türklerin Yafes soyundan olduğu belirtilmektedir.

Hazret-i Nuh'a telmih vardır.

Kökünden sökmedikçe hârî hâristân olur gülşen

Ceza-yı müstehakkın görmedikçe eşkıyâ artar

Dikeni kökünden sökmedikçe gül bahçesi diken bahçesine döner. Hak edilmiş cezayı görmedikçe eşkıya artar.

Diken ağyara veya rakiptir. Gül bahçesi âşıkların ve sevgilinin gezdiği yerlerdir. Âşık bu gül bahçesinde diken olarak gördüğü rakibi ya da ağyarı istemez.

Hanefilere göre hapis cezasının meşruluğu yol kesip soygun yapanlara verilecek cezayı bildiren ayetteki; "... *Yahut yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir*" (Mâide 5/33) ifadesidir. Burada "sürgünden" maksat hapsedmektir. Çünkü yol kesen eşkıyanın başka bir beldeye sürgün edilmesinin, onun topluma verebileceği zararı önleyemeyeceği açıktır (el-Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'an, II, 412; Zeylaî, Tebyînü'l-Hakâik, III, 207; İbn Kudâme, el-Muğnî, IX, 328).

Becâdır câhili ta'lîm için tekdîr ü darb etmek

'Alfile telh-i dârûyı tenâvülden şifâ artar

Cahili yetiştirmek için azarlamak ve vurmak uygundur. Hastanın acı ilaç içmesi şifayı arttırır.

Abdullah bin Amr (Ra) şöyle dedi: “Resulullah (Sav): Şüphesiz Allah, ilmi insanlardan söküp almaz! Fakat âlimlerin ruhunu kabzederek ilmi kaldırır. Nihayet hiçbir âlim kalmayınca halk, cahil insanları reis edinirler! Onlara birtakım sorular sorulur da (onlar da bilgisizce cevap vererek) hem kendileri sapıklığa düşerler hem de insanları düşürürler!’ buyurdu. (Buhari, 256) Hadisine telmih vardır.

Meşihat bâis-i rif’attir ehl-i hâle ey FENNÎ

Takâdüm eyledikçe la’l ü gevherde behâ artar

Ey Fennî, hal ehline şeyhlik yüksek sebeptir. Elmas ve cevherin üzerinden zaman geçtikçe değerlenir.

Söylemek çocukluk; susmak ise adamlık, erlik ve olgunluktur. Sükûtun zıddına söz, insanı itibardan düşürür. Bu durum elmas ve cevherin üzerinden yıl geçip de değer kazanmasına benzer.

CXXXII

A-46/a

Gönül senden geçer mi sende cânâ dil-rubâlık var

Husûsa tâ ezelden beynimizde âşinâlık var

Ey can, gönül senden geçer mi, sende gönül alıcılık var. Ayrıca ta ezelden beynimizde tanıdıklık var.

Gönül alıcı bir sevgiliye meftun olan âşık ondan kolay kolay vazgeçemez. Âşık gönlünü gönül alıcı bu sevgiliye kaptırdığından can ve malını onun yoluna serer ve harcar.

Mi sorusu ile istifham yapılmıştır.

Âşığın âşıklığı ezelden var olan bir olaydır. Âşık aşk üzerine doğmuş ve bu yolda ilerlemiştir. Ruhlar dahi yaratılmamışken âşık ‘beli’ dediği an âşıktır. Onun aşkı ve âşıklığı insanın yaratılmasından dahi eskidir ve unutulması mümkün değildir.

Harîm-i ‘afvine ettim dehâlet her kusûrumla

Kusûrumdan güzer kıl serde sultanım gedâlık var

Her kusurumla bağışlanmış, kabul edilmiş evine sığındım. Kusurumu bağışla sultanım başta kölelik var.

Aişe (Ra) şöyle dedi:

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Allah yolunda savaşma hali dışında, ne bir kadına ne bir hizmetçiye, kısacası hiçbir kimseye eliyle vurmadı. Kendisine fenalık yapan kimseden intikam almaya kalkmadı. Yalnız Allah’ın yasak ettiği şeyler çiğnenince, o yasağı çiğneyenden Allah adına intikam alırdı. (Müslim, Fezâil 79. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 4; İbni Mâce, Nikâh 51) Hadisine telmih vardır.

Tecessüs eyledim ayrılmıyor dil kûy-ı ‘aşkından

Ne yapsın galiba bî-çarecikde mübtelâlık var

Gönül aşkının mahallesinden ayrılmıyor, gizlice araştırdım. Çaresiz ne yapsın galiba onda hastalık var.

Sevgilinin kapısına bağlanıp onun mahallesinden ayrılmayan âşık çaresizlik içinde bunu adının bir hastalık olduğunu dile getirmiştir.

Ne bilsin sûfi-efsürde meşreb-i lezzet-i ‘aşkı

Muhabbet ne ruhânî ne ‘âlî cân-fezâlık var

Hissizleşmiş sofi aşkın lezzetinin yaratılışını ne bilsin. Muhabbette ruha ait can bağışlayıcı üstünlük var.

Ayet-i kerimelerde şöyle buyurulmaktadır:

“*Asıl dost Allah’tır.*” (Şûrâ 9). “*Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.*” (Mâide 54). Ayetlerine telmih vardır.

Bu ‘abd-i a’cezi yâ Râb rehâ-yab eyle gafletten

Ki yâr âgûş-ı vuslatta henüz bende cüdâlık var

Ya Rabbi, bu düşkün kulunu dikkatsizlikten kurtar. Kavuşma kucığında henüz bende ayrılık var.

“Şüpheli şeylerden uzaklaş ve seni şüpheye düşürmeyen, kesin şeylere yönel. Hiç şüphesiz, doğru söz güven ve kesinlik; yalan ise şüphe dir.” (Tirmizi) Hadisine telmih vardır.

CXXXIII

A-46/a

Kasâvetsiz ne bir ‘âşık ne bir mehpâre kalmıştır

Eğer kalmışsa gamsızlık kuru dîvâra kalmıştır

Kaygısız ne bir âşık ne de bir sevgili vardır. Eğer gamsızlık varsa kuru duvarda vardır.

Âşığın kaygılandığı durumlar, sevgiliye bir başkasının göz koyması, sevgilinin söz verdiği halde sözünde durmaması, ağyar ve rakibin sevgilinin çevresinde dolaşmasıdır.

Sevgili normalde pek kaygılanmaz; ama bir şekilde kaygılanacak olursa bu âşığın aşkının bitmesinden de kaynaklı bir durum olabilir.

Her iki durumda da kaygı yoksa bu kuru bir duvara benzetilmiştir.

Tabîb-i hâzıkın kadri kırıktır şimdi ‘âlemde

Tabâbet kendi derdin bilmeyen bîmâra kalmıştır

Dünyada şimdi işinin ehli tabibin kıymeti yoktur. Doktorluk kendi derdini bilmeyen hastaya kalmıştır.

“...Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birisini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa) bütün insanları diriltmiş gibi olur...” (Mâide 5/32)

Hadisinden yola çıkarak doktorun sevgili olduğu açıktır; ama şifa verecek olsan doktor ezaya devam eder. Böylelikle işini layıkıyla yapamaz hale gelir.

Silinmiş şîme-i lûtf u kerem kalb-i ehîbbâdan

Hamiyyet şahs-ı bî-’âra vefâ ‘ağyâra kalmıştır

Dostların kalbinden lütfun ve keremin huyu silinmiş. Vefalı şahısların gayreti hırsıza kalmıştır.

“Onlar o kimselerdir ki, Allah imanı kalplerine yazmış ve onları kendinden bir ruhla takviye edip desteklemiştir.” (Mücâdele 22).

“Müminler içinde öyle erler vardır ki, Allah’a vermiş oldukları ahde sadâkat gösterirler. Onlardan kimi bu uğurda canını feda etti, kimi de bu şerefi beklemektedir.” (Ahzab 23).

“Ey mutmain olan nefis! Sen O’ndan razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Gir salih kullarımın içine, gir cennetime!” (Fecr 27-30). Ayetlerine telmih vardır.

Bütün dünyaya hükmetsem açılmaz kalb-i mahzunum

Sürûr-ı sînem ancak iltifat-ı yâre kalmıştır

Kalbimin hüznleri bütün dünyaya hükmetsem açılmaz. Gönlümün sevinci ancak yârin güzel sözlerine kalmıştır.

Âşığın kalbini hüznlendiren de sevinçlere boğan da sevgilidir. Bazen bu hüznler deryası o kadar artar ki, âşık bütün bir dünyaya bu derdi anlatmak ister.

Bu dert âşık için o kadar büyük bir derttir ki, dünyadaki bütün ağaçlar kalem bütün okyanuslar da mürekkep olsa yazmaya ancak kâfi gelir.

Bu derdin içine gark olmuş âşığa ancak yârin güzel sözleri teselli verir.

Veliyy-i ni'met-i âlî-tebârım 'âtifet-kârım

SAİD'e merhamet kıl çünkü pek bî-çâre kalmıştır

Veli nimetim, yüksek soylum, gözetip koruyanı. SAİD'e merhamet et çünkü pek çaresiz kalmıştır.

Çaresizlik içinde kalan âşık sevgiliye yalvarmakta ve ondan bir medet ummaktadır.

CXXXIV

A-46/a

İşâret eyledikçe ol müşârün-bilbenân gözler

Zamîr-i kalbi bî-savt u hurûf eyler beyân gözler

İşâret ettikçe o kendine parmakla işâret edilen gözlerdir. Kalbin içini sessiz ve harfsiz eyler, açıklama isteyen gözlerdir.

Âşığın aşkına en büyük dalalet sevgilinin gözleridir. O sevgilinin gözlerini gördükçe dünyasından vaz geçmiştir. Onun için hayatta ve ukbada var olan tek gerçeklik sevgilinin gözleridir. O süzgün bakışlarıyla âşığı kendisine meftun etmiş ve kendisinden geçirerek aşk şarabını yudum yudum içirmiştir.

Bütün vücudunu baştan ayağa kapalı olarak kabul edeceğimiz sevgilide bütün anlatılmak istenilen sevgilinin bakışlarına yüklenmiştir. Sevgili aşkını, sevgisini, azarını, paylaşmasını hep bu gözlerle yapar. Onun ayrıca ağzını açmasına gerek yoktur.

Sessiz ve sedasız bir şekilde işin gören yani âşığı kendisine meftun eden sevgili âşığın kalbinde ve kalbinin içinde harflerden meydana gelmiş bir ev kurar.

Âşık bu sessiz sevgilinin âşığı olduktan kendisi de sessizleşir. Bu sessiz halini açıklama bekleyenlere de sessiz sedasız gözünü kadar aşka batmış bir şekilde sadece gözleriyle cevap verir.

Sabâh olmuş meğer o mest-i nâzım uykudan kalkmış

Uyandırdı yine bin türlü âşûb-ı cihân gözler

Nazıyla sarhoş olmuş sevgilim sabah olunca uykudan kalkmış, yine bin türlü dünyayı karıştıracı gözler uyandırdı.

Sevgilinin naz uykusundan uyanması âşıklar ve hatta dünyada fitneye sebebiyet verir. Naz sarhoşu olan sevgili naz uykusundan uyanırsa âşıklar telaşla ne yapacaklarını bilemez hale gelir.

Gören ta'vîz-hân olsa derim 'ayn-ı isâbettir

Masûn olsun nazardan görmesin zîrâ ziyân gözler

Gören muska olsa, gözüün değmesidir. Nazardan korunsun zira zararlı gözler görmesin.

Taviz: Nazar veya kötü şeylerden muhafaza için takılan dualı kâğıt, muska, nüsha demektir.

Leyâlîde ne mümkün hâb görsün çeşm-i giryânım

Melek manzar musaffâ sîne meh-rû bir civân gözler

Ağlayan gözlerim geceler boyunca nasıl uyku görsün? Melek görünüşlü temizlenmiş sineli ay yüzlü bir civan bekler.

Aşkın acısından gözleri ağlamaktan kızarmış olan ve kan ağlayan âşık gece boyunca uykuya haram olarak kalır.

Her şeyi ile hazır olan âşık sevgilisini beklemektedir.

Demiş FENNÎ niçin dergâh-ı ‘aşkımda mülâzımdır

Dedim bir iltifâta nâ’il olmakçün zamân gözler

Fennî niçin aşkımın dergâhına bağlıdır demiş. Bir iltifata erişmek için zamanın geçmesini bekler dedim.

Bu beyitte âşık ile sevgili arasında bir konuşmanın geçtiği anlaşılmaktadır.

İlk defa tenezzül edip âşığın durumunu soran sevgili- bu da direkt âşığa değil bir başkasına- âşığa ya da Fennî ‘ye neden aşkının dergâhını beklediğini sorar.

Bu sorunun cevabını elbette bilen sevgiliye aşık cevaben bir iltifat beklediğini sorar.

İltifat âşığa zaten sevgilinin durumunu sormasıyla gelmiştir.

CXXXV

A-46/a

Ey mâh-ı ‘âlem-ârâ kaddin nihâle benzer

Bedr-i tamâme veçhin kaşın hilâle benzer

Ey dünyayı süsleyen ay, boyun yeni fidana benzer. Yüzün dolunaya kaşın hilale benzer.

Divân şiirinde yüz parlaklık itibarıyla ay, güneş, mum ve çerağa benzetilmiştir

Kaşların yarım dolaya şekil benzerliği yönüyle teşbih edildiğini görmekteyiz.

Boy ise her zaman olduğu gibi yeni yetişmiş bir fidana teşbih tutulmuştur.

Gazelin tamamında teşbih sanatı vardır.

Var iken elde kuvvet etme dirîĝ-i himmet

Zîra ki vakt-i fırsat vakt-i zevale benzer

Elde kuvvet varken, gayretten men etme. Zira fırsatın vakti sona ermenin vaktine benzer.

“Ölüm gelip çatmadan evvel, şehvanî ve nefsanî hislerinizi terk etmek suretiyle bir nevi ölünüz.” (el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2:29; İbn-i Hâcer el-Askalânî: “Senedli, vesikalı bir hadis deĝil derim” demiş, Ali el-Karî ise: “Mânâsı doğrudur” demiştir.) Hadisine telmih vardır.

Ettim cihân-ı ‘aşkın her mevkiin temâşâ

Bir mevki’ bulamadım bezm-i visâle benzer

Aşkın dünyasının her yerini seyrettim, kavuşma meclisine benzer bir yer bulamadım.

Aşk dünyasında bir âdem olan âşık bu aşkın her hallerine vakıf olmuştur. O aşkın en deruni manada hisseden ve hissettiren kişidir. Aşkın her yerini seyretmek aşka ait olan bütün mücerret ve müşahhas kavramları tanımak anlamına gelir.

Eĝer aşkın içinde bir yer aranacaksa olursa âşık için o yer bir meclis kabilinden olan kavuşma meclisidir. Her türlüüne giriftar olan âşık bu meclisin vuslat makamını istemektedir.

Parılıya aldanma zen-meşreb olma sûfi

Bir meslek ittihâz et de’b-i ricâle benzer

Sofi, parıltıya aldanma kadın gibi olma. Bir meslek sahibi ol, erkek gibi işin olsun.

Sofinin parıltısından kasıt giydiği gösterişli elbiseler, elindeki mercan teşbihtir. O sofi olmasına rağmen hiçbir zaman bunlardan vaz geçmez. Bu giyim ve teşbih ise dünyaya aittir.

Diğer sofi mazmunlarından farklı olarak sofiye bu beyitte bir meslek sahibi olmadığını ve kadın gibi giyindiğinden dem vurularak öğüt verilmektedir.

Ömr-i ‘azîz-i cânâ gafletle etme ifnâ

Çünkü hayât-ı dünyâ zıll ü hayâle benzer

Ey can, izzetli ömrü dikkatsizlikle mahvetme. Çünkü dünya hayatı gölge ve hayale benzer.

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.” (Kasas 77). Ayetine telmih vardır.

FENNÎ nasıl edersin da’va-yı istikâmet

Yok sende bir ‘alâmet ehl-i kemâle benzer

Fennî, nasıl doğruluk davası edersin? Sende olgunluk ehline benzer bir işaret yok.

Ehl-i kemal sıfatlarla sıfatlananlar, ilim, ahlak, güzel amel ve benzeri niteliklere sahip olanlar anlamına gelir.

Bunlar hal ve hareketlerinde tam bir vakar ve olgunluk içindedirler. Boş konuşmayı sevmeyen bu kişiler nerede nasıl davranması gerektiğini de bilirler.

SİVAS VÂLİSİ PAŞA HAZRETLERİNİN GAZELİNE NAZİREDİR

A-42/b

Pîr ü civân za'f u tüvan başka başkadır

Bâd-ı vezân vakt-i hazân başka başkadır

Yaşlı ve genç; zayıf ve kuvvetli başka başkadır. Esen rüzgâr, sonbahar vakti başka başkadır.

Nasihatlerle başlayan bu beyitte yaşlı ile gencin; zayıf ve kuvvetlinin başka başka olduğu vurgulanmıştır.

Rüzgâr âşık tarafından her zaman beğenilen ve saygı gören bir mazmun olmasına mukabil artık âşığın çok sevdiği bahar mevsimi bitmiş ve rüzgâr sert esmeye başlamıştır. Bu esen rüzgâr elbette başkadır; çünkü âşığa sonbaharı getirmiştir.

Pir ile civan; za'f ile tüvan arasında tezat sanatı vardır.

'Ahd-i hevâ nây-ı nevâ perde perdedir

Sîne-zenân na're keşân başka başkadır

İsteğin sözü, neyin sesi perde perdedir. Kadınların göğsüne nara çekenlerin bağırması başka başkadır.

Hz. Mevlânâ'nın felsefesinde ney, "insan-ı kâmil" in (yani bir takım merhalelerden geçerek olgunlaşmış insanın) sembolüdür ve aşk derdini anlatmadır. Benzi sararmış, içi boşalmış, bağı dağlanarak delikler açılmış, ancak Yüce Yaratıcının üflediği nefesle hayat bulan, tıpkı insan gibi geldiği yere özlem duyan ve delik deşik olmuş sinesinden çıkan feryat ve iniltileri ile insanlara sırlar fısıldayan bir dosttur. Bu sebeple ney, Mevlevilerce kutsanmış ve "nây-ı şerîf" diye anılmıştır.

Hâl-i cünun derd-i derûn türlü türlüdür

Âh u figân râz-ı nihân başka başkadır

Delilik hali, derdin işi türlü türlüdür. Ah ve feryat gizli sır başka başkadır.

İnsanın maneviyat mertebelerinde yükselişiyile paralel olarak akılla kurduğu ilişkinin dört farklı aşaması vardır:

Şeriat mertebesi: Buradaki akıl insanın bu dünyadaki gündelik varlığını sürdürebilmek için kullandığı akıldır.

Tarikat mertebesi: Buradaki akıl insanın ahlaki tekâmülü için kullandığı akıl. Onu cennete doğru yönlendiren akıldır.

Hakikat mertebesi: İnsani aklın tümüyle yitirildiği, Tanrıyla birliğin tecrübe edildiği mertebedir. Bu mertebede aklın sahip olduğu yetinin yerini gönül alır. Tanrıyla birliği sağlayan gönüldür.

Marifet mertebesi: İnsani aklın geri döndüğü, fakat gönle ait yetinin de korunduğu mertebedir. Bu mertebede insan toplumsal hayattaki varlığına geri döner; bu varlığı sürdürmek için aklını kullanır. Fakat artık bu akıl cüzi bir akıl değil, külli aklın bir izdüşümüdür. Yani ilahi aklın yansımasıdır. Zaten “marifet” kelimesi de “tecrübî bilgi” demektir. Hakikat mertebesinde akıl olmadığı için bilgi de yoktur; sadece tecrübe vardır. Marifet mertebesinde ise tecrübe bilgiye dönüşür ve bunun gerçekleşebilmesi için akıl tekrar devreye girer.

Var mı gümah halk-ı cihan şu'be şu'bedir

Mübtezelân muhteremân başka başkadır

Dünya halkı bölük bölüktür, bunda şüphe var mı? Ucuz ve değersizlik pahalı ve değerliler başka başkadır.

“Yahudiler yetmiş bir (71) fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi cehenneme girer. Hristiyanlar yetmiş iki (72) fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin

hepsi cehenneme girer. Bu ümmet de yetmiş üç (73) fırkaya ayrılacak, biri hariç hepsi cehennem girer.”(Ebu Davud, Sünnet, 1; Tirmizî, İman,18; İbn Mace, Fiten, 17; İbn Hanbel, 2/332). Hadisine telmih vardır.

Firk ü nazar ‘aklı beşer rütbe rütbedir

Zî-hiberân bî-haberân başka başkadır

İnsanların akli fikri ve bakışları derece derecedir. Haberli ve habersiz başka başkadır.

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Şüphesiz, temiz akıl sahipleri öğüt alıp düşünürler.” (Zümer 9). Ayetine telmih vardır.

Yol şaşırın hakkı bulan fırka firkadır

Mürde-dilân zinde-dilân başka başkadır

Yol şaşırın Allah’ı bulan bölük bölüktür. Gönlü ölmüş, kalbi diri olan başka başkadır.

Allah’a teslimiyet, O’nun hep hayır dileyeceğine can u gönülden inanıp içtenlikle emirlerine boyun eğmekle olur. Bunun için O’nu tanımak, O’nun emirlerini bilmek gerekir; sonra O’nun ölçülerine uymak gerekir.

‘Aşk-ı Hudâ hubb-i sivâ ayrı ayrıdır

Günc-i nihân nakd-i revân başka başkadır

Allah aşkı, diğerlerinin sevgisi ayrı ayrıdır. Gizli hazine nakit para başka başkadır.

Allah’ı sevmek, O’nu bilmeye ve tanımaya bağlıdır. Çünkü insan, ancak bildiğini ve tanıdığını sever. Bunun için Allah’ı sevenler ancak O’na inananlardır.

Feyz-i nehâr verd-i bahar gûne gûnedir

Der heme ân hükm-i zemân başka başkadır

Aydınlığın bolluğu, baharın gülü türlü türlüdür. Bütün zamanın hükmü başka başkadır.

Bahar gelince türlü türlü nimetlere kavuşan âşık vuslata kendince bir adım daha yaklaşmış olur. Baharda türlü türlü güllerin açtığı bu dönemde âşık aydınlığa, berekete kavuşmuştur. Her zamanın insana gösterdiği halet başkadır.

Nazm-ı Reşîd şî'r-i rekîkimle bir değil

Zelc-i lisân hüsn-i beyan başka başkadır

Feleğin baht açıklığı talihsizliğin gamına değmez. Bu bahçenin gülünü seyretmek dikenine değmez.

Gül sevgili, diken ise istenmeyen kişi olan ağyar veya rakiptir.

Felekte baht açıklığı varsa talihsizlik kendiliğinden bertaraf olur.

Z

CXXXVII

A-50/b

Ârâyiş-i eşyâda ise reng-i bekâ yok

Hemgâm-ı çemen bülbülünün zârına değmez

Eşyanın süsünde devamlılığın rengi yok. Çimenin zamanı bülbülün inlemesine değmez.

“Dünya dünya dediğiniz nedir ki! Bir oyun ve eğlenceden ibaret değil midir? Ahirete gelince, işte esas hayatın bütün lezzetiyle yaşanacağı yer orasıdır.” (Ankebut 64).

“Mal ve evlatlarınız dünya hayatının süsünden ibarettir. Fakat hayırlı ameller ise, Rabbinin katında hem sevap hem de gelecekte ümit açısından daha hayırlıdır.” (Kehf 46).

“Dünya hayatını ve onun süsünü isteyene, yaptıklarının karşılığını dünyada tamamen veririz. Hiçbir haksızlığa uğratılmazlar.” (Hud 15).

“Allah’ın kendilerine kereminden verdiklerini hayır yolunda harcama konusunda cimrilik gösterenler, mallarının kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, aksine o, onlara pek fena bir netice doğurur. O cimrilik ettikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Siz kimden neyi kısıkanıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Âl-i İmran 180). Ayetlerine telmih vardır.

Üftadelerin çektiği ‘âlâm-ı tahassür

Nevrestelerin nâzına etvârına değmez

Çaresizlerin çektiği hasretin alametidir. Yeni yetişmişlerin nazına, tavırlarına değmez.

Çaresiz kalan âşık artık sevgilinin naz ve niyazlarına dayanamamaktadır.

Âşık bu söz konusu nazlardan canı o kadar yanmış ve bunalmıştır ki, yeni bir sevgili ve onun nazını çekecek kuvveti kendinde görememektedir. Kendisini naçar yani çaresiz olarak gören âşığın belini büken hasret ve hicrandır.

Dünyâ ile çok ahz ü ‘atâya heves etme

Gösterdiği bin türlü ziyân kârına değmez

Dünya ile alış verişe heves etme. Gösterdiği bin türlü ziyan karına değmez.

“Ey insanlar! Haberiniz olsun ki, Allah’ın vaadi muhakkak haktır. Sakın bu dünya hayatı sizi aldatmasın, sakın o aldatıcı şeytan sizi, Allah hakkında da aldatmasın.” (Fatır 5).

“Nefsince de, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber candan sabret. Sen dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan gözlerini ayırma. Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız, nefsinin kötü arzusuna uymuş ve işi hep aşırılık olan kimseye uyma.” (Kehf 28).

“Ey insanlar! Rabbinizden sakının ve bir günden korkun ki, baba çocuğuna hiçbir fayda veremez. Çocuk da babasına hiçbir şeyle fayda sağlayacak değildir. Şüphesiz Allah’ın vaadi gerçektir. O halde dünya hayatı sizi aldatmasın, sakın o çok aldatıcı şeytan sizi Allah’ın affına güvendirerek aldatmasın.” (Lokman 33).
Ayetlerine telmih vardır.

Bir dilber-i nâzikle hafifâne görüşmek

Hemdemlerinin sıklet-i mişvârına değmez

Bir nazik dilberle hafifçe görüşmek can ciğerlerinin tavrının ağırlığına değmez.

Bu beyitte bir karşılaştırma yapılmış ve sevgili ile hem dem denilen dostlar terazinin kefesine konulmuştur. Önceki beyitlerde sevgilinin ayrılığına ve yeni bir sevgiliyle bir şeyler yaşamaya gücü yetmeyen âşık, bu karşılaştırmada ağırlığını dostlarından yana kullanmıştır.

Yâr olma sakın dilber-i etrâk ile FENNÎ

Vaslındaki dem gılgât-ı güftârına değmez

Fennî, Türk dilberle sakın sevgili olma. Kavuşmandaki zaman sözlerindeki sertliğe değmez.

Divân Edebiyatındaki şairler ümmetçi bir anlayışla şekillenip şiirlerini bu idrak doğrultusunda yazdıklarından milliyetçi anlamda şiirler kaleme almamışlardır.

Zaten Türk milletçiliği denilen kavramın Osmanlının son dönemlerine doğru çıktığını görmekteyiz. Divân şiirimizde Türk güzel genelde kavgacı, yağmacı, acımasız gibi menfi özellikleriyle anılmış ve bu özellikleriyle şiirlerde de yerini bulmuştur.

CXXXVIII

A-50/b

Cihanda zevk-i in'amı kerem-saz olmayan bilmez

Şikârın lezzetin aslında şeh-bâz olmayan bilmez

Dünyada nimetlerin zevkini cömertlik etmeyen bilmez. Avın lezzetini aslında çevik ve becerikli olmayan bilmez.

Ebû Hüreyre radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre o, Resûlullah (Sav)'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir:

“Cimri ile cömerdin durumu, göğüsleri ile köprücük kemikleri arasına zırh giyinmiş iki kişinin durumuna benzer. Cömert, sadaka verdikçe, üzerindeki zırh genişler, uzar, ayak parmaklarını örter ve ayak izlerini siler. Cimri ise, bir şey vermek istediğinde zırhın halkaları birbirine iyice geçer, onu sıkıştırır; genişletmek için ne kadar çalışsa da başaramaz.” Buhârî, Cihâd 89; Zekât 28, Talâk 24; Libâs 9; Müslim, Zekât 76-77. Ayrıca bk. Nesâî, Zekât 6). Hadisine telmih vardır.

Tevâzûdur e'âlî zümresin a'lâ eden ammâ

O 'âlî mesleği şâhîn-i pervâz olmayan bilmez

İtibarı ve şerefi yüksek zatlar zümresini yüce kılan alçak gönüllülüktür. O ulu mesleği şahin gibi kanat açmayan bilmez.

Tevazu, bir haldir; insanın kendi içinde kendini yenmişliğinin ifadesi ve kibirden, çalımdan; gururdan vazgeçmenin adıdır.

“Sana tâbî olan müminlere (tevazu ve şefkat) kanadını indir!” (Şuarâ 215).

“Rahman’ın kulları öyle kimselerdir ki, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler, cahiller kendilerine (hoşa gitmeyecek) lâflarla sataştığı zaman, «Selâm!» derler (geçerler).” (Furkân 63). Ayetlerine telmih vardır.

Gurâb eyler mi kebk-i dâne-çînin tab’ını takdir

‘Affin kadrini ‘iffetle mümtaz olmayan bilmez

Karga, tohum toplayan kekliğin yaratılışını takdir etmez. Temiz olanın kıymetini namusla diğerlerinden ayrılmış bilmez.

Karga burada rakip veya ağyardır. Keklik ise âşıktır. Kekliğin tohum toplaması âşığın aşkı adına bir şeyler yapması, çalışması, çabalaması anlamına gelmektedir.

Karga kötü yaratılışlı ve keyfine düşkün olduğundan kekliğin bu davranışını takdir etmez.

Temiz ve namuslu olan âşıktır. Ağyar ya da rakip bu hasletlerden uzaktır.

Sayılmaz hud’alar var nakş u elânından gerdûnun

Fûsun-ı çerhı kurnaz oğlu kurnaz olmayan bilmez

Dünyanın renginden ve süsünden sayılmayacak kadar hileler var. Feleğin büyüsunü kurnaz oğlu kurnaz olmayan bilmez.

“Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Ahirette ise çetin bir azap; Allah’tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldaticı bir zevkten başka bir şey değildir.” (Hadid 20). Ayetine telmih yapılmıştır.

Kimin meftûnudur FENNÎ niçin kan ağlıyor gönlün

Bu sırr-ı mübhemi hâmemle hem-râz olmayan bilmez

Fennî gönlün kimin âşığıdır niçin kan ağlıyor? Bu belirsiz sırrı kalemlerle sırdaş olmayan bilmez.

Peygamber (Sav)’ın hanımları onun yanında otururlarken Fâtıma tıpkı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gibi yürüyerek çıkageldi. Resûl-i Ekrem onu görünce sevindi ve “merhaba kızım” diyerek sağ veya sol yanına oturttu. Sonra Fâtıma’nın kulağına bir şeyler fısıldadı. Fâtıma yüksek sesle ağlamaya başladı. Onun aşırı üzüntüsünü görünce kulağına bir şey daha fısıldadı. Bu defa Fâtıma güldü. Fâtıma’ya:

– Hanımları yanındayken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sadece sana bir sır verdi; sen de ağladın, dedim ve Resûlullah kalkıp gidince, ona: “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sana ne söyledi?” diye sordum. Fâtıma:

– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in sırrını kimseye söyleyemem, dedi.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefat edince de:

– Senin üzerindeki analık hakkıma dayanarak Resûlullah’ın sana verdiği sırrı bana söylemeni istiyorum, dedim. Fâtıma:

– Şimdi olabilir, dedi ve şunları söyledi: Resûl-i Ekrem kulağıma ilk defa bir şey söylediğinde, Cebrâil’in nazil olan Kur’an ayetlerini baştan sona okumak üzere her yıl bir -veya iki- defa geldiğini, fakat bu yıl aynı maksatla iki defa geldiğini söyledi ve “Ecelimin yaklaştığını anlıyorum; Allah’a karşı saygıda kusur etme ve sabırlı ol! Benim senden önce gitmem ne iyi!” buyurdu. Bunun üzerine gördüğün gibi çok ağladım. Benim çok üzüldüğümü görünce, kulağıma tekrar bir şeyler fısıldayarak: “Fâtıma! Mümin hanımların – veya bu ümmetin kadınlarının- hanımefendisi olmak istemez misin?” buyurdu. O zaman da gördüğün gibi güldüm.” (Buhârî, Menâkıb 25, Fezâilü ashâbi’n-nebî 12, Megâzî, 83, İsti’zân 43; Müslim, Fezâilü’s-sahâbe 97-99. Ayrıca bk. İbni Mâce, Cenâiz 64).

A-50/b

Benliği terk eylemeyen nefesine âgâh olamaz

Nefsini derk eylemeyen ‘ârif-i billâh olamaz

Benliğini terk eylemeyen nefinden haberdar olamaz. Nefsini en aşağı kata indirmeyen Hakk’ın nuru ile Cenab-ı Hakk’ı bilen olamaz.

“Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah’ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırđıđı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?” (Casiye 23).

Hz. Ebu Zerr radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: “Üç kişi vardır, Kıyamet gününde Allah onlara ne konuşur, ne nazar eder ne de günahlardan arındırır, onlar için elim bir azap vardır!” buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: “Ey Allah’ın Resulü! Öyleyse onlar büyük zarara ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?” dedim. Şöyle saydılar:

“(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği başa kakan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimseler!” (Müslim, İman 171, (106); Ebu Dâvud, Libas 28, (4087, 4088); Tirmizî, Büyü’ 5, (1211); Nesâî, Büyü’ 5, (7, 245). Ayet ve hadislerine telmih vardır.

Mürşide dil bağlamayan cürmün anıp ağlamayan

Sînesini dağlamayan nâ’il-i dilhâh olamaz

Mürşide gönlünü bağlamayan suçunu anıp ağlamayan göğsünü dağlamayan gönül arzusuna kavuşamaz.

Mürşit; irşat eden, doğru yolu gösteren, gafletten uyandıran, peygamber varisi olan kılavuz tarikat piri, şeyhi gibi anlamlara gelmektedir.

Hikmeti var okût cân oldu süveydâda nihân

Yoksa zemîn ü âsumân ‘aşka karar-gâh olamaz

Siyahlıkta gizlendi cân oldu, hikmeti var. Yoksa yer ve gök aşka bir yer olamaz.

İçinde Allah, peygamber aşkı bulunan bir âdemoğlu için yer ve gök karar edeceği bir mekân olamaz. O içindeki aşkın derecesi ve hararetiyle yerinde duramayan ve kendini bilemeyen bir kişi haline gelir.

Yer ile gök arasında tezat sanatı yapılmıştır.

Înâyet etti Lem-yezel mürşidimi sevdim ezel

Mürşidimin gayri güzel tahr-ı dile şah olamaz

Daimi olan Allah yardım etti, her zaman mürşidimi sevdim. Mürşidimden başka bir güzel gönül tahtına sultan olamaz.

Cenab-ı Hakk buyurur ki:

“Haberiniz olsun ki, Allah’ın velilerine (dostlarına) için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.

Dünya hayatında da ahiret hayatında da onlar için nice müjde (ve kerametler) vardır. Allah’ın söz (ve hüküm) lerinde asla bir değişme yoktur. İşte bu (hale ve vaade ulaşmak) en büyük kurtuluştur.” (Yunus 62-64). Ayetine telmih vardır.

Mürşidine bî’at eden gittiği şehráha giden

Nâsa ayak uyduramaz herkes hem-rah olamaz

Mürşidine bağlılığını bildiren, gittiği şehirlere giden insanlara ayak uyduramaz, herkesle yol arkadaşı olamaz.

“Mürşit ararsan Hz. Kur’an yeter” diyenlere; Peygamberimiz (Sav): “Bana Cebrail (Aleyhis-selâm) mürşitlik yaptı. Namaz kılma vakitlerini beş vakti vaktinde ve namazda imam olarak kıldırды, gösterdi.” buyuruyor.) Sünen-i Ebû Davud, c.2, Hadis No: 393.) Hadisine anımsatma yapılmıştır.

CXL

A-51/a

Uyan sûfi-i hod-bîne sekâmetten selîm olmaz

Meseldir eğri mastardan çıkan hat müstakîm olmaz

Uyan bencil sofi, hastalıktan sağlamlık olmaz. Atasözüdür, eğri mastardan çıkan yazı doğru olmaz.

Âşık tarafından kaba ve anlayışsız olarak kabul edilen sofi, tasavvufun ve aşkın müşahedesine çok uzak bir kişiliktir.

Âşık onu uyuyan, sayıklayan, saçma sözler söyleyen bir kişi olarak görür ve teşbihler. Sofi âşığa göre hastalıklı ve kişilik olarak düzgün olmayan biridir.

İrsal-i mesel yapılmıştır.

Beşerde kâbil-i esrâr-ı hikmet binde bir çıkmaz

Bahar emtârının her katrası dürr-i yetîm olmaz

İnsanda hikmetin esrarının kabul edirliliği binde bir çıkmaz. Bahar yağmurlarının her bir damlası sedef içinde tek olan inci olmaz.

Nisan ayında yağın yağmurların sedefin içindekileri inci tanesine dönüştürmesi gibi insanlar da hikmetin esrarına tam anlamıyla vakıf olamazlar. Sedefin içindekinin inciye dönüşmesi her incide olan bir durum değildir. Bu olay çok az sedefte gerçekleşir. Bu örnekten yola çıkarak çok az insan da hikmetteki esrara

varır. “Hikmet, mü ‘minin yitik malıdır; nerede bulursa onu alır.” (İbn Mâce, Zühd 15; Tirmizî, İlim 19). Hadisine de telmih yapılmıştır.

Kilâbın ‘av ‘avı mihr-i münîri harîde-dâr etmez

Le’îmin ta’n u kadhiyle kemal ehli le’îm olmaz

Köpeklerin havlaması parlak aşkı satın alamaz. Alçağın ayıplaması ve çekiştirmesiyle olgun insanlar alçak olmaz.

Köpek olarak adlandırılan ve havlayan kişi ağyar veya rakiptir.

Yine alçak olarak nitelendirilen rakip ya da ağyar; âşığı ayıplamaktadır. Fakat bu çekiştirmeye âşık değerini kaybetmez.

Altın yere düşmekle pul olmaz atasözüyle irsal-i mesele yapılmıştır.

Nühâs-ı ahmere yaldız geçirmekle olur mu zer

Le’îme mekremet isnâd edilmekle kerîm olmaz

Bakıra kırmızı cila atınca altın olur mu? Alçağa cömerttir demekle alçak cömert olmaz.

Bakıra nasıl ki, kırmızı cila atsan da bakır yine bakır olacak altına dönmeyecektir. Alçağa cömert demekle de alçak cömert olmaz. Alçak yine ağyar veya rakiptir.

Bakır rakip, altın âşık olarak düşünölmelidir.

Müminlerin emiri Ebu Hafs Ömer İbni Hattâb (ra), Rasûlullah (Sav)’ı şöyle buyururken dinledim, dedi:

“Yapılan işler niyetlere göre değer bulur. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Her kimin niyeti Allah’a ve Resul’üne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah’a ve Resul’üne hicret sevabıdır. Her kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa,

onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değer bulur.” (Buhârî, Bed’ü’l-vahy 1, İmân 41, Nikâh 5, Menâkıbu’l-ensâr 45.)

Hakîm ıtlâkına şâyeste ancak ehl-i sünnettir

Şu’ûnu tab’-ı eşyâya veren ahmak hakîm olmaz

Hâkimin salıvermesine uygun olan ancak ehl-i sünnettir. İşini eşyanın yaratılışına veren ahmak hâkim olmaz.

Dünya ve içindekilerin yaratılması konusunda Peygamber Efendimiz (asm) şu sırayı bildirmektedir:

“Toprak, dağlar, ağaçlar, hayvanlar, mekruhlar, nur ve Hz. Adem (as)” (Müslim, Sıfatu’l-Kıyâme, 27).

Mekruhtan maksat, zahire göre şerdir. Bir kısım alimler ise buna madenler demişlerdir.

Dikkat edilirse, eşyanın yaratılışında mantıkî bir sıralama vardır. Sırayla toprak, dağlar, bitkiler, hayvanlar ve en son olarak insan yaratılmıştır. Burada asıl hedefin, yani kâinatı yaratmaktan maksadın insan olduğu görülmektedir. Zira bir meyve ağacı meyvesi için dikilir. Meyve ise, ağacın en son mahsulüdür. Çekirdek, filiz, fidan ağaç, yaprak, çiçek safhalarından geçtikten sonra meyveye ulaşılır.

Büyük korku Hudâ göstermesin gaflettedir yoksa

Emîn ol ehl-i zikrin gâye-i hâli vahim olmaz

Allah göstermesin büyük korku dikkatsizliktedir. Yoksa emin ol zikir çeken insanların halinin sonu tehlikeli olmaz.

Zikir, Allah’ı anmaktır. Kur’an’ın sarıh emirlerindedir.

“Beni anın, ben de sizi anayım.” (Bakara 2/152).

“Allah’ı çokça zikredin ki, felaha eresiniz.” (Enfal 8/45). Ayetlerine telmih vardır.

Der-i mürşidedir derlerse Kâ’be i’timâd eyle

Telakkî-i kıyâm-ı Hak’ta kat’â lâm ü cim olmaz

Kâbe, mürşitin kapısıdır derlerse güvenerek bağlan. Allah’ın karşısında asla bahane olmaz.

“Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları boş kuruntulara (hayallerin, niyetlerin, bahanelerin, kurtuluş yeterli olmayan gerekçelerin arkasına sığınmaya) sürükleyeceğim.” (Nisa 119). Ayetine telmih vardır.

Kopan akdâm-ı pîre nefsinî sana ta’lîm

Bunun fevkinde FENNÎ âdeme nef ‘-ı ‘azîm olmaz

Kopan nefsinî pirin ayaklarına alıştırırsın. Fennî, bunun üstünde insana büyük fayda olmaz.

İslam’da emsalsiz örnek şahsiyet Hz. Fahri Kâinat (Sav) efendimizdir. İslam’ı bilen ve kabul eden kişi, Peygamber efendimizle önce fikir birliğine varır. Buna kısaca fikriyat beraberliği denir. Sonra aynileşme başlar ve hissiyat beraberliğine ulaşılır. Burada kemalat tamamlanınca da hal, davranış, tavır ve istikamet birliğine ulaşılır.

CXLI

A-51/a

Kudüm-ı Şâh-ı kevneynî duyunca câna geldik biz

Âna kul olmak üzre ‘âlem-i imkâna geldik biz

İki dünyanın sahibi sultanın uzak ve uzun bir yoldan geldiğini duyunca dirildik. Ona kul olmak için imkân âlemine geldik.

Âlem-i imkân; kâinat, varlığı ile yokluğu eşit olan ve varlığı Allah'ın var etmesine bağlı olan âlemdir.

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır.”
(Nisa 126).

Samimi bir mümin olan Fennî yaratılışının muhteviyatını bilmekte ve buna göre davranmaktadır.

Cenab-ı Mustafâ'yı tâ ezelden etmişiz tasdîk

Sanır sûfî-i ebleh sonradan îmana geldik

Mustafa (Sav)'nın büyüklüğünü ezelden tasdik ettik. Ahmak sofu bizi sonradan imana geldik sanır.

“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” (Kalem 4).

“Ant olsun, Allah 'ın resulünde sizin için güzel bir örnek vardır.” (Azhab 21).

“Nitekim biz size, ayetlerimizi okuyacak, sizi kötülükten arıtacak, size kitabı ve hikmeti ve bilmediklerinizi bildirecek, aranızdan bir peygamber gönderdik.”
(Bakara 151).

“Kim Resul'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik! .”(Nisa 80).

“De ki, Ey insanlar, şüphesiz ben göklerin ve yerin yaratıcısı ve sahibi olan ve kendisinden başka tanrı bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'ın sizin için görevlendirdiği peygamberim. Sizler de Allah a ve O'nun okuyup yazması olmayan, Allah a ve sözlerine inanmış olan Peygamberlerine inanın, ona uyun ki, doğru yolu bulabilesiniz.”(Araf 158).

Ayetlerine telmih yapılmış olup beyitte de Peygamber Efendimizin büyüklüğü anlatılmıştır.

Kuyûd-ı nefsdan âzâdeyiz bî-bâk ü pervâyız

Hakîmiz feylesofuz ‘âleme ferzâne geldik biz

Nefsin arzularına uymuyoruz; korkusuz ve çekinmiyoruz. Olaylara vakıfız, felsefeciyiz, dünyaya bilgili kişi geldik.

Nazar ve nefes az kaldı kaderi geçecekti. Nefes ve nazardan Allah’a sığınım. Hadisi anımsatılmıştır.

Terâzu olmayınca tartılır mı sıklet-i eşyâ

Bizi hâbîdeler anlar mı bîdârâne geldik biz

Eşyanın ağırlığı terazi olmayınca tartılır mı? Bizi uyuya kalmışlar anlar mı; uykusuz geldik biz.

Terazi eşyanın ağırlığı ile muteberdir.

Uyuya kalmış olanlar âşığın istemediği kişilerdir, âşik devamlı uykusuz ve uyanık olduğundan bütün ahvalden haberdir.

Âşığın dünyaya uykusuz gelmesi çok eski zamanda kaynaklanan bir durumdur.

‘Amel tomârını mâlî bulup cürm mü cinâyetle

Der-i in’âmına yâ Râb şerm-sârâne geldik biz

Amel defterini kabahat ve cinayetle dolu bulup Ya Rabbi, nimetlerinin kapısına utanarak geldik.

“İnsanoğlu öldüğü zaman, bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i cariyeye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat.” (Müslim, Vasiyyet 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâyâ 14; Tirmizi, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâyâ 8.) Ayetinde amel defteri kapanmayacak kişiler anlatılmıştır.

Teveccüh etmedik mîrlivâya mîr-i mîrâna

Sıġındık âsitan-ı fazlna Sultâna geldik biz

Generalliġe, beylerbeyliġine yüz vermedik. Faziletlerin kapı eřiġi Sultana sıġındık biz.

Cubeyr b. Mut'im'den (r.a.) rivayet edildiġine göre:

Hz. Peygamber (a.s.) Şöyle buyurmuştur: “Ben Muhammet'im. Ben Ahmet'im. Ben o mahiyim ki küfür benimle mahvedilir. Ben o Haşir'im ki, insanlar benim arkamda toplanır. Ben Akıb'ım. Akıb, kendisinden sonra hiçbir Peygamber bulunmayandır.”

Tedâvî kıl cemâlin ‘aşkına dârû-yı vuslatla

Tabîhâ derdimiz var can atıp dermana geldik biz

Yüzünün aşkına kavuşmanın ilacıyla tedavi et. Ey tabip derdimiz var can atıp ilaca geldik.

“Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem çok yakışıklı ve alımlı idi. Mübarek yüzü ayın on dördündeki dolunay gibi parlardı. Burnu gayet güzel idi. Gür sakallı, iri gözlü, düz yanaklı idi. Ağız geniş, dişleri inci gibi parlaktı. Boynu sanki bir gümüş hüzmesi idi. İki omuzu arası geniş, omuz kemik başları kalın idi.” (Büyük Hadis Külliyatı, s. 31).

Kerîma pâdişâhâ sâ'iliz dergâh-ı lûtfunda

Biz ihsân görmeyince gitmeyiz ihsâna geldik biz

İyiliġinin dergâhında cömert padişaha dilenciyiz. Biz lütuf görmeyince gitmeyiz, lütuf görmeye geldik.

Bazı kimseler, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak, onlara yardımcı olmak için yaratılmıştır. İhtiyaç sahipleri bunlara başvurur. Bunlar için ahirette azap korkusu olmaz. (Taberani).

A-46/b

Faziletle ma'rûf ehl-i 'irfân değil miyiz ?

Fesâhatla mevsuf mesd-i meydân değil miyiz ?

Meziyetlerle bilinen bilgili kişi değil miyiz? Doğru ve düzgün söyleyişle vasıflanan meydanın erkeği değil miyiz?

Doğru ve düzgün söyleyişten kasıt mazmunları doğru kullanmak ve anlatmak istediğini en fasih şekilde dile getirmektedir. Şair bunu gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Meziyetleri olan, bilgili ve arif bir kişi olduğunu düşünmektedir.

Gazelin tamamında istifham sanatı vardır.

Bizi hicr ile yakmakta yârin ne hakkı var

Hukûku 'ubûdiyette yeksân değil miyiz ?

Bizi ayrılık ile yakmakta yârin buna ne hakkı var? Kölelik hukukunda beraber değil miyiz?

İslâm yedinci miladi yüzyıl başlarında köleliği topluma yerleşmiş ve çağdaşı güçlü devletlerde tabii kabul edilmiş bir halde buldu. Köleliği tek yanlı ve kesin bir kararla kaldırma yoluna gitmedi. Ancak köleliğin kaynağını yalnız savaş hâline bağladı. Savaş sonrasında esirler için uygulana gelen bazı alternatifler vardır. Birincisi ve çokça başvurulan yol, esirlerin öldürülmesidir. Bu, vicdanları rahatsız ettiği gibi, galip tarafın intikam duygularını kamçılamaktan başka bir yarar sağlamaz. İkinci yol, savaş esirlerinin kurtuluş akçesi (fidye-i necât) veya esir değişimi yoluyla serbest bırakılmasıdır. Fakat yenilen tarafın kurtuluş akçesi verememesi veya değişim için elinde esir bulunmaması yahut düşman tarafını yeniden güçlendirmemek için galip ülkenin yukarıdaki alternatifini kabul etmemesi hâlinde bir tikanıklık doğmaktadır. Esirlerin karşılıksız af ilan ederek salıverilmesi ise, onları ele geçirmek için canını ortaya koyan İslâm savaşçılarının hakkına tecavüz sayıldığından pek az başvurulan bir alternatif olmuştur. Esirleri tasfiye etmenin üçüncü yolu ise; onları köle statüsüne sokmaktır. Bu duruma göre, savaş esirlerinin karşılıklı veya

karşılıksız serbest bırakılması mümkün olmayan durumlarda geriye iki yoldan birisi kalır: Öldürülmek veya köle olarak yaşamını sürdürmek. Bu duruma göre, kölelik, öldürülmenin alternatifi olarak ortaya çıkmaktadır. Savaşçıların genellikle genç yaşta buldukları dikkate alınır, yenilgi yüzünden hürriyetini kaybeden kimsenin önünde uzun bir ömrü vardır ve hürriyetini elde etmesi ümidi sürekli olarak vardır. Ölüm hâlinde ise artık diğer bütün alternatifler ortadan kalkmış olur. İşte köleliğin yasaklandığı günümüzde, bir savaş sonrası uygulamada, esirlerin serbest bırakılmadığı durumlarda, onların tek tek veya toplama kamplarında topluca öldürülmeleri olayı ile karşılaşılmaktadır. İşte bu nedenle İslâm, köleliği tam olarak kaldırmamış ve gerektiğinde başvurulmak üzere kapıyı aralık tutmuştur. Ancak bununla birlikte savaş esirlerinin mutlaka köle edinilmesi diye genel bir kural yoktur.

Eder ellere bezl-i kerem ol perî-nihâd

Bizim nefsim yok mu biz insan değil miyiz ?

O peri huylu ellere cömertliğini bol bol, esirgemedен verir. Bizim nefsimiz yok mu, biz insan değil miyiz?

Peri huylu olan sevgilidir. Peri huylu sevgili âşığa hiç yüz vermemekte cömertliğini gayrıya bol bol sunmaktadır. Bu durum Klasik Şiirimizdeki bilinen sevgilinin temel vasıflarındandır. Ama âşık bu durumdan hiç hoşnut değildir ve sevgiliden bir lütuf beklemektedir.

Âşık insan sevgili ise peri olarak teşbih edilmiştir.

Mu'attar dimâğ etmez bizi bûy-ı kâm ile

Nedir cürmümüz tatyîbe şâyân değil miyiz ?

İsteğin kokusuyla zihnimizi kokulandırmaz. Suçumuz nedir, iyi davranılmaya layık değil miyiz?

İsteğin kokusu âşık için beklenen vuslattır. Vuslat gerçekleşmese bile âşık vuslatın kokusunu duymaya dahi razıdır. Bu kokunun zihninde koklanması takdire şayandır.

Bir suçu olmadığını düşünen âşık iyi davranılmaya layık biri olduğunu düşünmektedir.

Neden müstehak görmüş 'itâba o meh bizi

Biz 'âsî miyiz münkâd-ı fermân değil miyiz ?

O güzeller sultanı niçin affına sığdırmıyor, kusurumuz oldu; ama pişman da olduk.

Sevgili bir sultan âşık o sultanın karşısında el pençe divan duran kişidir. Affetmek ise ancak bir sultana yakışır. Kusurdan kastedilen âşığın âşıklık derecesinin artması ya da azalmasıdır.

Bize FENNİYÂ her bâr elzemdir isti'fâ

Hatâ etmişizdir belki insan değil miyiz ?

Ey Fennî, bize her yük çok lazımdır. Hata etmişiz affını istiyoruz, insan değil miyiz?

Yükten çıkarılan anlam çekilen cevr ü cefadır. Ama âşık bu yükü de çekmeye razıdır. Yeter ki, sevgili âşığı affetmiş olsun.

Kalan var mı bu 'âlemde bâkî ile'l-ebed

Kıyas et gidenlerden ki mihmân değil miyiz ?

Bu dünyada sonsuza kadar kalan var mı, gidenlerden karşılaştı, hepimiz misafiriz.

Şeytanın en büyük hilesi yaşanılan dünyanın ve bu dünyadaki nimetlerin hiç sona ermeyecek gibi göstermesidir. Müminlerin şeytanın bu hilesi karşısında çok dikkatli olması gerekir. Nitekim Kuran’da şöyle buyuruluyor:

“Dünya hayatı yalnızca bir oyun ve bir oyalanmadan başkası değildir. Korkup-sakinmakta olanlar için ahiret yurdu gerçekten daha hayırlıdır. Yine de akıl erdirmeyecek misiniz?” (En’am 32).

Ayetine telmih vardır.

CXLIII

A-46/b

Bilirim âhım o gül çehreye te’sir etmez

Bülbülün nâlişi reng-i gülü tağyîr etmez

Ahımın o gül yüzlü sevgiliye tesir etmeyeceğini biliyorum. Bülbülün feryadı da gülün rengini başkalaştırmaz.

Âşık burada bülbüldür. Gül için ah etmektedir. Bu Klasik Şiirimiz çokça kullanılan bir mazmundur. Ama âşık ne kadar ah u figan etse de bunu gül için kar etmeyeceğinin farkındadır. Çünkü gül bülbülün ahı ile değil, kendi istediği için açacaktır.

Bülbül ne kadar feryat etse de gül yine kırmızı olacak açacaktır.

Gül ile bülbül arasında tenasüp vardır.

Yakmasın âteş-i hicre dil-i sevdâ-zedemi

Çünkü bîmâra tabîb ‘aksine tedbîr etmez

Sevda çeken gönlümü ayrılığının ateşine yakmasın. Çünkü gönül hastasına doktor çare olmaz.

Hekim – hasta ilişkisinde hasta âşık, hekim ise sevgilidir. Eğer hasta bir gönül hastası ise bu derdin devası da sevgilinin bir bakışı, âşığa ilaç gibi gelen dudağıdır.

Âşık sevda acısı çekmekte bu ayrılığın ateşiyle yanıp kavrulmaktadır. Âşık ise sevgiliden bu ateşi söndürmesini ve ayrılığın bitmesini istemektedir.

Hasta ile doktor arasında tenasüp vardır.

Yakışır mı leb-i şîrînîne yârin acı söz

Kınd ile hanzalı mecnûn bile tahmîr etmez

Yârin tatlı dudağına acı söz yakışır mı? Şarap ile zakkumu mecnun bile mayalandıramaz.

Yârin dudağı âşık bir devadır. Bu nedenle âşık sevgilinin şekerler saçan bu dudağına acı sözleri yakıştıramamaktadır. Bu bir şarap gibi âşığın başını döndürür.

Zakkum; meyvesi acı bir cins ağaç, ahu ağacı, cehennemde bitip acı meyvesi cehennemliklere yedirilecek ağaç. Arap dilindeki adı “Şeceretü’z-zakkûm”dur. Türkçe “zokum” olarak da telâffuz edilen Zakkum, (zıkkım) halk dilinde “çok acı, zehir zemberek”, “zehir zıkkım” vb. deyimlerle günlük hayatımızda da kullanılmaktadır.

Kur’an-ı Kerîm’in dört suresinde toplam 15 ayette (İsraf, 17/60; Saffa, 37/62-67; Duhan, 44/43-46; Vâkıa, 56/51-55) zakkum kelimesi geçmektedir.

Allah Teâlâ zakkumun ismini zikrederek şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz zakkum ağacı günahkârların cehennemdeki yiyecekleridir. Zakkum ağacı erimiş maden gibidir. İnsanların karnında tıpkı sıcak suyun kaynaması gibi kaynar” (Duhan 44/43-46). “İkram olarak bu mu daha hayırlıdır? Yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz biz onu, zalimler için bir bela kıldık. O, Cehennemden çıkan bir ağaçtır. Onun tomurcukları şeytanların başları gibidir. Cehennemlikler bunlardan yerler ve karınlarını bunlarla doyururlar. Sonra onlara, zakkum ağacının üzerine içecekleri, kaynar su karıştırılmış içkiler verilir” (Saffât 37, 62-67). “Sonra siz, ey doğru yoldan sapan ve hakkı yalanlayanlar! Siz, Cehennemde mutlaka zakkum ağacından

yiyeceksiniz. Karınlarınızı onunla dolduracaksınız. Üzerine de susuz devenin içişi gibi kaynar su içeceksiniz” (Vakıa 56/51-55).

Ayetlerine telmih vardır.

Va’d-i Kemûn-i ekâbirle gönül şâd olmaz

Resm-i ezhâr-ı çemen meclisi ta’tîr etmez

Kimyon vadisindeki büyüklerle gönül mutlu olmaz. Çimen çiçeklerinin resmi meclisi kokulandırmaz.

Şair çimen çiçeklerinin sadece resminin olmasının meclisi kokulandırmadığından yakınmaktadır. Çimen çiçekleri ise sevgilidir. Sevgili mecliste sadece bir surat olarak istenmemektedir. Âşık sevgiliyi mecliste başköşede canlı olarak görmek istemektedir.

Şairin gönlünü mutlu edecek olan tek sevgilidir, onun dışında kimsenin yanında mutlu olamamaktadır.

Var mıdır hiç dil-i pür-kin ile bir feyz almış

Münhasif mâh-ı şeb muzlimi tenvir etmez

Gizli düşmanlıkla dolu bir gönül ile bolluğa ulaşmış var mıdır? Sönükleşen gece ayı karanlığı aydınlatmaz.

Mustafa (asm) buyurdu:

“Sizde gizli olan düşmanı anlatsam, yiğitlerin ödü patlar, akıllıların aklı mahvolur. Gönül levhasından niyaz parıltısı gidip oruç ve namaza kuvvet kalmazdı.” (Mesnevî: c. II, Beyit: 1911-1913) Hadisine telmih vardır.

‘İvaz ister sana bir vefk-i merâm olmağa râm

Kuru sözler o perî-peykeri teshîr etmez

Senin isteğine uyup itaat etmeye bedel ister. Kuru sözler o peri yüzlüyü aldatmaz.

Peri yüzlü olan sevgiliye kuru sözler ve vaatler peki tesir etmez. Sevgilinin bitmez tükenmez istek ve nazları vardır. Bunları yerine getirmek için de koşulsuz bir itaat lazımdır.

Sevgilinin istekleri âşık için bir emir mahiyetindedir.

FENNİYÂ hâside ibraz-ı hüner nâfiledir

Dür dökülse deheninden yine takdîr etmez

Ey Fennî, kıskanana hünerlerin ortaya dökülmesi boşunadır. İnci dökülse dudağından yine takdir etmez.

Kıskanan ağyar ya da rakiptir. Âşık oldum olası ağyar ve rakipten hazzetmez. Şairimiz hünerli bir âşıktır ve sevgiliye olan aşkını bir inci tanesi gibi dudağından ve kaleminden dökülmektedir. Âşık bu hünerlerinin hem rakip tarafında hem de belki de sevgili tarafından takdir edilmemesinden yakınmaktadır.

CXLV

A-46/b

Sârbân-ı gamız endîşe katarın çekeriz

Ya'ni çarhın gam-ı bî-hadd ü şumârın çekeriz

Deveci başıyız, endîşe sürüsünü çekeriz. Yani feleğin sınırsız kederini çekeriz.

Deveci başı olmak bir katarın başını çekmek anlamına gelir. Bu katar gam katarıdır. Gam katarı sevgili için çekilen katardır ve âşık bu katarda en başı çekip yön veren kişidir.

Âşık bu kervanda en baştadır; ama içinde de bin bir düşünce ve endişe vardır. Çünkü bu kervan sevgili için yola çıkmasına çıkmıştır; ama âşık bu kervanda yol alırken dünyanın her türlü gamını ve kederini de beraberinde getirmektedir.

Öte git nâleni dinletme bize ey bülbül

Biz anın her gece belki hezârın çekeriz

Ey bülbül, öte git bize feryadını dinletme. Biz her gece onun belki binlercesini çekeriz.

Bülbül çoğu zaman divân şiirimizde âşığa teşbih olunur. Bazen de âşık bülbülü kendinden ayrı bir kişi olarak görür ve değerlendirir.

Yani âşık ile bülbül iç içe girmiş kavramlardır. Bülbül gülü açtırmak için bir gece feryat etmesine mukabil âşık her gece o feryatların bin türlüünü yapmaktadır.

Çok mudur çile-i yâr ile bükülse belimiz

Hevl-i tîr-i müje-i sîne-güzârın çekeriz

Yârin çilesi ile belimiz bükülse çok mudur? Göğüs geçiren kirpiğin okunun korkusunu çekeriz.

Yârin çilesi âşığı o kadar aciz bırakmıştır ki, âşığın adeta bir ihtiyar gibi beli bükülmüştür. Ama âşık bu durumu umursamamaktadır. Onun asıl korkusu sevgilinin kirpiğidir.

Âşığın çilesiyle beli bükülen âşık bu kirpikle can vereceğini bilmektedir.

“Eğer beli bükülmüş yaşlılar, takva sahibi gençler, süt emen çocuklar, yayılan hayvanlar olmasaydı, belalar sel gibi üstünüze dökülecekti.” (bk. Ebu Yala el-Mevsili, Musned, 11/511) Hadisine de telmih vardır.

El sever dilberi buhtâmı bize â'ittir

Gülü eller koklar biz gam-ı hârın çekeriz

Eller sevgiliyi sever, iftirası bizedir. Gülü eller koklar, biz dikenin gamını çekeriz.

Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül

Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Etsem de abesdir sitem-i hâre tahammül

Gül yağını eller sürünür, çatlasa bülbül!

Osman Nevres de Fennî ile aynı duyguları terennüm etmektedir.

Ellerin yaptığı töhmet bize isnâd olunur

El içer bâdeyi biz renc-i humârın çekeriz

Ellerin yaptığı kabahat bizim üstümüze kalır. Eller içkiyi içer biz baş ağrısının sıkıntısını çekeriz.

Humar; içki sonrası çekilen baş ağrısıdır. Eller ağyardır. Ağyar ya da rakip sevgili adına kurulan mecliste kabahatli davranmış ama suç günahsız olan âşığa kalmıştır.

Yine rakip o mecliste sevgili adına doluları içmiş; ama meclis dağılıp herkes gittikten sonra âşık sanki içkiyi kendi içmiş gibi baş ağrısı çeker olmuştur.

Bu baş ağrısı rakibin içki içtikten sonra saçma sapan konuşup âşığın başını ağrıtmaya şeklinde de anlaşılabilir.

Humar ile bade arasında tenasüp sanatı vardır.

Pek girândır bize ta'rîzi rakîb-i şûmun

Ne bugün tâkâtımız var ne de yarın çekeriz

Hayırsız rakibin bize sitemli sözleri pek pahalıdır. Onu ne bugün ne de yarın çekecek mecalimiz var.

Rakibin sözleri devamlı âşığı yaralar niteliktedir. Âşık zaten sevgilinin aşkından dolayı o kadar zahmet içindedir ki, bir de rakibin sitemli sözlerini çekecek halde değildir.

Bugün ile yarın arasında tezat vardır.

Olur olmaz gözle eylemeyiz ‘aff-ı nigâh

FENNİYÂ dilberin âgûşa kibârın çekeriz

Ey Fennî olur olmaz gözle bakıp kimseyi bağlamayız. Sevgilinin kibarını kucağa çekeriz.

Doğuşundan beri kibar ve mülayim olan âşık aynı duyguları da sevgiliden beklemektedir.

Âşık kendisi gibi kibar olan sevgili istemektedir.

CXLV

Boş imiş cânib-i cânâna şitâb ettiğimiz

Heves-i vasl ile tahrik-i rikâb ettiğimiz

Sevgilinin tarafına koşmamız ve kavuşma arzusu ile sevgilinin huzurunda bulunmamız boşaymış.

Âşık gazelinin bu ilk beytinde bu zaman değin yaptıklarının boş bir uğraş olduğunun farkın varır. Büyük bir ümitsiz ve acı içinde sevgiliden beklediklerini bulmadığını dile getirmektedir.

Sevgili her zaman olduğu üzere âşığa yüz çevirmiş ve bu ana kadar onun yaptıklarını yok saymıştır.

Leke dârân ile mestur imiş defterde

O bizim sehv ile pâkîze hesâb ettiğimiz

O bizim yanlışlıkla temiz olarak hesap ettiğimiz defterde leke ile örtülmüştür.

Temiz olarak kabul edilen defter aşkın defteridir. Âşık için bu defter hep temizdir; fakat sevgilinin cevri ü cefası, rakibe yüz vermesi bu defteri lekelemektedir.

Kuru bir gayret imiş hasret-i dîdârî ile

Gözümüz yaşını hem-reng-i şarab ettiğimiz

Gözümüzün yaşını sevgilinin yüzü hasreti ile şarabın rengini aynı etmemiz kuru bir gayretmiş.

Ayrılık acısıyla yanıp kavrulan âşık her çare olarak gözyaşı dökmektedir. Tam bir renk armonisi olan bu beyitte her şey kan kırmızı renktedir.

Âşığın gözyaşı, sevgilinin yüzü, şarabın rengi aynı renktedir.

Âşık aşk acısıyla o kadar ağlar ki, belli bir saatten sonra gözyaşları kan olarak gelmektedir.

Göz yaşı ile şarabın renginin aynı olmasında hüsn-i talil yapılmıştır.

Hâtırından ne çabuk çıkmış o mest-i nâzın

Yan yatıp na're atıp ref'i hicâb ettiğimiz

O nazlı sevgilinin zihninden yan yatıp nara atıp utanmayı bıraktığımız ne çabuk çıkmış?

Âşık her şeyden önce utanma ve arlanma duygusunu hiçe sayan kişidir. Âşık namus u ar şişesini taşa çalmıştır.

İstifham sanatı vardır.

Âşık bütün bunları aşkından dolayı yapar, yaptığı taşkınlıklar bile sevgilinin aşkını kalbinde taşıdığından ve belli bir zaman sonra bu aşkın kalbine ve gönlüne sığmamasındandır.

‘Andelib-i seherin kaht-ı vücudundandır

İstima’-ı nigamı gûk u gurâb ettiğimiz

Karga ve kurbağanın sesini dinlememiz seher bülbülünün ortada olmamasındandır.

Karga ve kurbağa hoş sesli olmayan ve insana sesiyle rahatsızlık veren hayvanlardır. Bu hayvanlar âşığın nazarında ağyar ya da rakiptir. Karga ve kurbağanın ortalarda bu kadar meydan bulmasının sebebi bülbülün ortada olmamasıdır. Bülbül âşıktır.

Karga, kurbağa ile bülbül sesi arasında tezat vardır.

Sanki tevs-i ma’îşet yolunu tutmaktır

Dem-bedem nefsimizi vakf-ı ‘azâb ettiğimiz

Nefsimizi ara sıra azaptan kımıldatmamamız yaşayışımızı genişletme yolunu tutmamızdandır.

Nefsini tamamen sevgilinin kollarına bırakan âşık aslında sadece nefisini değil var olan her şeyini sevgilinin yoluna harcamıştır.

Sevgilinin nefisini ara sıra bu azaptan kurtarmasının sebebi tekrar can bulup sevgiliyi daha çok sevmek içindir.

FENNİYÂ bir nice Leylâ’ya sataştırdı bizi

Boş değildir dil-i şeydâya ‘itâb ettiğimiz

Ey Fennî, çılgın gönle hışmetmemiz boşuna değildir, bir zamandır bizi Leyla'ya sataştırdı.

Necid çöllerinde yaşayan Amir oğullarından Kays ile Leyla adında bir kız çocukluk yaşlardan itibaren birbirlerine sevdalıdırlar. Bu durumu öğrenen Leyla'nın ailesi, kızlarını çadıra kapatır ve Kays ile görüştürmek istemez.

Kays bu duruma çok üzölür, dertlenir. Kays, aşkında mecnun – deli olarak çöllerde dolaşmaya başlar. Babası Kays'ın bu durumdan huzursuz olur. Leyla'yı ailesinden ister. Leyla'nın ailesi Kays, mecnun oldu diye kızı vermez.

Babası, Kays'ın iyileşmesi için Kâbe'ye dua etmeye gider. Yalnız, Kays duasında derdinin daha da artmasın için dua etmiştir. Duası kabul olmuştur. Leyla'nın ailesi kızı vermemekte ısrar etmiştir. Mecnun çöllerde yabani hayvanlarla arkadaşlık kurmaya başlamıştır.

Nevfel isimli hükümdar, Mecnun'un durumuna acımiştır. Kızı istese de vermemişlerdir. Nevfel savaşmak zorunda kalmıştır. Mecnun, Leyla'nın tarafı savaşı kazansın diye dua etmiştir. Nevfel ikinci savaşta Leyla'nın ailesini mağlup etmiştir. Mecnun'un duasını öğrenince Leyla'yı istemekten vaz geçer.

Leyla, İbni Selam ile evlenir. İbni Selam'a yaklaşmak istemeyen Leyla, cinlerin onları rahatsız edeceğini söyler. İbni Selam öldükten sonra da Mecnun'u ziyarete gider. Mecnun, Leyla'yı tanımaz. Leyla, orayı terk eder ve ölür. Mecnun da Leyla'nın mezarının başında ölmek için dua eder ve oracıkta ölür.

Leyla ile Mecnun hikayesine telmih vardır.

CXLVI

A-46/b

Derde tekeffül etmeyen vâkıf-ı esrâr olamaz

Hâre tahammül etmeyen dâhil-i gülzâr olamaz

Derde kefil olmayanın sırlardan haberi olamaz. Dikene tahammül etmeyen gül bahçesinin içinde bulunamaz.

Derde kefil olmak sevgilinin yaptıklarını hoş görmektir. Âşık bu eziyetlerini hoş gördüğü zaman sırra vakıf olacağını bilir. O sır elbette sevgili ile olan muhabbetidir.

Diken ise rakiptir. Âşık bu dikene sırf sevgili için katlanır. Çünkü gül bahçesinin gülüne erişmek için bu dikene tahammül etmek gerekir.

Har ile gülzar arasında tenasüp vardır.

Kesb-i şühûd eylemeyen ‘arz-ı sücûd eylemeyen

Mahv-ı vücûd eylemeyen vâra erip vârlamaz

Kazancı görmeyen secdeye varmayan, varlığını öldürmeyen, var olana erip var olamaz.

Kur’an-ı Kerim’de secde hakkında ayet vardır: “*Ey iman edenler, rükû edin, secde edin; Rabbinize ibadet edin, hayır dileyin ki umduğunuza eresiniz*” (Hacc 22/77).

Resulullah (Sav) buyurdular ki: “Âdemoğlu secde ayeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve: “Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum; ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var” der.” (Hadis no. 2765).

Ayet ve hadisine telmih vardır.

Mürşide dil bağlamayan ‘aşka düşüp çağlamayan

Yaralanıp ağlamayan lâyı-ı bîmâr olamaz

Yol göstericiye gönül bağlamayan, aşka düşüp çağlamayan yaralanıp ağlamayan hastaya layık olamaz.

Yol gösterici, gönül bağlayıcı sevgilidir. Aşka düşüp çağlayan, yaralanıp ağlayan, ağlayan hasta ise âşıktır.

Âşığın bu sayılanları yapması gerekir. Eğer yaparsa sevgiliye layık bir hasta olur.

Gizli gerek anın işi sakla yürekde sûzîşi

Kuvvet-i servetle kişi Haydar-ı Kerrâr olamaz

Onun işi gizli gerekir, yanmayı yürekte sakla. Kişi mal, mülk zenginliği ile Haydar-ı Kerrar (Hz. Ali) olamaz.

Hz. Ali sevgili Peygamberimizin amcası Ebu Talip'in oğludur. Annesinin ismi Fatıma'dır. Henüz küçük bir çocukken Müslüman olmuş, Peygamberimizin terbiyesi altında yetişmiştir. Bütün hayatı boyunca İslâm için çalışmış, büyük kahramanlıklar göstermiştir. Başarıları sayılamayacak kadar çoktur. Peygamberimiz ona kızı Fatıma'yı nikâhlayarak damadı yapmıştır. Bu mesut evlilikten Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin meydana gelmiştir.

Hz. Ali son derece zeki, cesur ve kahraman bir insandı. Çok güzel konuşur, dinleyenleri hayran bırakırdı. Peygamberimiz kendisine Kur'an ilmini öğretmiş, onun büyük bir İslâm âlimi olmasını sağlamıştır. Hz. Ali bir yandan savaşlarda akıl almaz kahramanlıklar gösterirken, öbür yandan bilgisini artırmış "ilmin kapısı" olmuştur. "Zülfikar" isimli kılıcı ile İslâm düşmanlarını perişan etmiştir. Girdiği her savaştan galip ayrılmıştır. Kimse onun karşısına çıkmaya cesaret edemezdi.

Hz. Ali Peygamberimize nazil olan Kur'an ayetlerini yazar, Peygamberimizin kâtipliğini yapardı. 13 sene süren Mekke devrinde ve daha sonraki Medine devirlerinde daima Peygamberimizin yanında olmuş, çevresinde pervaneler gibi dönmüştür.

Resulullah 'ın vefatında cenazesini o yıkamıştır. Daha sonra halife seçilen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a yardımcı olmuş, yine İslam devletinin en önemli görevlerinde bulunmuştur. Hz. Osman şehit edilince halife olmuş ve Müslümanların başına geçmiştir. Fakat devrinde büyük karışıklıklar çıkmış, Yahudiler ve münafıklar ortalığı karıştırarak Müslümanları birbirlerine düşürmüşlerdir. Hz. Ali bunun önüne geçmek için çok çalışmıştır. Şam'da

halifeliğini ilan eden Hz. Muaviye ile aralarında görüş ayrılığı doğmuş, çeşitli savaşlar yapılmıştır.

Hz. Ali 63 yaşına geldiğinde, Küfe şehrinde, İbn-i Mülcem isimli bir adam tarafından zehirli bir kılıçla şehit edilmiştir. Cenaze namazı oğlu Hz. Hasan tarafından kıldırılarak Küfe mezarlığına defnedilmiştir.

Hz. Ali İslâm tarihinin en büyük isimlerindedir. Üstün ahlâkı meziyetleri, derin ilmi ve sarsılmaz imanı ile daima önder bir insandır. Peygamberimizin cennetle müjdelediği on sahabenin dördüncüsü odur.

Hazreti Ali ve onun özelliklerine telmih yapılmıştır.

Fâtih-i Bâb-ı Hayber'e ya'nî Cenâb-ı Haydar'a

Gönül veren o dilbere gayrîlere yâr olamaz

Hayber kapısının fatihine yani Hz. Ali'ye gönül veren o dilber başkasına yar olmaz.

Hayber Medine'nin kuzeyinde bulunan bir şehirdir. Nüfus yoğunluğu olarak Yahudilerin yaşadığı bir şehirdir. Şehir adını ise kale şekline benzemesinden almıştır.

Hayber Mekke'deki Müslümanlara karşıt olan gruba yardımlar etmekte ve İslamiyet'in yayılmasını engellemek için çalışmalar yapmaktaydı. Bu nedenle de oranın fethi zorunlu bir hal almıştı.

Bu sebeple Hz. Muhammed 628 yılında Hayber Kalesini kuşatmak üzere 1600 kişilik bir orduyla Medine'den yola çıktı. İslam ordusunu karşısında gören Hayber halkı hemen Hayber Kalesi'ne çekildiler. Birden çok kalenin mevcut olduğu şehirde çok uzun çarpışmalar yaşanmıştı.

Birçok kale fethedilmesine rağmen tüm kalelerin alınması bu fethin süresinin uzamasına neden oluyordu. Sancak taşıyan Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir fethi başaramayınca Peygamberimiz şöyle bir söz söylemiştir.

Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, O Allah ve Resul'ünü sever, Allah ve Resulü de O'nu sever. Döne Döne vuruşur, asla düşmana sırt çevirip kaçmaz. Allah O'nun önünü açar. Cebrail sağında, Mikail de solunda olur.

Yahudiler Hz. Ali'nin karşısına ilk olarak liderleri Merhab'ın kardeşi Haris'i gönderdiler. Şiddetli bir çatışmanın sonunda Ali, Haris'i öldürdü. Daha sonra da Merhab ile karşılaşan Hz. Ali Merhab'ı da yendi. Hz. Ali' den çekinen Yahudiler saklanmaya başladılar ve kaleler savunmasız kaldı. Daha sonra ise kapılar kırıldı ve İslam ordusu şehre girmeye başladı.

Hazreti Ali'nin Hayber Kalesi'nde gösterdiği kahramanlıklara telmih vardır.

CXLVII

A-47/b

Ciğer pür-dâğ-ı hasret eşk ter-i gülgûnedir sensiz

Tabî'at bülbülünde nâleler efzûndur sensiz

*Sensiz ciğerim hasretin yanık yarasıyla dolu, gözyaşım da ıslak gül rengidir.
Tabiat bülbülünde figanlar sensiz fazlalıktır.*

Âşık sevgili ile birlikte olsa da veya ondan uzakta kalsa da ciğer hasretle yaralıdır. Uzakta iken sevgiliyi özleyen âşık, onun yanında da yine onu özler. Çünkü içinde kavuşmanın heyecanı vardır. Bu kavuşmanın ne zaman olacağı da belli değildir. Dolayısıyla âşık her iki durumda da yanık yaralarıyla doludur. Bu hasretten kanlı gözyaşları döken âşık kırmızı güle rengini vermiş gibidir.

Sevgilinin olmadığı bir tabiatta âşık sevgili için edilen feryadı da fazlalık olarak kabul eder.

Hüsn-i talil sanat yapılmıştır.

Mükedderdir bizi koynunda hem-hâb eyleyen miskin

Gel ey mürğ-i muhabbet lâneler mahzundur sensiz

Bizi koynunda uykucu eyleyen miskin, kederlendirir. Gel ey muhabbet kuşu sensiz figanlar hüznüldür.

Muhabbet kuşu diye çağrılan ve teşbih edilen kişi sevgilidir. Âşık bu kuşun gelmesini ister. O olmadığı zaman edilen feryatlar hüznü taşır, onun gelmesiyle hüznü sevince döner.

Şairi miskin eden ise dünya ve dünyanın telaşlarıdır. Dünyaya ait kavramlar ve nesnelere onun kederlendirir. Bu kedere kıracak olan tek kişi sevgilidir.

Gelir de hâtıra şayet sorarsan hâlimi ey şûh

Figânım ney sirişkim seyl ü kaddim nûndur sensiz

Ey nazlı sevgili aklına gelir de şayet halimi sorarsan, feryadım ney, gözyaşım sel, halim de nun harfî gibidir sensizdir.

Sevgili olur da âşığı sorarsa âşığın cevabı hazırdır: ney gibi feryat etmektedir, gözyaşları sel olup ağlamaktadır, hali de nun harfî gibidir.

Nûn'un şekli ۛ böyle olduğu için sık sık kaş veya hilali çağrıştırır.

Nûn'un Kûn (کن; "Ol!") emrinde mevcut olduğu için, nefsi çağrıştırır.

Nûn, bazen (Hz.) Yunus'u çağrıştırmaktadır; çünkü Kuran'da Zü'n-Nûn adıyla geçer.

Sa'âdet- bahş-ı teşrif ol açılışın dide-i tâli'

Melûlüm ey kamer – tal'at sitârem dündür sensiz

Kısmetimin gözü, şerefleştirmenin başışının mutluluğu ol da açılışın. Usandım ey kamer yüzlü, yıldızım sensiz gölgelidir.

Âşığın kısmeti kapalıdır. Buna bazen sevgilisi bazen de diğerleri dediğimiz gayri kimse karışır.

Âşık sevgiliden lütuf bekleyerek bu kısmetin açılmasını istemektedir. Âşık içinde bulunduğu bu durumdan usanmıştır ve kamer yüzlü sevgiliden talihinin değişmesini beklemektedir.

Bu öyle bir kara bahtlıktır ki, ayın ortaya çıkmasıyla tezahür eden âşığın baht yıldızı bile karanlıkta kalmıştır.

Bayıldım câm-ı zehr- amîz-i hicrinle gözüm nûru

Ki 'aklım kase-i serden yine bîrûndur sensiz

Gözümün nuru, ayrılığının zehirli kadehiyle bayıldım. Aklım, sensiz kafamın içinde değildir.

Göz nuru;

1. Görme yeteneği,
2. Yoğun bir emek sonucu ortaya çıkan iş,
3. İyi bir iş ortaya çıkarmak için yapılan emek anlamlarına gelir.

Göz nuru diye seslenilen sevgilidir. Âşık ayrılığın zehirli kadehiyle kendinden geçmiştir. Âşık için ayrılık zehir gibi vücuduna zarar veren bir hastalıktır. Âşık bu zehirli şaraptan kadeh kadeh içmiştir.

Âşık bir Mecnun misali aklını satmıştır ve kafasının içinde düşünme yetisini sağlayan akli yoktur.

Bir bakıma âşığın akli ile gönlü yer değiştirmiştir.

Efendim sen gidelden kanlı yaşdır zîb-i ruhsârım

Efendim hâslı mahsul-ı çeşmim hûndur sensiz

Efendim sen gittiğinden beri yanağımın süsü kanlı yaştır. Efendim, bütün gözümün elde ettiği her şey kandır.

Ayrılık acısıyla kanlı gözyaşı döken âşığın yanaklarından bu kanlı gözyaşları akmaktadır.

Âşığın gözü devamlı kanlı gözyaşı döktüğünden baktığı her şeyi kanlı olarak görmektedir.

Diğer bir anlam ise âşığın bu zamana değin sevgiliden aldığı lütufların tek vesile bu kanlı gözyaşlarıdır.

Ona nef ‘-ı hakîkî devlet-i vaslıdadır yoksa

Ne kâr etse kulun FENNÎ yine mağbûndur sensiz

Ona gerçek fayda kavuşmanın devletidir. Fennî, ne kadar kâr etse de sensiz yine alışverişte aldanmıştır.

Âşığın tek karı sevgili ve onun lütuflarıdır. Eğer bu bir alış verişe benzetilecek olursa âşık daha çok lütuf hatta kavuşmayı beklemektedir. Bu onun için beklenen en büyük devlettir.

Diğer anlam ise alış veriş sırasında sevgili yanında sevgili olmadığından dolayı kandırılmış olmasıdır.

İcâbet etmedin ammâ isabet eyledi kat kat

Rakîbâ meclis-i ülfet bu şeb meymûndur sensiz

İcâbet etmedin amma kat kat isabet eyledi. Ey rakip, bu gece dostluk meclisi sensiz çok bereketlidir.

Sevgilinin bulunduğu ortamda ya da mecliste âşık rakibi görmek istememektedir. Bu dostluk meclisinde rakibin gelmemesini isabetli bir görüş olarak değerlendirir.

CXLVIII

A-47/a

Her insân sûretinde gördüğün merd-i asîl olmaz

Devâ zannettiğın her şey şifâ- bahş-ı ‘alîl olmaz

İnsan suretinde gördüğün herkes asil insan olmaz. Çare zannettiğın her şey hastalığın çaresi olmaz.

İnsan olarak görülen her kişi insanın olmadığı gibi çare olarak zannedilen her şey de hastalığa deva olmaz.

Âşık acısından dolayı çeşitli devalara başvurmakta, çözüm aramakta fakat buldukları ona çare olamamaktadır.

İnsan olarak görülen kimselerin de içlerinde ne gibi haller sakladığı, neler düşündüğü, içindeki karanın veya akın ne olduğu bilinmemektedir.

Deva ile şifa arasında tenasüp vardır.

Cihânda merd-i nîgû – baht ‘azminde hacîl olmaz

Metâlib tâli’i hûşyâre karşı müstahîl olmaz

Dünyada iyi bahtlı insanın niyetinde utanılacak bir şey yoktur. İstekler zeki olanlara karşı imkânsız değildir.

“Ameller (in hükmü) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur.” (Hadis-i Şerif, Sahih-i Buhari)

Hz. Âdem yeryüzüne inince, bütün vahşi hayvanlar yanına gelip onunla selamlaşarak ziyaretinde bulundular. Hz. Âdem, bu hayvanların her birine bir dua etti. Nihayet bir grup geyik gelerek onu ziyaret etti. Hz. Âdem onlar için de dua etti ve sırtlarını sıvazladı. Geyikler oradan ayrılır ayrılmaz misk gibi kokmaya başladılar.

Diğer hayvanlardan bir grup bunun sebebini sorunca onlar:

“Âdem (As.)’ı ziyaret ettik, bize dua etti ve sırtımızı sıvazladı.” dediler. Bunun üzerine onlar da Hz. Âdem’in yanına gittiler. Onlara da dua etti sırtlarını sıvazladı. Fakat onlarda güzel koku olmayınca

“Bize de size yaptığının aynısını yaptı ama size lütfedilen güzel kokudan bize bir şey verilmedi. Bunun sebebi nedir?” diye sordular. Geyikler,

“Biz onu Allah Teâlâ için ziyaret etmiştik. Siz ise misk kokusu için ziyaret ettiniz” cevabını verdiler.

Diğer bir rivayette şöyledir:

Âdem (As.) cennetten yeryüzüne inince yanında dört incir yaprağı vardı. Hayvanlar Hz. Âdem’in tövbesini tebrik etmek üzere ziyarete geldiler. Dört hayvan erken davrandı, diğer hayvanlardan önce ziyaret ettiler. Hz. Âdem yaprağın birini geyiğe yedirdi ve ondan misk oldu. Diğer yaprağı arıya yedirdi ve ondan bal oldu. Üçüncü yaprağı ipek böceğine yedirdi ve ondan ipek oldu. Son yaprağı amber balığına yedirdi ve ondan da amber oldu.

Ayet ve hadisine telmih vardır.

Hasûd-ı tîre-tab’ı nush-ı şîrîn eymelez ıslâh

Şeker katmakla zerre hem-mizâc-ı zencebîl olmaz

Karanlık yaratılışlı çok çekememezlik edenlere güzel fayda vermez. Zehire şeker katmakla zencefilin fitratına kavuşturamazsın.

“Çok yakında benim ümmetim diğer ümmetlerin yakalandığı hastalık ve derde yakalanacaktır. “Ey Allah’ın Resulü! Ümmetlerin büyük hastalığı nedir?” diye sorduklarında hazret şöyle buyurdu: heves peşinde koşma, ayyaşlık, dünya malı biriktirme sevdası ve dünyaperestlikte yarışma, ihtilaf, nifak, haset, sonra zulüm ve sitem sonra da darmadağınık ve kargaşaya duçar olurlar.” (El-Mehecetul Beyza, c.5, s.327) Hadisine telmih vardır.

Fazîlet-yâb olur mu zannedersin câh ile câhil

Miyâh-ı telhı altın tasa koysan selsebîl olmaz

Cahilin makam ile değer bulduğunu mu sanırsın? Acı suyu altın tasa koysan tatlı olmaz.

Cahil bu beyitte bir acı suya benzetilmiştir. Acı su nasıl ki altın bir tasa konulsa tatlı olmazsa, cahil en büyük makamlara erişse bile yine cahil olarak kalır.

Cahil burada sofi, ağyar ya da rakip olarak düşülmelidir.

Olur mu istifham sanatına örnektir.

‘Abes şeydir ümîd-i lütf ile nâ-cinse yalvarmak

Ki Nemrûd-ı şakî ‘arz-ı tevazûyla Halîl olmaz

İyi muamelenin ümidi ile cinsi bozuğu yalvarmak faydasızdır. Haydut Nemrut, alçakgönüllülüğünü sunmasıyla Halil (dost) olmaz.

Hız. İbrahim aleyhisselam Keldâni kavmine gönderilmiş bir peygamberdir. Bu kavmin kralı olan kibirli Nemrut kendisinin ilâh (yani tanrı) olduğunu iddia ediyor ve yönettiği halkı kendisine tapmaya zorluyordu. Onun ilâh olduğunu kabul etmeyenleri de öldürtüyordu.

Hız. İbrahim aleyhisselam Keldâni halkına gerçekleri anlatmaya başladığında ona çok az kişi iman etmişti. Hız. İbrahim aleyhisselam ‘ın Allah’tan bahsettiğini ve kendisini reddettiğini öğrenen Nemrut onu yakalattı ve hapsetti.

Daha sonra aylarca odun ve çalı-çırpı toplatarak dumanı gökleri kaplayan ve etrafında kuşların bile uçamadığı kocaman bir ateş yaktırdı. Niyeti Hız. İbrahim aleyhisselam ‘ı bu ateşe atıp yakarak cezalandırmaktı.

Fakat ateş o kadar büyüktü ki hiç kimse ona yanaşamıyordu. Hız. İbrahim aleyhisselam ‘ı uzaktan ateşe fırlatmaya karar verdiler ve bu yüzden bir mancınık yaptılar. Ardından Hız. İbrahim aleyhisselam ‘ı o mancınığa oturtular. Bütün halk

toplanmış bu olayı seyretmekteydi. Hz. İbrahim aleyhisselam ise Allah'a güvenip teslim olmuş bir hâlde hiçbir karşı koymada bulunmadan bekliyordu.

Nitekim Hz. İbrahim aleyhisselam 'ı ateşe fırlattılar. O sırada Allah ateşe şöyle emretti: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve selametli ol!" (21;69) Bundan sonra Hz. İbrahim aleyhisselam 'ın düştüğü ateş bir gül bahçesine döndü. O kocaman ateşten eser kalmadı. Bu olayı gözleriyle gören halk şaşkınlıktan öylece kalakaldı ve onlardan bir kısmı hemen oracıkta Hz. İbrahim aleyhisselam 'a iman ettiler.

Fakat Nemrut ise kibrinden dolayı bu apaçık mucizeyle bile imana gelmedi. Onu büyüklük duygusu öylesine bürümüştü ki gözünün önünde gül bahçesine dönen ateş bile iman etmesini sağlayamadı.

Hazret-i İbrahim'e telmih vardır.

Rakîb-i fitne-kâra kuy-ı dildârı su'âl etme

Reh-i cennette İblis âdeme hâşâ defil olmaz

Fitneci rakibe sevgilinin mahallesini sorma. Cennet yolunda İblis katiyen insana kılavuz olmaz.

Allah, insanı cennette yarattıktan sonra ona gezip dolaşmasını söylemiştir. Fakat bu hayatın devamında cennetteki yasak ağaca yaklaşmamasını söylemiştir. Fakat Hazreti Âdem, iblisin onu bir şekilde ikna etmesiyle yasak ağaca yaklaşmış ve meyvesinden yiyerek cezaya müstahak hale gelmiştir.

Hazreti Âdem, cennetten dünyaya indirilmiştir. Dünyada Havva annemizden ayrılmıştır. Farklı coğrafyalara inerek ayrı kalmışlardır. Ayrılık çekmişlerdir. Cennetten kovulmuşlardır. Tekrar dönmek için dualar etmişler, yakarmışlardır. En sonunda dünyada buluşmuşlardır. Cennet, Müslümanların ulaşması gereken tek gayeleridir. Cennet, ahiret hayatının mükâfatıdır. Dünya hayatında cennet için mücadele ederiz. Cennet, tek gayemizdir. Hazreti Âdem'den itibaren peygamberlik bunun için vardır.

Garazdan kîn ü ‘udvândan hazer kıl terk-i bî-dâd et

Bu vaz’-ı nâ-becâlar bâ’is-i yâr-ı cemîl olmaz

Düşmanlık, kinden kork, zalimlik etme. Bu uygunsuz ortaya koymalar güzel yârin şiddeti olmaz.

Aslında sevgilinin tipik davranışları olan düşmanlık, kin ve zalimlik âşık tarafından sevgiliye yakıştırılmamaktadır.

Ama bu sayılanlar da olmazsa aşk denilen büyü ortaya çıkmaz. Bunları sanki bir şiddet olarak gören ve bir bakıma kabullenen âşık yine de bunları uygunsuz olarak görmektedir.

Hâmuş ol FENNİYÂ takdîr-i Hakk’a rabt-ı kalb eyle

Tevekkül ‘âleminde ratb u yâbis kâl ve kâl olmaz

Ey Fennî, Allah’ın takdirine kalbini bağla, sessiz kal. Tevekkül âleminde rutubet ve kuruluk dedikodu olmaz.

Cenabıhakk’ın, yarattığı her şeyle ilgili bir takdirinin bulunduğu hiçbir şüphe yoktur. Nitekim Vakıa suresinin 60. ayetinde yer alan, “*Aranızda ölümü takdir ettik*” ilahî beyanı bu takdirin bir örneğidir. Hadid suresinin 22. ayetinde de “*Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde başınıza gelen hiçbir musibet olmasın ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı bulunmasın. Şüphesiz bu Allah’a kolaydır*” buyrulurak bu külli takdire dikkat çekilmiştir. Yani, evrende ve dünya üzerinde meydana gelecek, insan irade ve tedbirini aşan olay ve felaketler; hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi insan için kaçınılmaz olgular Allah’ın takdiri olan hususlardır. Bunların önceden yazılmış, yani takdir edilmiş ve karar verilmiş şeyler olduğunun bildirilmesi, dünya hayatında karşılaştığımız ve bizim irade ve takdirimizin dışında gelişen olumsuz olaylara fazla üzülmememiz ve verilen nimetler karşısında şımarmamız içindir. (Hadid 23). Ayetine telmih vardır.

CXLIX

A-47/a

Dehrde dolab-veş olmuş boşanmışlardanız

Zînet-i dünyayı çok görmüş usanmışlardanız

Dünyada dolap gibi olmuş boşanmışlardanız. Dünyanın süsünü çok görmüş usanmışlardanız.

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir” (Enam 32), “Dünya hayatının faydası ahirete göre pek azdır.” (Tevbe 38). Ayetlerine hatırlatma vardır.

Atlas u eksûn bize olmaz medar-ı iftihâr

Hil’at-i fazl u me’ârifle donanmışlardanız

İpekten yapılmış kumaş bize övülmeye vesile olmaz. Bilgi ve fazilet elbisesiyle donanmışlardanız.

İpekten yapılmış kumaşla övünen sofidir; çünkü sofî gösterişe önem veren bir kimsedir.

“Altın ve gümüş kaptan su içmeyin. İbrişim ve ipeği de giymeyin. Çünkü bunlar dünyada onların (kâfirlerin), ahirette, kıyamet gününde ise sizindir.” (Müslim, Libas ve’z-zînet, 15.) Hadisine de telmih vardır.

Doğrudur her veçhile reftârımız güftârımız

İstikâmetle ‘ulüvv-i şân kazanmışlardanız

Her yüzle gidişimizin, sözlerimizin doğru olmakla şanın büyüklüğünü kazanmışlardan olduğu doğrudur.

Âşık yaptıkları ve söyledikleriyle her daim doğruluk istikametindedir. Âşığın şanınin yüceliği de bu durumundan ileri gelir. O sofî, ağyar ya da rakip gibi sözünde durmayan; yaptıkları ile söyledikleri çelişmeyen kişidir.

Gerçi mücrimsek de ‘âfîdir inâbet-gâhımız

Dergeh-i ‘afv-i İlâhiye kapanmışlardanız

Suçlu olsak da Hakk’a dönüşümüz daha üstündür. Allah’ın affedici dergâhına kapanmışlardanız.

“De ki: Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar, Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Şüphesiz ki O, çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir.”(Zümer 39/53).

“Hayatım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki, siz günah işlemezsensiz, Allah sizi dünya sahnesinden giderir ve (sizin yerinize) başka bir ümmet getirir: Onlar, günah işlerler, sonra Allah’tan bağışlanmalarını isterler. Allah da onları mağfiret eder, bağışlar.” (Müslim, Tevbe,1 1 ; Tirmizî, Cennet, 3).

“Ey kullarım, hiç şüphesiz ki siz, gece-gündüz hata işliyorsunuz. Ben ise bütün günahları mağfiret ederim. O halde benden bağışlanmanızı isteyiniz sizi bağışlayayım.”(et-Tâc V,148).

“Şüphesiz ki Allah, kendisine şirk koşulan günahı bağışlamaz. Şirkin dışındaki günahları, dilediği kimse için mağfiret eder. Kim Allah’a şirk koşarsa muhakkak ki o, uzak bir sapıklıkla sapmıştır.” (Nisâ 4/116). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Ya yıkarız eşk-i nedâmetle nihân u âşikâr

Defter-i cürmün sevâdından utanmışlardanız

Pişmanlık gözyaşıyla gizli ve açıktan yıkarız. Kabahat defterinin kalınlığından utanmışlardanız.

Allah için gözyaşı dökmenin faziletini anlatan birçok hadis vardır. Allah aşkından veya Allah korkusundan ağlamanın fazileti büyüktür. Allah’ın yanında iki damla vardır iki o kadar değerlidir: Allah yolunda akıtılan kan damlası ve Allah için akıtılan gözyaşıdır.

Peygamber efendimiz buyurdu ki “ Allah katında Şu iki damladan daha sevimli bir Şey yoktur. Allaha iman ve izanın ifadesi olarak dökülen gözyaşı damlasıyla, Allah yolunda harp ederken dökülen kandamlası evet Allah bu iki damlayı işte bu kadar sever. Bu sebeple, Allah katında sevimli olan Şeylere gönöl bağlayan ve kendini böyle Şeylere hazırlayan insan, katiyen bu dünya hayatının zevk ve sefalarına temenna etmez. Dünya karşısında bel kırıp boyun bükmez. Aksine bütün dikkat ve hassasiyetiyle öbür âleme müteveccih olur. Ne var ki bütün bunlar bir irfan işidir. İnsanın irfana ermesi de en çetin ve en zor meselelerdendir.

Peygamber efendimiz yine buyurdu ki “ MaŐerde cehennem kıvılcımları insanları kovaladığı sırada, Cebrail as. elinde bir bardak su ile görünür. Ona bu ne diye sorarım ve bana Şöyle cevap verir: Bu, mümin kulların Allah korkusuyla ağlayıp gözlerinden döktükleri gözyaşlarıdır ve Şu korkunç kıvılcımları söndürecek tek Şeydir.’

Hadislerde buyruldu ki “Allah korkusu ile gözlerinden yaş akan kimseye kıyamette azap edilmez.” (Hâkim).

Cenabı hak yemin ile buyuruyor ki “Dünyada benden korkarak ağlayan hiç bir göz yoktur ki onu cennette ebedi güldürmüş olmayayım. ” (Beyheki).

“Vücudu Allah korkusu ile ürperen kimsenin günahları ağaçtan yaprakların dökülmesi gibi dökölür. ” (Beyheki).

“Allah Teâlâ’nın kendi himayesinden başka hiç bir kimsenin bulunmadığı kıyamet gününde himayesine aldığı 7 kimseden biri de yalnız iken Allah’ı anıp gözünden yaş akan kimsedir. ” (Buhari).

Hadislerine telmih vardır.

Biz henüz PİR olmadan hubb-ı sivâdan geçmiŐiz

Subh-ı sâdik doğmadan evvel uyanmıŐıldanız

Biz henüz PİR olmadan başkalarının muhabbetinden geçmiŐiz. Sabah vakti doğmadan evvel uyanmıŐıldanız.

“(Onlar:) Sabredenler, doğru olanlar, itaat edenler, (mallarını Allah yolunda) sarf edenler ve seherlerde (sabah namazı vaktinden önce) mağfiret dileyenlerdir.” (Âl-i İmran 17).

“Şüphesiz ki takva sahipleri, Rablerinin kendilerine verdiğini almış kimseler olarak, Cennetlerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar, bundan önce iyilik eden kimselerdi. Gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seherlerde de onlar istiğfar ederler (mağfiret dilerler)di.” (Zariyat 15-18). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Nuhbe-i âmâlimizdir bir cemâl-i bî-misâl

Âteş-i ‘aşka taleb-kârâne yanmışlardanız

Örneği olmayan bir yüz emellerimizin en sonudur. Aşkın ateşine isteyerek yanmışlardanız.

“Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara 2/115). Ayetinden yola çıkarak âşık bu cemel için aşkın ateşine isteyerek yanmıştır.

Rızık için FENNÎ resâil-cû isen de sûretâ

Biz yine ma’nâda Allah’a dayanmışlardanız

Fennî, rızık için görünüşte risaleler gibiysen de manada Allah’a dayanmışlardansın.

“Hiç şüphesiz, Allah Rezzak’tır; O, kuvvet sahibi, Metin’dir.”(Zâriyât 51/58). Ayeti anımsatılmıştır.

Şem’e ile pervâne timsâl-i mücessemdir bize

Kuy-ı yâri çok zaman dönmüş dolanmışlardanız

Şem ile pervane bezi varlığı görünen bir örnektir. Yârin mahallesini çok zaman dönmüş dolanmışlardanız.

İnsanın, aşk uğruna maddi varlığından vazgeçmesinin, tasavvuf şiirinde ise Tanrı'nın varlığında yokluğa erişmenin simgesi olan şem (mum) ile pervane (kelebek) hikâyesi kitap düzeyinde ilk defa Fars şiirinde Ehli-i Şirazi tarafından işlenmiştir. Osmanlı şairlerinden Zâtî, Lamiî Çelebi ve Muidî Şem ü Pervane yazmışlardır. Zâtî'nin eseri diğerlerinden daha fazla ilgi görmüştür. Zâtî'nin 3937 beyitli Şem ü Pervane mesnevisi, aynı adı taşıyan diğer mesnevilerden son derece farklıdır. Konusu şöyledir:

Rum padişahı Jale'nin, yaşlanmış olmasına rağmen çocuğu olmamıştır. Allah'a dua ederek bu hasretini gidermesini ister. Bu duadan sonra Pervane isimli çocuğu dünyaya gelir. Müneccimler, çocuğun Şem isimli bir kıza âşık olacağı, bu yolda çok sıkıntılar çekeceği ama sonunda ona kavuşacağı yolunda kehanette bulunurlar. Pervane, bu kehanete uy-gun olarak, babasının yaptırdığı köşkün duvarında resmini gördüğü Şem'e âşık olur. Şem, Çin hükümdarı Fağfur'un kızıdır. Bütün vaktini bu resmin önünde geçiren Pervane'nin durumuna üzülen babası, onu bu aşktan kurtarmak için resmi duvardan kazıtır. Ancak bu Pervane'nin aşkını artırmaktan başka bir işe yaramaz. Pervane, sevgilisine kavuşmanın yollarını aramaya başlar. Sonunda bir sihirbazın yaptığı büyük bir kuşa binerek Çin ülkesine gider. Şem, tam da o sırada bir seyyahın kendisinin hikâyesini dinlemektedir ve ko-nuşmalarından Şem'in de kendisine âşık olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Pervane orta-ya çıkar ve iki âşık kavuşurlar. Ancak durumun öğrenilmesiyle Pervane zindana atılır. Bu-radan dâyenin yardımıyla kurtulan Pervane, bir kadın aracılığıyla Şem'le mektuplaşmaya başlar. Sonrasında Pervane'nin babası Jale, Şem'i babasından isterse de Fağfur buna razı olmaz. Bunun üzerine Şem saraydan kaçarak Rum ülkesine gider. Kızının kaçtığını öğrenen Fağfur, Rum ülkesine casus gönderir. Rum ülkesinde casusu tanırırlar ve ona işken-ce etmek isterler. Ancak şah Jale buna izin vermez ve casusu serbest bırakır. Jale'nin bu hareketinden etkilenen Fağfur âşıkların birlikteliğine razı olur. Fağfur 'un ölümü üzerine Pervane Çin tahtına geçer.

A-47/a-b

Biz ne ihvândan ne devrândan vefâlar görmüşüz

Rüzgâr-ı bî-mürüvetten cefâlar görmüşüz

Biz ne kardeşlerden, ne felekten sevgi görmüşüz. İnsaniyetsiz zamandan cefalar görmüşüz.

İhvan dostlar demektir ve şair hem dostlarından hem de felekten şikâyetçi olmuştur.

Zaman şaire insafsızca davranmış ve beklentilerini karşılık vermemiştir.

Şairin dostlarından beklentisi onun derdine ortak olması veya en azından aşkının kabul görüp anlaşılmasıdır.

Zamandan istenilen ise sevgiliye vuslattır.

Vurmamışken el Züleyhâ-yı zamânın zeyline

Yûsuf-âsâ sicne düşmüş iftirâlar görmüşüz

Zamanın Züleyha'sı eteğine el vurmamışken Yusuf gibi hapse düşmüş iftiralar görmüşüz.

Hz. Yakup Şam'dan Kenan'a göç eder ve İshak ile barışır. Yakup on bir oğlu içinde Yusuf'u bir başka sever. Bu durum kardeşler arasında kıskançlık yaratır. Yusuf, gördüğün rüyayı babasına anlatır. Yakup, ona, "Rüyayı kimseye anlatma" der. Kardeşleri Yusuf'u gezmeye götüreceklerini söyleyerek Yakup'tan güçlkle izin alırlar. Yusuf'u bir kuyuya atıp eve döndüklerinde babalarına, Yusuf'u kurdun kaptığını, geriye kanlı gömleğinin kaldığını söylerler. Yusuf bir kervancı sayesinde kuyudan çıkar. Köle olarak Mısır'a giden Yusuf'un güzelliği hemen duyulur. Mısır azizi Kitfir'in karısı Züleyha Yusuf'u görür görmez ona âşık olur ve onu satın alır. Yusuf, Züleyha'nın tüm yakınlaşma çabalarına rağmen Züleyha'dan uzak durur. Züleyha ise Yusuf'u elde edebilmek için türlü oyunlar oynar. Züleyha, çok güzeldir ama Yusuf nefesine yenilmez. Fakat Züleyha'nın yırtığı gömleği Efendisi görür ne

yapacağını, kime inanacağını bilemez. O sıra halk da Züleyha'nın bir köleye âşık olmasını ayıplar. Züleyha da kadınları toplar ve Yusuf'u gösterir onlara. Yusuf Züleyha'nın ısrarlarından korunmak, nefesine yenilmemek adına zindanı seçer. Zindanda kaldığı sürece kendine bahşedilen rüya tabiri yeteneğini kullanır. En son Mısır kralının rüyasını tabir eder ve ülkeyi kıtlıktan kurtarır. Tekrar mahkeme kurulur. Züleyha'nın şahitliği ile Yusuf kurtulur, devlette önemli bir makama getirilir. Diğer ülkeler kıtlıktan çok etkilenir. Kardeşleri de Kenan'dan gelir. Sonra Aziz'in Yusuf olduğunu anlarlar ve babalarına Yusuf'un gömleğini ikinci kez götürürler. Gömleği Yusuf'un yüzüne sürünce Yakup'un gözleri açılır. Hep birlikte Mısır'a giderler. Böylece, Yusuf'un rüyası gerçekleşmiş olur Züleyha'nın kocası ölünce Yusuf ile Züleyha evlenir. Mısır, Yusuf'un adaletinden çok memnun olur. Yakup'un ölmesiyle Yusuf Allah'a canını alması için dua eder, duası kabul olur ve ölür. Züleyha da buna dayanamayarak ölür.

Yusuf ile Züleyha hikayesine telmih vardır.

Ol kadar tahmîl-i men etmekte kim dünyâ bize

Sâyesinde kâm alıp gûyâ safâlar görmüşüz

Dünya bize o kadar yasağı yüklemekte ki sanki gölgesinde murat alıp eğlence görmüşüz.

Âşık için dünyanın yüklediği yasaklar hem Allah'ın emir ve yasakları hem de sevgilinin ortaya bir kanun misali koymuş olduğu kurallardır.

Allah yüce kitap Kuran-ı Kerim' de Müslümanların uyması gereken kuralları haram ve helal olarak adlandırmış bu kuralların dışına çıkılmasını yasaklamıştır. Bu dünya üzerindeki tüm Müslümanlar için geçerli olan kurallar bütünüdür. Kişiye özgü değildir.

Sevgili tarafından konulan kurallar ise sadece âşığa mahsustur. Âşık dışında kimseyi ilgilendirmez. Dünyayı bir ağaca benzeten âşık bu ağacın gölgesinde eğlenmemiştir.

Hiç birinde bulmadık bir şemme-i sıdk u vefâ

Biz felekte türlü türlü âşinâlar görmüşüz

Hiç birinde bir küçük doğruluk ve vefa bulmadık. Biz dünyada türlü türlü tanıdıklar görmüşüz.

Âşğın şikâyet ettiği genel anlamda sevgili dar anlamda dostlarıdır.

Âşık her şeyden önce doğruluk ve vefa sahibi biridir. Bu nedenle karşıdaki insanlardan da bunu beklemektedir. Âşık dünyada türlü türlü tanıdık görmesine rağmen en önemli hasletler olarak kabul ettiği doğruluk ve vefayı görememiştir.

Vefasızlık sevgilinin, olmayan doğruluk ise dostların bir özelliği olarak düşünülebilir.

Şâm-ver ü men-hıttâ-i hüsnün temâşâ etmişiz

Dil-rubâlar dilber-i ‘âlem- behâlar görmüşüz

Ey akşamın sahibi, güzelliğini istiğfar edip seyretmişiz. Gönül alıcılar, âleme kıymet veren sevgililer görmüşüz.

İlk mısradaki sevgili övülmüştür. Sevgiliye akşamın sahibi denilmesinin sebebi sevgilinin yüzünün gündüz güneşe gece aya benzemesindedir. Sevgili o denli güzel yaratılmıştır ki, âşıklar dualar ve istiğfarlar edip bu güzelliği seyrederek.

Retk u fetk-i dehr ile uğraşmışız tûl-i zaman

Çilekeşler çileler müşkül-küşâlar görmüşüz

Zamanın çokluğunda dünyanın yırtığını onarmakla uğraşmışız. Çileler, çile çekenler zorluk açıcı işler görmüşüz.

Dünyanın yırtığını onarmak kolay bir iş olarak anlaşılmamalıdır. Şair bunu yaparken türlü meşakatlere katlanmıştır. Bu yırtığı onarmak işleri düzene koymak şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu olmuşuz işleri düzene koymaya şair bunu yaparken türlü çileler görmüş, zor işlerin üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Gerçi çok âfetle hem-bezm-i safâ olduksa da

Her birinden başka başka bin belâlar görmüşüz

Gerçi çok güzelle mutluluk meclisinde beraber olduksa da her birinden başka başka bin belalar görmüşüz.

Mutluluk adına kurulan bir mecliste şair, birçok güzelle konuşma ve görüşme imkânı yakalamıştır. Ama bu mutluluk meclisinde mesut bir konuşma imkânı yakalamaya çalışan âşık ne yazık ki, her bir güzelden ayrı ayrı belalar görmüştür.

Her bir güzelden ayrı bin bela görmesi de âşığın içinde bulunduğu göstermesi açısından önemlidir.

Rengini beyhûde mi tahvîl kıldı mûy-ı ser

Dâr-ı gurbette husûsâ ibtilâlar görmüşüz

Başımın saçları boşuna mı rengini değiştirdi? Gurbet kapısında ayrıca belaya uğraşımız.

Âşığın saçını siyahken beyaz çeviren iki önemli vardır: Birincisi gurbet kapısında olmasıdır.

Âşığı sevgili dışında daha doğrusu onun bulunduğu yer dışındaki her mekân gurbettir. Bu kapı arkası olsa bile gurbet olarak kabul edilir. Sevgiliden ayrı kalmaya tahammül edemeyen âşık bu durumda elde ayaktan düşer saçları beyaza döner.

İkinci unsur ise, âşığın belaya uğramasıdır. Bu bela aşkın belasıdır. Sevgili tarafından âşığa şeker görünümünde bir zehir gibi zerk edilir.

Yoktur ammâ hiç birinde FENNİYÂ reng-i bakâ

Cennet-âsâ gülşen-i nüzhet-fezâlar görmüşüz

Ey Fennî cennet gibi bol sulaklı gül bahçeleri görmüşüz. Ama hiç birinde bir tutamın rengi yok.

Sevgilinin bulunduğu, salındığı her yer âşık için cennet kabul edilir. Bu mekânlar gül gibi kokan sevgilinin gül yanağının olduğu gül bahçeleridir. Ama âşık için buraların da ehemmiyeti yoktur. Âşık gül bahçesinde sevgili ile olmayı hayal eder ve bir tat alamaz.

Cennet ile renk olmaması arasında tezat vardır.

A-47/b

CLI

Bize sâkî-i devrân mey değil bir kâse hal vermez

Bes ye'sin keyfini ammâ ki her câm-ı evel vermez

Bize zamanın içki dağıtıcısı bırak içkiyi bir kâse keyfiyet vermez. Ümitsizliğin keyfini ama her arzu kadehi vermez.

Zamanın içki dağıtıcısı yani sakisi sevgilidir. Saki âşığa yüz çevirdiğinden mecliste ona içki vermez. Diğer meclis azalarına ise içkiyi bol bol dağıtır. Sıra âşığa geldiğinde ise içkiyi vermeyi bırak bir kâse dolusu keyfi bile çok görür.

Âşığın bu mecliste amacı içki içmek değildir. O sevgili ile aynı mecliste bulunmaktan dahi hoşnuttur; ama sevgili bunu bile âşığa çok görür ve yaptıkları ile âşığın keyfini kaçıır.

Şair bu durumda ümitsizlik şarabından içer ve bu şarap arzu şarabından daha çok baş döndürüp keyfiyet verir.

Cihânın her huzûzâtında bir gam-ı müstetir yoksa

Dehân-ı tıfla hıttân-ı felek her dem ‘asel vermez

Dünyada her insanın hoşuna giden şeyde saklı bir hüziün vardır yoksa küçük çocuğun dudağına felek her zaman bal vermez.

Küçük çocuk burada âşıktır. Felek ise sevgilidir. Felek çocuğun dudağına bir tutam bal çalar ve bununla avunmasını ister. Bal sevgilinin can veren dudağıdır.

Bu can veren dudak bir zaman sonra azar ve paylamalarla âşığın dünyasını yıkacak ve can alır olacaktır. Hoşa giden bal bir zaman sonra hüziün saklı bir zehre dönecektir.

Ya dendânın söker ya gasb eder zevki dimağından

Felek nân-pâreyi ehl-i kemâle bî-bedel vermez

Zihninden ya zevki çalar ya dişini söker. Felek ekmek parçasını olgun kimselere karşılıksız vermez.

Felekten şikâyet eden şair feleğin insana yaptıklarına örnekler vermiştir. Feleğin âşığın zihninden zevki çalması onun vuslat sevincini bitirmesidir.

Dişinin sökülmesi ise artık konuşma yetisini kaybetmesidir.

Nigâh-ı âzmâyişden geçirdim tam otuz yıldır

Tereffu’ hakkını ‘asrın kibârı bî-cedel vermez

Tam otuz yıl tecrübe bakışını geçirdim. Asrın büyüğü yükseğe çıkma hakkını konuşmada kavga etmeden vermez.

Asrın büyüğü sevgilidir. Sevgili âşıktan âşık için kavga etmesini, mücadele etmesini, bir çaba ve uğraş içinde olmasını beklemektedir. Kavga edilen kişi ise ağyar ya da rakiptir.

Bu kavgayı nigah sözünden yola çıkarak sevgilinin bakışı olarak da ele alabiliriz. Sevgilinin nigahını çevreleyen kirpikler âşığı öldürme konusunda kendi içlerinde de kavgaya tutuşmuş olabilir.

Otuz yıl gibi bir süre veren şair hem kendi tecrübe kazanmış hem de sevgiliye tecrübe kazanmıştır. Bu tecrübe ölme ve öldürme konusundaki tecrübedir.

Sıklma nûr-ı dîdem ‘arz-ı dîdâr ile serbest ol

Temâşâ-yı cemâlin çeşm-i müştaka kesel vermez

Gözümün nuru yüzünü sunmada sıklma, serbest ol. Yüzünü seyretmek arzu ve iştihak gösteren gözlere tembellik vermez.

Sevgili aslında hiçbir konuda sıkılmaz ve sıkıntı içine girmez. Onu bu şekilde gören ve hisseden âşıktır. Yoksa sevgili her konuşa serbesttir. Asıl sıkılan ve sıkıntıya düşen âşıktır. Âşık sevgilinin güneş yüzünü gördükten sonra kendinden geçecek ve söz konusu ettiği dara kendisi düşecektir.

Sevgili güneş yüzünü sıkılmadan ve çekinmeden sunduktan sonra yüzünü seyretmek için can atan âşığın gözleri parlar ve içinde bulunduğu tembellik halinden sıyrılarak canlanır.

Huzûra emr ü fermân ile gelsin ‘abd-i memlukîn

Sen ey serasker-i hûbân ayağa gitmek el vermez

Kulların huzura emir ve ferman ile gelsin. Sen ey güzellerin en önde geleni ayağa gitmek el vermez.

Kul âşık, efendi sevgilidir. Efendinin huzuruna ancak o emrederse çıkılır herkesin bu huzura kabul edilmesini beklemek boşunadır.

Âşık için sevgili güzellerin en birincisi ve başı çekenidir. Nasıl ki, bir efendi kulun ayağına gitmezse sevgilini de bir âşığın ayağına gitmesini beklenemez.

Ayak burada içki olarak düşünülecek olursa kurulan mecliste içkiyi sunan sevgilini yanına gidip içkiyi almak onun gelmesini beklememek anlamı da çıkar.

Cevâb-ı ‘arz-ı hâli ‘acizânem kalmasın meskût

Ki Mûrun sohbeti Şân-ı Süleymâna hâlel vermez

Halimin cevabı beceriksizce söylenmemiş olsun. Karıncanın sohbeti Süleyman’ın şanına bozukluk getirmez.

Süleyman aleyhisselam, Beyt-ül-Makdis’in inşasını bitirince, Allah Teâlâ’dan, takdirine uygun hüküm ile hükmetmeyi nasip etmesini istedi. Bu ona verildi. Kendisinden başka bir kimseye verilmeyen bir mülk ve saltanatın, kendisine verilmesini de istedi. Bu da ona verildi. Beyt-ül-Makdis’in inşasını bitirince, bu mescitte sırf namaz kılmak için gelen kimsenin, buradan, anasından doğduğu günkü gibi günahlarından temizlenmiş olarak çıkmasını diledi.

Resulullah efendimizin ümmetine de, bu mescitte namaz kılmak çok sevap olmuştur. Nitekim hadis-i şerifte; (Mescid-i Haram’da kılınan namaz, yüz bin namaza; benim mescidimde kılınan namaz, bin namaza; Mescid-i Aksa’da kılınan namaz beş yüz namaza denktir) buyuruldu.

Süleyman aleyhisselam, Mescid-i Aksa’ya, Musa aleyhisselamdan beri nesilden nesile geçerek gelen Ahit sandığını koydu. Bu durum, Beyt-ül-Makdis’in Buhtunnasar tarafından yıkılmasına kadar devam etti. Buhtunnasar, Kudüs’ü alınca, şehri yakıp yıktı. Mescid-i Aksa’da bulunan altın, gümüş ve diğer mücevherleri alıp, Babil’e götürdü.

Süleyman aleyhisselamın, cinler tarafından dokunmuş olan bir yaygısı vardı. Kendisi ve ordusu bu yaygının üzerine çıkar, rüzgâr onu emredilen yere götürürdü. Sabahtan öğleye kadar bir aylık, öğleden akşama kadar da bir aylık yol kat ederdi. Ayrıca rüzgâr, duymak istediği sesleri de Süleyman aleyhisselama getirirdi.

Süleyman aleyhisselamın ordusundaki vazifeliler, yemek kaplarını ve malzemelerini de yanlarına alır, ihtiyaç oldukça yemek yapar, ekmek çıkarırlardı. Bu

şekilde havada seyahat ederlerdi. Yine bir gün emir verilip, Süleyman aleyhisselam ve ordusu, İran'daki İstahar şehrinden Yemen tarafına hareket etti.

Süleyman aleyhisselamın ordusu daha sonra Taif'te Sedir vadisine, sonra da karıncaların çok olduğu Neml vadisine ulaştı. Süleyman aleyhisselamın ordusunun, kendilerine doğru geldiğini gören karıncaların reisi durumundaki dişi bir karınca, arkadaşlarını ikaz edip dedi ki:

- Ey karıncalar! Süleyman aleyhisselam ve ordusu bize doğru geliyor. Çabuk yuvalarınıza girin! Bilmeden üstünüze basıp sizi öldürebilirler.

Bunun üzerine, karıncalar, reislerinin sözüne uyarak yuvalarına girdiler.

Karıncı, Süleyman aleyhisselama itaat etmekle memurdu. Elbette itaat ettiği zatı, onun fazilet ve adaletini bilirdi. Karıncalarda, Allahü Teâlâ'nın ihsan ettiği bir anlayış vardır. Çünkü onlar, faydalarına olan şeyleri bilirler. Mesela, yuvalarına götürdükleri buğday tanesini, çimlenmemesi için ikiye bölerler. Fakat kişniş otunu dört parça yaparlar. Çünkü kişniş otu, iki parça olursa tekrar bitip büyür.

Süleyman aleyhisselam, dişi karıncanın, ayet-i kerimede beyan buyurulan sözünü, uzaktan duydu, tebessüm etti. Bunun üzerine, karıncalar yuvalarına girinceye kadar, ordusunu vadiye bırakmadı.

Hayvan bile reisi bulunduğu topluluğu korumaya çalışıyordu. İnsan için, karıncanın bu davranışında ibretler vardı. Zira insan da emri altındakileri korumalıydı. Çoban, güttüğü sürüyü her türlü tehlikeye karşı nasıl koruyorsa, cemiyetteki idareci olanlar da, idare ettikleri kimseleri korumalıydılar.

Süleyman Peygamber ve karınca hikayesine telmih vardır.

CLII

A-47/b

Sohbet-i 'arif-i âgâh ile ârâm ederiz

Zevk alır şevk alır hâsılı bayrâm ederiz

Kalbi uyanık bilgili kimselerin sohbeti ile durup dinleniriz. Zevk alır, şevk alır, bayram ederiz.

Bilgili, kalbi uyanık kimseler âşığın ehli dil olarak kabul ettiği ve değer verip sohbetlerinde bulunduğu kimselerdir. Bunlar eşyanın hakikatini anlamış kimselerdir. Âşık da bu sohbetlerden çok mutlu olmaktadır.

Değiliz vâsıta-i savt-ı hurûfa muhtaç

Yâre ahvâlimizi bî-sühân i'lâm ederiz

Harflerinin sesinin aracılığına muhtaç değiliz. Durumumuzu sevgiliye sözsüz bildiririz.

Kalbin uyanık olması zikir ile meşgul olmak, gaflette olması da ondan uzak kalmaktır. Zira zikir gafleti izale eder.

Demek ki, kalbi, haram nazardan, yalandan, gıybet, kin ve haset gibi ahlak-ı seyyieden muhafaza edip, onun ıslahına çalışmak ve onu marifetullah, muhabbetullah, ubudiyet ve zikir ile “kalbi selime” kavuşturmak, insanın en mühim ve hayati vazifelerinden biridir.

Eyleriz hâtır-ı ahbâba ri'âyet her bâr

Vakt olur hasmı da şermende-i ikrâm ederiz

Her yükü, ahbapların hatırına hoş karşılırsınız. Zaman olur düşmanı da yaptığımız ikramla utandırırız.

“Rahman’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara lâf attığında (incitmeksizin) «Selâm!» derler (geçerler).” (Furkân 63).

Peygamber Efendimiz (Sav) şöyle haber verir:

“–Sizden biri, Ebû Damdam gibi olmaktan âciz midir?” diye sual eden Allah Resul’üne oradaki sahabeler:

“–Ebû Damdam kimdir?” diye sordular. Resul-i Ekrem -sallâllahu aleyhi ve sellem- Efendimiz de şöyle buyurdu:

“–Sizden önceki kavimlerden birine mensup biriydi. «Bana hakaret eden ve dil uzatarak gıybetimi yapan kimselere hakkımı helâl ediyorum.» derdi.” (Ebû Dâvud, Edeb, 36/4887). Ayet ve hadisi anımsatılmıştır.

Cühelâyı edip insân sırasında tecrîd

Fuzalâyız fuzalâ kadrini i'zâm ederiz

Cahilleri insan sırasında yalnız bırakırız. Faziletliyiz, faziletin kıymetini büyük biliriz.

“En faziletli sadaka, dilini tutmaktır.” (Deylemi).

“En faziletli sadaka, ilim öğrenip, başkasına da öğretmektir.” (İbni Mace).

“En faziletli mümin, en akıllı olandır.” (İ. Gazali).

“En faziletli amel, seni yoklamayanı yoklamak, seni mahrum edene vermek, sana kötü muamele edene af ile muamele etmektir.” (İ. Ahmed). Hadislerine telmih vardır.

Va'd-i Urkûb'u hakikatte cinâyet sayarız

Bî-vefâ bulduğumuz herkesi ithâm ederiz

Urkub vadini gerçekte cinayet sayarız. Vefasız bulduğumuz herkesi suçlu sayarız.

Âşık vefasızlığından dolayı sevgiliyi suçlu saymıştır.

Merd-i ciddîyi sitâyîşde kusûr eylemeyiz

Süfehâyı hedef-i nâvek-i düşnâm ederiz

Ciddi insanı övmeye kusurlu bulmayız. Müsriif ve günahkâr kimseleri sövme okunun hedefi haline getiririz.

İslâm, bütün ibadetlerde niyeti şart koşmuştur. Niyyet, müslümanın neyi, niçin, ne zaman, nasıl ve ne gaye ile yaptığının bilincinde olmasıdır. Dolayısıyla müslüman şuursuz, faydasız ve gayesiz bütün hareketlerden sakınır: İsrâf da lüzumsuz ve gayesiz harcamalardır ve bunun için müslümana yasaklanmıştır: “*Ey Âdem Oğulları! Her namazınızda süslü elbisenizi giyinin. Yiyin, için israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*”(A`raf 7/31). Ayetine telmih vardır.

Eşk-i hûnîmizi eylemesinler ta'yîb

Mey-i gül-fem ile def'i gam-ı eyyam ederiz

Kanlı gözyaşımızı ayıplamasınlar. Gül renkli içki ile günlerin gamını def ederiz.

Renklerin buluştuğu bu beyitte içki, gül ve gözyaşı kırmızı renktedir. Âşık ağladığı için ayıplanmamasını istemektedir. Hasretten dolayı kanlı gözyaşları dökmektedir. O kadar acı çeker ki, gül renkli şarapla bir nebze olsun gam ve bela dolu günlerini defetmek istemektedir.

Eşk, hun, gül, fem arasında tenasüp vardır.

Çekeriz başa girîban-ı abâ-yı dehri

Şive-i şâm-ı garîbân ile akşam ederiz

Dünyanın kaba kumaşının yakasını başımıza çekeriz. Gariplerin akşamının konuşmasıyla akşam ederiz.

Dünyanın kaba kumaşını başa çekmek dünyanın dertleriyle uğraşmak manasındadır.

Sevgililerin dertleriyle hem dert olan âşıklar da bir araya gelerek söyleşirler ve sabah akşama; akşam da sabaha döner.

Aba sözünden yola çıkarak beyitte tasavvufi anlam da verilebilir. Âşık dervişlere ait bu kaba kumaşı üzerine alarak ve hatta içine giyerek dünyaya ait nesnelere vazgeçmiş de olabilir.

Rûzigâr âteşi itfâ edecekmiş gûyâ

Âh ile tesliyet-i hâtır- nâkâm ederiz

Güya, rûzgâr ateşi söndürecekmiş. Ah ile avutarak muradına kavuşturmayız.

Rûzgâr rakip, ateş âşığın gönlünde aşk ateşiyle yanan vuslattır. Rakip bu duruma engel olup bu ateşi söndürmek ve âşığa vuslat yolunu kapatmak ister. Fakat âşık edeceği ahlarla bu ateşi daha çok hararetlendirip rakibe fırsat vermez.

CLIII

A-47/b

Gözünde nem yüzünden ‘âşıkın âsâr-ı gam gitmez

Serinden sarsar-ı sevdâ derûnundan elem gitmez

Âşığın gözünde nem, yüzünde gamın öç almaları, başından sevda kasırgası, içinden keder gitmez.

Âşığın genel özelliklerinin verildiği bu beyitte âşık; gözünde nem olan, başından sevda kasırgası eksik olmayan, içinden keder gitmeyen birisidir.

Âşık bu denli azap içinde olmasına rağmen hiçbir zaman sevgiliden öç almak istemez. Aslında âşık rakip veya ağyardan da öç almak peşinde değildir. Onlara uzaktan uzağa sitemlerde bulunur ya da şikâyet eder.

Âşıktan öç alan ise gamdır. Bu öç alma ise yüzünde beliren kırışıklıklardır. Genç ve taze birisi olmasına rağmen âşığın beli bükülmüş ve yüzünde çizgiler oluşmuştur.

Bu çizgilere de sevgilinin bakışlarında saklı kirpikler de sebebiyet vermiş olabilir.

Ne cânibde bedîdâr olsa bir ebr-i zalâm-engîz

Gelir başında kışlar ehl-i derdin hayli dem gitmez

Bir karanlık koparan bulut ne tarafta görünür olsa dert ehlinin gelir başında kışlar hayli zaman gitmez.

Karanlık saçan ya da koparan bulutun gelmesi bir güneş olan sevgilinin ortadan kaybolması demektir. Çünkü kara bulutlar olduğu zaman güneş kendisini gizler. Âşığın nazarında bunlar rakiptir. Rakibin ortaya çıkmasıyla güneş kaybolur.

İşin kötü tarafı ise bin bir nazla ortaya çıkan sevgilinin yani güneşin çok kısa kalması, kara bulut olan rakibin ise daha uzun süre ortalarda gözükmesidir.

Kışlar sözcüğü iki anlamlıdır. Birincisi mevsim olarak kış, ikincisi ise bir yere karar edip uzun süre kalmak anlamındadır.

Haberdâr olma hiçbir ‘ilm ü fenden râhat olmak istersen

Edîbin ensesinden sille-i cevri ü sitem gitmez

Rahat olmak istersen hiçbir ilim ve fenden haberin olmasın. Terbiyeli kimsenin ensesinden sitem ve eziyetin tokadı eksik olmaz.

Diğer beyitlerde devamlı olarak ilim ve fennin yüceliğinden ve öğrenilmesi gerektiğinden bahsede şair, bu beyitte tam tersi bir görüş içindedir.

Rahat olmak adına ilim ve fenni istemeyen Fennî, terbiyeli olan kimselerin de türlü eziyet çektiğinden yakınmaktadır.

Beyit elbette ki, yanlışı verip doğruyu anlatmak tarzında tam tersi bir anlamda da yazılmış olabilir.

Efâzıl meşrebince kâm-rân olmaz husûsiyle

Kef-i ‘uşşâka keyfince dolu bir Câm-ı Cem gitmez

Mümtaz ve çok bilgili kimseler huyca herkese ait olmayanla mutlu olmaz. Âşıkların avuncuna keyfince dolu bir Cem’in kadehi yetmez.

Pişdadiyan sülalesinin ünlü hükümdarı Cemşit, bol bol asma diktirerek meyvelerinin halka dağıtılmasını emreder. Fakat bir senenin mahsulü çok olunca, halk tarafından kapalı kaplarda saklanan üzümlerin bazıları değişik bir tat alır; sırası acıdır ve zehirli sanılıp içilmez. Rivayete göre Cemşit’in en güzel ve en gözde cariyesi, şiddetli baş ağrıları çekmektedir. İyice canından bezen cariyeye, bu zehirli sudan içip canına kıymak ister. Fakat zehir sanıp içtiği şey onu öldüreceğine diriltir ve neşeli bir uykuya dalar. Uyandığında baş ağrısı kalmamıştır ve ruhunun dinlendiğini hisseder. Durumu Cemşit’e anlatır. Cemşit şırayı denedikten sonra ona “Ab-ı Hayat” (hayat suyu) adını verir.

Cem hikayesine telmih vardır.

Hayât-ı müste’ârı ‘ârif âgâh eder takdîr

Sağ oldukça dilinden bir nefes şükr-i ni’am gitmez

Emanet alınmış hayatı bilgili olan haberdar olup kıymetini verir. Sağ oldukça dilinden her nefes nimetlere şükür etmesi eksik olmaz.

“Cenab-ı Hakk’ın nimet ve ihsanını dile getirmek şükürdür.” (Münâvi).

“De ki: ‘Sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve gönüller veren O’dur. Ne az şükrediyorsunuz!’” (Mülk 23).

“İçmekte olduğunuz suyu da söyleyin bana! Onu buluttan indiren siz misiniz, yoksa indirenler biz miyiz?” (Vâkıa 68-69). Ayet ve hadisine telmih vardır.

Çıkar dünyâya âit ihtisârı dilden ey Fennî

Bilirsin tenk-nâ-yı kabre bu hayl ü hüşm gitmez

Ey Fennî, gönlünden dünyaya ait hırsları çıkar. Kabre öfke ve hiddetin gitmeyeceğini bilirsin.

“Dünya dünya dediğiniz nedir ki! Bir oyun ve eğlenceden ibaret değil midir? Ahirete gelince, işte esas hayatın bütün lezzetiyle yaşanacağı yer orasıdır.” (Ankebut 64).

“Ve o kimseler ki, harcadıkları zaman ne israf ederler ve ne de cimri davranırlar, ikisi arası bir yol tutarlar.” (Furkan 67).

“Mal ve evlatlarınız dünya hayatının süsünden ibarettir. Fakat hayırlı ameller ise, Rabbinin katında hem sevap hem de gelecekte ümit açısından daha hayırlıdır.” (Kehf 46).

“Kendilerini Allah yoluna adanmış öyle fakir kimseler vardır ki, kanaatlerinden dolayı, bilmeyenler onları zengin zannederler. Sen onları simalarından tanırsın, yüzsüzlük edip de kimseden bir şey istemezler.” (Bakara 273).

“Ey iman edenler! Ne mallarınız ne de evlatlarınız sizi Allah’ı hatırlamaktan alıkoymasın. Kim malı ve evladı sebebiyle Allah’ı unutursa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.” (Münafigûn 9).

“Mallarınız da evlatlarınız da sizin için ancak bir imtihan vesilesidir. Büyük mükâfat ise Allah nezdindedir.” (Teğabun 13).

“Dünya hayatını ve onun süsünü isteyene, yaptıklarının karşılığını dünyada tamamen veririz. Hiçbir haksızlığa uğratılmazlar.” (Hud 15).

“İstiğfar ettiğiniz taktirde Allah, sizin mallarınızı da oğullarınızı da çoğaltır; size bağlar, bostanlar verir, size ırmaklar akıtır.” (Nuh 12).

“Allah’ın kendilerine kereminden verdiklerini hayır yolunda harcama konusunda cimrilik gösterenler, mallarının kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, aksine o, onlara pek fena bir netice doğurur. O cimrilik ettikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Siz kimden neyi kıskanıyorsunuz! Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Âl-i İmran 180) Ayetlerine telmih vardır.

CLIV

A-48/a

Fikr-i vashnla ne kâşâne ne külhân biliriz

Dil-i gam-dîdemize kûyunu mesken biliriz

*Sana kavuşmanın fikriyle ne saray ne virane yerler gözümüze görünür.
Mahalleni gam dolu gönlümüze ev biliriz.*

Eğer âşığın gönlünde vuslat yani sevgiliye kavuşma varsa âşık için saray da virane de gözünde birdir. Onun içindeki vuslat ateşi bunları bir görmesine sebep olur.

Âşık için sevgilinin mahallesi gam dolu gönlüne en güzel mekândır. Ondan başkasında gözü yoktur.

Korkarız âhara ısmarlamağa gönlümüzü

‘Âşıkız dâire-i ‘aşkını me’men biliriz

*Gönlümüzü senden başkasına kaptırmaya korkarız. Âşığımız, aşkının dairesini
en güvenilir yer biliriz.*

Aslında âşığın gönlünü başkasına kaptırma gibi bir korkusu yoktur. O aşkında sebat gösteren kararlı biridir. Korktuğu ise sevgilinin gönlünü bir başkasının çalmasıdır.

Bu beyitte sevgiliye bir korku verilmek istenmiştir. Vefasızlıkta daha ileri dereceye varacak olursan bir başkası gönlümü çalabiliriz denilmek istenmiştir.

Sevgilinin aşkı bir daire misali âşığı kuşatmıştır. O dairenin bir adım dışı bile âşık için tehlikelerle doludur. Bu yüzden bu daire dışına çıkmak istemez.

Bir nigehle nice bin fitne edersin îkâz

Seni ey gözleri âhû küçükten biliriz

Bir bakışla bin türlü fitne edip uyarırsın. Ey gözleri ceylan biz seni küçüklükten tanırız.

Sevgiliyi çok küçüklüğünden beri tanıyan âşık onun her haline vakıf olan kişidir.

Gözleri ceylan gözü gibi güzel olan sevgili sadece bir bakışıyla bin türlü fitne çıkarır ve âşıklar arasında kargaşaya sebep olur.

Aslında bu tamam olmayan ikaz işaretinde olan bir bakıştır. Belki bir yarım bakıştır.

Eyleme tercüme-i hâlini nakl ü tasvîr

Ne çiçek olduğunu tâ temelinden biliriz

Halinin durumunu anlatıp durma. Ne çiçek olduğunu kökünden biliriz.

Sevgili hiçbir zaman âşığa ahvalini anlatmaz. Çünkü âşık onun çocukluğunu dahi bilmektedir. Bir çiçek gibi olan sevgiliyi gonca haldeyken görmüş âşık olmuş ve bir güle dönmesini müşahede etmiştir.

İkinci bir anlam olarak âşık kendi içine dönüp kendisine seslenmiş olabilir. Sevgiliye devamlı halini anlatması toprağa atılan bir çiçek zamanından beri gelmektedir. Âşık sevgiliyle artık o kadar içli dışlı olmuştur ki, halini anlatıp tasvir etmesine gerek yoktur.

Ne zamân olsa müyesser açılır her müşkil

Bûs-ı dâmânını yârin mütayemmen biliriz

Ne zaman kolaylık olsa her zorluk açılır. Yârin eteğini öpmeyi uğurlu sayarız.

“Zorlukla beraber kolaylık vardır. Evet, zorlukla beraber kolaylık vardır.”
(İnşirah 94/5-6). Ayeti hatırlatılmıştır.

Yâri meh-pâre ile eyleme tavsîf a kalem

Biz o hurşîd-i cemâli daha rûşen biliriz

A kalem o ay parçasını yazmaya çalışma. Biz o güneş yüzlüyü daha parlak biliriz.

Şairin elindeki kalem o ay yüzlü sevgiliyi tasvir etmeye kakışsa da yetersiz kalır. Kalem ne kadar parlak anlatmaya kalkacak olsa da âşık kalemin anlattığından daha parlak olarak bilip anlayacaktır.

Sevgilini yüzü kalemin anlattığından fersah fersah parlak ve ışıltılıdır.

Mübalağa yapılmıştır.

Âtîfetli güzeli söyleyişinden tanırız

FENNİYÂ kebg-i hırâmâmı sesinden biliriz

Şefkatli güzeli söyleyişinden tanırız. Ey Fennî, salınarak ve nazlı yürüyen keklîği sesinden biliriz.

Sevgilinin kuşlardan keklîğe benzetildiği bu beyitte keklîkler, hayatlarını doğdukları topraklarda geçirirler. Yavrular büyüyünce de ana-babalarını terk etmezler. Ürkütülmedikleri takdirde yürüyerek tavuklar gibi besin ararlar. Tehlike halinde gürültülü şekilde kanat çırparak havalanır ve çok hızlı uçarlar. Otlar arasında açtığı çukurlarda barınır. Dişinin yavrulara karşı muhabbeti çok fazladır.

CLV

A-48/a

Hazret-i Pîre eryemen nuhbe-i emsâl olamaz

Mazhar-ı himmet olmayan nâ'il-i âmâl olamaz

Hazreti Pire ermeyen örnek, seçkin kişi olamaz. Ciddi gayret göstermeyen arzularına kavuşamaz.

Hazreti pirin kim olduğu beyitte açık değildir. Bu sevgili olabileceği gibi, gerçek bir tekke şeyhi ya da Hazreti Muhammet olabilir.

Seçkinliğin ölçüsü bu beyitte pire kapılanmak olarak verilmiştir. Bunun için de ciddi gayret lazım geldiği vurgulanmıştır.

O himmetle leyl ü nehâr ederler ‘arz-ı iftikâr

Ebr-i güher-bâr-ı bahâr cûduna timsâl olamaz

O gayretle gece gündüz fakirliğini açığa vururlar baharın inci saçan bulutunun cömertliğine örnek yoktur.

Pirin cömertliğinin anlatıldığı bu beyitte pire kapılanmak isteyenler hem gönül hem de maddi anlamda aç olan kimselerdir.

Buna mukabil pir baharda yağın nisan yağmurları gibi cömertlik sergilemekte, ona kapılanmak isteyenleri geri çevirmemektedir.

Odur yapan seni beni seviştiren cân u teni

Halka-i gerdûn-ı denî destine hâlhâl olamaz

Can ve teni seviştiren seni beni yapan odur. Alçak dünyanın halkası eline ayak bileziği olamaz.

Maddi anlamda dünya nimetlerinden vaz geçildiği bu beyitte canı ve teni buluşturan sen ve beni biz yapan pirdir.

Can ve tenin buluşması insan-ı kâmil olarak düşünülebilir. Kişilerin sen ve ben olmaktan biz olması ise birlikteliğin yekvücudun tezahürüdür.

Ayrıca can ve tenin birleşmesi de tek vücudluğun ispatıdır.

Bahşîşidir nân ü nemek bendesidir ins ü melek

Tâs-ı muâlla-yı felek lûtfuna mikyâl olamaz

İnsan ve melek ekmek ve tuzun kölesidir, bahşîşidir. Feleğin yüce tası lûtfuna ölçek olamaz.

İnsan ve yine şairin insan gibi gördüğü melekler dünyaya ait olan ekmek ve tuzun peşindedir. Bunlar onların dünyalıklarıdır.

Pire kapılanan kişi ise bunlardan vazgeçer. Dünyalığı bir tarafa bırakır. Pirin ise lûtfu o kadar büyük ve yücedir ki, dünya bir tas olsa bile onun vereceklerini içine sığdıramaz.

CLVI

A-48/a

‘Âşıkız âh-keşiz ‘aşk ile nâlânız biz

Bülbül-i nağme-serâ zîb ü gülistânız biz

Âşığız, ah çekeriz, aşk ile ağlayanız biz. Şarkı söyleyen bülbülüz süs ve gül bahçeyiz.

Âşıkların vasıflandırıldığı bu beyitte âşık ah çeken, ah ile ağlayan kişidir. Âşık aşk bahçesinde aşkın nağmeleri söyleyen bir bülbüldür.

Bu aşk bahçesi süslüdür ve gül misal gül kokmaktadır.

Âşıklığın karı ah çekmektir. Bu durum âşıklığın şanındandır. Aşk ile ağlamak da bu halin içindedir.

Bülbül âşıktır. Bu kadar derdin içinde olmasına mukabil sevgilisi için şarkı söylemektedir.

Nalan ile ah, bübül ile nağme ve gülistan arasında tenasüp vardır.

Vech-i dildâr bize vâsita-i ‘ibrettir

Sâni-i bî-bedelin sun’una hayrânız biz

Sevgilinin yüzü uyanıklığa sebep olan dersin aracıdır. Biz sanatkârca ve karşılıksızca yapılan esere hayranız.

Sevgili eğer bir mektep olarak düşünülecek olursa bu mektebin ilk dersi sevgilinin yanağı olacaktır. Bu yanak âşık için uyanık kalmasına vesile olmuştur. Çünkü yanak güneş gibi parlayan bir yanaktır ve âşığın gözünü kamaştırmaktadır.

Sevgilinin her tarafı olduğu gibi yanağı da Allah tarafından sanatkâr bir üslupla ve karşılık beklemeden yapılmıştır.

Bu sıfat Allah’ın yaratma sıfatına delildir.

Sînemizde suver-i kîn ü ‘adâvet ma’dûm

Rûy-ı âyîne gibi sâf -zamîrânız biz

Göğsümüzde düşmanlığın ve kinin boynuzu yok. Biz tunç ayna gibi temiziz.

“Size geçmiş milletlerin haset ve kin hastalığı sirayet etti. Bunlar kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saçı kazırlar demiyorum. Dini kazıyıcıdırlar. Nefsimi kudret elinde tutan Zat’ı Zülcelâl’e yemin ederim ki, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selâmı yayınız.” (Tirmizî, Kıyâme, 57). Hadisi anımsatılmıştır.

Ferş-i rû eyleriz ikdâm-ı ahillâya fakat

Çeşm-i a’dâya göre hâr-ı muğaylanız biz

En hatırlı dostlarımızla ilerleyip yeryüzünü aşarız; fakat biz en zalim göze göre deve dikeniyiz.

Hatırlı dostlar âşık için âşığın derdini paylaşan onunla yol arkadaşlığı eden kişilerdir. Bu kişilere âşık bir zaman sitem etse de çoğu zaman onları sever. Bu dostlarla âşık her şeyini paylaşır. Yeryüzünü aşmak sözünden zamanın dostlar için durması ve zamanın akıp gitmesi anlaşılabilir.

Rakibin ise gözleri zalimdir ve âşığı deve dikenini gibi görür.

Biz ehıbbâ-yı vefâdârı rıyâsız severiz

Bende-i muhlıs-ı yârân-ı sadıkânız biz

Biz vefalı dostları rıyasız severiz. Sadık sevgilinin halis kullarıyız.

Allah Teâlâ kıyamet günü:

“Nerede benim rızam için birbirlerini sevenler? Gölgeinden başka gölgenin bulunmadığı bugün onları, kendi arşımın gölgesinde gölgelendireceğim” buyurur. (Müslim, Birr 37. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 53). Hadisi anımsatılmıştır.

İçtinâb et bizi tahkirden ey Âsâf-ı dehr

Zâhiren mûrçe bâtında Süleymânız biz

Ey zamanın Asaf'ı bizi hor görülmekten uzak tut. Görüldüğü gibi küçük karınca içinde gizli Süleyman'ız biz.

İslâmî kaynaklarda Âsaf b. Berahyâ Hz. Süleyman'ın teyzesinin oğlu, çok güvendiği bir kişi, siddıktır. Hatta Hz. Süleyman'ın kâtibi ve veziri olarak gösterilmekte, ism-i azamı bildiği, duasının kabul edildiği, keramet sahibi olduğu nakledilmektedir. Tarihçiler ve müfessirler onun adını Hz. Süleyman'la ilgili bir vakayı izah ederken zikrederler ki bu vaka Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde nakledilmektedir: Hz. Süleyman Sebeliler'in teslim olmalarını istedi ve çevresindekilere, “*Ey ulular, dedi; bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz onun (Sebe melikesinin) tahtını bana getirir? Cinlerden bir ifrit, ‘Sen yerinden kalkmadan önce ben onu sana getiririm’ dedi. ‘Bunu yapmaya gücüm yeter ve ben güvenilir bir kimseyim’.* Kendisinde kitaptan ilim bulunan zat ise, ‘Sen gözünü açıp

kapayıncaya kadar ben onu sana getirebilirim' dedi" (Neml 27/3840). Sebe melikesinin tahtını göz açıp kapayıncaya kadar geçecek bir sürede getireceğini söyleyen zatın kim olduğu hususunda çeşitli rivayetler vardır. Müfessirler çoğunlukla bunun Âsaf b. Berahyâ olduğunu söylemektedirler.

Gam mıdır bizlere menfûr-ı leîmân olarak

Cevher-i cân gibi makbul-ı kerîmânız biz

Alçak kimselerin nefreti bize gam mıdır? Biz canın özü gibi lütfedilerek kabul edilmişlerdeniz.

Alçak kimse âşğın gözünde rakiptir. Rakibin nefreti ise âşğın çekeceğı bir gam değildir. Rakibi ve sözlerini önemsemez. Âşık sadece sevgilinin gamını çeker.

Âşık doğuştan Allah tarafından müstesna yaratıldığının farkındadır. Nasıl ki, insanın özü ruhuna üfürülen can ise âşğın kalbine konulan da herkeste olmayan olsa bile farkına varılmayan aşktır.

Âşık bunu kendine Allah tarafından verilmiş bir lütuf olarak görür.

Sehv ile etme yekûn-ı cühelâya idhal

FENNİYÂ zîver-i ser-defter-i 'irfânız biz

Yanlılık ile bizi cahillere dâhil etme. Biz ey Fennî, bilgili kimselerin boş defterlerinin süsüyüz

Cahil kişi rakiptir. Âşık bilgili ve arif bir kişi olduğundan bu zümreyle işi olmaz ve asla dâhil olmak istemez.

Bilgili kimseleri ise boş bir deftere benzeten şair bu defterde bir süs olarak kendini görmektedir.

CLVII

A-50/a

Sînedede dâğ-ı nihân olmayan âh eyleyemez

Rişte-i dîderini reşk-i miyâh eyleyemez

Göğsünde gizli yarası olmayan ah eyleyemez. Gözünün ipliğini suların kıskanması olmaz.

Âşık göğsünde gizli bir yara taşır. Bu yara sevgilinin bakışlarıyla açılmış olan yaradır. Bu yara üzerine bir de ayrılık eklenince âşığa ah eylemekten başka çare kalmaz.

Ahı biten âşık bu sefer ağlamaya başlar. Bu ağlama bir iplik misali gözlerinden akar durur ki; bir zaman sonra bu gözyaşlarını akıp giden sular kıskanmaya başlar.

Sine, dağ, nihan arasında tenasüp vardır.

Derd-i hicrânı tefekkür eder ashâb-ı ‘ukûl

Ömrünü cehl ile gafletle tebâh eyleyemez

Akıl sahibi insanlar ayrılığın derdini düşününce, ömrünü bilgisizlikle dikkatsizlikle mahvolmuş kabul etmez.

Akıl sahibi ve ayrılığın derdini düşününler âşıklardır. Bu âşıklar zamanının boşa geçtiğini düşünmeyen kişilerdir. Çünkü ibn-i vakt yani zamanın oğlu olmuşlardır.

Âşıklar bütün bu ömür boyunca sevda ve sevgi adına birçok şey öğrenmişlerdir, muhabbetin belki de en büyük katına çıkarak varmak istedikleri makama varmışlardır.

İstikâmetle ağarmış ola bir yüz ki ânı

Zemm ü takbîh ile hiç kimse siyâh eyleyemez

Doğrulukla ağarmış olan bir yüzü kötölemekle ve beğenmemekle hiç kimse siyah edemez.

Doğrulukla ağarmış yüz âşığa aittir. Bu yüzü kötöleyen ve beğenmeyen kişi de rakiptir. Bu yüzü siyah etmeye çalışan da rakiptir.

Ama âşığın gücü buna yetmez; çünkü âşığın istikameti bellidir.

Bu beyitten şairin yaşlılık döneminde olduğu anlaşılmaktadır.

Dergeh-i Pîre gelip sıdk ile ruhsûde olan

Kendine dergeh-i ağıârı penâh eyleyemez

Pirin dergâhına gelip doğruluk ile teslim olan kendine başkasının dergâhını sığınılacak yer aramaz.

Pirin dergâhı âşık için sığınılacak en önemli limandır. Âşık bu limana doruluk ve sadakatle teslim olmuştur.

Âşığın bağlandığı bu dergâh o kadar önem arz eder ki; başka kapı aramaya hacet kalmaz.

Kibriyâsından eder havf u hayâ Mevla'nın

Hakk'ı bî-şübhe bilen bende günâh eyleyemez

Allah'ın büyüklüğünden korkar ve utanır. Allah'ı şüphesiz bilen köle günah eyleyemez.

“Göktekinin sizi yere batırmayacağından emin misiniz? Yoksa göktekinin üzerinize taş yağdıran bir fırtına göndermeyeceğinden emin misiniz?” (Mülk 16-17). Ayeti hatırlatılmıştır.

A-50/a

Ey gönül fehm edebildin mi ne kâşanedeyiz

Ne ‘imârette mukîmiz ya ne viranedeyiz

Ey gönül anlayabildin mi ne saraydayız, ne imarete ikamet ediyoruz ne de viranedeyiz.

Beyitte âşığın mekânı ortaya dökülmek istenmiştir. Âşık gönlüne hitaben ne sarayda ne imarete ne de virane olduğunu vurgulamaktadır.

Demek ki, mekânı bunların dışında olan bir mekândır. Mekân olarak virane ile sarayın yan yana getirilmesi ise dikkate değerdir.

Âşığın gönlü ise bunların tamamen dışındadır, eğer ona bir mekân isnat edilecek olursa âşık sevgilinin gönlünde o olmadı onun mahallesindedir.

Sâkiya bade getir bastı humâr-ı gaflet

Bilelim hâ nasıl ‘âlemde ne meyhânedeyiz

Ey içki dağıtan, içki getir dikkatsizliğin baş ağrısı bastı. Nasıl bir âlemde nasıl bir meyhânedeyiz bilelim.

Sevgiliden içki sunmasını bekleyen âşık bu içki sayesinde nasıl bir dünyada ve meyhâne olduğunu idrakine varacaktır.

Normalde insanın ayıkken farkına varabileceği durumları âşık içkili bir halde idrak etmek istemektedir. O hal üzerinde iken daha dikkatli olacağını düşünmektedir.

Bu şarap aşk adına sevgili elinden içilen şaraptır.

Saki, bade ve humar arasında tenasüp vardır.

Ma’nevî meskenimiz dâ’ire-i vuslat-ı yâr

Sûretâ zaviye-i meclis-i bigânedeyiz

Manevi ikamet yerimiz sevgilinin kavuşmanın dairesidir. Görünüşte alakasız meclisin köşesindeyiz.

Sevgiliyi bir mürşit olarak gören âşık için sevgilinin manevi ikamet yeri onun kavuşma dairesidir. Bu da sevgilinin mahallesi ya da sokağı olarak düşünülebilir. Çünkü sevgilinin mahallesi âşık için bir Kâbe kadar kutsaldır. Çünkü hacıların Kâbe etrafında dönüp tur etmesi gibi âşık da sevgilini evi etrafında dönüp durur.

Âşığı bu halde görenler onu anlama konusunda güçlük çekerler; âşığı alakasız ve yaptıklarını anlamsız bulurlar.

Yetişir bize Pir-i muğânın bize hüsn-i nazarı

Biz ne mutrıbdâ ne sâkîde ne peymânedeyiz

Bize meyhanecinin bakışının güzelliği yeter. Biz ne çalgıcıda, ne içki dağıtıcısında ne de kadehteyiz.

Meyhaneci bazen sevgilidir bazen de piri mugandır. Sevgilinin bir bakışı âşık için yeterli olacaktır. Bu ona bile razıdır.

Âşık ne musikideki nağme ne saki ne de içki konulan kadehtir. Belki âşık bu sayılanların hepsidir.

Sırr-ı îcâdı düşün dîde-i im'an ile bak

Nedir 'âlem nedir âdem ne hayhal-hânedeyiz

İcadın sırrını düşün, iman gözü ile bak. Dünya, insan nedir, nasıl bir düşteyiz.

"Bu (Kur'an), Rabbinizden gelen basiretlerdir (kalp gözlerini açan beyanlardır)." (A'raf 203). Beyitte bu ayete hatırlatma vardır.

Nedir sorusuyla istifham sanatı vardır.

CLIX

A-50/a

Bu deyr-i bî – sebâta dil veren dîvânenen kalmaz

Metâ’-ı dehr için feryad eden çengânenen kalmaz

Bu kararsız dünya için gönül verenin akli başında kalmaz. Dünya malı için feryat eden çingene gibidir.

“Her ümmet için bir imtihan unsuru vardır. Benim ümmetimin imtihan konusu da maldır.” (Tirmizi).

“İnsanoğlunun şu maddeler dışında hiç bir hakkı yoktur: Barınacağı bir ev, edep yerlerini örten bir elbise ve ekmek koyacak kap kacak.” (Tirmizi). Hadisleri hatırlatılmıştır.

Muhibb-i sâdıkindır yâr-ı gârın yoksa ‘âlemde

Mürüvvetsiz vefâsız ‘akrabâ bigânenen kalmaz

Dünyada mağara arkadaşın (Hz. Ebubekir) yoksa hakikatli olan sevenindir. İnsaniyetsiz, vefasız akraba alakasızdır.

Allah Resulü peygamberliğini açıkladığında kendisine inanan ilk erkek Hz. Ebu Bekir oldu. Peygamberimizin mağara arkadaşı, kayınpederi ve ilk halifesidir. Peygamberimizden iki yaş küçüktü ve Kureyş’in zenginlerindendi. Cahiliye döneminde güzel ahlâkı, doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanındığı, kabilesi arasında sevilip sayılan ve güvenilen bir kişi olduğu için herkes bilgisinden faydalanır, önemli işlerde kendisine danışılırdı.

O dönemin her türlü kötülüğünden, şeref ve haysiyet kırıcı hallerinden uzak bir hayat yaşamıştı. Ahlâk ve mizaç itibariyle kendisine benzediği Hz. Peygamber ile İslâmiyet’ten önce çok yakın bir arkadaşlık ve dostluk kurmuştu. Onunla birlikte olduğu zamanlarda huzur duyar, Mekke’den ayrıldığında onu özler, döndüğünde ilk önce onu ziyaret ederdi.

Kureyş'in önde gelenlerinden birçok kimse Hz. Ebu Bekir'in vasıtasıyla müslüman olmuştur. Bunlar arasında, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkas, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf bulunmaktadır. Hz. Ebu Bekir, Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan müslüman kölelerden bir kısmını da efendilerine büyük paralar ödeyerek satın alıp özgürlüğüne kavuşturmuştur. Bilâl-i Habeşî ve annesi Hamâme bunlar arasında yer alır.

Mekke döneminde meydana gelen İsrâ mucizesi onun Kur'an-ı Kerim'e ve Resul-i Ekrem'in peygamberliğine olan kuvvetli imanını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber miraçtan bahsedince bazı müşrikler Ebu Bekir'e gelerek arkadaşının geceleyin Mescit-i Aksâ'ya gittiğinden, orada namaz kılıp Mekke'ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler.

Mantık dışı buldukları bu olayı Hz. Ebu Bekir'in kabul etmeyeceğini beklerken ondan, "Eğer bunu Muhammed söylüyorsa şüphesiz doğrudur" karşılığını aldılar. Hz. Ebu Bekir'in miraç olayını bu şekilde kabul etmesi üzerine Resul-i Ekrem kendisine Sıddık lakabını vermiştir.

Hz. Ebu Bekir Mekke'den Medine'ye Hz. Peygamber ile birlikte hicret etti. Allah onun bu şerefli yolculuğunu Tevbe suresinin 40. ayetindeki şu ifadelerle ebedileştirdi: "...Hani inkârcılar O'nu, iki kişiden biri olarak çıkarmışlardı. Onlar mağaradaydı. Arkadaşına: 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir' diyordu."

Hz. Ebu Bekir hicretten sonra Resul-i Ekrem'in mescit yapılmasını uygun gördüğü arsayı satın aldı. Mekke'de olduğu gibi Medine'de de Allah Resul'ünün yanından hiç ayrılmadı. Efendimizle birlikte bütün savaflara katıldı. Mekke'nin fethinde İslâm ordusu şehre girdiği zaman doğruca babasının yanına gitti, onu Hz. Peygamber'in huzuruna getirerek Müslüman olmasını sağladı. Böylece sağlığında annesi, babası ve bütün çocukları Müslüman olan yegâne sahibi oldu.

Hz. Ebu Bekir seviyesiz, boş sözler sarf etmekten daima kaçınırdı. Yumuşak kalpli, hassas bir kişiydi. Kur'an'ı ezbere bilir ve çok duygulu bir şekilde okurdu. Nitekim imamlık yapacak kimselerin Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyanlardan seçilmesini tavsiye eden Hz. Peygamber, yerine namaz kıldırmakla sadece onu görevlendirmişti. Halifeliği esnasında Kur'an-ı Kerim'i mushaf haline getirmek suretiyle İslâmiyet'e en büyük hizmeti yapmıştır.

Resul-i Ekrem'in vahiy kâtiplerinden olan Hz. Ebu Bekir onun sırrını saklamayı çok iyi bilirdi. Mütevazı, uysal ve hoş sohbet bir insandı. Halifeliği sırasında daha da mütevazı olmaya çalıştı. Kendini beğenenlere çok kızardı. Övgüden hoşlanmaz, kendisini övenleri duyduğu zaman rabbine şöyle yalvarırdı: “Allah'ım! Sen beni benden daha iyi bilirsin.

Ben de kendimi bu insanlardan iyi tanırım. Beni onların zannettikleri gibi hayırlı bir kul eyle!”. Fakirlere, zor durumda olanlara yardım eder, misafirlere ikramda bulunurdu. Her zaman vakarlı ve ağır başlıydı. Şefkat ve merhameti sebebiyle “Evvâh” lakabıyla anıldı. 63 yaşında vefat ettiğinde cenaze namazını Hz. Ömer kıldırdı. Hz. Ömer, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah ve oğlu Abdurrahman tarafından kabre konuldu. Çok sevdiği Resul-i Ekrem'in yanına defnedildi.

Bilirsen sen seni besdir bu maskad-ı âlâ

Uzun âmâl ile mâlî gönül put-hânedan kalmaz

Sen seni bilirsen bu yüce maksat sana yeter. Uzun emeller ile dolu gönül put haneden kalmaz.

Nefsini zafiyetle, kusurla bilen, bilir ki Rabbin her şeye kadirdir. Nefsini cehaletle bilen, Rabbini fazıl ve adaletli bilir. Nefsin halin değişikliği ile bilen, Rabbinin kemal ve celalini bilir.

Mukarrerdir helâkın aldanırsan nakş u elvâna

Kumaşı 'âlemin dâm üzre konmuş dânedan kalmaz

Dünyanın renklerine ve nakışına aldanırsan helak olman kaçınılmazdır. Dünyanın kumaşı tuzak üzerine bırakılmış tohum tanesi gibidir.

“Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse şüphesiz, cehennem onun varacağı yerdir.” (Nâziât 79/37-39). Ayeti hatırlatılmıştır.

Henüz vuslatla mes'ûd olmayan bir 'âşıkın kalbi

Temelden indirâse uğrayan vîrânedен kalmaz

Kavuşmada mutlu olmayan âşığın kalbi temelden bozulmuş virane gibidir.

Âşığı bir eve benzetirsek bu evin temeli yani evi ayakta tutan en büyük güç vuslattır.

Bu kavuşmada eğer mutluluk yoksa âşık için bu ev başına yıkılır. Âşık bu beyitte ikinci merhaleye ulaşmış görünmektedir. Vuslatı canı gönülden bekleyen ve arzu eden âşık bu vuslatta bir nebze olsun mutluluk istemektedir.

CLX

Kadd-i Tûbâ-hırâmın sevgilim akrân kabûl etmez

Serâpâ doğrudur bu müdde'â butlân kabûl etmez

Yürüyen Tuba ağacı boylu sevgilim kendine emsal kabul etmez. Baştan ayağa doğrudur, bu iddia olunan haksızlık kabul etmez.

Tuba ağacı, Kuran'da bir cennet ya da cennette bulunan bir ağaç olarak bilinmektedir. Yaygın olan görüşe göre bu ağacın köklerinin yukarıda dallarının ise aşağıda olduğuna inanılır. Ters duran ve büyük olan bu ağacın meyvelerinin ise hiç tükenmediği söylenmektedir.

Divân edebiyatında sevgili tuba ağacına benzetilir.

Muhabbet ehlini hâlî bırakmaz âh ü nâliçde

Neşâti bâde-i nûşîdenin kitmân kabûl etmez

Muhabbet ehlini ah etmede ve feryatta gamsız bırakmaz. İçki içici sır saklayamaz.

Muhabbet ehli âşıklardır. Saki yani içki dağıtan kişi de sevgilidir. Gam ehli olan âşıklar daima feryat içindedir ve gam yüklüdür.

Meclisin kurulduğu kadehlerin bir biri ardına döndüğü bu mecliste âşık içkinin verdiği keyfiyetle sırrını saklayamaz ve ortaya döker.

Bu sırlar sevgiliye ait olan ve sevda adına sırlardır.

Tabîbâ çek elin benden ki ben dil-haste-i ‘aşkım

Benim derd-i dil-i hasret-keşim dermân kabûl etmez

Ey doktor benden elini çek ki ben gönül hastası âşığıım. Benim hasret çeken gönlümün derdi derman kabul etmez.

Doktor, divân şiirinde sevgilidir. Hasta olan da âşıktır. Bu hastaya sadece sevgili derman olur. Başka bir doktor bu anlamda âşığı ne anlar ne de tedavi edebilir.

Âşığın içindeki bu dert gönül derdidir. Hasret çeken gönlün derdi vuslattan ya da sevgilinin dermanından başkasını kabul etmez.

‘Abestir iştigâli sür çıkar âyîne-i dilden

Cihânda bir emel kim sûret-i imkân kabûl etmez

Gönül aynandan boş ve faydasız işleri sür çıkar. Dünyada bir arzu ki mümkün olacak işleri kabul etmez.

Şairin kendiyile hesaplaştığı bu beyitte şair boş ve faydasız işlerle uğraşmayı kendine yük saymaktadır. Gönlünü bir ayna olarak görmektedir. Bir ayna gibi olanı olduğu gibi yansıtmaktadır.

Kulun FENNÎ’ye Şahım devlet-i vashn gerek yoksa

Verilse ana karşı hitta-i İran kabûl etmez

Şahım kulun Fennî’ye kavuşmanın büyüklüğü gerek yoksa ona İran memleketi verilse kabul etmez.

Klasik şiirimizde İnan çok fazla sözü edilen coğrafyadır. İslam dininin İnan kanalıyla tanınması, divân şiirinin temelini İnan kaynaklı olması hasebiyle şairlerimiz İnan coğrafyasındaki şairlerle bazen gizli bazen de açıktan rekabet halindedir.

Şair bu beytinde sevgiliye kavuşmayı istemekte İnan'ın şehirleri önüne serilse bile dönüp bakmayacağını söylemektedir. Yani vuslat ile İnan arasında bir tercih durumda vuslatı seçecektir.

CLXI

A-50/a-b

Mu'âniddir o afet gelmez âgûşa reca tutmaz

Bütün tutmaz değil gerçi tutar ammâ becâ tutmaz

O afet sevgili inatçıdır kucağa gelmez yalvarmaya bakmaz. Her zaman bakmaz değil bazen cevap verir; ama yerinde durmaz.

İnatçılık sevgilinin bariz özelliklerindendir. O kadar inatçı yaradılışlıdır ki; ne yalvarmaya bakar ne de söylenilenleri yapar.

Sevgilinin bazen de ruh hali değişir bu kadar yalvarma ve yakınmaya dayanamaz ve bazen lütfedip cevap verir. Bu bile âşık için dünyalara bedeldir. Söz verse de devamı gelmez. Yerinde karar etmeyen sevgili bu verdiği lütfu da boşa çıkarır.

Niçin mağrûr olursun bu ruh-ı rengîne bu hüsne

Nukûş-ı kâinâtın hiç biri reng-i bakâ tutmaz

Bu güzelliğe boyalı cana bakıp niçin gururlanırsın? Dünyanın resimlerinin hiçbiri sonsuza kadar kalmaz.

Sevgili ve dünya bu beyitte birlikte ele alınmıştır. Dünyanın da sevgilideki güzelliğin de gelip geçici olduğu vurgulanmıştır.

Niçin sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır.

Nasıl ki, sevgilinin güzelliği geçici ise dünyanın nimetleri de geçicidir.

Bu beyit aslında sevgiliye tehdit gibidir. Çok fazla güzelliğine güvenen ve âşığa olmadık cefalar eden sevgiliden artık bir yerde durması istenmektedir.

Rakîb etrâf-ı kûyunda hemîşe gösterir cevelân

Meseldir söylenir azgın köpek bir yerde câ tutmaz

Rakip, mahallenin etrafında daima dolaşır. Atasözüdür söylenir: Azgın köpek bir yerde mevki tutmaz.

Azgın köpek bir yerde durmaz atasözüyle irsal-i mesel yapılmıştır. Rakip âşığın nazarında sevgilinin mahallesini dönüp duran bir köpek gibidir. Rakip bir köpek gibi sevgilinin mahallesini bekler ve acı acı ulur.

Âşık ise o da sevgilinin mahallesini bekler ve evinin etrafında döner durur. Ama âşık bu durumda Kâbe etrafında dönen bir hacı gibidir.

Kabûl-ı terbiyet merhûn-ı isti'dâd-ı zatîdir

Ki her taş 'aynı pırlanta gibi resm ü cilâ tutmaz

Terbiyenin kabulü, ödünç alınmış yetenek gibi özeldir. Ki her taş aynı pırlanta gibi resim ve cila tutmaz.

“Çocuklarınıza edep ve terbiye verin, onların edep ve terbiyesini güzelleştirin.”(İbn Mâce).

“Çocuklarınıza ve ev halkınıza hayır ve iyilik öğretin; onlara edep ve terbiye verin.”(Abdurrezzak).

“Çocuklarınıza, ilahi emirlere uyup amel etmelerini, ilahi yasaklardan kaçınmalarını emredin. Çünkü böyle emredip (onları ilahi buyruklara saygılı kılmanız) onları ateşten korur.”(İbn Cerîr).

“Çocuklarınızı üç iyi hal üzere edeplendirip onlara terbiye verin: Peygamberinizi sevmek, O’nun hanedan ve yakınlarını sevmek, bir de Kur’an okumak. Çünkü gerçekten Kur’an okuyup (Onu göğsünde taşıyanlar), Allah’ın gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmadığı günde Allah’ın Arş’ının gölgesinde olurlar.” (Taberânî). Hadisleri anımsatılmıştır.

Esâfil kâdır ebnâ-yı cinse ‘arz-ı istikbâr

Tekebbür eylemez merd-i asîl asla kafa tutmaz

Aynı cinsten olanlara ehemmiyet vermek pek adi ve bayağı kimselerin kazancıdır. Asil insan asla büyüklenmez ve inatlaşmaz.

“Allah Teâlâ’nın en sevmediği kimse, hakkı kabul etmekte inat edendir” (Buhari).

Bilmediği bir hususta inat edene, inadından vazgeçene kadar Allah Teâlâ gazap eder (İ. Ebiddünya). Hadisleri anımsatılmıştır.

Safâ-yı kalble âzâde resm-i tabasbusdur

Ki eshâb-ı tevekkül dilde kayd-ı mâsivâ tutmaz

Kalp mutluluğu ile serbest kalanların hali yaltaklanmanın resmidir. Tevekkül sahibi insanların kalbinde Allah’tan başka bir şey yoktur.

“Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül ederseniz, o sizi kuşu rızıklandığı gibi rızıklandırır.” (İbni Mace, Zühd, 14). Hadisine telmih vardır.

Suhandân-ı vatan takdîr eder âsârımı Fennî

Ma’arif cevherin ehl-i ma’arif kem-behâ tutmaz

Memleketin bütün güzel söz söyleyenleri eserlerimi beğenir. İlim cevherini ilim ehli kıymetsiz tutmaz.

Memleketin güzel söz söyleyenleri Fennî'nin şairliğini bilen ve hakkıyla taktir eden kişilerdir. Bunları bir ilim ehli olarak gören şair yazdıklarını da ilim cevheri olarak tasvir eder.

CLXII

A-50/b

Muhabbet bezmine sûfi gibi yâd-âşinâ gelmez

Makâm-ı ehl-i 'iffettir ki ashâb-ı riyâ gelmez

Sevgi topluluğuna sufi gibi tanıdık gelmez. Namus ehlinin makamıdır ki iki yüzlü kimseler gelmez.

Sevgi adına kurulan bir mecliste âşığa göre kaba saba yaratışlı ve dindar görünüp gösteriş budalası olan sofinin bu mecliste yeri yoktur.

Sofi onlara göre tanıdık değildir. Bu meclis adeta bir namus meclisidir ve iki yüzlü sofinin bu mecliste yeri yoktur.

Sofi bu meclise gelse bile aşkın inceliklerini anlamayacak ve meclisin de tadını kaçıracaktır.

Edîb-i nükde-dânın hâdim-i ikbâli gurbettir

Ki mûg-i zî-cenâha âşiyânında gıdâ gelmez

İnce ve zarif kimselerin geleceğini gurbet karşılar. Kuş yuvasına her taraftan yiyecek gelmez.

İnce ve zarif kimselerden kasıt âşıklarıdır. Bu kimselerin eninde sonunda karşılaşacağı mekan gurbettir. Çünkü âşık bir yerde karar etmeyen kişidir ve sevgilinin aşkıyla diyar diyar gezer. Bu gezmelere sebebiyet veren içindeki aşktır.

Eğer mümkün değilse def’-i gam bir hüsn-i sûretle

Temâşâ-yı çemenden kalb-i mağmûma safâ gelmez

Gamın defedilmesi bir güzel görünüşle mümkün değilse çayırın seyrinden gamlı kalbe mutluluk gelmez.

Âşıktaki gamın defedilmesi için sevgilinin bir defa ortaya çıkması yeterlidir. Sevgilinin bir defa salınışıyla gam yükünü çeken âşık birden bire kendine gelir ve canlılık kazanır.

Eğer bu mümkün değilse ve gerçekleşmezse âşığa hiçbir şey mutluluk vermez. Gamlı kalbi yine gam dolu olarak kalır.

Vefâsızlardan ümîd-i vefâ ‘ayn-ı belâhattır

Meseldir mâ tekaddüm ki murdardan şifâ gelmez

Vefâsızlardan vefa beklemek düşüncesizliktir. Atasözüdür ki kirli şeylerden şifa gelmez.

Vefasız sevgili vefa bekleyen âşıktır. Kirli şeylerden şifa gelmez sözüyle irsal-i mesel yapılmıştır.

Fakat nazikçe bir ta’rîz ile ilzam-ı hasım eyler

Dehân-ı pâk-i kâmilden kelâm-ı nâ-sezâ gelmez

Fakat nazikçe bir gizleme ile kesin olarak bir meseleyi halledip neticeye vardırır. Olgun kimsenin temiz ağızından alakasız, münasebetsiz söz çıkmaz.

Âşığın nazarında olgun kimse temiz ağızlıdır yani, kötü söz söylemez; ağızından çirkin bir söz çıkmaz.

Olgun insan bir meseleyi halledecek olursa o meseleyi nazikçe halleder ve kesin bir sonuca vardırır.

Olgun olmayan kişi bu vasıflardan yoksundur.

Belâgat hâmemin ma'şûk-ı şevk-efzâsıdır FENNÎ

Anınçün tab'ıma 'arz-ı belâgattan gınâ gelmez

Fennî, güzel sözler söyleyen kalemin sevgilinin neşesini arttırıyor. Onun için yaratılışına güzel söz söylemek yeterli gelmez.

Yaratılışını ve yazdıklarını güzel olarak bulan şair, yazdıklarıyla da sevgilinin gönlünü almasını bilmiştir.

Fennî yazmış olduğu gazellerde sevgilini evsafına methiyeler dizmiş ve sevgilinin de taktirini kazanmıştır.

Gönül hiç inanır mı dilberin cevr ü 'itâbından

Ki yârin yâre hiçbir tarz u tavrı nâ-becâ gelmez

Sevgilinin eziyetlerinden ve azarlamasından gönül hiç incinir mi? Ki yârin yâre hiçbir tarzı ve tavrı uygunsuz gelmez.

Âşık sevgilinin eziyetlerinden ve azarlamasından hiçbir zaman hoşnutsuzluk duymaz. Çünkü sevgilinin âşığı muhatap alıp ona azarlaması bile bir lütuftur.

Sevgilinin her hali ve tavrı âşık için kabuldür.

SİN

CLXIII

A-51/a

Nazar-ı gayre tahammül edemez gönlüm pes

Çehre-i enverini dîdelerim görsün pes

Şimdi gönlüm başkalarının bakışına tahammül edemez. Nurlu yüzünü şimdi gözlerim görsün.

Sevgilinin bakışını gören âşık başka bir bakışta ne bir teselli arar ne de bir sevgi. Âşık her şeyden önce kararlılık gösteren sadık bir âşıktır. Sevgili her ne kadar aşında kararsız olup herkese mavi boncuk dağıtsa da âşık bunu hiçbir zaman yapmaz.

Aşkından sadık bir nefer olduğunu düşünen âşık sadece gönül verip bağlandığı sevgilinin yüzünü görmek ister.

Batmasın gül yüzüne hâr-ı nigâh-ı rukabâ

Gülşeni behçetini görmesin aslâ bir kes

Gül yüzüne bekçilerin bakışının dikenini batmasın. Asla bir insan gülbahçenin güzelliğini görmesin.

Gül yüzlü sevgili, bekçi ise rakiptir. Âşığın rakipten o kadar canı yanmıştır ki; sevgilinin bakışının dikeninin bile rakibe isabet etmesini istemez.

Rakip zaten âşığın nazarında dikenden farksızdır. Sevgiliye olan kıskançlığını bir adım daha yükselten âşık sevgilinin gül bahçesine hiç kimsenin girmesini istemez.

Sevgili bir melek olduğundan bu bahçesinde sadece meleklerle yer vardır.

İsterim bâd-ı sabâlar da seni okşamamın

Etmesin zülf-i dilâvîzine kat'a fes mes

Sabah rüzgarları da seni okşamamın isterim. Fes veya başka bir şey gönül asılan saçlarına asla dokunmasın.

Âşık ile sevgili arasında bir postacı görevinde olan saba rüzgarı da âşık tarafından kiskanılmaktadır. Âşık sevgilinin teninde dolaşan rüzgardan dahi hoşnut değildir.

Sevgilinin saçını kapatan fes de âşık tarafından kiskanılmaktadır. Çünkü hem fes hem de saba rüzgarı sevgiliye âşıktan daha yakındır.

Mün'atf olmasın ağıâra nigâh-ı keremin

Doğmasın na's-ı kilâb üstüne nûr-ı akdes

Cömert bakışın başkalarına yönelmesin. En mübarek nur köpeklerin ölüsüne doğmasın.

Köpek rakiptir. Sevgilinin cömertliği asla yoktur. Olsa dahi bu bakışın rakibin üstünde olmasını istemez.

En mübarek nur olan aydır. Bu doğacak olan ayın bir köpek hükmünde olan köpeklere doğması istenilmez.

Der-i cennette şeyâtine güzergah yoktur

Rukabânın ayağın bab-ı sa'âdetten kes

Cennet kapısında şeytanlara yer yoktur. Bekçilerin ayağını mutluluk kapısından kes.

Cennet kapısı sevgilinin mahallesidir. Bu mahallede şeytanlara yani, rakibe yer yoktur. Eğer bu mahallede şeytanlara yani rakibe yer verilecek olursa şeytan bundan mutluluk duyacaktır ve âşık bu durumu hiç istememektedir.

Beni kim men' edecek dâ'ire-i vaslından

Cây-gîr oldu zamirimde bu sevdâ bu heves

Kavuşmanın dairesinden beni kim men edecek. Bu sevda bu heves bende yerleşti kaldı.

Ne sevgilinin eziyetleri ne de rakibin cefaları âşığı istikamet olarak kabul ettiği yoldan döndüremez.

Âşığın kalbinde sevgilinin aşkı bir hevestir ve gün geçtikçe daha çok artar. Bu sevda ateşine ne sevgili ne de bir başkası karşı koyamaz.

Kim sorusuyal istifham sanatı yapılmıştır.

Âh-ı FENNÎ seni pek muzdarip eyler hazer et

Sarsılır bâdlar esdikçe nihâl-i nevres

Fennî'nin ahı seni pek muzdarip eyler, sakın. Rüzgârlar estikçe yeni yetişen fidanlar sarsılır.

Ah bu beyitte bir rüzgara benzetilmiş ve servi boylu olan sevgiliyi sallandırmıştır.

Ah ateşli bir ok olduğundan bugün rüzgar olup sevgiliyi sallandırırken yarın dünyayı yakacak kıvama gelecektir.

Ş

CLXIV

A-52/a

Endîşe-i vaslınla gülün rengi kızarmış

Efzayîş-i 'aşkınla günün benzi sararmış

Kavuşma düşüncesiyle gülün rengi kızarmış. Aşkın artmasıyla güneşin benzi sararmış.

Gül sevgilidir. Şair burada normalde gülün al olan rengini kavuşma düşüncesine bağladığından hüsn-i talil sanatı yapmıştır.

Sevgilinin kavuşma düşüncesi normalde yoktur. O âşığa cev ü cefa etme düşüncesindedir.

Güneşin sarılığının artması da aşkın artmasına bağlandığından aynı sanat yapılmıştır.

Bilmem kik gam-ı zülfünle sar'a mı tutmuş

Cânım 'acebâ sünbüle n'olmuş da morarmış

Saçlarının üzüntüsüyle sara mı tutmuş bilmem. Canım acaba sünbüle ne olmuş da morarmış.

Sarası tutanın hastasının titremesi gibi sevgilinin saçlarına bağlanıp kalan âşık rüzgarın saçları savurmasıyla asılı durduğu yerde sallanır.

Şair sevgilinin saçlarını görememenin üzüntüsüyle kendinden geçmiş olabilir ki, bu da mısraın ikinci anlamı olur.

Sara yüzünden benzi moraran kişiyle zaten mor renkli olan sünbül arasında da renk ilişkisi kurulmuştur.

Bilmem nesine mâ'il o şuhun dil-i şeydâ

Bilmem ser-i kûyunda zavallı ne ararmış

Çılgın gönül bilmem o sevgilinin nesine hevesli. Bilmem mahallesinin başında zavallı ne ararmış.

Şairin kendisiyle hesaplaştığı bu beyitte aslında sevgilinin çok da matah olmadığı ve âşık olunacak bir kimse olmadığı anlatılmak istenmiştir.

Mahalle sevgilinin mahallesidir ve bu mahalle başında bekleyen de âşığın ta kendisidir.

Şair sevgilinin her şeyine hevesli olmasına ve mahalle başında bekleyen kendisi olduğunu bildiği halde bilmezden gelerek tecahül- i arif yapmıştır.

Bakmaz bu gün 'uşşâka o mağrûr-ı melâhat

Tâvûs gibi kendine baktıkça kabarmış

Bugün o gururlu güzellik âşıklara bakmaz. Tavus gibi kendine baktıkça kabarmış.

Gururlu güzellik sevgilidir. İblis cennetten kovulunca Adem (Aleyhis-selam)'ı de cennetten çıkarmak için fırsat kolluyordu. Cennetin kapısından çıkan

Tavus kuşu ile yılanı gördü. Onlara siz cennetten kovulacaksınız Adem de kovulacak, beni cennete girdirirseniz, ben ona kolayını öğretilirim. Siz de, Âdem de cennetten kovulmazsınız diye yemin etti.

İblis sihirle bir boncuk oldu. Tavus kuşu o boncuğu ağzına aldı. Havva anamıza getirdi. İblis orada tekrar insan oldu. Havva anamıza, siz bu ağaçtan yemezseniz, muhakkak kovulacaksınız dedi ve yedirdi. Allahu Teâlâ o ağaçtan yemelerini yasaklamıştı (Araf 19; Envarü'l-Âşıkîn, Sayfa: 40) O ağaç buğday ağacıdır.

Adem (Aleyhis-selam) geldi. Havva annemiz yasaklanan ağaçtan yediğini söyleyince, O'da Havva cennetten kovulacak, ben ondan ayrılacağım dedi ve ondan ayrılmamak için Adem de o ağaçtan yedi.

Allahu Teâlâ Tavus kuşu, Yılan, İblis, Adem ve Havva hepsini cennetten kovdu, dünyaya geldiler. (Araf 24-25).

Ayetlerine telmih vardır.

Sabr eyle gönül şimdilek el ermez o yâre

Şehbâz-ı hayâlim gibi yüksekten uçarmış

Ey gönül sabret, şimdilik o yâre ulaşılmaz. Hayalimin doğanı gibi yüksekten uçarmış.

Vuslatın hayali yüksekten uçan bir doğana benzetilmiştir. Âşık bunun için sabredilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gönlüyle konuşan şair sevgiliye ulaşmanın gökte uçan bir kuş gibi imkânsıza yakın olduğunu; ama gerçekleşmeyecek de bir umut olmadığını farkındadır.

Ben cin değilim cinsiyim ol âfete söyle

Gelsin yanıma âdeme âdem ne yaparmış

O sevgiliye şöyle ben cin değilim, yanıma gelsin, insan insana ne yaparmış?

“Gerek cinlerden, gerekse insanlardan (olan her hanna’stan Allah’a sığınırım)” (Nas 6).

Sevgili de âşık da insandır ve âşık sevgiliden korkmamasını ona sadece şefkat göstereceğini söylemektedir.

Ayetine telmih vardır.

Bu şeb o mehin menziline da’vet olundum

Bak bak hasedinden feleğin karnı kararmış

Bu gece o ayın bulunduğu yere davet edildim. Bak feleğin kıskançlığından karnı kararmış.

Âşığın ayın bulunduğu yere davet edilmesi sevgilinin meclise bir ay gibi doğması ve meclisi şerefliendirmesidir. Bu durumu hazmedemeyen felek ise kıskanmıştır.

Bak bak sözünde tekrar vardır.

Gittim bu gece şevk-ı ruh-ı yâr ile yâre

Şem’in yanarak yakılarak kalbi kararmış

Bu gece yâre, yârin ruhunun şevkiyle gittim. Mumun yanarak yakılarak kalbi kararmış.

Âşığın karanlık gecelerde tek dert ortağı mumdur. Mum sabahlara kadar hem yanar hem de âşığa yoldaş olur. Bazen âşık mum olur, bazen de mum âşık olur. Âşık ile bu anlamda iç içe girmiş kavramlardır.

Bu beyitte âşık mumu yalnız bırakmış ve içindeki şevk ve heyecanla yâre gitmiştir. Mum tek kaldığından yalnızlığından dolayı yana yakıla kalbi kararmıştır.

Mumu âşık olarak düşürsek âşık mecliste aradığını bulamamış olmasıyla yanıp yakılmış olabilir.

Mum yanıp bittikten sonra ortadaki fitili siyah olarak kalır. İşte bu siyahlık kalpteki karalığa benzetilmiştir.

Al koynuna havf etme ne işler sana FENNÎ

Bu matlabı her saat o bîçâre kurarmış

Ey sevgili Fennî'yi koynuna al, korkma. Bu isteği her saat o çaresiz kurarmış.

Çaresiz bir âşık olan Fennî sevgiliden biraz şefkat görmeyi beklemektedir.

Kurmak sözcüğü hem saat kurmak beklemek hem de zihninden geçirmek anlamında kullanılmıştır.

CLXV

A-52/a

Yanmayanlar bilemez âteş-i hicrân ne imiş

Çekmeyenler tanımaz çille-i cânân ne imiş

Ayrılığın ateşi neymiş yanmayanlar bilemez. Sevgilinin çilesi neymiş çekmeyenler tanımaz.

Ayrılığın ateşine yanan âşıktır ve bunun nasıl bir yakıcı ateş olduğunu sadece âşık bilir. Sevgilinin çilesi de yine sadece âşık tarafından çekilir ve bu çileyi bilmek için âşık olmak gerekir.

Tatmayanlar çâşnî-i vasl u firâkı bilemez

Nâr-ı dûzah ne demek Ravza-i Rıdvan ne imiş

Kavuşmanın ve ayrılığın lezzetini tatmayanlar bilemez. Cehennem ateşi ne demek cennet ne imiş anlayamaz.

Kavuşma ve ayrılık arasında tezat vardır. Kavuşma ravzai- rıdvani nar-ı duzah firakı karşıladığından leff ü neşr yapılmıştır.

Âşık tarafından hem kavuşma hem de ayrılık tatlıdır. O her ikisinin de ayrı ayrı bir tadı olduğunun farkındadır.

“Gerçekten siz de, Allah’ın dışında taptıklarınız da cehennem odunusunuz, siz ona varacaksınız” (Enbiya 98).

“Ey Muhammed iman edip salih amellerde bulunanları müjdele. Gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Kendilerine rızık olarak bu ürünlerden her yedirildiğinde: “Bu daha önce de rızıklandığımızdır” derler. Bu, onlara, (dünyadakine) benzer olarak sunulmuştur. Orada, onlar için tertemiz eşler vardır ve onlar orada süresiz kalacaklardır” (Bakara 25). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Mülhidi titretecek hevl-i kıyâmîs’-sâ’a

O zaman anlayacak heybet ü hüsrân ne imiş

Ayakta durmanın korkusu dinden çıkanı korkutur. Heybetin ve hüsrânın ne olduğunu o zaman anlar.

“İslâm’dan başka bir din arayan kimseden Allah bunu asla kabul etmez. O kimse ahirette de hüsrâna uğrayanlardan olacaktır.” (Âl-i İmrân 85/3).

“Hak Teâlâ’nın ‘Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse...’ ifadesi, hem kalbi hem de lisanıyla inkâr edenleri içine almaktadır. Kalbiyle onun Allah’ın hükmü olduğunu bilip sonra da lisanıyla onun Allah’ın hükmü olduğunu ikrar edip, buna zıt olan şeyleri yapan kimseye gelince, o da Allah’ın indirdiğiyle hükmetmiş, ama onu bilfiil yapmamış olur. Binaenaleyh, böyle bir kimsenin bu ayetin hükmüne dahil olması gerekmez.” (Tefsir-i Kebir, 9/86). Hadisine telmih vardır.

Rîş ü destârını teşbih ü ‘asâsın gördük

Anladık mesned-i sûfî-i girân-cân ne imiş

Elbisesini ve sarığını teşbih ve asâsını gördük. Ağırkanlı sufinin yerinin ne olduğunu anladık.

Elbise, sarık, teşbih ve asa sofiye ait aksesuarlardır. Bunlar aynı zamanda dünyevidir. Sofi bu nesnelere değer verir. Âşık içinse bunların hiçbir değeri yoktur.

Ağırkanlı demek, duygularını hemen açığa vurmayan, öfkelenmeyen kişi demektir

Sofi, riş, destar, asa arasında tenasüp vardır.

FENNİYÂ sıdk ile var Pîre dehâlet eyle

Göreceksin o zaman Pertev-i îmân ne imiş

Ey Fennî, doğruluk ile Pir'e sığın. Göreceksin o zaman imanın nuru ne imiş.

Şair bir pire intisap etmekle imanın nurunun tamamlanacağını düşünmektedir.

CLXVI

A-52/a

Çekilmiş ehl-i dilber hep tehi kâşâneler kalmış

Hezârânı uçup bu gülsitânın lâler kalmış

Sevgililer çekilmiş saraylar hep boş kalmış. Bülbüller uçmuş bu gül bahçesinde sadece yuvalar kalmış.

Bir mevsim-i bahârına geldik ki âlemin

Bülbül hamûş havz tehî gülistan harâb

İzzet Molla da aynı duyguları terennüm etmiştir.

Muhabbet meclisinden zâ'il olmuş neş'e âsârı

Dökülmüş mey kırılmış şişeler meyhâneler kalmış

Sevgi meclisinden neşe eserleri kaybolmuş. İçki dökülmüş, şişeler kırılmış, meyhaneler kalmış.

Vardım ki yurdumdan ayak götürmüş

Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı

Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş

Sakiler meclisten çekmiş ayağı

Bayburtlu Zihni de aynı duyguları paylaşmıştır.

Kim derd-i derûnun ‘arz eder bir çâre istersen

Dağılmış âşinâlar mecma’-ı bigâneler kalmış

Bir çare isteyen içindeki derdi anlat. Tanıdıklar dağılmış, alakasız kişiler toplanıp kalmış.

“Allah, ölümden başka, devasını yaratmadığı hiçbir dert yaratmamıştır.”
(Mu’cemü’l-Evsat, 2:33 (1507). Ayetine hatırlatma vardır.

Geçenler yapmamış dünyâyı yıkmışlar da gitmişler

Ki eslâfından ahlâfa nîce vîrâneler kalmış

Dünyayı geçenler yapmamış, yıkmışlar da gitmişler. Evvelkilerden sonra gelenlere bir sürü viraneler kalmış.

Âşığın şikâyetçi olduğu kişi kendisinden önce gelenlerdir. Bunlar kendisi gibi âşıklar olabileceği gibi rakip de olabilir.

Viraneler normalde âşıkların yeridir ama Fennî bu viranelerin daha da virane olmasından mutsuzdur.

Bütün ebnâ-yı âdem tab’-ı diğer eylemiş peyda

Ulü’l-ihsânı gitmiş cihanın çingâneler kalmış

Bütün insanlar başka karakterler ortaya çıkarmış. Dünyanın cömert insanları gitmiş çingeneler kalmış.

Cömert olan kişiler âşığın beğendiği, takdir ettiği kimselerdir. Çingene olarak kabul ettikleri de sevmediği ve istemediği kişilerdir. Rakip ya da ağyar gibi.

Z DAD

CLXVII

A-54/a

Celb-i rikkattir huzûr-ı yâre şekvâdan garaz

Mazhar-ı lûtf olmalıdır ‘arz-ı temannâdan garaz

Sevgilinin huzurunda şikayetten maksat acımasına dikkat çekmektir. Minnettar olmadan maksat lütuflarına kavuşmaktır.

Âşık sevgilinin huzuruna kabul edildikten sonra tek amacı ona ahvalini anlatmaktır. Bir efendinin huzurunda durur gibi sevgilinin katında duran âşık sevgiliden bir nebze de olsa acımasını beklemektedir.

Sevgiliden cevr ü cefalara gelse de âşık buna katlanır ve bir parça bile olsa lütuf gelmesini bekler.

Nâ’il-i feyz olmalıdır feryâd ü nâtişten merâm

Cerr-i muğnimdir hemân tasvîr-i da’vâdan garaz

Feryat ve ağlamaktan amaç bolluğa kavuşmaktır. Davanın gösterilmesinden maksat hemen zengin edeni kendine çekmektir.

Âşık ne kadar feryat edip ağlarsa o kadar bolluğa kavuşacağını düşünmektedir.

Âşığı zengin eden sevgilinin lütuf ve keremidir. Âşığın gönlü bol olarak düşündüğü sevgili yapacağı lütuf ve keremle kendine çekmek istemektedir.

Âsitânındır seng-i Firdevs-i a’lâdan murâd

Hâk-i pâyindir efendim yâd-ı kimyâdan garaz

Cennetin taşından kast edilen kapının eşiğidir. Efendim kimya denilince de akla gelen ayağının tozudur.

Ubade İbnu's-Samit (ra) anlatıyor: "Resulullah (asm) buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Her bir derecenin diğer derece ile arası, sema ile arz arası kadar geniştir. Firdevs bunların en yukarıda olanıdır. Cennetin dört nehri buradan çıkar. Bunun üstünde Arş vardır. Allah'tan cennet istediğiniz vakit Firdevs'i isteyin." (Tirmizî, Cennet, 4).

Âşık için sevgilinin kapısı en yüce cennetten bile daha değerlidir.

Sevgilinin ayağının tozu âşığın gözleri için sürmedir.

Geçme sûfi gördüğün her şeyi tahkik etmeden

Nefsi 'arif olmalıdır tedkîk-i eşyâdan garaz

Sufi, gördüğün her şeyi incelemeyen geçme. Eşyanın araştırılmasından maksat nefsi bilgili olmalıdır.

Sufiye âşık tarafından akıl verilen bu beyitte sufiden eşyanın maksadına varması, eşyanın gerçek mahiyetinin bilinip ona göre davranılması istenmektedir.

Sofi böyle davranırsa bilgi ile donatılacak ve bu bilgi sayesinde nefis terbiyesi de görecektir.

Sofinin elindeki tesbih, üzerindeki samur kürk, başındaki külah, oturduğu post hep gösteriş içindir. Ama eşyanın gerçek anlamını öğrenirse bütün bunlardan sıyrılacaktır.

‘Âlem-i ervaha â’it bir hakikat bulmalıdır

‘Âlem-i eşbâhı dikkatle temâşâdan garaz

İnsanlara dikkatle bakmaktan maksat, ruhlar alemine ait bir gerçeklik bulmadır.

Ruhların kâinatın hangi evrelerinde var edildiğine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat, melekler göklerin, cinler ise yeryüzünün sakinleri olduğuna göre, buraların onlardan önce yaratılmış olması gerekir.

Unutmamak gerekir ki, "Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ilimden ancak, az bir bilgi verilmiştir."(İsra 17/85)

mealindeki ayette ifade edildiği üzere, ruh en gizemli bir varlıktır. Onun için ruhun gerçek yaratılış zamanını ve mahiyetini ancak Allah bilir.

Her ne yapsan hiç birinden bir keder ahz eylemez

Kalb-i ‘ârifdir bakılmış olsa deryâdan garaz

Her ne yapsan hiçbirinden bir keder kabul etmez. Denizden maksat ariflerin kalbine bakmaktır.

Arif; Allahü Teâlâ'nın rızasını kazanmış, O'ndan başkasının sevgisini kalbinden çıkarmış, tasavvufta yetişip, kemâle ermiş velî zât. Ârif-i billah da denir.

Her şeyin kaynağı vardır. Takvânın (Allahü teâlâdan korkarak haramlardan, günâhlardan sakınmanın) kaynağı âriflerin kalpleridir. (Hadîs-i şerîf-Künûz-ül-Hakâik). Hadisine anımsatma vardır.

Yâd-ı mahmasdan merâmım FENNİYÂ benlik değil

Gâye vermektir kelâma vaz'-i imzadan garaz

Mahlasımdan hatırlanmaktaki amaç ey Fennî, benlik değil imzanın ortaya konulmasıdır.

Fennî'nin mahlasını niçin kullandığını açıkladığı bu beyitte insanımıza ait tevazu örneğini görmekteyiz. Şairimiz enaniyetinden dolayı değil, sadece şiirlerinin kime ait olduğunu bilinmesinden dolayı bu mahlası seçtiğini açıklamıştır.

CLXVIII

A-54/a

Sûziş-i hicrânı dil etmek diler cânâna ‘arz

Derdini derd ehli elbette eder Lokman’a ‘arz

Ayrılığın yakıcılığını gönül sevgiliye arz etmek ister. Dert ehli elbette derdini Lokman'a arz eder.

Lokman; Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen büyük zatlardan olup öğütleri ve ahlâkî, tıbbî sözleri ile tanınmıştır. Peygamber Davud (a.s.) zamanında yaşadığı rivayet edilmektedir. Peygamber veya veli olduğu hususunda ihtilaf vardır. Telmih sanatı yapılmıştır.

Karşı tuttum nâvel-i müjgân-ı yâre sînemi

Bir nişân-gâhdır ki gûyâ eyledim peykâne 'arz

Sevgilinin kirpiklerinin oklarına göğsümü karşı tuttum. Sanki bir hedef yeri ki okun ucundaki sivri demire arz eyledim.

Sevgilinin âşığın bağırını delmek için kılıca, oka, hançere ihtiyacı yoktur. Çünkü sevgilinin kirpikleri bu işi görmektedir. Divân şiirinde müje, müjgân olarak adlandırılmaktadır.

Katra-i eşke mu'allaktır visâl-i dil-rubâ

Sayd-ı mürga gizli dâm üzre ederler dâne 'arz

Sevgiliye kavuşmak gözyaşının damlasıyla halledilecek bir iştir. Kuş avlarken tuzak üzerine tohum bırakırlar.

Kuş avlarken nasıl tuzağın üzerine tohum bırakılırsa âşık da sevgiliye kavuşmak için kanlı gözyaşları döker.

Gözyaşı tohuma, tohum gözyaşına şekil yönüyle benzetilmiştir.

Dam, dane, mürğ arasında tenasüp vardır.

Sakla Elmâs'ım cemâl-i pâkini ağyârdan

Gevher-i nâ-yâb edilmez bezm-i bezzâzâna 'arz

Elmas'ım temiz yüzünü başkalarına gösterme. Bulunmaz cevher bez satan kimselere sunulmaz.

Elmas burada özel bir isim olarak kullanılmış olabilir. Şair bu söz konusu kişiyi herkesten kıskanmaktadır. Bu kişiyi bir cevher olarak görmekte ve sadece maharetli bir kuyumcuda vücut bulacağına kani gelmektedir. Bu kişi de elbette kendisidir.

FENNİYÂ bir şeb-i çerâğ olmas o şuhun bezmine

Eylesem râz-ı nihânım yâre yana yana 'arz

Ey Fennî, o cilveli sevgilinin meclisine bir gece kandili olsam. Yana yana gizli sırlarımı anlatsam.

Kandil, ağzı oldukça küçük, yayvan ve yuvarlak bir kap biçiminde olan, içinde sıvı bir yağ ile fitil bulunan tarihi bir aydınlanma aracıdır. Kandilin kullanışı mumdan da eskidir. Antik çağlardan kalmış eşyalar arasında, kazılarda en çok rastlanılan kandildir. İlk zamanlarda kandilde yağ olarak kötü cins zeytinyağı kullanılırdı.

Âşık da bu tanımlanan kandil gibi sevgilinin meclisine gitmeyi orayı aydınlatmayı ve aşkıyla sabaha kadar yanıp yakılmayı istemektedir.

Gece, kandil, yanmak arasında tenasüp vardır.

CLXIXI

A-54/a

Ne zamâna ne vukû'atına etme ta'rîz

Çünkü ta'rîz u ta'arruz seni eyler temrîz

Ne zamana ne olaylarına sitem etme. Çünkü sitem ve şiddetli saldırı seni zayıf gösterir.

“Sizi mescid-i haramda çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı olan kininiz,sizi saldırıya sevk etmesin.iyilik ve takva üzerinde yardımlaşın,günah ve düşmanlık için yardımlaşmayın..”(Maide 2).

“... İçlerinden pek azı hariç, onlardan hainlik görürsün. Yine de onları affet, aldırma. Çünkü, Allah güzel davrananları sever” (Maide 13). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Yâr ü akrânına enmûzec-i ‘isyân olma

Eyle ihsânını hayr ü hasenâta tahrîz

Sevgiline ve emsallerine isyankâr olma. Arkadaşlarını hayırlı ve iyi amellerde bulun.

Allah Teâlâ hazretleri bir kulun hayrını diledi mi ölümünden önce salih amel işlemede muvaffak kılar. (Tirmizi, 2134).

Allah Resulü Hazret-i Muhammed (Sav) buyurdular ki :- Biriniz bir Müslüman kardeşinde bir dert gördüğünde, kendisini o derde uğratmadığı için Allah’a şükretsin. Fakat bu şükürünü, açıktan yapıp ta dertli kimseye duyurmasın (İbni Neccar). Hadisleri anımsatılmıştır.

Hazreti Pîrin efendi izini ta’kîb et

Etme bir kâra teşebbüs revîş-i pîre nakîz

Efendi hazreti Pir’in izni takip et. Pirin bir karına karşı zıt teşebbüs etme.

Kurtuluş vesilesi olarak pirin izi gösterilmiş, pirin yaptıklarının aynen tatbik edilmesi, bunun dışına çıkılmaması istenilmiştir.

İstirâhatle yaşar guşadan âzâde kalır

Eyleyen her işini Hazret-i Hakk'a tefvîz

Her işini Allah' a bırakana keder uğramaz, mutlulukla yaşar.

“Kararını verdiği zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever. “ (Al-i İmran 159).

“Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar.” (Al-i İmran 160).

“Allah; O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müminler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.” (Tağâbün 13).

“(Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir.” (Tevbe 129).

“Hâlbuki, kim Allah'a dayanırsa, bilsin ki Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir” (Enfal 49).

“Allah'a güven. Vekil olarak Allah yeter.” (Ahzab 3).

“Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.” (Enfal, 2).

“Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarını O'nun bilmesi yeter.” (Furkan, 58).

“Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan” (Şuara, 217). Ayetlerine iktibas vardır.

FENNİYÂ veçhini 'isyânla ettin tesvîd

Bu sevâdı seherî eşk ile eyle tebyîz

Ey Fennî, yüzünü isyanla kararttın. Bu karalığı seher vakti gözyaşı ile beyazlatır.

“Kim de Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (Nisâ, 14).

Ayetlerine telmih vardır.

Ger bu rengîn eseri gökte ‘Utarid görse

Özenir cehbe-i gerdûna yazan bir takrîz

Bu renkli eseri gökte Merkür gezegeni görse, dünyaya özenir ve metheder.

Utarid (Merkür): Bu kevkeb gökyüzünde gizlice ışıldayan ve kırmızıya çalan rengiyle görülür. Bu kevkebe bakanlar bunu aynı renkte sabit bir yıldız olarak görmezler. Kâh parlayan kâh sönen bir hali vardır. Bu yıldız rüzgârlı olup 2. gök katında bulunur. Burçlardan İkizler ile Başak burcuna, günlerden ise Çarşamba gününe intisabı vardır.

Bu kevkeb her burçta 28 gün kalır, gök katlarından 6 ayda bir uğrayarak geçer. Nispeti olan sıfatlara gelince: Akıl, sanat, mantık, belagat, hamaratlık, konuşkanlık, hüner, zihni kavrama, bilgi, dostluk, zeka, hesap, kitap, ince nazik sanatlar, yazışmalar, elçilik, çocuk yetiştirmek için öğretmene teslim etmek, sanayiye başlama, aletlerin yapımı, kuyumculuk, ipekli kumaş dokumaları, çini işleri gibi sıfat ve amellere intisabı vardır.

Ve yine Allah’ın güzel adlarından da Ya Ali, Ya Azim’ e intisabı olmakla birlikte, Allah katında koruyucu ve vekil melaikesi de Mikail’dir.

TA

CLXX

A-55/a

Etmesin ağyâr-ı bed-meşreble cânân ihtilât

Eylemez zîrâ efârîte Süleyman ihtilât

Sevgili kötü yaratılışlı ağyarla karışıp görüşmesin. Zira hilekârlarla Süleyman karışıp görüşmez.

Âşık rakibi her daim kötü yaratılışı olarak görür. Nasıl ki, kötü yaratışla cinler Süleyman Peygamberin yüzüğünü çalıp saklamışlarsa kötü yaratışla rakibin de sevgili hükmünde olan Süleyman'la işi olmaz. Süleyman Peygambere telmih vardır.

Âdemin 'ömr-i 'azîzin tâzeler her kıblesi

Gâlibâ la'linle etmiş âb-ı hayvân ihtilât

Dudağının her bir tarafı insanın izzetli ömrünü tazeler sanki dudağına ölümsüzlük suyu karıştırmışlar.

Âb-ı Hayat, içene ölümsüzlük zerk edildiğine, bağışlandığına inanılan sudur.

Efsaneye göre, İskender-i Zülkarneyn Hızır ve İlyas bu suyu aramak için yola çıkmışlar. Ab-ı Hayât, Zülümât'ın (karanlıklar ülkesi) ötesindeymiş. İskender, Hızır'la İlyas'ı kaybetmiş ve hayat suyuna erişememiş. Hızır'la İlyas ise suyun kaynağını bulup içmişler. Bu nedenle ikisi de ölümsüzdür. Hızır karada, İlyas ise denizde insanların yardımına koşar. Yılda bir kez de buluşurlar: Hıdırellez

Kur'an'da da geçen hayat verici su efsanesi, eski şiiri besleyen tükenmez bir kaynaktır.

Öykü, Kur'an'da başka biçimde ve başka kişilerle ilgili olarak anlatılır. Mûsâ, bir arkadaşıyla iki denizin birleştiği yere gider. Arkadaşı, elindeki kızarmış balığı yere bırakarak oradaki bir kaynaktan abdest alırken, sıçrayan bir damla su, balığa değince balık canlanır ve denize atlar. Divân şairi, kavramın dayandığı çağrışımdan alabildiğince yararlanmıştı.

Sevgilinin dudağı âşığa ölümsüzlük bağışlar.

Eylerim yâre sebük-reh-i hâne ‘arz-ı arzû

Etmese bu bahse sûfi girân-cân ihtilât

Sevgilinin evinin yolunu arzu ederim. Ağırkanlı sufi bu olaya karışmasın.

Sevgilinin yolu âşık için Kâbe yolu gibidir. O kadar kutsal ve münevverdir. Kaba yaradılışlı sofi bunu anlayamaz.

Kaplamış ruhsârını keysû-yı ‘anber-bâr-ı yâr

Eylemiş yek diğere verd ile reyhân ihtilât

Sevgilinin yanağını güzel kokulu anber kaplamış. Diğesine gül ile reyhan karışmış.

Anber; anber balığından çıkarılan güzel kokulu bir madde olup kül rengindedir. Adını çıkarıldığı balıktan almaktadır. Sağlıkta ve esans yapımında kullanılmıştır.

Anberin çeşitleri çoktur, renkleri de değişiktir. Beyaz, boz, kırmızı, sarı, yeşil, mavi, siyah ve karışık renklerde olanları vardır. En iyisi boz renkte olanıdır. Sonra mavi, sonra sarısı gelir. En kötüsü siyah olanıdır.

Üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen anber altın gibi asla değişikliğe uğrayıp bozulmaz. Bu özelliği miskten üstün olmasını gerektirmez. Buna rağmen anber hakkında “güzel kokuların kralı “denilmiştir. Miskten sonra güzel kokuların en güzellerindendir.

Reyhan; kokusuyla ün salmış bir bitkidir. Hatta birçok ülkede reyhan kelimesi ‘güzel kokulu’ anlamına gelmektedir. Ortaçağ’da tütsü olarak kullanıldığında kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılmıştır. Yunanlılar için bereket ve bolluğun sembolüdür. Kötü talihten, kötülüklerden korunmak için Romalılar evlerinin bahçesinden Reyhan bitkisini eksik etmezlermiş. Birçok kültürde bereket, sadakat ve bolluğu simgelediğinden manevi açıdan da önemli bir yere sahip olmuştur.

Sevgilinin yanakları koku olarak reyhan, anber ve güle benzetilmiştir.

Sen henüz şâyeste görmezsin nigâh-ı şefkate

Eyledi lâkin sirişk-i çeşmime kâh ihtilât

Sen daha bana şefkatli bakışını uygun görmezsin. Ama gözyaşına kan karıştı.

Sevgili âşığa bir bakışını dahi uygun görüp bakmazken ona devamlı eziyetlerde bulunur. Ama âşık ise sırf bu bakış için kanlı gözyaşları dökmektedir.

Sohbetimden FENNİYÂ eylermiş o şûh içtinâb

‘Âlim olsa hâlîme eylerdi her an ihtilât

Ey Fennî, o nazlı güzel sohbetimden çekinirmiş. Âlim olsa bu halime her an karışırdı.

O nazlı güzel bir şeyden çekinmeyeceği gibi biriyle sohbet edip konuşmaktan da çekinmez. Burada asıl çekinen ve geri duran âşıktır.

Sevgili eğer âlim bir kişi olsaydı âşığın bu durumunu görür ve bilginin verdiği kuvvetle bu duruma isyan edip düzeltme yoluna giderdi.

Z-ZA

CLXXI

A-56/b

Nesîm etmez o gül-i ruhsârı îkâz

Seherde âhım eyler yâri îkâz

Rüzgar ol gül yanaklıyı ikaz etmezse seherde ahım onu ikaz eder.

Rüzgarın âşık ile sevgili arasında haberci olduğunu biliyoruz. Ama asıl bilinmeyen rüzgarın âşığın bu dertli halini sevgiliye anlatmamasıdır. Âşık rüzgardan

bu ahvalini sevgiliye anlatmasını onun ikaz etmesini beklemekte olmasına rağmen beyitten anlaşıldığı üzere bu beyhude bir çabadır.

Rüzgarın sevgiliyi ikaz etme konusunda yetersiz kaldığını düşünen âşık bu sefer seher vaktinde ettiği ahlarla sevgiliyi uyarma düşüncesindedir.

Dağıtma ey sâba keysû-yı yâri

Aman etme uyuyan mâri ikâz

Ey saba, sevgilinin uykusunu dağıtma. Uyuyan yılanı uyandırma.

Sevgili nazenin ve nazik yaratılışıdır. Bir rüzgar dahi onu uyandırabilir. Bu beyitte yılan olan sevgili değil, onun yılan gibi kıvrım kıvrım olan saçlarıdır. Uyuyan yılanı uyandırmak sözüyle irsal-i mesel yapılmıştır.

Uyandırma yine fitne ocağın

Edip ol gözleri senhârî ikâz

O gözleri büyüleyü uyarıp yine fitne ocağını uyandırma.

Sevgilinin gözleri büyüdür ve fitne saçar. Bu fitne hali naz uykusundan uyanan sevgilide daha yoğundur. Âşıklar arasında fitneye sebebiyet verir.

Henüz öğrenmemişken kadr-i hüsnünü

Ben ettim ol perî-girdârî ikâz

Güzelliğinin değerini henüz öğrenmemişken ben o peri yürüyüşlüyü uyardım.

Sevgili güzelliğinin ve can alıcılığının fakındadır; ama beyitte bunu âşık ikaz edip öğretmiş gibi gösterilmiştir.

Muhabbet neydiğın bilmezdi evvel

Sen ettin FENNÎ-i gam-hârı îkâz

Muhabbetin ne olduğunu önceden bilmezdi. Gam dikenli Fennî'yi sen uyardın.

Muhabbet âşıkla olan yakınlaşmadır. Âşığa dertlerini anlatmaktır. Rakibi berhava etmektir. Âşık bu muhabbete can atar. Öncesinde gamlı dikenlerle dolu olan şair sonrasında muhabbetin tadına varmıştır.

AYN

CLXXII

A-56/a

Edelim bûs-ı leb-i câme şürû'

Sâkiyâ sanma bu 'âdet memnu'

Kadehin dudağını öpelim. Ey içki sunucu âdetin yasak olduğunu sanma.

Kadehin kenarı sevgilinin dudağı gibi düşünölmüştür. İçki dağıtan kişi sevgilidir.

Bu kadeh ve bu dudak âşık için men edilemez niteliktedir. Çünkü âşığa yaşam enerjisi sunup ayakta kalmasını sağlayan bu anasırdır.

Meclis-i meyde kahed parlatalım

Dilden âsâr-ı gam olsun medfû'

İçki meclisinde kadeh parlatalım. Gönülden gamın üzüntülerini kovalım.

Kadeh parlatmak; hem içki içmek hem de sevgilinin parlak yanağını temaşa etmek anlamlarında kullanılmıştır. Âşık böylelikle gönlünde biriken gam ve elemden kurtulur.

Bu ne andır dayanır mı bu cân

Nâre karşı erir elbette şümû'

Bu ne andır bu can bu olanlara dayanmaz. Ateşe karşı elbette mum erir.

An olarak verilen zaman sevgiliyle buluşma anıdır. Bu çok kısa bir zamandır. Veya âşığa öyle gelir. Sevgili bu anda bir ateşe âşık da o ateş karşısında eriyen mumdur.

Kâkülün misk-i hutâdan mahsûl

Bedenin dürr-i 'Aden'den masnu'

Kakülün Hıta'dan gelen miskle oluşturulmuş. Bedenin Aden'den çıkan inciden yapılmış.

İnci i Aden, Yemen'in güneyinde, Ummân Denizi ve Hazar denizi ile başka yerlerde de çıkmaktadır. Bu inciler arasında en makbulü Dürr-i Aden denilen kasabada çıkan incilerdir. Dürr-i Aden kasabasından çıkan inciler büyük olmaları ile meşhur olmuştur. Damla veya yumurta biçiminde yassı veya yuvarlak biçimlerde oluşan inciler parlaklık ve rengine göre de değer kazanmışlar, özellikle Aden incileri büyük oluşları ile dikkat çekmiştir. Öyle ki kuş yumurtası büyüklüğünde inciler de bulunmuştur. Değerli inciler genç yaştaki inci istiridyeleri ve midyelerinden elde edilir. İstiridyeler ise çamurlu ve kumlu deniz dipleri ile mercanlara tutunmuş vaziyette bulunurlar. En değerli incilerin en kıymetli mercanların bulunduğu Aden 'den çıkması da bu nedenledir.

Hıtenliler ceylanları sürü sürü besler, yılda bir kez hayvanın göbeğinden çıkan yaradan dökülen kara renkli naifeler (yara kesesi, yara kabukları) toplar ve misk kokusu çıkartılan bu naifeler satar hem de hayvanların etini yerlermiş. Bu avcılar hayvanları yakalar göbeklerinin altına bir kese bağlar, yılda bir kere hayvanın nefesinden (göbeğinden) dökülen nafelerin kirleri veya yara kabukları bu keselere dolarmış.

Bana ey merdümek-i çeşmim acı

Dilde ‘aşk âteşi var gözde dümû’

Gözümün bebeği bana acı gönülde aşk ateşi, gözde gözyaşları var.

Âşığın sevgiliden medet beklediği bu beyitte âşığın gönlünde yakıcı aşk ateşi gözünde de kanlı gözyaşları olduğu bildirilmektedir.

Beni memnûn-ı visâl et kurtul

Ellerin dilleri kalsın maktu’

Bana aşkını yasakla kurtul. Ellerin gönülleri kessin.

El hem organ hem de yabancı kimse anlamında kullanılmıştır. Dil de aynı zamanda hem gönül hem de konuşmaya yarayan organ anlamındadır.

Yâre nasb-ı nazar eyle FENNÎ

Rukâba ortadan olsun merfû’

Fennî, sevgiliye bakışlarını dik. Bekçiler böylelikle hükümsüz bırakılsın.

Âşık sevgiliye baştan ayağa dikkat kesilip bakacak olursa bekçi olarak kabul rakibi bertaraf edeceğini düşünmektedir.

CLXXIII

A-56/b

Elvedâ’ ey neyyir-i evc-i sabâhat elvedâ’

Elvedâ’ ey Ahter-i burc-ı sa’âdet elvedâ’

Elveda ey güzelliğin zirvesinin nuru. Elveda ey mutluluk burcunun yıldızı.

Bu gazelinde elveda diyerek içinde bulunduğu her şeye veda eden şair; güzelliklerin yitip gittiğinden ve mutluluğunun kalmadığından yakınmaktadır.

Elvedâ' ey şu'le-bahşâ-yı 'uyûn-ı 'aşikân

Elvedâ' ey gonca-ı bâğ-ı melâhat elvedâ'

Elveda, âşıkların gözlerinin bağışlayıcı alevi. Elveda güzellik bağının goncası.

Bu beyitte sevgiliye veda edilmiştir. Sevgili âşıkların gözlerindeki bir alev ve güzellik bağının goncasıdır. Âşık bunlardan dahi vazgeçmiştir.

Müstahîl oldu bize bu yerde imkân-ı karar

Ağla ey şem'-ı Şebistân-ı muhabbet elvedâ'

Bize bu yerde karar kılıp ikamet etmek imkansız oldu. Muhabbet dairesinin mumu ağla, elveda.

Şair âşık olduğundan ve içindeki aşktan dolayı bir yerde sebat edip duramaz. Karanlık gecelerde tek dert ortağı olan mumla vedalaştığı bu beyitte mumun yanarken artıklarını yanlarına salmasını gözyaşı olarak teşbih etmiştir.

Durmak olmaz dâne-i kısmet bizi cezb eyledi

Nûr-ı didem siz kalın sağ u selâmet elvedâ'

Durmak olmaz, kısmet tohumu bizi kendine çekti. Gözümün nuru siz sağ ve selamet kalın, size elveda.

Gözümün nuru diye veda edilen kişi sevgili ya da dostlardır. Âşık bunlara veda etmiştir.

Ayrılık dellâhı artık etti i'lân-ı firâk

Tazelendi serde sevdâ-yı seyâhat elvedâ'

Ayrılık habercisi ayrılığın ilanını duyurdu. Başımda seyahat sevdası tazelendi, size elveda.

Ayrılık habercisinin kim olduğu beyitte açıklanmamıştır. Bu bir seyahat de olabilir.

Bu farîri kûşe-i hatırdan ihrâc etmeyin

Eyledik biz cümleyi Hakk'a emanet elvedâ'

Bu fakiri aklınızın bir köşesinden çıkarmayın. Biz hepinizi Allah'a emanet ettik, elveda.

Fakir olarak şair kendini kastetmiştir. Şairin en büyük korkularından birisi de unutulmaktır.

Kalkıp ayağa eliyle verdi yârim bir kadeh

Elvedâ' ey tövbe ey sabr u metânet elvedâ'

Sevgilim kalkıp eliyle bir kadeh verdi tövbe, sabır ve tahammüle elveda ettim.

Sevgilinin sunduğu kadehle sevgili kendinden geçmiş âşık tövbe, sabır ve tahammüle veda etmiştir. Sevgili tarafından sunulan sadece bir kadeh üç unsurun deva edilmesine sebebiyet vermiştir.

Âşık her kış şaraba tövbe eder ama bahar sevgili elinden içilen bir kadehle bu tövbeyi bozar.

Âşık sevgilinin elem ve kederine sabredeceğine söz verir ama bu söz sevgili tarafından bir kadehle yine bozular.

Âşık sevgili ne derse desin ne yaparsa yaptın tahammül edeceğini söyler ama bir kadeh şarap onu bu tahammülden döndürür.

CLXXIV

A/56-b

Demem nikbet deminde eyledi sehv ü hatâ tâli'

Demem miknet gününde etti ihsân ü 'atâ tâli'

Kader, düşkünlük zamanında yanlışlık ve hata eyledi demem. Kader, kudretli gününde ihsan ve lütuf etti demem.

Beyitte tamamen bir teslimiyet ve kadere razılık vardır. Zaten bu hal âşıklığından ileri gelmektedir. Âşık o kadar gani gönüllü bir insandır ki; zayıf ve güçsüz olduğu bir dönemde felek üzerime daha da geldi demez. Güzel günlerinde de felek bana lütuflarda bulundu demez.

Şair bütün bu yaşananlara olacağı vardı ve oldu nazarıyla bakar.

Ezelde olmayınca bir işe kilik-i gazâ-cârî

Ne mümkün hayra dayra göstere bir iktizâ tâli'

Bir işte ezelde olmayınca yazı yazan kaleme; hayra, iyiliğe kaderin lazım gelmesi mümkün değildir.

“O'nun katında her şey bir ölçü (kader ve miktar) ile dir” (Rad 13/8).

“...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını (kaderini) tayin eden Allah, yüceler yücesidir” (Furkan 25/2).

“De ki: Allah'ın bizim için yazdığından (kaderimizden) başkası bize asla erişmez...” (Tevbe 9/51). Ayetleri hatırlatılmıştır.

O da sırr-ı bürde-i ahkâm-ı ferman-ı İlâhidir

Ki ancak orta yerde hükmü yok bir kethüdâ tâli'

O da Allah'ın fermanının hükümlerinin hırkasının sırrıdır. Ki ancak orta yerde kader hizmetçisinin hükmü yoktur.

“Kim Bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur; kim Bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim Benim emîrime itaat ederse Bana itaat etmiş; kim de Benim emîrime isyan ederse Bana isyan etmiş olur.” (Buhârî, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 33; Nesâî, Bey'at 26).

“ İslâm'ın tutunulması gereken kulpları (yapılması gereken emirleri) tek tek çözülecek; her bir kulp koştukça insanlar önlerindeki benzeyecekler. O kulpların ilki hüküm (hâkimiyetin Allah'ın olması, Kur'an'la hükmedilmesi), sonuncusu da namazdır.” (Ahmed bin Hanbel, 5/251; İbn Hibban, Sahih, hadis no: 257; Hâkim, el-Müstedrek, 4/92). Hadislerine telmih yapılmıştır.

Metâf mihnet-i dünya süveydâ-yı efâzılsa

Benim kesb-i yedimdir çektiğim n'itsün bana tâli'

Dünyanın zahmetinin tavaf edilecek yeri mümtaz ve çok bilgili kimselerin siyahlığıysa, çektiğim elimin kazancı olan kader bana ne etsin?

“Ben kullarımdan bir kuluma bedeni, malı veya çocuklarıyla ilgili bir musibet verdiğimde, o da bunu güzel sabırla karşılarsa, kıyamet günü, onun için bir tartı kurmak veya bir divan neşretmekten hayâ ederim.” (Irakî, Tahricu Ahadisi'l-İhya, IV/70). Hadisi anımsatılmıştır.

Medâr-ı mağfirettir ehl-i irfâna gelen gamlar

Ne hakkım var sana 'ızz ü kusûr etmekte yâ tâli'

Bilgili insanlara gelen üzüntüler affedilme sebebidir. Ey kader sana bir şey söylemeye ne hakkım var?

“Yalnız şu iki kimseye gıpta edilir:

Allah'ın kendisine ihsân ettiği malı hak yolunda harcaııp tüketen kimse;

Allah'ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına da öğreten kimsedir.” (Buhârî, İlim 15; Zekât 5; Ahkâm 3; İ'tisâm 13; Tevhîd 45; Müslim, Müsâfirîn 268).

Cihânın germ ü serdi zevk u derdi zıll-ı zâ'ildir

Elem çekme sana yâr olmadıysa FENNİYÂ tâli'

Dünyanın sıcaklığı ve soğukluğu; zevki ve derdi geçen gölge gibidir. Ey Fennî kader sana yar olmadıysa dert etme

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder kötülükten sakınırsanız, Allah size mükâfatınızı verir. Ve sizden bütün mallarınızı harcamanızı da istemez.” (Muhammed, 36). Ayetine anımsatma vardır.

Şaşırmış matla'-ı işrâkını lütfen delâlet kıl

Tulû-ı inkişafa istiyormuş reh-nümâ tâli'

Güneş doğmayı şaşırmış lütfen kılavuzluk et. Kader doğmaya yol gösteren istiyormuş.

Sevgili bir güneş gibidir ve kâinatı aydınlatan güneşin sevgili varken doğmasına gerek yoktur.

İlâhî sen muvaffak kıl açılışın kevkeb-i bahtım

İfâde ettiği fırsatları etsin kazâ tâli'

Ey Allah'im sen beni başarılarla ulaştır, bahtımın yıldızı açılışın. Kader, kaybettiği fırsatları kaza etsin.

Bu beyit bir dua hükmündedir. Âşık Allah'tan kendisini başarılarla kavuşturmasını istemektedir.

Âşık başarılarla ulaşsa bile kaderin bunu kıskanacağını ve âşığı dara düşürmek için boş bırakmayacağını düşünmektedir.

Vatan tuttum ser-i kûyunda yıllarca mukim oldum

Sitârem sen misin kim olmadın ey mehlîkâ tâli'

Mahallende vatan tuttum, yıllarca ikamet ettim. Ey ay yüzlü yıldızım kader yıldızım sen misin?

Âşık yıllarca sevgilinin mahallesini kendine vatan bilmiştir. Yıllarca bu mahalle sabit karar eylemiştir. Âşık bu kadar yılın sonunda sevgiliyi kaderinin yıldızı olarak görmüştür. Veya en azından öyle görmek istemiştir.

Ğ

CLXXV

A-56/b

Çekti eyyâm-ı firâkın sîneme dâğ üzre dâğ

Neşe-bahş olmaz bana sensiz efendim seyr-i bâğ

Ayrılığının günleri göğsüme yara içinde yara bıraktı. Efendim, bağı seyretmek bana sensiz neşe vermez.

Âşıkta sevgiliden ayrı kalması sebebiyle göğsünde yaralar çıkmış ve bu yaralar belli bir zaman sonra tekrar yaraya dönmüştür.

Âşık o kadar acı içinde kalmıştır. Göğsündeki bu yaralar bir bağ gibi kızılık içindedir ve gözyaşlarıyla sulanmaktadır. Bu nedenle âşığın ayrıca bir bağ seyretmesine gerek yoktur.

Gerçek anlamda da bağa gidecek olsa sevgili olmadan tat alması mümkün değildir.

Bâde-i ‘aşkın mizacından haber-dâr olmamış

Eylemez sûfi-har meşreb taassubtan ferâğ

Aşk şarabının yaratılışından haberi olmamış. Eşek yaradılışlı sofi, körü körüne bağlanmaktan vazgeçmez.

Sofi aşk ve aşkın tadını bilmeyen bir kişidir. Aşk şarabın da habersizdir. Yaratılışı bir din ve dine ait kavramlara körü körüne bağlandığından bu zevklerden mahrumdur.

Pertev-i mihr-i cemal onda tecellî eylemez

Behre-yâb-ı lezzet-i ‘aşk olmadıkça bir dimâğ

Zihin, aşkın lezzetini bulmadıkça onda yüzünün güneşinin aydınlığı yansımaz.

Beyin ile gönül çoğu zaman âşığın ikisi arasında kalıp hangisiyle karar vereceğini şaşırıldığı organlardır. Bazen aklını dinler, bazen de gönlünü. Ama sevgili ile ahvalinde her daim gönül öne çıkar.

Dimağ bu beyitte zihin anlamında kullanılmış olup âşık aşkın lezzetini buldukça veya aşkın lezzetine eriştikçe sevgilinin bir güneş gibi olan yüzü aydınlığını yansıtmaktadır.

Yani bir bakıma sevgilinin bir güneş gibi doğmasına âşığın aşkı vesile olmaktadır.

Gel bana cevri etme sultânım gurûr-u hüsn ile

Tez mürûr eyler bu günler tez geçer zîra bu çağ

Güzelliğinin gururu ile sultanım gel bana eziyet etme. Zira bu günler bu çağ tez geçer.

Sevgili güzeldir ve bu güzelliğinin farkındadır. Bu güzellik beraberinde gururu getirmekte ve âşığı kendine layık görmemektedir.

Bu gururla dolaşan sevgili biçare âşığa olmadık eziyetler etmektedir. Ama hiçbir şeyin kalıcı olmadığını fakında olan âşık bu güzelliğin de geçici olduğunu ve bir zaman sonra sevgilide güzelliğin kalmayacağını bildiğinden bu konuda sevgiliyi uyarmak istemektedir.

Tek edeydim yâne yâne FENNİYÂ mahv-ı vücûd

Dilberin bezm-i visâlinde olaydım şeb-çerâğ

Ey Fennî, vücudumu yana yana mahvettiysen de tek sevgilinin kavuşma meclisinde gece kandili olaydım.

Âşık bazen bir mum, bazen bir pervaneye bazen de bir kandildir. Ama ne olursa olsun kaderi hep yanmak ve bitmektir. Bu sebebiyet bazen aşkının büyüklüğü bazen de sevgilinin tutumlarıdır.

Âşık aşk yolunda vücudunun yana yana bitmesine ve mahvolmasına aldırış etmez. O sevgilinin hazır bulunduğu bir mecliste kandil olup onun aşkıyla sabaha kadar da yanmaya razıdır. Yeter ki, o mecliste sevgili olsun.

F

CLXXVI

A-57/a

Seylâb-ı bahâr oldu hurûşân taraf taraf

Âsâr-ı fuyûz oldu nümâyân taraf taraf

Baharın selleri geldi taraf taraf çağlayarak coştı. Eserlerin feyzi taraf taraf görünür oldu.

Baharın gelmesi âşık için beklenen en önemli anlardan biridir. Baharın kavuşmasıyla hem tabiat hem de âşık canlanır. Soğuk kış gecelerinde üzerine tembellik yorganını alan âşık baharda bu yorganı atar ve tazelenir. Baharda gül bahçelerinde güllerin açması, dem zamanının gelmiş olması, sevgilinin bir servi gibi gül bahçelerinde gezmesi de Âşığın mutlu eden hadiselerdir.

Cihan halkı keyfince dizildi leb-cûyâ

Gûşa gelmekte na're-i rindân taraf taraf

Herkes keyiflice suyun ağzına dizildi. Dünya işlerini hoş görenlerin naraları taraf taraf kulağa gelmekte.

Bahar âşık için dem zamanıdır. Gül renkli şarapların bir biri ardına döndüğü andır. Irmak ya da dere kenarlarında ayş u nuş ettiği vakitlerdir.

Ne yana nigâh etsen cinândan nişâne var

Sahraya çıktı zümre-i hûbân taraf taraf

Ne tarafa baksan cennetten izler var. Sahraya taraf taraf güzeller topluluğu çıktı.

Bahar sevgiliyi de etkiler. Gururunu kısa bir süreliğine kenarda koyup gül bahçelerini gezmeye çıkar. Aslında âşık bir zaman sonra gül bahçesini unutup sevgiliyi seyretmeye başlar. Çünkü sevgili de baştan aşağı gül ile donanmıştır.

Çimene çıkan bu sevgililer âşık için unutulmaz anlardır. Bir zaman sonra kendini adeta cennette sanmaya başlar.

Sabâ esdi zülf-i dilberi kıldı târümâr

Üftadegânı oldu perîşân taraf taraf

Saba rüzgarı esince sevgilinin saçını dağıttı. Âşıklar taraf taraf perişan oldu.

Sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarında bir kader yolculuğu yaşayan ve o saçlara bağlanıp kalan âşıklar aniden esen saba rüzgarıyla birlikte buldukları yerde yani saçlarda sallanmaya başlar ve halleri perişan olur.

Nasıl şerh-ı hâl etsem diye âşinâsına

Kimi hande eyler kimi giryân taraf taraf

Tanıdıklarına halimi nasıl anlatayım? Taraf taraf kimi güler, kimi ağlar.

Tanıdık denilen kimseler âşıklar ve rakiptir. Âşığa göre ağlayan kimseler âşıklar; gülen kimseler de rakiptir.

Temâşâ-yı rûyunla olur lâle dâğ-dâr

Eder gocalar çâk-i girîban taraf taraf

Lale, yanağını seyredince yaralı olur. Goncalar taraf taraf yakalarını yırtarlar.

Divân şiirinde en çok sözü edilen ikinci çiçek laledir. Sevgilinin yanağı genellikle lale ile teşbih olunur. Lalenin yaralı olması ortasındaki siyahlıktan ileri gelir. Çünkü lale sevgilinin yanağına özenmiş; ama başaramayınca ortasındaki siyahlık vücuda gelmiştir.

Goncalar da sevgiliyi kıskanan çiçeklerdir. Gonca açılmamış güle verilen isimdir. Goncalar sevgiliyi görünce sanki kendinden geçmişçesine yakalarını yırtmaktadır.

Yaka yırtmak bir şeye çok üzölmek, acıyla kendinden geçmek anlamlarında kullanıldığından irsal-i mesel yapılmıştır.

Hudâ ömrünü 'ikbâlini etsin efzûn-ter

Sana FENNİYÂ dostlar du'a-hân taraf taraf

Allah ömrünü geleceğini daha çok etsin. Ey Fennî, dostlar sana taraf taraf dua okusun.

Dostlardan kasıt diğerk âşıklar ya da ihvandır. Fennî bu kişilerin kendini hayırla yâd etmesini ister.

K-KAF

CLXXVII

A-57/b

Cihânda hâr-ı mihnetten berî gülzâr yoktur yok

Anunçün mürğ-ı dilde meks ü istikrâr yoktur yok

Dünyada zahmet dikeninden kurtulmuş gül bahçesi yoktur yok. Onun için gönül kuşunda durma, dinlenme ve kararlılık yoktur.

Gül bahçesi sevgilinin bulunduğu mekândır veya sevgilinin baştan ayağa kendi halidir. Zahmet dikenini rakiptir. Âşık bu bahçeye girip bu gülü koklamak için bu dikene tahammül etmek zorundadır.

Âşık bir gönül kuşuysa o kuş zahmet dikenini olmayan bir gül aramaya koyulacaktır. Bu nedenle o gülü aramak için durmaksızın çalışmalıdır. Âşığın bir yerde karar edemeyişi bu nedenledir.

Hatâ varsa senin çeşm-i hatâ-bînin dedir mutlak

Mürettebtir bütün eşyâ ‘abes bir kâr yoktur yok

Hata varsa, mutlaka senin hata gören gözündedir. Bütün her şey yerli yerine konulmuştur, boş bir kâr yoktur yok.

Âşık bu zamana değin yapılan işlerde hatasının olmadığını olsa bile bu hatanın sevgilinin gözünde olabileceğini savunmaktadır. Hatadan kastın ne olduğu da çok açık belirtilmemiştir. Akla; âşığın aşk derecesi, rakibe olan tutumu gibi hatalar gelebilir.

Dini açıdan beyit yorumlanacak olursa Allah’ın dünyayı büyük bir intizam ve nizam üzerine kurduğu ve hiçbir hataya meydan vermeyecek şekilde yönettiği de anlaşılabilir.

Bu durumda hatalı gözle bakan sevgili olmaktan çıkar, her şeyde bir kusur arayan insan olur.

Kulak tut her kelâma var ise gûşunda isti'dâd

Rümûz-ı sırrı- hikmetten tehi güftâr yoktur yok

Kulağında kabiliyet varsa, her söze kulak tut. Hikmetin sırlarının işaretlerinden boş söz yoktur yok.

“Yalnız iki kişiye haset (gıpta) edilebilir: Bir adam ki Allah kendisine hikmet vermiştir, o adam bu hikmet gereğince hareket ediyor ve bunu başkalarına da öğretiyor ve bir adam ki Allah kendisine mal vermiştir, o da malı Hak yolunda infâka/harcamaya koyulmuştur.” (Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 47; Buhârî, İlim 15, Ahkâm 3, Zekât 5, İ'tisâm 13, Tevhid 45, Temennî 5; İbn Mâce, Zühd 23). Hadisi anımsatılmıştır.

Baharistânını dehrin temâşâ-gâh-ı 'irfân et

Kemâl-i san'atı göstermeyen ezhâr yoktur yok

Dünyanın baharını gam ve kederini defetmek için gez. Sanatın olgunluğunu göstermeyen çiçekler yoktur yok.

“...Her şeyi 'sapasağlam ve yerli yerinde yapan' Allah'ın sanatı (yapısı)dır (bu). Şüphesiz O, işlediklerinizden haberdardır.” (Neml 88). Ayetini hatırlatılmıştır.

Sen olmakla bütün 'alem kör olmak iktizâ etmez

Deme insân meyânında ülü'l-ebvâr yoktur yok

Sen olmakla bütün dünyanın kör olması gerekmez. İnsan ortasında dikkat sahibi kimseler yoktur yok deme.

Dikkat; duyguları ve düşünceyi bir konu üzerinde toplama halidir. Dikkat çeşitli durumlara en iyi şekilde uyabilmek için gerekli zihin şartlarını hazırlayan bir davranıştır.

Tasavvufi açıdan beyit incelenecek olursa dikkat sahibi kimseler Allah'ın yarattığı her şeye dikkat nazarıyla bakıp bu şekilde müşahede ederler.

Seni şefkattir ancak bezm-i 'irfâna alan FENNÎ

Temeddüh etme senden başka kem miktâr yoktur yok

Fennî, seni bilginler meclisine kabul ettiren şefkattir. Çekilme senden başka noksan miktar yoktur yok.

Şefkat; sevme, bir şeyin üzerinde titreme ve merhamet gösterme, sevgi türünden ilgi duyma demektir.

Şairi bilginler meclisine kabul ettiren de bu şefkatidir. Şair çekinmeden bu meclise girmesini ister.

O sen ben siz demek zâhirde emr-i i'tibârîdir

Bakılsa dîde-i iman ile ağyâr yoktur yok

O, sen, ben, siz demek görünüşte hakikatle hariçte vücudu olmayıp var kabul edilen iştir. İman gözü ile bakılsa ağyar (başkaları) yoktur yok.

“Bu (Kur'an), Rabbinizden gelen basiretlerdir (kalp gözlerini açan beyanlardır).” (A'raf 203). Ayeti açıklanmıştır.

Beni 'afv eyle şerm-i cürmü gönlümden çıkar yâ Rab

Ki senden gayrî bir sâhib-kerem gaffâr yoktur yok

Ya Rabbi, beni affeyle, kusurlarımın utanmasını gönlümden çıkar. Senden başka kerem sahibi bağışlayıcı yoktur yok.

“Oku! Çünkü Rabbin, en büyük kerem sahibidir.” (Alak 3).

“Ey insan! O Kerim (çok cömert olan) Rabbine karşı seni aldatan nedir?”
(İnfitar 6).

“...artık şüphesiz ki Rabbin, Ganî (hiçbir şeye muhtaç olmayan)dır, Kerîm
(çok cömert olan) dır” dedi.” (Neml 40). Ayetlerine telmih vardır.

CLXXVIII

A-58/a

Çok dokunma zülf-i yâra gerden-i billûra bak

Târ-ı şebde tel kırarsın sonr yahû nûra bak

Sevgilinin saçına çok dokunma billur gibi boynuna bak. Karanlık gecede tel kırarsın sonra nura bak.

Sevgilinin saçları âşığın kader ve kaza yoludur. Âşık o saçlara bağlanıp kalmıştır. Âşık saba rüzgarı estikçe bu saçlarda sallanıp durur. Bu nedenle âşık sevgilinin saçlarına çok dokunmak istemez. O saç yerine karanlık bir geceyi bile ışıl ışıl aydınlatan sinesine bakmayı yeğler.

Her biri bilâhere zıd ile olmuş münkeşif

Çehre-i berrak-ı yâre ferve-i semmûra bak

Her biri sonradan zıd ile açılmış yârin berrak yüzüne, samur kürke bak.

Sevgilinin sırtındaki samur kürk ile yârin berrak yüzü âşığa göre zıtlık içindedir.

O öyle bir sevgilidir ki; âşığa göre başka bir şey giyinmesine ve takınmasına gerek yoktur. Çünkü baştan ayağa gülle donanıp gül kokmaktadır.

Bir güç iştir çünkü tahsîl-i rızâ-yı dilberân

Der-kenâr etmek dilersen dil-rubâ-yı zûra bak

Sevgililerin rızasını toplamak bir güç iştir. Kenarda bulunmak dilersen sevgilinin yalanına bak.

Der kenar; Osmanlıda resmi evraka ve kitap kenarına konulan nota denir.

Sevgilinin yalanı hep vuslat ve söz verme üzerinedir. Âşığın tek amacı da sadece sevgilinin rızasını kazanmaktır. Hayatını bu uğurda harcar.

CLXXIX

A-58/a

Bezm-i rindanın bu şeb sâkî-i meh-sîmâsı yok

Pertev-i 'ikbali sönmüş neş'e-i sahbâsı yok

Kalender meclisinin bu gece ay yüzlü içki dağıtıcısı yok. Baht açıklığının aydınlığı sönmüş, neşeli sesler yok.

Kalender; gösterişsiz, sade yaşamaktan yana olan, alçak gönüllü kimse, ehli dil, rint demektir.

Sevgili bu meclisi aydınlatan kişisidir ve aynı zamanda sakisidir.

Bu mecliste sevgili yoksa bahtın yıldızı sönmüş ve neşeli sesler kesilmiştir.

Bir güzel sevdim ki ta'rifinde kâsırdır beşer

Yok beni âdem meyânında anın hemtâsı yok

Bir güzel sevdim ki insan tarifini edemez. Onun insanların ortasında benzeri yok.

Sevgili âşığın nazarında insan suretinde değildir. O insan suretinde bir melek olarak tahayyül edilir ve mısralara o şekliyle dökülür.

Bu nedenle sevgilinin insanlar içinde eşi menendi yoktur.

Vasl için ey dil rızâ-yı yâri bul tahte'l-lafz

Sûretâ ibrâm u isrâr etmenin ma'nâsı yok

Ey gönül kavuşma için yârin rızasını kazan. Görünüşte ısrarla rica etmenin anlamı yok.

Âşık bu beytinde vuslata giden yolun ısrarla değil, yârin rızasını kazanmakla olacağını bilir. Israr edilirse sevgilinin kendini daha çok naza çekeceğinden korkmaktadır.

Çektiğim gam muktezâ-yı tâli'i nâ-sazdır

Hâtır-ı meksûrumun hiç kimseden şekvâsı yok

Çektiğim gam münasebetsiz kaderin icap ettirdikleridir. Kırılmış hatırımın hiç kimseden şikâyeti yok.

Kûy-ı yâri terke yârân gerçi vermişler karâr

Bunda FENNÎ-i hakikat-perverin imzası yok

Dostlar sevgilinin mahallesini terk etmeye karar vermişler. Bunda hakikati koruyan Fennî'nin imzası yok.

Dostlar âşıklardır. Bu dostlar sevgilinin mahallesini terk etmeye karar vermişlerdir. Ama Fennî sadık- ı âşık olup ne olursa olsun sevgilinin yerini yurdunu terk etmez.

CLXXX

A-58/a

Ruh-ı dilber gibi âyine-i şeffâf yoktur yok

Anınçün tûtî-i tab'ım gibi vassâf yoktur yok

Sevgilinin yanağı gibi şeffaf ayna yoktur yok. Onun için papağan yaradılışlı tabiatım gibi övücü yoktur yok.

Yoktur yok sözü bütün gazele dönüşü olmayan bir kesinlik katmıştır.

Sevgilinin yanağı eski şiirimizde en çok dile getirilen mazmunlardandır.

Sevgilinin yanağı âşık için bir ay gibi parlak olarak tasvir edilir. Bir ayna gibi âşık o yanakta kendini görür. Bir papağan olan âşık da bütün aşk hissiyatını bu yanak için söyler durur.

Neden dilsûzdur dilber niçin dil-hastedir 'uşşâk

Bu sırr-ı ser-nevişt-i müphemî keşşâf yoktur yok

Sevgili neden gönül yakıcı, âşıklar niçin gönül hastasıdır. Bu belli olmayan yazı başlığının sırrı meydana çıkararak yoktur yok.

Sevgilinin gönül yakıcı, âşığın da gönül hastası olması bilinen bir gerçekliktir. Bu herkes tarafından belli ve meydanda olmasına mukabil âşık bunu gizlemeye çalışmış ve tecahül-i arif yapmıştır.

Güler ben ağladıkça kanlı yaş döktükçe dîdemden

O şûhun meşrebinde gâliba insaf yoktur yok

Ben ağladıkça gözlerimden kanlı yaş döktükçe o güler. O güzelin yaratılışında galiba insaf yoktur yok.

Âşığın ağlaması kaderinde olan bir ahvaldir. Bu yaşlar kanlıdır. Kan ağlamak deyiminin altında da bu durum yatıyor olabilir. Âşık kanlı gözyaşı dökmesine rağmen sevgili bu duruma güler.

İnsafsızlık sevgilinin mayasında olan bir haldir. Ayrılmaz bir bütündür. Âşık yine de bu durumu ona konduramaz.

Refik u rehberinden bellidir âyîn ü ahvâli

O hadrâü'd-deminde umduğum evsâf yoktur yok

Halleri ve nazarı arkadaşlarından bellidir. O yeşillik zamanında umduğum vasıflar yoktur yok.

Sevgilinin arkadaşları rakip ya da ağıyardır. Sevgili bunları kendine dost ettiğinden sevgili de onlar gibi bi-insaftır.

Yeşillik zamanı baharın gelmesi demektir. Ama âşık eski zamanları aramakta var olan yeşilliği ve baharı öncekilerle kıyaslamaktadır.

Hebâdır dür dökülse FENNİYÂ derc-i dehânından

Hazfile cevheri temyîz eder sarrâf yoktur yok

Ey Fennî, ağzının tomarından inci dökülse hebadır. Cevheri vurma ile ayıran kuyumcu yoktur yok.

Âşığın ağzından dökülen laflar inci hükmündedir. O bu inci taneleriyle sevgiliyi över. Fakat sevgili tarafından azarlandığından hatta ağzına vurulduğundan inciler yerlere saçılır.

Bu durum cevheri vurarak ayırmaya çalışan bir kuyumcuya benzer.

K

CLXXXI

A-59/a

Gönül verdikse de hem-bezm-i cânân olmadık gittik

Hezâr olduksa da zîb-i gülistân olmadık gittik

Gönül verdikse de sevgilinin meclisinde beraber olmadık gittik. Bülbül olduksa da gül bahçesinin süsü olmadık gittik.

Âşık gönül verdiği sevgilinin meclisinde türlü imkânsızlıklar nedeniyle beraber olmadığından yakınmaktadır. Âşık sevgiliye gönül verdiyse beraber olması da ve bunu istemesi en tabii hakkıdır. En azından âşık bunu böyle düşünmektedir.

Bülbül olan âşık sevgiliyi övmektedir. Kendisi bülbül olmasına rağmen güle kavuşamamış ve gül bahçesinin süsü olamamaktadır.

Nice gözyaşı döktük eyledik yıllarca istirhâm

Nigâh-ı iltifât-ı yâre şâyân olmadık gittik

Nice gözyaşı döktük, yıllarca merhamet istedik. Sevgilinin iltifat dolu bakışlarına layık olmadık.

Yıllarca gözyaşı döken âşık yıllarca da sevgiliden aşkına ve gözyaşına mukabil bir merhamet bekler. Ama zalim ve acımasız olan sevgili bu bakışı ona çok görmekte; hatta eziyetlerine daha çok devam etmektedir.

Tecerrüd etmedik hâlâ behîmet libâsından

Ağardı mûy-ı ser yekpâre insan olmadık gittik

Hayvanlık elbisesinden hala vazgeçmedik. Başımın saçı ağardı bütün bir insan olmadık gittik.

Şair yaşının kemale ermesine rağmen hala istediği gibi bir âşık, insan ve kul olmadığından yakınmaktadır.

Tekâsüf etti gittikçe hicâb-ı hâciz-i gaffet

Tamâ'dan hubb-ı dünyadan peşimân olmadık gittik

Dikkatsizliğin ayıran utanması gittikçe yoğunlaştı. Hırsla istemekten, dünyanın güzelliğinden pişman olmadık gittik.

“Birtakım insanlar (Allah’ı tesbih ederler) ki, ne ticaret ne de alış veriş onları Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.” (Nur 37). Ayeti hatırlatılmıştır.

Müyesser olmadı hâk-i İstanbul’a ayak basmak

Karîn-i bendegân-ı Şâh-ı devrân olmadık gittik

İstanbul toprağına ayak basmak nasip olmadı. Zamanın sultanının yakın hizmetçisi olmadık gittik.

Devamlı Yozgat sınırları içinde olan şair İstanbul’a gitmek arzusundadır. Çünkü İstanbul dönemin en büyük edip ve şairlerinin buluşma mekânıdır.

Zamanın sultanı ise dönemin padişahıdır.

Tecâhül gösterip iğmaz-ı ‘ayn etti felek bizden

Liyâkat vardı ammâ mîr-i mîrân olmadık gittik

Felek bize bilmezden gelip göz yumdu. İktidar vardı ama beylerbeyi olmadık gittik.

Zamanında kendisine makam ve mevki teklif edilen ama bunları elinin tersiyle iten şair şimdi pişmanlık içindedir.

Beylerbeyi; Osmanlı İmparatorluğunda eyaletlerin başında bulunan yetkili yöneticidir. Beylerbeyi unvanı, Selçuklular ve Memluklerde de kullanılmıştır.

Selçuklularda ve onları izleyen İlhanlılarda emirü'l-ümera biçimi, Memlûklü, Altınordu ve Safevilerde de kullanılmıştır.

Rumeli'de ilk beylerbeylik merkezi önce Edirne, arkasından da Sofya oldu. Anadolu'da ise önceleri Ankara iken, daha sonra Kütahya'ya taşındı. Beylerbeylik sisteminde, bu ikisi, imparatorluğun yaşamında en önemli yeri tuttu. Padişah, Rumeli'de bir sefere çıktığı zaman, Rumeli beylerbeyi askerleriyle padişahın sağında, Anadolu beylerbeyi ise solunda yer alır, sefer Anadolu kesiminde ise bunun tersi olurdu.

Müsâ'id olmadı tâli' şu âvân-ı terakkîde

Terakkî etmedik hem-câh-ı akrân olmadık gittik

Kader şu ilerleme zamanlarında ilerleme olmadı. İlerleyemedik itibarlı olmadık gittik.

Şair terakki zamanında eline geçen fırsatları iyi değerlendiremediğini ve eline geçen fırsatların boşa çıkmasından dolayı duyduğu üzüntüyü anlatmaktadır.

Tesâdüf etmedi FENNÎ bize hakkiye bir mün'im

Görüp eltaf u a'tâfin du'a-han olmadık gittik

Fennî, bize hakkıyla nimet veren rastlamadı. Lütufları, ihsanları görüp duacı olmadık gittik.

Şair eğer onu hakkıyla gören gözeten bir kimse olursa o kişi için gece gündüz dua edeceğini söylemektedir.

Bu sevgili olabileceği gibi zamanın mevki sahibi bir kişisi de olabilir.

CLXXXII

A-59/b

Vatanımdan beni mehcür u ba'id etti felek

Neş'esinden yine 'îd üstüne 'îd etti felek

Felek beni vatanımdan uzaklaştırdı ve ırak etti. Felek neşesinden de bayram üstüne bayram etti.

Âşığı vatanından uzaklaştıran aslında felek değil sevgilidir. Ama eski şiirimizde feleğe çatmak, âşığın başına gelen kötü ahvali feleğe yüklemek genel kabul gören bir görüştür.

Âşık için sevgilinin bulunduğu yer onun vatanıdır. Sevgili nerede ise âşık da oradadır. Âşık yerinden yurdundan uzaklaştıkça felek de sevincinden bayram eder.

Ben ne yaptım ki felek yıktı benim hâtırımı

Sûziş-i hasreti sînemde bedîd etti felek

Ben ne yaptım ki felek benim hatırımı yıktı. Felek hasret ateşini göğsümde geniş çöle çevirdi.

Hatırı yıkan, gönül kıran da felek değil sevgilidir. Suç yine feleğe kalmıştır. Âşık suçu olmadığı halde neden bu hal içinde olduğunun şaşkınlığındadır.

Âşığın gönlü bazen bir okyanustur, bazen bir kadeh içindeki kabarcıktır. Bazen de bu beyitte görüldüğü üzere hasret ateşiyle yanan bir çöldür.

Bunu da felek değil sevgili yapmıştır.

Eşkimi dür mü kıyâs etti niçin ağlatıyor

'Acebâ dîdelerimden ne ümîd etti felek

Felek, gözyaşlarımı inci tanesi mi zannetti, niçin beni ağlatıyor? Acaba gözlerimden feleğin beklentisi nedir?

Âşığın döktüğü gözyaşları bir inci tanesi gibidir. Yani o kadar kıymet-amizdir.

Felek olarak kabul sevgili bu kıymetli inci tanesi için âşıktan daha çok ağlamsını beklemektedir.

Eskiden şerha-i endûh ile âzürde iken

Sahne-i sînemi pür-dâğ-ı cedîd etti felek

Eskiden kederin parçalanmasıyla incinmiş iken göğsümün ortasını felek yeni ve çok fazla yara etti.

Eskiden âşığın gönlünü parçalayan kederdir. Bu keder bir kumaş gibi olan gönlü parça parça etmiştir.

Bu beyitte suçlu sevgili olmaktan çıkmış ve talihe yüklenmiştir. Feleğin kötü gidişatı âşığın zaten parça parça olan göğsünü daha fazla yaralı etmiştir.

Acımaz mı bana FENNÎ daha evvel zülf-i siyâh

Rîşimi derd-i tahassürle sefid etti felek

O siyah saçlı sevgili bana acımaz mı Fennî? Felek yarımı hasret çeken dert ile beyaz etti.

Beyaz ile siyah arasında tezat sanatı yapılmıştır. Sevgilinin saçları siyahtır, tıpkı âşığın kaderi gibi. Bu siyah saçlar âşığın bağrında yaralar açmıştır; ama sevgili âşığa acımaz.

Bu yaranın üstüne feleğin açtığı yaralardan artık beyaz sular akmaktadır.

CLXXXIII

A-60/a

Beni hayfâ siper-i seng-i şü'ûn etti felek

Çeşmimi ağlatarak çeşme-i hûn etti felek

Felek, eyvah olsun ki taşa siper etti beni. Felek beni ağlatarak gözyaşlarımı kana çevirdi.

Taş atan bir felek ve ona siper olan bir âşıktan söz edilmiştir. Âşığı devamlı ağlatan felek gözyaşlarımı kana çevirir.

Sakladı fazl u ma'ârifte olan kudretimi

Her ne 'aybım varsa nakş-ı 'uyûn etti felek

Felek bende olan fazilet ve bilgimi saklayıp her ne kadar aybım varsa nakşetti.

Fazilet sahibi be âlim olduğunu düşünen şair, bu yeteneklerinin felek tarafından saklanıp bunun yerine ayıplarının ortaya dökülmesinden şikâyetçidir.

Şairin ayıbı herkes tarafından kıskanılan ve takdir edilmeyen sevgiliye olan aşkı olabilir.

Çekeyim cevrimi hey kaşı kemânım ammâ

Çille-i hasret ile kaddimi nûn etti felek

Hey kaşı kemanım eziyetini çekeyim ama felek hasretinin çilesiyle boyumu nun etti.

Sevgilinin kemen gibi kaşları vardır. Yani keman misali düzgün ve ahenkli. Âşık bu keman kaşın hatırına bütün eziyetleri çekmeye razıdır. Araya felek girmekte ve âşığa hasret çektirmektedir. Bir elif gibi olan âşık eziyetler sonucu nun harfine dönmüştür.

Doyasıya bakmadım ey lâle-'ızârım yüzüme

Bana bu hâleti bir dağ-ı derûn etti felek

Ey lale yanaklım yüzüne doyasıya bakmadım. Felek, bu halleri içimin yarası etti.

Sevgilinin lale gibi yanaklarına âşık feleğin araya girmesi ve hasreti uzatması nedeniyle doyasıya bakamamıştır. Lalenin ortasındaki siyahlık gibi âşığın kalbinin tam ortasında da hasretten dolayı yara oluşup siyaha dönmüştür.

Daha bir reng-i diğer var mı ki etsin FENNÎ

Seni her renge koyup bukalemun etti felek

Felek, diğer bir rengi var mı ki etsin, seni felek her renge büründürüp bukalemun etti.

Bukalemunun özelliği türlü türlü renklere bürünebilmesidir. Rengine aldanılmaması gereken felek her şekilde farklı bir rengini gösterip âşığı rengârenk yapmıştır.

CLXXXIV

A-60/a

Sadâ'-ı sır verir üftâdeye her bâz nâz etmek

Cenâb-ı dil-rubâya muktezidir nâzı az etmek

Her naz fakirin sırrını açığa vermek için yük olur. Gönül alan sevgiliye nazı az etmek gereklidir.

Sevgili âşığa naz ettikçe âşığın bir sırrını almaktadır. Bu sır aşk ve aşkın halleri adnadır. Âşık bu sırların rakip ya da ağyar tarafından bilinmesini istememektedir. Çünkü bu durumda her aşk faş olur, hem de sevgilinin adı dile düşmüş olur.

Âşık bu nedenle sevgiliden daha az naz etmesini ister. Böylelikle daha az sır ortaya çıkacaktır. Beyitte fakir denilen kişi âşıktır.

Kalemle ‘arz-ı hâl etmek o yâre hayli müşkildir

Sebük-mağzane zîrâ câ’iz olmak keşf-i râz etmek

O yâre kalemle halini anlatmak hayli güçtür. Zira, düşüncesizce gizli bir şeyi meydana çıkartmak uygun değildir.

Âşık konuşamayı anlatamadığı derdini sevgiliye yazarak anlatmak ister. Konuşamama sebebi ya sevgilinin âşığı dinlememesi ya da âşığın konuşmaya çekinmesidir.

Âşık kalemi eline alır derdini anlatmaya çalışır; ama bu çok güç bir iştir. Âşığın içinden geçenleri bir kalemin anlatması yetersiz kalır. Âşık sırrını anlatmaya başladığı an içinde olan dışına çıkacak ve bu sırda kalem ve kağıt da vakıf olacaktır. Âşık bunu uygunsuz bir davranış olarak görmektedir.

Belin kırmak ânın hançer be-dest olmaklardır yoksa

Hatâdır düşmen-i bed-hâha karşı ihtizâz etmek

Onun belini kırmak hançerle olur; yoksa kötü niyetli düşmana karşı alçalmak hatadır.

Kötü niyetli düşman olan ve beli kırılmak istenilen kişi rakiptir. Âşık tarafından hiçbir zaman sevilmeyen rakibi alt edecek olan da sevgilidir

Âşık rakibin belini kırmayı sevgilinin çekilmiş bir hançere benzeyen kaşlarıyla yapmak istemektedir.

Hemân kâtib m’olur her zeyy-i kitaba giren zırzop

Hünerdir tevsen-i kilik-i siyâhı cilve-sâz etmek

Her kitaba giren zırzop katip mi olur? Siyah sert başlı kalemi cilve yapan hale getirmek hünerdir.

Yazı yazmak işinin üstün bir meziyet ve istidat olduğunu anlatmaya çalışan şair; siyah ve sert bir kalemi bile sevgiliyi ve anasını anlatarak cilve yapan bir eşya haline getirdiğini vurgulamıştır.

Reh-i ‘irfânı ta’kîb ile tâbi’ olma ceryâna

Şereftir âdeme hem-cins içinden imtiyaz etmek

İrfan yoluna takip ile ceryana tabi olma. İnsana hem cinslerinin içinden farklı olmak şereftir.

“Bir müminin dokunulmazlığına, şerefine dil uzatılan yerde bir mümini mahcup eden kimseyi Allah, en çok yardıma muhtaç olduğu bir anda onu perişan eder. Bir müminin şerefine dil uzatılan, dokunulmazlığı çiğnenen bir yerde mümine yardım edip onu savunan kimseye de Allah, en çok yardıma muhtaç olduğu bir sırada ona yardım eder.” (Ebu Davud, Edeb, 12). Hadisi anımsatılmıştır.

Tekellüm eyle FENNÎ bezm-i erbâb-ı ma’ârifte

Becâdır bülbül-i kûyunda bî-gülşen-i tıraz etmek

Fennî, büyüklerin meclisinde konuş. Mahallenin bülbülünün gül bahçesini süslemesi münasip olur.

Mahalle sevgilinin yurdudur, bu nedenle âşğın da yurdudur. Mahallenin bülbülü ise âşıktır. Bu mahalledeki gül bahçesini eğer bir bülbül süsleyecekse bu elbette âşık olmalıdır.

Çünkü herkes o mahalleden gittiği halde âşık o mahallede karar etmiştir.

CLXXXV

A-60/b

Teşne-gân-ı Kerbelâ-yı ‘aşka su vermez felek

Hasta-i hicrenâ su verse sebû vermez felek

Felek aşk Kербela'sının susamışlarına su vermez. Felek ayrılık hastasına su verse içmeye testi vermez.

Peygamberimizin ahirete rihletinden sonra, ümmet arasında türlü fitneler baş gösterdi. Özellikle Hz. İmam Ali'nin halifelik döneminde ümmet birbirleriyle birçok kez savaştı, savaştırıldı.

Hz. İmam Ali'ye başkaldıran Muaviye, kendinden sonraki halifenin oğlu Yezid olarak kabul edilmesini ölmeden önce garantilemişti.

Yezid halife olunca- tıpkı babası Muaviye gibi- Hz. Peygamber'in getirdiği İslam inancını temelden değiştirmeye ve halka işkence etmeye devam etti.

Bundan özellikle Kûfe halkı rahatsız olmuştu. Bu nedenle Hz. İmam Hüseyin'e her gün yüzlerce mektup yazıp, kendilerini Yezid' den kurtarmasını istediler. Kufe'den 18 bin mektubun Hz. İmam Hüseyin'e ulaşması sonunda İmam ve taraftarı (ailesi, dostları) ile Kufe'ye doğru yola çıktı.

Kufelilerin mektuplarından haber alan Yezid, ilk olarak elçi olarak gönderilen Hz. İmam Hüseyin'in amcaoğlu Müslim'i öldürtüp ve halka baskı uygulayarak Kufelilerin gözünü korkutmayı başardı. Böylece evvelce İmam'a biat edeceklerini belirten Kufeliler, korkularından saf değiştirip Yezid'e biat etmeyi kabul edip Hz. İmam Hüseyin'i ve taraftarlarını da Kufe'ye girmeden bulup biata zorlamak üzere Yezid'in ordusuna katıldılar.

İmam Hüseyin ve yakınları Muharrem ayının ilk günü Kербela'da tutsak edildiler. Fırat nehrine yakın bulunmalarına rağmen su içmeleri yasaklandı. Kufelilerin ihanetine uğrayan Hz. İmam Hüseyin ve yakınları tutuldukları Kербela'nın kavurucu çölünde 10 gün su içemediler. Muharrem'in 10.günü de Yezid'e biat etmeyi reddeden İmam Hüseyin'e, karşı taraftan ok atılmasıyla çatışma başladı. Hz. İmam Hüseyin'in oğulları, kardeşi, yeğenleri derken tüm yakınları tek tek şehit edildiler. Tüm sevdiklerinin gözü önünde can vermesine şahit olan İmam, son olarak 33 mızrak yarası ve 34 kılıç yarası aldıktan sonra Şimr isimli asker tarafından başı kesilerek şehit edildi.

Felek Kербela'ya benzetilmiş ve susamış âşıklara su vermemektedir.

Güldürür az bir zaman nâdân-ı bî – sermayeyi

Her nedense merdüm-i huşyâre rû vermez felek

Felek, az bir zaman sermayesiz bilgisizi güldürür. Her nedense akıllı insana yüz vermez.

Felek âşığa göre sadece kandırabileceği kimselerle uğraşır, akıllı gördüğü kimselerden yüz çevirir. Çünkü felek akıllı insanı kandıramayacağını bilir. Feleğin kandıramayacağı kimseler feraset sahibi kimselerdir.

Binde bir çıkmaz umûmun nef'ine hizmet eden

Her dimâğa böyle ulvî arzû vermez felek

Herkesin yararına hizmet eden binde bir çıkmaz. Felek her anlayışa böyle yüce istek vermez.

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyilikle emreder, kötülükten nehyedersiniz.” (Ali-İmran 110).

“İnanan erkekler ve inanan kadınlar birbirlerinin dostudurlar, iyilikle emrederler, kötülükten sakındırırlar.” (Tevbe 71). Ayetleri anımsatılmıştır.

Bâd hâya sokma her kâamı süveydâ-yı dile

Tûl-ı âmâle mecâl cüst ü cû vermez felek

Utanma rüzgarı, her sevinci siyah gönlüne sokmasın. Felek, emellerin uzunluğuna araştırma imkanı vermez.

“Gerçek şu ki bunlar, çarçabuk geçmekte olan (dünyayı) seviyorlar. Önlerinde bulunan ağır bir günü bırakıyorlar.” (İnsan 76/27).

“Dedi ki: ‘Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız?’ Dedi ki: ‘Bir gün ya da bir günün birazı kadar kaldık, sayanlara sor. Dedi ki: ‘Yalnızca az (bir zaman) kaldınız, gerçekten bir bilseydiniz’ (Mü’minun 23/112-114).

“Dedi ki: ‘Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız?’ Dedi ki: ‘Bir gün ya da bir günün birazı kadar kaldık, sayanlara sor. Dedi ki: ‘Yalnızca az (bir zaman) kaldınız, gerçekten bir bilseydiniz” (Mü’minun 23/112-114). Ayetleri anımsatılmıştır.

Izdirâp u gamla kardaştır o zümre gâlibâ

Ehl-i derde bir enîs-i neş’e-cû vermez felek

O topluluk galiba ızdırıp ve gamla kardeştir. Dert ehline felek bir neşe saçan arkadaşı vermez.

O topluluk denilen kesim âşıklar topluluğudur. Bu topluluğun da arkadaşı ızdırıp ve gamdır. Topluluğun diğer adı dert ehlidir. Bunlar sevgilinin, ağyarın ve rakibin derdini çeken âşıklardır.

Bu topluluğun içinde neşe saçan dertleri unutturan bir sevgili yoktur. Felek ne yazık ki; buna da müsaade etmez.

Gerçi şâ’ir çoksa da nadirdir erbab-ı suhen

Çünkü her murga dehân-ı nağme-gû vermez felek

Şair çok olsa da güzel söz söyleyen azdır. Çünkü felek her kuşa güzel söyleme kabiliyeti vermez.

Güzel sözler söyleyen kuşlar âşığın bakış açısında bülbül ve papağandır. Bu iki kuş devamlı sevgiliye güzel sözler söylerler.

Şair olmakla güzel söz söylemek arasında ince bir çizgi olduğunu hatırlatan âşık, âşıklığın doğuştan gelen bir istidat olduğunu bilir.

Jaj-hâ-yı ‘asra muhtasdır nüfuz-ı kâl ü kâl

Âhen-i şemşîr-i ehl-i hâle su vermez felek

Dedikodunun tesiri asrın boş konuşanına muhtastır. Felek, hal ehlinin kılıcının demirine su vermez.

“Miraca çıkarıldığımda, bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan kimseler gördüm. “Bunlar kim” dedim. Cebrail aleyhisselam, “Gıybet ederek insanların etini yiyen, şahsiyetlerini zedeleyen kimselerdir” dedi.” (Ebu Davud).

“Kıyamette bir kimse, sevap defterinde, yapmadığı ibadetleri görür. “Bunlar seni gıybet edenlerin sevaplarıdır” denir.” (Harâiti).

“Bir cemaat içinde bulunurken, bir kimse hakkında gıybet edildiğini görürsen, o kimse için yardımcı ol. Ve cemaatı da ondan men etmeye çalış veya oradan kalk git.” (İ. Ebiddünya).

“Din kardeşinin yüzüne söylemekten hoşlanmayacağın şey gıybettir.” (İbni Asakir).

“Bir kimsenin yanında din kardeşi gıybet edilir de, yardıma muktedirken ona yardım etmezse, Allah Teâlâ o kimseyi dünya ve ahirette rezil eder.” (İbni Ebiddünya).

“Bir kimsenin malı az, çoluk çocuğu çok, namazı güzel olursa ve Müslümanları gıybet etmezse, kıyamette onunla yan yana oluruz.” (Hatib).

“(Falancanın boyu kısadır) diyen birisine, Peygamber efendimiz, “Bu sözün denize atılsa, denizi kokutur” buyurdu.” (Tirmizi). Hadislerine hatırlatma yapılmıştır.

CLXXXVI

A-60/b

Dolaştık zûlf-i ‘anber-bârı yâre şânedan geçtik

Takıldık kayd-ı ‘aşka tûr-i ser-bostânedan geçtik

Sevgilinin anber saçan saçlarına dolaşıp taraktan geçtik. Aşkın bağına takıldık yeşilliğin dağının ucundan geçtik.

Sevgilinin anber gibi kokan saçları âşığın kaderidir. O saçlarda yaşamını sürdürüyormuş gibi hisseder ve bu hislerini anlatır.

Tarak âşığı bu saçlardan ayırmak isteyen rakiptir. Hem saçlarda çektiği zorluklar hem de tarak gibi olan rakibin âşığı saçtan ayırma düşüncesi âşıkta türlü meşakkatleri oluşturur.

Âşık, âşık olduğundan itibaren aşkın bağına takılıp kalmış kişidir. Bu aşka takılıp kalan âşığın gözü başka bir şey görmez. Geçmek sözünde vaz geçmek anlamı da vardır.

Nihândır giryemiz feryâdımız peygûle-i dilde

O müthiş nâlelerden na're-i mestâneden geçtik

Gönül köşesinde feryadımız gözyaşımız saklanmıştır. O dehşetli inlemelerden, sarhoşluğun bağırtılarından geçtik.

Aşkın çilesiyle kendinden geçen âşık önceden aleni olarak yaptığı her şeyi artık gizliden gizliye yapmaktadır.

Eskiden aşkından dolayı inleyip ağlayan, aşk şarabı içip kendinden geçen şair gönülden ağlamakta ve buna sadece gözyaşları şahit olmaktadır.

Yanağı çifte benlerle müzeyyen çok sanem gördük

Geçenler çîn-i hüsne uğradık büt-hânedan geçtik

Yanağı çifte benlerle süslenmiş çok put gördük. Geçenlerde güzelliğin kıvrımına uğradık, put haneden geçtik.

Büt ve Put İlahi dinlerden olmayan insanların putperestlerin yaptıkları ve taptıkları heykellerdir. Divân şiirinde büt veya put müşriklerin tanrı diye taptıkları heykelleri ifade ederken, âşıkların taptığı sevgili manasını ima edecek şekilde kullanılmıştır.

Sevgili eski şiirimizde puta benzetilmiştir. Geçmek sözü yine vazgeçmek anlamında kullanılmıştır.

Serâpâ kasr-ı ‘asrı talib-i dünyaya terk ettik

Çekildik bir karanlık köşeye kâşânededen geçtik

Baştan ayağa asrın kasrına dünyanın talibine terk ettik. Bir karanlık köşeye çekildik, süslü köşklere vazgeçtik.

Dünya ve dünya malına önem vermeyen Fennî; bütün dünya nimetlerini içindikilerle birlikte terk etmiştir.

Karanlık köşeye çekilen şair dünya malına tamah etmemektedir.

Bize pek tatlı geldi şöyle bir murg-ı garîb olmak

Hevâlandık ânınçün ittihâz-ı lânededen geçtik

Garip kuş olmak bize pek tatlı geldi. Onun için havalanıp ev kuramadık.

Sevgili nerede ise âşık da onun peşinde gitmektedir. Bu nedenle âşık bir yerde karar kılamadığından yurdu yuvası olmayan bir garip kimsedir. Âşık bu durumdan hiçbir zaman da şikayetçi değildir.

Bize artık mâsivâdan FENNİYÂ i’râza cezm ettik

Visâl-i yâre erdik sohbet-i bî-gânededen geçtik

Ey Fennî, biz artık Allah’tan başka her şeye yüz çevirdik. Yâre kavuştuk, yabancı kimselerin sohbetinden vazgeçtik.

Sözlükte “başka, gayr” anlamına gelen mâsivâ, tasavvufta, Allah’ın dışındaki her şey demektir. İnsanı Allah’tan uzaklaştıran her şey mâsivâdır. Mâsivâdan ilgiyi kesmek, dünya ve dünya nimetlerine değer vermemek, toplumdan uzaklaşmak demek değildir. Tam aksine toplum içinde yaşayarak dünya nimetlerinden faydalanmak, ancak, dünyaya ve içindikilere kalben bağlanmamaktır.

Allah’a kavuşan âşık bunun dışındaki her şeyden yüz çevirmiştir.

CLXXXVII

A-61/a

Kevkeb-i tâli'ime gör ki ne âl etti felek

Sadr iken cilve-gehim saff-ı ni'âl etti felek

Felek, kaderimin yıldızına gör ki ne oyun, hile etti. Cilve ettiğim yerim ön taraf iken ayaklara düşürdü.

“Kim, Allah’ın zikrettiğinin gayrısı için yıldızlar ilminden bir bab iktibas ederse, sihirden bir şube iktibas etmiş olur. Münecim kâhindir; kâhin de sihirbazdır, sihirbaz da kâfirdir.” (Ebu Dâvud, Tıbb 22). Felek âşığa yine kötü yönünü göstermiş, onun iyi giden talini kötüye çevirmiştir.

Kalmıyor ikide bir seng-i sitemde hâlî

‘Acabâ sînemi âhen mi hayâl etti felek

Feleğin attığı sitem taşları hiç boş geçmiyor. Felek acaba sinemi demirden mi sanıyor?

Felek burada sevgili gibi düşünülmüştür. Nasıl ki, sevgili âşığa devamlı gamze okları fırlatıyorsa felek de devamlı sitemli taşları atmaktadır. Aslında burada felek ve sevgili iç içe geçmiş kavramlardır.

Âşığın bağırını kan içinde bırakan bu gamzeler bu sefer felek eliyle yapılmaktadır. Âşık da halini arz etmekte ve göğsünün demirden olmadığını vurgulayarak feleği durdurmak istemektedir.

İltifât-u germi ‘aksinedir devranın

Hâlimi rencîş-i hâtırla su’al etti felek

Zamanın iltifatı ve sıcaklığı tersinedir. Felek, durumumu inlemeyi hatırlatarak sordu.

Felekten ve sevgiliden şikayetçi olan âşık bir zaman sonra bunların eziyetleri dursa da yeni bir dertle tekrar eskisine döner.

Bu âşığın dünyada gördüğü iltifat ve sıcaklık gibidir. Biraz durulan ve eziyetten kurtulan âşığa felek inlemeyi tekrar hatırlatır.

Dâmeninden sarılıp lûtf umacak kim kaldı

Asya kıt'asını kaht-ı ricâl etti felek

Eteğinden sıyrılıp lütfunu umacak kim kaldı? Felek Asya kıtasında bu iş için adam bırakmadı.

Felekten lutf beklemek, ondan iyi bir şeyler ummak boşunadır. Zaten bunu umacak kişi de kalmamıştır. Şair mübalağa yoluyla Asya kıtasında bile felekten hayır bekleyen kimsenin kalmadığından yakınmaktadır.

Yine açtı bir elif kâmet ile aramızı

Yetişir hasret ile kaddimi dâl etti felek

Felek, bir elif boylu ile aramızı yine açtı. Artık yeter hasret ile boyumu dal harfine çevirdi.

Elif boylu olan sevgilidir. Aslında âşık da öncesinde elif gibi dimdiktir. Araya ayrılığı sokan felek elif gibi olan âşığın belini bükerek onu dal harfine çevirmiştir.

FENNİYÂ lûtf u 'atâsı yine câhilleredir

Tutahm kim pür-fazl u kemâl etti felek

Ey Fennî, feleğin lütfu ve bağışlaması hep cahilleredir. Hadi feleğin seni kemalet ve fazilet içinde bıraktığını varsayalım.

Tutalım sözü iki anlamlıdır. Birincisi varsayalım, diğeri böyle biri varsa tutalım bırakmayalım anlamındadır.

Felek hep lütuf ve keremini cahillere göstermiş, akil olanlardan yüz çevirmiştir.

CLXXXVIII

A-61/b

Bilirim aslımı ol sîm-tenin ma'deni pâk

Cevheri silsile-i tîneti tâhir teni pâk

O gümüş tenli sevgilinin membaı temizdir bilirim. Yaratılışının zincirinin özü temiz olduğu gibi, teni de temizdir.

Sevgilinin teni gümüş gibi aydınlıktır. Sevgilinin geldiği yerdeki kişiler de yaratılış olarak temiz insanlardır. Şairin bu durumu bilirim diye açıklaması sevgiliyi çok yakından ve eskiden tanıdığıının bir delaletidir.

Sevgilinin özü ve teni de temizdir. Demek ki, sevgili her yönüyle tertemiz bir kişiliktir. Bu durum bize bu sevgilinin Hazret-i Muhammet olduğunu göstermektedir. Çünkü o doğumdan ölümüne kadar temiz kalmayı başarmış, hiçbir kötülüğe bulaşmamış kişidir. Yani masumdur.

Esmemiş bağçe-i hüsnünde bî-gâne sabâ

Düşmemiş pençe-i hâra o gülün gülşeni pâk

Güzelliğinin bahçesinde bilinmeyen bir rüzgar esmemiş. O güle dikenin pençesi uğramamış, gül bahçesi temiz kalmış.

Bilinmeyen rüzgar ve diken rakiptir. Âşık gül bahçesinde açan bu güle bunların uğramadığını düşündüğünden dolayı mutluluk duymaktadır.

Düşmek sözcüğü gölge etmek ve ele geçirmek anlamlarında kullanılmıştır.

İsmet-i zâtı kavî perde-i nâmûsu metin

Hâsılı dâmeni pîrâmeni pîrâheni pâk

Kişiliğinin masumluğu kuvvetli, namusunun perdesi sağlamdır. Eteği çevresi, gömleği hep temizdir.

Yusuf ve Züleyha kıssasında Yusuf'un gömleğinin yırtılmasına telmih vardır.

Eteğinin çevresinin temiz olması da sevgilinin daha önce bir âşık tarafından sevilmediğine alamettir. Çünkü âşıklar sevgilinin eteğine yapışıp merhamet ister.

Şimdide tahtına hüsne şehin-şâh etmiş

Yaratıp münşi'-i erkân-ı anâsır seni pâk

Şimdi de seni güzelliğin tahtında padişahların padişahı etmiş. Unsurların temellerinin inşa edilmesi seni temiz yaratmıştır.

Padişahların padişahı olup güzellik tahtında oturan sevgilidir. Sevgili o tahta rast gele oturan bir kişi değildir. Şartların kıvama gelmesiyle güzellik ülkesinde sultan olmuştur.

Gerçi âlûde-i çirkâb-ı günâhım FENNÎ

Var ümidim ki eder rahmet-i Rahmân pâk

Fennî günahımın pis suyu bulaşmış olsa da Allah'ın rahmetinin bu günahı temizleyeceğinden ümidim var.

“Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever. Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? O halde Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler.” (Âl-i İmrân 159-160). Ayetine telmih vardır.

Bahre girsen de çıkarmaz vesah-ı isyânı

Reşha-ı eşk-i nedâmet eder ancak seni pâk

İsyanımın kiri beni okyanusa girsem de fayda sağlamaz. Beni ancak pişmanlık gözyaşının damlası temizler.

“Ey iman edenler, nasuh tövbe ile tövbe edin ki Allah da sizin kabahatlerinizi affetsin ve altlarından ırmaklar akan cennetlerine koysun.” (Tahrim, 66/8). Hadisi hatırlatılmıştır.

‘Aşk olan sîne olur hubb-i sivâdan hâlî

Çünkü meşhur mesel “Şîrin olur meskeni pâk”

Âşık olan gönülde kötülük olmaz. Çünkü meşhur sözdür: “Meskeni temiz olan şirin olur”

Atasözü beyitte alındığı için irsal- i mesel vardır. Âşığın gönlü bir meskene benzetilmiş ve bu meskende kötülüğün yeri olmadığı dile getirilmiştir.

CLXXXIX

A-61/b

Nefsi âsân değil ‘irfan ile tekmîl etmek

Müşkil iştir cîveyi altuna tahvîl etmek

Nefsi bilme ile olgunlaştırmak kolay değildir. Cıvayı altına döndürmek zor iştir.

“(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” (Yusuf 53).

“Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah’ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?” (Casiye 23). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Mevsimi gelmeden açılıp gülmez gül

Nâbecâdır sırasız bir işi ta’cil etmek

Gül mevsimi gelmeden açılıp gülmez. Bir işte acele etmek uygunsuzdur.

Temkinli (sabırlı) olmak Allahtan, acele etmek ise şeytandandır. (Beyhakî, Sunenu’l Kubra, 10/104; Şuabu’l İman, 4 / 89)

Şu beş şey dışında acele etmek şeytandandır. Zaten bu beş şey de Peygamber (sav)’in sünnetindedir.

Yemek yedirmek. Ölüyü kefenleyip hazır hale getirmek, bekârları evlendirmek, borcu ödemek ve günahlardan tevbe etmek. (İmam Gazâlî, İhya, 2/16) Hadislerine anımsatma vardır.

Ne vehn ‘ârız olur kâmile nâkıs demeden

Gülü eyler mi diken ismini tebdil etmek

Olgun kimseye eksik demek ona yapışıp kalmaz. Adını değiştirmek gülü dikene çevirmez.

İnsan-ı kâmil olmayı istemekle insan-ı kâmil olunmaz. Tasavvuf anlayışına göre her insan, insan-ı kâmil olabilmek için bazı kabiliyetler taşır. Allah herkese bu kabiliyeti vermiştir. Bu kabiliyetlerini tasavvuf terbiye usullerine göre geliştirenler, o makama adaydır.

Olgun kimse bir gül gibidir ve ona diken demek haksızlık olur.

Sırrı Kur'ân-ı Mübîni ne bilir münkir-i şûm

Herkesin kârı mıdır cevheri tahlil etmek

Hayırsız ve inkârcı kişi hak ile batılı ayıran Kur'an'ın sırrını ne bilir. Cevheri tahlil etmek herkesi işi değildir.

“Ey insanlar Rabbinizden size ‘kesin bir kanıt (burhan)’ geldi ve size apaçık bir nur (Kuran) indirdik. İşte Allah’a iman edenler ve O’na sarılanlar, onları Kendisinden olan bir rahmetin ve bir fazlın içine yerleştirecektir ve onları Kendisine varan dosdoğru bir yola yöneltip-iletecektir.” (Nisa 174-175).

“Kuran’dan mü’minler için şifa ve rahmet olan şeyleri indiriyoruz. Oysa o, zalimlere kayıplardan başkasını artırmaz.” (İsra 82).

“Biz ayetlerimizi hem afakta, hem kendi nefislerinde onlara göstereceğiz; öyle ki, şüphesiz onun hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun. Her şeyin üzerinde Rabbinin şahit olması yetmez mi? Dikkatli olun; gerçekten onlar, Rablerine kavuşmaktan yana derin bir kuşku içindedirler. Dikkatli olun; gerçekten O, her şeyi sarıp-kuşatandır.” (Fussilet 53-54).

“Rabbiniz şöyle buyurmuştu: “Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size artırırım ve andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz, Benim azabım pek şiddetlidir.” (İbrahim 7). Zikredilen ayetlerde Kuran’ın bazı sırları anlatılmıştır.

Vâdî-i muzlim-i cehle koşarak gitmektir

Hüner ü ma’rifetin kadrini tenzîl etmek

Hünerin ve marifetin kıymetini ortaya çıkarmak bilinmezliğin karanlık vadisine koşarak gitmektir.

Hüner ve marifetin kıymeti şairin nazarında ortaya çıkarılabilecek bir kudrette değildir.

Bunlara tasavvufi bir makam olarak bakan şair bu kavramlar iyice açıklansa bile büyük bir kısmının karanlıkta kalacağını düşünmektedir.

Marifet, her durumda kulun, Allah Teâlâ'nın verdiği nimetlere şükretmede âciz kaldığını, genç ve kuvvetli zamanlarında zayıf olduğunu bilmesiyle ele geçer.

Çekerim besmeleyi münkîri kahr etmek için

Bana pek tatlı gelir düşmeni tenkîl etmek

İnkâr edeni kahretmek için besmele çekerim. Düşmanı tepeleyip sindirmek bana pek tatlı gelir.

Besmeleden kaçan, münkir olarak gösterilen kişi rakiptir. Çünkü rakip âşığın aşkını inkâr etmektedir.

“Takvaya erenler Allah karşısında hassas bir sorumluluk duygusuna sahip olanlar şeytan tarafından bir vesveseye uğrayınca Allah'ı anarlar ve gerçeği görürüler.” (Araf 7/201). Ayeti de hatırlatılmıştır.

Lûtf-ı Hak yâver ola yoksa ne mümkün FENNÎ

Elem-i firkatî tedbîr ile ta'dîl etmek

Fennî, Allah'ın lütfu yardımcı olmasa, ayrılığın elemi hafifletmek mümkün olmazdı.

“Andolsun, size yeryüzünde imkan ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkanları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!” (Araf 10).

K- N

CXC

A-58/b

Âb-ı rûdur o senin sehv ile ebrû dediğin

Yüze onunla çıkar işte o meh- rû dediğin

O senin yanlışıyla kaş dediğin yüzsuyudur. İşte o ay yüzlü yüze onunla çıkar.

Suyun yüzüne kökboyası damlatılır; biraz öd, biraz at kılıyla sağa sola çekilir ve kendiliğinden şekiller oluşur. Üstüne kağıt konulup suyun resmini kağıda aktarılır. Bir kere yapılır. Aynı şekli bir daha yapmak mümkün değildir. Suyun titreşimini ebru ustası kontrol edemez. Dolayısıyla “yüzü suyu hürmetine” diye bir kalıp da bulunur.

Sevgilinin kaşları ra harfine benzediğinden bu harfi ters şekliyle düşünürsek bir kayığa benzer ki; sevgili bu kayığı kullanarak su yüzeyine çıkmış olabilir.

Olur olmaz meh-i bî- ‘ismete meh-rû denmez

Yüzü al alını açık olmalı meh-rû dediğin

Her olur olmaz masum olmayan aya ay yüzlü denmez. Ay yüzlü dediğinin yüzü ak alını açık olmalıdır.

Âşığa göre bir sevgiliye ay yüzlü denmesi için yüzü ak alını açık olmalıdır. Bu sevgilinin en büyük şiarlarından.

Masum olmayan ay yüzünü bulutların kapladığı ve ayın tam zuhur etmediği aydır. Bu kara bulutlar sevgilinin yüz verdiği rakiptir.

Bastırır râyha-ı ‘anberi zülfüm dersin

Ne verirsin bana çıkmazsa bu dediğin

Saçların anberin kokusunu bastırır dersin. Bu dediğin çıkmazsa bana ne verirsin?

Âşık sevgilinin saçlarının amber kokusundan daha ziyade olduğunu ve bu kokuyu bastıracağını bildiği halde bilmezden gelerek tecahül-i arif yapmıştır.

Âşığın bilmezden geldiği bu durum sırf sevgiliden bir taviz koparmak adınadır.

Kaşların tığ-i ecel dîdelerin çifte-ru dil

Söyle zalim bu mudur zeyy-i Hülâgû dediğin

Kaşların ecel kılıcı, gözlerin gönül yakıcıdır. Söyle ey Zalim Hülagu böyle biri midir?

Hülagu Han; Moğol hükümdarıdır. (Karakurum 1217 – Tebriz 1265).

İlhanlı Devleti'nin kurucusudur. Büyük Moğol İmparatorluğumun hükümdarı Mönkge, Batı Asya'daki Moğol fetihlerinin yönetimini, küçük kardeşi Hülagu'ya verdi. Hülagu ilk iş olarak, İran'da, Alamut Kalesi'ni merkez edinen İsmailileri (Haşşaşin) ortadan kaldırmak istedi. 1253'e İran'a girdiğinde Kafkasya ve Azerbaycan'da bulunan devletler, egemenliğini hemen kabul ettiler. Güneye doğru inerek Bağdat'a kadar geldi. Abbasi Halifesi el-Mutasım Billah, Moğol Ordusu karşısında tutunamadı, ordusu dağıldı.

10 Şubat 1258'de Bağdat'ı koşulsuz Hülagu'ya teslim etti. Daha sonra Suriye'ye yönelen Hülagu, Halep'i ele geçirdiyse de, Şam'ı alamadı, İran'a döndü. Suriye'de kalan ordusunu, Memlûklar, 3 Eylül 1260'ta Filistin'de Ayn Calut'ta ağır bir yenilgiye uğrattılar. Mönkge'nin ölümünden sonra yönetimine giren topraklar, Amuderya'dan Doğu Akdeniz kıyılarına kadar uzanmaktaydı. Bir yandan Hint Okyanusu'na kadar uzanan toprakları da egemenliğine aldığından kendisine il-han dendiği için devletine de İlhanlı Devleti denilmeye başlandı. 1262'de Cengiz Han'ın

torunu Berke ile iki kez savaştı. Büyük kayıplara uğrayarak çekildi. Hülagu, 8 Şubat 1265'te öldü.

Hülagü Han eski şiirimizde acımasız ve yakıp yakıcı sevgili ile teşbih olunur.

Gezenin çizmesi lâ-büd bulaşır çirkâba

Genc-i 'ümette sûtûn olmalı bânû dediğin

Gezenin çizmesi mutlaka pis suya bulaşır. Kadın dediğin masumluğun hazinesine direk olmalı.

Çok gezen ayağında pislik getirir atasözüyle beyitte irsal-i mesel yapılmıştır. Şair bir hanımda olması gereken vasıftan bahsedip masumluğunu ve iffetini korumalıdır.

Acı şeylerle a doktor beni ı'zâb etme

Haste-i 'aşka şifa vermeli dârû dediğin

A doktor acı şeylerle beni azaba düşürme. Aşk hastasına ilaç dediğin şifa vermeli.

Sevgiliden zaten acı sözler ve paylamalar duyan âşık doktorun ilacında çare aramakta ve doktorun sunduğu ilacın kendisine şifa vermesini dilemektedir.

Bu âşık için beyhude bir çabadır; çünkü ona sevgiliden gayrısı derman olamaz.

Eylemez zerre kadar fazlayı noksanı kabul

Çarşûy-ı medeniyette terâzû dediğin

Terazi dediğin medeniyet çarşısında zerre kadar noksan fazlayı kabul eylemez.

Medeniyet teriminin düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktası şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim, düzey ve fırsatları ifade ediyor olmasıdır.

Herze-hâr olma sakın eyleme telvîs-i dehen

Mahrec olmaz hezeyâna leb-i dil-cû dediğin

Boş sözler söylemekten sakın, ağzını bu boş sözlerle kirletme. Gönül çekenin dudağından kötü sözler çıkmaz.

“Mümin önce düşünür, sonra konuşur. Münafık, düşünmeden konuşur.” (Haraiti).

“Çok konuşan çok yanılır, çok yanılanın yalanı çoktur. Yalanı çok olan da Cehenneme layıktır.” (Taberani).

“Kurtuluş için dilini tut, evinde otur, günahların için ağla!” (Tirmizi).

“İnsanları Cehenneme sürükleyen dilleridir.” (Tirmizi).

“Dilini tutmayan kimse, tam imana kavuşamaz.” (Taberani). Hadisleri anımsatılmıştır.

‘Ukalâ hubb-ı ehîbbâyı süveydâda tanır

Cühelâ ‘âdetidir sahte tekâpü dediğin

Akıllılar dostların güzelliğini karanlıkta taşır. Sahte dalkavukluk dediğin cahillerin işidir.

Cahil olan ve dalkavukluk eden rakiptir. Bu anasır birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Akıllı kimseler dostların güzelliğini karanlıkta taşırlar. Onlara karanlık gecelerde yol gösterip kılavuz olurlar.

Âferin ey kalem-i nükte-nüvis-ı FENNÎ

Böyle söz söylemeli merd-i suhan-gû dediğin

Ey Fennî'nin nükteler yazan kalemi sana aferinler olsun. Söz söyleyen mert dediğin böyle söz söylemeli.

Şairin kalemi şairden ayrı olarak düşünülmüştür. Şair bu kalemi övmüş ve mert bir kişi olarak göstermiştir.

CXCI

A-59/a

Letâfet kesb eder kişmirlenirsin böyle kalmazsın

Nezaket öğrenirsin dilberlenirsin böyle kalmazsın

Sevimlilik, güzellik kazanırsın ama böyle kalmazsın. Kibarlık öğrenirsin kadın gibi davranırsın böyle kalmazsın.

Sevimlilik, güzellik ve kibarlık âşık için çok önemli hasletlerdir. Bu anasır herkeste bulunmayan özelliklerdir. Âşık bütün bunların kalıcı olmadığını da farkındadır.

Sevimlilik ve kibarlık doğuştan gelmeyen sonradan kazanılan istidattır.

Beni şîrîn-mezâk eylesen ey gül-çehre vuslatla

Şurûb-ı gül gibi şekerlenirsin böyle kalmazsın

Ey gül suratlı sana kavuşmak hoşnut durum. Gül şurubu gibi şekerlenirsin böyle kalmazsın.

Âşık vuslatın da bir zamanı olması gerektiğini inanır. Onu düşünmek dahi hoş bir durumdur. Eğer vuslat zamanında gerçekleşmezse bir güle benzeyen sevgili zamanın acımasızlığına uğrayacak ve yapraklarını dökerek gül şurubuna dönecektir.

Seni okşarsa dest-i iştiyâkım çeşm-i müştâkım

Cilâ peydâ eder cevherlenirsin böyle kalmazsın

*Seni arzumun eli ve isteğimin gözü okşarsa parlaklık ortaya çıkar
cevherlenirsin böyle kalmazsın.*

Sevgiliyi asıl sevgili yapan Âşığın aşkıdır. Eğer âşığın aşkı olmazsa ortada ne sözü edilecek bir aşk kalır ne de uğrunda her şeyin göze alınacağı bir sevgili. Âşığın tılsımlı olan eli ve gözyaşı bu aşkı baştan aşağı yeniden vücuda getirir.

Parlaklığın ortaya çıkması yenilenmek, tazelenmek anlamında kullanılmıştır.

Muvakkattır sabâhat ‘âlemi nâzı dirâz etme

Dem ü devrân döner esmerlenirsin böyle kalmazsın

*Yüz güzelliği geçicidir nazını uzun sürdürme zaman gelip geçicidir,
esmerlenirsin böyle kalmazsın.*

Beyaz ve parlak bir tene sahip olan ve âşığın gözünü kamaştıran sevgili zamanın acımasız davranmasıyla esmerleşecek ve eski güzelliğini yitirecektir.

Her şey gibi yüzün de gelip geçici olduğunu bilen âşık sevgilinin nazının bu nedenle uzun sürdürmemesini ister.

Hûdâ zâ'yi' eder mi hakkını ey dîde-i hûn-rîz

Görürsün vech-i yârı ferlenirsin böyle kalmazsın

*Ey kan dökücü gözler Allah senin hakkını hiç ziyan eder mi? Yârin yüzünü
görürsün canlanırsın böyle kalmazsın.*

Kan dökücü gözlerin elinde can veren âşık yârin yüzünü görerek yeniden hayat bulur. Beyit büyük bir zıtlığı da içinde barındırmaktadır. Gözlerin can almasına

mukabil yüzün hayat bağışlaması eski şiirimizde oldukça sık kullanılan bir mazmundur.

Sevgilinin can bağışlayan yüzünde yine can alan gözlerin de olduğu unutulmamalıdır.

Rebî'-i vuslat-ı dilber gelir ey ravza-ı ümid

Tarâvet yâb olur ahdalanırsın böyle kalmazsın

Ey ümidin bahçesi sevgilinin kavuşmanın günü geçer, tazelik kazanır yeşillenirsin böyle kalmazsın.

Kavuşma ümidi kalmayan âşığın bahçesi tarumar olmuştur. Bahçenin bir çölden farkı yoktur. Çünkü hicran yarası bu bahçeyi bu hale getirmiştir. Bu bahçe Âşığın gönlüdür.

Bu hâcenin adı ümit bahçesidir yani bir umudu her daim içinde taşır. O ümidin adı da vuslattır. Vuslat gerçekleştiği an çöle benzeyen bahçe birden canlanır ve her taraf yemyeşile döner.

Tavâf et ey sabâ 'avdetle mutlak mesken-i yâri

Olup miskin- nefis 'anberisin böyle kalmazsın

Ey saba, dönüşte mutlaka yârin mahallesini dolaş. Uyuşuk canın böyle kalmaz, kokulanırsın.

Saba rüzgarını uyuşuk ve tembel olarak gören şair eğer sevgilinin yanına uğrarsa canlılık kazanacağını düşünmektedir.

Sevgiliye uğrayan saba rüzgârı sevgilinin kokusuyla kokulanır ve böylelikle de âşığın hasret duyduğu kokuyu sevgiliye getirmiş olur.

Tavaf sözcüğünden yola çıkarak adeta sabadan yârin mahallesini bir hacı gibi dönüp durması istenmiştir.

Karardın başıma zindan kesildin ey şeb-i hasret

O meh-i tal'at gelir enverlenirsin böyle kalmazsın

Ey hasret gecesi karardın başıma zindan kesildin. O yeni ay gelince aydınlanırsın böyle kalmazsın.

Karanlık ile ay arasında tezat yapılarak başlayan bu beyitte hasret bir geceye teşbih olunmuş ve âşığın elini kolunu bağlamıştır. Vuslatın gecikmesi hasretin uzaması âşık için zindandan beterdir.

Bu karanlık geceye sevgili bir ay gibi doğmuş ve hicran biterek yerini vuslat almıştır. Zindan gibi olan gece sevgilinin gelişiyile aydınlanır.

Edersen FENNÎYÂ hubb-ı sivâdan sîneni tecrîd

Zen-i dünyâya karşı erlenirsin böyle kalmazsın

Ey Fennî, başka güzelliklerden gönlünü vazgeçirirsen dünyanın kadınlığına karşı erkek gibi olursun böyle kalmazsın.

Şair gönlünü başka güzellerden vazgeçirmeme konusunda kararlıdır. Bu dünyanın kötülüğüne karşı şairin kendi içinde aldığı bir savunmadır.

CXCII

A-59/a

Uzaktan seyrederken nâzenînim nûra benzersin

Yakîninden gehî sîme gehî kâfûra benzersin

Nazlı sevgilim sana uzaktan bakınca nura, yakından bakınca ise bazen gümüşe bazen de kâfura benzersin.

Kâfur: Beyaz ve yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanan bir maddedir. Sert, güzel kokulu, katı ve yağlı bir maddedir. Cennette bir kaynak adıdır.

Sevgili uzaktan bakılınca âşığın nazarında bir ışık süzmesi hükmünde olan nura benzer. Sevgilinin nura benzemesi onun melek-sima olduğunun kanıtıdır.

Sevgili yakınlaştıkça bazen sim teninden dolayı gümüşe bazen de kâfura benzemektedir.

Âşığın bu durumda kafası karışmış değildir. Dikkat edilirse sevgilinin benzetildiği nesnelere saydam, parlak ve ışıltılı kavramlardır. Âşık sadece uzak – yakın muhteviyatı hasebiyle sevgiliyi teşbihlemiştir.

Görerler gerdeninden su içerken cür'a-ı âbı

Sefîd-ı vassafsın saffafsın billûre benzersin

Su içerken göğsünden suyun yudumunu görürler. Beyaz vasıflara sahipsin, şeffafsın, billura benzersin.

Sevgili o kadar şeffaf, o kadar billur ve o kadar beyaz yaratılmıştır ki; eğilip su içse boğazından akan su dahi görünmektedir.

Suyun saydam olduğunu düşünürsek sevgilinin ne kadar beyaz bir evsafa sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Seni Rıdvân-ı cennet mi kaçırdı bağ-ı cennetten

Sen ey rîşk-i melek insan değilsin hûrâ benzersin

Seni cennet bahçesinden cennet melekleri mi kaçırdı? Ey sen insan değilsin güneşe benzersin.

Rıdvân; Cennet kapılarında bekçilik yapan, cennete girecek müminleri selamla karşılayan ve cennette müminlere hizmet eden meleklerin başkanının ismidir. Bu meleklerle ilgili olarak Kur'an'da şöyle denilmiştir: “*Rablerinin azabından sakınanlar, bölük cennete sevk edilirler. Oraya varıp da cennetin kapıları açıldığında cennet bekçileri onlara, selam size, ne hoşsunuz, buyurun sonsuza kadar kalmak üzere girin cennete, derler.*” (Zümer 39/73); Ra'd suresinin 20-22. ayetlerinde akıllı kimseler; Allah'a verdiği sözü tutan ve misakını bozmayan, akrabalarla ilişkiyi devam ettiren, Allah'tan ve ahirette kötü hesap ile karşılaşmaktan korkan, Allah için sabreden, namazlarını dosdoğru kılan, fakir ve yoksullara gizli ve

aşikâr infakta bulunan ve kötülükleri iyilikle savan kimseler olarak tanıtılmış; 22-24. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur: “İşte bunlar var ya dünya yurdunun güzel sonu sadece onlarıdır. Onlar; babalarından, eşlerinden ve çocuklarından salih olanlarla birlikte Adn cennetlerine girerler. Melekler de her kapıdan onların yanlarına varırlar, ‘selamün aleyküm, sabretmenize karşılık dünya yurdunun sonu olan cennet ne güzeldir.’ derler.” Allah’ın cennetliklerden razı olduğuna işaret etmek ve cennetliklere müjde olmak için cennet bekçilerinin başkanına bu isim verilmiştir. Rıdvan cennetin kapısını ilk olarak Hz. Muhammed (a.s.)’a açacaktır.

Sevgili beyitte önce bir meleğe sonra da genel mazmuma uyularak güneşe benzetilmiştir.

Visâlin şehd vep şîrîndir nîş-i firâkın telh

Muhakkak mecma’-ı ziddeyensin zenbûra benzersin

Kavuşman bal gibi tatlıdır, ayrılığın dikenini acıdır. Muhakkak ki iki zıt gibidir kavuşulacak yerini zenbura benzersin.

Zenbur sözcüğüne sözlüklerde; yaban arısı ve bal peteği anlamları verilmiştir.

Bal, tatlı, bal peteği, yaban arısı zaten birbirleriyle müteradif kelimelerdir.

Âşık tarafından vuslat bal gibi tatlı karşılanır. Ayrılık ise diken gibi can acıtır. Bunlar birbirine zıt iki kavramlardır. Vuslatın olduğu mekan ise yaban arılarının olduğu bir bal peteği gibidir. Beyitte yaban arısı ve diken gibi anasıra teşbihlenen kişi rakiptir.

Kemâlet- bahş olur ‘aşk-ı cevâlin gerçi muhrikdir

Güzelsin âteşin- ruhsârsın bâhûra benzersin

Yüzünün aşkı mükemmellikler bahşeder ama yakıcıdır. Güzelsin yanağın ateş gibidir, çok sığağa benzersin.

Sevgilinin yüzü kudret tarafından mükemmel yaratılmıştır. Ama bu mükemmelliğine karşılık yakıcı bir haldedir. Yüzdeki en yakıcı organ da sevgilinin yanağıdır. Sevgilinin yanağının bu denli sıcak olmasının sebebi sevgilinin yüzünün bir güneşe benzemesidir.

Kovarsın sîneden hubb-ı sivâyı ‘âkıbet ey ‘aşk

Kesersin zehri gûyâ kâse-i fağfurâ benzersin

Ey aşk, gönlünden başkasının güzelliğini kovarsın. Sonunda zehri kesersin sanki Çin porselenine benzersin.

Eskiden herhangi bir yemeğin zehirli olup olmadığı Çin porseleni yoluyla anlaşılırmış. Bu söz konusu özel yapım porselenlere konulan yemek ya da içecek zehirli ise porselen renk değiştirmiş.

Âşığın gönlünde başkasının olmaması ve sonunda zehri kesmesi bu duruma benzetilmiştir.

Ufaksın gerçi FENNÎ nuhbe-ı a’lâm-ı devrânsın

Cibâl-i şâmihât-ı arz içinde Tûr’a benzersin

Fennî, ufaksın gerçi zamanın emellerinin en sonusun. Dünyadaki yüksek dağlar içinde Tur dağına benzersin.

Tur dağı; Kur’an-ı Kerîm’de adı geçen ve Mısır civarında bulunan bir dağdır. Bazı müfessirlere göre Tûr, Süryânîce dağ demektir. Fakat âlimlerin birçoğuna göre ise Tûr, Arapça bir kelimedir, muarraba (sonradan Arapçaya girmiş yabancı kelime) değildir. (Şihâbüddin el-Hafâci, İnâyetü’l-Kâdî ve Kifâyetu’r-Râdî, Kahire 1283/VIII, 101). Kur’an-ı Kerîm’in muhtelif ayetlerinde geçen Tûr, mutlak manada dağ olmayıp, Hz. Musa’nın Allah’ı Teâlâ ile konuşmaya mazhar olduğu dağdır. Bu dağ Mısır ile Medyen arasında yer alır. Tûr açık bir şekilde Kur’an-ı Kerîm’in on ayetinde geçer.

Edersin kâle-i hüsn ü cemâlin kıymetini tezyîd

Sen ey hâl-i siyeh-rû nokta-ı icmâle benzersin

Yüzünün ve güzelliğinin kumaşının kıymetini arttırırsın. Sen ey siyah ben, bir araya toplanmış noktaya benzersin.

Bembeyaz ve ışıltılı olan bir yanakta simsiyah bir benin olması tezatlık durumudur. Bu siyahlık sevgilinin yüzünün ve güzelliğinin kıymetini arttırır.

CXCIII

A-59/a

Dîde-i mestine karşı beni giryân ettin

Hâne-i hâtırı seylâb ile vîrân ettin

Sarhoş gözlerine karşı beni gözyaşı döker hale getirdin. Gönül evimi sel ile viran ettin.

Sevgilinin kan içinde ve sarhoş olan gözleri âşığın da gözlerini gözyaşı döker hale getirmiştir. Âşığın gözyaşı dökmesi hem canının acıması hem de sevgilinin acımasızlığındandır.

Âşığın evi gönlündedir. Âşık acısını da sevgisini de gönlünde yaşar.

Âşığın gözlerinden akan gözyaşları gönlüne doğru aktığından gönül evi su içinde kaldığından viran olmuştur.

Ben rakîbân ile hürmetten berâber mi idim

Cevheri bilmeyerek hâk ile yeksân ettin

Ben rakipler ile hürmette beraber miydim? Cevheri bilmeyerek paramparça ettin.

Âşık hiç sevmediği rakiple anılmasını dahi istemez. Ama sevgili âşık ile rakibi aynı kefeye koymaktadır. Âşık sevgiliden daha farklı bir yaklaşım beklemektedir. Âşık bir cevherse rakip ancak âşığın nazarında çakıl taşı olur.

Sevgilinin olmayacak bu tutumu karşısında bir cevher olan âşık yine sevgilinin elinde parçalanmıştır.

Sığadın zülfünü gûyâ ki sâbâdan sakınıp

Tek duran gönlümü billâhi perişân ettin

Zülfünü sanki sabadan sakınıp duran gönlümü billahi perişan ettin.

Sevgilinin saçını sabadan sakınması rüzgarın sevgilinin saçlarını dağıtmaması içindir. Bu durumda ise âşık perişan olmuştur. Çünkü saba rüzgarı sevgilinin saçlarının kokusunu âşığa getirmektedir. Bu hal gerçekleşmediği için zaten vuslattan yana dertli olan âşık daha da perişan olmuştur.

Âh u giryem sana hep ‘aksine etti te’sir

‘Arz-ı hâle beni bin kere peşimân ettin

Ah edip ağlamalarım sana hep aksine tesir etti. Durumumu anlatmaya beni bin kere pişman ettin.

Âşığın önemli isteklerinden biri de içinde bulunduğu ahvali sevgiliye anlatmaktır. Âşık çektiği dertleri görür de belki sevgili insafa gelir diye düşünür.

Ama bu anlatılışlar ya yarım kalır ya da hiç olmaz. Âşık da anlattığına anlatacağına pişman olur.

FENNİYÂ ‘aşk-ı süveydâda ne gûnâ taşıdın

Âteşi yine içinde nice pinhân ettin

Ey Fennî, karanlığın aşkını niye güne taşıdın? Ateşi yine içinde nasıl gizledin?

Aşk ateşi âşığın içindedir ve nereye gitse bu ateşi içinde taşır. Bu ateş çok güçlü olarak teşbih edildiğinden geceyi dahi aydınlatır. Âşığın içindeki bu ateşi de gizlemesi herkes tarafından şaşılacak bir durum olarak kabul edilir.

CXCIV

A-59/b

Dil sûzış-i hırmân ile yansın mı ne dersin

Âhım şerer-i ‘arşa dayansın mı ne dersin

Gönül mahrumiyetin ateşiyle yansın mı ne dersin? Kıvılcımın ahı, en yüksek göğe dayansın mı ne dersin?

Sevgiliye hitapla başlayan beyitte sevgiliye çeşitli sorular sorulmuş ve cevaplar beklenmiştir. Bu soruların sevgilinin cevaplayacağı meçhuldür. Bu soruların âşığın kendi içine sırması ihtimali de vardır.

Gönül sevgiliden ayrı kalmanın hüznüyle ve bu hüznün sonucu ortaya çıkan ateşle yanmak üzeredir. Âşığın ağzından çıkan kıvılcımla haler da en yüksek felek katına çıkmıştır.

Sevgiliye korkuyla karışık kendine çeki düzen verilmesi istenmiştir.

Bir âh ile çarhın ocağın söndüreyim mi?

Yâ şem’a-i ümîdim uyansın mı ne dersin

Bir ah ile feleğin ocağını söndüreyim mi? Ümidimin mumları yansın mı ne dersin?

Ah âşığın ağzından çıkan ateşli bir oktur. Bu öylesine tesirli bir oktur ki; feleği dahi yerle bir edecek güçtedir. Ümidin mumunun yanması ise vuslata kavuşmaya yaklaşmaktadır. Âşığın ahı bu ümit mumunu yakmak istemektedir.

Ahın sevgiliyi biraz olsun merhamete getireceğini düşünen şair, ilginç bir tezatlık örneği sunmaktadır.

Ah bütün bir kâinatı tutuştururken küçük bir mumu da yakmaktadır.

Yâ ben mi tecâvüz edeyim kayd-ı emelden

Yâhut felek ‘ahdinden utansın mı ne dersin

Ya ben emelin kelepçesinden kurtulayım yahut felek sözünden utansın mı ne dersin?

Elemın kelepçesi âşığın bütün yapmak istediklerini ve arzuladıklarını dizginler niteliktedir. Elemın kelepçesi âşığın vuslata olan yakınlaşmasını da engellemektedir. Âşık bu elindeki kelepçeden feleğin önceden söz vermesi nedeniyle kurtulacağını düşünmekte ve felekten sözünü yerine getirmesini beklemektedir.

Bir âteş-i cân-sûz imiş gayret-i akrân

Tab’ım bu mücâzâta dayansın mı ne dersin

Akranların gayreti bir yakıcı ateşmiş. Yaratılışım bu cezalara dayansın mı ne dersin?

Akranlar denilen kimselerin kim olduğu belli olmamakla birlikte şairin sosyal veya günlük hayatta yanında bulunan kimseler olabileceği gibi onunla birlikte aynı derdi çeken âşıklar olabilir.

Bu söz konusu kişiler âşığı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla gayretkeş olmalarına rağmen bu hal âşığa daha çok zahmet vermektedir.

Şimden-geri gün gösterecekmiş bana devran

Gönlüm bu yalan va’de inansın mı ne dersin

Zaman bana şimdiden sonra gün gösterecekmiş. Gönlüm bu yalan söze inansın mı ne dersin?

Gün görme zamanının artık geçtiğinden yakınan şair, içinde bulunduğu andan şikayetçi olmaktadır. Aslında bu sözün de yalan olduğunu bilmekte; ama yine de inanmak istemektedir.

Bir gün bize dönmez mi ‘aceb nevbet-i ikbâl

Dil ‘arz-ı temannâdan usansın mı ne dersin

Acaba bir gün geleceğin nöbeti tutmak bize nasip olacak mı? Gönül, minnettarlığını sunmadan usansın mı ne dersin?

Geleceğin nöbetini tutmak gelecek gönle hoş günleri tahayyül etmek manasındadır. Âşık bu hayal vasıtasıyla hayata tutunur. Ama belli bir zaman sonra beklediği bu günlerin uzak bir gelecekte olduğunu anlayan şair yine sevgiliye ve feleğe usanmış olsa da minnettarlığını sunmaya devam eder.

Encâz-ı mevâ’ide zamân düşmeyecek mi ?

Mî’âd-ı kerem böyle uzansın mı ne dersin

Söz verilmiş zamanlar hiç gelmeyecek mi? Cömertliğin başlangıcı böyle uzansın mı ne dersin?

Söz veren kişi sevgili, bunu iştihakla bekleyen kişi âşıktır. Verilen sözlerin büyük bir payı vuslata dairdir. Bunu büyük bir hasretle bekleyen şair gelmeyen bu günlerin usancı içindedir.

Felek de aynı zamanda âşığa güzel günler gösterme amacıyla söz vermiş olabilir.

İmdâdına gelmez misin ey Hızr-ı Mürüvvet

Dil berzah-ı mihnette bunansın mı ne dersin

Ey Hızır, yardımına gelmez misin? Gönül, zahmet kabrinde bunalsın mı ne dersin?

Kur’ân-ı Kerim’de, Hazreti Hızır’ın (a.s.) isminden açıkça bahsedilmez. Ancak Kehf Suresi’nin 60–82. ayetlerinde yer alan Hz. Musa ile ilgili kıssadan “Katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kul...” (18/65) diye sözü edilen şahsın Hızır (a.s.) olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bizzat Peygamber Efendimizden gelen sahih hadislerde bu

şahsın Hızır olduğu açıkça belirtilmiştir (bk. Buhârî, İlm. 16, 44; Tefsîru'l-Kur'ân, Tefsîru Sûrati'l-Kehf 2-4; Müslim, Fedâil 170-174).

Bu rivayetlere göre bir gün Hz. Musa (a.s.) İsrail oğulları arasında vaaz ederken ona kendisinden daha hikmet ve ilim sahibi kimsenin olup olmadığı sorulmuştu. Hz. Musa: “Hayır, yoktur!” diye cevap verince Cenâb-ı Hak bir vahiyle Hz. Musa'ya Mecme'u'l-Bahreyn'de (iki denizin kavuşum yerinde) kullarından salih bir kul olan el-Hadır'ın (Hızır) kendisinden daha âlim olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Hz. Musa hizmetinde bulunan genç bir delikanlı ile Hızır'ı bulmak üzere uzun bir yolculuğa çıktı. İkisi, iki denizin birleştiği yere ulaştınca, yolculukta yemek üzere azık olarak yanlarına aldıkları balıklarını unutmuşlardı ve balık bir delikten kayıp denizi boylamıştı. Hz. Musa oradan bir süre uzaklaştıktan sonra yemek için delikanlıdan balığı çıkarmasını istediği zaman balığın denize dalıp kaybolduğunu fark ettiler. Hz. Musa'nın Hızır'ı bulmasının alâmeti, bu balığın kaybolması olduğundan derhal oraya geri döndüler ve orada Hızır'ı (a.s.) buldular. Bundan sonra Hz. Musa'nın Hızır ile Kehf Suresi 66–82. ayetlerinde anlatılan yolculuğu başladı.

Hızır aleyhisselâma verilen ilmin mahiyetini anlayabilmek için Musa (a.s.) ile olan yolculuğunu Kur'ân-ı Kerîm kısaca şöyle anlatır: Hızır (a.s.), yolculukta karşılaşacakları olaylara Musa peygamberin sabredemeyeceğini kendisine hatırlatmış ve O'ndan sabır için söz almıştır (Kehf Suresi, 18/66–70). Önce deniz sahilinde, yolculuk için bir gemiye binmişlerdi. Hızır (a.s.) bir balta ile gemiyi delince kaptan tamir için geri dönmek zorunda kalmıştı. Musa (a.s.) sabredemeyip şöyle dedi: “Gemiye, yolcularını boğmak için mi deldin? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın”. Yolculuğun sonunda, ilk bakışta görünmeyen ve perde arkası bilgi niteliğindeki sebebi Hızır (a.s.) şöyle belirtir: “O, deldiğim gemi, denizde çalışan birkaç yoksulundu. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü gemi yolculuğa devam ederse, ileride her sağlam gemiye el koyan bir kral (deniz korsanları) vardır”. Yolculuk sırasında, Hızır aleyhisselam, diğer çocuklarla oynamakta olan bir çocuğu öldürdü. Musa (a.s.): “Kıyas olmadan, masum bir cana nasıl kıyarsın? Doğrusu çok kötü bir iş yaptım, dedi” Küçük çocuğun bu erken yaşta vefat ettirilme sebebi Hızır (a.s.) tarafından şöyle açıklandı: “Öldürdüğüm erkek çocuğa gelince; onun anne ve babası mü'min kimselerdi. İleride onları isyan ve inkâra sürüklemesinden korktuk ve istedik ki, Rabbileri bu ölen çocuk yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametli birini versin”. Burada Cenâb-ı Hakk'ın, anne-babanın hayırlı kimseler olması

sebebiyle, ileride kendilerini üzecek, büyük sıkıntılara sokacak bir çocuğu erken yaşta vefat ettirip, onun yerine daha hayırlı bir evladın verilmesinin, gerçekte o aile için “ hayır” olduğuna işaret ediliyor.

Yolculuğun üçüncü merhalesi Kur’an’da şöyle anlatılır: “Musa ve salih kul yollarına devam ettiler. Sonunda bir köye varıp, halkından yiyecek istediler. Halk ise onları misafir etmek istemedi. Hazreti Musa ve salih kul, orada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler, Salih kul hemen onu doğrultuverdi. Bunun üzerine Musa: “İsteseydin buna karşılık bir ücret alırdım, dedi. Salih kul şöyle dedi: İşte bu seninle benim aramızın ayrılması demektir. Sabredemediğin şeylerin içyüzünü sana anlatacağım”. Evi, ücretsiz tamir etmesini salih kul (Hızır aleyhisselam) şöyle açıklar: “Bu ev, şehirde iki yetim çocuğun idi. Duvarın altında kendilerine ait bir hazine vardı. Bunların babaları salih bir kimseydi. Rabbin, onların rüşterine erip, hazinelerini bizzat kendilerinin çıkarmalarını istedi. Bu Rabbinden bir rahmettir. Ben bunları kendiliğimden değil, Allah’ın emriyle yaptım. İşte, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur”.

Bu hikmetlerle dolu yolculuktan, insanların günlük hayatta karşılaştıkları bir takım olayların, bazen büyük felaketlerin bir görünen yüzünün bir de asıl perde arkasının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazen şer olarak görülen olayların arkasından büyük hayırların ortaya çıktığı görülmektedir. Ayet-i Kerîmelerde şöyle buyrulur: “*Hoşumuza gitmediği halde, savaşmak size farz kılındı. Belki de hoşumuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır. Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür. Allah bilir siz bilmezsiniz* (Bakara Suresi, 2/216). “... *Eğer karılarınızdan hoşlanmıyorsanız olabilir ki, hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah, sizin için çok hayır takdir etmiştir.* “ (Nisa Suresi, 4/19). Rasûlullah (s.a.s.), Hızır’ın (a.s.) ilmiyle ilgili olarak, gemi yolculuğu sırasındaki bir konuşmayı şöyle nakleder: “Bir serçe, denizden gagasıyla su alıp, gemiye konmuştu. Hızır (a.s.) bunu Hz. Musa’ya göstererek şöyle dedi: Allah’ın ilmi yanında, benim ve senin ilmin, şu serçenin denizden eksilttiği su kadar bir şeydir” (Buhârî, İlm, 44; Enbiyâ, 27, Tefsîru Sûre 18/2; Müslim, Fezâil, 180; Ahmet b. Hanbel, Müsned, 2/ 311, 5/118; bilgi için bk. İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, İstanbul 1985, 5/172–185).

Eshâb-ı kerem va’dini etsin mi ferâmûş

Erbâb-ı hüner yoksa aransın mı ne dersin

Kerem sahipleri sözlerini unuttun mu? Hünerli kişiler yoksa aransın mı ne dersin?

Kerem sahipleri denilen şairin etrafında bulunan itibarlı, makam ve mevki sahibi kimselerdir. Bunların şaire zamanında yarım ve lütuf sözü vermiş olması ihtimali vardır.

Hünerli kişiler aransın mı sözünden yola çıkarak bu itibarlı kişilerin artık aranma zamanı gelmiştir anlamı çıkabileceği gibi hünerli kişi aranmasına gerek yok zaten ben varım anlamı da çıkar.

FENNÎ kuluna yâver iken himmet-i ‘âlf

Dâmân-ı ahissâya kapansın mı ne dersin

Fennî, kuluna yardımcı iken yüceliğın yardımı, cimrilerin eteğine kapansın mı ne dersin?

Yüceliğın yardımı Allah'ın yardımı ve keremi olabileceği gibi sevgiliden beklenen lütuf da olabilir. Şair bu yardımları beklediğinden cimri ve cömert olmayan kimselerden yardım almayı düşünmemektedir.

CXCV

İNCESU'DA YAZILMIŞTIR

A-59/b

Ey baht-ı siyah hâki kuruttun mu ne yaptın

Tahm-ı emeli yoksa çürüttün mü ne yaptın

Ey siyah bahtım toprağı kuruttun mu ne yaptın? Emel tohumunu çürüttün mü ne yaptın?

Âşığın nasıl ki, doğuştan âşıkça bahtı da doğuştan siyahtır. Bu baht karalığı eliyle tuttuğı, ayağıyla bastığı toprağı dahi kurutmuştur.

Toprağı kurutmak ise içinde bulunduğu toprak parçasından ayrılmak ve hatta toprağa basmayarak gökyüzüne havalanmak anlamlarını da içerir.

Emel tohumu sevgili adına beklenen her şeydir. Bu tohumun içinde sevgiliye yakınlıktan tutun da vuslata ait her şeyi kapsar. Ama âşık ayrılıktan o kadar ağlamış ve üzölmüşür ki, bu tohum çiçeklenmeye fırsat bulamadan çürümüşür.

Kurumak ve çürümek arasındaki tezat dikkat çekicidir.

Ey peyk-i ümîd gitmiş idin semt-i merâma

Efkârını oldukça yürettün mü ne yaptın

Ey ümidimin kanadı arzunu anlatmak için yârin semtine girmiştin. Ne yaptın düşüncelerini anlattın mı?

Bir önceki beyitte havalanıp adeta bir kuş olan âşık, arzu ve dileklerini anlatmak için yârin mahallesine gitmiştir. Gitmek âşık için kolay olsa da o sultana derdini anlatmak hayli güçtür. Âşığın bunu nasıl ve ne şekilde başarıp başaramadığını bilmiyoruz.

Ey kahbe felek bâri işin aslını söyle

Seyyâre-i ikbâlimi yuttun mu ne yaptın

Ey kahbe felek bari işin aslını söyle, talihimin yıldızını yuttun mu ne yaptın?

Talihin yıldızı âşık için beklenen vuslattır. Âşık bu vuslat gerçekleşmediği için içinde bulunduğu zor durumu feleğe yüklemekte ve feleğin işlerini çıkmaza soktuğundan dolayı felekten yakınmaktadır.

Âvân-ı terakkub uzayıp gitmeyecekti

Mev'ûdunu kat'iyyen unuttun mu ne yaptın

Bekleme anları uzayıp gitmeyecekti, verilmiş sözleri kesinlikle unutmuyacaktın ne yaptın?

Bekleme vuslatın uzaması demektir. Bu âşığa oldukça eziyet verir. Verilmiş sözler sevgilinin âşığa her anlamda söz verip bir an için onun gönlünü hoş etmek adına verilen ahtlerdir.

Hem vuslat hem de verilmiş ama yapılmamış sözler âşığın gözünde uzayıp giden yol gibidir.

Sen eski feleksin bilirim çok düzenin var

Zengicek mi yurdun uyuttun mu ne yaptın

Sen eski feleksin bilirim çok düzenin var. Zengicek mi yurdun uyuttun mu ne yaptın?

Felek ne kadar eskiyse âşık da âşıklık yolunda bir o kadar eski olduğundan feleğin hilelerini bilir.

FENNÎ sana tâli' ne zaman yâr olacaktır

Şekvâ ile kendinden üşüttün mü ne yaptın

Fennî sana bahtın ne zaman gülecek. Acizlik ile kendinden üşüttün mü ne yaptın?

Fennî bahtın kendisine ne zaman güleceğini bilmediğinden şaşkınlık içindedir. Acizlik ve bitap bir haldedir.

Mazhar olabildin mi gönül hüsn-i kabûle

Yâhut der-i dilberde büzüttün mü ne yaptın

Gönül, sevgilinin güzel kabulüne ulaşabildin mi? Yoksa sevgilinin kenarında büzüldün kaldın mı?

Âşık bin bir ümitle sevgilinin kabul etmesini bekler. Ona aşk ve aşkı adına anlatacakları vardır. Âşık bazen bu meclise kabul edilir bazen de meclise kabul edilse bile kenarda köşede büzülür kalır derdini anlatamaz.

CXCVI

A-59/b

Bekâm olma beni mesrûr-ı kâm-ı vuslat etmezsen

Dümûğ-ı dîdene atf-ı nigâh-ı şefkat etmezsen

Beni kavuşmanın sevinciyle mutlu etmezsen sen de mutlu olma. Gözyaşlarına şefkate bakışlarınla bakmazsan sen de mutlu olma.

Gazel sevgiliye açıkça bir tehditle başlıyor. Âşığın tek kazancı hep vuslat üzerinedir. O vuslatı hayatının tam merkezine yerleştirmiştir. Eğer âşık o kavuşma gerçekleşmezse sevgilinin de mutsuz olmasını istemektedir.

Âşığın sevgili için döktüğü gözyaşlarına sevgili, şefkat nazarıyla bakmazsa sevgilinin de mesut olmasını istemez.

Âşığın bunları diliyle söylediği ama kalbinden bu duyguları geçirmediği muhakkaktır.

Giriftâr-ı gam-ı zülfün gibi âhır perişân ol

Perişâni-ı hâl-i ‘âşıkâne dikkat etmezsin

Âşıkların hallerinin perişanlığına dikkat etmezsen, saçlarının gama tutulması gibi sonunda sen de perişan ol.

Sevgilinin saçlarına asılı kalmış bir halde siyah ve sonu belli olmayan bir yolda yürüyen âşıklara sevgilinin dikkat etmesi istenmektedir.

Dikkat etmek; oncalara acıyıp rahmetmek ve dikkatle bakıp sakınmak anlamlarında kullanılmıştır.

Emîn ol kim görülmez vahşiyâne bir eser benden

Eğer ey âhû gözlüm gayr ile ünsiyet etmezsen

Ey ahu gözlüm, başkaları ile yakın ilişkiler kurmazsan benden kesinlikle kaba bir hareket görmezsin.

Ahu gözlü sevgilidir. Başkaları rakiptir. Sevgili ne zaman ki, rakibe yüz veriri âşık o zaman kırıcı olup asabileşir. Bu olmazsa aşkında kararlı bir sadık-ı âşıktır.

Bulursun bendeni her ‘ahd ü peymânında râsih-dem

Eğer sen kendini bed-mâye kâne nisbet etmezsen

Eğer sen kötü mayalılarla bağlılık kurmazsan, köleni her yemin ve sözünde sağlam bulursun.

Kötü mayalı kişi rakiptir. Sevgili bunlarla bağlılık kurmazsa âşık bütün yemin ve sözlerini yerine getirecektir.

Senin dest-i kazâ ey nâme tutsun çâk çâk etsin

Giderken yâre karşı ittizâm-ı sür’at etmezsen

Ey mektup, sevgiliye doğru giderken süratli bir şekilde gitmezsen seni kaza eli yırtıp atsın.

Âşığın derdi sevgiliye çilesini anlatmaktır. Bunu bazen meclise girer de konuşabilirse yapar ki, bu durum pek vaki değildir. Diğer türlü derdini mektupla

anlatmak ister. Bu aşk adına yazılmış bir aşkı mektubu olup sevgiliye hitaben yazılmıştır. Mektupta âşığın çektiği sıkıntılar ve aşkının büyüklüğü anlatılır.

Âşık bu mektubun süratle muhatabına ulaşmasını ister.

Uzatma mâcerâ-yı girye-i hicrânı ey hâme

Dil-i sengîn-i yâre celb-i rahm u rikkât etmezsen

Ey kalem, ayrılığın gözyaşının macerasını yârin taş gönlüne acıma ve rahmeti koymazsan lafı uzatma.

Önceki beyitlerinde feleğe, mektuba saba rüzgarına kızan âşık bu beytinde kalemi uyarmaktadır.

Kalem aşkın anlatıldığı, sevgilinin övgüsünün yapıldığı nesnedir. Âşık yazı yazan kalemden kendisinin ayrılık hasebiyle gözyaşlarına boğulduğunu anlatmasını ister. Böylelikle acımasız sevgilinin bir parça da olsa insafa geleceğini düşünür.

Uzatma sözü lafı hemen kısa kes gereksiz ayrıntıya girme ve ayrılığın macerasını uzatıp canımı daha çok sıkma anlamlarında kullanılmıştır.

Şu asr-ı ‘âtıfet hasr-ı cenâb-ı pâdişâhîde

Yazıklar sana FENNÎ iktisâb-ı rif’at etmezsen

Şu sevgi asrında padişahın büyüklüğünün önünde yücelik kazanmazsan Fennî, yazıklar olsun sana.

Bu padişah sevgili olabileceği gibi zamanın hükümdarı da olabilir.

Şair her iki kişide de onların nazarında yücelik kazanmak arzusundadır.

CXCVII

A-60/a

Çeşmime verdi cilâ cânâ cilâlî gözlerin

Çeşme-i nûr-ı server olmuş gazâlî gözlerin

Ey canım, cilalı gözlerin gözlerime parlaklık verdi. Ceylana benzer gözlerin gözümün nuru olmuş.

Sevgilinin parlak olan ve bir ahuya benzeyen gözleri âşîğın gözlerine de ayrı bir letafet vermiştir.

Âşık seyrettiği sevgiliyi görünce canlanmış ve hayata başka bir güzel bakmaya başlamıştır. Sevgilinin gözleri âşîğın gözünün nuru olmaya başlamış ve artık sevgilinin gözüyle dünyaya bakar olmuştur. Bu durum sevgiliyle bir bütün olma halidir.

Saklasın Mevla isâbet etmesin sû-i nazar

Merdüm-i çeşm-i cihân-bînimdir âlî gözlerin

Allah seni kötü bakışlardan saklasın. Yüce gözlerin dünyayı gören gözlerimin gözbebeğidir.

Kötü bakışlar üzerinde negatif etki bırakan gözlerdir. Bu kötü bakışlar rakibe aittir.

“Nazar hakır” (Müslim).

“Nazar insanı mezara, deveyi kazana sokar.” (İbni Adiy).

“İnsanların yarısı nazardan ölür.” (Taberani).

“Hoşa giden bir şeyi görünce, “Mâşâallah la kuvvete illa billah” denirse o şeye nazar değemez.” (Beyheki, İbni Sünni).

“Nazar neredeyse kaderi geçecekti. Nazardan Allah u Teâlâ’ya sığınmın.” (Deylemi).

“Kaderi geçecek bir şey olsaydı nazar geçerdi.” (Müslim). Hadisleri anımsatılmıştır.

Sürme sürme sürmelenmiştir yed-i fitratla o

Çünkü zâ'iddir ne yapsın iktihâli gözlerin

Gözlerin Yaraticının eliyle sürme sürme sürmelenmiştir. Onun için sürme çekmek fazlalıktır.

Sevgilinin gözleri doğuştan Allah tarafından sürmelendiğinden ayrı bir sürme kullanmasına gerek yoktur.

Ben sana hâşâ gözün üstünde kaşın var demem

Celb u teshîr eylemiş meh hilâli gözlerin

Ben sana asla gözünün üstünde kaşın var demem. Ey ay yüzlü hilale benzeyen gözlerin beni kendine çekip büyülüyor.

Kaşının üstünde gözün var deyimi, bir kimseye, alınmasına neden olacak hiçbir söz söylememek, onun her davranışını hoş karşılamak, olduğu gibi kabullenmek anlamına gelir.

Sevgilinin hilale benzeyen gözleri âşığı sevgiliye daha çok yaklaştırmıştır.

Gördüğüm günden beri gitmez hayal-i dîdeden

Âh o baygın gözlerin âh o belâlı gözlerin

Ah o baygın ve belalı gözlerin gözümün önünden gördüğüm günden beri gitmez.

Sevgilinin güzellik mefhumlarından belki de en önemlisi sayılan gözleri âşık ilk gördüğü andan itibaren hayatı tamamen değişmiştir.

Gözlerin baygın olması sevgilinin naz sarhoşu olmasındandır. Belalı olması da âşıkları birbirine düşürmesi ve âşığın harami gibi yol kesip canını almasındandır.

Âşık can alıcı o gözleri gördüğünden beri canından vazgeçmiştir.

Dîdeler rûşen diye tebrik eder gamzen beni

Remz ü îmâ etse mî'ad-ı visâli gözlerin

Gözlerin beni kavuşmanın sözünü ima edince yan bakışın gözlerin gülüyor diye beni tebrik eder.

Gamzeler eski şiirimizde âşığı türlü cefalara atıp onun kanına susayan ve en sonunda da öldüren mazmundur. Bu mazmun bu anlamı dışında kullanılarak âşığın kavuşma sözü almasına mukabil âşığı tebrik etmiştir.

Belki bu yan bakışı asıl maksadını yani can alma özelliğini kavuşma anına saklıyor olabilir.

Hâk-i pâ-y-ı yâre yüz sürdük muhakkak FENNÎ

Pür meserretsin yine gayet cilâlı gözlerin

Ey Fennî, sevgilinin ayak tozuna yüz sürdük. Bundan dolayı sevinç dolusun gözlerin cilalıdır.

Sevgilinin ayağının tozu âşık için gözlere çekilen bir sürmedir. Gözlere çekilen sürme gerçekten de gözlere ayrı bir canlılık ve fer verir.

CXCVII

A-60/a

Te'essüf etme gönlüm şâd olursun böyle kalmazsın

Elemden guşadan âzâd olursun böyle kalmazsın

Gönlüm kederlenme, mutlu olursun böyle kalmazsın. Elemden, tasadan kurtulursun böyle kalmazsın.

Âşık içinde hep bir umut saklar. Bu umu bu hayal âşığı ayakta tutar. Hayal kurdukça aşkına daha sıkı sarılır.

Beyitte âşık gönlüyle dertleşmektedir. Gönül kederlidir; ama âşık bunun geçici olacağını elemden, tasadan kurtulacağı günleri beklemektedir.

Mahâret kesb eder hep öğrenirsın var ise sabrın

Fünûn-ı ‘aşkıta üstad olursun böyle kalmazsın

Eğer sabrın varsa aşkın fenlerinde üstad olur maharet kazanır, kazanç elde edersin, böyle kalmazsın.

Âşığa göre aşk bir sabır işidir. Her ne kadar kendisi sabırsız ve kararsız olsa da yâre kavuşmanın az az ve sabırla olacağını bilir. Sabırlı olması gerektiğine inanan âşık bu yolda ilerlerse aşkın üstadı olup büyük bir kazanç kazacağını düşünmektedir

Bu kazanç elbette vuslata kavuşup sevgiliye yakın olmaktır.

Kırılma ey nihâl-i nevresim karşımda nâz etme

Büyürsün gıpta-i şimşâr olursun böyle kalmazsın

Ey yeni yetişen fidanım karşımda naz etme, kırılma. İmrenilen bakışlar altında büyürsün böyle kalmazsın.

Kırılma sözcüğü iki anlamlıdır. Hem üzülme hem de naz etme anlamındadır. Hatta bir başkası yani rakip seni kırmasın anlamındadır.

Sevgiliye imrenerek bakan bakışlar diğer âşıkların, ağyarın ve rakibin bakışlarıdır.

Sevgili yeni yetişen bir taze servidir. O sevgili doğuşundan beri nazlıdır ve âşık bu naz konusunda sevgiliyi uyarmıştır.

Büyür de sell-i seyf-i ebruvân eylersin ey âfet

Yürekler yâreler cellad olursun böyle kalmazsın

Ey afet, kaşlarının kılıcını sıyırmasıyla yürekleri yaralar, büyür can alıcı olursun böyle kalmazsın.

Kaşların kılıcı sıyırması âşğın canını almaya hazırlanmasıdır. Kaşlar ra harfine benzediğinden dolayı kınından sıyrılmış bir kılıca benzetilir.

Büyür kelimesi hem kaşın uzaması hem de sevgilinin büyümesi anlamında kullanılmıştır.

Seni zulmette koymaz- Pîr-i ‘aşkın himmeti FENNÎ

Karîben mazhar-ı irşâd olursun böyle kalmazsın

Fennî, pirinin aşkının yardımı seni karanlıkta koymaz. Bir zaman sonra doğru yola ulaşırsın, böyle kalmazsın.

Pir burada sevgili, şeyh ya da Hazreti Muhammet olabilir. Bu kişi kim olursa olsun âşık bu aşk sayesinde karanlıktan kurtulup aydınlığa çıkacağını düşünmektedir.

CXCIX

A-60/a

Kân eden sînemi ey ruhları ‘âlem sensin

Dâl eden kâmetimi tâze nihâlim sensin

Ey âlemin ruhu göğsümü kan içinde bırakan sensin. Boyumu dal gibi eden taze fidanım sensin.

Her şey bizimle anlam bulup sona erse de insan bu âleme gelmiş olmanın ve böylelikle kendisine atfedilen önemin farkında değildir. Yaratılmış olmak başlı başına yoktan var olmakla elde edilmiş bir haktır. Bu yüzden “yaratılış” insana bahşedilmiş bir ayrıcalıktır. Bu cihanda kendi varlığını “hiçliğe” bağlayan insanla onu bir “değere” bağlayan insan asla bir olmaz.

Varlık nedenlerini boşlukta görenler bin bir türlü uğraş peşinde koşarlarken kendi köklerindeki nuru fark edenler onları seyre dalarlar. Çoğu insan bu dünyada arayıp bulduğuna taparken, onlar içlerinde açan aşkla gerçeği aramaya koyulurlar. Senin ruhun boşaldıkça kasvet deryasına kaçarken onun ruhu taştıkça huzur kapılarını aralar.

Âlemin ruhu sevgilinin kendisidir. Bu sevgili yaptıklarıyla âşığın gönlünü kan içinde bırakır. Kan oturmak deyimi de bu anlamdadır.

Âşığın elif gibi olan boyu sevgilinin cefasıyla dal harfine dönmüştür.

Dolaşan havl-i zebânımda senin nâmındır

Gece gündüz emelim fikr ü hayâlim sensin

Dilimi dolaştıran senin adıdır. Gece gündüz emelim düşünce ve hayalim sensin.

Sevgilinin adı bile âşığın dilini dolaştırmaya kâfidir. Onu ayrıca görmesini gerek yoktur. Sevgilinin kokusu ve adı bile âşığı kendinden geçirmeye yeterlidir.

Âşığın gece ve gündüz tek amacı ve hayali sevgilidir.

Dolaşma hem âşığın dilinin dolaşması hem de sevgilinin adının dillerde dolaşmasıdır.

Döndüren dâ'ire-i sıhhatimi 'aşkındır

Çeşmimim nûr u ferî tâb u mecâlim sensin

Sıhhatini döndüren aşkındır. Gözümün nuru ve canlılığı, gücüm, kuvvetim sensin.

Âşık sıhhatini, canlılığını, gücünü ve kuvvetini sevgiliden almaktadır.

Sevgili her ne kadar âşığın canını almaya niyetli olsa da bir taraftan da dudağı ve sözleriyle can bağışlar.

Dönmek sözcüğü hem âşığın aşkının dönüp durması hem de sıhhatinin dönmesi anlamındadır.

Dil-i dîvânedir asl-ı kabâhat ammâ

Beni bu hâle koyan sensin o zâlim sensin

Asıl kusur çılgın gönüldedir fakat ey zalim beni bu hale koyan sensin.

Gönül âşıktan ayır bir nesne gibi düşünülmüştür. Âşık sanki yaptığı işlerde çok akıllıca düşünmüş ve davranmış; onu asıl çılgınlıklara sürükleyen ve başına olmadık işler açan kişi gönül gibi aktarılmıştır.

Ey zalim diye kızılan kişi sevgili de olabilir, âşığın gönlüde olabilir.

Cevr ü âzâr ile FENNÎ'yi vatandan ayırıp

Düşüren dağlara ey çeşm-i gazâlîm sensin

Eziyet ve azarlama ile Fennî'yi vatandan ayıran ey ceylan gözlüm, dağlara düşüren sensin.

Ceylanların yeri insanların olmadığı mekanlardır. Ceylanlar en ufak bir sestem dahi ürküp kaçan hayvanlardır. Sevgili eski şiirimizde gözleri ve ürkekliği münasebetiyle ceylana benzetilir.

Âşığa daima itap ile yaklaşan sevgili vatanından, yerinden yurdundan etmiştir.

Ceylana benzeyen sevgiliyi aramak ve bulmak umuduyla âşık kendini dağlara vurmuş ve bulunduğu mekânı terk etmiştir.

A-60/b

Ashâb-ı dilin çeşmini rûşen bulamazsın

Gencîne-i kesb etmeğe revzen bulamazsın

Gönül diliyle konuşan dostların gözünü aydınlık bulamazsın. Hazine elde etmeye pencere bulamazsın.

Gönül diliyle konuşan kişiler âşıklardır. Gönül dili burada hem kendi gönlüyle konuşup dertleşmek hem de anlatmak veya söylemek istediklerini gönül süzgecinden geçirip öyle dillendirmek anlamındadır.

Bu kimselerin gözünde aydınlık yoktur. Çünkü siyah bir belaya kapılmışlardır. Bu belanın adı aşktır. Veya sevgili ve ayrılığından dolayı devamlı ağladıklarından gözleri kan dolduğundan aydınlık değildir. Sevgili âşığın gözünde olduğundan, dünyaya bu gözle baktıklarından da gözleri aydınlık olmayabilir.

Sen halkı üzer herkesi bî-zâr kılarsın

Rahat edecek menzil ü mesken bulamazsın

Sen halkı üzer, herkesi bıktırırısın. Rahat edecek yer yurt bulamazsın.

Âşığın aşk eleminden ağlayıp inlemeleri çevresindeki kişileri rahatsız etmektedir. Bu kişilerin âşığı anlaması beklenemez. Çünkü âşığı ayıplayan bu kimseler aşkın belasına uğramayan kimselerdir.

Âşık aşk derdinden bizar olduğundan insanlara zahmet vermekte bu nedenle de kimse onu yanında yöresinde istememektedir. Âşık da mecburen yersiz yurtsuz dolaşır.

Ey gonca-i ümîd bütün ‘âlemi gezen

Gülzâr-ı sadâkat gibi gülşen bulamazsın

Ey ümit goncası bütün dünyayı gezen, sadık gül bahçesi gibi gül bahçesi bulamazsın.

Ümit goncası sevgilidir. Bir gün bu goncanın güle dönüp açması beklenir. Gül bahçesi âşğın gönlünde sevgili tarafından açılan yaralardır. Âşık bu yaraları sevgili açtığı için birer gül bahçesi olarak anlar ve aktarır.

Âşık bu söz konusu goncaya bütün dünyayı gezse de kendisi gibi sadık bir gül bahçesinin bulamayacağından emindir. Çünkü âşıklık sadakat ister. En sadık âşık da kendisidir.

Dünyâda iken şem'anı yakmazsan elinle

Zulmet-gede-i medfeni rûşen bulamazsın

Dünyada iken mumunu elinle yakmazsan karanlık mezarını aydınlık bulamazsın.

“Dünya, ahiret adamlarına haram, ahiret de, dünya adamlarına haramdır. Dünya ve ahiret ise Ehlullaha haramdır.” (Deylemi).

“Dünya ahiretin tarlasıdır.” (Deylemi).

“Yarın ölecekmiş gibi ahirete ve hiç ölmeyecekmiş gibi dünya işlerine çalışınız!” (İbni Asakir)

“Dünyanızı düzeltmeye çalışın! Yarın ölecekmiş gibi de ahiret için amel edin.” (Deylemi).

Ebu Hureyre'nin (r.a.) naklettiğine göre: Allah Resülü (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah'a ve son güne Ahiret gününe iman eden, ya hayır söylesin yahut sussun. Allah'a ve son güne iman eden komşusuna ikram etsin. Allah'a ve son güne iman eden konuğuna ikram eylesin. Allah'a ve son güne iman eden, komşusuna iyilik etsin. Allah'a ve son güne iman eden konuğuna ikram etsin. Allah'a ve son güne iman eden iyi söz söylesin ya da sussun.” (Sahih-i Müslim). Hadisleri anımsatılmıştır.

Az çok bulunur yara her efrâd-ı beşerde

Bu deyrde ‘ârızasız ten bulamazsın

Her insanda az çok yara bulunur. Bu dünyada arızasız ten bulamazsın.

Her insanda az veya çok yaranın bulunması, her insanın az veya çok aşkın ateşli çemberinden geçmesidir. Az ya da çok denilmesi aşkın merhaleleri ile ilgilidir. Herkes sevdiği ve bağlandığı ölçüde yanar ve acı çeker.

Bu tekyede dil-şîrîn olur hem-demi dil-rîş

Bir bağı bütün neş’eli neyzen bulamazsın

Bu zikir için toplanılan yerde neşeli gönüller dertli olur. Bir bağı bütün neşeli neyzen bulamazsın.

Kavram olarak “zikir”; Allah’ı anmak üzere söylenmesi ve yapılması tavsiye edilen, sözlü ve ameli eylemleri kapsayan davranışların tümüdür.

Çok geniş bir anlam alanına sahip olan zikir kavramının manası, günümüzde daraltılmış ve sadece Allah’ın adını dil ile anmakla sınırlandırılmıştır. Oysa “zikir”, insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır. Çünkü “zikir”, Allah’a itaattir. Bütün ibadetlerin özü ve aslı, Allah Teâlâ’yı hatırlamak ve O’na itaat etmektir. Allah’a itaat ise, Kur’ân veya hadislerde yer alan bir takım güzel sözleri sadece söylemek veya tekrarlamak değil; bilakis her halükârda Allah’a kulluk şuuru içerisinde bulunmak ve tam bir teslimiyet göstermek, her hal ve şartta O’nun sürekli bizi gözetlediğini zihnimize yerleştirmektir.

Sûfi beni zem etme kalender diye nâsa

Asl-ı emeli ben bulurum sen bulamazsın

Sofi, insanlara beni kalender diye kötöleme. Emelin aslını ben bulurum sen bulamazsın.

Âşığın asıl emel diye anlatmaya çalıştığı kavram sofi karşısında olduğuna göre dinin gerçek manasıdır. Deruni anlamıdır. Zahirin ve batının arasındaki farkıdır. Gösterişin ve riyanın bulunmadığı bir din anlayışıdır. Her şeyden bilakayıt Allah'la hem dem olmaktır.

Buna mukabil sofi âşığın kalender olduğunu düşünüp insanlara âşığa kötölemektedir.

Ben ders-i hakikat okudum Pîr-i mugândan

Sen akılla bu noktayı yekden bulamazsın

Ben, meyhaneciden hakikat dersi okudum. Sen akılla bu noktayı birden bire bulamazsın.

Yine sofinin karşıya alınıp ders verildiği bir beyittir.

Tasavvufta hakikat dinin, başka deyişle şeriatın iç yüzü olarak yorumlanmıştır.

“Şeriat, kulluğu gerekli kılan bir iştir. Hakikat ise, Tanrının besleyiciliğini ve her şeye malik olduğunu görmektir. Şeriat O'na ibadet etmen, hakikat ise, O'nu görmendir. Şeriat O'nun emrettiği ile kalkıp oturmak, hakikat ise takdir ettiğini, gizlediğini ve açıkladığını görmektir.” Buna göre şeriat zahir olandır (görünendir), hakikatse bätındır.

Gerçeğe, doğruya ulaşmak için zahirdeki batını, yani görünendeki görünmeyeni görmek gerekir. Mutasavvıflara göre kulun ulaşacağı en yüce mertebe budur.

Şeriattan hakikate giden yol tarikattır. Hakikati izleyen durak da marifettir.

Gel yanma fırsat var iken eyleme i'râz

Her istediğin yerde beni sen bulamazsın

Her istediğin yerde beni sen bulamazsın. Fırsat var iken gel yanıma benden yüz çevirme.

Yanına çağrılan kişi âşıktan yüzünü çeviren sevgili olabileceği gibi, âşığın aşkın ve dinin gerçek merhalelerini anlatmak istediği sofi de olabilir.

FENNÎ er isen hiç birine etme temâyül

Dünyada vefâ sahibesi zen bulamazsın

Fennî, erkek isen hiçbirine yönelme, dünyada vefa sahibi kadın bulamazsın.

Şair kadınlarla arasına bir sınır koyma peşinde olup kadınlarda vefa olmadığına inanmaktadır.

CCI

A-60/b

İşittim sûfiyâ sen bir hayâl-i hâma düşmüşsün

Yolu kayb eylemiş de kayd-nenk ü nâme düşmüşsün

Ey sofi, işittim ki sen bir pişmemiş hayal peşindesin. Yolunu kaybetmiş ayıplanmanın kelepçesine bağlanmışsın.

Pişmemiş hayal olmayacak işler peşinde zamanını öldürmek, emeği boşa vermek anlamındadır.

Âşık aşk yolunda ayıplanmayı, tahkir edilmeyi ve hatta taşlanmayı hoş karşılayan biridir. Âşık ilerlerken her şeyi ve herkesi yok sayar. Onun için var olan tek hakikat aşk sev sevgilidir. İşte bu ayıplanma korkusu sofinin ellerini bir kelepçe gibi bağlamıştır. Sofi âşığa göre korkularının esiridir.

Sana tâlib olan rızık uğruna pek çok riyâ yapmış

Yazıklar sana şaşkın dâne derken dâme düşmüşsün

Sana talip olan rızık uğruna pek çok ikiyüzlülük yapmış. Şaşkın sana yazıklar olsun, tohum (yem) alacakken tuzağa düşmüşsün.

Hazreti Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Biz Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’le birlikte namaz kılarken yiyecek maddesi taşıyan bir kervan geldi. Cemaatte bulunanlar, (camiyi bırakıp) kervanı karşılamaya koştular. Câmide on iki kişi kaldı. Hazreti Ebu Bekir ve Ömer (radiyallahu anhümâ) kalanlar arasındaydı. Bu durum üzerine şu âyet nâzil oldu. (meâlen): “Onlar bir ticaret yahut bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar. Seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah nezdindeki (sevap, mü’minler için) eğlenceden de, ticaretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır” (Cum’a, 11). Hadisi anımsatılmıştır.

Çıkar rızık-ı riyâyı iktidâ et rehber-i ‘aşka

Fenersiz ‘azm-i râh etme zalâm-ı şâma düşmüşsün

İkiyüzlü rızık kalbinden çıkar aşkın rehberliğine uy. Fenersiz yola çıkma, karanlığın karanlığına düşmüşsün.

Sofiden rızık ikiyüzlülüğünü kalbinden çıkartması ve aşkın rehberliğine ilerlemesi istenmiştir. Âşık hayatının hiçbir döneminde rızık derdine düşmez.

“Allah Teâlâ’nın rızık vermediği, bir canlı yoktur” (Hud 6). Ayetini her daim aklında tutup hayatına uygulayan şair, eğer aşk yolunda ilerlenirse karanlığın karanlığında olursa bile aşkın karanlıklardan çıkarıp rehberlik edeceğini bilir.

Necât ister isen tut mürşidin dâmânını yoksa

Mukarrerdir helâkin lücce-i isâma düşmüşsün

Kurtuluş ister isen yol göstericinin eteğini tut, yoksa yok olman kararlaştırılmıştır, günah sularına düşmüşsün.

Eteği tutulan kişi sevgili, pir ya da sünnet yoludur. Âşık bu üçünden birine yönlendiği takdirde günah sularından çıkıp temizleneceğini düşünmektedir.

CCII

A-61/a

Adam olmaz câhili cennetle tebşîr eylesen

Gûsfend olmaz seng-i ‘anberle ta’tîr eylesen

Cahili cennetle müjdelesen bile adam olmaz. Cahili anber taşıyla kokulandırsan koyun olmaz.

“Ey iman edenler, eğer bir fasık, size bir haber getirirse, onu ‘etraftıca araştırın’. Yoksa cehalet sonucu, bir kavme kötülükte bulunursunuz da, sonra işlediklerinize pişman olursunuz.” (Hucurat 6). Ayeti hatırlatılmıştır.

Âlimler, cahilin altı vasfı olduğunu ve bunlarla tanınacaklarını söylediler. Bu altı vasıf şunlardır:

- 1- Her şeyde hemen öfkelenirler.
- 2- Faydası olmayan şeylerden konuşurlar.
- 3- Yersiz (yanlış yerlere) sadaka verirler.
- 4- Sırrı korumayıp ifşa eder ve yayarlar.
- 5- Dostunu ve düşmanını birbirinden ayıramazlar.
- 6- Herkese güvenirler.

Merhamet gelmez dil-i a’daya istihâm ile

Sükker olmaz zehri yüzbin kerre taktîr eylesen

Zalim gönle yalvarma ile merhamet gelmez. Zehiri yüz bin kere damla damla akıtsan şeker olmaz.

Zalim gönül sevgiliye aittir. Âşığın yalvarmasına merhamet etmez. Bu zehrin damıtılsa bile şekere dönmeyeceği gibidir.

Âşığın ağzından çıkan sözler şeker, sevgilinin ağzından çıkanlar zehir gibidir. Zehir ile şeker arasında tezat vardır.

Kâinâtın her işi bir hikmette vabestedir

Süt vermezsen ne gûna sarf-ı tedbîr eylesen

Dünyanın her işi bir hikmete bağlıdır. Süt vermezsen her güne hazım geleni harcarsan.

“Bütün özel bilgi alanlarını kuşatan doğru, yararlı, kapsamlı ve derin bilgi; ilâhî gerçekleri, özellikle Kur’an’ın yüksek anlamını kavramaktan doğan bilgi; İslâm dininin ilkelerine inanmak ve bunlara uygun yaşamakla gerçekleşen üstün hayat tarzı, Hz. Peygamber’in Müslümanlar için doğru bilgi ve erdemli yaşayış kaynağı olma değeri taşıyan sünneti” gibi anlamlarda kullanılan hikmet kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de, “çok hayır” diye nitelenir; on bir ayette “kitap” ile birlikte kullanılarak hikmetin, “ilâhî kitaplar” veya “bu kitaplarda vahyedilen derin bilgiler” anlamı taşıdığına işaret edilir.

Mümtenidir ahz-ı kâim ‘âlemde ber-vekf-ı merâm

Ger Süleymân olsan ins ü cinnî teshîr eylesen

Dünyada mutluluğu tutma maksadın uygunluğu imkânsızdır. Öyle ki Süleyman olup insan ve cinneler sihir eylesen.

Tarih, yaklaşık olarak M.Ö. 1000 ila 900 yılları arasındadır. Hz. Davud a.s.’ın oğlu Hz. Süleyman a.s. babasının vefatından sonra hükümdarlık vazifesini devralmış, aynı zamanda Allah Teâlâ da onu peygamberlikle görevlendirmiştir. Süleyman a.s.’a yeryüzünde hiç kimseye verilmeyen bir saltanat verilmiş ve yine sadece ona has

mucizeler ikram edilmiştir. O kuşlarla konuşmuş, cinlerden, insanlardan ve hayvanlardan oluşan çok kalabalık, çok ilginç bir orduya komuta etmiştir.

FENNİYÂ şayestedir Allah için bu nev-eser

Zer kalemle cebhe-i hurşide tasfîr eylesen

Ey Fennî, altın kalemle güneşin önüne yazı yazsan Allah için bu yeni eser uygundur, layıktır.

Yeni eser şairin yazdığı ve taze mazmunlar kullandığı şiirleri olmalıdır.

CCIII

A-61/a

Ey meh giderek mihr-i dırahşên olacaksın

Âfâkı tutup âfet-i devrân olacaksın

Ey ay yüzlü giderek parlak ay olacaksın. Ufukları kaplayıp zamanın felaketi olacaksın.

Sevgilinin yüzü ilk aya benzer, sonrasında ayın zuhur etmesiyle dolunaya dönüp parlak bir ay olur ve âşıkların kalbini aydınlatır. En sonra da bütün ufuklara yayılır ve her tarafı kapsar.

Ayın bütün bir ufuğu kaplayıp hâkim olması bütün âşıkları etkisi altına almasıdır. Zamanın felaketi olması ise âşıkların kalbine girip onları türlü bela ve elemelerle tanıştırmasıdır.

Ay her gece görünmez, bir yerde karar etmez, yanına varılmaz sadece uzaktan seyredilir.

Evvelcesi nahl-i gül-i rengîn idin ammâ

Şimden geri bir serv-i hırâmân olacaksın

Önceleri gül renkli bir fidandın amma, şimdi salınacak yürüyen bir servi olacaksın.

Beyitte sevgilinin bir gül olmasından servi olmasına dönüş anlatılmıştır. Sevgili öncelikle gül renkli bir fidandır. Henüz tazedir ve yeni yetişmektedir. Bu haliyle dahi dikkat çekici ve can alıcıdır. Sonrasında büyür gelişi ve salınarak yürüyen bir serviye döner. Evvel ve şimdi arasında tezatlık vardır.

Cem'iyet-i hâtır komadın bende â zâlim

Zülfün gibi encâmı perîşân olacaksın

Ey zalim bende insanların hatrını bırakmadın. Senin de saçın gibi sonun perişan olacak.

Sevgilinin saçları bir fes ya da türban altında olsa bile âşık tarafından her zaman açık ve dağınık bir şekilde görünür ya da o şekilde tasvir edilir. Bu saçlar perişan ve darmadağındır. Tıpkı âşığın gönlü gibi.

Âşık bu aşktan dolayı perişan olduğundan devamlı ağlar ve sızlanır. Derdini insanlara anlatmak ister ve insanların gözünde onlara zahmet verir. Bu durumda âşığın insanlar arasında hatrını bırakmaz.

Ey dil sana ol gonca ne zaman açılacaktır

Âyâ ne zamân gül gibi handân olacaksın

Ey gönül o gonca sana ne zaman açılacaktır? Ey ne zaman gül gibi güleceksin?

Gül gibi gülmek söz öbeğinde hem âşığın artık ağlamasının durup gülmesi hem de bir gonca olan sevgilinin açılıp güle dönmesi anlatılmak istenmektedir.

Âşık tarafından bir gonca gül olarak kabul edilen sevgili için âşığın en heyecanla beklediği olay bu goncanın açılıp güle dönmesidir. Âşık bu gülün açıldıktan sonra vuslatın geleceğini veya en azından yaklaşacağını ummaktadır.

FENNÎ ne vakit vazgeçeceksin bu hevâdan

Yâhû ne zamân kâbil-i ‘irfân olacaksın

Fennî ne vakit vazgeçeceksin bu işlerden? Ne zaman anlayış sahibi birisi olacaksın?

“Allah kimin için hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar. Ben yalnızca taksim eden bir kişiyim, veren Allah’tır. Allah’ın emri gelin-ceye (kıyamet kopuncaya) kadar bu ümmet Allah’ın emri üzere kala-cak, muhalefet edenler onlara zarar veremeyeceklerdir.” (Buhari, Farzu’l-Humus 7; İlm 13; İ’tisam 10; Müslim, İmaret 98, Zekat 98-100) Hadisi hatırlatılmıştır.

CCIV

A-61/a-b

Nâdân ile sohbetle letâfet bulamazsın

Hayvân ile ülfette nezaket bulamazsın

Anlayışsız kimse ile yaptığın sohbetle hoşnutluk bulamazsın. Hayvan ile yaptığın alışkanlıkta kibarlık bulamazsın.

Anlayışsız kimse rakiptir. Âşık rakiple yaptığı sohbetten hoşnutluk duymaz. Bazen de rakibi bir hayvan olarak görür ve kibarlıktan uzak olduğunu düşünür.

Lezzetli suhan ‘arife ehl-i dile mahsûs

Her lehçede her lebde ‘uzûbet bulamazsın

Lezzetli sözler ariflere, gönül insanlarına özgüdür. Her lehçede her dudakta şirinlik bulamazsın.

Ârif, Allah’a (c.c.) ünsiyet kazanmış kuldur. İlahi marifet sahibi mü’mine ârif denir.

Ârif öyle bir kimsedir ki:

- Hiçbir şey onu Allah'tan (c.c.) alıkoyamaz.
- O, gafil bulunamaz.
- Mâsivayı (Allah'tan gayrısını) bırakır Allah (c.c.) ile meşgul olur.
- Hakk'ın tedbiri sığırır.
- Hiçbir şeye üzülmaz.
- Allah'ı tazimde dikkatli, O'na hürmette titizdir.
- Sevinç ve acılarını kimseye söylemez.

Arifler âşığa göre lezzetli sözler söyleyen kimsedir ve bu hikmet dolu sözler diğer insanlarda bulunmaz.

Pek çok bulunur mevsim-i miknette ehibbâ

Ammâ dem-i nikbette ri'ayet bulamazsın

Zor zamanlarda dostlar çok zor bulunur. Ama düşkünlik zamanlarında hürmet bulamazsın.

Zor zamanlar âşığın aşk derdiyle kendinden geçtiği zamanlardır. Bu demlerinde âşik kendine pek yakın kimse bulamaz ve bundan şikayetçi olur. Düşkün olduğu zamanlardır bu zamanlar ve istediği hürmeti kimseden göremez. Bu zamanlar âşik için zor zamanlardır ve belki de en büyük destek olacağını düşünen kimseler yanında yoktur.

Dâ'im nazar-ı dikkatini sîrete 'atfet

Surette kıyafette kerâmet bulamazsın

Bakışlarının dikkati daima bir insanın iç halinde olsun. Dış görünüşte kıyafette marifet bulamazsın.

“Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.” (Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285).

“Kim namazda izarını (gömleğini) çalımla yere degecek kadar uzatırsa, Allah onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur.” (Ebu Davud, Salat, 83).

“Onlar basit ve iğreti hayattan, bir dış görünüşü bilirler. Ama ahiretten tam bir gaflet içindedirler onlar!” (Rum 7). Ayetlerine telmih vardır.

Ferrâceye destâra verilmişse kemâlât

Ger ma’bede ey hâce fazîlet bulamazsın

Ey hoca, elbise ve sariğa fazilet verilmişse mabette değer bulamazsın.

“Kesinlikle mescitler Allah’ındır. Öyleyse hiçbir kimseyi Allah’la birlikte çağırmayın.” (Cin 18). Ayeti hatırlatılmıştır.

Eshâb-ı necâbtedir envâ-ı mekârim

Bed-mâyede âsâr-ı mürevvet bulamazsın

İyiliğin çeşitleri huy temizliğindedir. Mayası kötü olanda insanlığın unsurlarını bulamazsın.

Hız. Ebu’d-Derda (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: “Kıyamet günü, mü’minin mizanında güzel ahlaktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz ve davranış) sahiplerine buğzeder.” Tirmizi’nin bir rivayetinde şöyle demiştir: “Güzel ahlak sahibi, ahlakı sayesinde, namaz ve oruç sahibinin derecesine ulaşır.” (Tirmizi, Birr 62; Ebu Davud, Edeb, 8).

Hız. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: “Bana en sevgili olanınız, kıyamet günü de bana mevkice en yakın

bulunacak olanınız, ahlakça en güzel olanlarınızdır. Bana en menfur olanınız, kıyamet günü de mevkice benden en uzak bulunacak olanınız, gevezeler, boşboğazlar ve yüksekten atanlardır.” (Cemaatte bulunan bazıları): “Ey Allah’ın Resulü! Yüksekten atanlar kimlerdir?” diye sordular. “Onlar mütekebbir (büyüklük taslayan) kimselerdir!” cevabını verdi. (“Tirmizi, Birr, 77).

Hadisi hatırlatılmıştır. Beyitte mayası kötü olan ve huyu temiz olmayan kişi rakiptir.

Her pîşeyi arslan yatağı zannediverme

Her beldede eshâb-ı fazîlet bulamazsın

Her yapılan işi arslan yatağı zannetme. Her beldede meziyet sahibi insanlar bulamazsın.

Meziyet sahibi insanlar âşîğa göre nadir bulunan kimselerdir. Meziyet sahibi insan gönlüne geçici olanı sızdırmaz. O, genellikle varoluş amacının farkındadır. Kur’an’da insanın özünden uzaklaşarak, geçici olanı hayatının merkezine koyması somutlaştırılarak açıklanmaktadır: “Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksız ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!” (Ankebut 29, 41).

Etme dil-i sûfide taharri-i muhabbet

İmkânı var mı buzda harâret bulamazsın

Sofilerin gönlünde muhabbeti arama. Buzda sıcaklığın olmasının imkânı var mı?

Sofinin gönlünde âşîğa göre muhabbet yoktur. Sevgi, insanlarda yaratılıştan itibaren vardır ve onları Allah’a ulaştıran bir duygudur. Bu, insanda bir tohum halindedir. Kalpte bulunan bu muhabbet tohumu, nasıl olsa inkişafını tamamlayacaktır; ama bir zamana ihtiyaç vardır. Allah nazarında zaman ve mekân olmadığı için bu husus O’nun açısından önemli değildir. Fakat insan için önemlidir.

İnsan, gençlik çağlarında nefsanî hislerin etkisiyle karşı cinse ilgi duyar. Çünkü iki cins de yarım"dır. İki cinsin de birbirine ilgi duyması tabiidir. Bu ilginin sonucu sırrın (çocuğun) ortaya çıkmasıdır. Tohum, gerçek yerini idrak ettiği zaman gereğini yapmaya çalışacaktır.

Her şeyi birbirine bağlayıp rapteden, sevgi ve muhabbetir. "Her şeyi çift yaratan O'dur" hükmünce O, her şeyi zıddıyla birlikte yaratmıştır. Her çiftin biri pozitif, diğeri negatiftir ki birbirini cezp edip birleşebilsin. Zaten çift yaratılmaktan amaç budur. Bu çift oluş aynı zamanda birbirine ayna olmak, aynalık görevi yapmak demektir. "Mümin müminin aynasıdır" denmesinin de nedeni budur.

Buz gibi bir kalbe sahip olan sofide bu sıcaklığın bulunması imkânsızdır.

Ni'met bulayım dersin eğer zahmete katlan

Çekmem der sen zahmeti ni'met bulamazsın

Eğer nimet bulayım dersin zahmete katlan. Zahmet çekmem dersin nimet bulamazsın.

"...Allah yolunda hiç kimsenin görmediği eziyetlere mâruz kaldım..." buyurmuşlardır. (Tirmizî, Kıyâmet, 34/2472).

"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır." (İnşirâh 5-6).

"Velhâsıl biz, en büyük hayırlara hep böyle nefsimize zor gelen emirler sâyesinde ulaşmıştık." (Heysemî, VII, 26-27). Ayet ve hadislerine telmih vardır.

İhlâs ile bir kâmile kıl 'arz-ı dehalet

Yoksa iki 'âlemde selâmet bulamazsın

Bir olgun kimseye içtenlikle bağlan. Yoksa iki âlemde kurtuluş bulamazsın.

İntisap, ferdî egonun/nefsani dürtülerin izale edilmesini ve yeniden doğuşu temsil eder. Müridin maneviyatını Sonsuz'a bağlar. Allah ile gerçekleştirdiğimiz ahde sadâkate davet eder, fitrata sadâkat eylemi, misâk âleminde verilen sözün gereğini yerine getirme çabasıdır.

FENNÎ sakın ayrılma huzûr-ı 'urefâdan

Ûnsiyyet-i câhilde halâvet bulamazsın

Fennî, ariflerin meclisinden sakın ayrılma. Cahil insanlarda tatlılık bulamazsın.

Arif insanlar yaşam felsefesini sünnet ve Kuran üzerine inşa eden kimselerdir. Âşık bu ariflerin meclisinden ayrılmak istemez. Cahil insanlarla bir arada bulunmaktan âşık hoşlanmaz.

Var ise şeref 'afv u 'atûfettedir

Kin tutmada bir fazl u meziyyet bulamazsın

Şeref ancak affetmek ve şefkattedir. Kin tutmada bir fazilet ve iyilik bulamazsın.

“Öfkesini yenenler, insanların suçunu bağışlayanlar da cennetlidir. Allah iyilik edenleri sever.” (Âl-i İmrân 134).

“İçinizde fazîlet ve servet sahipleri kendi akrabalarına, öksüzlere, biçarelere ve Allah yolunda hicret edenlere yardımda bulunmamak için yemin etmesinler. Onların kabahatlerine af ile safh ile mukâbeledede bulunsunlar. Yâ sizler Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah Gafûrdur, Rahîmdir.” (Nur 22).

Allah mahlûkâtı yarattığı vakit, kendi nezdinde arşın üstünde bulunan kitabına “*Rahmetim gazabıma üstün geldi*” diye yazdı. (Buhârî, Tevhid 15, 22, 28 55; Müslim, Tevbe, 14-16)

Rabbimiz gerçekten çok merhametlidir. Kim içinden bir iyilik yapmayı geçirir de onu yapmazsa, ona bir iyilik sevabı yazılır. Eğer onu yaparsa, on katından yedi yüz katına hatta kat kat fazlasına kadar iyilik sevabı yazılır. Kim de içinden bir

kötülük yapmayı geçirir de onu yapmazsa, ona bir iyilik sevabı yazılır. Eğer onu yaparsa, bir kötülük günahı yazılır veya Allah onu siler. (Dârîmî, Rikâk, 70).

Bu, Allah'ın kullarının kalplerine yerleştirdiği merhamettir ve Allah, ancak merhametli kullarına rahmet eder. (Müslim, Cenâiz, 11; Buhârî, Merdâ, 9).

Allah Teâlâ rahmetini yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuzunu kendi yanında tuttu, bir parçasını ise yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle bütün canlılar birbirine merhamet ederler. Hatta kısırak (emzirirken) yavrusuna basıp da zarar verir korkusuyla ayağını kaldırır. (Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe 21).

Allah Teâlâ yeri ve gökleri yarattığı gün, yüz rahmet yarattı. Her bir rahmet yerle gök arasını dolduracak kadardır. Bu yüz rahmetten yeryüzüne bir tek rahmet indirdi ki bu sayede anne yavrusuna, yabancı hayvanlar ve kuşlar da birbirlerine merhamet ederler. Kıyamette ise O, bu rahmetin tamamı ile kullarına merhamet eder. (Müslim, Tevbe, 21).

İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez. (Buhârî, Tevhîd, 2).

Bir adam yanındaki çocukla Hz. Peygamber'e geldi. Adam çocuğu bağrına basıyordu. Hz. Peygamber "Ona karşı merhametlisin değil mi?" diye sorunca adam: "Evet" dedi. Bunun üzerine O, "Allah O'na karşı senden daha merhametlidir. O, merhametlilerin en merhametlisidir" buyurdu. (Buhârî, Edebü'l-Müfred, 137).

Yüce Allah: "Ben merhametlilerin en merhametlisiyim. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayanları cennetime koyun" buyurur ve bunun üzerine onlar cennete girerler. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1, 4). Ayet ve hadislerine telmih vardır.

CCV

V-6/a

Neden mahzûn durursun mâh-ı tâbânım niçin küstün

Şeker-handım efendim şûh-ı fettanım niçin küstün

Parlayan ayım neden mahzun durursun niçin küstün? Şeker dudaklım, efendim, naz ile fitne çıkarırım niçin küstün?

Sevgili âşık tarafından parlak bir ay, şeker dudaklı, kendisine saygı duyulması gereken bir efendi olarak kabul görür. Parlak bir ay olan sevgilinin mahzun durması kara bulutların yani rakibin onu gölgelemesinden ileri gelmektedir.

Sevgili evet parlak aydır, şeker dudaklıdır, efendidir ama naz ederek fitne çıkarır.

Niçin gül-fem açılmaz gonca ruhlar ibtisâm etmez

Sana kimler dokundu verd-i handânım niçin küstün

Gül dudaklar niçin açılmaz, gonca yanaklar niçin tebessüm etmez? Sana kimler dokundu gül gülüşüm niçin küstün?

Sevgili küstüren rakiptir. Sevgili küstüğünden dolayı gül gibi dudakları açılmaz, gonca yanakları tebessüm etmez. Rakip sevgiliye dokunup ellediğinden bu hale gelmiştir.

Muhâlif rüzgâra uğramışsın gönlün incinmiş

Ne bâdî oldu ey zülf-i perişânım niçin küstün

Bilinmeyen rüzgarla gönlün incinmiş. Ey dağınık saçlum sana ne sebep oldu da küstün?

Âşığın gönlünü inciten bilinmeyen rüzgar da sevgilinin saçlarını dağıtan da rakiptir.

Beyitte ikinci bir anlam verilecek olursa âşığın gönlünü inciten rüzgar beklediği haberi ve sevgilinin kokusunu getirmeyen sabadır. Aynı saba sevgilinin saçlarını dağıtmış; ama kokuyu taşımamıştır.

Ne hâletten kırıldı hâtır-ı nâzik-terin cânım

Tehâşî etme söyle cânânım niçin küstün

Canım, çok nazik gönlün ne oldu da kırıldı? Korkup çekinme söyle sevgilim niçin küstün?

Âşık sevgilinin kendisine yüz vermemesini, onunla ilgilenmemesi gönlünün kırıldığını düşünmektedir.

Sevgilinin gönlü çok naziktir ve çarçabuk kırılır.

Küçükler cürm ile me'lûf büyükler 'afv ile ma'ruf

Kusûrum var ise 'afv eyle sultânım niçin küstün

Küçükler suç işlemeye alışmıştır. Büyükler ise affeder. Kusurum varsa affeyle sultanım niçin küstün?

Kul ve küçük olan âşık, sultan ve büyük olan sevgilidir. Affetmek büyüklüğün şanından olduğundan âşık sevgiliden kendisini affetmesini istemektedir.

CCVI

A-61/b

Bir dil-bere dil bağla ki sîmîn-ber olsun

Sîmîn-ber u sîmîn-ten ü âlî-güher olsun

Bir gönül alan sevgiliye gönül bağla ki, gümüş göğüslü olsun. Gümüş göğüslü, gümüş tenli ve yüce bir mücevher olsun.

Âşık tarafından gönül bağlanılacak sevgilinin özellikleri; gümüş sineli, gümüş tenli ve yüce bir mücevher olmasıdır.

Bu vasıflara sahip bir sevgiliye âşık olunmasını gerektiğini savunan âşık, bir kuyumcu titizliği ile aşkı aşkın hallerini işlemeye çalışacaktır.

Gül rûyunu gördükçe utansın da kızarsın

Sünbül ki göre rûyunu gülden beter olsun

Gül, yanağını gördükçe utansın da kızarsın. Sünbül yanağını gördükçe gülden beter olsun.

Bu beyit de çiçeklerle bezenmiştir. Goncanın gülüp açılması sevgilinin yanağını görmesine bağlandığından hüsn-i talil yapılmıştır.

Sünbül ile gül hemen hemen birlikte kullanılır. Bunun nedeni sünbül saçların gül yanak üzerine dökülmesidir.

Dildâr-ı dil ü dideni pür-nûr u fer etsin

Ednâ nazarıyla kara toprak güher olsun

Gönül tutan gönlünü, gözlerinin nuruyla ışıklandırırsın. En alçak bakışlarıyla kara toprağı mücevhere çevirsin.

Sevgilinin gözlerini nuru en ufak bir bakışıyla kara toprağı mücevhere dönüştürecek güçtedir.

Sevgili melek yaratılışı olduğundan gözleri de nurludur. Bu nurlu gözler âşığın hem gönlünü tutar hem de yapılamayacak işleri yapar.

Çârûb-ı keş-i dergehi ervâh-ı Melaik

Pervâne-i ser-geştesi şems ü kamer olsun

Dergâhının süpürgesi meleklerin ruhlarıdır. Sersem pervaneleri ay ve güneş olsun.

Hadis-i şerifte; “Melekler nurdan yaratıldı. Cinler de alevli bir ateşten yaratıldı. Âdem ise size vasf olunan şeyden yaratıldı.” (Müslim, Zühd, 10/60) diye ifade edilmiştir.

Melekler, nurdan yaratılmıştır. Nur ise ayn-ı şuurdur. Bir anda nurlu varlıklarıyla pek çok yerlerde bulunabilirler, pek çok şekle girebilirler, aynı anda pek çok dillerle konuşmaları da söz konusudur.

FENNÎ sen o vasfeylediğin yâri seversin

Her müşkil işin fetholunur müjdeler olsun

Fennî, sen o anlattığın sevgiliyi seversin. Her zor işin kolayca çözümlenir, müjdeler olsun.

Sevgiliyi sevmekle her işin kolayca çözümleneceği zanneden âşık kendi kendine müjdeler vermiştir.

Tut kulluğunu devlet-i dünyâyâ mukâbil

Baştan başa nahl-i emelin pür-semer olsun

Dünyanın devletine kulluğunu karşılık olarak tut. Emelinin ağacı baştanbaşaya meyveyle dolsun.

Rasûlullah Efendimiz (sav), Cenâb-ı Hakk'a kul olma şerefini her şeyin üzerinde tutmuştur. Şu rivayet de, bu hakikatin bariz bir misalidir:

Bir gün Allah Resulü, Cebrail u ile sohbet ediyordu. O anda semadan bir melek indi. Cebrail u bu meleğin Dünya'ya ilk defa indiğini söyledi. Melek:

“–Yâ Muhammed! Beni Sana Rabbin gönderdi. «Melik bir peygamber» mi yoksa «kul bir peygamber» mi olmak istediğini soruyor.” dedi.

Efendimiz (sav), Cebrail'e (a.s) baktı. O da:

“–Ey Allah'ın Resulü! Rabbine karşı mütevazı ol!” dedi.

Rasûlullah r Efendimiz: “–Kul bir peygamber olmayı isterim.” buyurdu. (Ahmed, II, 231; Heysemî, IX, 18, 20) İşte bu tercihten sonra “kulluk”, insanoğlunun ulaşabileceği en şerefli makam oldu.

Divânımı evsafı ile eyle ki imlâ

‘Uşşak arasında eserin mu'teber olsun

Divânını vasıfları ile öyle doldur ki, divanın âşıklar arasında kabul görsün.

Fennî Divânının âşıklar arasında muteber olmasını divanını türlü ve duyulmamış mazmunlarla dolu olmasına bağlamıştır.

L

A-9/b

Cürmünü eyleme ağyâra beyan ağla gönül

Taib ol 'afv-ı İlahi'ye dayan ağla gönül

Suçunu başkalarına anlatma gönül, ağla. Tövbe et, Allah'ın affına dayan ağla gönül.

“Kim kötülük işler veya nefesine zulmedip sonra Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı bağışlayıcı ve merhamet edici olarak bulur.” (Nisa 110).

“Bizim ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde, onlara de ki: “Selam olsun size. Rabbiniz rahmeti Kendi üzerine yazdı ki, içinizden kim bir cehalet sonucu bir kötülük işler sonra tevbe eder ve (kendini) ıslah ederse şüphesiz, O, bağışlayandır, esirgeyendir.” (Enam 54). Ayetlerine telmih vardır.

Şair bu beyitte âşık suçu başkasında değil gönlünde aramaktadır.

Alamaz menziline çok uyuyan ibn-i sebîl

Gözün aç bister-i gafletten uyan ağla gönül

Çok uyuyan yolcu yol alıp istediği yere varamaz. Ey gönül gözünü aç, vurdumduymazlık yatağından kalk.

“Ümmetim için en çok korktuğum şey, göbek büyüklüğü, uykuya devam, tembellik ve iman zayıflığıdır” (Deylemi).

“Yemekten sonra uyumak kalbi katılaştırır.” (İbni Mace).

“Çok uyumak, insanı ahirette fakir eder.” (Beyheki).

“Allah Teâlâ, çok uyuyanı sevmez.” (İ.Gazali).

“Sabah uykusu, acizlik, tembellik, gevşeklik ve unutkanlığa sebep olur.” (İ. Maverdi).

“Sabah namazından sonra, güneş doğana kadar uyumayın!” (Beyheki).

“Sabahları uyuyan sırt ve bel ağrılarına müptela olur.” (İ. Şarani).

“Kuşluk uykusu zamansız, kaylule faydalıdır. Akşamüstü uyumak ahmaklıktır.” (İ. Maverdi).

“Çok yiyip içene ve çok uyuyana Allah ü Teâlâ buğzeder.” (İ. Gazali). Hadisleri anlatılmıştır.

Kendi noksânını gör eyleme teftîş-i ‘uyûb

Eyleme nâfile halt u hezeyân ağla gönül

Kendi noksanını gör ayıpları teftiş etme. Münasebetsiz laf söyleme ağla gönül.

Şairin kendi noksanını görmesi hem Allah hem de aşk adıdır. Şair başkalarının ayıbını görmekten ziyade kendi ayıbını görmeye meyyaldır. Zaten bu tasavvufun genel akidelerindedir.

“Boş ve faydasız işleri terk etmek Müslümanın güzel ahlakındandır.” (Tirmizi). Hadisine de telmih vardır.

Hâline elleri bülbül gibi âgâh etme

Himmet-i pîre sığın gül gibi kan ağla gönül

Halini bülbül gibi başkalarına açma. Pirin yardımına sığın, gül gibi kan ağla gönül.

Bülbül gülün açması için ettiği feryat u figanlarla bir bakıma sırrını ifşa etmiş ve halini başkalarına duyurmuş olur. Bu bülbülün bilerek yaptığı bir fiil değildir. Gayrı ihtiyarı zuhur eder. Âşık gönlün bu durumdan uzaklaşmasını istemektedir.

Pir burada mürşittir. Şair sadece pirin yardımı olursa bu sırrın beyan edilmeyeceği görüşündedir.

Tek ü pû eyleme pervaneye olma peyrev

Şem'a-ı bezm-i muhabbet gibi yan ağla gönül

Pervaneye koşma, muhabbet toplantısının mumu gibi yan ağla gönül.

Sevgili bir mumsa âşık o mum etrafında dönen bir pervanedir. Âşık yani pervane için kaçınılmaz son o pervanın kanatlarının tutuşarak helak olmasıdır.

Âşık gönlüne bu pervane gibi olmamasını ister. Eğer bir helak olma durumu olacaksa muhabbet toplantısında mum olmasını istemektedir. Bu muhabbet toplantısında sevgili olacağından âşık yansa ve bitse bile süreyi uzatacak ve sevgili daha çok görme imkânını kavuşacaktır.

Su alır hâsılı evsâhını her eşyânın

Seyyi'âtı suya ver durma hemân ey gönül

Her eşyanın pisliklerini su alır götürür. Kötülüğü suya ver hemen durma ey gönül.

Su, Allah tarafından renksiz yaratılmıştır. Bir nesnenin rengin belli bir zaman sonra bıkılır da renksiz olan sudan hiçbir zaman bıkılmaz. Ayrıca suyun şekli de yoktur. Bulunduğu kabın veya nesnenin şeklini alır.

Suyun en büyük özelliği temizleyiciliğidir. Su kötü ve pis olan her şeyi temizler.

Bu beyitte su âşığın döktüğü gözyaşlarıdır. Su nasıl kötülüğü temizlerse âşığın gözyaşları da âşığın gönlünü, kalbini temizler.

Meyve- çîn olmağa ‘azmin var ise bâğa su ver

Nâ’il-i kâim olamaz ağlamayan ey gönül

Meyve toplamak istiyorsan bağa su ver. Mutluluğa ulaşmak istiyorsan ağlaman gerekir ey gönül.

Bir bağda bir meyvenin nasıl olgunlaşıp toplanması için su gerekliyse, mutluluğa ulaşmak isteyen de gözyaşı dökmesi gerekir.

Burada ağlamak Allah adına ve Allah aşkı için ağlamaktır.

CCVIII

A-62/a

Efendim sen gidelden derde düştü mübtelâ tez gel

O derde makdeminden başka yoktur bir deva tez gel

Efendim, sen gittiğinden beri derde düştüm hemen gel. O derde, dönüp gelmeden başka bir deva yoktur, hemen gel.

Sevgilinin gidişiyile birlikte ona müptela olan âşık derde düşmüştür. Bu dert onu görememe ve ona yakın olamama derdidir. Bu derdin tek çaresi sevgilinin dönüp gelmesidir. Ona sevgiliden başka hiçbir doktor derdine deva bulamaz.

Terahhum et gözümde serpiyen hûn-âb-ı hicrâna

Aman ey şûh-ı gül-fem dilber-i ‘âlem-behâ tez gel

Gözümde akan ayrılığın kanlı gözyaşına merhamet et. Aman ey gül dudaklı affet. Âlemin gönül alan kıymetli sevgilisi tez gel.

Gözyaşları ve gül kırmızı renktedir. Âşığın gözlerinden akan gözyaşları belli bir zaman sonra kan olarak akmaya başlar. Âşık bu durum için sevgiliden af dilemektedir.

Sevgilinin nereye gittiği ve kimle olduğu belli olmamakla birlikte âşıktan uzakta olduğu ve âşığa bu uzaklığın zahmet verdiği kesindir. Bu nedenle âşık sevgiliden gittiği yerden bir an önce gelmesini istemektedir.

Uzandı kasvet-engîz oldu kalbe leyle-i hasret

Tulû-ı subh teşrifinle olsun rûşenâ tez gel

Kalbe hasretin karanlığı iç sıkıntısı verdi. Sabahın doğuşu gelmenle parlaklığa bürünsün, hemen gel.

Sevgilinin gitmesiyle birlikte kalbi kararın ve iç sıkıntısına gark olan âşık sevgilinin bir an önce gelmesini ve bir sabah güneşi doğarak karanlığı aydınlığa çevirmesini istemektedir.

Karanlık ve aydınlık arasında tezat sanatı yapılmış olup âşıklar karanlıkla birlikte daha çok kederlenirler.

Ziyâ-yı mihr-i dîdârın gibi sür'atle refât et

Şu'a-ı sâk-ı burâkın gibi ey mehlîkâ tez gel

Yüzünün güneşinin parlaklığı gibi süratle git. Ey ay yüzlü yıldırımın şiddetinin ışığı gibi tez gel.

Güneş nasıl ki, aniden doğar ve bütün cihanı ışıktandırıp her şeyi ve herkesi aydınlatışa sevgiliden de bu güneşin parlaklığı gibi gittiği terden hemen gelmesi istenmektedir.

Aynı durum yıldırım için de kullanılmıştır. Bir melek olan sevgili yıldırım hızında hareket edebildiğinden bir yıldırım misali gelmesi istenmiştir.

Binip bir esb-i tâzi-i sabâ-refâtare ilgâr et

Ağır davranma Mevlâ'yı seversen mutlakâ tez gel

Saba rüzgarına ata biner gibi binip en kısa zamanda gel. Allah'ını seversen ağır davranma tez gel.

Saba rüzgarı sabah esen hafif, ılık bir rüzgardır. Sevgilinin haberini ve kokusunu getiren bu rüzgar bu sefer sevgiliyi âşığa kavuşturacak bir vasıta olarak görülmektedir.

Edip haddinden artık nâz etme kadrini tenzîl

Düşürme kendini kıymetten olma kem-beha tez gel

Naz edip kıymetini haddinden fazla arttırma. Erken gel ki, kendi kıymetten düşürüp noksanlaştırma.

Gözden irak olan gönülden de irak olur misali âşık sevgilinin çok fazla naz edip gelmemesi durumunda kıymetinin düşüp unutulacağını vurgulamaktadır.

Aslında âşığın korktuğu sevgilinin kendisini unutmasıdır. Unutulmamak adına sevgiliyi çağırılmaktadır.

Seni FENNÎ gibi yok şimdi cândan arzû eyler

Temeyyüz eyledi bigânelerden âşinâ tez gel

Seni Fennî gibi candan arzu eden yok. Alakasız kişiler arasından seni seçti, hemen gel.

Sevgiliyi en çok arzu eden candan çağırın kimse âşıktır. Onun yolunu dört gözle beklemektedir.

Ama âşık alakasız kişiler olarak gördüğü rakibin sevgiliyi oyalamasından şikayetçidir.

Açıp ol gonca-i gülzâr-ı hüsnü eyle istirhâm

Alıp bir bûy-ı dil-cû-yı muhabbet ey saba

O güzelliğinin gül bahçesinin goncasına yalvar açılsın. Gönül çeken kokunun muhabbetini saba alıp hemen gelsin.

Güzelliğin gül bahçesinin goncası sevgilidir. Bu gonca çoğu zamanda saba rüzgarının eliyle açılmaktadır. Böylelikle saba rüzgarı sevgilinin kokusunu âşığa getirecektir.

Huzûr-ı yâre var çâk-i girîbân eyle giryan ol

Peyâm-ı vasl ile ey nâme-i râz-âşinâ

Yârin huzuruna var yakanı yırt ağla. Kavuşmanın haberi ile ey bu sırrı bilen hemen gel.

Sevgilinin yanına varıp yaka yırtıp ağlamanın sebebi aşk ve aşkın halleri olabileceği gibi sevgilinin rakibe ya da ağyara yüz vermesindedir.

Eğer bu hal üzere kavuşmanın haberini alırsa olaylar tersine döner. Bu bir sırdır ve sadece sevgili ile âşık arasındadır.

CCIX

A-62/a

Çık karşıma ey serv-i revân cilve-nivâr ol

Aç rûyunu revnâk-şiken-i bâğ-ı bahâr ol

Ey salınarak yürüyen selvi karşıma çık cilveler dağıt. Aç yüzünü ki bahar bağ parlaklığı gelsin.

Sevgilinin en büyük özelliği kendisi açıktan saklamasıdır. Âşık sevgilinin gül yüzünü görmek adına bir ömrü heba etmeye hazırdır. Sevgili bir servi misali salınarak yürümekte ve cilveler dağıtmaktadır. Bu durum karşısında cihandaki en mesut kişi âşık olacaktır.

Sevgilinin yüzünü açması yani peçesini ya da rikabını kaldırması ise âşık için baharın gelmesiyle eş değerdir. Açılan yüzle birlikte bahara ve bahçelere parlaklık gelecektir.

Zulmet-gede-i gamda bırakma beni tanhâ

Ey tâli'i hâbîbem uyan gel bana yâr ol

Gamda zulmet yerinde beni تنها bırakma. Ey güzel talihim uyan gel bana sevgili ol.

Zulmet; karanlık demek olup Allah'ın nurundan nasibi olmamak, mahrum kalmak demektir.

Âşık ayrılığı yaşadığı an işte bu zulmet mekânındadır ve sevgili tarafından yalnız bırakılmaması umut etmektedir. Gerçi sevgili âşığın yanında ise bu zulmet nura döner.

Talihin uyanması da bu anlamda kullanılmıştır.

Yaklaşma nifâk ehli seni etse de ser-tâc

Zîr-i kadem-i ehl-i hakîkatte gubâr ol

İkiyüzlü insanlar seni baş tacı etse de onlara yaklaşma. Hakikat ehlinin ayağının altında toz ol.

İkiyüzlü insanlar sofi ya da rakiptir. Akıllı kimsenin dileği Allah Teâlâ'dır Kul, her dileğini O'ndan ister ve her dilek O'nun katında kabul edilir O'nun kuluna gerek Cemâlinin gerekse Celâlinin tecellisi olarak verdiği şeylerdeki ilâhî maksadını kulları bilemez O, kullarını yarattığı her şeyden ibret almaya dâvet eder. Âşık bu kimselerin mümtaz bir şahsiyet olduğunu bildiğinden onlardan her türlü istifade yoluna gider.

Gülden de nezâketli görün dîde-i yâre

A'daya gelince değişim meşreb-i hâr ol

Yârin gözlerine, gülden de nezaketli görün. Düşmanlara gelince değişip diken yaradılışlı ol.

Sevgili bir güle benzer. Âşık eğer sevgiliye gözücüüp derdini anlatacak bir yer bulabilirse sevgiliye bir gülden daha nazik gözükmese istenmektedir. Bilindiği gibi gül en nazik çiçeklerdendir.

Âşık sevgiliye bir gül kadar nazikse rakibe bir diken kadar serttir.

Gülün kırmızı hali ile âşığın sevgilinin huzuruna kabul edilmesindeki utanıp kızarması arasında bir ilişki kurulmuştur.

Fikrin gama düşmekse eğer eyle tezevvüç

Rahat yaşamak ister isen ferd ü bekâr ol

Eğer kedere düşmek istiyorsan evlen. Rahat yaşamak ister isen tek ve bekâr ol.

Şair rahat yaşayan kimselerin bekâr, kedere düşünen kimselerin ise evli kimseler olduğunu vurgulamıştır.

Aldanma ki şâdî-i felek müntic-i gamdır

FENNÎ ne şarâb iç ne giriftâr-ı humâr ol

Aldanma ki feleğin mutluluğu üzüntüye sebep olur. Fennî ne şarap iç, ne de sarhoşluğa tutul.

Feleğin bir an için gösterdiği ve pembe bir hayale benzeyen halleri aldaticıdır. Feleğin gösterdiği ve göstereceği mutluluklar uzun sürmez.

Şair şarap içer ve sarhoş olursa o keyfiyetle kısa bir süre derdini unutacak sonrasında ise humarla uyanıp kederine yine dönecektir.

Battın yine hançercesine çeşm-i hasûda

Ey hâme-i pâkize rakam çok yaşa var ol

Yine hançer gibi çok çekememezlik edip göze battın. Ey rakamları çok temiz kalem çok yaşa var ol.

Sevgilinin kaşları çekilmiş bir hançere benzer ve bu kaşlar âşığın gözüne batıp kanatmıştır.

Âşığın elinde tuttuğu kalem sevgilinin evsaflarını yazdığından temiz kalmıştır.

CCX

A-62/a

Bilmem ne zamân parlayacak kevkeb-i âmâl

Bilmem ne vakit deprenecek tevsen-i ikbâl

Emellerimin yıldızı bilmem ne zaman parlayacak. Talihimin başı bilmem ne zaman hareketlenecek?

Antik kültürleri incelediğimizde sürekli gökyüzüyle ilgilendiklerini, geleceği, burçları, zaman kavramını tamamen gökyüzünden öğrendiklerini görürüz. Astroloji bilim dalı da bu yüzden ortaya çıkmıştır. Sümerlerde, Mısırlarda, Mayalarda astronomi okulları vardı ve gökyüzü bilimi öğretiliyordu.

Her insanın bulunduğu yıldız belli bir yıldız kümesine o yıldız kümesi de yine belli bir gezegene bağlıdır.

Eskiden bir yıldız kaydığında birisinin öldüğüne inanılırdı. Halk arasında yıldızın çok parlak, yıldızın sönük, nazara geliyorsun gibi ifadeler bunun sonucudur.

Şair de bu bilgilerden yola çıkarak emellerini olduğu yıldızla ne zaman kavuşacağını ve talihinin başını ne zaman tutağını bilmek istemektedir.

Bilmem neye mevkûfdur ikbâl ü terakkî

Bilmem neye vabestedir efzâyiş-i iclâl

Talih ve ilerleme bilmem neye bağlıdır? İkrâmın artması bilmem neye bağlıdır?

Talih ve ilerleme konusunda ve şairin izzetinin nasıl artacağı konusunda şairin kafası karışıktır.

Çevresindeki insanların riyakâr ve yalaka tavırları dolayısıyla talih ve ilerleme kaydettiğini bilen şair kesinlikle bunlara tevessül etmez.

Bilmem ki ne günde uyanır tâli'-i huft

Âyâ ne zamânlar oluruz Hürrem ü hoş-hâl

Uyumuş kalmış bahtım bilmem ki ne günde uyanır? Ey ne zaman gülen ve hali hoş oluruz?

Şairin bahtı onun nazarında uyuyup kalmıştır ve ne zaman uyanacağı belli değildir. Talihin uyuması demek, şairin istediği ve arzuladığı şeylerin hiç birinin olmaması demektir. Şair mutlu değildir ve halinden de hoşnut olmamaktadır.

Erzânî-i lütfunla pezîrâ-yı husûl et

Yâ Râb neye merhûn ise âsâyiş-i ahval

Ya Rabbi, halimin emniyeti neye ödünç verilmiş ise lütfunla ve layıkıyla oluşmasına izin ver.

“Rabbi ona: “Teslim ol” dediğinde (O:) “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” demişti.” (Bakara 131).

“Rabbimiz, ikimizi Sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan Sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (ver). Bize ibadet yöntemlerini (yer veya ilkelerini) göster ve tevbemizi kabul et. Şüphesiz, Sen tevbeleri kabul eden ve

esirgeyensin.” (Bakara 128). Ayetlerinden yola çıkarak şairin emniyetini Allah’a verip Allah’a teslim olduğu anlaşılmaktadır.

Bir mertebe ihsân buyur kim dû cihânda

FENNÎ kulunu eyleye ârâyiş-i emsal

Fennî kuluna iki dünyada bir mertebe buyur ki herkese örnek olsun.

Şairin kendisine Allah tarafından bahşedilecek lütuf ve keremle her iki dünyada mutlu olmayı ve insanlara örnek olmayı istemektedir.

CCXI

A-62/a-b

Ehl-i idrâkin yanında kubh u nefret bir değil

Dîde-i huşyâre karşı nûr-ı zulmet bir değil

Kavrayışı ve anlayışı olan dostların yanında kabahat ve nefret; uyanık (zeki) gözlere karşı karanlığın nuru gibi değildir.

Allah Teâlâ’ya kavuşmanın ve baş gözü ile görmenin câiz ve mü’minlere va’d edilmiş Olduğuna inanmak sünnettendir. Kıyâmet suresi, yirmi ikinci âyet-i kerimesinde: “O gün yüzler güzel, nurludur, Rablerine bakmaktadırlar” buyurulmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): “Elbette siz Rabbinizi, on dördüncü gecede Ay’ı gördüğünüz gibi göreceksiniz” buyurdu.

Yine bir hadis-i şerifte: “Cennet ehli ni’metler içinde iken bir nûr parılayacak. Başlarını kaldırıncâ Allah Teâlâ onların üzerine işrâk edecek ve Esselâmü aleyküm yâ ehlel cenneti hitabında bulunacaktır” buyuruldu.

Nitekim Yaşin sûresi, elli sekizinci âyet-i kerimesinde: “*Ki bu, çok rahmet sâhibi Rablerinin sözü olan selâmdır*” buyurulmaktadır. “Cennet ehli Allah Teâlâ’yı görünce Allah Teâlâ onlara nazar eder, onlar da Rablerine bakarlar. Baktıkları

müddetçe Cennet ni'metlerinin hiçbirine iltifat etmezler. Sonra Hak Teâlâ kendini göstermez olur. Fakat onlar üzerinde nuru ve bereketi diyarlarında kalır.”

Allah Teâlâ görülecek, fakat nasıl olduğu anlaşılmayacaktır. Onun kibriyâsı ve azametini idrâkden âciz kalacaktır. Nitekim Hak Teâlâ En'âm sûresi, yüz üçüncü ayetinde: “Gözler Onu idrâk edemez, fakat O gözleri idrâk eder” buyurmuştur. Burada idrâk, görüleni bütün yönleriyle, tam bir ihâta sûretiyle görmek demektir. Bu yapabilecek evsafıta olan efrad da ehl-i idraktir.

Her biri taktı dil-i şeydâya bir zencîr-i ‘aşk

İşve-perver dilber-i ‘azrâ-kıyafet bir değil

Her biri çılgın gönle bir aşk zinciri taktı. Naz ve edayı seven sevgiliye kıyafet lazım değil.

Âşığın âşık olduğu her sevgili ona bir zincir takmış ve kendine bağlamıştır.

Eskiden deli olduğu düşünülen kişiler de zincire vurulmuş. Sevgili naz edip edayı sevdiğinden dolayı onun ayrıca bir kıyafet giymesine gerek yoktur. Naz ve eda zaten onun kıyafeti olmuştur.

Sevmesin mi gördüğü her şuhu erbâb-ı mezâk

Her güzeldede şive her helvâda lezzet bir değil

Tat almayı bilen kimseler gördüğü her edalı sevgiliyi sevmesin mi? Her güzeldede naz, her helvada lezzet aynı olmaz.

Âşık gördüğü ve beğendiği her sevgiliden ayrı bir tat ayrı bir kam almak ister. Bu onun yaratılışında olan bir mefhumdur. Âşık güzel ve estetik değeri olan her şeye karşı ilgi duyar.

Bu her sevgilide ayrı bir nazın olmasından kaynaklı durumdur. Her helvada arı bir lezzet olması gibi her şuhta da ayrı bir letafet vardır.

Hangisin sevmek becâ bilmem ki ‘iffetlilerin

Şehrimizde mecma’-ı hubân-ı da’vet bir değil

Bu namusluların hangisini sevmek bilmem ki münasiptir. Şehrimizde davet edilen sevgililerin toplanması bir değil.

Âşık beğendiği ve ilgi duyduğu bütün sevgilileri şehrine davet etmiştir. Sevgililer de kararlaşmış gibi hepsi aynı gün gelmiştir. Âşık da bu iffetli sevgililerin hangisini seveceği konusunda kafası karışmıştır.

Aslında âşık kimi seveceğini ve kime gönül vereceğini gayet iyi bilmektedir. Ona bu beyiti yazdıran kendisini talebinin çok olmasından ileri geldiğini düşündürmek içindir. Bir nevi çok fazla talebi olan sevgili ile aynı kefedede olduğunu göstermek istemiştir.

İstimâlet etmeden harf atma her meh-pâreye

Her yürekte ‘âtıfet her yerde ‘adet bir değil

Her ay parçasına aman vermeden harf atma. Her yürekte, her yerde iyiliğin olması gelenek değildir.

İstimalet kelime anlamı olarak aman vermek demektir.

Bir yer fethedildiği vakit orada yaşayan halkın devlete itaat etmesi ve tabi olması istenir. Yağma yapılmaz, halk dini ve diğer haklarından mahrum bırakılmaz. Yerli halka güven verilir. Ekip biçtikleri topraklara dokunulmaz.

Harf atmak; tanımadığı bir kadına uygunsuz sözler söyleyerek yaklaşmaya çalışmak anlamında kullanılır. Şair bundan özellikle kaçınmış ve insanlara da dikkatli olması konusunda ikazda bulunmuştur. Zaten söz konusu kişi melek sima sevgili ise buna daha çok dikkat edilir.

Ama her yürek taşıyan insaf sahibi kimseler de böyle davranacak diye bir kural yoktur. Çiğ süt emmiş olanlar bu kuralı ihlal eder.

Leb şeker dil tatlı gerdan tatlı gözler mübtesim

Bünye-i dilberde yenbû-ı ‘azûbet bir değil

Dudaklar şeker, dil tatlı, gerdan tatlı, gözler gülümsüyor. Sevgilinin vücudundaki tatlılık ile pınarın tatlılığı bir değil.

Sevgilinin dudakları şeker, dili de tatlıdır. Bu tatlı dil âşığa can bağışlar niteliktedir. Sevgilinin gerdanı da tatlıdır ve bilinen mazmunlardan farklı olarak gözleri gülümsemektedir. Veya âşık böyle görmek istemektedir.

Sevgiliyi böyle tarif eden âşığın bu tatlılığı anlatırken anlatımı kuvvetlendirmek için pınar örneğini vermiştir. Bu tatlılık ve letafet tatlı su kaynağı olan pınarda dahi yoktur.

Kurtuluş yoktur der-âgûş eylerim bir gün seni

Mahzen-î endîşede tedbîr-i vuslat bir değil

Kurtuluşun yoktur bir gün seni kucaklarım. Endişe mahzeninde kavuşmanın tedbiri olmaz.

Endişe gibi mahzende kapalı kapan âşık türlü zahmet ve düşünce içindedir. Endişe bir hapisane gibi âşığın büyük hayat alanını etkisi almış, âşığın elini kolunu bağlamıştır.

Âşık bu mahzenden kurtulmak ve sevgiliye daha yakın olmak istemektedir.

Bî-bekâdır inkılâb eyler nihâyet avdete

Halvet-i hâs-ı nigâra gerçi da’vet bir değil

Devamlı değildir sonunda dönmeye dönüşür. Güzel yüzlü sevgilinin yalnız kalması gerçi bir davet değil.

Sevgili âşıklara o kadar zahmet verip eziyet etmiştir ki; güzel yüzlü sevgili yalnız kalmıştır. Gerçi bu alışık olunan bir durum değildir. Ama talih dönmüş ve sevgiliye bu hali göstermiştir.

Hangi derdin ‘arz u takrîr eylesin FENNÎ sana

Serde sevdâ dilde âşûb-ı muhabbet bir değil

Fennî sana hangi derdini sunup ifade etsin? Başta sevda, gönülde sevginin karmaşıklığı bir değil.

Âşığın derdi başında sevda olması, gönülde sevgi karmaşıklığıdır. Âşık sevgiliye hangi derdini anlatacağını şaşırmıştır. Gerçi bu anlatılanlar sadece görünürde olan zahmetlerdir. Görünürde olmayan dile getirilmeyen o kadar çok dert vardır ki, âşık bu elemeler âşığı yakmaktadır.

CCXII

A-62/b

Türrehât-ı suhbet-i dîvâne makbûlüm değil

Çünkü girmez defter-i dîvâne makbûlüm değil

Divân sohbetlerinin saçma sapan olanını beğenmiyorum. Çünkü bunlar divan defterime girmez onları beğenmiyorum.

Divan sohbetleri âşıkların bir araya gelerek yaptıkları ve birbirlerine şiirler okudukları meclislerdir. Fennî bu sohbetler sırasında mazmunları tam yerinde kullanılmamış ve aruz kusurlarıyla dolu şiirleri beğenmemekte ve divanına almamaktadır.

Der- ‘akb hâzırlanır tahmîl-i bâr-ı minnete

Her ne ikram eylese çingâne makbûlüm değil

Birine minnet yüklemeye hemen hazırlanır. Çingene her ne ikram eylese beğenmem.

Çingene olan kişi birine herhangi bir ikramda bulunda hemen o kişiye minnet yüklemeye hazırlanır. Şair bu kişilerden uzak durmak istemektedir.

Burada çingene yapılan iyiliği başa kakan kişi anlamında kullanılmıştır.

Nâzikâne dil-nüvâzâne gerektir iltifât

Sevmem asla vaz'-ı küstahane makbûlüm değil

Gönül okşayıcı sevgiliye nazikçe iltifat etmeli. Küstahça sözleri asla sevmem, beğenmem.

Sevgiliye gönül okşayıcı ve nazikçe sözler söyleyen kişi, küstahça sözler söyleyen kişi ise rakiptir. Âşık nazik yaradılışlı bir kişi olduğundan asla kaba ve küstah sözler kullanmaz.

Gün gibi Pertev-feşân ol yoksa ey necm-i emel

İstemem bu şevk-i şeb-tâbâne makbûlüm değil

Ey emelimin yıldızı güneş gibi ışık saçıcı ol. Bu gecenin parlaması gibi şevk istemem, beğenmem.

Emelin yıldızı talihin ve beklenen güzel günlerin gelmesi anlamındadır. Bu yıldızın bir güneş gibi parlaması ve ışık saçıcı olması istenilir. Hatta o kadar çok parlaması istenir ki; geceleyin parlayan ayı dahi gölgede bırakması istenir.

Ayın güneşten aldığı ışığı yansıttığı da unutulmamalıdır.

Mağz-ı Kur'ân'dan hakikatten haber ver vâ'ızâ

Dinlemem öyle kuru efsane makbûlüm değil

Ey vaiz, Kuran'ın özünden, hakikatten haber ver. Öyle her kuru lafi dinlemem, beğenmem.

Kuran'ın ana gayesi tevhit, nübüvvet, haşır ve adalettir. Kuran son ilahi kutsal kitaptır. Kuran tüm insanlara ve cinlere hidayet rehberi olarak gönderilmiş evrensel

bir kitaptır. Kuran Allahın koruması altında olup hükümleri kıyamete kadar geçerlidir. Zaman ve olaylara göre ayetler peyderpey indirilmiştir. Kuran konuları genellikle itikat (inanç) ,ibadet ve ahlaktır. Kuran'ın lafızları gibi anlamları da ilahidir.

Şair vaizden bu konuların muhteviyatına inmesini istemiştir.

İsterim FENNÎ gibi bir şâ'ir-i mûciz-beyân

Herze-gûlar gelmesin meydâna makbûlüm değil

Fennî gibi anlatış tavrı herkese benzemeyen şair isterim. Meydana boş sözler söyleyen gelmesin, beğenmem.

Fennî bu beyitte kendisini övmüştür. Kullanmış olduğu mazmunlar nedeniyle herkesten ayrı, kendine özgü bir tarz belirlediğini ifade den şair boş yere konuşan kimseleri de beğenmemektedir.

CCXIII

SİVRİHİSAR'A GİDERKEN

A-62/b

Kûy-i yâre gideriz Cennet-i a'lâya bedel

Pâyine yüz süreriz Ka'be-i 'ulyâya bedel

Yârin mahallesine gideriz yüce cennete bedeldir. Ayağına yüz süreriz yüce Kâbe'ye bedeldir.

Yine yollara düşen şair yârin bulunduğu yere doğru gitmektedir. Yârin mekânı âşığa göre en üstün cennet bahçelerine bedeldir. Sevgilinin ayağına yüz sürmek ona bağlılık ve sevgi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca sevgilinin ayağındaki tozlar da âşığın gözünün sürmesidir ve bu toz Kâbe'ye bedeldir.

Takmışız boynumuza ribka-i rukbetini

Râzıyız kulluğuna rütbe-i bâlâya bedel

Boynumuza yakınlığın kemendini takmışız. Kulluğuna razı olmak, en yüksek rütbeye bedeldir.

Sevgili nereye giderse âşık da boynuna kement takılmış gibi onun peşi sıra gider. Bu kemendi boynuna almasının nedeni sevgiliye yakın olmak içindir.

Âşık dünyada mal ve mülk hırsından tamamen arınmış yüce gönüllü birisidir. Onun için hayatta tek arzu ettiği istek sevgilinin kulluğuna razı olmaktır. Bu onun için en büyük rütbedir.

Emr ü fermânına ser-bürde-i ta'at oluruz

Yaparız hizmetini devlet-i dünyaya bedel

Emir ve fermanına başımızın hırkası gibi ibadet ederiz. Hizmetini, dünyanın bütün işlerine bedel yaparız.

Sevgiliye verilecek hizmet âşık için dünya ve dünya içindeki bütün işlere bedeldir. Sevgilinin emir ve fermanı ise âşığın öpüp başına koyduğu bir ferman gibidir.

“Âişe radiyallahu anhâ şöyle dedi:

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem öğle namazının farzından önceki dört rek`at ile sabah namazının farzından önceki iki rek`atı hiç terk etmezdi.” (Buhârî, Teheccüd, 34). Hadisine de telmih vardır.

Nutk-ı cân-bahşı kılar mürde-dilânı ihyâ

Sohbet-i dil-keşi hakkâ dem-i Îsâ'ya bedel

Can bağışlayan sözlerin gönlü ölmüşleri canlandırır. Gönlü çeken sohbetin gerçekten Hz. İsa'nın nefesine bedeldir.

Hz İsa 30 yaşına geldiğinde peygamber olmuş ve İsrail oğullarını Allah yoluna çağırmaya başlamıştır. Tüm çabalarına karşılık ona sadece on iki kişi inanmış; bu on iki kişiye de “havari” denmiştir.

“Ben size çamurdan kuş biçiminde bir şey oluşturur, içine üfürürüm, o da hemen Allah'ın izniyle kuş oluverir. Ve Allah'ın izniyle doğuştan kör olanı, alaca hastalığına tutulmuş iyileştirir ve ölüyü diriltirim.” (Al-i İmran 49).

“Ey Meryem oğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Ben seni Ruhu'l-Kudüs ile destekledim, beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Sana Kitab'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. İznimle çamurdan kuş biçiminde (bir şeyi) oluşturuyordun da (yine) iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyordun, (yine) Benim iznimle ölüleri (hayata) çıkarıyordun” (Maide 110).

Sevgili Hazreti İsa'nın nefesi gibi meclise gelenlere can bağışlar.

İtibâr etmez feleğin zer ü simîne FENNÎ feleğin

Yetişir bir nefes himmeti kimyâya bedel

Fennî, feleğin altın ve gümüşüne önem vermez. Kimyaya bedel bir nefes yardımı yetişir.

Fennî dünyanın altınına ve gümüşüne önem vermeyen halis bir Müslüman olup dünyanın rengine aldanmaz. Kimya ilmi değersiz madenleri altın ve gümüşe çevirmek için yapılan bir ilmin adıdır.

Her seher zülf-i dilâvîzî meşâm-ı câna

Bûy-ı nisbet getirir anber-i sârâya bedel

Her seher, gönle asılan zülfün canımın burnuna anbere bedel nispet kokusu getirir.

Saba rüzgarı her seher vaktinde sevgilinin anber gibi kokan saçlarının kokusunu sevgiliye getirir. Bu âşığın sırf bu kokuyu almak için o saate kadar uyumadığını gösterir. Bu koku âşığa can bağışlar.

Serteser geşt ü güzâr eyleseler dünyâyı

Bulamaz kimse o ma'suk-ı dil-ârâyâ bedel

Dünyayı baştanbaşa gezip dolaşsalar, kimse o gönül alıcıya sevgiliye bedel kimseyi bulamaz.

Âşık için sevgili dünyadaki bedelsiz ve tek olan kişidir. Bir başkasını onun yerine koymayı aklından dahi geçirmez. Bütün dünya baştan sona gezilse bile o sevgilinin hem gönül alıcı olmasıyla hem de eşsiz olmasıyla kimse yarışamaz.

M

CCXIV

A-10/a

Âmân ey zî-mürüvvet zî-kerem sâhib-zaman Pîr'im

Âmân ey pür-merâhim çâre-i derd-i nihân Pîr'im

Aman ey insaniyet sahibi, cömertlik sahibi zamanın sahibi Pir'im. Aman ey merhamet dolu, gizli derdimin çaresi Pir'im.

Pir; yaptığı işin her ayrıntısına vakıf olan usta, üstat anlamına gelen bir terim olmakla beraber tasavvuf literatüründe tarikat kurma salahiyeti olan evliyalara Hz. Pir denilmiştir. Pir Hak'tan aldığını yaşadığı zamana uygun insanlara sunan anlamını da taşır. Bu sebeple müçtehit ya da mücedidin olarak da anılmışlardır. Zıtların ahengindeki uyumu sağlayan, herkese ve her kesime barış huzur, güven ve esenlik götüren, Allah'ın rahmetine vesile olarak inanılmıştır. Çoğul olarak da piran diye anılmışlardır.

Pir olan kişiler yol gösterici özelliği bulunan insanlar olduğundan insaniyet sahibi kimselerdir. Maddi ve manevi anlamda cömerttirler. Kalpleri merhamet doludur ve dertlerin devası hükmündedirler.

Âmân ey rehnüma-yı sâlikân-ı mersâd-ı ‘irfân

Âmân ey dest-gîr-i müstemendân-ı cihân Pîr'im

Aman ey, anlayışın gözetleme yerinin salıklarının kılavuzu. Aman ey cihanın gamlılarının yardımcı olanı Pir'im.

Âşığın maddi ve manevi dertlerin çaresi pir olarak görülmektedir. Pir herkese ve her şeye karşı derin bir hoşgörü içindedir. Pir bütün mahlûkata merhamet ve şefkat nazarıyla bakar.

Serîr-ârâ-yı kutbiyyet serâirdân-ı kudsiyyet

Zamir-i bîn-i ümmet hem-dem-i kerrûbiyân Pîr'im

Kutublarının başının tahtını süsleyen, azizliğin sırları. Ümmeti gören iç yüzü, sadece ibadetle meşgul olan meleklerin arkadaşı Pir'im.

Kutub; Tasavvufta, evrenin manevi yönetiminden sorumlu veliler hükümetinin başkanıdır. Mutasavvıflara göre değirmen taşı milin çevresinde döndüğü gibi bütün evren de kendisinin çevresinde döndüğü için, veliler başkanına kutub denilmiştir. Herhangi bir sıfatla birlikte kullanılmadığında kutub kelimesi bu başkanı dile getirmekle birlikte, birden çok kutubdan söz etmek mümkün olduğundan Kutub yerine “Kutbu'l-Aktab” (Kutublar Kutbu) deyimini kullanılır. Kutub'a, kendisine sığınanlara yardım eden anlamında Gavs ya da “Gavsu'l-Azam” da denir.

Garaz vasfıla tenvîr-i dil ü cân etmedir yoksa

Senin takrîr-i evsâfında kâsırdır zebân Pîr'im

Pirim, vasıflarının niyetini can ve gönül ışıklanmalıdır yoksa senin vasıflarının iyi ifade edilmesinde dil eksik kalır.

Pirin huzuruna vardığın zaman, bütün gamın, kederin gider. İçinde bir ferahlık ve muhabbet uyanır.

Pirin meclisinden ayrılmak istemezsin. Bir inci tanesi gibi söylediği her sözden, şevkin ve muhabbetin artar.

Pirin ziyaretine gelen herkes, büyük veya küçük genç veya ihtiyar, hatta devlet reisi bile olsa elini öpmeye mecbur ve hayır duasını niyaz ile mesrur olurlar.

SAİD'e merhamet kıl himmetinle kâm-yâb olsun

Dahîlek ay el-amân Pîr'im dahîlek el-emân Pîr'im

Pirim Said'e merhamet et, yardımınla mutlu olsun. Yalvarırım, imdat et Pir'im.

Said şairin diğer mahlasıdır. Pir, insanları şer'i şerife uymaya, İslam'ın hayat veren prensiplerini yaşamaya, Allah ü Teâla'yı her hal ve kar da kalp huzuru ile zikretmeye yöneltir.

CCXV

A-63/a

Sormayın cânânımı cânım cânânımdır benim

Vaz'-ı akdâm ettiği yerler cinânımdır benim

Sevgilimi sormayın canım sevgilimdir benim. Gezip geçtiği yerler cennettir benim.

Âşık için sevgili tende can can içinde canandır. Bu nedenle sevgilin kimdir diye sormak abestir. Sevgilinin gezip dolaştığı yerlerde âşık için cennet bahçelerinden bir bahçedir.

Hâlimi reng-i sirişkim arzeder cânânıma

Katre-i hûnin-i eşkim tercümânımdır benim

Sevgilimi durumumu gözyaşımın rengi anlatır. Kan akıtan gözyaşlarımın damlaması benim tercümanımdır.

Âşık sevgiliden beklediği ilgili ve alakayı görmediğinden dolayı kanlı gözyaşları dökmektedir. Aşkın ve çektiği acıların en büyük tercümanı bu döktüğü gözyaşlarıdır.

Merhametsiz kalbini cânânın az çok yandıra

İhtizâz-ı hâme-i âteş-feşânımdır benim

Benim ateş saçan kalemimin hafif titremesi sevgilinin merhametsiz kalbini az çok yandırsın.

Sevgilinin merhametsiz kalbi varsa âşığında ateş saçan kalemi vardır. Âşık sevgilinin cevri u cefasını kaleme almasıyla birlikte kalem ateş saçmaya başlar. Bu ateş aslında âşığın içindeki ateşin kalem ve kağıda dökülmüş halidir.

Bu ateşin az ya da çok sevgiliyi insafa getirmesi beklenmektedir.

Sevdiren âsâr-ı hâmemdir beni cânânıma

Hilye-i fazl u ma'ârif hüsn ü ânımdır benim

Beni sevgilime sevdiren kalemimin izleridir. Hüner ve faziletin süsü benim güzelliğimdir.

Bir önceki beyitte ateş saçan kalem bu beyitte sevgilinin evsafını dile getirmiştir. Âşık sevgiliyi bu kalemlle o kadar güzel anlatır ki, sevgili âşığa ilgi duymaya ve yakınlaşmaya başlar. Bu kalem hüner ve fazilet sahibidir.

FENNİYÂ cânân bendendir ben anden hâsılı

Nûr-ı dîdemdir benim rûh-ı revânımdır benim

Ey Fennî, sevgili bendendir, ben ondan meydana geldim. Benim gözümün nurudur, yürüyen canımdır benim.

“Hani Rabbin, Meleklerle: ‘Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim’ demişti. Onlar da: ‘Biz seni övüp-yüceltir ve (sürekli) takdis edip dururken, orada fesat çıkaracak ve orada kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?’ dediler. (Allah:) ‘Şüphesiz, sizin bilmediğinizi Ben bilirim.’ dedi.” (Bakara 30-39).

A-63/a

CCXVI

‘Aşk âteşine yandı dil-i cânım efendim

Bak hâlime rahm et bana cânânım efendim

Canım, gönlüm aşk ateşine yandı efendim. Halime bak ve acı sevgilim, efendim.

Efendi sevgili, âşık bir kuldur. Kulun gönlü bu efendinin aşkına yanıp kavrulmuştur. Kul da bu çaresiz haline bakıp efendiden kendisine acımasını ister.

Aşk ateşine yanmak bir hastalık, illetli bir durum olarak değerlendirilmelidir. Âşık bu derdi sevgiliden aldığına göre deva da yine sevgilide gizlidir.

Kıl nâsiye-i hâlimi rikkatle temâşâ

Her vechile şayeste-i ihsânım efendim

Yüzümün haline acıyarak bak. Her bakmanla ihsanına ulaşayım efendim.

Âşığın yüzü çektiği dertlerden ve vuslata erememesinden mütevellit sapsarıdır. Hastalıklı bir yüze maliktir. Bu sebepten âşık sevgiliden kendisine acıyarak bakmasını istemektedir. Bir nebze olsun insafa geleceğini düşünmektedir.

Âşığın acıyarak bile bakması, âşığa yüzünü döndürmesi bir lütuf olarak kabul edilir. Böylelikle âşık sevgilinin yüzünü her dönmesiyle büyük bir ihsana kavuşacak ve onun gül cemaliyle müşerref olacaktır.

Sensin düşüren şu ser-i bî-derdimi derde

Senden gelecektir yine dermânım efendim

Şu dertsiz başımı derde düşüren sensin. Efendim yine dermanım senden gelecektir.

Âşığın aslında hiçbir zaman dertsiz başı olmamıştır. O sevgiliyi gördüğü andan itibaren dertlerin en büyüğüne giriftar olmuştur bu suçu bazen sevgiliye atar, bazen de kendisinde bulur. Dert sevgilideyse derman da yine ondadır.

Gerçi şeref-i vasl ile handam idim evvel

Şimdi elem-i hicr ile giryanım efendim

Gerçi önceleri kavuşmanın şerefi ile sevinçliydim. Şimdi ayrılığın üzüntüsüyle ağlayan biri oldum.

Sevgiliden kavuşma yani vuslat sözü alan âşık bu şerefle sevinçlidir. Ama sevgili bunu defalarca yapacak, birçok söz verecek ama hiç birini yerine getirmeyecektir.

Vuslatın uzamasıyla birlikte âşığın sevinci üzüntüye döner ve kanlı gözyaşları dökmeye başlar.

Gûyâ yıkacak ‘âlemi feryâd ile FENNÎ

Memnûn-ı visâl eyle şunu cânım efendim

Fennî feryadı ile sanki dünyayı yıkacak. Kavuşmanın mutluluğunu yaşat canım efendim.

Vuslatın uzaması ve bir türlü gelmemesi âşığın feryatlarını semaya kadar yükseltir. Bu öyle korkunç ve acı dolu bir haykırıştır ki; bir zaman sonra âşık dünyayı yakacağından korkar.

Bu haykırışı bitirecek olan da kavuşmadır.

CCXVII

A-63/b

Bezm-i visâlin bana dâr-ı na'îm

Firkatin amma ki 'azâb-ı elîm

Kavuşmanın meclisi bana nimetlerin kapısıdır. Ayrılığın ise acı veren azaptır.

Sevgiliyle aynı mecliste aynı çatı altında kavuşan âşık türlü nimet kapılarının da kendiliğinden açılacağını düşünür. Zaten âşık için sevgili ile bir olmak, bir araya gelmek en büyük nimettir.

Ayrılık ise âşık için acı verici bir azaptan dahi beterdir. Firkatle birlikte vuslattaki bütün nimet kapıları tek tek kapanır.

Etme efendim rukabâdan hazer

Fâ'ide vermez ecele havf u bîm

Etme efendim rakiplerden korun, sakın. Ecele korku ve tehlike fayda sağlamaz.

Âşık sevgiliyi hiç sevmediği rakiplerden korunmasını ve sakınmasını tavsiye etmektedir. Çünkü rakibin sevgiliye zarar vereceğini düşünmektedir. Rakip kötü yaratılışlı bir kişi olduğundan kalbinde kötülük vardır. Kalbindeki bu kötülük davranışlarını da yansır.

Rakibin sevgiliye yaklaşması ecelin yaklaşması gibidir.

Savtı kilâbın yeme vermez keder

Eser etmez tab'ıma ta'n-ı le'im

Köpeklerin bağırması bana keder vermez. Yaratılışıma alçakların ayıplaması tesir etmez.

Köpek ve alçak olarak vasıflandırılan kişi rakiptir. Rakip sevgilinin mahallesini bekleyip sabaha kadar uluyan bir köpek gibidir âşığın nazarında. Üstün yaratılışlı olduğunu düşünen şair alçak olarak kabul ettiği rakibin de sözlerine kulak asmaz.

Mâder-i tıfl-ı emel etsin ânı

Etmesin Allah şeb-i bahtım 'akîm

Onu emelimin çocuğunun annesi etsin. Allah bahtımın gecesini neticesiz bırakmasın.

Emelin çocuğu olmak; isteğe kavuşmak, murat almak anlamındadır. Baht gecesi de âşığın talihinin döndüğü ve arzularına ulaştığı gecedir. Her iki kavrama da vuslatı işaret eder.

Çare mi var 'aşka tahammül gibi

Zalike takdirü'l- azizi'l-alîm

Aşka tahammül etmekten başka çare var mı? Bu, mutlak güç sahibi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.

Aşkın çaresi ya tahammüldür ya da seferdir. Üçüncü bir çare yoktur. Âşığın da bu aşka ve aşkın hallerine tahammül etmekten başka bir yolu yoktur. Âşık bu aşkın Allah tarafından kalbine konulduğuna inandığından çektiği azabı da Allah'ın takdiri olarak görür.

Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri (düzenlemesi)dir. (Yasin 38).

Ayet beyitte olduğu gibi alındığından iktibas yapılmıştır.

Muzdarip olma gam ile FENNİYÂ

Muntazır ol lütfuna Mevla Kerîm

Ey Fennî, gam ile muzdarip olma. Allah büyüktür, onun lütfunu bekle.

Gam derdiyle kendinden geçen ve perişan olan şair en büyük yardımı ve lütfu Allah'tan beklemektedir.

Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir guruh seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur. (Nisâ 113).

CCXVIII

A-63/b

Seni sevdimse bana cevr ü itab et mi dedim

Gönlüme âteş-i 'aşkınla azâb et mi dedim

Seni sevdimse beni azarlayıp bana ceфа et mi dedim. Gönlüme aşkının ateşiyle azap et mi dedim?

Gönlü ve kalbi sevgilinin aşkıyla dolu olan şair, sevgiliden azarlanmayı ve cefa edilmeyi değil biraz yakınlık ve lütuf görmeyi arzulamaktadır. Ama sevgili âşığın kendisini sevdiğini bildiğinden bunu bir minnet borcu olarak kabul etmekte ve âşığın gönlüne aşk ateşiyle azap etmektedir. Bu tıpkı cehennemde günahları nedeniyle ateş tarafından kendilerine azap edilen günahkârlara benzer.

Bezm-i ağyâra niçin girdin ‘arak-rîz oldun

Var kilâb üstüne tersîş-i kilâb et mi dedim

Başkalarının meclisine girip neden rakı içtin? Köpekler üstüne köpek saç mı dedim?

Başkalarının meclisi rakibin veya ağyarın hazır bulunduğu meclistir. Rakip bir köpeğe onun toplayacağı meclis de köpeklerden oluşur. Sevgili bu mecliste şarap içmiş ve âşığı kızdırmıştır.

Bana bir ‘arz-ı cemâl et diye tenbîh ettim

Rukabâ nezdine git keşf-i nikâb et mi dedim

Bana bir defa yüzünü sun diye tenbih ettim. Rakiplerinin yanına git yüz örtünü aç mı dedim?

Âşık sevgiliden kendine yüzünü açmasını beklemesine rağmen o hiç olmayacak kişiye yani rakibe yüzünü açmıştır. Bu durum âşık için katlanılmaz bir haldir.

‘Arz-ı hâl ettim ise vuslat ümîdiyle

Çık da esrârımı i’lâna şitâb et mi dedim

Sana kavuşmak umuduyla halimi anlattım. Çık da herkese acele sırlarımı ilan et mi dedim?

Âşık kavuşmak adına, vuslat için sevgiliye sırlarını anlatmıştır. Âşık bu sırrın sadece ikisi arasında kalmasını beklerken sevgili bu sırrı herkese beyan etmiştir. Beyan ettiği kimselerin için ağyar ve rakibin olması âşığı ayrıca yaralar.

Ey gözüm hasret-i yâr ile nihân ağlayarak

Coş da âgûşumu gencîne âb et mi dedim

Ey gözüm, yârin hasreti ile gizlice ağlayarak coş da kucağıma hazine olarak gözyaşlarını mı sun dedim?

Yârin hasreti ile karanlık kederlere bulanık âşık devamlı ağlamakta ve gözyaşları bir iplik misali önce yanaklarına sonra gönlüne en son da kucağına düşmektedir. Gözyaşının bu uzun yolculuğu âşığın hasretten dolayı devamlı ağladığının bir göstergesidir.

Âşık bu gözyaşları sevgili adına döküldüğü için bunlara bir hazine gözüyle bakmaktadır.

Heves-i vuslat-ı cânâne düşürdümse seni

Ey gönül kendini yak yık da harâb et mi dedim

Ey gönül seni, sevgilinin kavuşma hevesine düşürdümse kendini yak yık da harap et mi dedim?

Bu beyitte yine âşık ile gönül ayrı ayrı anasır gibi düşünülmüştür. Sevgiliden kavuşma sözünü alan şair bunu iç sesine yani gönlüne söylemiş ve alışkın olmadığı bu mutlu haberle gönül ne yapacağını bilemez bir hale gelmiştir.

Gönlün kendini yakıp yıkması mutluktan oraya buraya koşması gibi anlaşılmalıdır. Yani âşığın içinde gönül bir insan olarak düşünülmüştür. Bir başka ifadeyle insanın içinde insan vardır.

Dûd-ı âhım sana şemsiyelik et yâre dedim

Kabarıp cürmünü mânend-i sehâb et mi dedim

Ahımın dumanı, sana yâre şemsiyelik ol dedim. Kabarıp saçlarını karanlık buluta benze mi dedim?

Sevgiliden ayrı kalınca, rakibi görünce edilen ah ağızdan çıkan bir duman gibi gökyüzüne yükselir. Âşık en azından bunu böyle görür ve tasvir eder. Âşık bu dumana uğruna ah ettiği sevgiliye şemsiye olmasını ister.

Ama bu duman söz dinlemez ve kabarak saçları karanlık bir buluta benzer. Bulutun karanlık olması yağmur yağacağıının işaretidir. Bu yağmur da âşığın gözyaşları olarak tekrar dünyaya dökülecektir.

Sil dedim cürmünü FENNÎ kuluyun defterden

Yüzüne karşı otur yâd u hesâb et mi dedim

Fennî kulunun suçlarını defterden sil dedim. Yüzüne karşı oturup hatırlatıp hesap et mi dedim?

Günah defterlerini tutulması gibi sevgili de âşık için defter tutmuştur. Bu defterde âşığın işlediği suçlar mevcuttur. Elindeki tek günün ah etmek ve ondan başka bir günahının olmadığını gayet iyi bilen âşık varsa da yoksa da sevgiliden bu suçların silinmesini istemesine mukabil sevgili âşığın birçok suçu varmışçasına sevgili birçok suç sayıp dökülmüştür.

CCIX

A-64/a

Bî-bakâ bildiğimiz yâr ile yâr olmayalım

Güle meyletmeyelim bülbül-i zâr olmayalım

Çok değerli bildiğimiz yar ile yar olmayalım. Güle yönelmeyelim ağlayan bülbül olmayalım.

Âşığın gözünde sevgili çok değerlidir. Âşık bülbül, sevgili ise bir güldür. Ama âşık bu güle meyil ettiğinde ağlayacağını bildiğinden ve sevgili ile beraber olduğunda eleme gark olacağını anladığından uzak durmak istemektedir.

Bu uzak durmak sevgili ve onun aşkından değil de rakip ya da ağyarın âşığa zahmet vermesinden ileri geliyor da olabilir.

Ser-fürû eyler isek Pîrimize eyleyim

Mütevekkil yaşayıp zâr ü nizâr olmayalım

Baş eğecek isek pirimize eğelim. Tevekkülle yaşayalım; ama ağlayan ve düşkün olmayalım.

Âşığa göre bağ eğilecek kişi sadece pirdir. Âşık tevekkül içinde yaşamayı ağlama ve düşkün olmaya tercih etmiştir.

Baş eğmek; direnmekte vazgeçip güçlünün buyruğuna girmek, teslim olmak anlamındadır.

Mütevekkil ise; Allah'a (c.c.) güvenen ve işlerini O'na güvenerek tanzim eden kişi demektir.

Çekilir bâr değil bâr- girân-ı minnet

Câh için cahil-i bî-himmete bâr olmayalım

Minnetin ağır yükü çekilir yük değildir. Makam için yardımsız cahile yük olmayalım.

Minnet, bir iyiliğe karşı duyulan iç yükümü, iyilik yapana karşı kendini borçlu görme, gönül borcu anlamlarına gelir. Âşık bu yükün altına girmek istememektedir. Çünkü âşık sadece gönlü gani bir kimsedir. Âşık makam ve mevki için cahil olakal kabul ettiği kimselerle görüşmek istememektedir. Çünkü onların cehalet denilen bir yükü zaten vardır, bir yük de kendisi olmak istemez.

Yâra derd-i dili teşrîh ederek varmayalım

Dâmen-i gonca-i nâzik-tere hâr olmayalım

Yâre gönül derdini açıklayarak varmayalım. Çok nazik goncanın eteğinde diken olmayalım.

Âşık sevgiliye derdini açacak olursa onun gonca eteğinde diken olacağını düşünmektedir. Burada derdin açıklanması sırrın ortaya çıkması anlamındadır. Bu sırra diken olarak kabul edilen rakip de ortak olacaktır.

Bir diğer anlam olarak, âşık gül olan sevgiliye gönül derdini açıklarsa sevgilide diken olacağını ve onun canını acıtacağını düşünmektedir.

Bezm-i sohbette gönül dâğını şerh etmeyelim

Hâtır-ı enver-i ihvâna gubar olmayalım

Mecliste gönül yarasını açmayalım. Dostların nurlanmış zihinlere toz olmayalım.

Meclis âşığın dostlarıyla ve sevgiliyle bulunduğu mekândır. Âşık bu mecliste gönül yarasını dostlarına açmak istememektedir. Bu durumun beyitte anlatılan yönü dostların nurlanmış zihinlerini bulandırmamaktır.

Ama asıl amaç sevgilinin adını dilini düşürmemek, sevgili ile âşık arasındaki sırrı kimselerle paylaşmamaktır.

İhtilât etmeyelim şirzime-i esrâra

Zer-i hâlis kalalm pest- ‘ayâr olmayalım

Sırların küçüğüne karışmayalım. Hilesiz (katıksız) altın kalalım, düşük ayar olmayalım.

Kimya ilmi, çeşitli maddelerden altın etmek için uğraşılan ilmin adıdır. Bu ilmin ana maddesi iksirdir. Şair bu anlamda bu küçük sırra karışıp düşük ayarlı altın olmaktansa katıksız kalmayı tercih etmektedir.

Serelim postumuzu encümen-i rindâna

Kurb-ı sūfi-i riyâ-pîşeye câr olmayalım

Kalenderlik meclisine postumuzu serelim. İkiyüzlülüğü iş edinmiş sofuya yakın komşu olmayalım.

Kalender; İbadetlerin görünmesine önem vermeyen, herkese tatlı söyleyerek kalp kazanmağa çalışan, farzları yapmaya dikkat eden ve dünyâya düşkün olmayan kimsedir.

Postu sermek ise; Kısa bir süre için gittiği yerde, saygısızca ve sorumsuzca uzun süre kalmak anlamındadır.

Âşığa göre sofî her zaman ikiyüzlüdür ve ona yakın olmak istememektedir.

FENNİYÂ eyleyelim meslek-i ‘irfana sülûk

Tıfl-veş lu’b ile evkat-güzâr olmayalım

Ey Fennî, bilginler mesleğine girelim. Çocuk gibi oyun ile vakit geçiren olmayalım.

Bilginliği bir meslek olarak gören şair, bu aşamada yapılması gereken her şeyi yapmaya razıdır. Bu mesleğin dışında kalan her şeyi de çocuk gibi vakit geçiren kişiler olarak görür.

CCXX

A-64/b

Leb-i dildâre ne yâkut u ne mercân diyelim

İttifâk eyleyelim lâî-i Bedahşân diyelim

Yârin dudağına ne yakut ne de mercan diyelim. İttifak edip Lal-i Bedeşân diyelim.

Bedeşân; Gül renkli yakut, pembe yakut, lal taşıdır. Afganistanın bir vilayeti olan Badahşân'ın adıdır. Sasaniler tarafından verilmiş badaxs adından türemiştir. Badahşân ismi bu şehirden çıkarılan pembe, gül renkli lal taşından alır.

Mercan; Mercan, selenterelerden, denizlerin kayalık yerlerinde yaşayan, buralarda geniş resifler oluşturan, mercanlar takımının örneği olan hayvan ve bunun kalkerli yataklarından çıkarılan çalı görünümlü, çoğu kırmızı renkte, boncuk gibi süs olarak kullanılan bir maddedir.

Yakut ise; kırmızı, pembe ve morun çeşitli tonlarında bulunabilen oldukça estetik görünümlü, efsanevi değerli bir taşıdır. Edebiyatta birçok benzetme ve manzumalara, şarkı sözlerine konu olan yakutun zarif ve dikkat çekici yapısı her zaman ilgi çekmiştir. Kırmızı ve tonlarındaki rengi sebebiyle aşkı temsil eder ve “aşk taşı” olarak da bilinir. Yakut, aynı zamanda asilliği ve saygınlığı temsil eder. Ayrıca, temmuz ayında doğanları temsil eden mistik doğum taşıdır. Astrolojik olarak yay, oğlak, akrep, koç, yengeç ve aslan burçlarının da taşıdır. Altın ve gümüş gibi değerli metallerle kullanımı yaygındır.

Sevgilinin dudakları eski şiirimizde bunlara benzetilir.

Kamaşır bâsıralar çehre-i rahşânından

İştibah etmeyelim mihr-i dırahşân diyelim

Parıltılı yüzünden gözler kamaşır. Şüphelenmeyelim, parlaklığın ayı diyelim.

Sevgilinin yüzü ay gibi parlamaktadır ve âşık ay mı yoksa başka bir şey mi diye şüpheye düşünlere şüphenilmemesi gerektiğini ve parlaklığın sevgilinin yüzü olduğunu vurgulamıştır.

Gidelim ağlayarak çâk-i girîbân edelim

Bizi de güldür aman ey gül-i handân diyelim

Ağlayarak gidelim yaka yırtalım. Aman ey gülen gül bizi de güldür diyelim.

Sevgili gülen gülse âşık o güle karşı ağlayıp yaka yırtan sevgilidir. Yaka yırtmak; çaresizliği ve aciziyeti anlatır. Bu durumda usanan âşık, artık gül gibi gülen sevgili ile tebessüm etmek istemektedir.

Gülmek sözcüğü hem eylem hem de çiçek anlamında kullanılmıştır.

İctimâ' eyleyelim hâk-i der-i lûtfunda

Hâlimiz hasret-i zülfünle perişân diyelim

Lütfunun kapısının toprağında toplanalım. Halimiz saçlarının hasretiyle perişan diyelim.

Âşıklar sevgilinin kapısında toplanıp durumlarını sevgiliye açıklamak istemektedir. Nasıl ki; sevgilinin saçları dağınık ve perişansa âşıklar bu saçlar gibi dağınık ve perişandır.

Toplanalım sözü çoğul kullanıldığından birçok âşığın bu durumdan mustarip olduğu anlaşılmaktadır. Sevgilinin kapısı bir lütuf kapısı olarak kabul edilmektedir.

Yâre sevdâ-yı süveydâ-yı dili anlatalım

Yakıyor sinemizi âteş-i hicrân diyelim

Gönlün siyahlığının sevdasını yâre anlatalım. Ayrılığın ateşi sinemizi yakıyor diyelim.

Süveyda; yürekte siyah bir noktadır ki, insanın tüm varlığının hakikati oradadır. Bu öyle bir özdür ki maddi ve uhrevi âlemin tümünü kuşatır. Nasıl ki bir meyvenin çekirdeğinde kendi ağacı toplu bir şekilde mevcut ise aynı şekilde bu süveyda adı verilen noktada da bütün kâinat bir öz şeklinde mevcuttur. Aslında süveyda için gönül noktası dense yeridir.

Girmiyor mu ‘aceba sâmia-i şefkatine

‘Arşa çıktı güzelim nâle vü efgân diyelim

Güzelim, acaba arşa çıkan inlemeler ve feryatlar senin şefkatli kulağına girmiyor mu diyelim.

Âşık sevgiliden ayrı kaldığında ya da ondan gördüğü eziyetler sonu arşa çıkan inlemeler ve feryatlarda bulunur. Bu inlemeler arşa kadar çıktığı halde sevgili bu imlemleri duymaz, duysa da umursamaz. Âşık bu nedenle sevgiliden şikâyetçidir.

Eşk-i hûnînimizi ‘arz edelim Hazretine

İşte hep böyle geçer şâm-ı garîbân diyelim

Yalvaralım, eteğini öpelim. Seni candan sevene iyiliğin yok mudur diyelim.

Âşık genel kabul üzerine sevgiliyi canından çok sevmektedir. Ama sevgili âşığın her haline kayıtsızdır. Onun şekva içinde olması sevgiliyi ilgilendirmez. Bu duruma çok içerleyen âşık sevgilinin kapısına gitmek, sevgili uygun görürse yalvarıp eteğini öpmek ve derdini anlatmak istemektedir.

Gelin alkışlayalım şu gazelin nâzımını

Yaşa ey hâme-i FENNÎ-i suhandan diyelim

Gelin, şu gazelin sahibini (yazanını) övelim. Ey, söz söyleyen Fennî'nin kalemi yaşa diyelim.

Gazeli yazan şair Fennî olmasına rağmen bir başkası yazmış gibi bir hal içine girmiştir.

A-64/b

Erken uyanıp kûyuna ‘azm-i sefer etsem

Görsem yüzünü ahz-ı füyuz-ı seher etsem

Erken uyanıp mahallene doğru yönelsem. Yüzünü görsem, seherin feyzlerini alsam.

Erken uyanma gibi bir durum söz konusu değildir. Âşık zaten sevgilinin derdinden uykusu olmayan bir kişidir. Erken uyanma bu beyitte erken davranma anlamındadır. Kaldı ki sevgilinin mahallesine doğru gitmek de âşık için söz konusu değildir; çünkü onun mekânı zaten sevgilinin mahallesidir.

Âşık sevgilinin yüzünü gördüğü an seher vaktinin feyzlerini alacağını düşünmektedir.

Seher ve yeli ne kadar hoştur. Bu yüce Allah’ın peygamberi Lut’u kurtardığı vakittir: “Biz üstlerine taş (yağdıran bir fırsatın) gönderdik. Ancak Lut ailesi müstesna: katımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık.” (Kamer 34-35). Ayeti de hatırlatılmıştır.

Gösterse felek sûret-i makûdu bu yüzden

Âyine-i ruhsârına vakf-ı nazar etsem

Felek gösterse istenilen suretini, bu yüzden yanağının aynasında bakışlarımı kımıldatmadan dursam.

Sevgilinin yanağı çok parlak ve göz alıcı olduğundan âşık adeta bu parlak yüzde bir ayna gibi kendini görmektedir.

Âyine-i ruhsârına baktıkça o şuhun

Versem dile bir şa’saa def-i keder etsem

O nazlı ve işveli sevgilinin yanağının aynasına baktıkça gönlüme parlaklık verip kederlerimi def etsem.

Âşık sevgilinin ayna gibi parlayan yüzüne baktıkça dertlerini an için de olsa unutmak, kederlerinden azade olmak ve bu parlaklığın içine aydınlık vermesini ummaktadır.

Bahtım bana el verse de sarılsam eteğinden

Feryâd ederek pâyine nevr-i dürer etsem

Bahtım bana yardım edip eteğine sarılsam ayaklarına feryat ederek büyük inciler saçsam.

Sevgilinin ayağına sarılarak feryat etmek bile bahtın açıklığına bağlanmış durumdadır. Yani sevgili âşık için o kadar yüce ve ulaşılmazdır. Bu bir arz konuşması değil, hal konuşmasıdır. Büyük inciler saçmak ise çok fazla gözyaşı dökmek anlamındadır.

FENNÎ bana devr olsa da bir kere müsa'id

Dil-hâhı gibi dilbere 'arz-ı hüner etsem

Fennî zaman bir kere uygun olsa da, gönül arzusuyla sevgiliye hünerlerimi sunsam.

Zamanın uygun olması sevgilinin uygun olması anlamındadır. Sevgili sadece lutf ederse âşık sevgiliyi görebilir. Diğer türlü mümkün değildir. Hünerlerini sunmak ise döktüğü gözyaşları ve sevgiliyi anlatan mazmunlarıdır.

Ayrıca hüneri âşıklığı da olabilir. Çünkü âşık sadık bir âşıktır.

CCXXII

A-65/a

Su gibi dâire-i yâri dolandım kaldım

Feth-i bâb olmadı ammâ ki bulandım kaldım

Su gibi sevgilinin çevresinde dolandım kaldım. Kapılar açılmadı, bulandım kaldım.

Su âşık olarak tasvir edilmiştir. Su sevgilinin mahallesinde onu aramak ve bulmak maksadıyla dolanıp durmuştur. Ama istediği menzile varamadığından toza toprağa bulanmıştır.

Bulanmak burada isteğine kavuşamamak anlamındadır.

İ'tilâya var iken kudret ü isti'dâdım

Vâ'd-i kemnûn-ı felekle oyalandım kaldım

Yükselmeye gücüm ve yeteneğim var iken feleğin sözleriyle oyalandım kaldım.

Şair kendisine var olan kabiliyetlerin farkındadır. O her şeyden önce istidat sahibi biridir. Yükselmeye hem gücü hem yeteneği vardır; ama felek şairi bu durumdan mahrum bırakmaktadır.

Burada yükselmek hem makam mevki sahibi olmak hem de yârin katına yükselmek anlamındadır.

Sun'u âsârımı hayretle nazardan geçirüb

Hikmet-i baliga-i Sâni'i andım kaldım

Eserlerinin işine hayretle bakıp sanatkârca yapılan hikmetli işleri andım kaldım.

Âşık sevgiliyi baştan ayağa süzmüş ve Allah'ın yarattığı bu güzellik karşısında şaşırılmış kalmıştır.

“Her şeyi ‘sapasağlam ve yerli yerinde yapan’ Allah’ın sanatı (yapısı)dır (bu). Şüphesiz O, işlediklerinizden haberdardır.” (Neml 88). Ayeti hatırlatılmıştır.

Keşf-i esrâr-ı hakikat için uydum ‘akla

Takâtım kalmadı bu yolda ya yandım kaldım

Gerçeklerin sırlarını öğrenmek için aklıma uydum. Bu yolda yürümeye gücüm kalmadı, yandım kaldım.

Yüce Allah’ın dört büyük meleği içince Cebrail meleği Hz. Muhammet’in huzuruna geldiği zaman daima edep ve saygı ile gelirdi. Bir gün iki cihan severi Muhammet Mustafa:

-Ya Cebrail bu vahi nereden alırsın? Diye bir sual sordu.

-Arş-ı alada bir gayb perdesinin önünde bu emirleri alır ve senin huzuruna getiririm. Diye cevap verdi Cebrail.

İki Cihan Serveri: Bir daha vahy alırken o perdeyi kaldırır mısın?

Bu ateş beni yakar, müsaade yoktur bana ya Resulallah diye cevap verdi Cebrail.

-Ya Cebrail o zaman benim ismimi an ve o perdeyi aç diye buyurdu Hz Muhammet

Cebrail, Hakikat sırları âlemine çıkınca, Ya Muhammet diye o perdeyi kaldırdı. Birde ne görsün perdenin arkasında İki cihan Serveri Muhammet Mustafa oturur ve vahiy eder.

Âlemlere rahmet olarak yollanan Muhammet Mustafa bir kez daha sırrını cihana açmış oldu.

Cebrail, Hz Muhammed’in huzuruna varınca;

Hz Muhammet: Ne gördün ya Cebrail? Diye buyurdu

Cebrail: Senden sana, senden sana ya Resulallah diye cevap verdi.

Kurtar artık beni ey Hızır-ı Mekârim pîşe

El-âmân berzah-ı mihnette bunandım kaldım

Ey iyiliklerin Hızır'ı beni artık bu işten kurtar. Aman, zahmetle iki dünya arasında bunandım kaldım.

Hızır (a.s.) Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişidir. Arapça kaynaklarda hadır (hadr, hıdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime Türkçe 'de Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır.

Hadır “yeşil, yeşilliği çok olan yer” manasındaki ahdar ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle hadır kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması (Buhârî, “Enbiyâ”, 29), cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi (Makdisî, III, 78) sebebiyle verildiği kaydedilmektedir.

CCXXIV

BİR MU'TERİZE KARŞI

A-65/a-b

Hâzin-i genç-i me'ânî-i nihandır kalemim

Hâ'iz-i mertebe-i hüsn-i beyândır kalemim

Kalemim, gizli yerlerin definesinin hazine nazıdır. Kalemim, yüksel güzel sözlere sahiptir.

Gizli yerlerin definesi sevgilidir. Bu define sevgilide saklıdır. Şairin kalemi de bu define yerini hazine bakanı hükmündedir. Şair kalemiyle yüksek ve güzel sözlerin sahibidir.

İhtiyâr eyledi Allah beni hamd olsun

Ne büyük fazl-ı ilâhî ki civândır kalemim

Allah beni şükür olsun ihtiyar eyledi. Ne büyük ilahi fazilet ki kalemim gençtir.

Şair ihtiyar olsa bile İlâhi bir takdir olarak kalemi hala gençtir. Buradaki gençlik, taze ve nev mazmunlar bulup kullanma anlamındadır. Zaman şaire acımamış onu ihtiyar eylemiş; ama şair ihtiyar oldukça kalemi gençleşmiştir.

Gösterir ehl-i kalem bir birine parmakla

Hüsn-i tahrîr ile meşhûr-ı cihandır kalemim

Kalem ehli, bir birine parmakla gösterir. Kalemim güzelliği yazmasıyla dünyanın meşhurudur.

Kalem ehli şairler topluluğu olduğu gibi okuma yazma olup eğitim almış kişileri de kapsayan bir bütündür.

Bu kalem ehli şairimiz dünyanın güzelliklerini anlatmasındaki becerisinden dolayı takdir etmektedir.

Eylemez halt-ı ekâzîb ile telvîs-i suhan

Kalb-i sâfım gibi pâkîze dehândır kalemim

Kirletme ve çarpıtma ile sözler kirlenmez. Kalemim saf (temiz) kalbim gibi temiz dudaklıdır.

Kötü ve amacı dışında kullanılmış sözlerle sözlerinin kirlenemeyeceğini düşünen şair, ağzının temizliği gibi kaleminin de temiz olduğunu vurgulamıştır.

Beyitteki dudak temizliği; ağzından kötü laf çıkmaması, kimseye çamur atmaması anlamındadır.

Pîş-gâh-ı kalemimden geri dur ey hâsid

Tepeler sonra seni pür heyecandır kalemim

Ey beni çekemeyen, kalemimin önünden geri dur. Kalemim heyecan doludur sonra seni tepeler.

Bir tehdit niteliğinde olan bu beyitte şair, kendisini çekemeyen kişinin zatından uzak durmasını yoksa elinde tuttuğu kalemin başına bela olacağını anlatmıştır.

Batar ehl-i hasedin patlayası gözlerine

Mâlik-i hâsiyet-i tîr ü sinândır kalemim

Çekemeyen gözlerin patlayası gözlerine mızrak ve ok gibi tesirli kalemim batar.

Haset olan kişilere karşı şairin kalemi bir mızrak veya ok hükmündedir.

Rîşime bakma beni za'f ile ithâm etme

Himmet-i Pîr ile pür tâb u tüvândır kalemim

Yarama bakma beni kuvvetsiz olmakla suçlama. Kalemim pirin yardımı ile güç ve kuvvet doludur.

Yara sevgilinin açtığı gönül yarasıdır. Haset olan kişi bu yaraya bakarak şairi güçsüz ve zayıf görmektedir. Ama şairin yardım alacağı pir sayesinde bu kalem güç ve kuvvetle dolup bu zararlı kimsenin üstesinden gelecektir.

Hüsn-i hatla yazılan nutk-ı belîğ eblağ olur

Lafz için bâ'is-i efzâyiş-i ândır kalemim

Güzel yazıyla yazılan güzel sözler daha güzel olur. Kalemim laf için güzelliğin artmasının sebebidir.

Edilen sözün ve kalemin birlikte anlatıldığı bu beyitte âşık güzel yazı ile güzel sözü bir arada buluşturmuştur.

Güzellik kalem sayesinde daha bir güzellik kazanmıştır. Şaire göre daha önemli olan güzel bir olayı veya durumu yazıya dökebilme kabiliyetidir.

Söze geldikçe şeker akıtır ağzından

La'l-i dilber gibi şîrîn-zebândır kalemim

Kalemim söz söyleme gelince ağzından şekerler akıtır. Kalemim, sevgilinin dudağı gibidir ve tatlı dillidir.

Haset olana karşı ok ve mızrak atan kalem sıra güzel söz söylemeye geldiğinde bir insan gibi ağzından bal akıtır. Bu misal sevgilinin tatlı dili ve dudağı gibidir.

Bakma sen ba'zı mevâkîde sükût ettiğine

Hurdebîn-i nâdire-gu nâdire dendândır kalemim

Sen kalemimin bazı zamanlar yazmadığına bakma. Kalemim gözle görülmeyecek derecede zarif sözler söyleyip zarif diş tanesi gibidir.

Şair kalemiyle o kadar nazik ve ince konularda o kadar nazenin yazılar yazmaktadır ki, bakanlar ilk önce bu kalemin yazı yazmadığını kanaat getirir.

Mazhar-ı hüsn-i kabûl-i übedâdır ammâ

Cühelâ zümresine âfet-i cândır kalemim

Kalemim ediplerin güzel kabullerine ulaşmıştır; ama cahiller topluluğunun canını alıp götürür.

Şairin yazı yazan kalemi edipler için yani güzel yazı ve sözü bilenler için iyi bir örnektir ve onlar tarafından kabul görmüştür. Ama aynı şeyi cahiller için

söylemek güçtür. Cahiller topluluğu bu kalemin kıymetini layıkıyla idrak edemediklerinden onlara bu kalemin kıymetini bilmezler.

Bana eğlence olur âlem-i tenhâyîde

Mûnis-i gussa-küşan yâr-ı nihandır kalemim

Kalemim bana dünyanın yalnızlığında eğlence olur. Kalemim benim dertlerimi alan dost, gizli sevgilimdir.

Dünya ve sevgili derdiyle dertlenen şairin tek dostu ve can yoldaşı kalemidir. Büyük bir yalnızlık içinde olan şairin arkadaşı olan kalem âşığın dertlerini alan bir dost ve sevgili gibidir. Çünkü âşık meramını bu kalem vasıtasıyla anlatmaktadır.

Her elin kuvveti kâfi gelmez kaldıramaz

Siyyemâ câhil-i bî-mağza girândır kalemim

Her elin kuvveti yeterli gelip kaldıramaz. Özellikle beyinsiz cahile kalemim çok ağır gelir.

Şair kalemiyle yazmış olduklarını sadece âlim ve arif kişilerin anlayabileceğini cahil kimselerin ise anlayıp yorumlamayacağını düşünmektedir.

Hîn-i tahrîr-i garazda gözetir pîş ü pesi

Cânib-i nef'u ziyâna nigerândır kalemim

Kalemim, niyetin yazısında anında arkayı ve önü gözetir. Ziyanın faydasının yanında kalemim bakıcıdır.

Şairin elindeki âlem her ne amaçla yazı yazmış olsun mutlaka zararın da ziyanın da muhasebesini yapar.

Tercümânlık ederek ekser mevkîlerde

Bazı bî-çârelere çâre-resândır kalemim

Kalemim, çoğunlukla yeri geldiğince tercümanlık edip bazı çaresizlerin çaresine yetişir.

Çaresiz olanlar sevgiliden medet umanlar olabileceği gibi dünyada istediği mutluluğu ve hayatı yakalayamamış kimseler de olabilir. Bu kimseler için şairin kalemi bir çaredir.

Taze mazmûna verir hüsnü rakamla ziynet

Sanki müşâta-i dildarı beyandır kalemim

Kalemim, taze mazmuna güzel rakamla süs verir. Sanki kalemim, sevgilinin saçından ve sakalından dökülen kılların açıklanması gibidir.

Şairin elindeki kalem yeni ve duyulmamış mazmunlar peyda ederek şiirini süslemiştir.

Sevgilinin saçından ve sakalından dökülen kılları açıklamak ve tasvir etmek nasıl zorsa, şairin kaleminin mazmunlarını şerh eylemek de o derece zordur.

Gözümün nuru tehî sanma serîr-i kalemi

Mütenekkidler içinde hande-künândır kalemim

Gözümün nuru kalemimin tahtını boş zannetme. Eleştiriciler içinde kalemim gülümseyendir.

Kalem şairin gözünün nurudur ve bir padişah gibi tahtta oturmaktadır. Bu kalemi tenkit edenlere karşı kalem sadece gülümser, ciddiye dahi almaz.

Eserinden ‘urefâ zevk-i diğ er hâsıl eder

Ehl-i dil mecma’ına neş’e-resandır kalemim

Eserinden arifler birçok zevki çıkarır. Gönül ehline kalemim, neşe getirir.

Bilgili ve gönül ehli olan kimseler şairin kalemiyle yazdıklarından birçok şey öğrenmekte ve kalem bu gönül ehline neşe vermektedir.

Gönül ehli olan kimseler şairin sevdiği ve hürmet ettiği kimselerdir.

CCXXV

A-65/b

Firkatinle dil-i zârımda meserret bulamam

Sensiz eyyam-ı hayâtımda halâvet bulamam

Ayrılnla ağlayan gönlümde sevinç bulamam. Sensiz hayatımda tatlılık bulamam.

Şair sevgiliden ayrılmışsa onu ve gönlünü kimse avutamaz. Çünkü bu firkat ona dünyada iken cehennem azabını yaşatmıştır. Sevinmesi ve mutluluk duyması imkânsızdır.

Sevgilinin olmadığı bir hayatta şair tatlılık bulamaz. Çünkü o ayrılığın zehrinden içmiştir.

Bana yâr olmasa yârâ nazar-ı âtifetin

Dil-i bîmârede âsâr-ı ifâkat bulamam

Ey yar, sevgi dolu bakışların bana yar olmazsa, yaralı gönlümde iyileşme eserleri bulamam.

Sevgilinin derdiyle dertlenen şairin tek tesellisi sevgiliden göreceği sevgi dolu teselli bakışlarıdır. Bu yaralı gönlü sevgili açmıştır ve yine onu iyi edecek olan

sevgilidir. Başka bir derman âşığa dermandan ziyade dert olur. Çünkü sevgili dert verdiği gibi derman da bağışlar.

Sevgili âşık için en iyi doktordur ve devanın nasıl vereceğini sadece sevgili bilir.

Sa'y-i zâtî ben benliğimi terk edemem

Nazar-ı şefkâtin olmazsa sa'âdet bulamam

Kendimin çalışkanlığı ile benliğimi terk edemem. Merhametli bakışların olmazsa mutluluk bulamam.

İnsanın en zor terk edebildiği kötü huy, enâniyet, yani benliktir. İnsan daima benliği sebebiyle nefsinin peşinde koşar ve hep kendisini haklı görür. Benlik sahibi kimse, başkasının kusurlarını ortaya dökerek kendine imtiyaz tanıma derindedir. Onun için gıybet etmekten zevk alır. İblis misali kibir ve ucub sergiler. Kendisini hata ve kusurlardan uzak görür. İlâhî ikazlara karşı âdeta bir muafiyet duygusu içinde yaşar. Bu ihtarların onu da içine aldığı aklının ucundan bile geçirmez. Onun içindir ki tasavvufun en ağır ve ciddî meselesi, insanın içindeki enâniyeti/egoizmi bertaraf edebilmektir.

Çeşm-i mestin bana tevcîh-i nigâh eylemese

Bezm-i rindân-ı vefa-pîşede hürmet bulamam

Baygın bakışların bana bakışlarını yöneltmezse, vefayı iş edinmiş kalenderlerin meclisinde hürmet bulamam.

Âşığın âşıklar meclisinde itibar edinmesini kuralı sevgilinin yan bakışlarını âşığa yöneltmesine bağlanmıştır.

Bu bakışta merhamet aramak mümkün olmayacaktır; çünkü sevgili ya naz uykusundan uyanmış veya naz şarabı içmiştir. Dolayısıyla bakışları can alıcı ve azap vericidir. Âşık buna razıdır; çünkü bu bakışların açtığı yâreler sayesinde âşıklar meclisinde kendine itibarlı bir yer bulacaktır.

Bulunur gerçi sana ben gibi bin bin bende

Ben efendim gibi bir sâhib-i devlet bulamam

Gerçi sana ben gibi köle bulunur da ben efendim gibi bir devlet sahibi bulamam.

Bu beyitte devlet; mutluluk, büyüklük, mevki, itibar anlamında kullanıldığı gibi aşk ülkesinin surları olan sevgili anlamlarını da içermektedir.

Bu devletin içinde sevgiliye binlerce kul vardır. Çünkü efendi, sahip olan sevgilidir. Sevgili ise âşığın gözünde birdir ve eşi menendi yoktur.

FENNİYÂ ‘âlemi baştanbaşa teftîş etsem

Öyle bir dilber-i nâdîde kıyâfet bulamam

Ey Fennî, âlemi baştanbaşa incelesem öyle kıyafeti az bulunur sevgili bulamam.

Kıyafet burada hem giysi hem de suret anlamında kullanılmıştır.

Sevgili nurdan yaratılan bir kişilik olduğundan bütün dünya baştanbaşa gezilse onun kılığında birini bulma çok zordur.

Bir başka anlam olarak dünya baştan sona gezilse bile nurdan yaratılan sevgiliye uygun bir kıyafet bulunmaz.

CCXXVI

A-65/b

Kırk sene cevrini çektim sana zâlim demedim

Yetişir artık a zâlim bu mezâlim demedim

Kırk sene eziyetini çektim sana zalim demedim. A zalim bu zulümlerin artık yetişir demedim.

Sevgilinin eziyetlerini çeken âşık bir defa olsun sevgiliye kötü bir sözde bulunmamıştır.

“Biz insana, anne ve babasına güzel muamele etmesini emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımış ve nice güçlüklerle doğurmuştur. Çocuğun anne karnında taşınması ve süttten kesilmesi otuz ay sürer. Nihayet insan, gücünü kuvvetini bulup daha sonra kırk yaşına girince “Ya Rabbi!” der, “Gerek bana, gerek anneme babama lütfettiğin nimetlerine şükür yoluna beni sevk et. Senin razı olacağın makbul ve güzel iş yapmaya beni yönelt ve bana salih, dine bağlı, makbul nesil nasip eyle! Rabbim! Senin kapına döndüm, ben sana teslim olanlardanım.” (Ahkaf 46/15). Ayeti de kırk yaş dolayısıyla hatırlatılmıştır.

Hoş görüp kahrını zımında lûtf bekleyerek

Keşf-i râz eyledim kimseye hâlim demedim

Zulmünü hoş görüp içinden ihsan bekleyerek gizli şeyi ortaya çıkardım, kimseye halimi anlatmadım.

Şairin gizli kabul ettiği şey, aşk ve aşkın halleridir. Bu gizlilik kimsenin bilinmesini istediği sırdır. Şair âşık olduktan sonra sevgilinin zulmünü hoş görmüş, ihsanını beklemiş ve bu sırna nail olmuştur. Bu şair tarafından sır olarak kabul edildiği için bu sırrı kimseye paylaşmak istememiştir.

Gül iken gülşen-i ‘âlemde sarardım soldum

Döndü evrâk-ı hazâna ruh-ı âlîm demedim

Gül iken dünyanın gül bahçesinde sarardım soldum. Kırmızı yanağım sonbahar yapraklarına döndü de kimseye demedim.

Bu beyitte âşık bir gül olmuştur. Âşık gül bahçesinde bir gülken ayrılık nedeniyle gül yüzü solmuş ve yüzü sonbahar yanaklarına dönmüştür.

Sarı gül hastalığı ve zayıf bir hali temsil etmektedir.

Ağzıma mühr-i sükût vurdu ümîd-i keremin

Derd-i hicrânla geçti meh-visâlim demedim

Cömertliğinin umudu ağzıma sessizliğin mührünü vurdu. Ayrılığın derdiyle kavuşmam geçti demedim.

Sevgiliden umulan cömertlik hali âşığın ağzını dilini bağlamıştır. Sessiz ve suskun bir halde vuslatı beklemektedir. Bu beyitte kavuşma ve ayrılık birbirine karışmıştır.

Şair ayrılığın derdiyle geçen günlerin hüznüyle kavuşmayı unutmuş gibidir.

Geçmek sözü gözünün önünden geçip gitmek ve zamanını yitirmek anlamındadır.

Olmadım cevrini görmekle harîmden dūr

Kalmadı havsalada sabra mecâlîm demedim

Eziyetini görmekle hareminden uzak olmadım. Anlayışında sabır etmeye tahammülüm kalmadı.

Âşık türlü türlü eziyet görmesine mukabil bir türlü sevgiliden ve onun bulunduğu yerden vazgeçmez.

Harem sözü burada bilerek ve istenilerek kullanılmış olup harem; korunan, mukaddes ve muhterem yer anlamına gelir. Bu nedenle âşığın buraya girmesinde bir sıkıntı yoktur.

Âşığın içinde bulunduğu durum artık âşığın idrakini aşan bir durumdur ve vuslat için tahammülü kalmamıştır.

Sana benden rukâbâ nakl-i kelâm etmişler

İftirâdır demedim mâh-cemâlim demedim

Sana benden rakipler söz taşımışlar. Ey ay yüzlüm, iftiradır demedim.

Söz taşıyan kişilerin kim olduğu belli olmamakla birlikte rakip olması kuvvetle muhtemeldir. Söz taşıyan kimseler âşğın içinde bulunduğu ahvali aktarmışlardır. Âşğın nasıl eziyet çektiğini, nasıl bir eleme gark olduğunu anlatmış olduklarından âşık da bunu kabul etmiş ve bu sözü söyleyenleri doğrulamıştır.

Eyledim bunca zaman dergeh-i ‘aşkınla sebât

Başka bir şûha gidip tâze-nihâlim demedim

Bunca zaman aşkının dergâhında yerinde oynamadan durdum kaldım. Başka bir sevgiliye gidip yeni fidanım demedim.

Âşğın belki de en önemli vasfı sadık âşık olmasıdır. O hiçbir zaman bir başka sevgiliyi tahayyül etmez. Onun kalbinde o nazlı sevgili vardır ve gayrısına yer yoktur.

Sevgilinin bulunduğu yer yani mahalle âşık için en mukaddes yerdir. Toprağı Kâbe toprağı gibi değerlidir ve bu mekândan ayrılmaz.

Nazar-ı merhametinden beni me’yus etme

Kırk sene cevrimini çektim sana zâlim demedim

Merhametli bakışlarıyla dertli eyleme. Kırk sene kahrını çektim sana zalim demedim.

Kırk sene sevgilinin cefasını çeken âşık bir kez olsun şikâyette bulunmadığından sevgilinin merhamet dolu bakışlarını arzu etmekte ve bunu kendinde bir hak olarak görmektedir.

CCXXVII

A-5/a

Husûsen muktedirdir nükte-verdir tecrübet büleddir

Nîce tilmîzi mevkîce kendimden ehem buldum

Bilhassa; güçlü kuvvetlidir, nükte bilir, tecrübesi yüksektir. Nice çırağı mevkice kendimden daha mühim buldum.

Başkalarının kusurlarını araştıranlar unutmamalıdır ki bir gün kendi kusurları da ortaya çıkar. On beşinci yüzyılın büyük bilgin ve mutasavvıf şairi Molla Cami 'Baharistan' isimli meşhur eserinde (s.133) şöyle bir olay anlatır:

Ebû Tâlib'in oğlu Akîl ile Muaviye söyleşiyorlardı. Muâviye:

“- Ey Şamlılar! Allah'ın kitabında buyrulan 'Ebû Leheb'in elleri kurusun ve kendisi kahrolsun' ayetini duydunuz mu?” dedi. Şamlılar:

“- Evet” dediler. Muâviye:

“- Ebû Leheb Akîl'in amcasıdır” dedi.

Bu kez Akîl sordu:

“- Ey Şamlılar! Aynı sûredeki 'Ebû Leheb'in odun hamalı olan karısı...' sözünü duydunuz mu?” Şamlılar yine:

“- Duyduk” dediler. Akîl:

“- İşte o kadın da Muâviye'nin halasıdır” dedi.

Molla Câmî bunu anlattıktan sonra şöyle öğüt verir: “Akıllı kişi kendi kusuruna bakar, başkasının ayıbını görmez.

Benimçün ettiğin ihsanla kıl anı da dil-ber

Seni hem bana hem ihvâna Mevla'n-ni'am buldum

Sevgili benim için ettiğin cömertlikle onun da gönlünü al. Sende hem bana hem dostlara ilahi nimetler buldum.

Sevgilinin gönlünü alamsı gereken kim olduğu belli değildir. Ama âşık ısrarla bu kişni de gönlünün alınması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü sevgilide hem kendine hem de dostlarına yetecek kadar ilahi nimetler bulmuş ve bunların kişilere dağıtılması gerektiğini düşünmektedir.

Kemâl-i lûtfunu lûtfeyle andanda dirîğ etme

Seni şöhretli şanlı bir vezîr-i muhteşem buldum

Lütfunun erişilmezliği ile lûtfeyle beni ondan mahrum bırakma. Seni şöhretli şanlı bir muhteşem vezir olarak görüyorum.

Şanlı ve şöhretli muhteşem bir vezir olan sevgilidir. Bu sevgilinin lütfu çok fazladır ve âşık bu lütfu erişmek istemektedir.

Şu ma'ruzatı ihmâl etme zîrâ cevri-tâli'den

Te'essür eyledim dest-i felekten çok sitem buldum

Şu arz olunanları ihmal etme; zira talihin ezalarından üzuldüm, feleğin elinden çok sitem gördüm.

Âşık talihin ezalarından, feleğin siteminden çok çekmiştir. Sevgiliye durumunu anlatan arz-ı haller yazmıştır. Bu âşık için son çaredir. En azından sevgilinin bu arz-ı halleri görüp haline acımasını istemiştir.

Yeter FENNÎ yeter itnâb ânı vird-i zebân eyle

Şu da'vatı ararken levh-ı dilde mürtesem buldum

Yeter Fennî yeter, sözü gereğinden fazla uzatma, dilde tesbih eyle. Şu duaları ararken gönül manzarasında resimlenmiş buldum.

Sözü fazla uzattığını düşünen şair artık ağzını duaların doldurması gerektiğine inanmıştır.

Dua etmek dua arayan şair bu duaları gönlüne nakşedilmiş görmüştür. Bu hal Allah ile birlikte olduğunun ve kalbine ilham verildiğinin göstergesidir.

Hudâ her ikisini kâm-yâb u kâm-rân etsin

Bu suretle du'â-yı hayrı gâyet mültezem buldum

Allah her ikisini muradına erdirmiş, bahtiyar etsin. Bu yolla hayır duası gayet lüzumlu gördüm.

Beyitte belirtilen iki kişinin kim olduğu meçhul olmakla birlikte şair bu kişilere hayır duada bulunmuştur.

CCXXVIII

A-63/b

Şem'-i dîdârın gibi şem'-i fûrûzan görmedim

Hâl-i ruhsârın gibi bir dâğ-ı sûzân görmedim

Yanağının mumu gibi parlak mum görmedim. Yanağındaki ben gibi bir yakıcı yara görmedim.

Sevgilinin yanağı parlaklığından dolayı güneşe, aya ve bir muma benzetilir. Mum eski zamanların aydınlatma aracıdır. Ama şair için sevgilinin yüzü bu mumdan bile daha aydınlıktır.

Sevgilinin yanağındaki ben siyahtır ve bu ben âşığı yakıp kavuran bir ateş gibidir.

Çok kamer tal'at der-âgûş ettim ammâ sevdiğim

Ben sana benzer felekte mâh-ı tâbân görmedim

Çok fazla kamer yüzlü kişiyi kucakladım ama sevdiğim ben sana benzeyen dünyada ay yüzlü görmedim.

Dünyada çok fazla sevgili olmasına mukabil âşık için tek bir sevgili vardır ve kimseyi onun yerine koymaz. O kimseye benzemeyen eşsiz bir güzelliكتedir.

Ayın gökyüzünde tek olması gibi sevgili de âşık için tektir.

Gerçi ‘adettir bulunmak her güzelde bir kusûr

Bedr-i hüsnünde senin bir türlü noksân görmedim

Her güzelde bir kusur bulunması adettir; ama güzelliğinin dolunayında bir türlü noksan görmedim.

Âşık her güzelde bir kusur bulmasına rağmen kendi sevgilisinde baştan ayağa hiçbir kusur göremez. Aslında kusur olsa bile âşık bu kusuru asla dillendirmez. Sevgili âşığa göre güzellik memleketinin yegâne sultanıdır.

Dolunay; hemen hemen herkes tarafından bilindiği gibi ayın tamamının görüldüğü halidir. Bir top şeklinde gökyüzünde yer alan ay görüntüsü sıklıkla dolunay olarak anılır.

Ey peri bilmem nasıl çarpıldım oldum bî-şu’ur

Ben benî âdem içinde böyle bir ân görmedim

Ey peri, bilmem nasıl çarpıldım şuursuz kaldım. Beni insanoğulları içinde böyle bir an yaşamadım.

Çarpmak bu beyitte birçok anlamda kullanılmıştır.

Âşık sevgiliyi görünce çarpılmıştır. Yani çarpık duruma gelmiştir.

Âşık sevgiliyi görünce çarpılmıştır. Yani çekiciliğine kapılıp etkilenmiştir.

Âşık sevgiliyi görünce çarpılmıştır. Yani aldatılmıştır.

Âşık sevgiliyi görünce çarpılmıştır. Yani alınıp gücenmiştir.

Sünbül-ü zülfün ne sûretlerde kıldı târ ü mâr

Fikrimi bu âna dek böyle perişân görmedim

Saçlarının sünbülü hangi biçimlerde dağınık kaldı. Düşüncelerimi bu zamana dek böyle perişan görmedim.

Sevgilinin saçları koku olarak sümbüle benzer. Sünbül kokusu keskin genzi yakan bir bitkidir. Kokusu çok uzaktan bile hissedilir. Sevgilinin saçları âşık için her zaman dağınık ve savruktur. Bu tıpkı âşığın düşünceleri ve gönlü gibidir.

Uğraşır her dem belâ-yı hicr ile bî-çâre dil

Sevdiğim günden beri bir râhat-ı cân görmedim

Çaresiz gönül her zaman ayrılığın belası ile uğraşır. Sevdiğim günden beri bir rahat yüzü görmedim.

Çaresiz gönül âşıktır ve bu âşık ayrılığın belası ise uğraşmaktadır. Çünkü âşık için firkat bir beladır ve bu belayı defedecek tek şey vuslattır.

Âşık doğuşundan beri âşıktır ve o andan itibaren hiçbir zaman rahat edemez.

Var iken FENNÎ niçin nâdâmı taltîf eyledin

Fitnat u 'irfânına bu hâli cesban görmedim

Fennî var iken niçin bilgisiz ve kabalara iltifat ettin. İdrakine ve bilgine bu durumu layık görmedim.

Fennî kendinden bağımsız bir kişi varmışçasına sözler söylemektedir. Fennî kendini bilgili ve nazik bir kişi olarak görmektedir. Eğer birine iltifat edilecekse bu kişi şairin kendisidir.

CCXXIX

ŞÂ'İR-İ ŞEHİR ALAYBEYİ SABIK SA'ÂDETLÜ ÂGÂH PAŞA'NIN GAZELİNE NAZİREDİR :

A-64/a

Le'alî-i eşki armağan etmek isterim

Zerâfetle yâri imtihan etmek isterim

Gözyaşımın incilerini armağan etmek isterim. İncelikle yâri imtihan etmek isterim.

Ayrılıktan dolayı eziyet çeken ve gözyaşı döken şair bu gözyaşlarını sevgiliye armağan ederek ince bir nezaketle sevgiliden bu azabın durmasını temenni etmektedir. Aslında bu imtihan görünüşte sevgiliye olsa da aslında âşığın imtihanıdır.

Verip dilbere dîdemde her nem ki var ise

Semâhatle ahz-ı nâm u şân etmek isterim

Sevgiliye gözümde her ne varsa cömertlikle verip namımı ve şanımlı kabul ettirmek isterim.

Gözümde ne varsa çeşitli anlamlarda kullanılmıştır: Şairin gözündeki gözyaşlarını sevgiliye armağan etmesi, âşığın gözünün gördüğü ne varsa sevgiliye sunması.

Böylelikle âşık sevgilinin nazarında nam ve şan kazanacağını düşünmektedir.

O hûrî-mizâcın koklayıp koklayıp kîsvânını

‘Ahz-ı heva-yı – bağ-ı cinân etmek isterim

O melek yaratılışının elbisesini koklayıp cennet bahçelerinin kokusunu duymak isterim.

Sevgili nurdan yaratılan bir melektir ve cennetten dünyaya indirilmiştir. Bu nedenle sevgilinin giydiği elbiseler de cennet kokmaktadır.

Cennet bahçelerinin kokusunu duymak isteyen âşık bu kıyafetleri koklayarak cennet kokusunu dünyada iken duyumsamaktadır.

O gül goncayı gördükçe her dem küşâde-rû

İ’âde-i ‘ahd-i ‘unfuvân etmek isterim

O gül goncanın yanağının açıldığını gördükçe gençlik dönemlerimde ettiğim yeminlerimi iade etmek isterim.

Şairin gençlik dönemlerinde ettiği yemin içki içmemek ve yâri sevmemektir.

Ama âşık sevgilinin gonca gibi açılan yanağını gördükçe bu ettiği yeminlerden pişmanlık duymaktadır.

Nakş eyleyip hayâlime ruhsâr-ı âlını

Nâr-ı lehîbi dilde nihân etmek isterim

Hayalime yanağının kırmızılığını nakşedip (kazıyıp) yolumun ateşini gönülde gizlemek isterim.

Âşığın gittiği aşk yolu ateşlerle doludur. Âşık bu yolda yol alırken hayaline sevgilinin yanağının kırmızılığını kazımak ister. Sebebi ise bu ateşi gönülde gizlemek istediğindedir.

Beni zülfüne dil-beste kıldın dedim dedi

Mû ile zabt-ı şîr-i ziyân etmek isterim

Beni zülfüne âşık ettin dedim, saç ile kükremiş aslanı sakinleştirmek isterim dedi.

Sevgilinin zülüflerine âşık olan âşıktır. Bu zülüfleri bekleyen ise kükremiş bir aslandır. Âşık elindeki saçlarla tıpkı bir aslan terbiyecisi gibi bu aslanı terbiye etmek istemektedir.

FENNÎ zebânın alıp da şûhun dehânıma

Ta'allüm-i şîve-i lisân etmek isterim

Fennî, o şuhun dudağını dudağıma alıp dilin şiveleri üzerine ilim öğrenmek isterim.

Sevgiliye daha yakın olmak isteyen âşık sevgiliden aşk ve sevda üzerine daha çok ilim öğreneceğini vurgulamıştır. Sevgilinin dudağı eski şiirimizde mim harfine benzer. Yani varlığı ve yokluğu bilinmez. Bu dudak nice sırlara vakıftı ve bu sırların öğrenilmesi için ona yakın olunmalıdır.

Cesâret edip 'acizle tanzire

Fenersiz 'urûc-ı âsumân etmek isterim

Beceriksizlikle cesaret edip tanzir etmeye fenersiz gökyüzünden yukarı çıkmak isterim.

Şair, cesaretini toplayıp fenersiz gökyüzüne çıkmak istemektedir. Burada gökyüzüne çıkmak tayy-ı mekândır. Bu ifade mekânı aşarak bir anda değişik yerlerde görünebilmek anlamına gelir.

SİVAS VÂLİSİ REŞİD PAŞA'NIN GAZELİNE NAZİREDİR

A-63/b

Ümîd-i vuslatı ben âfitâba benzetirim

Sirişk-i hasreti lâl-i mezâba benzetirim

Kavuşmanın ümidini ben güneşe benzetirim. Hasretin gözyaşını altının kırmızılığına benzetirim.

Âşık sevgiliyle olan vuslatını bir güneşe benzetmektedir. Çünkü güneş eski şiirimizde sevgiliye teşbih olunur. Ama güneşte bir kararlılık yoktur. Yani sabah olunca doğar, akşam olunca batar. Zamanı çok uzun sürmez. Zamanının az olması ve kararlılık arz etmediğinden dolayı vuslat güneşe benzer.

Âşık tarafından dökülen gözyaşları bir hasretin neticesindedir. Âşık özleminden dolayı altın kırmızılığında gözyaşları akıtmaktadır. Bu gözyaşları âşık için altın kadar değerli ve kıymet-amiz olduğundan bu mazmuma benzetilmiştir.

Mukârin-i riyâ olan salâh u takvâyı

İbadethânedede darb u rubâba benzetirim

İkiyüzlülerin dine olan bağlılığını ibadethanede yıkmaya ve kırmaya benzetirim.

İkiyüzlü diye aşağılanan kişi sofidir. Bunların ibadet şekli gösterişten ibarettir. Dinin sadece dış muhteviyatıyla ilgilenir ve asla deruni manaya varamazlar.

Bunların ibadet şekilleri de bir ibadethaneyi yıkmaya benzer. Çünkü bu kişiler dinin zatini manasını bildiklerin ibadet konusunda diğer kişileri eleştirip gönüllerini yıkarlar bu bir caminin yıkılmasıyla eş değerdir.

“İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et! Bir

kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et! Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever.”(Al-i İmran 3/159).

Bir hadis rivayetine göre, Peygamberimiz (a.s.m) Kâbe’ye bakarken şöyle demiştir:

“Kuşkusuz Allah seni çok şerefli, çok mükerrem/ hürmetli, çok azametli kılmıştır; fakat mümin senden daha hürmetli/daha saygı değerdir.”(İbn Mace, Fiten, 2; Mecmau’z-zevaid, 1/81). Ayet ve hadisi hatırlatılmıştır.

Ânı gafletle ifâte büyük hamakattır

Zamân-ı fırsatı seyr-i semâya benzetirim

Onu dikkatsizlikle kaybetmek büyük ahmaklıktır. Fırsatın zamanını gökyüzünü seyretmeye benzetirim.

Hadis-i şeriflerde buyuruldu ki:

“Daha vakti var, ilerde yaparım, demek, şeytanın mü’minlerin kalplerine bıraktığı bir vesvesedir.” (Ramuz).

“Malayaniyi terk etmek, kişinin müslümanlığının güzelliğindedir.” (Tirmizi).

“Malayani ile meşgul olanın hatası, günahı çok olur.” (El-Askeri).

“Kıyamet günü günahı en çok olan malayani konuşandır.” (Ebu Nasr). Hadislerine telmih vardır.

Ulü'l-ebşâra eder ders-i ‘ibreti ta’lîm

Hayâl-i hattını yârin kitâba benzetirim

Basiret sahipleri ibret dersini talim eder. Sevgilinin beninin hayalini kitaba benzetirim.

Basiret; idrak, zeka, ilim, tecrübe, kalp ile görme, doğru ve ölçülü bakış, uzağı görme, kavrayış, feraset anlamlarına gelir.

“Ey Muhammed! De ki, benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar basiretle insanları Allah’a çağırırız.” (Yusuf 12/108).

“Mümin’in ferasetinden korun, zira o Allah’ın nuru ile bakar” (Tirmizî, Tefsir Suretu’l-Hicr, 6).

“Allah bir kulu hakkında iyilik murad ederse, ona, kendi kusurlarını görme kabiliyetini verir.” (Müslim, Kader, 4-5).

“Ey basiret sahipleri ibret alınız.” (Haşr 59/2). Ayet ve hadislerine hatırlatma vardır.

Sevâd-ı çehreyi eşk-i nedâmetle silerek

Rücû-ı tövbeyi cebr-i hisaba benzetirim

Yüzün karaltısını pişmanlık gözyaşıyla silerek tövbeye dönüş yapmayı zor bir hesaba benzetirim.

Hâris İbnu Süveyd anlatıyor: “Abdullah İbnu Mes’ud (radıyallahu anh) bize iki hadis rivayet etti. Bunlardan biri Hz Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ dendi, diğeri de kendisindendi. Dedi ki: “Mü’min günahını şöyle görür: “O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür” İbnu Mes’ud bunu söyledikten sonra eliyle, Şöyle diyerek, burnundan sinek kovalar gibi yapmıştır

Sonra dedi ki: “Ben Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şöyle söylediğini duydum: “Allah, mü’min kulunun tevbesinden, tıpkı şu kimse gibi sevinir: “Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp: “Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım”. Der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir

ara uyanır. Bir de ne görsün! Başı ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri. İşte Allah'ın, mü'min kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır.”

Reşîd-i efhama karşı FENNİYÂ tahakkümdür

Desem ki nazmı o ‘âlî hubûba benzetirim

Ey Fennî, korkuların doğru yoluna zorbalık eder. Desem ki o şiiri o üstün kabarcıklara benzetirim.

“Hz. Peygamber (a.s.m), ölüm döşeğinde olan bir genci ziyaret etti ve ona “Kendini nasıl buluyorsun?” diye sordu. O da “Ey Allah'ın Resülü! Vallahi, ben Allah'ın rahmetini ümit ediyorum, ama günahlarımdan da korkuyorum.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.m), “Böyle bir konumda olan bir kulun kalbinde bu iki husus birlikte yer almışsa, muhakkak ki Allah, ona ümit ettiği şeyi verir, korktuğu şeyden de emin kılar.” buyurdu.”(Tirmizî, Cenaiz, 11; İbn Mace, Zühd, 31). Hadisi anımsatılmıştır.

Beyâz-ı nâmesi verd-i sefid ile tev'em

Sevâd-ı hâmesini misk-i nâbe benzetirim

Mektubunun beyazlığı beyaz güle benzer. Kaleminin karalığını katıksız miske benzetirim.

Beyaz ve siyah arasında tezat vardır. Beyaz gül saflığı, el değmemişliği, gizliliği temsil eder. Sevgilinin yazacağı bir mektup da elbette bu evsafa olacaktır.

Âşığın kalemi de misk gibi kokmaktadır. Bu koku sevgiliyi ve onun vasıflarını anlattığı içindir.

N

CCXXXI

A-66/b

Seni ey çeşm-i ter çeşm-i dil-ara hûn-feşân görsün

Ki şefkat eylesin şâyân-ı bezm-i iktirân görsün

Seni ey yaşlı gözüm, gönül süsleyen ve kan saçıcı o gözler görsün. Değerli meclisin layıkları halini görüp şefkat eylesin.

Âşık ayrılıktan ve cefasından dolayı gözyaşı dökmetedir. Sevgilinin ise gözyaşları kan saçmaktadır. Bu gözlerdeki gamzeler âşığın ciğerini delmekte ve âşığın ciğerinden oluk oluk kan akmaktadır. Buna mukabil âşık gönül sesleyen bir sevgili olduğundan âşığın bu ahvali görür de şefkate gelir diye umulur.

Âşık mecliste bulunan kimseleri değerli ve hürmete layık görmektedir. Sevgili bu âşığı acımazsa meclistikilerin acıyıp merhamet görmesi umulmaktadır.

Sirişk-i âlımı ey dest-i mâlim silme sabr eyle

Beni bu dîde-i hûn-bâr ile yârim ama görsün

Ey mendil, gözyaşımın kırmızılığını silme sabreyle. Benim bu kan saçan gözlerimi aman yârim görsün.

Sevgiliden cüda düşen âşık kanlı gözyaşlarını mendille silmemektedir ki; âşığın bu haline sevgiliden şefkat görmesi beklenir.

Edip hengâm-ı nez'imde sırr-ı bâlin mi teşrîf

Ne derde uğramışım hâlimi yar ol zaman görsün

Zamanında kanadının sırrını şereflendirip yârim ne derde uğramışım halimi o zaman görsün.

Âşık sevgilinin derdine uğradığından beri ne halde olduğunu görmesi için sevgiliye bir çağrıda bulunmuştur.

Açıl ey nahl-i nâzım nâz ile meyl-i kıyâm eyle

Gözü bu köhne bâğ-ı ‘âlemin bir gül fidan görsün

Ey nazlı ağacım naz ile açıl, ayağa kalk. Bu eski dünya bahçesinin gözü bir gül fidanı görsün.

Eski dünya, bugün Avrasya ve Afrika’yı tarif etmek için kullanılan terimdir. Coğrafi keşifler öncesinde yerin bilinen kısımları olan ana karaları ifade etmek için kullanılır.

Baştan ayağa naz ile dolu sevgiliden âşık açılmasını ister. Bu nazlı sevgilinin açılması da naz ile olacaktır. Açılmak büyüme, gelişme anlamında kullanılmıştır.

Yazılsın her mâcerâmız her lisân üzre kitâb olsun

Elinden çektiğim cevri ü gamı varsın cihân görsün

Her dil adına maceramız yazılıp kitap olsun ki; senden çektiğim üzüntü ve gamı bütün dünya görsün.

Âşığın macerasının her dilde yazılması dünyadaki bütün herkese bu aşk macerasını öğretmek içindir. Bunun amacı ise âşığın çektiği üzüntü ve kederin herkes tarafından bilinmesinin arzu edilmesidir.

Beni terk etti dil kalır zülfün hevâsında

Hemâ kâbil midir kim hâke insin âşiyân görsün

Gönül beni terk etti ama saçının sevdasında takılı kaldı. Toprağa inip kuş yuvasını görmesi mümkün müdür?

Gönül bir kuş yuvasıdır. Âşığın gönlü sevgilinin saçlarına takılıp kalmış rüzgar estikçe sallanır olmuştur. Dolayısıyla gönül mekân olarak havadadır. Hep havada asılı kaldığından yer inmesi de mümkün olmamaktadır.

Asılı kalmak burada darağacının kurulması ve âşığın idam hükmünün verilmesi anlamında da anlaşılabilir.

Sevinsin âşinâlar mâtem etsin zümre-i ezdâd

Kulun FENNÎ'yi yâ Rab halk-ı 'âlem kâm-rân görsün

Tanıdıklar sevinsin, bana zıt olanlar yas tutsun. Ey Allah'ım kulun Fennî'yi herkes mutlu görsün.

Tanıdık olanlar âşığın dostlarıdır. Zıt olanlar ise ağyara veya rakiptir. Fennî'nin mutlu halini gören dostları daha mutlu, Fennî'nin kötülüğünü isteyenler de mutsuz olsun.

CCXXXII

A-66/b

Açıl ey sîm-ten çeşm-i felek bir meh-likâ görsün

'Uyûn-ı âşıkân bir tali'-i sa'd âşinâ görsün

Ey gümüş ten açıl da felek bir parlak ay görsün. Âşıkların gözleri mihnetin bahtını tanıdık görsün.

Sevgilinin teni gümüştür ve ay gibi parlamaktadır. Âşık bu tenin aydan daha parlak olduğunu düşünür.

Sevgilinin teni bir ay gibi açıldıkça âşıkların bahtlarının da bir ay gibi açılacağı dile getirilmiştir.

Gönül ister mülâkâtınla kalsın rûz u şeb mes'ûd

Gözüm ammâ diler dîdârını subh u mesâ görsün

Gönül kavuşmanla gece gündüz mutlu olmak ister. Amma gözüüm yüzünü sabah akşam görmek diler.

Vuslatı arzulayan âşık bu sevince mutluluk duyar ve her an sevgiliyi görmeyi diler.

Vuslata eren âşığın sevincinden gecesi ve gündüzü birbirine karışmış gibidir.

Beni men' etmeyin yüz sürmede hâk-i der-i yâre

Ki çeşm-i hûn-feşân hasretim bir tûtiyâ görsün

Yârin kapısının toprağına yüz sürmede beni men etmeyin. Kan saçan gözlerimin hasreti bir sürme görsün.

Sevgilinin kapısının ve ayağının tozu âşık için sürmedir. Bu sürmeyi gözlerine sürdüğü andan itibaren kan saçan gözlerinin iyileşeceğini düşünür.

Âşığa gözlerini kan saçtıran da sevgilidir, onun gözlerine şifa eyleyen de sevgilidir.

Tevâzû' göster ihvan karşısında hâkden pest ol

Ki hussâdın seni hem-pâye-i mürğ-ı hüma görsün

Dostlar karşısında tevazu gösterip topraktan alçak ol. Kıskananlar seni hüma kuşunun derecesiyle birlikte görsün.

Tevazu, bir haldir; insanın kendi içinde kendini yenmişliğinin ifadesi ve kibirden, çalımdan; gururdan vazgeçmenin adıdır.

“Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” (Ahzab 35).

Huma kuşu, kökeni Eski Türklere kadar dayanan, binlerce yıldır efsanelerde varlığını sürdüren bir kuştur. Huma kuşu ile ilgili farklı Türk boylarının farklı yorumları olsa da ortak inanış konduğu yere mutluluk ve huzur getirdiği yönündedir. Efsanelere göre Huma kuşunun canlı olarak görülmesi mümkün değildir. Görülmeyecek kadar yükseklerde uçan Huma kuşunun, ayaklarının olmadığını söyleyen efsaneler bile mevcuttur.

Aslında Huma kuşu benzeri figürler hemen her mitolojide mevcuttur. Huma kuşu bugün bu isimle anılır, fakat Eski Türk efsanelerinde Huma kuşunun eşi Umay olarak kabul edilebilir. Umay eski Türklerde evlerin huzurundan ve mutluluğundan sorumlu önemli bir semboldür. Bazı Türk lehçelerinde Kumay, Humay, vs. isimlerle de anılır. Umayın gittiği yere huzur ve mutluluk götürmesi ile aynı şekilde Huma kuşunun gittiği yere huzur ve mutluluk getirmesi karşılaştırılırsa efsanenin kökeni daha iyi anlaşılacaktır. Bunların dışında Yunan efsanelerinde Phoenix (Feniks), Arap efsanelerinde Anka kuşu, çeşitli Uzakdoğu ve Ön Asya kültürlerinde de Tanniao, Rokh, Simurg gibi isimlerle anılan; aynı niteliklere sahip kuş figürleri bulunmaktadır.

Aman yâ Rab defîn-i hâk-i hicrân etme FENNÎ'yi

Vatan dîdarını dünya gözüyle bir daha görsün

Ya Rab, Fennî'yi ayrılığın toprağına defnetme. Vatan yüzünü dünya gözüyle bir daha görsün.

Sevgilinin mahallesi ya da yurdu âşık için vatan olarak kabul edilir. Yani sevgili nerdeyse âşık da orada karar eder. Bu nedenle âşık kendi vatanından ayırır. Bu ayrılığa tahammül etse de âşık dünya gözüyle vatanını bir daha görmeyi arzular.

Bu beyitte vatan didarı sözünden hareketle sevgilinin yüzü de ölmeden bir daha görmek istenmiş olabilir. Çünkü âşığa göre vatan sevgili, sevgili vatandır.

Umûmun mazhar-ı takdîr-i olsun yaptığın ef'al

Bu işler nâ-becâdır denmesin 'âlem becâ görsün

Yaptığın işlerle herkesin takdirini kazansın. Bu işler uygunsuz denmesin, herkes yerinde işleri görsün.

Âşık yapmış olduğu dünyevi ve uhrevi işlerle herkesin sevgisini ve saygısını kazanmıştır. Âşık doğru bildiği yolda ilerleyen genelin görüşlerine pek de ehemmiyet vermeyen kişidir.

CCXXXIII

A-66/b

Gözün ey ‘âşık-ı dil-haste dürer-bâr olsun

Yâre derd-i dilin âzâde-i ihtar olsun

Ey hasta gönüllü âşık gözün inciler yağıdır. Gönlünün derdi sevgiliye serbest bir uyarı olsun.

Gözün inciler yağdırması âşığın ağlaması ve gözyaşı dökmesi anlamındadır. Bu sevgili için bir uyarı hükmündedir. Çünkü bu gözyaşları normal bir insanın ağlamsı gibi değildir. Belli bir zamandan sonra kan olarak akar.

“Bilmez misiniz, gerçekten Allah, gözyaşı ve kalbin elemi sebebiyle kişiye azap etmez. Fakat –dilini işaret ederek– bunun yüzünden azap eder veya bağışlar” buyurdu. (Buhârî, Cenâiz, 44). Hadisine de telmih vardır.

Yârin uykuda iken gerderini takbîl et

Ettiğin cürm ü hatâ kâbil-i inkâr olsun

Uykuda iken yârin boynunu öp. Ettiğin kabahat ve hatalara inkârın kabulü olsun.

Sevgili eğer âşık tarafından öpülecekse bu sadece uykuda ve hatta belki de âşığın rüyasında olur. Âşık sevgilinin gümüş gibi boynunu uykuda iken öper.

Böylelikle âşık ettiği hata ve inkârları kabul etmiş olur. Ve hatta çektiği eziyet bu öpmenin kefareti olur.

Beni gül yüzlü halîmden uzak eyleyenin

Dilerim gülşen-i ‘âlemde yeri nâr olsun

Beni gül yüzlü dostumdan ayıranın dünyanın gül bahçesinde ateşler içinde yanmasını dilerim.

Sevgiliyi ayırmaya çalışan onun hakkında dedikodu yapan rakiptir. Âşık bu rakibin gül bahçelerinde ateşler içinde yanmasını diler.

Yanmak için mekân özellikle gül bahçesi olarak seçilmiştir. Çünkü gül bahçesinde gül yüzlü sevgili vardır ve âşık en büyük rakibinin sevgilinin gözü önünde yanmasını istemektedir.

Beyitte gül, gül bahçesi ve ateş kırmızı renktedir.

O kadar kıyma n'olursun bana ey tîr-i firâk

Açtığın yâre biraz kâbil-i tîmar olsun

Ey ayrılığın oku; bana bu kadar kıyma. Açtığın yaralar en azından tedavi edilebilecek gibi olsun.

Âşık için ayrılık bir oktur. Âşığın gönlüne ve kalbine an be an batır. Âşık bu oktan merhamet ister. En azından yaralarının iyileşmesi için süre tanınmasını ister. Bu aslında bir kabullenıştır. Er ya da geç bu oklara tekrar maruz kalacağını farkındadır.

Yâre ahvâlimi 'arz etme imsâk etmez

FENNİYÂ kilik-i semâhat eserim var olsun

Ey Fennî, sevgiliye hallerimi sunmada kendini tutmaz. Cömertliğin kalemi olan eserim var olsun.

Sevgiliyi anlatma, sevgilinin evsafirlerini aktarma konusunda ve âşığın durumu arz etme hususunda âşığın yazma olduğu cömert davranmış ve ne yazılması gerektiği konusunda âşığa yardımcı olmuştur.

CCXXXIV

A-66/b

Öyle bir yâr ile yâr ol ki vefâ-dâr olsun

Yâreye merhem enîs-i dil-i gam-hâr olsun

Öyle bir sevgili ile sevgili ol ki vefalı olsun. Yaraya merhem, gam dikeniyile dolu gönle arkadaş olsun.

Âşığın sevgiliden beklediği en önemli özellik belki de vefalı olmasıdır. Âşık sevgili vefalı olursa her türlü acıyı çekmeye razıdır.

Sonrasında sevgilinin açtığı yaralara merhem olması istenir. Gam dikenii rakiptir. Âşık bu gönle de arkadaş aramaktadır.

Her gören kaddini cennetten atılmış sansın

Murg-ı tâvûs ile hem-şîve-i reftâr olsun

Boyunu gören herkes senin cennetten indirildiğini sansın. Tavus kuşu ile salınarak yürüyüşün bir olsun.

Sevgili cennetteki Tuba ağacına benzetilir ve yürüyüşü de tavsus kuşuna teşbih olunur.

“İman edip güzel amel edenler için Tûbâ ve dönüp gidecek güzel yurd vardır”
(Ra’d 13/29)

“O Allah ki, Yaratan’dır, (en güzel bir biçimde) kusursuzca var edendir, ‘şekil ve suret’ verendir. En güzel isimler O’ nundur. Göklerde ve yerde olanların tümü O’nu tesbih etmektedir. O, Aziz, Hakimdir.” (Haşr 24). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Rûy-ı gül-gûnuna baktıkça açılısın bahtım

Eser-i meymenet alnında nümâyân olsun

Gül renkli yanağına baktıkça bahtım açılısın. İyi nitelikteki eserin alnında aşikâr olsun.

Gül yanağın baktıkça açılması için âşığın da talihinin açılması beklenir.

Bakmak sözü göz ile temaşa etmek anlamında kullanıldığı gibi, gül yetiştirmek zahmetli bir iş olduğundan uğraş vermek anlamında da kullanılmıştır.

Her nigâhı dile bir ok gibi te'sir etsin

Hasta gönlü gibi nergisleri bîmâr olsun

Her bakışı gönle bir ok gibi saplansın. Hasta gönlü gibi nergisleri hasta olsun.

Nergis daima sevgilinin gözleri ile birlikte anılır ve ona benzetilir. İnce bir sap üzerinde boynu eğri olarak durur. Taç yaprakları daima açıktır ve bu yüzden onda bir uykusuzluk hâli var gibidir. Uykusuz ve mest olduğu için bazı sabahlar gözlerini zor açmaktadır ve bu konuda şebnem ile rüzgar ona yardım ederler. Bu özellikleri düşünülerek mahmurluk, uykusuzluk, mest olma gibi hâller nergisin sembolü haline gelmiştir. Bu çiçeğe mest ve mahmur gibi sıfatların verilmesinin nedeni ise, yapısında uyuşturucu bir madde taşımasıdır. Fakat şark eserlerinde bu uyuşturucu hassasından hiçbir şekilde bahsedilmemiştir.

Olmasın meşreb-i pâkinde tecâhûlden eser

Bilsin ahvâlini hem-derd ü hem-efkâr olsun

Temiz yaratılışında bilmezlikten gelme olmasın. Hallerini bilsin, dert yoldaşı, fikir arkadaşı olsun.

Sevgilinin âşığın hallerini bilmesi dert yoldaşı fikir arkadaşı olması istenmiştir. Bilmek ama bir şey yapmamak sevgiliye yakıştırılmamıştır.

Şevk ile meclis-i cinsiyyete germî vererek

Dâimâ dâğ-zen-i sîne-i ağıâr olsun

Dostluk meclisinde şevk ile hararet vererek daima başkalarının göğsünde yaralar açan olsun.

Başkaları denilen kişi ağıyardır ve âşık tarafından hiçbir zaman makbul değildir.

Ağyarın hazır bulunduğu mecliste şevk ve hararet içinde bulunarak ağyarın göğsünde yaralar açmak istemektedir.

Bu şevk ve hararet aşkıdan kaynaklıdır. Âşık her ne kadar sevgiliden tarafından gazaba uğrasa da bunu ağyar ya da rakip yanında hiçbir zaman belli etmez. Şevkenden ve heyecanından bir şey kaybetmez.

FENNİYÂ böyle metânetli gazel yazdıkça

Kalemin bâsıra-i düşmana mismâr olsun

Ey Fennî böyle sağlam gazel yazdıkça kalemin düşman gözlerine çivi olsun.

Düşman göz rakibe aittir. Şair her gazel yazdıkça bu söz konusu beyitlerin rakibin gözüne batması istenir. Aslında göze batması istenilen sevgilinin övüldüğü mazmunlardır.

CCXXXV

A-67/a

Bence teklife mahal kalmadı cânânım için

Gözde nem var ise ol gözleri fettânım için

Sevgilim için bence teklife gerek kalmadı. O gözleri fettan için gözde ne varsa aksın.

Gözde nem varsa sözü gözde olan gözyaşının akması ve gözün gördüğü her şeyin sevgili uğruna feda edilmesi anlamındadır.

Nazar-ı lütf ile baksın gözüme rahm etsin

Neme lâzım demesin dîde-i giryânım için

Lütuflu bakışlarıyla gözüme bakıp acısın. Ağlayan gözlerim için neme lazım demesin.

Neme lazım sözü ilgilenmemek ve yaş akıtmak anlamında kullanılmıştır.

Âşığın gözü kan ve yaş içinde olduğundan sevgiliden acınmayı istemektedir.

Hele bir kere nezâketle salınsın yürüsün

Ne kıyâmet kopacak serv-i hırâmânım için

Bir kere hele kibarlığıyla salınsın yürüsün de naz ile salınarak yürüyen selvim için nasıl bir kıyâmet kopar görürsünüz.

Sevgilinin yürüyüşüyle kıyâmetlerin kopması aşklar içinde velvele çıkması demektir. Âşıklar naz ile yürüyen sevgiliyi temaşa edince birbirlerine düşerler.

Yanılır da o melek-meşreb ederse teşrîf

Kasr-ı cennet denilir külbe-i ahzânım için

O melek yaratılışlı yanılıp da gamlı evime şeref verip gelirse evimi cennet bahçelerine çevirir.

Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'tan ayrılması onu perişan etmiştir ve Hz. Yakub gece gündüz ağlamaktadır. Halkında bu durumdan rahatsız olması ile Hz. Yakub kendisine şehir dışında ufak bir odacık inşa eder ve burada yüzünü duvara dönüp ağlar. Bu odaya 'külbe-i ahzan' denir. Gözlerini bu odacıkta kaybetmiştir.

Sevgilinin âşığın eve gelmesiyle hüznünler evi anında cennet bahçelerine döner.

Teşneyim kanına Billâhi ana göz dikenin

Sevdim ol gonca-i nev-şüküfteyi öz cânım için

Billahi ona göz dikenin kanına susamışım. O yeni açılmış goncayı kendi canım için sevdim.

Kanına susamak; belâsını aramak, kendisinin öldürülmesine yol açacak bir davranışta bulunmak anlamındadır.

Göz dikmek; bir şeyi ele geçirmek isteğinde olmak manasındadır. Diken yolundan yola çıkarak bunu rakip olduğu kesindir.

Nazar ettikçe dîdem hüsnünü MâşaAllah

Sûre-i Kehf okudum ol şeh-i hûbânım için

Gözlerim güzelliğine baktıkça Maşallah dedim. O güzeller şahı için Kehf suresini okudum.

Kuran'ı Kerim'de yer alan diğer sureler gibi Kehf Sure' sinin de birçok fazileti ve özelliği vardır. Kehf Sure' sinin ne denli yüce olduğu Peygamber Efendimiz ve imamlardan gelen birçok rivayet ile ortaya konmuştur. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Kehf Suresi indiğinde 70 bin melek onunla birlikte inmiştir. Her kim Kehf Sure' sini cuma günü okursa Allah-u Teâla onun günahlarını af eder."

"Kehf Suresi okunan haneye o gece şeytan girmez."

"Kim Kehf Suresi'ni okursa, bulunduğu yer ile Mekke arası kendisi için aydınlanarak nur olur. Kim Kehf Suresi'nin sonundan 10 ayet okursa, Deccal 'in ona zararı dokunmaz."

Hadislerinden yola çıkarak söz konu yetmiş bin melekten biri de sevgilidir.

Yedi kat atlas ile başına taksın bunu çarh

Bir nazar nüshası yazdım meh-i tâbânım için

O ay yüzlü için bir nazar duası yazdım, felek bunu yedi kat atlas ile başına taksın.

Sevgili çok gösterişli olduğundan âşık ona nazar duası yazmak ihtiyacı hissetmiştir. Bilindiği gibi yazılan muskalar yedi kat muşamba veya beze sarılır. Âşık bu nazar duasının feleğin başına takmasını istemektedir.

Bundaki amaç feleğin altındaki kötü niyetli kimselerden sevgiliyi koruyup nazar değmesine engel olmaktır. Ayrıca âşık bu nazar duasıyla kendini de güvence altına almıştır. Çünkü rakip ve ağyar hem sevgiliden hem de âşıktan uzak kalacaktır.

Daha bin böyle gazel nazma çekerdim FENNÎ

Hall ü tanziri ‘asîr olmasa ihvânım için

Fennî halim ağır ve karmaşık olmasaydım dostlarım için bin gazel daha yazardım.

Âşığın içinde bulunduğu durum daha fazla gazel yazmasına manidir. Bu şairin hem gönül yorgunluğu hem de çektiği eziyetleri yazmasına takatinin olmamasından kaynaklıdır.

CCXXXVI

A-67/a

Mümkün müdür ki cevrine dil kâ’il olsun

Lâzım gelir ki vuslata bir hâ’il olsun

Gönlümün eziyetlerini anlatması mümkün müdür. Konuşmaya bir perde lazım gelir.

“(O inkârcıların) önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler.”(Yasin 9).

Perde, perdeleme işlevini gören nesnedir. Yani bir şeyin görülmesine engel olmak için konulan herhangi bir tür örtüdür. Madde olan bir şeyin örtüsü, perdesi de elbette ki maddidir. Ancak o şey maddi değilse, perdesi de elbette ki maddi bir şey olmaz.

Bizim anlayışımızı, kavrayışımızı, idrakımızı, tefekkür kabiliyetimizi kısıtlayan şeylerdir, bu perdeler. Asla bunların ötesinde bir perde düşünülmemelidir.

İşte bu perdeler esas olarak ikiye ayrılır:

1-) Zulmet perdeleri.

2-) Nur perdeleri.

“Zulmet perdeleri”; Efâl âlemi içinde yer alıp; basiretimizin Hakk’ı görmesine engel olan her şeydir. Daha doğrusu, şeyi, şey olarak kabul etmemize yol açan beş duyumuzdur.

Zulmet perdelerinden kurtulunca, eşyanın ardındaki hakikati görürüz ki, o da, Allah isimlerinin mânialarıdır. Aynı zamanda işte bunlar da nur perdeleridir.

Olursa muhakkaktır ki bir fitne parlatır

Rakîb-i bed-ahter meclise dâhil olmasın

Kötü yıldızlı rakip meclise dâhil olmasın, olursa muhakkak bir fitne parlatır.

Rakip kötü yaratışlı olduğundan onun yıldızı da kötüdür. Rakip bu kötü bahtlı yıldızından dolayı bulunduğu mecliste fitne çıkartıp kişileri birbirine düşürür.

Hafî tut ki ağyârı boğsun öldürsün

Serâ’ir-i vaslın ka’rına vasil olmasın

Gizli tut ki ağyârı boğsun öldürsün. Kavuşmanın sırlarına, derinliğine ulaşamasın.

Kavuşma günü yani vuslat âşık için bir sırdır. Bu sevgili ile âşık arasındadır. Âşık da bu sırrın başkaları tarafından bilinmesini istememektedir. Bu nedenle ağyârın ortalarda olmasını istemez.

Gönül yüz sürer her hatvede hâk-i pâyine

Ne şey var ki hükm-i tîneti fâ'il olmasın

Gönül her adımda ayağının tozuna gönül yüz sürer. Ne şey var ki yaratılışın hükmü fail olmasın.

Sevgilinin ayağının tozu âşık için göze çekilen sürmedir.

Yüz sürmek burada gerçekten yüzünü sürmek ve büyüklüğünü kabul etmek anlamında kullanılmıştır.

Şaşırdınsa râhını buyur bende-hâneye

Görölmüş mü bir meh-kînîm ona menzil olmasın

Yolunu şaşırdınsa kölenin evine buyur. Bir ay yüzlünün ona uğraması görölmüş mü?

Sevgili efendi, âşık ise köledir. Sevgili belki yolunu şaşıır da bu kölenin evine gelmesini bekler durur. Gerçi ay yüzlü sevgilinin bunu yapması da pek görölmüş bir şey değildir.

Sevgili âşığın evine bir güneş gibi doğar.

Gûyâ her nefesinde bir nez'-i rûh eder

Vefâsız dilbere merd olan mâ'il olmasın

Sanki her nefesinde bir ruhun bozgunculuğunu eder. Vefasız dilbere mert olan bağlanıp kalmasın.

Sevgili her nefes alışverişinde bile vefasızlığını ve bozgunculuğunu gösterir. Sevgiliden zaten vefa beklemek boşuna bir uğraştır.

Şair sadece mert olmayan kişilerin sevgiliye bağlanıp kalacağını düşünmektedir. Bu kişiler de rakiptir.

Cefâya göğüs germek gerek yâra dil veren

Cefâdan şikâyet eden ehl-i dil olmasın

Yâre gönül verenin cefaya göğüs girmesi gerekir. Cefadan şikâyet eden gönül ehli olmasın.

Gönül ehli denilen kişiler âşıklar topluluğudur. Bu kişiler her şeyi gönül gözüyle görüp anlar. Olaylara bu gözle bakarlar. Bu kimselerin hiçbir konuda şikâyetleri yoktur. Sevgilinin cefasına da göğüs gererler.

Tavâf eyle kûy-ı yâri ‘arz-ı delâ’il et

Da’va-yı muhabbet FENNİYÂ bâtil olmasın

Yârin mahallesini tavaf et, delillerini sun. Ey Fennî, muhabbet davası hakikatsiz olmasın.

Şair sadece sevgilinin mahallesini beklediğini, kendi yerini ve yuvasını bu nedenle terk ettiğini vurgulamıştır. Bu durum âşığın aşkı için bir delildir.

CCXXXVII

A-67/a

Dîdeden dûr olan şâhid-i zibâ-yı vatan

Beni dil-teng u harâb eyledi hülyâ-yı vatan

Vatanın süslü sevgisi gözümden uzak olduğundan beri, beni vatanın hayali sıkıntılı gönlümü harap eyledi.

Bu gazel genel anlamda şairin vatanından uzak olduğunda çektiği sıkıntıları ve vatan özlemini dile getirdiği gazelidir.

Sevgili neredeyse şair için de vatan orasıdır. Sevgilinin bulunduğu yerden ayrılmayı istemez; ama kendi vatanı da gözünde tutar. Âşığın kalbi zaten gam doludur bu gam dolu kalbe bir de vatan hasreti eklenince iyice beli bükülür.

Atalı ka'r-çe gurbete ihvân-ı kirâm

Yusuf oldu gözüme çehre-i garra-yı vatan

Büyük dostlar beni gurbetin derinliğine atalı gözüme vatanın temiz yüzü Yusuf oldu.

Kardeşleri Yusuf Aleyhisselâm'ı kıskandıkları için ortadan kaldırmak istiyorlardı. Çok güzel otlaklarda oynadıklarını söyleyerek Hz. Yusuf'un da kendileri ile birlikte gelmesi için babalarından izin istediler.

Hz. Yakub (as) Hz. Yusuf'a baktı onun da gitmek istediğini anladı. Onu kırmadı kardeşleri ile göndermeye razı oldu. Sonra kardeşlerine dönerek şöyle dedi:

“-Yusuf'u alıp götürmeniz beni üzer. Siz ondan gafil olursunuz ve yalnız bırakırsınız da bir kurt gelip yer diye korkuyorum!” dedi. Bunu demesinin sebebi de Yakub'un (as) yakınlarında gördüğü bir rüya idi. Rüyasında bir dağ başında on kurdun ona saldırdığını içlerinden birinin onu koruduğunu ve yer yarılarak Hz. Yusuf'un içine düştüğünü görmüştü. Bu sebeple “Kurt onu yemesin!” demişti.

Onlar:

“- Biz on kardeş olup güçlü ve kudretli iken onu koruyamazsak yazıklar olsun bize!” dediler ve babalarına Yusuf'u koruyacaklarına dair söz verdiler.

Sonra Hz. Yusuf'u yanlarına alarak Medyen ve Mısır arasında Beytülmağdis bölgesine götürdüler. Burası kasabadan çok uzakta bir yerdi. Yol üzerinde bir susuz kuyu vardı. Gömleğini çıkardılar ve Hz. Yusuf'u bu kuyuya attılar.

Hz. Yusuf'un (as) gömleğini kana buladılar ve gece ağlayarak babalarının yanına geldiler.

“- Babacığım! Biz yarış yapıyorduk bu sebeple Yusuf geride kalmıştı bir kurt gelerek onu kaptı ve biz ancak gömleğini size getirebildik! Biz ne desek sen bize inanmazsın, ama işin doğrusu budur.” dediler ve kanlı gömleği Hz. Yakub'un (as) önüne bıraktılar.

Hz. Yakub (as) elbette onlara inanmadı, ama yapılacak bir şey de yoktu.

“- Belli ki nefsiniz sizi kötü bir işe sürüklemiş! Bana da ‘Sabr-ı Cemil’den başka bir şey kalmadı. Bu anlattığınız şeye karşı ancak Allah’tan yardım istenir!” dedi ve onları Allah’a havale etti.

Eyledim tecrübe kendimce bunu gurbette

Buk’a-yı cennet imiş Âdeme me’va-yı vatan

Âdem’e, vatanın her nesnesi cennetin bir parçası imiş. Bunu gurbette kendimce yaşayıp gördüm.

“Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırды. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır” dedik. (Bakara 36).

“Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb’ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.” (Bakara 37).

Ayetlerinden yola çıkarak Hazreti Âdem’ e nasıl ki vatanın her parçası bir cennete âşık içinde durum böyledir.

Vatanın şükrünü ifâda kusûr eylemişim

Tevbeler eylemeyem bir daha şekvâ-yı vatan

Vatanın şükrünü anlatmada kusur eylemişim. Bir daha vatanın şikayetini yapmaya tövbeler olun.

Vatanındayken bunun kıymetini bilmeyen âşık bir daha vatan toprakları üzerinde şikayette bulunmamaya niyet etmiştir.

Anılıp sıldık u meveddetle olur mu ‘acebâ

Nâmımız encümen-i ârâ-yı ehibbâ-yı vatan

Vatan sevenler için namımız doğruluk ve muhabbetle anılır mı acaba?

Sevgili uğruna vatanını terk eyleyip başka yerlere yerleşen şair, vatanseverler içinde adının muhabbetle anılmayacağına dair kuşku duymaktadır.

Unutup kâ'ide-i hıfz u hukûku yoksa

Sildiler mi bizi defterden ehillâ-yı vatan

Yoksa hukukun ve korumanın kanunlarını unutup vatan dostları bizi defterden sildiler mi?

Vatanından uzak kalıp başka yerlere göç etmiş âşık vatan dostlarının âşığı defterden sildiğini düşünmektedir.

Âşık vatanını sevgili adına terk eden kişidir. Burada bir keyfiyet söz konusu değildir. Âşık ayrıldığı vatanı doğduğu için kendini oraya ait hissetmektedir. Bu hukukun da göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünür.

Batıyor hatırıma hâr-ı cefâ-yı gurbet

Deliyor sînemi hicr-i gül-i ra'nâ-yı vatan

Zihnime gurbetin cefasının dikenleri batıyor. Sinemi vatan gülünün ayrılığı deliyor.

Gurbet elde tek başına içindeki kara sevdıyla kalan şair, vatanını düşündükçe gurbetin dikenleri zihnine batmaktadır. Bu gül sevgili için buna katlandığının kanıtıdır.

Sonraki mısradaki vatanını bir güle benzetir ve ayrılıktan da bu gül göğsünü delmektedir.

Yakıyor havsalamı nâ'ire-i şevk-i visâl

Tütüyor çeşmime didâr-ı dil-ârâ-yı vatan

Zihnimi kavuşmanın şevkinin ateşi yakıyor. Vatanın gönül süsleyen yüzü gözümde tütüyor.

Buradaki kavuşma iki anlamda kullanılmıştır. Şair hem doğup büyüdüğü vatanına kavuşmak istemektedir hem de vatan bildiği sevgilinin topraklarında sevgiliye kavuşmak istemektedir.

Ne zamân şark u şimâlîye teveccüh etsem

Geliyor râyiha-i gonca-i zibâ-yı vatan

Ne zaman doğu ve kuzeye gidecek olsam, vatanın güzel goncasının kokusu aklıma geliyor.

Güneşin doğduğu yer doğu olduğundan ve güneşin de buradan doğduğunu bildiğimizden güneş olarak teşbih edilen sevgili yönüne teveccüh eden âşık sevgilinin kokusu burnuna gelmektedir.

Kuzey yönü de asıl terk ettiği memleketinin tarafı olmalıdır.

Parlasa nûr-ı mu'azzam gibi karşımda âh

Etse tenvîr-i basar kûh-ı muallâyı vatan

Vatanın yüce dağı gözlerimin önünde büyük bir nur gibi parlasa.

Vatanından uzakta kalan şair vatanının dağını taşını dahi özlemiştir.

FENNİYÂ gurbete çıkmakla gönülden çıkmaz

Nakş-ı mermer gibidir sînede sevdâ-yı vatan

Ey Fennî, vatan sevdası göğüste nakşolunmuş mermer gibidir, gurbete çıkmakla gönülden çıkmaz.

Sevgilinin aşkı nasıl âşığın kalbine işlenmişse aynı aşk vatan içinde söz konusudur. Âşık gurbete düşmüş olsa bile vatanı gönülden çıkmaz.

CCXXXVIII

A-67/b

Yâra derdim derdimi âh u figânım söylesin

Kalmamış âha mecâlim hâl ü şânım söylesin

Yâre derdimi ahım ve feryatlarım söylesin. Ah etmeye gücüm yok halim ve mecalim bana tercüman olsun.

Rücu sanatının güzel bir örneği vardır. Öncelikle âşık sevgiliye derdini ettiği ahlarla anlatmak ister. Sonra bundan vazgeçerek hali ve içinde bulunduğu durumun sevgiliye dil olmasını ister.

‘Arz-ı hâlim sîne-çâk olsun huzur-ı yârda

Sergüzeşt-i ‘aşka dâ’ir dâsitânım söylesin

Yârin huzurunda halimin durumu yüreği yaralı olsun. Aşkımın başından geçenlere dair destan söylesin.

Sevgilinin huzuruna eğer âşık kabul edilirse durumunu yaralı yüreğinin anlatmasını ister. Bu yaralı yüreğin âşığın bütün macerasını baştan sona anlatması istenmektedir.

İftirâk-ı nâmem gözünden kan akıtsın ağlasın

Hâlimi âsâr-ı kilik-i hûn-çekânım söylesin

Ayrılık mektubum gözünden kan akıtsın ağlasın. Halimi kan saçan kalemimin unsurları söylesin.

Kan damlamak hem kalem hem de mektup için kullanılmıştır. Âşığın çektiği sıkıntıların anlatıldığı bu mektupta sevgilinin de gözünden kan akıtması istenmiştir.

Aslında gözünden kan akıtsın iki anlamlıdır; âşık mektubu yazarken kan ağlasın. Sevgili mektubu okurken kan ağlasın.

Mektuptan başka âşığın halini yazan kalemin de kan saçması istenmektedir.

Mâcerâ-yı ‘aşka vâkıftır nihân ü âşikâr

Dâne dâne derdimi eşk-i revânım söylesin

Aşkın macerasına gizlilik ve açıklık uygundur. Derdimi tane tane akan gözyaşlarım söylesin.

Âşığın içindeki aşk gizli olan, bu aşk sonucu dökülen gözyaşları âşikâr olandır. Bu aşk derdini de en güzel anlatan ve tane tane dökülen gözyaşlarıdır.

Kûy-ı dildârı tavâf ettikçe âh-ı iştiyâk

Her sefer bahs-i dil sûziş-nişânım söylesin

Ahımın arzusu sevgilinin mahallesini dolandıkça her sefer noksan gönlüm yanan gönlümün bahsini söylesin.

Ah bir arzudur. Bu arzu vuslat adına yapılır. Önce semaya gönderilir, oradan geri gelir ve sahibini arar. Bu ah kime edildiğini aramak için sevgilinin mahallesini dolandır ve âşığın yanan gönlünün sözünü açar.

Yâd kıldı çehre-i zedim lisân-ı hâl ile

Cevr-i devr-i firkatı dâğ-ı nihânım söylesin

Hal dili ile solgun çehrem anılır oldu. Ayrılığın zamanının eziyetini gizli yaram söylesin.

Hal lisanı ise beden lisanı demektir.

Mesela, bir çiftçinin tarlasını kazması hal lisanıdır, bir öğrencinin ilim öğrenmek için kitabını açması hal lisanıdır, bir hastanın şifa için doktora gitmesi yine hal lisanıdır. Çiftçinin ekin için, öğrencinin dersini anlayabilmesi için ve hastanın şifa için dua etmesi ise kal lisanıdır.

Âşık ayrılıktan dolayı solgun bir çehrede ve ağır bir eziyet içindedir.

Ben sana senden şikâyet eylemem ben sağ iken

Ben ölünce gel su'âl et üstühânım söylesin

Ben sağ iken sana senden şikayetçi olmam; ama ben ölünce kemiklerim sen sorsan sana cevap verir.

Sevgili dünyada iken sevgili ve onun derdinden şikâyetçi olmayı asla aklına dahi getirmez. Gerçi diğer dünyaya gittiğinde de toprakla karışmış kemikleri konuşamayacağı için sevgili ve onun derdinden şikâyetçi olacak kimse kalmamış demektir.

Ben seni gördükte kalmaz bende nokta iktidâr

Bâri emret hâme-i mu'ciz-beyânım söylesin

Ben seni görünce nokta kadar güç kalmaz. Bari emret aciz halimi kalemin anlatsın.

Âşık sevgiliyi görünce aciziyetinden küçülür küçülür ve bir nokta kadar kalır.

Sevgilinin karşısında bu kadar küçülen âşık iş sevgiliyi övmeye geldiğinde ise birden bire büyür ve devleşir.

Âşık bu aciziyetini kalemini kullanarak aşmak istemektedir.

Mat ederdim bülbülü tûtî-i ol gül-fem dese

FENNÎ-î şîrîn-makâlim nüktedânım söylesin

O gül dudaklı papağan ince ve zarif sözler bilip söyleyen Fennî konuşsun dese bülbülü mat ederdim.

Âşık ile bülbülün rekabet ettiği bu beyitte fırsat verilirse âşığın bülbülü mat edeceği vurgulanmıştır.

CCXXXIX

A-67/b

Yâdına yârâ râkîb-i mâr-sîma gelmesin

Sükkere telhî-i zehr-i kâm-ferfa gelmesin

Ey sevgili zihnine yılan yüzlü rakip düşmesin. Şekere mutluluğu yok eden zehrin acısı düşmesin.

Yılan yüzlü olan rakiptir. Yılan kadar sinsi ve soğuktur. Şeker tadında mutluluk vuslattır. Bu mutluluğa zehrin acısı damlarsa o şeker zehir olur.

Yani rakibin olduğu yerde zehir ve acı vardır.

Doğrulukla bir temâşâdır temâşâ-yı cemâl

Zihnine ey serv-kâmet eğri ma'nâ gelmesin

Yüze bakış doğrulukla bir bakıştır. Ey düzgün servi aklına eğri bir düşünce gelmesin.

Eğri düşünce iki anlamlıdır. Birincisi düzgün olmayan düşünce, ikincisi sevgilinin kaşığıdır. Sevgilinin kaşı eğriliğinden dolayı ra harfine benzer.

Kâbil-i merhem değildir yâre-i hicrân-ı yâr

Ben 'alîl-i firkâtım bena etıbbâ gelmesin

Sevgilinin ayrılığının yarasına ilaç çare olmaz. Ben ayrılığın düşkünüyüm, doktor gelmesin.

Sevgiliden ayrı kalan âşığa tek çare yine sevgilidir. Âşık bu ayrılıktan dolayı düşkündür, yardıma muhtaçtır. Ama sevgiliden başka doktor da istemez.

Vâkı'â çoktandır ammâ hep muvafık vâkı'a

Eski demler yâre yanlılıkla rü'yâ gelmesin

Bu olanlar çoktan beridir var ve uygundur. Eski zamanlar sevgiliye yanlılıkla rüya gelmesin.

Bu olanlar anında anlatılmak istenen sevgilinin çektiği cefadır. Eski zaman ise vuslat sözü aldığı zamandır. İki arasında ayrılık daha eskidir. Ama sevgili nedense eski zamanla ilgilenip âşığı daha o hayaliyle hatırlar. Âşığa göre bu durumda sevgili rüya içindedir.

FENNİYÂ hülyâ-yı zülf-i yâr ağarttı rîşimi

Başına ebnâ-yı cinnin böyle sevda gelmesin

Ey Fennî, sevgilinin saçının hayali, saçlarımı ağarttı. Cinlerin başına böyle bir sevda gelmesin.

Âşık sevgilinin saçının hayalini kura kura ömür çürütmüş ve saçlarını ağartmıştır.

Âşık böyle bir durumun bırak insanın cinlerin bile başına gelmemesini ister.

CCXL

A-67/b

Cürm ü isyânım nedir bilmem ne yaptım yâre ben

Bilmedim hayfa ne yüzden uğradım azara ben

Suçum ve isyanım nedir? Sevgiliye ne yaptığımı bilmiyorum. Yazık ki ne için azarlandığımı da bilmiyorum.

Âşığın sevgiliye âşık olmak ve rakibi azarlamaktan başka bir suçu yoktur. Ama sevgili mütemadiyen âşığı azarlamaktadır. Belki bu aşkının daha çok artması içindir.

Âşık bu durumda neden azarlandığını da bilmemektedir.

Söylesem dönmez dilim yazsam kalem tutmaz elim

Derdimi ayâ nasıl 'arz eylesem dildâra ben

Söylesem dilim dönmez, yazsam elim kalem tutmaz. Acaba, derdimi ben sevgiliye nasıl anlatsam?

Âşık devamlı surette sevgiliye bir şeyler anlatmak ve açıklamak derdindedir. Bu sevgisini büyüklüğü ve yüceliği adınadır. Sevgilinin rakip ve ağyardan uzak durması içindir. Ama ne zaman bu işe niyetlense dili dönmez ve eli kalem tutmaz. Sevgiliye de derdini nasıl anlatacağını bilemez.

Yarama rahm eyleyip etmezse yâram yâreme

Yâreden ölsem de minnet eylemem ağyâra ben

Yârim, yarama bakıp acımazsa ve ben bu yaradan ölsem de ağyara boyun eğmem.

Sevgilinin bakışları âşığın gönlünde onulmaz ayarlar acımıştır. Âşık bu yaradan ölecek olsa bile asla ağyara boyu eğmez. Ne derdini onunla paylaşır ne de minnet eder.

Şart-ı a'zamdır güzellerde nezâket iltifât

Yoksa dil vermem yanılmam sûret-i dîvâra ben

Güzellerde nezaket ve iltifat büyük şarttır. Yoksa gönül vermem, duvar suretine yanılmam ben.

Duvar sureti bir resim gibi düşünölmüştür. Sevgili bir duvar sureti gibi nezaketten uzaksa ve iltifata karşılık vermiyorsa âşık da bu sevgiliye gönül vermekten kaçınır.

İştibâh etmem olur FENNÎ karîn-i i'tibar

Hâlimi 'arz u beyân etsem ulü'l-ebşâra ben

Fennî, halimi arz edip söylesem basiret sahiplerine; bundan yakın itibar diye şüphelenmem.

Âşığın içinde bulunduğu durumu anlayan anlayacak tek kişi âşığa göre basiret sahibi kimselerdir.

CCXLI

A-67/b

Cûy-ı eşkim dökeyim pâyine reyyân olsun

Gül fidanım büyüsun serv ile seyyan olsun

Gözyaşımın ırmağını ayaklarına dökeyim suya kansın. Gül fidanım büyüsun servi ile eşit olsun.

Servinin ve gülün yetişip büyümesi için önemli bir zahmet ve bol su gereklidir. Âşık dökeceği gözyaşları ile bu gül fidanını sulamak ve büyütmek istemektedir. Bu gözyaşları ırmak kadar coşkun ve boldur.

Olmasın sîneme sencîde sihâm-ı ağıâr

Dil olursa hedef gamze-i cânân olsun

Göğsüme ağyarın okları değmesin. Gönül eğer hedef olacaksa sevgilinin gamzesi vursun.

Eğer âşığın göğsünü bir ok deiecekse bu ağyarın değil sevgilinin gamzesi olmalıdır.

Bu beyitte bize ağyarın da en az sevgili kadar âşığa zahmet verdiğinin göstergesidir.

Yâr eğer kendine eş bulmaya eylerse heves

Gelsin âyini endîşeme nûkrân olsun

Sevgili eğer kendine eş bulmaya heves ederse, gelsin endişeli aynama ferasetle baksın.

Endişe burada sevgilinin bir başkasına gönlünün kayması anlamında kullanılmıştır.

Feraset; zihin uyanıklığı, bir şeyi çabukça anlayış kabiliyeti, bir insanın ahlakını, kabiliyetini yüzünden anlamak melekesi demektir.

Sevgili kendine bir eş arayacaksa bu elbette onun aşkıyla toza toprağa bulanana âşık olacaktır.

‘Ayn nûr et gözümü rü’yet-i dîdârın ile

Dil tecellî-i cemâlinle dırahşân olsun

Yüzünün bakışıyla gözümü nurlandır. Yüzünün yansımasıyla gönül parlaklığa kavuşsun.

Sevgilinin ay gibi yüzüyle âşığın hem gözü hem de gönlü nurlanır.

Yaramazlık yapmanı lütf ile şermende bırak

‘Akıbet ettiğine kendi peşimân olsun

Yaramazlık yapanı lütuf ile utandır. Sonunda ettiğine kendi pişman olsun.

Yaramazlık yapan burada âşıktır. Ama yaramazlığın ne olduğu belli değildir. Bu yaramazlığın yapılma sebebi de sevgilinin lütfuna ulaşmaktır.

Âşık bu lütufla utanacağını düşünmektedir.

FENNİYÂ bu eser-i nâdirü’l-emsâl benim

Müddea’-yı hüner-i fazlıma bürhan olsun

Ey Fennî bu benim az bulunan eserimin örneğidir. Fazilet ve hüner iddia edenlere kanıt olsun.

Şair yazmış olduğu şiirlerde fazilet ve hüner olduğunu vurgulayıp aksini iddia edenlere delil olarak şiirlerini sunmuştur.

CCXLII

A-68/a

Ben usandım sanma âh u figân eylemeden

Bıkmıyorsun daha sen sînemi kân eylemeden

Sen göğsümü kanatmayı bıkmadıkça; ben de ah edip feryat etmekten usanmam.

Bu beyit sevgiliye açık bir ihtardır. Sevgilinin elinde âşığın göğsünü kanatması varsa âşığın eline de ateşli bir ok olan ah silahı vardır. Şair görünüşe göre şartları eşitlemiştir. Bu bir bakıma sevgiliye korku vermek amaçlıdır. Ama âşık böyle ikazla geldiğine göre asıl korktuğu kendisidir.

Vakt iken va’dini incâzda ihmâl etme

Ne çıkar aldatıp imrâr-ı zamân eylemeden

Geçen zamanı aldatmaktan ne çıkar? Zaman var iken verdiği sözünü tutmayı unutma.

Sevgilinin verdiği söz vuslata dairdir. Âşık zamanın geçtiğinden ve verilen bu sözün yerine getirilmediğinden yakınmaktadır. Zaman daha çok geçmeden verilen bu söz de âşığa göre yerine getirilmelidir.

Yebes-i firkate uğratma nihâl-i emeli

Gülşen-i hüsnünü devran-ı hazân eylemeden

Güzelliğinin gül bahçesine sonbahar gelmeden arzusunun fidanını ayrılığınla kurutma.

Her şeyin gelip geçici olduğunu bilen şair sevgilinin güzelliğini bir gül bahçesine benzetmiştir. Bu bahçeye sonbahar gelmeden vuslatı dilemektedir.

Sonbaharın gelmesi hem sevgili için hem âşık için kederli bir dönemdir. Çünkü sevgilinin gül yüzü solacak âşık da seki şevkini kaybedecektir.

Beri gel birbirimizden alalım kâmımızı

Gün geçip mevsim-i fırsat güzerân eylemeden

Zaman geçip fırsat mevsimi geçmeden birbirimizden arzumuzu alalım; beri gel.

Fırsat mevsimi ilkbahardır. Âşık bu mevsimi çabuk değerlendirip sevgiliye daha yakın olmak istemektedir. Beri gel sözü sevgilinin bu işe pek yanaşmadığını ve hatta uzak durduğunu gösterir.

Neş'e-i câm-ı mülâkât ile güldürmelidir

Dîdeden eşk-i tahassür cereyan eylemeden

Gözlerden hasretin gözyaşı dökülmeden kavuşmanın kadehinin neşesiyle gülelim.

Hasret gözyaşı fırkati temsil eder. Kavuşmak sevgili ile bir arada olmak aynı mecliste bulunmak ve aynı şarabı içmek demektir. Âşık bu anın uzun sürmesinden yanadır. Çünkü ayrılık olduğundan kadehi aşk şarabı değil, kanlı gözyaşları dolduracaktır.

Beni al koynuna ver maksadımı başın için

Kara toprak bizi koynunda nihân eylemeden

Kara toprak bizi koynunda gizlemeden başın için beni koynuna al ve arzuma kavuştur.

Âşık ölmeden evvel sevgiliye yakarmaktadır. Bu yakarmada sevgiliye daha yakınlık duyma arzusu vardır.

Başın için; anının sadakası olarak anlamında kullanılır. İrsali-i mesel yapılmıştır.

Sana mahsustur ey şûh-ı fetânet-perver

Anlamak muzmarımı feth-ı dehân eylemeden

Ey çabuk anlayışı ve kavrayışı seven güzel, bende gizli saklı olanı ben konuşmadan anlamak sana mahsustur.

Âşık bir hal ehli olduğundan söylemek istediklerini sözlere dökmez; sevgilinin bu halini davranışlarına bakarak anlamasını ister.

Âşığın sevdiği ve gönül verdiği sevgili de onun gibi anlayışı ve kavrayışı olan birisidir.

Yanıyor dâğ-ı muhabbetle dil ey peyk-i nesîm

Söyle dildâra bunu zelc-i lisân eylemeden

Ey latif rüzgarın etrafında dönen; gönül muhabbetinin yarasıyla yanyor. Bu durumu sevgiliye uygun bir dille söyle.

Latif rüzgarın etrafında dönen sevgilini saç uçlarına bağlı âşıktır. Âşık bu durumdan mustarıptır ve bu içler acısı durumunun sevgili tarafından bilinmesini ister.

FENNİYÂ bîkr-i mezâmîn ile dîvânı donat

Sirkatin farkı ne sarf-ı hezeyân eylemeden

Ey Fennî, kötü sözler söylemenin hırsızlıktan farkı nedir? Divanını ilk defa söylenmiş mazmunlarla süsle.

Şairler için en önemli iş taze ve söylenmemiş mazmunlar bulup söylemektir. Bütün şairler bu duruma son derece ehemmiyet verir.

Fennî de kötü sözle bir divan donatmayı hırsızlıkla bir tutmaktadır.

CCXLIII

A-68/a

Zülf-ü şeb-fâmın gören mümkün mü sevdâlanmasın

Leyle-i hüsnün seven kâbil mi şeydalanmasın

Karanlık renkli zülüflerini görenin sevdalanmaması mümkün mü? Güzelliğinin gecesini seven kişinin çıldırmaması olanaksızdır.

Sevgilinin saçları yani zülüfleri karadır. Âşık bu kara saçlar sebebiyle kara sevdaya düşmüştür.

Güzelliğinin gecesi vuslat gecesidir. Âşık bu gece sevgiliye ait bütün güzellikleri yaşamıştır. Dolayısıyla âşığın aklına bu gece geldiğinden kendini kaybetmektedir.

Cilve-sâz bedr-i hüsnünde hilâl ebrûları

Gurre-i mâh-ı felek bâlâda garrâlanmasın

Güzelliğinin dolunayında hilal kaşları cilvelenir. Feleğin ayının parlaklığı yüksekte parlamasın.

Sevgili gökteki dolunaydır. Kaşları da bir hilal gibidir. Bu nedenle felekteki aya gerek yoktur.

Yani sevgili gökyüzünde zaten bir ay gibi parlamaktadır, başka bir aya gerek yoktur.

Gülşen-i dehre kudûmundan haber versin sabâ

Ser-fürû etsin benefşe gonca ra'nâlanmasın

Saba rüzgârı dünyanın gül bahçesine uzak ve uzun bir yoldan geldiğini haber versin. Menekşe baş eğsin, gonca güzelleşmesin.

Saba rüzgarı âşık ile sevgili arasında gidip gelen bir rüzgârdır. âşığa sevgilinin kokusunu getirir, sevgiliye âşıktan mektup getirir. Sana rüzgarı gül bahçesine uzun ve uzak bir yoldan gelmiştir. Bu yol sevgilinin yoludur. Bu bize sevgilinin yolunun uzak ve uzun olduğunu gösterir. Sana rüzgarı bu bahçeye sevgilinin kokusunu getirmiştir. Menekşe bu kokuyla başını eğmiştir. Gonca da güle dönmeye fırsat bulamamıştır.

Bir gazûbâna nazar gezdir ki savb-ı nergise

Ak su insin çeşmine min-ba'da şehlâlanmasın

Nergisin tarafına öfkeli bir bakış at ki gözlerine beyaz su insin, bundan sonra ela gözlü olmasın.

Gözüne beyaz su inmek, bir şey görememek anlamına gelir.

Kendine âşık olanlara aldırmaııp, onları karşılıksız bırakan ve çok güzel bir peri kızı olan Ekho, bir gün avlanan bir avcı görür. Narkissos adındaki bu avcı çok yakışıklıdır. Ekho bu genç avcıya ilk görüşte âşık olur. Ancak Narkissos bu sevgiye karşılık vermeyerek, peri kızının yanından uzaklaşır. Ekho bu durum karşısında günden güne eriyerek, kara sevda ile içine kapanarak ölür. Bütün vücudundan arta kalan kemikleri kayalara, sesi ise bu kayalarda ‘eko’ dediğimiz yankılara dönüşür.

Olimpos dağında yaşayan tanrılar bu duruma çok kızar ve Narkissos’u cezalandırmaya karar verirler. Günlerden bir gün av izindeki Narkissos susamış ve bitkin bir şekilde bir nehir kenarına gelir. Buradan su içmek için eğildiğinde, sudan yansıyan kendi yüzü ve vücudunun güzelliğini görür. O da daha önce fark edemediği bu güzellik karşısında adeta büyülenir. Yerinden kalkamaz, kendine âşık olmuştur

O şekilde orada ne su içebilir, ne de yemek yiyebilir, aynı Ekho gibi Narkissos da günden güne erimeye başlar ve orada sadece kendini seyrederek ömrünü tüketir. Öldükten sonra da vücudu nergis çiçeklerine dönüşür.

Serve ta’lim-i hırâm et şu kadd-i dil-cû ile

Kâmetin âlî diye beyhûde ‘ulyâlanmasın

Serviye şu gönül çeken boyunla sallanmayı öğret. Boyum uzun diye boşuna yücelmesin.

Servi sevgilidir, sevgili servidir şairin gözünde. Servi sevgiliyi görmeden, onu tanımadan yürümeye çalışmıştır. Âşık bu duruma derhal müdahale ederek boy uzunluğunun önemli olmadığını önemli olanın salınarak yürümek olduğunu aktarmak istemiştir.

Gevher-i pâkizedir yâra meziyet-bahş olan

Her olur olmaz denî dilber dil-ârâlanmasın

Sevgiliye iyilik bağışlamak temiz bir mücevherdir. Her olur olmaz soysuz, sevgiliyi avutmasın.

Olur olmaz soysuz kişi rakiptir. Âşığının sevgiliye başladığı en önemli mücevher genel anlamda kendi canı, özel anlamda gözyaşlarıdır.

An odur kim bir görüşte ‘âşıkı Mecnûn eder

Öyle her zülf-ü siyah zu’munca Leylâlanmasın

An odur ki bir görüşte âşığı Mecnun eder. Öyle her siyah saç yorulup Leyla gibi davranmasın.

Her âşık Mecnun değildir, her siyah saçlı sevgili de Leyla değildir.

Sevgili öyle bir sevgilidir ki; bir görüşte âşığı Mecnun’a çevirir.

Uslu dursun bezm-i sohbette rakîb-i har-nihâd

Sûretâ bârî sözüm tutsun heyûlanmasın

Eşek huylu rakip sohbette uslu dursun. Görünüşte bari sözünü tutsun korkunç hayale bürünmesin.

Diken, soysuz, döneç olarak adlandırılan rakip bu beyitte eşek huylu olarak teşbih edilmiştir.

Eşek huylu demek, konuşmayı davranmayı bilmemek, olur olmadık yerlerde teklifsizce konuşmak demektir. Rakibinin sevgilinin hazır bulunduğu mecliste uslu durması bari bunu yerin getirmesi istenmiştir.

Derdini FENNÎ hafiyen bir zarife söylesin

Ecnebî-i fitnat u ‘irfâna şekvâlanmasın

Fennî, derdini gizli bir zarife söylesin. Bilgili ve hikmetli olsa bile yabancıya şikayet etmesin.

Bu beyitte derdin gizli tutulması esas alınmıştır. Gizli bir zarif; hem derdin hem de kişinin gizli olmasıdır. Şair derdini nazik ve tanıdık birine açılmasını istemiştir.

CCLIV

A-68/a

Doğruluktan inhirâf etmem yalan dünyâ için

Eylemem terk-i hakikat sâye vü hülyâ için

Yalan dünya için doğruluktan ayrılmam. Korunma ve hayaller için hakikati terk etmem.

İbnu Mes’ud radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Sıdk insanı birr’e (Allah’ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah’ın indinde sıddık (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sorunda Allah’ın indinde yalancı diye kaydedilir.”

Ebi’l-Cevzai rahmetullah anlatıyor: “Hasan İbnu Ali (radiyallahu anhüma)’ye: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm’dan ne ezberledin?” diye sordum. Şu cevabı verdi:”Aleyhissalatu vesselam’dan “Sana şüphe veren şeyi terket, emin olduğun şeye ulaşınca kadar git. Zira sıdk (doğruluk) kalbin itminanıdır, yalan şüphedir.”

Ebu Sa’id el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: “Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (ayette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraberdir.”

Tirmizî’nin, Rifâ’a İbnu Râfi’den yaptığı diğer bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: “Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak diriltilecekler.

Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna.”
Hadisleri anlatılmıştır.

Lezzet-i hükmü bakâsı yok sudandır neş'esi

Minnet-i sâkî çekilmez sâgâr u sâhbâ için

Neşesi sudandır, hükmünün lezzeti yoktur. Sakinin minneti için kadeh ve şarabı çekilmez.

Sakinin sunduğu şarapta eski tat yoktur. Şarap su gibidir. Keyfiyeti yoktur. Sırf sakinin minneti adına bu kadeh ve şarap âşık için çekilecek dert değildir.

Kâ'inâtı yutmak ister sığsa ger hulkûma

Âhiret gûyâ meseldir tâlib-i dünyâ için

Ahlakıma eğer sığsa kâinatı yutmak ister. Ahiret sanki dünyaya talib için delildir.

“Üç kısım insan vardır. Dünya ehli, ahiret ehli, Allah ehli”. Ahiret ehline dünya haramdır, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline/ehlullah'a dünya ve ahiretin her ikisi de haramdır.” (bk. Deylemi, 2/230/; el-Camiu's-Sağir, h. no: 6754)
Hadisi açıklanmıştır.

Masivâ-yı yârdan i'râzı telkîn ettiler

Hangi dâniş ehline gittimse istiftâ için

Hangi bilgili kimseye fetva istemek için gittimse, sevgiliden başka her şeye yüz çevirmeyi önerdiler.

Masiva; Allah'ın Zatı ve sıfatları dışında yaratılmış ne varsa, hepsine birden masiva denir. Bu noktada kâinat masiva kapsamında olup masivanın içinde küçük bir halka gibidir.

“Allah hiç kimsenin göğsünde iki kalp yaratmamıştır.” buyuruluyor. (Ahzâb 4). Ayeti hatırlatılmıştır.

Dîm ü düzâh ‘âşık-ı dîdârdan meslûbdur

Gam yemez ehl-i muhabet nefsinin ibrâ için

Karanlık ve cehennem âşığın yüzünden soyulmuştur. Muhabbet ehli nefsinin temize çıkarmaya gam yemez.

Cehennemnin özellikleri şunlardır:

1. Derin kuyu anlamına gelip 7 tabakadır. Tabakalar yukarıdan aşağıya, şiddeti bakımından azdan çoğa doğru şu şekildedir; Cehennem, Leza, Hutame, Sair, Sakar, Cahim ve Haviye'dir.

2. Cehennemnin varlığı ebedidir. Cehennem ehli günahı kadar burada kalır.

3. Cehennem ateşi çepeçevre kuşatıcı ve sönmez özelliktedir. Miktarı ve sayısı dünya ateşinin 69 kat fazlası kadardır.

4. Cehennemnin yakıtı insanlar ve taşlardır.

5. Orada serinlik ve bir gölge bulunmaz.

6. Cehennem ehli ne ölür ne de yaşar. Azaptan kurtulmak için ölüm yoktur, ferahlık yaşatacak bir hayat da yoktur.

7. Cezalar işlene suça göredir. Günahlar vücudun hangi uzvu kullanılarak yapılmışsa ceza o organa uygulanır. Dil ise dile, el ise ele, göz ise göze gibi.

8. İçme suyu kaynar bir su, irin ve cerahat vardır.

9. Yiyecek olarak acı meyveler, kuru dikenler ve zakkum vardır.

10. Ateşten elbiseler vardır.

11. Demirden oturacak yer ve yataklar vardır.

12. Orada halkalar ve zincirler vardır.

13. Azap için cehennem hayvanları vardır.
14. Cismani cezaların yanında ruhani cezalar da bulunur.
15. Orada hapis vardır türlü türlü azap vardır.

FENNİYÂ mağlûb-ı nefis olmaktan iyle ittikâ

Cehd eder merd-i mücâhid havma isti'lâ için

Ey Fennî, nefisine yenilmekten sakın. Mert olan mücahit düşmana yükselmek için fazla çalışır.

“Şu üç şey insanı felakete sürükler: Hasislik, nefse uymak, kendini beğenmek.” (Ebu Nasr, Hakim-i Tirmizi).

“Şu dört şey kimde bulunursa ona Cehennem haramdır, şeytan ve nefsinden de korunmuş olur. Nefsi bir şeye heves etse, nefsin şehvet ve öfkesine hâkim olur. Nefsi bir şeyden nefret etse de onu yapar. Bu dört şey şunlardır: Bir miskini barındırmak, güçsüze acımak, hizmetçiye yumuşaklık göstermek, ana babaya infak.” (Deylemi).

“Aklın alameti, nefse hâkim olup öldükten sonra gerekenleri hazırlamaktır. Ahmaklık alameti nefse uyup, Allah’tan af ve merhamet beklemektir.” (Tirmizi). Hadisleri açıklanmıştır.

CCXLV

A-68/a-b

Me'mul-i halef hüsn-i eserdir selefinden

Marzî-i selef hayır du'adır halefinden

Birinin yerine geçmek için umulan önceden bulunan adına eserin güzelliğidir. Önceden bulunana razı olmak birinin yerine geçen için hayır duadır.

Hz. Peygamber de şöyle buyurur: “Ümmetimin en hayırlı olanları benim asrımında yaşayanlardır (bunlar sahâbedir.), sonra onları takip edenler (Tâbiîn), sonra da onları takip edenler (Etbauttâbiîn) gelir.” (Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî). Hadisine telmih vardır.

Gurbette te’âlî eder eshâb-ı fezâ’il

Başlarda gezer çıksa le’âlî sadefinden

Faziletli kimseler gurbette yükselir. İnciler sedefinden çıksa başlarda gezer.

Faziletli kimse gurbete düşen âşıktır. Âşık sevgili uğruna yerini yurdunu terk etmiştir; ama sevda ve aşk konusunda da birçok merhale kaydetmiştir.

Kendini inciden çıkmış bir sedefe benzeten şair başlarda gezmesi gerektiğini savunmuştur.

Kalmazdı mezâlimden eser nev’-i beşerde

İbret olabilseydi her âdem selefinden

Her insan bir öncekinden ibret alabilseydi insanlar zulüm yapmazdı.

Sevgiliye sitem dolu olan beyitte âşık kendinden öncekileri âşıkların sevgili tarafından zulme uğradığını; ama sevgilinin bu insanların halinden ibret almadığını ve mezalimine devam ettiğinden yakınmıştır.

68/b

Nâdirdir olan nefsinin esrârına vâkîf

Gâfil bulunur ekser insan şerefinden

Nefsinin sırlarına vakîf olan az kişidir. İnsan genellikle şerefinden dikkatsiz bulunur.

Nefsinin sırlarına vakıf olan insan Allah'la bir olan onun emir ve yasaklarına harfiyen uyan kişidir. Nefsine uymayan insan dünyanın ve ukbanın kaydında değildir, her ikisinde de vazgeçmiştir. Onun için masiva önemlidir.

Bunun tersini yapan kişi de adeta şerefini ayaklar altına almış gibidir.

Hep nâfiledir sa'y ü himem her ne yapılsa

Tevfik u Hûdâ olmaz ise Hak tarafından

Allah tarafından uygun düşmezse çalışma ve himmetler ne yapılsa boşunadır.

İnsan her ne kadar çalışıp çabalasa da Allah onu murat etmedikçe gerçekleşmesi mümkün değildir. İnsan bir işin gerçekleşmesi için üzerine düşen her şeyi sonuna kadar yerine getirip sonucu Allah'a bırakmalıdır. Öyle ki, insanoğlunun şer beklediğinden hayır hayır beklediğinden şer çıkabilir. Bu sonucu sadece Allah bilir.

Yatmaz uyumaz secde eder Hazret-i Hakk'a

Her kim haberdâr ola kendi şerefinden

Her kim kendi şerefinden haberdar olursa Hazreti Allah'a yatmaz uyumaz secde eder.

Kendi şerefinden haberdar olmak Allah'ın insanı eşref-i mahlûkat olarak yarattığının sırrına ermektir. Bu sır öylesine muhkemdir ki; sonuçta en yüksek derecelere çıkmak da vardır, hayvanlardan daha aşağı olmak da vardır. Bu iki ucu ateşli bir ok gibidir.

Eğer insan bu sırra vakıf olursa Allah'ın kendini ne üstün meziyetlerle donattığının farkına varıp gece gündüz ibadetle meşgul olur. Çünkü Allah insana diğer yarattığı hiçbir mahlûkata verilmeyen iki özellik vermiştir: Düşünmek ve konuşmak.

Hakkıyla edip cevher-i hürriyeti takdîr

Mîzân-ı hukukun yapışan var mı kefinden

Hukukun mizanını hürriyetin cevheriyle takdir edenin eline yapışan mı var?

Şair hukukun mizanını şaşırmayan ve hürriyetin hakkını veren kişilerin varlığı olduğu müddetçe onlara yardımcı olacağını vurgulamaktadır.

Tahsîl-i hüner eyle kim akvâm-ı cihânın

Mi'yâr-ı tekâmül çıkarırlar harfinden

Dünyanın milletlerinden hünerler öğren ki harfinden kemal bulmanın ölçüsünü çıkarırlar.

Şair dünyanın marifetlerinden her ölçüde yararlanılması gerektiğinden söz edip olgunluk sahibi insanların en küçük olaydan bile kendilerine ders çıkardığını vurgulamıştır.

CCXLVI

A-68/b

Vatandan ayrılanlar zâr ü giryân olmasın n'olsun

Çıkanlar bâğ-ı Cennet'den peşimân olmasın n'olsun

Vatandan ayrılanlar ağlayıp inlemesin de ne yapsın? Cennet bağından çıkanlar pişman olmasın da ne yapsın?

Âşık sevgilinin mahallesine kapıldığından dolayı bulunduğu vatanını terk etmiştir. Bu nedenle ağlayıp inlemektedir. Bu Hazret-i Âdem'in cennetten çıkarılmasına benzer. Hazret-i Âdem cennete iken kendisine yasak edilen meyveyi yemiş ve cennetten çıkarılarak dünyaya indirilmiştir.

Şair kendi ayrıldığı vatanını cennet bağı olarak gördüğünden ayrıldığına pişman olmuş olabilir ki, bu da beyitin ikinci anlamı olur.

Cüdâlık câlib-i hüzn ü elemdir kalb-i ‘uşşâka

Gidenler aslına dilşâd ü handen olmasın n’olsun

Ayrılık âşıkların kalbine hüznü ve kederi çeker. Gidenler aslına mutlu ve mesut olmasın da ne yapsın?

Sevgiliden ayrılan âşığın kalbine hüznün ve keder dolar. Gideler sözcüğündeki giden kimsenin kim olduğu açıkça belirtilmemiştir. Sevgiliyi terk edip mutlu ve huzurlu yaşayan kişiler olabilir.

Hüda’dan gayra meyl ü incizâb ancak belâhattir

Dû-’âlemden geçen dervîş sultan olmasın n’olsun

Allah’tan başkasına meyledip yönelmek ancak ahmaklıktır. İki âlemden geçen dervîş sultan olmasın da ne olsun?

Masiva; Allah’tan başka olan her şeydir. Bir dervîşlik durumudur. Masivada bulunmayan kişi şair tarafından ahmak olarak kabul edilmektedir. Hem dünyayı hem de ukbayı Allah için terk eden kişi yani terk-i terk eden kişi dervîş de olsa artık bir sultan hükmündedir.

Cihânın fark ma’al-cemindedir cem’iyyet-i hâtır

Bunu fehmi etmeyen diller perîşân olmasın n’olsun

Cihanın hatırlı topluluğu fark ile birliktedir. Bunu anlamayan gönüller perişan olmasın da ne olsun?

Cem toplamak, dikkat ve iradeyi bir noktaya teksif etmek, her şeyi Allah’tan bilerek halkı itibar, Haliki var görme halidir. Fark ise ayırmak, kulun düşünce ve arzularının dağınık bir halde bulunması ya da kulluk sıfatıyla Hakkı ve halkı ayrı ayrı varlıklar olarak görmektir. Kulun kendi irade ve gayretiyle ilgili olan iba-det ve çalışma gibi konulan kapsar.

Kulu FENNÎ hemîşe muntazırdır himmet-i pîre

Gedâ dest-i ‘atâ-yı şâha nigerân olmasın n’olsun

Pirin himmetini kulu Fennî daima bekler. Köle şahın bahşış veren eline bakmasın da ne yapsın?

Şair pirin daima yarım ve himmetine muhtaçtır.

Cenâb-ı Mustafâ’yı Haydar-ı Şâh-ı Şehîdânı

Seven hasm-ı eledd-i Âli Merdân olmasın n’olsun

Cenabı Mustafa’yı, şehitlerin şahı Haydar’ı savaşta düşmana karşı sert savaşarak çarpışanı sevmez mi?

Hz. Ali’nin Cesaret ve kahramanlığı, Hz. Ali, hayatı boyunca yiğitliğin ve kahramanlığın sembolü olmuştur. Onun cesaret ve kahramanlığını en iyi anlatan olaylardan biri, Hz. Muhammed’in Medine’ye hicreti esnasında gerçekleşmiştir. Mekkeli müşrikler, Müslümanlara karşı şiddet ve zulümlerini gittikçe artırmışlar, hatta Peygamberimizi öldürme planları yapmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Medine’ye hicret etmeye karar vermiştir. Kendisini öldürmeye gelen müşrikleri oyalamak ve evinde olduğu izlenimi vermek amacıyla kendi yatağına Hz. Ali’nin yatmasını istemiş, üzerinde bulunan emanetleri de sahiplerine ulaştırması için ona bırakmıştır. Hz. Ali de büyük bir cesaret örneği gösterip canı pahasına gece boyunca Hz. Peygamberin yatağında yatmış, müşrikleri, onun evde olduğuna inandırmayı başarmıştır. Emanetleri sahiplerine ulaştırdıktan sonra yine Hz. Peygamberin isteği doğrultusunda Mekke’den ayrılmış ve Kuba denilen yerde ona yetişmiştir.

Hz. Ali, Hz. Peygamberle birlikte Tebuk dışındaki bütün savaşlara katılmıştır. Bu savaşlarda, sancaktarlık yapmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir. Bedir Savaşı’nda Hz. Peygamberin önündeki iki sancaktan birini o taşımıştır. Uhud Savaşı’nda, bedenini siper ederek Hz. Peygamberi koruyan az sayıda sahabeden biridir.

Hiz. Ali, Uhud, Hendek ve Mustalikoğulları ile yapılan savaşlarda kahramanlıklarıyla ve özellikle Hendek Savaşı'nda, hendeği aşmak isteyenlerle mücadelesiyle ünlüdür. Hiz. Ali, Hiz. Peygamber tarafından, Hayber'in fethinden önce, Fedek'e gönderilen yüz kişilik askerî birliğe komutanlık yapmıştır. Hiz. Peygamber, Hayber Seferi'ne çıkarken beyaz renkli sancağı ona vermiş ve hücum sonunda Hayber'in fethi gerçekleşmiştir. Bu nedenle Hiz. Ali'ye Hayber Fatihi denmiştir. Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'nin ve daha sonra da Taif'in putlardan arındırılması görevi kendisine verilmiştir. Huneyn Savaşı'nda, başlangıçta Müslümanların bozguna uğradığı esnada, Hiz. Peygamberle birlikte direnenler arasında bulunmuştur.

CCLVII

A-68/a

A-68/b

Fırka-i hussâda Rabb'im fevz ü fırsat vermesin

Mâr-ı bed-girdâr için pervâza kudret vermesin

Rabbim kıskançlık edenlere fırsat ve zafer vermesin. Kötü meşgalesi olan yilana kanat açması için güç vermesin.

“Çok yakında benim ümmetim diğer ümmetlerin yakalandığı hastalık ve derde yakalanacaktır. “Ey Allah'ın Resulü! Ümmetlerin büyük hastalığı nedir?” diye sorduklarında hazret şöyle buyurdu: heves peşinde koşma, ayyaşlık, dünya malı biriktirme sevdası ve dünyaperestlikte yarışma, ihtilaf, nifak, haset, sonra zulüm ve sitem sonra da darmadağınıklık ve kargaşaya duçar olurlar.” (El-Mehecetul Beyza, c.5, s.327). Hadisine telmih vardır.

Hazret-i Allah mazlûmûna etsin merhâmet

Sâ'id-i erbâb-ı zulme tâb ü tâkat vermesin

Hazreti Allah zulme uğrayana merhamet etsin. Zulüm eden insanların yükselmesine güç kuvvet vermesin.

“Zulümden sakınıp kaçınınız. Çünkü zulüm, kıyamet gününde zalime zifiri karanlık olacaktır. Cimrilikten de sakınınız. Çünkü cimrilik sizden önceki ümmetleri helâk etmiş, onları birbirlerinin haksız yere kanlarını dökmeye, haramlarını helâl saymaya sevk etmiştir.” (Müslim, Birr, 56). Hadisine telmih vardır.

Lütfunu şahs-ı muhannesden dirîğ etsin Hüdâ

Mümsik-i bed-mâyeye sâ mân u servet vermesin

Allah lütfunu alçak tabiatlı insanlardan esirgesin. Kötü yaradılışlı eli sıkıya servet ve zenginlik vermesin.

İki haslet vardır ki, bir müminde asla beraber bulunmaz: Cimrilik ve kötü ahlak.”(Tirmizî, Birr, 41).

“Cömert Allah’a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır ve cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah’tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Allah Teâlâ cahil cömerdi, cimri ibadet düşkününden daha çok sever.” (Tirmizî, Birr, 40). Hadislerine telmih vardır.

Hakkı bâtlı bâtlı hak gösterir te’vîl ile

Hak lisân-ı ehl-i tezvire talâkat vermesin

Döndürerek gerçeği hurafe, hurafeyi gerçek gösterir. Gerçek olan söze yalan karıştıranların diline dil açıklığı vermesin.

Hurafe; boş, batıl inanışlar anlamına gelir. Asılsız rivayetler ve efsaneler, dinde olmayan ve sonradan dine eklendiği belli olan (bidat) asılsız inançlar, uğursuzlukla ilgili inanışlar ve yorumlardır.

“Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, çözüm için, Allah’a ve Resulüne başvurun.” (Nisâ 4/59).

“İşte bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyun. Sizi Allah yolundan ayırıp parçalayacak yollara uymayın.” (En’âm 6/153).

“Kim bizim dinimizde olmayan bir şey yaparsa o merduttur, makbul değildir.” (Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17,18. Ayrıca bk. İbni Mâce, Mukaddime 2).

“Falcının, büyücünün söylediklerine inanan, Kur’an-ı kerime inanmamış olur.” (Taberani). Ayet ve hadisi hatırlatılmıştır.

Muhtekirler almasın feyz-i ilâhîden nasîb

Bu gürûh-ı ekâbire Allah vüs’at vermesin

İlahi feyizden hakir ve hor görenler nasip olmasın. Bu gibi büyüklenen topluluğa Allah genişlik vermesin.

Feyz; verimlilik, bereket ve ilim anlamına gelmektedir. Tasavvufî istilahta ise, kalbe gelen her türlü faydalı bilgiler, hidayet nuru ve zevkli hisler anlamındadır. Başlangıçta kişinin kalbine gelen hisler ve bilgiler karmakarışık olacağı için kalbe gelen feyzlerde doğru ile batıl birbirine karışık olarak gelmektedir.

“Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiç bir kimse cehenneme giremez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiçbir kimse de cennete giremez.” (Müslim, İmân, 148, 149).

Eylesin Mevla visaliyle müşerref anları

Tali-i erbab-ı irfana nuhuset vermesin

Onları Allah kavuşmasıyla şereflendirsin. Arifler topluluğunun bahtına uğursuzluk vermesin.

Arifler meclisi âşığın takdir ettiği ve beğendiği kimselerden oluşan bir topluluktur. Arifler topluluğunun daha iyi günler görmesi için de duacıdır.

Pîş-i derden def'olunsun sûfî-i serma-mizâç

Bezm-i aşka gelmesin yârâna sıklet vermesin

Soğuk mizaçlı sofî kapı önünden kovulsun. Âşıkların topluluğuna gelip dostlara ağırlık vermesin.

Sofî soğuk mizaçlıdır, âşık onu sevmez ve yanında istemez. Âşık topluluğunda bu sert ve soğuk mizaçlı sofinin de yeri yoktur.

V

CCXLVIII

A-71/a

Âb-ı rûy-ı hüsnüne ebrûlar eyler ser-fürû

Çeşm-i efsunkârına câdûlar eyler ser-fürû

Güzelliğinin yüzünün suyuna kaşlar baş eğer. Sihirli gözlerine cadılar baş eğer.

Cadu, daha ziyade kadın büyücü, fitneci, sihirbaz kadın gibi tasavvur edilmektedir. Cadu, saç telleriyle sihir ve büyü yapan, insanı büyüleyen, cazibeli, oynak bir güzel görünümüne de girebilen bir büyücüdür. Cadu'nun en çok bakışları, saçları, zülüfleri, kaşları ve gözleri tesir yapar. İnsanı büyüleyen bir güzelliğe bürünebilir. Bu tasavvurlar divan şiirinin güzelleri ile benzeşir. Büyüleyici, güzelliğe sahip olan güzeller ile cadılar arasında alakalar kurulur. Hatta cadu ve güzel aynı tesirleri uyandırır. Cadu, zaten büyüleyen, oynak hafifmeşrep bir kadın şeklinde görünür. Divan şiirinde sevgilin gözü, saçları, kaşları, kirpikleri, gamzeleri cadu ya benzetilmektedir. Sevgili bir cadı değilse bile sevgilinin saçları, gözleri, gamzeleri âşığı büyüler.

‘Ârız-ı rengînine gülşende güller imrenir

Kâkûl-i şeb-fâmına şebbûlar eyler ser-fürû

Yanağının rengine gül bahçesinde güller imrenir. Gece renkli kâkûline şebnemler baş eğer.

Kâkûl, Farsça kökenli ve dilimize Farsçadan girmiş bir kelimedir. Sözlük anlamı ile alna düşen kısa kesilmiş saç, perçem manasındadır. Divân, halk ve çağdaş şiirde zülf ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Kâkûl, divan şiirinde sevgili için kullanılan unsurlardan biridir. Daha çok sevgilinin alınına dökülen, sevgilinin yanaklarına düşen, sevgili ile âşık arasında perde engel vazifesi gören, sevgilinin yanaklarını, gözlerini âşığa göstermemeye gayret eden kara renkli muhafız gibi düşünülmesidir. Kimi zaman zülüfler daha da uzun zincir gibi sevgilinin bellerine, hatta topuklarına kadar uzanan saçlarıdır. Zülüfler, gül bahçesini çevreleyen şebboylar, nergisler, sümbüller gibi de tasavvur edilir.

Şîve-i reftârına çok ser ve kadler baş eğer

Nâfe-i müşkînine âhûlar eyler ser-fürû

Yürüyüş tarzına çok baş ve boylar baş eğer. Derinin altındaki misk kokusu ceylanın başını eğer.

Bir servi gibi nazlanarak yürüyen sevgilinin bu yürüyüş tarzına çok kişi imrenerek bakar. Sevgili o denli güzel kokar ki; bu koku miskken daha güzeldir.

Âsitân-ı mührüne yüz sürmek ister mâh-tâb

Âfitâb veçhine meh-rûlar eyler ser-fürû

Kapının eşiğinin mührüne ay ışığı yüz sürmek ister. Güneş yüzüne ay yüzlüler bana eğer.

Ay yüzlüler diğerk sevgililerdir. Âşğın sevgilisi diğerklerinden üstündür ve güneş yüzlüdür. Sonuçta ay güneşten aldığı ışığı ve ışığı yansıtır.

Yüz sürmek yansımak ve bağlamak anlamlarında kullanılmıştır.

Devlet-i ‘aşkın devâm ettikçe câna dehrde

Hâk-i pâye çok sa’adtlüler eyler ser-fürû

Ey can, dünyada aşkın devleti devam ettikçe ayağının toprağına amirler baş eğer.

Aşk bir devletse sevgili o devletteki bir sultandır. Bu devletin sahibi olan sultanın üstünlüğünü herke kabul eder. Sonuçta amir olan bile sultana bağlıdır.

Va’d u vuslatla olursam FENNİYÂ hulvi’l-mezâk

Tab’ıma tûtî-i şîrîn-gûlar eyler ser-fürû

Ey Fennî, söz ve kavuşmayla tatlı tadı alırsam yaratılışıma şirin sözler söyleyen papağan baş eğer.

Âşık eğer sevgiliden kavuşma sözü alacak olursa konuşması ve tatlı dilliliğı ile papağanı bile geride bırakacak kadar şirin sözler söyler.

CCXLIX

A-71/a

Derim baktıkça ‘ayn-ı yâre ‘ayn-ı dîde-i âhû

Hatâ var mı sözümde çünkü her kim görse der âhû

Yârin gözüne baktıkça ahunun gözleri gibi derim. Benim bu sözümde bir hata yok ki her kim görse ahu der.

Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhu, esas amacıyla sevgiliyi izah etmek, sevgilin ürkekliğini ve güzel gözlerini ifade etmek için şiirlerimizde çok sık bahsi geçen bir kavramdır.

Sevgili ile ahu, ahu ile sevgili yer değiştirmiş gibidir. Âşığın gözünde her ikisinde de aynılık vardır. Herkesin de kendi gördüğü gibi görmesini ister.

Eder tahrîk-i sevda her bakışta ol siyah gözler

Ki celb-i hâtırâ bin dürlü efsun eyler îcâd o

O siyah gözler her bakışta sevdâyı ateşler. Ki o gözler akla bin türlü büyü yapmayı öğretir.

Sevgilinin gözleri siyahtır. Bu siyah gözler âşığa her baktığında aşkı ve sevdâyı yeniden alevlendirir.

Aynı zamanda sevgilinin gözleri büyüdür. Bu gözler âşığa bin bir türlü büyü yapacak güçtedir.

Hevâ-yı kâkülünle neş'e-i lâ'linle sermestim

Mezâk erbabının gayriye gerçi dediler sümû

Kakülünün kokusu, dudağının neşesiyle kendimden geçmişim. Zevk erbabının bundan başkasına sağır olduğunu dediler.

Zevk erbabı âşıklar topluluğudur. Bu âşıklar topluluğu sevgilinin saçının kokusu ve dudaklarından dökülen tatlı sözler varsa başka hiçbir şeye önem veremezler.

Görüldüğü gibi kalender ve kanaatkâr bir yapıda olsan bu kişilerin hayattan beklentileri ve mutluluk kaynakları bunlardır. Daha fazlası onlar için mutsuzluk olur.

Dedim teşmîm-i zülfün hangi yüzden hangi gün câ'iz

Dedi koklar isen hâzır seninçün işte her şebbu

Zülfünü koklatman hangi yüzden hangi gün uygun dedim. Koklar isen senin için her gece hazır dedi.

Sevgili ile karşılıklı bir konuşmanın olduğu bu beyitte âşığın zülfünü ne zaman koklayayım sorusuna sevgili her gece hazır cevabını vermiştir.

Aslında bu cevap olan değil olması istenilen bir cevaptır. Âşık sorduğu sorunun cevabını bu şekilde duymak istemiştir.

Dil-i sengin-i yâre FENNİYÂ te'sir eder âhır

Hakikatle dayanmaz âh âteş-bare her bârû

Ey Fennî, yârin taştan olan kalbine sonunda tesir eder. Kale duvarına ateş saçan ah gerçekten dayanmaz.

Sevgilinin bir kale gibi muhkem olan kalbine hiçbir şey tesir etmez zannedilmemelidir.

Âşığın ateş saçan ahları bu kalenin surlarında gedikler açar ve bu taş kalpli sevgilinin ülkesine diz çöktürür.

HE- E

CCL

A-10/a

Tebessümle serâser kâinatı bostân eyle

Teveccühle dil-i gam-pervânı gülistân eyle

Tebessümle kâinatı baştanbaşa yemyeşil eyle. Sevgi ve alakanla gam besleyen gönlü gül bahçesi eyle.

Sevgili etmiş olduğu ufak bir gülcükle bütün dünyayı baştanbaşa yemyeşil edip çiçeklendirir. Sevgiliden ayrı olan âşığın gönlü gam doludur. Sevgili bir tebessümü ile bu gam dolu bahçeyi gül bahçesine çevirir.

Mübârek pâyini mesh eylesin vechîm şereflensin

Beni lütfen der-i Devlet- medâra âsîtan eyle

Yüzümü mübarek ayaklarına sürüp şereflemdireyim. Beni lütfen her şeyin etrafında döndüğü devletin kapısına eşik eyle.

Sevgili bir padişahsa âşık onun ayaklarına yüz süren ve şereflenen âşıktır. Sevgilinin ülkesi her şeyin etrafında döndüğü bir devlettir. Sevgili bir sultandır. Âşık o devlette el pençe divan duran bir köledir.

Sebât etsin yolunda kat kat olsun cism-i bîtâbım

Beni ‘irfân sarây-ı hazretinde nerdübân eyle

Yorgun vücudum yolunda kat kat olup yerinden oynamasın. Beni bilgilerle dolu sarayın önünde merdiven eyle.

Yorgunluk gönül yorgunluğudur. Âşık sevgilinin yolunda kat kat olmuştur. Bu bir merdivene benzer. Aynı merdiven bilginlerin sarayında da bir merdivendir. Âşık hem âşık hem de irfanlar meclisinde kapı önünde bir merdiven gibi kat kat olmaya razıdır.

Kabûl-i tâ’ir-i kudsî- yi ‘aşka kâbiliyet ver

Dil-i zârı o mürğ-i nâzenîne âşiyân eyle

Aşkımın kutsal kuşunun kabulünü makbul et. Kibarlık kuşunu ağlayan gönlüme tanıdık eyle.

Âşık bir kuş misali havalarda uçmaktadır. Bu gönül kuşudur. Yeri yurdu belirsizdir. Âşık bu kuşun sevgili tarafından kabul edilmesini ister.

Sevgili de bir kuş olduğundan bu diğer gönül kuşunun âşığın gönlü tarafından bilinmesi istenmektedir.

Velîni'metim Pîrîm efendim kân-ı 'irfânım

Bu mağmûmu husûl-ı nisbetinle kâmrân eyle

Velinimetim, Pirim, efendim, bilgi kaynağım. Bu yakınlığından meydana gelmiş dertliyi mutlu et.

Sevgili âşık için velinimetdir, pir ve efendidir. Âşık sevgiliye yakın olduğundan dolayı dert sahibi olmuştur ve bu dertli âşığın sevgili tarafından mutlu olunması istenmiştir.

Yürekte saklı gezdir 'aşkı gerçek merd isen FENNÎ

Hünerver pehlivân ol penbede nârı nihân eyle

Fennî, mesud isen ve aşkın gerçek ise aşk yürekte saklı oktur. Becerikli pehlivan ol penbede ateşi gizle.

Aşk âşık için yürekte saklı bir oktur. Sevgilinin gamzeleri tarafından atılmıştır. Âşık bir an mutlu olunca bu okun acısı aklına gelir.

Âşık için önemli olan bu ateşi yüreğinde saklayabilmektir.

Ölürsen de tebâ'ud etme Pîr'in âsitânından

İkâmetgâh-ı Pîri kendine "dârü'l emân" eyle

Ölürsen de pirin eşiğinden uzaklaşma pirin oturduğu yeri sığınacak yer bil.

Salik ölecek olsa da mürşidin kapısından ayrılmamalıdır. Mürşidin mekânı bile salık için sığınacak yerdir.

Öpüp destin açıl güller gibi çâk-ı girîbân et

Huzûr-ı Pîr'de ey nâme nâmım dermeyân eyle

Elini öpüp güller gibi açıl, yakanı yırt. Ey mektup, pirin huzurunda şanımlı ortaya çıkart.

Sevgiliye gönderilen mektup âşığının ahvalini anlatan bir arz-ı haldir. Bu mektup sevgili tarafından açılınca elini öpmüş olur. Yaka yırtmak mektubun açılması ve âşığının içler acısı durumunun açıklanmasıdır.

CCLI

A- 10/a

Efendim, dest-gîrim çâre- sâzım âh Efendim âh

Kerem-kârım melâzım ser- firâzım âh Efendim âh

Efendim, yardımcım, çare bulanım, kerem edenim. Sığınılacak yerim, başımı yüceltenim ah Efendim ah.

Efendim diye seslenilen kişi sevgili olabileceği gibi Âşığının her dem himmetine muhtaç pir de olabilir.

Efendi pir veya sevgili ise köle âşıktır. Efendi âşık için yardımcı ve çare bulandır. Bu gibi vasıflar efendinin pir olduğunun güçlü kanıtıdır. Pir âşık için cömert sahibidir ve sığınılacak bir limandır.

Dû çeşm-i iştiyâkım katre-bâr-ı derd-i hasrettir

Seni özler dil-i pür-ihzâm âh Efendim âh

İki gözümlüğün arzusu, hasret derdi gözümden damla saçmaktadır. Şevk dolu gönlüm seni özler ah Efendim ah.

Efendi âşık için hasret çektiği kişidir. Onun hasretiyle gözlerinden yaş süzülmemektedir. Gözleriyle onu görmek arzusundadır. Gönlü efendinin aşkıyla doludur ve efendisinden uzak kalmıştır.

Beni ihvân-ı yârânım içinde koyma sıfrü'l- yed

‘Atâsız kalmasın dest-i niyâzım âh Efendim âh

Beni dert meclisinde eli boş koyma, Ah Efendim ah. Yalvaran ellerim lütüfsüz kalmasın.

Eli boş koymak; Umduğunu alamamak, başarısızlığa uğramak anlamına gelir. Âşık dert meclisindedir ve eli boş olmak istememektedir.

Efendi artık bu beyitte Allah’tır. Bu âşık Allah’tan kendisine el açılan elleri geri çevirmemesini istemektedir.

Bu ‘abd-i ahkarı dür etmesin Hak âsitânından

Budur bâdi-i feyz ü imtiyâzım âh Efendim âh

Allah, bu değersiz kulunu eşiğinden uzak etmesin. Farklı olmanın bolluğunun sebebi budur ah Efendim ah.

Şair bu beyitte Allah’a dua etmekte ve Allah’tan uzak olmak istememektedir.

CCLII

A- 72/a

Bulayım tâli’-i nâ-sâzı ne yerlerde ise

Bana ta’rîfini ihsân ediniz nerde ise

Uygunsuz talihim ne yerlerde ise bulayım. Bana nerde ile tarif yazınız.

Âşık talih yıldızının kaybolmasından ve arayıp bulamamasından ve nerede ise bulunup kendisine haber verilmesinden yakınmaktadır.

Beni hâk üzre bırakmakta felek sehvediyor

Feleğin himmeti nâ-merde değil merde ise

Feleğin yardımı mert olmayana değil merde ise felek beni toprak üzerinde bırakmakta hata ediyor.

Felekten yakınmak eski şiirimizde genel kabul edilen mazmunlardandır. Âşık feleğin yardımının sadece namert olan kişilere olduğundan yakınmaktadır.

Âşık mert bir kişilik olduğundan feleğin yardımından yoksundur.

Evc-i a'lâya çıkarsın beni beyne'l- akrân

Cühelâ gökte makâm-ı fuzalâ yerde ise

Cahillerin makamı gökte, faziletliğin makamı yerde ise akranlarım beni zirveye çıkarsın.

Zaman tersine dönmüş gibidir. Cahil de faziletli kimse de bulunduğu yerde değildir.

Cahil el üstünde tutulmakta faziletli de olması gereken makamda değildir. Âşık da faziletli bir kimse olduğundan akranları tarafından zirveye çıkmak istemektedir.

Bârî gerdûn bana arsızlığı telkîn etsin

Feyz u ikbâlîme şermendeliğim perde ise

İlim, irfan ve talihime utangaçlığım perde ise bari felek bana arsızlığı aşulasın.

Şair ilim, irfan ve talihine utangaçlığının perde olduğundan yakınmaktadır. Felekten utanma duygusunu kaldırmasını murat eder.

İbni Ömer radıyallâhu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, utangaç kardeşine bu huyunu terk etmesini söyleyen Medineli bir Müslümanın yanından geçerken ona:

“Onu kendi haline bırak; zira hayâ imandandır” buyurdu. (Buhârî, İmân, 16, Edeb 77; Müslim, İmân, 57–59. Ayrıca bk. Tirmizî, İmân, 7; Nesâî, İmân, 27; İbni Mâce, Mukaddime, 9, Zühd 17).

Ebû Hüreyre radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“İman yetmiş (veya altmış) kadar daldan ibarettir. Bunların en yükseği lâ ilâhe illallah demek, en aşağısı da insana zarar veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Utanmak da imanın dallarından biridir.” (Buhârî, İmân, 3; Müslim, İmân, 58. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Sünnet, 14; Tirmizî, Birr, 80; Nesâî, İmân, 16; İbni Mâce, Mukaddime, 9).

Hele ızhâr-ı kemâl eyleme sabr et FENNÎ

Anlaşılsın feleğin himmeti kimlerde ise

Hele Fennî, olgunluğu açığa vurma; sabr et. Feleğin yardımı kimlerdeyse anlaşılın.

“Gençlerinizin en iyisi, ihtiyarlarınıza benzeyenlerdir. İhtiyarlarınızın en kötüsü de gençlerinize benzeyenlerdir.” (Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, X/270; İbn Hacer, el-Metalibu'l-Aliye, III/3; Feyzü'l-Kadîr, 15:776).

CCLIII

A- 72/a

B- 100

Etmişiz cânan ile peymân üstüne

Sevmeyiz dünyâda biz cânan cânan üstüne

Sevgi ile söz üstüne söz etmişiz dünyada biz sevgilimiz üstüne başka kimseyi sevmeyiz.

Sevgili vardır, sözü de vardır; ama o söze güven duyulmaz. Bu gelip geçen bir kış güneşi gibidir.

Âşık sözünde sadıktır, sevgilisi varken bir başkasını düşünmez bile.

Başka söz sığmaz leb-i rengîn-i yâre doğrusu

Koymuş üstâd-ı ezel mercân mercân üstüne

Yarın renkli dudağına başka söz doğrusu sığmaz. Ezel üstadı mercan üstüne mercan koymuş.

Ezel üstadı Allah'tır. Sevgilinin dudağını ezel üstadı mercan gibi kırmızı yaratmıştır. Sığmaz sözcüğü sevgilinin dudağının mim harfi kadar yani küçük olduğunu gösterir.

Çehresinde gâh humret gâh safret gösterir

Hasta-i 'aşka gelir buhrân üstüne

Yüzünde bazen kızılık bazen beniz solukluğu var. Aşk hastasına buhran üstüne buhran gelir.

Âşığın yüzü tıpkı bir hasta yüzü bazen sararır solar, bazen de ateşi yükselir ve kırmızılaşır. Bu yaprakları kırmızı ortası sarı bir güldür.

Aşk hastası buhranlar geçirir. Bu buhranın temel nedeni firkatın uzaması ve vuslatın gecikmesidir.

Hasta-i 'aşka devâ ancak visal-i yâdır

Sûd vermez gelse de Lokman Lokman üstüne

Aşk hastasına deva ancak yâre kavuşmaktır. Lokman üstüne Lokman gelse de fayda vermez.

Aşkın bütün derdini ve elemi bitirecek olan nesne kavuşmaktır. Bu aşk hastasına Lokman gelse bile derdine deva olamaz. Âşığın devası sevgilide gizlidir.

Vuslât-ı dildâra olmazsa müsâ'id rûz-gâr

Sahn-ı sînemde kopar tûfân tûfân üstüne

Zaman yarın vuslata izin vermezse göğsümün yakıcılığından tufan üstüne tufan kopar.

Nuh a.s, İdris a.s'dan sonra gelen peygamberdir. Peygamberlerin büyükleri olan ve kendilerine Ülü'l-azm denilen altı peygamberden ikincisidir. Bunun nedeni kavminin Nuh tufanı diye adlandırılan gazap ile cezalandırılmalarıdır.

Hız. Nuh, İdris a.s göğe çıkarıldıktan sonra azan insanlara peygamber olarak gönderildi. İnsanlar putlara tapmaya başladı. Allah bunun için Nuh a.s'ı peygamber olarak gönderdi. O zaman 50 yaşındaydı. Yıllarca insanları dine davet etti, putlara tapılmaktan sakındırdı ve Allah Telaya ibadet etmelerini söyledi.

Ama Nuh a.s'a kendi oğlu Yam yani Ken'an bile iman etmedi, hatta alaya alıp işkence ettiler: Andolsun ki Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.

.Nuh a.s insanların davetine icabet etmedikleri için onlara beddua etti: Rabbim Sende bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır. Allah Teâla da bundan sonra Nuh a.s'a gemi yapmasını emretti: Gözlerimizin önünde ve vahyimiz uyarınca gemi yap ve zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır. Gemi bitince tufan oldu bu tufana "Nuh tufanı" dendi.

Tufanda denizler taşıtı ve her taraf su oldu. Nuh a.s sayısı 80 kişi kadar olan mü'minler ile 3 katlı olan gemiye bindi. Nuh a.s gemiye her hayvandan birere çift

aldı. Oğlu Ken'an'ı da gemiye almak istedi, ama o "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi, gemiye binmedi ve hemen bir dalga onu alıp boğdu. Allah Teâla da Nuh a.s.'ın bu oğlu hakkında af dilemesine karşılık: Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme buyurdu. Sular dağları aştı, insanlar ve hayvanlar telef oldu. 150 gün geçtikten sonra Allah Teâla: Yere suyunu çek; göğe: ey gök sende yağmurunu tut buyurdu ve bunun üzerine yağmur durdu, sular çekildi.

Hz. Nuh a.s.'ın gemisi Irak'taki Cudi dağına oturdu. Hz. Nuh'a inanıp kurtulan insanlar aç oldukları ve dağda yiyecek olmadığı için Nuh a.s.'ın emri üzerine ellerinde olan bütün yiyecekleri birleştirdiler ve böylece ilk defa Aşure yemeğini yaptılar. İnsanlar Nuh a.s.'ın 3 oğlu, Sam, Ham ve Yafe'ten türediği için Hz. Nuh'a ikinci Âdem de denir. Nuh a.s.'ın 1000 yaşında vefat ettiği söyleniyor, ama Kur'an-ı Kerimde: Andolsun ki biz Nuh'u kavmine gönderdik de o 1000 yılda 50 yıl eksik bir süre yanlarında kaldı diye geçiyor. Hz. Nuh gemicilerin ve marangozların piri sayılır çünkü bu işleri Allah'ın ihsanıyla ilk defa o yapmıştır.

Sûfi-i merkeb- süvârı her gören güldü dedi

Sıçramış binmiş bakın hayvân hayvân üstüne

Eşee binip süren sofiye herkes güldü. Bakın hayvan hayvan üstüne sıçrayıp binmiş.

Eşek de sofi de âşığın gözünde birdir, her ikisi de insan değildir.

Mukaddem canân ile FENNÎ'yi tebşîr etseler

'İd-i Ekberdir keser kurbân kurbân üstüne

Fennî'yi önceleri sevgi ile müjdeleseler; büyük bayramdır, kurban üstüne kurban keser.

Âşık sevgili ve vuslatla müjdelenirse büyük bir bayrama kavuşur. Bir kurban bayramı gelmişçesine kurban keser. Bu kurban elbette kendisidir.

CCLIV

ANKARA'YA YENİ GELDİĞİMDE YAZMIŞTİM

A-72/a

Ne gelir var ne gider kulbe-i ahzânımıza

Acıyan var mı bakın dîde-i giryânımıza

Hüzünlerle dolu evimize ne gelen var ne giden var. Ağlayan gözlerimize acıyan da yok.

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge

Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı

Bozma ey mevc gözüm yaşı habâbın ki bu seyl

Koymadı hiç imâret bu binâdan gayrı

Şair Fuzuli ile aynı duyguları dile getirmiştir.

Kimi görsek geçiyor bir nazar-ı bârid ile

Bilmiyor kimse bizi uğramıyor yânımıza

Kimi görsek bir soğuk bakış ile geçiyor. Kimse bizi bilip yanımıza uğramıyor.

Soğuk bakış; ilgilenmemek, aldırış etmemek anlamında kullanılmıştır. Bu sevgili olabileceği gibi âşığın çevresindeki insanlar da olabilir.

Bu bakışta âşığın yaralayan ve üzen ahval vardır. Şair büyük bir yalnızlık içindedir ve durumuyla hiç kimse alakadar olmamaktır. Şair ince ruhlu bir insan olduğundan bu duruma çok içlerlemektedir.

Geçiyor sözü; geçip gitmek ve alakasız anlamlarındadır.

Muttal’i olsa ne derdi ‘acep ihvân-ı vatan

Dâr-ı gurbetteki ahval-i perîşânımıza

Gurbet yerindeki halimizin perişanlığına acaba vatan dostları haberdar olsa ne derdi.

Sevgili adına vatanından, yerinden yurdundan olan şair büyük bir acı içindedir. Çünkü canı olarak bildiği vatan topraklarını terk etmiştir.

Bilmediği bir vatanda elem dolu gönlüyle yalnız kalan şair vatanında bıraktığı dostlarının bu halini görse şefkate geleceğini düşünmektedir.

Kûy-ı gurbette biz eller eline bakmadayız

Feyz alırken yapışan kûşe-i dâmânımıza

Eteğimizin köşesine ilim, irfan öğrenirken yapıştırlarken gurbette biz el eline bakmaktayız.

Şair kendi vatanında iken ili ve irfan tahsil etmektedir. Alim ve arif bir şahsiyet olduğundan çevresindeki insanlar bu ilminden yararlanmak istediğinden devamlı etrafındadır.

Sevgili için gurbet ele düşen şair bütün bu hallerini kaybetmiş gözükmektedir. Bir zamanlar kendisi insanlara himmet ederken şimdi kendisi himmete muhtaç hale gelmiştir.

Ne olur kadrimizi anlasa sarrâf-ı dehr

Etse takvîm-i bahâ cevher-i ‘irfânımıza

Dünyanın kuyumcusu kıymetimiz anlasa ne olur? Bilgimizin cevherini kıymetli bir şekilde doğrulaması gerekir.

Dünyanın kuyumcusu sevgili veya felektir. Her ikisinden de şair ilim ve irfanını doğrulamasını ve kabul etmesini ister.

Ne olur sözü bir şey olmaz, yerindedir, uygundur anlamında kullanılmıştır.

Menn ü teklif-i girânı çekemez meşrebimiz

Korkarız doğrusu bâr olmada ihvânımıza

Tabiatımız minneti ve pahalı olanı teklif edeni sevmez. Dostlarımıza doğrusu yük olmaktan korkarız.

Gani bir gönle sahip olan şair yaratılış gereği minnettar olmayı ve pahalı nesne ve halin olması sevmez. Bu ahvali tercih ettiğinde dostlarına yük olacağını düşünmektedir.

Dostlarına yük olup zahmet vermek ise âşığın en son isteyeceği bir durumdur.

Şu köyün halkını rüsvâ-yı cihân eyler idik

Hicv ü teşhîri düşürseydik eğer şânımıza

Eğer şânımıza alayı ve ilan etmeyi seçseydik şu köyün halkını dünyaya rezil ederdik.

Şairin içinde bulunduğu memleket parçası âşığın elemelerinden ve ahından bizar olmuştur. Bu elem ve ah sevgili adına çekilir. Bu köy halkı bu durumundan dolayı onunla alay edip ahvalini herkese ilan ederler.

Âşık ise sevgili için bu dertleri çektiğinden insanların kendisini anlamadığını düşünmektedir. Eğer biri alay edilecekse ve âleme duyurulacaksa şair için bu kimseler içinde yaşadığı vatanın insanlarıdır.

CCLV

A-72/a

Dil verir miydim o mehde cezbe-i ân olmasa

Cezbe-i anında hikmetler nümâyân olmasa

O ay yüzlüde anın şevki, anın şevkinde de sırlar ortaya çıkmasaydı hiç gönül verir miydin?

Cezbe; Allah sevgisiyle kendinden geçme hâli, çekme, çekilme, Allah Teâlâ'nın sevdiği bir kulu kendisine çekmesi, yüksek derecelere kavuşturması -bu da nefsi terbiye ederek, Allah Teâlâ'yı çok anmakla olur- , coşma ve coşku anlamlarına gelir.

Şevk, şiddetli istek ve şiddetli arzu anlamlarına gelir.

Hikmet ise; işleri en doğru ve düzgün biçimde yapmak anlamındadır.

İlk cezbelenenlerden biri Bilali Habestir (r.a.) Bilali Habeşi (r.a.) Efendimiz (sav), Mescidi Nebevide iken bir zaman cezbelenip kendinden geçti. Diğer sahabi efendilerimiz, onun bu haline akıl erdiremedi, Peygamber (sav) huzurunda bağırıp edip böyle taşkınlık yaptığı için ona kızdı. Çünkü sahabeler, Peygamber (sav) huzurunda, sanki başlarının üzerinde bir kuş varmış da uçup kaçacakmış gibi, sükûnetle ve edeple dururlardı. Terbiye ve hürmetleri had safhadaydı.

Cezbenin çeşitleri vardır: Kimileri ağlar, kimileri güler, kimileri değişik bir lisanla konuşur; ama kimse konuştuğundan bir şey anlamaz. Kendinden geçip de bağırıp çağırmak, elinde olmadan çeşitli sözler sarf etmek de cezbe çeşitlerinden sayılır. İşte bu haller, bazen Allah cc. adı duyulduğunda veya anıldığında, bazen Peygamber as. zikredilmesi esnasında ortaya çıkar. Kuran-ı Kerim okunurken de cezbe halinin yaşandığı çok görülmüştür. Bunların hepsi manevi bir muhabbet ve zevkin tesiriyle meydana gelmektedir.

Sevgili de bu cezbe anında ağızdan sırlar dökülmüş ve âşık sevgiliye gönül vermiştir.

Dâğ-ı mihr ile olur muydu derûnum dâğ-dâr

Cebhesinde neyyir-i behcet-nümâyân olmasa

Eğer alında sevincin nuru ortaya çıkmasaydı. Aşk yarası ile kalbim yara sahibi olur muydu?

Cehbe bu beyitte alın anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin altında sevincin nuru oluşmuştur; ama bu sevincin ne olduğu belli değildir. Öyle ki bu nur âşıkta aşk yarasına sebep olmuştur. Öyleyse bu nurun çok etkili bir silah olduğunu anlaşılabilir.

Kâbil olmazdı ona ‘âlemde takvîm-i bahâ

Âh o elmas-pârenin kıratı noksan olmasa

O elmas parçasının kıratı noksan olmasa ona alemde değer biçecek kimse olmazdı.

Kırat; elmas, zümrüt gibi değerli taşların tartısında kullanılan iki desigramlık ölçü birimi, nitelik, değer, düzey, seviye anlamlarına gelir.

Sevgilinin kıratının noksan olması âşığa ettiği eziyetlerden dolayıdır. Bu durum her yönüyle mükemmel olan sevgiliye hanel getirmekte ve değerinden düşürmektedir.

Nûr-ı çeşmim gözlerim olmazdı böyle hayra-dâr

İftirâk-ı la’l-i handânınla giryân olmasa

Gülen dudağın ağlayıp perişan olmasaydı gözlerim böyle hayır bekleyen olmazdı.

Âşık sevgilinin dudağından çıkacak bir sözü beklemekte ve bu sözün hayır olması için dua etmektedir.

Gözlerim hep bakmak hem de beklemek anlamında kullanılmıştır.

İncitir miydin seni bu âh-ı âteşnâk ile

Şem’a-i ‘aşkın ciğer-gâhımda sûzân olmasa

Aşkın ışığı ciğerimde ateşli olmasa seni bu ateş saçan ahımla incitir miydim?

Âşık ettiği ahlarla sevgiliyi incittiğini düşünmektedir.

Buna sebep de âşığın içinde bulunan aşkın ışığıdır. Tersten okuyacak olursa eğer bu ışık olmasaydı sevgili de bu ahlardan incinmeyecekti.

Kâski tartılsa bir mîzân ile ‘ayb u hüner

La’l ü gevher Kıbrıs elmasıyla seyyân olmasa

Ayıp ve hüner keşke terazi ile tartılsa. Elmas ve süs taşı Kıbrıs elmasıyla eşit olmasa.

Şair ayıp ve hünerin teraziyle tartılmasını ve kişilerin yaptıkları ölçüsünde değer görmelerini istemektedir.

Nâ-şinîde çok eserler cem’ederdim FENNÎYÂ

Gerdiş-i eyyâm ile zihnim perişân olmasa

Ey Fennî, günlerin geçişi ile zihnim perişan olmasa duyulmamış çok eserler bir araya getirdim.

Zamanın acımasız oluşu şairin şairlik gücünü güçsüz kılmaktadır.

Günlerin geçişi burada vuslatın gecikmesi ve şairin perişan olmasıyla alakalıdır.

CCLVI

A-72/a

72/b

72/b

Bir gece ansızın ol mâh bedîdâr olsa

Ay doğup yeryüzü müstağrak-ı envâr olsa

O ay yüzlü bir gece ansızın kendini gösterse. Ay doğsa yeryüzü nurlara boğulsa.

Sevgili aydır. Sevgilinin hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkması ayın doğması gibidir. Bu ay yüzlü sevgilinin ortaya çıkmasıyla karanlıklar içinde olan âşığın gönlü ve dünya birden nura kavuşur.

Hasbihâl etmeğe bir parça tenezzül etse

Anlasa derd-i dili vâkıf-ı esrâr olsa

Görüşüp konuşmaya bir parça tenezzül etseydi surlarımı bilir gönlümün derdini anlardı.

Sevgili âşık ile konuşup görüşmeye tenezzül etmez. Bu onun aldırılmaz durumundan ileri gelir. Sevgili görüşmeye söz verse bile asla onu yerine getirmez.

Âşık bir görüşme olursa içindeki sırrı sevgiliye aktarmak istemektedir. Bu sır elbette aşka ve aşkın hallerine aittir.

Basmaşa nezdine ağyâr-ı bed- efkâr kadem

Gülşen-i gam-şiken ü vuslatı bî-hâr olsa

Kötü düşünceli ağyarın ayağı, sevgilinin huzurunda basmasa. Gamlı gül bahçesi ve kavuşması dikensiz olsa.

Ağyar şairin nazarında kötü yaradılışlı bir kişidir. Bu nedenle kötü düşüncelidir. Bu kişi tıpkı rakip gibi sevgilinin meclisinde istenmez.

Ağyarın sevgilinin meclisinde istenmediği gibi rakip de istenmez. Rakip gül bahçecisinin dikenidir.

Basma sözcüğü gelme ve ayağı olma anlamında kullanılmıştır.

Yoktur etvârını taklîd edecek bir dilber

Fitne-kâr olmasa merd olsa vefâ-dâr olsa

Fitneci olmasa, mert olsa, vefalı olsa tavırlarına taklit edebilecek bir sevgili yoktur.

Vefalı olması, sözünde durması ve fitneci olmaması sevgiliden beklenen ahvaldir. Ama sevgili bunların tam tersi davranır. Eğer bu özelliklere sahip bir sevgili olsaydı dünyada hiç kimse onu taklit etmeye dahi öykünmezdi. Çünkü baştan ayağa kusursuz olurdu.

Parlatırdım o mehi her gece âgûşumda

Çarh eder mihver-i matlûbda devvâr olsa

Felek istenilen çizgide dönseydi o ayı her gece kucığımda parlatırdım.

Mihver; dünyanın kuzey ve güneş kutbu arasından geçtiği farz olunan hat, dönen bir şeyin ortasından geçen mil. Düzgün geometrik şekilleri iki eşit kısma ayıran doğru çizgi. Çark ve tekerlek gibi dönen şeylerin ortasından geçen mil anlamlarına gelir.

Âşığın isteklerini gerçekleştirememede feleğin rolü büyüktür. Eğer felek istenilen çizgide olsaydı yani murat alınabilir bir şekilde bulunsaydı âşık sevgiliye daha yakın olmak fırsatı yakalayabilecekti.

Acır elbet gün olur giryeme feryâdıma yâr

Ne kadar cevr ü cefâ etse sitem-kâr olsa

Sevgili ne kadar eziyet edip sitemkâr olsa da, elbet gün olur feryadına ağlamama acır.

Âşık her ne kadar cefa ve keder denizinde boğulmakta olsa da içinde daima bir umut vardır. Bu umut öncelikle sevgiliye kavuşma sonrasında da âşığın feryadına acıyıp şefkat göstermemesi adınadır.

Yine râhatta kalır cism-i nizârım FENNÎ

Yâr yanımda iken yastığım ahcâr olsa

Fennî, sevgi yanımda iken yastığım taşlar olsa da zayıf vücudum yine rahattır.

Dün gece yar hanesinde

Yastığım bir taş idi

Altım çamur üstüm yağmur

Yine gönlüm hoş idi

Bu türküyle şair aynı duyguları terennüm etmiştir.

CCLVII

A-72/b

İçemem ben bana teklifte ısrâr etme

Sâkiyâ ‘aklımı alma beni ısrâr etme

Ey içki dağıtıcısı aklımı alma, beni zarara sokma, ben içki içmem bana teklifte ısrar etme.

Saki hem güzelliği hem de dağıtıp sunduğu içki ile âşığın aklını başından alır. Âşık bu durumda zarara giren kimsedir. Âşık normalde aşk şarabını seven biridir. Ama içki sırası oluşan keyfiyetten sırların açığa çıkmasını, içki sonrasında da çekilen humardan çekinmektedir.

Yâre dikkatle nigâh eyleme ey çeşm-i rakîb

Geri git mazara-i pâkini murdâr etme

Ey rakibin gözleri sevgilime dikkatli gözlerle bakmaktan vazgeç temiz bakışları kirletme.

Âşık gibi rakip de sevgiliye baştan ayağa ve dikkatli gözlerle bakar. Aslında rakip de sevgiliyi elde etmek istemektedir.

Âşık rakibin bu bakışlarından son derece rahatsızdır. Kötü mayalı rakibin bakışları da kötü olduğundan sadece bu bakışların bile sevgiliyi murdar edeceğinden çekinmektedir.

Varma ey âh-ı seher hâb-geh-i cânâna

Bozma âsâyişini zor ile bidâr etme

Ey seherin ahı, sevgilinin yatak odasına varma. Düzenini zor ile bozup uykusuz etme.

Seher vakti ayrılıktan dolayı ah eden âşık bu ahın sevgiliyi incitip uykusunu kaçıracağından çekinmektedir.

Uğrun uğrun seviyorsun gönül ol âfeti sen

Bildiğim mes'eledir nâfile inkâr etme

Gönül o afeti sen gizli gizli seviyorsun. Bu benim bildiğim bir şeydir boşuna inkâr etme.

Âşık ile gönül yine birbirinden ayrı kişilikler gibi düşünülmüştür. Sanki âşık ile gönlün yaptıklarından veya hissettiklerinden haberleri yokmuş gibi bir durum aksettirilmeye çalışılmıştır. Oysaki bunlar birbirinden bağımsız değildir. Kaldı ki, âşığın âşıklık durumu herkesçe malumdur.

Hal ederse gire vuslatı tav'an etsin

Pek sıkıştırma ol gül- çehreye ibrâm etme

Kavuşmaya isteyerek gelsin. Pek sıkıştırma o gül çehreye ısrarla rıza etme.

Âşık vuslatta sevgilinin gönlünün olmasından yanadır, ısrar edilip de kavuşma olursa bunun yürekten olmayacağı inancındadır.

Sevgilim mazhar-ı ‘afvet ne günâhım var ise

Beni ta’dâd-ı kusûrumla şerm-sâr etme

Sevgilim ne günahım varsa bağışla, beni kusurlarımı sayıp dökerek utandırma.

Âşığın günahı sadece âşık olmaktır. En azından kendi açısından bakıldığında durum böyledir. Fakat sevgili âşık için çok fazla günah saymaktadır. Bunlar sevgili için var olan âşık için var olmayan günahlardır.

Cevrini çekmeye FENNÎ’de liyâkat yoktur

Etme pîr ‘aşkına ey şûh-ı sitem-kâr etme

Cefanı çekmeye Fennî layık değildir. Ey sitemli sevgili pîr aşkına etme.

Sevgili o kadar yüce ve ulaşılmazdır ki ve âşık o kadar onun karşısında küçüktür ki, âşık sevgilinin cefasını çekmeye bile razı layık değildir. Âşık bu nazarla olaya bakar ve çok sevdiği ve hürmet gösterdiği pirinin sevgisine bu cefayı çekmeye layık görülmesini ister.

CCLVIII

A-72/b

Mestinâzım sell-i seyf-i ebruvân etmiş yine

Gamze-i gaddâr ile bilmem ne kan etmiş yine

Naz sarhoşu sevgilim yine kaşlarının kılıcını sıyırmiş. Acımasız gamzesi yine bilmem kimin kanını dökmüş.

Aslında kanı dökülen kişi âşıktır; ama sevgili bunu öyle bir ustalıkla yapar ki âşığın ruhu bile duymaz. Kanayan yarasını yaranın ve kanın sıcaklığından dolayı duymaz. Duysa da umursamaz. Umursasa da dile getirmez.

Kaşların kılıcını sıyırması kaşların ra harfine benzerliğinden dolayı çekilmiş bir hançere benzer. Buna gamzeler de eklenince ortalık kan gölüne döner.

Sîneme bir tâze zahım açtı nigâh-ı hışm ile

Tîr-i müjgânın meğerse imtihân etmiş yine

Gazaplı bakışı sineme yine yeni bir yara açtı. Kirpiklerinin oku meğerse yine beni denemek istemiş.

Bu imtihan âşığın ne derece dayanaklığı olduğu üzerinedir. Sevgili attığı gamze oklarıyla âşığının bu oklara ne kadar dayanabildiğini sınamak ister. Âşık yaralı halde bu gazeli kaleme aldığına göre imtihanı geçmiş demektir.

Almış âgûş-ı hayâlâta gönül ma'sûkunu

Mâh ile mihr-i cihân- ârâ kırân etmiş yine

Gönül sevgilisini hayallerinin kucığına almış. Ay ile dünyayı süsleyen güneşi yakınlaştırmış yine.

Parlaklığı ve gönülleri şenlendirmesi ile ay ve güneşe benzeyen sevgili âşığa yakın olunca ay ve güneş bir arada gibi bir tasvir oluşturulmuştur.

Bâde-i gül- fâm ile sâkî-i sîm- endâm ile

Bezm-i rindânı felek reşk-i cinân etmiş yine

Felek, gül renkleri içki ve gümüş tenli saki ile kalenderlerin meclisini şenlendirerek yine cinnetleri kıskandırmış.

Her zaman şikayette bulunulan felek bu sefer âşığının yüzüne gülmüştür. Kalenderlerin bulunduğu mecliste gül renkli şarap ve gümüş tenli saki vardır. Artık âşık dünyada iken kendince cenneti görmüştür.

Çihre-i gerdûn bulutlanmış bulanmış cevfi çerh

‘Âşk-ı şûrîde- hâl âh-ı nihân etmiş yine

Dünyanın yüzü bulutlanmış, feleğin boşluğu bulanmış. Âşığının perişan hali yine suya gizlenmiş.

Dünyanın yüzünün bulutlanması ve feleğin boşluğunun bulanması isteklerin gerçekleşmemesi demektir.

Âşık perişan halinin bilinmesini ister, böyle arzu eder; ama âşığının hali kimse tarafından bilinmemektedir.

Dîde-i FENNÎ’de âsâr-ı sirişk olmuş bedîd

Gâlibâ ahvâlini yâre beyân etmiş yine

Fennî’nin gözlerinde gözyaşları oluşmuş belli ki yine sevgilisine durumunu anlatmış.

Sevgiliye karşı derdini anlatma telaşında olan âşık ondan bir yüz bulamaz. Sevgili âşığının perişan haline kayıtsızdır. Durum böyle olunca da âşığa ağlamaktan başka çare kalmaz.

CCLIX

A-72/b

Evvel aldı ‘aklımı bir tavr-ı can- bahşâ ile

Şimdi uğraşmaktasın ca’lî bir istiğnâ ile

Önce aklımı bir can alıcı bir tavırla aldı. Şimdi uydurma bir gönül tokluğu ile uğraşmaktasın.

Sevgili âşığın aklını yaptığı işve cilvelerle alır, onu kendine bağlar, istediklerini yaptırmaya çalışır. Sonrasında âşık onun için elem dolu bir hayata atılır, gözyaşları içinde kalır. Sevgiliden şefkat bekler; ama sevgili âşığın bu duruma aldırış bile etmez.

Mihr-i ‘âlem- tâbsın cüzdür cemâlinden şafak

Pür- ziyâ kıldın cihânı tal’at-i zîbâ ile

Dünyanın güneşinin parıltısısın, şafak yüzünde küçük bir numunedir. Güzel yüzünle dünyayı ışıklar içinde bıraktın.

Sevgili dünyanın ısı ve ışık kaynağıdır. Şafak bile onun yüzünde bir küçük örnek olabilir. Sevgili güneş gibi aydınlık yüzüyle dünyayı aydınlatır ve herkese ışık saçır.

Maksadın efzayış-i âlişten ey bülbül nedir

İmtihân olmak mı istersin dil-i şeydâ ile

Ey bülbül, yüceliğin artmasından maksadın nedir. Çılgın gönül ile imtihan olmak mı istersin?

Gönül ve bülbül karşı karşıya gelmiş gibidir. Şair bülbülü kendisinden ayrı bir varlık gibi düşünmüştür.

Bülbül yüceliğinin artması istemektedir. Bu yücelik sevgili tarafından kabul görmektir. Bu duruma âşık itiraz eder ve bu durumun ancak çılgın gönlüyle imtihan olmak anlamına geldiğini vurgular.

Yâr ile bir kerecik vuslat müyesser olmadı

Geçti gitti nâzenîn ömrüm kuru sevdâ ile

Sevgili ile bir kerecik kavuşma olmadı. Nazlı ömrüm kuru sevda ile geçti gitti.

Âşığın sevgiliden beklediği tek şey sevgiliyle vuslatın gerçekleşmesidir. İnce bir ruha sahip olan âşık bir kuru sevdada ile ömrünün geçtiğinden yakınmaktadır. Yani elde var olan hiçbir şey yoktur.

FENNÎYÂ artık bırak baht-ı siyâhın bahsini

Pür-tanîn ettin sumâh-ı ‘âlemi şekvâ ile

Ey Fennî, artık kara talihin sözünü bırak. Dünyayı sinek vızıltısının şikâyeti ile doldurdun.

Âşığın feleğe şikâyeti bir sinek vızıltısı gibi gelir. Yani felek tarafından önemsenmez. Âşık da kara talihinden yakınmayı bir kenara bırakır.

CCLX

A-73/a

Gam-ı dil- sûz-ı ‘aşkı merd isen ağyârâ bildirme

Değil ağyâr-ı bed-girdâra hattâ yâra bildirme

Aşkın gönül yakan gamını mert isen başkasına bildirme. Kötü işlerle uğraşan ve hatta sevgiliye bile bildirme.

Aşk ve sevgili âşık için bir sırdır. Âşık bu sırrı kimseye anlatmak, paylaşmak istemez. Bu dert her ne kadar gönül yakan bir ateş olsa da, âşık gam ve dert deryalarına gark olsa asla sevgilinin adını ve aşkını el ağzına vermez.

Bu durum öyle bir sırdır ki, kötü işlerle uğraşan sevgiliye ve hatta sevgiliye daha bildirilmez ve anlatılmaz.

Zamîr-i yâri gâyet nâzikâne eyle istiknâh

Hekîm-i evvel ile teşhîs-i marazı bîmâra bildirme

Yârin niyetini gayet nazik bir şekilde araştır. Önceki hekim ile hastalığın teşhisini hastaya bildirme.

Âşık âşıklık ve aşkın halleri konusunda sevgilinin ne düşündüğünü bilip anlamak ister. Amacı sevgiliye ona göre davranmaktır. Ama bunun tıpkı sevgili gibi nazik bir şekilde yapılması gerekir. Ama bu niyetin gizli olmalıdır ve hasatlığın doktor tarafından yapılan teşhisi hastaya bildirilmemelidir.

Bu gülzârın göz altından temâşâ eyle ezhârın

Hezârın ağzına bir söz düşürme hâra bildirme

Bu gül bahçesinin çiçeklerini gözaltında seyret. Bülbülün ağzına bir söz düşürme dikene bildirme.

Bülbül yine âşıktan ayrı birisi olarak düşünölmüş ve âşıktan bu bülbülün ağzına söz verilmemesi istenmiştir. Çünkü âşık sabaha kadar gülün açılması için öten türlü aşk şarkıları söyleyen bir kuştur.

Diken ise rakiptir. Âşık bu nedenle gül bahçesindeki gülleri gizli bir şekilde izlemek istemektedir. Ama deşifre olmamaktır.

Gözaltı; denetleme ve nezaret anlamında kullanılmıştır.

Rakîb-i kînevereden sakla va'd u vuslat-ı yâri

Rumûz-ı tılsım-ı genc-i nihânı mâra bildirme

Yâre kavuşmayı ve sözlerini, kin besleyen rakipten sakla. Gizli hazinenin tılsımlarının işaretlerini yılana bildirme.

Yâre kavuşmak ve yâre söylenen sözler âşık ile sevgili arasında olmalı, kimseye bildirilmemelidir. Özellikle rakipten saklanmalıdır. Bu sözler gizli bir hazine ise, bu hazineyi bekleyen kişi de rakip olur.

Görüp envâr-ı ‘aşkı neyde meyde vech-i dilberde

O sırr-ı a’zamı sûfi-i har-ı mişvâra bildirme

Aşkın parlaklığını neyde, içkide, sevgilinin yüzünde görüp de o büyük sırrı eşek tavırlı sufiye bildirme.

Âşığa göre aşkın parlaklığı ney, içki ve sevgilinin yüzüdür. Bunlar bir araya geldiğinde âşığın gönlüne parlaklık gelir ve hayattan zevk alır.

Sofi ise âşığa göre eşek tavırlıdır, hayattan zevk almayı bilmez. Bunlar sofiye anlatılsa bile anlaması mümkün değildir. Zaten bunlar sırdır ve kimseye paylaşmamak gerekir.

Çemenzârı tavâf et her çiçekten eyle istişmam

İdip bir gonca-i ter intihâb ezhâra bildirme

Yeşillikleri gez dolaş her çiçeği kokla. Yeni açılmış goncayı ayırıp beğendiğini çiçeklere bildirme.

Yeşillikler sevgililerin gezindiği mekânlardır. Âşık bu çimende her çiçeği koklar; ama onun asıl sevdiği, beğendiği ve ötekilerden ayırdığı gül goncasıdır.

Ayağın nakşı zâhir olmamak şartıyla gez karda

Sebük-bârâna sudan kıl güzer enhâra bildirme

Karda ayağının izi belli olmamak şartıyla gez. Hafif yağmurlu sudan geç nehirlere bildirme.

Karda gezip izini belli etmemek; kimsenin sezemeyeceği biçimde gizli bir iş çevirmek, uygunsuz işler yapmak anlamındadır.

Şair her ne olursa olsun ihtiyatın elden bırakılmaması gerektiğini istemiştir.

Sevâd-ı mümkinâtı çeşm-i ‘ibretten uzak tutma

Fakat bu zikr-i mahfiyi ulü’l- ezkâra bildirme

Mümkün olabilecek olayları ibret gözünden uzak tutma. Fakat bu gizli zikri, zikir sahiplerine bildirme.

“Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak ve yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma.” (Araf 205).

Ebu Hureyre (Radiyallahu anh)ten rivayet edilen bir hadis-i Kudsi’de Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: “Her kim beni kendi içerisinde zikrederse Ben de onu kendi Zat’ımda (meleklerime bile duyurmadan) zikrederim. Kim de Beni bir topluluk içerisinde zikrederse Ben onu onlardan daha hayırlı (olan melek) cemaat(leri) arasında anarım.” (Buhari, Tevhid, 15; Müslim, Zikir, 1; Alusi, Ruhü’l-Meani, 6). Ayet ve hadisi hatırlatılmıştır.

Harîm-i vuslata bir gizli yoldan dâhil ol FENNÎ

Hazer kıl reh- zenân-ı dehrden eşrâra bildirme

Fennî, herkesin giremeyeceği o vuslata bir şekilde dâhil ol. Dünyanın kadınlarının yolunu kötülere bildirmekten çekin.

Fennî bir şekilde vuslatı istemektedir ve kötü kişi olarak rakip ve ağıyarı göstermektedir.

CCLXI

(BEDÎHE)

A-73/a

Ayrılık demleridir yanıma gel nâz etme

Sil gözüm yaşını ey dilber-i mümtâz etme

Artık ayrılık zamanlarıdır yanıma gel naz etme. Ey seçkin sevgili gözümün yaşını sil.

Sevgili sanki kavuşma yani vuslat gerçekleşmiş gibi hal içindedir. Bu durum pek vaki olmamakla birlikte âşık sevgiliden naz etmemesini yanında daha çok yaklaşip ayrılıktan dolayı gözünde oluşan yaşları silmesini istemektedir.

Sevgilim ‘ahd ü yemîninde sebât et göreyim

Sakla d:îdârını nâ-mahreme ibrâz etme

Sevgilim verdiğin sözlerde ve gittiğin yeminlerde kararlı ol. Yüzünü herkesten sakla kimseye gösterme.

Sevgili her zaman söz verir; ama hiçbir zaman verdiği sözde, yeminde kararlı değildir. Âşığın en büyük korkusu rakipti ve sevgiliden yüzünü saklamasını ister.

Sevgili bu halleri unutacağından âşık bir kez daha hatırlatmak istemiştir.

Va’d ü ikrârını Mevlâ’yı seversen bozma

Râz-ı mektûmuna hiç kimseyi hem-râz-etme

Sözlerini ve kabul ettiklerini Allah’ı seversen bozma. Gizlinin gizlisi olan sırlarımı sırdaşına bile söyleme.

Sevgilinin aslında verdiği bir söz veya kabul ettiği bir hal yoktur. Olsa bile sabun köpüğü gibidir. Unutur gider. Ama âşık için bu sır çok önemlidir ve sevgiliden en yakınana bile söylememesini ister.

Açarım ‘avdet için şehper-i isti’câli

Kekliğim kuzgun ile zâğ ile pervâz etme

Dönüş için acele kanadımı açarım. Kekliğim, kuzgun ve karga ile kanat açıp uçma.

Âşık bir gönül kuşu misali havalanmıştır. Âşık bu semada sevgili ile pervaz ederken rakibi birer kuzgun ve karga olarak görmektedir. Sevgili ise kekliktir. Sevgili için en büyük düşmandır.

FENNÎYÂ ağlayıp ağlatma o gül-i ruhsârı

Etme kâbil ise ey merd-i suhan-sâz etme

Ey Fennî, ağlayıp o gül yüzünü ağlatma. Ey mertçe sözler söyleyen yapılabileceksen yapma.

Sevgili yüzünden ağlayan şair artık ağlamak istememektedir.

Gül yüz hem sevgili hem de âşık için kullanılmıştır.

CCLXII

(BEDÎHE)

A-73/a

Yâri gördüm bütün ‘aşkım galeyân etti yine

Sînede çarh-ı muhabbet deverân etti yine

Bütün aşkım, yâri yine görünce coşup taşı. Gönümde muhabbetin çarkı yine yerinde durmadı.

Üç mertebe var derler; muhabbet, aşk, derd. Muhabbet ehli o ki, mahubunu görürse memnûn, görmezse kaydında değil; aşk ehli o ki mahubunu görünce memnun görmezse mahzûn; derd ehli o ki görse de mahzûn görmese de mahzûn.

Nazar-ı şefkat ile baktı o meh-rû yüzüme

Uyanıp şem'ı ümîdim leme'ân etti yine

O ay yüzlü şefkatli bakışla yüzüme baktı. Ümidimin mumu uyanıp parıldadı yine.

Sevgili âşığa bir defa şefkatle bakarsa âşık kendinde güç ve kuvvet bulur. Yarınlara dair hayallere dalar. Ümidin mumunun uyanması âşığın içinde umudun yeşermesidir.

Mâcerâ-yı dem-i vuslat ki gelip hâtırına

Kıdr-i hûnâb-ı şirişkim feverân etti yine

Kavuşma zamanının macerası aklıma gelince gözyaşının kan akıcı çömleği köpürüp taşı yine.

Sevgiliyle önceden bir şeyler yaşayan âşık bu demleri hatırladıkça o güzel anlar aklına gelmekte ve kan yaşları akıtmaktadır.

Göz şekil olarak bir çömleğe benzetilmiştir. Köpürüp taşması ise şarabı akla getirmektedir.

Ağlaşır nâlişimi hayli melâ'ik işitüp

Göklere âh u figânım tayarân etti yine

İnememi melekler işitip ağlaşır. Ah u figanım yine göklere ulaştı.

Âşığın ağlayıp inlemeleri önce semaya daha sonra meleklerin katına ulaşmış ve onları incitmiştir. Âşık da onları incittiği için mustarıptir. Âşığın bu inlemelerine melekler dahi dayanamaz ve onlar dahi ağlaşmaktadır.

Firkatin fâş edeyazmışsa da FENNÎ kulunu

Cehd edip sırrı süveydâda nihân etti yine

Fennî kulun, ayrılığını meydana çıkartmışsa da fazla çalışarak sırrını siyahlığa gizledi yine.

Âşık öncelikle ayrılık sonucu çektiği sıkıntıları ortaya dökmüş olsa da sonrasında daha fazla çalışarak sırrını yine gizlemeyi başarmıştır.

Süveyda siyahlık anlamında kullanılmıştır.

Başımı eylemedim bu gece vaz'-ı bâlîn

Gözlerim eşk ile vasl-ı milvân etti yine

Bu gece başımı yastığa koymadım. Gözlerim yaş ile kavuşmanın rengine boyandı yine.

Sabahlara kadar sevgiliyi düşünen âşığın başı yastık görmez. Uykusuz ve bir şekilde kanlı gözyaşları dökmektedir.

CCLXIII

A-73/a

Ey sabâ derdimi duyur dildâra Allah aşkına

'Arz-ı hâlim sun huzûr-ı yâre Allah aşkına

Ey saba sevgiliye derdimi Allah aşkına duyur. Halimi, durumumu Allah aşkına yârin huzuruna sun.

Saba rüzgarından medet uman âşık; nasıl bir ruh içinde olduğunu, derdini, halini sevgiliye anlatmasını ister. Âşık sevgiliye durumunu direkt anlatamadığından saba rüzgarını aracı olarak kullanmıştır.

İtiraf etmiş tedâvîden etibbâ ‘aczi

Bir devâ bulsun dil-i bîmâre Allah aşkına

Tabipler gönlümün tedavisini yapmayacaklarını itiraf etmişler. Allah aşkına hasta gönlüme bir deva bulsun.

Sevgiliye âşıktan başka tabip yoktur. Çünkü âşığı kendini meftun eden ve dert sahibi olmasına sebep olan sevgilidir. Âşığın tedavisine giden doktorlar âşığın bu hastalığına aciz kalırlar. Âşık için deva sevgilinin dudağında gizlidir.

Bir kusûr ettim de gönlünde kırıklık var ise

Geçsin ifşâ etmesine ağyâra Allah aşkına

Bir kusur ettim de eğer gönlünde bir kırıklık var ise başkasına Allah aşkına anlatmasın.

Âşık için kusur aşk adına yapılan kusurdur. Onun dışında kusuru yoktur. Âşık sevgiliyi kırdıysa bundan dolayı af dilemekte ve kimseye anlatmamasını istemektedir.

Eğer sevgili bunu ağyara söylese âşığa göre ağyarın eline bir koz vermiş olur.

Saklanır mı mesti-i câm-ı muhabbet yârdan

Var mıdır hâl ü mahal inkâra Allah aşkına

Sevgiliden muhabbetin kadehinin sarhoşluğu gizlenmez. Allah aşkına halleri ve yerleri inkâra ne gerek var?

Âşık için vuslat ve muhabbet bir sarhoşluk hali gibidir ve bu sarhoşluğun gizlenmesi âşık için yersiz bir durumdur.

Âşık bu nedenle aşkın bu hallerini ve bu aşkın nerede geçtiğini asla inkâr etmez.

Sînemi nîrân-ı gayret dâğ-ber-dâğ eyledi

Kâbil-i merhem midir bu yara Allah aşkına

Gayret nurları sinemi yara üzeri yara eyledi. Allah aşkına bu yaraya merhem olabilir mi?

Gayret sevgiliye kavuşmak için atılan adım, nur ise sevgilinin bakışlarıdır. Bu nurlu bakışlar âşığın sinesinde yara üstüne yara açmıştır ve âşık can havliyle bu yaraya merhem aramaktadır.

Eylesin FENNÎ kulun tenvîr-i çeşm-i iştiyâk

Perde çekme pertev-i ruh-sâre Allah aşkına

Fennî kulun arzu ve şevkin gözünün nuru eylesin. Allah aşkına yanağının aydınlığını gizleme.

Âşığın arzusu sevgilinin yanağındaki aydınlığı görüp bu şevkle gözünü nurlandırmaktır.

CCLXIV

A-73/b

Beni tenhâ koyup ey mûnis-i cânım gitme

Etme bu zulmü bana rûh-ı revânım gitme

Ey sevgili canım sevgilim beni tek başına bırakıp gitme. Akıp giden ruhum bana bu zulmü etme.

Âşığın canını en çok yakan şeylerin başında sevgiliden ayrı kalıp âşığın tek başına kalması gelir. Âşık tarafından bu durum zulüm olarak görülür.

Âşık tek başına kaldığında dertleri daha çok koyulaşır ve ıstırabı daha çok artar.

Sen gidersen beni rüsvâ-yı enâm eyler ‘aşk

Gizli kalsın aman esrâr-ı nihânım gitme

Eğer sen gidersen aşk beni bütün herkese rezil eder. Aman gitme gizli sırlarım gizli kalsın.

Âşık zaten sevgisinden dolayı ah u figan ettiğinden çevresindekilere zahmet vermektedir. Eğer sevgili tamamen gidecek olursa âşık öyle bir derde giriftar olur ki, bu sefer tüm herkese rezil olur.

Sevgili giderse sırları da beraberinde gideceğinden âşık bu sırların ifşa olmasından korkmaktadır.

Dil-i divâneyi neyle mütesellî kılayım

Ney gibi inletip artırma figânım gitme

Deli gönlümü neyle teselli edeyim? Ney gibi inletip feryadımı arttırma gitme.

Ney sözü hem çalgı aleti hem de soru anlamında kullanılmıştır.

Bir gün, Rasulullah Efendimiz (sav) Hz. Ali (r.a) ile sohbet ederken, kimseye anlatmaması şartıyla ona ilahi aşkın sırlarından bahseder. Hz. Ali, Efendimiz' den öğrendiği sırların ağırlığı altında adeta ezilir. Taşıyamaz olduğu bu hal onu alır, Medine şehrinin dışına kadar götürür. Ne kadar zamandır yürüdüğünü bilmediği çölde, yolu suyu çekilmiş bir kuyuya varır. Gönül dünyasına akmaya devam eden ilahi sırlar benliğine sığmaz olduğunda Hz. Ali dayanamaz artık, feyiz ve muhabbetle bezenmiş duygularını kupkuru kör kuyuya döker. Hz. Ali'nin dilinden dökülen sırların güzellikleriyle dolan kuyu da coşarak deruni bir heyecanla sel olur taşar. Taşan suların bereketi ile kuyunun etrafında bir bir kamışlar boy verir.

Aradan günler geçer ve kuyunun başına bir çoban gelir. Kamışlardan birini keser. Kestiği kamışın gövdesine çeşitli yerlerinden delikler açar. Sonra dudaklarına götürüp üfler. Çoban nefesini verir vermez kamıştan âşıkane inleme ve feryat sesleri yükselmeye başlar. Kamış her işiteni hayran bırakan seslerle birlikte ününü de yaymaktadır.

Efendimiz, kalbe vecd ve heyecan veren bu sesleri duyunca işin aslını anlar. Hemen Hz. Ali’yi çağırıp “Sana anlattığım sırrı açıkladın mı?” diye sorar. Hz. Ali “Evet, ya Rasulallah! O yüce sırrı kalbime sığdıramadım. Suyu çekilmiş bir kuyuya söylemeye mecbur kaldım” diye cevap verir. Mevlana’nın aktardığı bu hikâyeye göre o kuyunun etrafında boy veren kamışlar “ney” diye bilinir.

Çekilir çille değil çille-i eyyâm-ı firâk

Acıyıp hâlîme ey kaşı kemânım gitme

Ayrılığın günlerini çilesi çekilir çile değil. Ey kaşı keman acı halime ve gitme.

Kaşı keman olan sevgilidir. Âşık ayrılıktan dolayı çile çekmekte ve bu günlerin sona ermesini istemektedir. Sevgiliden bu haline acımasını ve şefkat göstermesini arzular.

Koyma FENNÎ kulunu dâr u diyârında garîb

Merhamet kıl aman şûh-ı cihânım gitme

Fennî’yi kapından, evinden kovup garip bırakma. Dünyanın güzeli; merhamet et, gitme.

Âşık sevgilinin kapısında el pençe divan durmaktadır ve bu kapıdan kovulmak istememektedir. Aynı yalvarış sevgilinin gitmemesi için de yapılmaktadır.

CCLXV

A-73/b

Nikâb almış bulunsa yâr vech-i mâh-ı tâb üzre

Sanırsın dûd-ı ‘anber-sâya çekmiş âfitâb üzre

Sevgili parlak ay gibi yüzünü peçe ile örtmüş olursa güzel kokunun dumanını güneşin üzerinde sanırsın.

Sevgili bir aysa onun yüzünü perde ile örten bir buluttur.

Fem-i yâri temâşâ eyledim güftâra geldikçe

Yapılmış lâ'lden bir hokka gûyâ dürr-i nâb üzere

Yarın dudağını seyrettim söze geldikçe o renkten katıksız inci üzerine yapılmış bir al renkli hokka gibiydi.

Sevgilinin dudağı her zaman kırmızıdır. Mim harfi gibidir, varlığı ve yokluğu bilinemez. Bu dudak bütün sırlara vâkıftır. Şekil olarak hokka gibidir.

Sözümden dönmem aslâ har dedim hardır yine câhil

Hatâ var mı sebât etmekte bir re'y-i sevâb üzere

Sözümden dönmem asla cahile diken dedim yine dikendir. Sevdan hükmü üzerinde kararlı olmakta hata var mı?

Âlim birinin gözünde cahil diken gibidir, insana varlığı dahi rahatsızlık verir.

Âşık sadık bir âşıktır, hak bellediği yolda kendi başına yürür, eğilip bükülmez ve verdiği karardan dönmez.

Tekaddüm etmesin ehl-i kemâle câhil-i har-gûş

Revâ mı cild-i hardan deffe yaptırmak kitâb üzere

Cahil tavşan olgun insanların önüne geçmesin. Diken derisinden kitap yüzü yapmak uygun olmaz.

Cahil, bir tavşan misali hızlı koşsa da olgun insanların önüne geçmesin.

Kitap sevgilinin vasıflarının anlatıldığı şiirleri, âlim ve arifi olmanın meziyetlerinin anlatıldığı defterdir. Rakip bir diken olduğundan bu kitabın cildinin

diken derisinden olması uygun olmaz. Çünkü kitap daha ele ilk alındığından diken insanın eline batar.

Ne ikbâlinde sâbittir ne idbârında râsihdim

Hemîşe tavr-ı ‘âlem dikkat etsen inkılâb üzre

Ne baht açıklığında sabittir ne geriye gitmeye kuvvetliydim. Âlemin tavrı daima dikkat edersen değişim halindedir.

Baht açıklığı felekle, geriye gitme âşığın içinde bulunduğu durumla ilgilidir.

Buna mukabil insanların ahvali de daima değişim halindedir.

CCLXVI

A-73/b

Bana cevreylemekle yâr iken ağyâr olur sanma

Gül âb-ı mükedder sepmek ile hâr olur sanma

Bana eziyet etmekle sevgili iken başkası olacağını sanma. Güle bulanık su serpmenin onu dikene çevireceğini zannetme

Ağyar, başkası, gayrısı demektir. Âşık tarafından sevilmez ve istenmez.

Sevgili âşığa eziyet edince onun bir başkasına, başka bir sevgiliye gideceğini düşünür. Ama âşık aşkında sabittir, asla kararından ve sevdiği kişiden yüzünü döndürmez. Âşığın yüzünü sevgiliden başkasına döndürmesi onun başkası olacağı anlamına gelir.

Bu durum güle bulanık su verince dikene dönüşeceğini beklemek gibidir. Diken de rakiptir.

Firâkın tâze tâze dağlar peydâ eder dilde

Efendim zahm-ı hecrin kâbil-i tımar olur sanma

Ayrılığın gönülde yeni yeni yaralar açar. Efendim ayrılığın yarasını iyileşeceğini sanma.

Ayrılık sonunda âşğın gönlünde yeni yeni yaralar açılır ve bu yaralar iyileşemeyecek derecededir.

Dağlar sözü ikinci bir anlam olarak araya dağların girmesi ayrılığında daha da uzaması anlamında kullanılmıştır.

Kemâlınden düşürmez kâmilî ikbâlden düşmek

Cevâhir hâkde kalmakla bî-mikdâr olur sanma

Olgunu ikbalden düşürmek olgunluğuna hâlel getirmez. Kıymetli taşların toprak altında kalmasıyla kıymetsiz olacağını sanma.

Kemal; bilgi ve erdem yönünden erginlik, eksiksizlik, olgunluk, yetkinlik anlamlarına gelir.

Kemal olan kişi bahtına yenilmiş olsa da bu onun olgunluğundan bir şey götürmez. Bu durum kıymetli taşların toprak altında kalması gibidir. Toprak bu kıymetli taşların kıymetinden bir şey götürmez.

Dirîğ-ı himmet etme ehlini buldukça ihsân et

Dem-i fırsat sehâb-âsâ geçer her bâr olur sanma

Yardımlını esirgeme dost buldukça ihsan et. Fırsat zamanı bulut gibi geçer, sana yük olur sanma.

“Bazı kimseler, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak, onlara yardımcı olmak için yaratılmıştır. İhtiyaç sahipleri bunlara başvurur. Bunlar için ahirette azap korkusu olmaz.” (Taberani). Hadisi hatırlatılmıştır.

Ağırlıkla girer ceyb-i kibâra dirhem ü dînâr

Sebük-mağzan-ı asrı mahrem-i esrar olur sanma

Büyük kimselerin cebine para ağırlıkla girer. Ağırbaşlı ve ağırlığı olmayanların sırlara vakıf olabileceğini sanma.

“Allah’ın has kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde sükûnetle yürürler ve cahiller kendilerine laf attığı zaman, “Selâmetle” deyip geçerler.” (Furkân 25/63).

Âyet-i kerimede, iyi bir mü’minin en belirgin özelliklerinden birinin tevazu, sükûnet ve ağırbaşlılık olduğu belirtilmektedir. Mü’min her haliyle başkalarından fark edilen kimsedir. Onun kendine has bir duruşu, oturuşu ve yürüyüşü vardır. Şakin, yumuşak ve alçak gönüllü tavrıyla etrafına güven ve huzur verir. Kibirli, saygısız, kaba ve haşin kimseler gibi gürültü patırtı çıkarmaz, yürüyüşleriyle başkalarını rahatsız etmez, kimseye sıkıntı vermez.

Alıp eşyayı çeşm-i ibretle taksil-i irfan et

Her adem layık-ı bezm-i ulü’l-ebzar olur sanma

Eşyayı ilmin gözüyle ve ağırlığınca tahsil et. Her insanı basiret sahiplerinin meclisinin layığı sanma.

“Dünya ve ahiret sevabı Allah’ın katındadır. Şüphesiz O, Semi’ (her şeyi işitir), Basîr’dir (her şeyi görür).” (Nisa 4/134).

“Eğer onları doğru yola çağırırsan işitmezler. Görürsün, sana bakıyorlar (nazar ediyorlar), oysa onlar görmüyorlar (basiretleri yok).” (Araf 7/198).

“Doğrusu, size Rabbinizden ‘basiretler’ geldi; artık kim görürse kendisi içindir, kim de kör olursa kendi aleyhinedir.” (En’am, 6/104). Ayetleri açıklanmıştır.

CCCLXVIII

A-73/b

Ne zamânlar ki görünmezse dil-ârâ gözüme

‘Âşıkın dûzah olur cennet-i me’vâ gözüne

Gönül avutan sevgili ne zaman ki gözüme görünmez. Âşığın gözüne cennet cehennem görünür.

Sevgilinin ortaya çıkması ve âşığın sevgiliyi görmesi demek cenneti seyretmesi demektir. Âşık cennette görebileceği her şeyi sevgilide temaşa eder. Sevgilinin ortadan kaybolması ise cennetin cehenneme dönmesidir.

‘Âşık neş’e verir seng-i cefâ-yı ma’şûk

Hâr-ı gül gül görünür bülbül-i şeydâ gözüne

Sevgilinin cefasının taşı âşığa neşe verir. Çılgın bülbülün gözüne gülün dikenini gül görünür.

“Ettiğin cevri bile kendime nimet bilirim,

Küsemem bahtıma ben, sevmeyi kısmet bilirim.

Eremem vaslına, lakin erebilsem de yine,

Doyamam vuslatına, kendimi hasret bilirim.” (Tanrıkorur)

Sevgilinin cefası bile âşığa hoş gelir, bunu kendine nimet olarak bilir. Edilen cefa bir taş olsa da katlanılır. Bir bülbül olan âşık güle baktığında dikenini bile gül olarak görür.

Diken rakip bile olsa bu durum böyledir.

Gâfilin merdümek-i çeşmi demektir ammâ

Giremez ehl-i dilin cîfe-yi dünyâ gözüne

Dikkatsizin gözünün bebeği demektir; ama gönül ehlinin gözüne dünyanın kokmuş eti giremez.

Dünya ve dünya içindekiler âşığın nazarında kokuşmuş bir et gibidir. Kendisi bir gönül ehli olduğundan dünyaya önem vermez.

Kâni’ın çeşmine vâsi’ görünür külbe-i ‘aşk

Tâmı’ın dar görünür ‘arsa-i dünyâ gözüne

Aşkın kulübesi gözüne geniş görünür. Dünyanın arsası gözüne dar görünür.

Âşık, sevda iklimlerine kanat açınca eşyaya olan bakış açısı da değişir. Âşık, aşk odundan imal ettiği ve türlü eziyet çekmesine rağmen bulunduğu kulübeyi gözüne uçsuz bucaksız olarak görür. Buna mukabil bütün dünya ise gözüne dar görünür.

İmtilâ eylemiyor dîde-i evlâd-ı beşer

Etmeyince bir avuç toprağı imlâ gözüne

Bir avuç toprağı gözüne doldurmayınca insan evladının gözü doymuyor.

İnsanoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, bir vadi daha ister. Onun gözünü topraktan başka bir şey doyurmaz.” (Buhârî, Rikak, 10; Müslim, Zekât, 116-119). Hadisine telmih vardır.

Yanar ağlar geceler subha kadar şem’a gibi

Uyku girmez ebeden bende-i Mevlâ gözüne

Allah’ın kulunun gözüne devamlı olarak uyku girmez, mum gibi yanar ağlar.

Hız. Peygamber: “Allah yolunda uykusuz kalan bir gözü cehennem ateşi yakmaz” buyurdu. (Tabarani). Hadisine telmih vardır.

Kevser aksa kaleminden yine takdîr etmez

Batar ehl-i hünerin hâmesi a'dâ gözüne

Hüner ehlinin kaleminden Kevser aksa takdir etmez düşmanın gözüne batar.

Kevser şarabı; cennetteki Kevser nehrinin sarhoş etmeyen leziz şarabıdır.

Hüner ehli şairler olup bu şairler mürekkep yerine Kevser şarabını kullansalar dahi takdir edilmezler.

Eyle mülhak 'urefâ silkine FENNÎ kulunu

Kuhl-ı 'irfân nasîb eyle Hudâyâ gözüne

Fennî kulunu arifler halkasına dâhil et. Ey Allah'ım gözüne irfan sürmesi eyle.

İrfan kullanım şekline göre bilme, anlama, sezme ve kültür olarak ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle irfan; asırların biriktirdiği fikirlerin bütününe denir. Gerçekte irfan Kur'anî bir terim olup olay ve hadiselerin yorumlanması ve anlatılmasıdır.

Beni ol Pâdişeh-i hüsne kul et kim yâ Rab

Kuhl-ı mâ-zâğ çekilmiş ola zîbâ gözüne

Ya Rabbi; beni o güzellik padişahına kul et ki, çiğnedikleri sürme gözüne güzellik olsun.

Sevgili bir padişahsa, âşık onun kuludur. Sürme siyah renkte olması itibari ile sevgilinin göz rengini de işaret etmiş olur. Eski devrin sürmeleri toz halinde olup gözlere sürülmüş, sürmeli gözler imajı o nedenle şiirlerimizde çok sık yer almış bir konu haline gelmiştir.

CCLXVIII

(BEŞERİYYETE)

A-74/a

İsteriz ömrümüz âdem gibi müzdâd olsa

Bârî ‘âdetlerimiz merhamet ü dâd olsa

Ömrümüzün Âdem gibi uzun olmasını isteriz. Bari adetlerimiz merhamet ve yardımcı olsa.

“O, sizi bir nefisten yarattı. Hem sonra onun eşini de ondan var etti. Sizin için en’amdan (koyun, keçi, sığır, deve) sekiz çift indirdi. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa yaratıp duruyor. İşte Rabbiniz Allah O’dur. Mülk O’nundur, O’ndan başka tanrı yoktur. O halde nasıl haktan çevrilirsiniz?” (Zümer 5).

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.” (Nisa 1).

Kuran-ı Kerime muhatap olan bütün insanlar Hz. Âdem’in neslinden olduğuna göre ayette sizi bir nefisten yarattı ifadesindeki nefis Hz. Âdem’dir ve ilk insan olduğu ayetlerle sabittir.

Hz. Âdem’in günümüzden kaç yıl önce yaşadığını Kuran’dan bulamıyoruz. Ancak Tevrat’ta geçmiş peygamberlerin yaşları ve dönemleri belirtilmektedir.

Âdem 130 yaşındayken kendi suretinde, kendisine benzer bir oğlu oldu. Ona Şit adını verdi.

Şit’in doğumundan sonra Âdem 800 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu.

Âdem toplam 930 yıl yaşadıktan sonra öldü.

“Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasında on nesil vardı, hepsi de İslam dini üzereydiler.” (İbn Kesîr, Tefsir 1/218).

“Ben insanlığın ikinci vaktinde geldim.”

“Benim ümmetimin ömrü 1.500 seneyi pek geçmeyecek.”

“Âdem’den kıyamete kadar insanlığın ömrü yedi bin senedir.” (Deylemi).

Yâ görür göz yumarız ya kaçarız ondan biz

İçimizden biri şâyetse-i imdâd olsa

Biz ya görür göz yumarız ya da ondan kaçarız. İçimizden biri uygun bir kurtuluş sağlasa.

Şairin göz yumup kaçtığı kavram belli olmamakla birlikte Allah’ın emir ve yasaklarının olması kuvvetle muhtemeldir.

Zann-ı sâhîye düşer taş atarız takdîre

Şöyle birkaç günümüz nâkısü’l-i’râz olsa

Şöyle birkaç günümüz eksik olsa ölçmeye düşer hataya düşene taş atarız.

Birkaç günün eksik olması ömür sermayesidir. Şair bunun yanlış hesaplandığı takdirde hataya düşenin azarlanacağı şeklinde hüküm verildiğinden yakınmaktadır.

Ömrümüz müddetinin en çoğu yüz kaç yıl iken

Doymayız hânede üçyüz senelik zâd olsa

Ömrümüz müddetinin en çoğu yüz yıl iken evde üç yüz senelik azık olsa doymayız.

“Muhakkak ki insan, sabırsız ve tamahkâr olarak yaratıldı.” (Mearic 19).
Ayeti hatırlatılmıştır.

Tekkeye mescide girsek sıkılır canlarımız

Koşarız her nerede lu'b-ı nev îcâd olsa

Tekkeyi mescide girsek canlarımız sıkılır. Her nerede yeni eğlence icat olsa koşar gideriz.

Tekke ve mescit var olan, bir yeniliği olmayan mekanlardır. Şairin gözünde yeni bir icat daha değerlidir.

Fazl-ı 'afvı tanımaz sâdece mesrûr oluruz

Hasmımız her ne kadar hâsir ü berbâd olsa

Düşmanımız her ne kadar zayıf ve berbat olsa da affın faziletini tanımaz sadece seviniriz.

“Öfkesini yenenler, insanların suçunu bağışlayanlar da cennetlidir. Allah iyilik edenleri sever.” (Âl-i İmrân 134). Ayeti hatırlatılmıştır.

Gam-ı ferdâyı unutmaz bugün erbâb-ı kemâl

Küre-i hâk serâser ferah-âbâd olsa

Dünya toprağı baştanbaşa sevinçli yer olsa olgun kimseler bugün yarının gamını unutmaz.

“Birtakım insanlar (Allah'ı tesbih ederler) ki, ne ticaret ne de alış veriş onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.” Ayeti hatırlatılmıştır.

Kâşki şu hak sözü etmek-çün umûma îlân

Göklere yazsa mahâretli bir üstâd olsa

Keşke şu gerçek sözü herkes ilan etmek için göklere yazacak hünerli bir üstat olsa.

Şair bu zamana değin beyitlerde anlattığının herkes tarafından bilinmesini ve uygulamaya konulmasını istemektedir.

Dil-i FENNÎ’de İLÂHÎ koma gafletten eser

Sana noksan mı gelir mazhar-ı irşâd olsa

Ey Allah’ım Fennî’nin gönlünde dikkatsizlikten eser bırakma. Doğru yolu göstermekle şanına noksan gelmez.

“İşte onlar Allah’ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gâfillerin ta kendileridir.” (Nahl 16/108). Ayeti hatırlatılmıştır.

CCLXIX

A-74/a

Derûnum dâğımı dildâra ey feryâd sen söyle

Yâ ey bâd-ı seher yâ ey dil-i nâ-şâd sen söyle

Ey feryat içimin yarasını sevgiliye sen söyle. Ey seher rüzgarı ey mutsuz gönül sen söyle.

Âşık ne kadar mutsuz ve meyas olduğunu ayrıca içinin yaralarla dolu olduğunu feryattan, seher rüzgarından ve gönlünden dile getirmesini istemektedir.

Bir bakıma bunları kendine şahit kılmıştır. Âşığın haline inanmaya ne acımayan sevgiliye karşı bu sayılanlar müşahittir.

Sitem-keşlikte sebkat eyledim akrânımı kat kat

Ne hâlim kaldı ey çerh-ı cefâ-mu’tâd sen söyle

Akranlarıma sitem çekmekte kat kat ilerledim. Ey âdeti ceza olan dünya ne halim kaldı sen söyle.

Sitem; bir kimseye, bir davranışının ya da bir sözünün üzüntü, alınganlık, kırgınlık gibi duygular uyandırdığını yumuşak bir biçimde belirtme, söyleme demektir.

Şair akranları kendini anlamadığı için onlara karşı sitelidir. Dünyanın âdeti de âşığa gün yüzü göstermemesidir. Âşık artık dermanın kalmadığından şikayet etmektedir.

Cihânı hem yapan hem de yakan mihr-i muhabbettir

Asılsız mı bu söz ey tîşe-i ferhâd sen söyle

Dünyayı hem yapan hem de yakan muhabbet güneşidir. Ey Ferhat'ın baltası sen söyle bu söz asılsız mı?

Muhabbet güneşi sevgilidir. Bir güneş gibi olan sevgili ışık ve ışığı ile dünyayı aydınlatıp yapmakta, âşığın gönlünü kebab ederek yakmaktadır.

Ferhat, Persler döneminde yaşayan bir nakkaştır. Süsleme sanatı ile ilgilenmektedir. Mimari süslemeler yapmaktadır. Sultan Mehmet'e Banu'nun kız kardeşi Şirin için sarayın süslemelerini yaparken, Şirin'i görür ve âşık olur.

Ferhat, aşkında yanar, tutuşur. Gözüne uyku girmez. Yemekten, içmekten kesilir. İş yapamaz hale gelir. En sonunda Ferhat, Sultan'dan Şirin'i istemeye karar verir. Sultanın karşısına çıkar ve durumu açıklar.

Sultan bu işe razı gelmez. Belli de etmez. İş yokuşa sürmeye çalışır. Ferhat'a Elma Dağı'nı delip şehre su getirmesini söyler. Ferhat, aşkla bu teklifi kabul eder. Kazma, kürek dağlara girer, kazmaya başlar. Kazdıkça kazar.

Sultan, dadısıyla Ferhat'a haber gönderir. Şirin'in öldüğünü duyurur. Bunu duyan Ferhat, fenalık geçirir, Elindeki kazmayı havaya savurur. Kazma, Ferhat'ın

başına düşer ve Ferhat oracıkta ölür. Kayaların dibinde, delmekte olduğu dağın eteklerindedir.

Şirin bunu duyar. Hemen dağın eteklerine, kayalıkların olduğu yere gelir. Kahrından bizar olur. Kayalıklardan yuvarlanır. Şirin oracıkta ölür. Bu iki kavuşamayan âşık, aşkları uğruna dağı delmeye çalışıp su aradıkları yerde birlikte ölürlür. Her ikisini de oraya gömerler.

Fazîletli ile bâd eyliyorlar şimdi nâdânı

Bu ‘ünvân kimlere lâyıktır ey üstâd sen söyle

Şimdi görgüsüzü faziletler ile aynı nefeste sayıyorlar. Ey üstâd bu unvan kimlere layıktır sen söyle.

Görgüsüz; nerede ne şekilde davranacağını bilmeyen kişi anlamındadır. Bu kişiler konuşmayı da beceremez, olmadık laflarla insanın canını sıkırlar.

Faziletli kimse ise nerede nasıl ve ne şekilde konuşacağını bilen kimsedir. Feleğin görgüsüz ve faziletli kimseyi aynı kefeye koymasından yakınan şair bu ikisinin ayırımına varılmasından yanadır.

Usûl-i şi’r ü inşâda frengoldular peyrev

Nedir bu türe-hât ey hâme-i nukkâd sen söyle

Düzyazıda ve şiirin usulünde Batı’ya özenip Batı’nın peşi sıra gittiler. Nedir bu temelsiz yazı ey seçkin kalem sen söyle.

Fennî Batı şiiri ve dünyasını temelsiz bir yapı olarak görmekte Batı ve Batı’ya özenen kişileri eleştirmektedir.

Tekemmül etmemiş mi her usûlü bizde eş’ârın

Bilirsin ey SA’ÎD ey mefhar-i ecdâd sen söyle

Bizde şiirlerin her tarzı olgunlaşmıştır. Ey Said, bilirsin ey atalarımın övüncü sen söyle.

Batı şiirini taklitçi bir şiir olarak gören şair eski edebiyatımızda şiirin her tarzının olduğunu ve bunun mükemmelleştirildiğini vurgulamıştır.

CCLXX

A-74/a

Küçücükten sevişirdik o perî-peyker ile

Beni celb etmiş idi gamze-i efsûn-ger ile

O peri yüzlü güzelle küçücükten sevişirdik. Sihirli bakışlarıyla beni kendine çekti.

Âşık peri yüzlü sevgili ile daha küçük yaşlarda iken tanışıklıklarının olduğunu, sevgilinin sihirli bakışlarından etkilendiğini vurgulamaktadır.

Vechi var ayrılmaz silsile-i zülfünden

Bağladı gönlümü gûyâ ki demîr cenber ile

Yüzü var ki saçlarının zincirinden ayırlamaz. Gönlümü sanki demir çember ile bağladı.

Sevgilinin saçlarının uçları kıvrımlarından dolayı birer zincire benzer ve âşığın gönlü bir demir çember gibi bu zincirlere bağlanmıştır.

Âdemiyyette nezâkette nazîrin göremem

Ben nasıl tarh-ı muhabbet edeyim âhâr ile

İnsanlar içinde kibarlıktan benzerini göremem. Ben nasıl başkasıyla sohbet edeyim?

Âşık için sevgili bir insan değil, peridir. Bu nedenle kibarlık ve nezakette sevgiliye eş kimse yok gibidir. Bu kadar nazik olan sevgili varken âşık başkasıyla sohbet etmez istemez.

Diyemem ‘âşıkıyım bende-i dîrînesiyim

Hâzırım emrinin infâzına cân ü ser ile

Âşığıyım diyemem. Eski kölesiyim. Emrinin yerine getirilmesine can ve baş ile hazırım.

Sevgili bir efendi, âşık onun emirlerini can ve başla yerine getiren bir köledir. Bu kölelikle de sevdası gibi eskidir.

Taleb-i vasılda elbet beni ma’zur tutar

İmtizâc etti mi bir yerde pamuk ahker ile

Bir yerde pamuk ile ateşli kül uyuşursa kavuşma talebinde elbet beni hoş görür.

Âşık ateşli kül, sevgili ise pamuktur. İkisinin bir araya gelmesiyle pamuk yanacağından sevgili kavuşma talebini elbette hoş görecektir.

Bu ahvalde olan âşığa olacak sevgili bir zarar görmeyecektir.

FENNÎYÂ sağ iken ayrılmağa yoktur imkân

Böyledir ‘ahdimiz ol yâr-i vefâ-perver ile

Ey Fennî, sağ iken ayrılmaya imkân yoktur. Vefa seven sevgili ile sözümüz böyledir.

Sevgilinin böyle bir söz vermesi akla pek uygun değildir. Söz verilse bile yerine ne zaman ve nerede getirileceği muammadır. Sağken sözünden yola çıkarak bu sözün hayatta değil de öldükten sonra vaki olacağı daha akla uygun olanıdır.

A-74/a

Ey sabâ var söyle ahvâl-i dili cânânıma

Bak nasıl tedbîr eder şu derd-i bî-dermânıma

Ey saba, gönlünün hallerini git sevgilime söyle. Şu dermansız derdime nasıl tedbir eder?

Âşık gönlünde artık derman kalmadığından yakınarak bu hali saba aracılığı ile sevgiliye anlatmak istemektedir.

Bu durumda sevgilinin alacağı bir tedbir olmadığını bilen âşık en azından ahvalini bilmesini istemiştir.

Mâhdan mâhîye dek şâyi' olur tâli' bu yâ

Mâhımı fırsat bulup alsam bir akşam yanıma

Aydan balığa dek bu talih duyulur. Ayımı fırsat bulup bir akşam yanıma alsam.

Âşık olur da sevgili ile bir kez dahi olsa yalnız kalacak olsa gökyüzünden yeryüzüne değin herkesin bu buluşmadan haberdar olacağından yakınmaktadır.

Sen gül oyna gül gibi ekşimden etme ictinâb

Dâne-i dürdür ki takdîm eylerim sultânıma

Sen gül oyna gül gibi gözyaşından sakınma. İnci tanesidir ki sultanıma takdim eylerim.

Âşık gözyaşlarını inci gibi akıtsa da sevgilinin bundan çekinmemesi gerektiğini gül gibi açılıp oynamasını istemiştir.

Gül hem sevgili hem çiçek anlamında kullanılmıştır.

Eylerim senden merâmım üzre ahz-ı intikâm

Hazreti Mevlâ eğer sağlık verirse cânıma

Allah eğer canıma sağlık verirse maksadım senden intikam almaktır.

İntikam almak aslında âşığın düşünebileceği bir durum değildir. Bu âşığın canının çok yandığının bir işaretidir. Karşısındaki insanın da en az kendi kadar canını yakmak istemektedir.

Var ise şüphen ara mecmû'a-ı âsârımı

Mâl-i sirkat girmemiştir FENNİYÂ Dîvânıma

Şüphen varsa bütün eserlerime bak, ara. Fennî Divânı'na çalınmış mal girmemiştir.

Fennî, Divânını oluştururken kendi mazmunlarını kendi bulduğunu, kimseden etkilenmediğini ve kimseye öykünmediğini dile getirmiştir.

CCLXXII

A-74/b

Letâfet kesb eder rûyun 'arakla pür-nem oldukça

Tarâvet-yâb olur gülşende güller şebnem oldukça

Yanağın, rakıyla nemlendikçe tatlılaşır. Gül bahçesinde güllerde çiğ tanesi olursa tazecik olur.

Sevgili aşk şarabı içtikçe daha çok tatlılaşır. Sevgilinin yanağı bir gül gibidir. Bu durum gül bahçesindeki güllerin üzerinde çiğ tanesi olmaya benzer.

Aşk şarabını içen sevgili keyfiyete gelir ve yüzü pembeleşip terler.

Mey etmez celb-i hâhiş reşha-i lâ'lin vücûduyla

Akarsular çıkar gözden sebûda zemzem oldukça

Arzunun istemesiyle al dudağın damlası içki olmaz. Akarsular, testide zemzem olursa gözden çıkar.

Zemzem; Hz. İbrahim, oğlu İsmail ve eşi Hz. Hacer'i Mekke'ye bıraktığında Allah tarafından onlara ikram olarak verilen Kâbe'nin yanındaki kaynak suyudur. Tarihte, zemzem suyunun çıkmasıyla beraber Kâbe ve civarına birçok kabile gelip yerleşmiştir. Zemzem, içen kişilerin açlığını ve susuzluğunu giderir. Mekke'ye gelen hacılar, memleketlerine dönerken bu sudan götürürler.

Âşık sevgilinin kırmızı dudağını içki damlası olarak görür ve ister.

Sehâb olmaz bu mânî pertev-i mihr-i cihân-tâba

Kalır mı neş'e-i dilde hasretinle pür-gâm oldukça

Bu dünyayı aydınlatan güneşin parıltısı karanlık olmaz. Gönlümün neşesinde hasretin oldukça gam dolu kalır mı?

Sevgili bir güneş gibi dünyayı aydınlatmaktadır, yüzü güneşe benzer.

Âşığın gönlünde sevgiliye kavuşma hasreti varken gamla kalması beklenemez.

Benimçün kurtuluş yok devr-i zincir-i muhabbetten

Şu sûretle müselsel kîsvânın pür-ham oldukça

Hiç olmamış elbisesinin birbirine bağlanan zincirleri oldukça benim için muhabbet zincirinin zamanından kurtuluş yoktur.

Muhabbet zinciri âşığın sevgiliyle görüşüp konuştuğunda ortaya çıkan ahvaldir. Âşık bu zincire bağlanmış kalmıştır ve kopması da mümkün değildir.

Seni ben bağrıma basmaz mıyım fırsat düşürdüğçe

Alıp sarmaz mı mecrûh yâresine merhem oldukça

Fırsat düşürdüğçe ben seni bağrıma basmaz mıyım? Yaralı yarasına merhem oldukça alıp sarmaz mı?

Âşık gönlü yaralı bir kişidir. Âşığın bu yarasına da sevgili devadır. Bu yaraya basılacak olan sevgilinin şefkati âşığı iyi edecektir.

Şeyâtîn müsteşârın olmamak icâb eder yoksa

Bozulmaz ahd ü mîsâkın karînin âdem oldukça

Şeytanların danışanı olmamak icap eder yoksa verilen söz ve yeminler insan oldukça bozulmaz.

Şeytan bu beyitte rakiptir. Sevgili verdiği söz ve yeminleri şeytan olan rakibe danıştığından dolayı bozmuştur. Eğer sevgili insan olan birine danışsaydı bu durum yaşanmazdı.

O şûh ahvâlimi bilmez ki rahm u iltifât etsin

Tedâvî sa'b olur teşhîs-i 'illet müphem oldukça

O sevgili hallerimi bilmez ki acıyıp benimle ilgilensin. Tedavi, illetin teşhisi gizli olursa zor olur.

Âşık sevgilinin hallerini bilmektedir. Yani âşığın nasıl bir elemin ve derdin içinde olduğunu farkındadır. Ama şefkat göstermekten yoksundur. Âşığın derdi gizli bir sır olduğundan tedavisi de sadece sevgili tarafından yapılır.

Felekte irtifâ ettikçe hurşîd pertev-efkendir

Eder ehl-i edep 'arz-ı tevâzû mükrim oldukça

Felekte yükseldikçe güneşin parlaklığı düşer. Terbiyeli insanlar lütfeden oldukça alçak gönüllü olurlar.

Tevazu, bir haldir; insanın kendi içinde kendini yenmişliğinin ifadesi ve kibirden, çalımdan; gururdan vazgeçmenin adıdır.

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir. Allah’a kulluk etmekten çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince; (Allah) onları elem dolu bir azaba uğratacaktır ve onlar kendilerine Allah’tan başka bir dost ve yardımcı da bulamayacaklardır.” (Nisâ 4/173). Ayeti hatırlatılmıştır.

Karîn-i ‘afv olursun FENNİYÂ kat’-ı ümîd etme

Penâh u melce’in bâb-ı Rasûl-i Efham oldukça

Ey Fennî, affın yakın olur ümidini kesme. Sığınacak yerin çok büyük Resulullah’ın kapısı oldukça.

“Ancak tevbe edenler, (kendilerini ve başkalarını) düzeltenler ve (indirileni) açıklayanlar(a gelince); artık onların tevbelerini kabul ederim. Ben, tevbeleri kabul edenim, esirgeyenim.” (Bakara 160). Ayetine telmih vardır.

CCLXXIII

A-75/a

La’lin emeli tevbeyi bastım mey-i nâba

Eyler mi Hızır ‘atf-ı nazar semt-i serâba

Al dudağının arzusuyla, katıksız içkiye tövbe ettim. Ben de yaptım. Hızır bakışının bağlanmasını baştan ayağa yönlendirir mi?

Âşık sevgilinin kırmızı dudağını gördükten sonra gül renkli içkiye tövbe etmiş, sadece bu dudakla avunur olmuştur.

Şerminden ‘arak-rîz oluyor cebhe-i pâkin

Hâcet mi kalır gül var iken reşş-i gülâba

Utancından temiz yüzün rakı dökken oluyor. Gül var iken gül suyuna ne gerek var?

Sevgili utancından elindeki rakıyı dökmektedir. Sevgili bir güldür ve âşık için bundan gayrı hiçbir şeye gerek yoktur. Bu gül renkli şarap için de böyledir.

Dil vermeğe lâayık görünür mü zen-i ser-bâz

İnsan tenezzül mü eder su’r-ı kilâba

Cesur kadın gönül vermeye layık mıdır? İnsan köpeklerin yiyeceğine tenezzül eder mi?

Cesur kadın hareketlerinde serbest kişi demektir. Şair bunlardan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.

Ben ‘izz ü sebât etmem ahıbbâsına ‘asrın

Beyhûdedir isnâd-ı bakâ nakş-ı habâba

Ben asrın dostlarına önem vermem. Son derecedeki muhabbet boşunadır.

Şair kendi devri içindeki dostlarına önem vermediğini belirtip önceki dostların ve muhabbetin daha önemli olduğunu altını çizmiştir.

Efsûn var ise tatlı suhandır bu cihânda

Mârânı bile râm kılar hüsn-i hitâba

Bu cihanda sihir var ise tatlı sözlerdedir. Güzel sözler yalanları bile ehlileştirir.

Sevgilinin ettiği sözler tatlıdır ve sihirlidir. Tatlı dil yılanı deliğinden çıkartır sözüyle irsal-i mesel yapılmıştır.

Cürmüm ne ki FENNÎ bana dildâr gücenmiş

Şâyeste midir uslu bir insan ‘itâba

Fennî, benim gücüm, suçum ne ki bana sevgili darılmış. Uslu bir insan azarlamak uygun mudur?

Şair bir suç olmadığını ve boş yere sevgili tarafından zorlandığından yakınmaktadır.

CCLXXIV

A-75/a

Meclis karışır ortaya peymâne düşerse

Şûriş çoğalır araya divana düşerse

Ortaya kadeh düşerse meclis karışır. Araya çılgın (deli) düşerse karışıklık artar.

Ortalığa kadehin düşmesi, meclisin kurulması ve sevgilinin teşrif ederek sakilik yapmasıdır. Hal böyleyken meclis karışır.

Gül renkli şaraptan içen âşıklar şarabın verdiği keyfiyetle çılgın bir hal alırlar ve ortalık daha çok karışır.

Düşmek; ortaya çıkmak ve bulunduğu yerden yere düşmek anlamlarında kullanılmıştır.

Ta'yîn-i makâm eylerim ey şûh serimde

Yümn-i kademin kulbe-i ahzâna düşerse

Uğurlu ayakların hüznlerle dolu evime uğrarsa ey şuh seni başımda taşıırım.

Âşığın bulunduğu ev hüznler kulübesidir. Dert ve elemden örülmüştür. Bu dertli evi şen edecek tek şey sevgilinin bu eve uğramasıdır. Âşığın hüznler evine uğramasıyla hem sevgili hem de âşık mutlu olur.

Her hâra bedel gül yetişir güller olur cân

Feyz-i nazarın 'arz-ı gülistâna düşerse

Bakışının bolluğu gülbahçesine düşerse her dikene bedel güller yetişir, güller can olur.

Sevgilinin bakışının lütfu bile gül bahçesindeki diken güle çevirir. Bu bakışla güller can bulup hayat kazanır.

Diken rakip olsa bile sevgilinin bakışıyla güle döner.

Gözler kamaşır gabgab-ı berrâka nazardan

Yaşmak büzülür çâk-i girîbâna düşerse

Berrak çene altına bakmaktan gözler kamaşır. Yıkılan yakana yaşmak düşerse büzülür.

Sevgilinin gerdanı sim gibidir. Yani gümüşe benzer. Bu yakaya yaşmak bağlansa bile yaka yırtmadan dolayı büzülür.

Büzülmek; buruşturmak ve sinmek anlamlarında kullanılmıştır.

Her dîdede bir sîm-peri cilveye başlar

'Aks-i ruhum âyine-i çeşmâne düşerse

Ruhumun yansıması, gözlerin aynasına düşerse her gözde bir gümüş peri cilveye başlar.

Âşığın içinde sevgiliye ulaşması istenen o kadar çok ateşli duygu ve macera vardır ki, bu hissiyatın âşığın gözüne yansımasıyla ona bakan her gözde gümüşten periler cilveye başlar.

Bu ahval âşığın içindeki hissiyatın ne denli güçlü ve ateşli olduğunun bir kanıtı hükmündedir. Adeta gümüş renkli periler âşığa beni seç, beni beğen dercesine cilve yapmaya başlar.

Bin özr ü tevâzü ile kıl ‘arz-ı tahiyyât

Ey nâme yolun menzil-i cânâna düşerse

Ey mektup yolun sevgilinin mekânına yoluna düşerse bin defa özür ve alçak gönüllükle selamlar arz et.

Sevgili âşığın gözünde efendi gibidir. Kendisi de bir kuldur. Ona olan hissiyatını ancak mektupla dile getirir. Bu mektuba aşk ve aşkın halleri anlatılır. Mektupta efendi olan sevgiliden bin defa özür dilenir ve selamlar iletilir.

Ta’bîr-i kabîh üzre ederler ânı i’zâm

Bir vâkı’a evfâh-ı le’fâne düşerse

Bir alçakça olayın menfezi düşerse onu büyük görerek bir şekilde tabir ederler.

Bir küçük olayın büyütülerek bambaşka boyutlara taşınmasından yakınmıştır.

Mecmû’a-i ‘irfâna düşür kaydini FENNÎ

Yazık bu eser mecma’-ı nâdâna düşerse

Fennî, kaydını ariflerin toplandığı yere düşer. Bu eser cahillerin arasına düşerse yazık olur.

Şair yazdıklarının sadece ariflerin anlayabileceğini cahillerin ise anlamayacağını ifade etmektedir.

CCLXXV

A-75/a

Oldum fakîr ü nâkes mâl ü menât içinde

Kaldım garîb ü bî-kes ehl ü 'iyal içinde

Mal mülk içinde fakir ve zelil oldum. Dost ve aile içinde garip ve kimsesiz kaldım.

Şairin tamamen ümitsiz duygular içinde kaleme aldığı bu gazelde eskiden zengin ve varlıklı iken şimdi fakir ve çaresiz olmasından yakınmaktadır. Aradığı şefkati aile üyeleri içinde de bulamayan şair garip ve kimsesiz kalmasından dolayı meyustur.

Kuş olup ötemedim gül ile yatamadım

Bir mevkî tutamadım ehl-i kemâl içinde

Kuş olup ötmedim, gül ile yatamadım olgun insanlar içinde bir yerim olmadı.

Bir bülbül olan şair bülbül gibi şakıyamamış, âşık olduğu güle yaklaşmamıştır. Lafı ve sözü ile dinlenen kimseler içinde de kendine yer bulamamıştır.

Tarîkı etme inkâr inkâra etme ısrâr

Bilir misin neler var erbâb-ı hâl içinde

Yolunu inkâr etme inkârda ısrar etme. Hal ehli izinde neler olduğunu bilemezsin.

Dinin yalnızca zahirî kısmına takılıp bâtın yönünü ihmâl edenler, onun özünü kavrayamaz, maksadını anlayamaz, ana gayesini gözden kaçırmış olurlar. Bu şekilde, dini sırf gâfil bir “okuyucu” gözlüğüyle seyredenler, onun beden ve kalp ahengi içinde yaşanmasıyla elde edilebilen “hâl ve ruh” cihetinden mahrum kalırlar.

Gel Pîre intisâb et ef’âlini hesâb et

Yoksa şaşar kalırsın kîl u makâl içinde

Pire gel bağlan, yaptıklarını ölç; sözlerini tart yoksa sözlerin içinde şaşar kalırsın.

Hazret-i Muhammed’in (asm) ağzından çıkanlar ile yani hadisleriyle, hal ve davranışları, yani sünneti, mutlak bir uyum içindeydi ve bu uyum sayesinde Kuran’ın ilk ve en mükemmel tefsiri bize kadar sağlıklı ve anlaşılır bir şekilde intikal etmiştir.

Nefsi tehdîd etmeyen rûhu tes’îd etmeyen

Hakk’ı tevhîd etmeyen kalır vebâl içinde

Nefsini uyarmayan ruhunu saadetlendirmeyen Allah’ı anıp tek olduğuna şüphe getirmeyen vebal içinde kalır.

“O’ndan başka İlah yoktur. Diridir, Kaimdir. O’nu uyuklama ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’ nundur. İzni olmaksızın O’nun Katında şefaatte bulunacak kimdir? O, önlerindeki ve arkalarındaki bilir. (Onlar ise) Dilediği kadarının dışında, O’nun ilminden hiçbir şeyi kavrayıp-kuşatamazlar. O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp-kuşatmıştır. Onların korunması O’na güç gelmez. O, pek Yücedir, pek büyüktür.” (Bakara 255). Ayeti hatırlatılmıştır.

Etmişler ‘ahd ü mîsâk olmuşlar Hakk’a müştâk

Âh eyler ağlar ‘uşşâk rûz ü leyâl içinde

Allah’a yemin edip fazla istekli olmuşlar. Âşıklar gece gündüz ah edip ağlar.

Âşıkların gece gündüz ah etmeleri ve ağlamaları Allah'a verilen söze bağlanmış durumdadır.

Bu âşıkların kalu belada verdikleri sözden ileri gelmektedir.

Erbâb-ı dil yanında duran bir ehl-i gaflet

Seng-i siyâha benzer la'l ü le'âl içinde

Gönül erbabı yanında duran dikkatsizler topluluğu inci içindeki siyah taşa benzer.

Farsça “dil”, Arapça “kalp” kavramları ile karşılanan gönül; insanın manevi varlığı, moral gücü, sevgi, nefret, inanç, iyi-kötü, bütün duygularını ifade eden bir terim olarak tanımlanır. Gönül kelimesi Türkçe olup üzerinde en fazla durulan ve kendisinden terim üretilen kelimelerden biridir.

Tasavvufta gönül ya da kalp, “hem bütün duygu, düşünce, şuur, sezgi ve idrâkin; hem hayır ve şerrin en önemli merkezi, hem de benliğin şekillenmesi ve geliştirilmesinde en önemli etken.” şeklinde tarif edilir. İnsanı Allah'a ulaştırmada, hâli yakalama ve kemâli kavramada en kestirme yollardan biri kabûl edilir.

Tasavvuf yolunu “gönül yolu” olarak kabul etmek ve insanı “gönül” den ibaret saymak hiç de şaşkıncı değildir. Çünkü gönül rehberliğinde ancak, gerçeğe ulaşılabilir. Akıl duygularla elde edilen bilgilerin; gönülse marifet ve irfanla kazanılan bilgilerin kaynağıdır.

Fakîri etme tahkîr şeytânı etme tanzîr

Çok saltanat gizlidir züll-i su'âl içinde

Fakiri hor görme şeytanı tazelandirme. Sualin zor olmasında çok saltanat gizlidir.

Fakir âşık, şeytan rakiptir. Âşık fakirin hor görülmesine rakibin şevklendirilmesine karşıdır.

Sualin zor olması beraberinde büyük müjdeyi getirmektedir.

CCLXXVI

A-75/b

Sürmeler çekmiş o meh-pâre dil-ârâ gözüne

Sürmesiz ‘âşık olan yok gibi gûyâ gözüne

Sanki sürmesiz gözüne, âşık olan yok gibi; o ay parçası sevgili gözüne sürmeler çekmiş.

Âşık için sevgilinin gözü sürmeli de olsa sürmesiz de olsa o bu gözlere âşıktır. Âşık için gözler sürmesiz olsa bile âşık tarafından sürmeli olarak kabul edilir. Hatta âşık sevgilinin gözünün doğuştan kudret eliyle sürmelendiğine inanır.

Gözüne girmeğe yârin çok özendin ammâ

Nedir esbâbı niçin girmedin âyâ gözüne

Yârin gözüne girmeye çok özendin; ama hayret ne sebep oldu ki, yârin gözüne giremedin.

Göze girmek; yetenekleri ve davranışları ile çevresinde, bulunduğu yerde sevgi ve güven kazanmak anlamında kullanılmaktadır. Bir işi en iyi şekilde yaparak takdir almak, tebrik almak anlamlarına da gelmektedir.

Âşık sevgilinin gözüne girerek takdirini almak istemektedir. Sevgilinin gözüne girememek ise sevgilinin naz uykusundan dolayı gözlerinin kısılması olabileceği gibi rakibin sevgilinin gözünü doldurması da olabilir.

Sînesinde o kadar fart-ı harâret var kim

Az gelir hasta-i ‘aşkın yedi deryâ gözüne

Aşk hastasının göğsünde çok fazla hararet var. Öyle ki gözüne bu ateşi söndürmek için yedi deniz az gelir.

Aşk hastanın göğsünde ayrılıktan dolayı çok fazla hararet oluşmaktadır. Hasta olan kişide zaten ısı yükselir. Bu çok fazla olan harareti söndürmek için yedi denizin suyu az gelir.

Merhamet çeşmesi bir hayli zamândır kurudu

Garazen cîve dökülmüş gibice tâ gözüne

Merhamet çeşmesi uzun zamandır kurudu. Gözüne sanki düşmanlık edilerek civa dökülmüş gibi.

Sevgilinin merhameti bir çeşmeye benzetilmiştir. Sevgili âşığa gözleriyle merhamet eder. Bu gözlerle âşığın elem dolu haline bakıp insafa gelir.

Ama rakip bu merhamet dolacak gözlere civa döktüğünden sevgili âşığın haline acımdan çok uzaktır.

CCLXXVII

A-75/b

Bulundum gerçi tasdî'-ı ictinâb üzere

Gönül ammâ ki kaldı intizâr u ızdırâb üzere

Ben gerçi seni rahatsız etmeye çekiniyorum; ama gönül ümit ederek bekliyor ve ıstırap içindedir.

Âşık ile gönül yine birbirinden ayrı iki kavram ve nesne gibi düşünülmüştür.

Âşık sevgiliye derdini anlatarak onu rahatsız etmekten çekinir. Ama gönül âşığa uymaz ve ümit edip beklediği, ıstırap içinde bulunduğundan sevgiliye derdini anlatmak istemektedir.

Server-i kalbi istilzâm eder mi va'd-ı bî-incâz

Verir mi teşne-i kâna sût sevk etmek serâb üzere

Verilen sözü tutmam kalbin reisine uygun olur mu? Serap içinde kana susamışa sût vermek olur mu?

Âşık ervah-ı ezelde canını sevgiliye bağışlamıştır. Bu sevgiliye verilen bir sözdür. Bu sözün de tutulması lazım gelir.

Sevgilinin kana susamış gözleri sût değil, âşığın ciğerinin kanını beklemektedir.

Revâ mı dâ'im olsun mu menâsıb nâ-münâsibde

Takaddüm etmeden kalsın mı bülbüller gurâb üzere

Uygun ile uygun olmayanın daima olması yerinde midir? Bülbüller ileri gitmeden karga içinde mi kalsın?

Uygun olan bülbül yani âşık, uygun olmayan ise karga yani rakiptir. Bu iki uygun olan ve olamayanın aynı yerde bulunması; hatta uygun olmayanın daha ön plana çıkması âşığı üzmektedir.

Kusûrum var ise 'afv et efendim nezd-i 'âlîde

Gubâr etmez takarrür cevher üzere dürr-i nâb üzere

Efendim suçum varsa yüksek yanında affet. Cevher içinde ki parlak inciye toz yerleşmez.

Cevher içindeki parlak inci âşıktır. Kusurlar da bu inciye yerleşen ama temizlenince giden tozlardır. Âşık sevgiliden bu kusurları hoş görmesini ve affetmesini istemektedir.

Niçin şâd etmesin erbâb-ı ‘irfân ehl-i ‘irfânı

Bırakmaz cevheri mecnûn dahî görse turâb üzere

Bilenler topluluğu diğer bilenleri neden mutlu etmesin? Mecnun bile görse cevheri toprak üstünde bırakmaz.

“En faziletli en üstün sadaka, Müslüman kişinin ilim öğrenmesi, sonra da Müslüman kardeşine öğretmesidir.” (Kütüb-i Sitte). Hadisi açıklanmıştır.

Değil FENNÎ kulun ağıâr ile râzı müsâvâta

Takaddüm eyler elbet bülbül-i hoş-gû gurâb üzere

Fennî kulun başkalarıyla beraber olmana razı değil. Güzel konuşan bülbül elbet karga üzerine yerleşir.

Âşığın başkaları dediği rakip ya da ağıardır. Âşık bir bülbülse bunlar kargadır. Bülbülün yeri de karganın üstüdür.

CCLXXVIII

RÂSİH’İN GAZELİNE NAZİREDİR:

A-75/a-b

Gösterirse yâr eğer hicrân üstüne

Haste-i ‘aşka gelir buhrân buhrân üstüne

Eğer sevgili ayrılık üstüne ayrılık gösterirse, aşk hastasına buhran üstüne buhran gelir.

Buhran; bir işin tehlikeli ve karışık hal alması, hatalığın ağır zamanı, sıkıntılı dönem ve bunalım anlamlarına gelir.

Sevgilinin gösterdiği her ayrılığa mukabil âşığa buhran gelmektedir. Sevgilinin firkati kat be kat göstermesiyle buhran da kat be kat artmaktadır.

‘Âşık olsa müyesser Kâbe-i valsın tavâf

‘İd-i Ekberdir keser kurbân üstüne

Kâbe’yi tavaf etmek âşığa eğer kolay gelseydi, büyük bayram kabul edip kurban üstüne kurban keserdi.

Bu beyitteki Kâbe Mekke’de bulunan Kâbe değil, sevgilinin bulunduğu mekân yani mahallesidir. Âşık için bu Kâbe’yi tavaf etmek daha güç bir iştir. Âşık bu mahalleyi tavaf ederse tıpkı bir hacı olmuşçasına kurban üstüne kurban kesmeye niyetlidir.

Derd-i dilberden girîzan olma ey kalb-i hazîn

‘Ayn-i dârûdur verir dermân dermân üstüne

Ey hüznü kalp, sevgilinin derdinden kaçma. Gözünün ilacı derman üstüne derman verir.

Gözün ilacı sevgilinin ayağındaki tozdur, bu toz âşığın yaralı kalbine iyi gelir.

75/b

Sînde hubb-ı ‘Ali var sen dur ey hubb-ı sivâ

Olamaz bir hittada sultân sultân üstüne

Sinde Ali’nin sevgisi var, ey başka sevgi sen dur. Bir ülkede sultan üstüne sultan olmaz.

Hz. Ali altı yaşına kadar peygamberimizin büyüdüğü evde yani babasının yanında kaldı. Ama Mekke’de kuraklık çıktığı için Hz Ebutalib çocuklarının çokluğu nedeni ile onları büyütme için yakın akrabalarına vermek zorunda kaldı ve Hz. Peygamber çocuklar arasında Hz Ali’yi seçti bu da O Hazretin Ali (as)’a olan sevgisini ve Hz Ali’nin Peygambere olan yakınlığını gösterir. Hz Ali çocukluk dönemini şöyle nakleder: Çocuktum henüz, o beni bağrına basar, yatağına alırdı. Beni koklardı; lokmayı çiğner, ağzıma verir yedirirdi. Ben de her an, devenin yavrusu”, nasıl anasının ardından giderse, onun ardından giderdim; O her gün bana huylarından birini öğretir ve ona uymamı buyururdu. Her yıl Hıra dağına çekilir, kulluğa koyulurdu. Onu ben görürdüm, başkası görmezdi. Ortalama 4 yıl sonra Allah Resul’üne ilk ayet nazil oldu ve Hz Ali Ona ilk tabi olan kişiydi. O zamanın en zor şartlarında Peygamber’in yanında ve Onun emrindeydi. Ama Mekke’de kuraklık çıktığı için Hz Ebutalib çocuklarının çokluğu nedeni ile onları büyütme için yakın akrabalarına vermek zorunda kaldı ve Hz. Peygamber çocuklar arasında Hz Ali’yi seçti bu da O Hazretin Ali (as)’a olan sevgisini ve Hz Ali’nin Peygambere olan yakınlığını gösterir. Hz Ali çocukluk dönemini şöyle nakleder: Çocuktum henüz, o beni bağrına basar, yatağına alırdı; beni koklardı; lokmayı çiğner, ağzıma verir yedirirdi. Ben de her an, devenin yavrusu nasıl anasının ardından giderse, onun ardından giderdim; O her gün bana huylarından birini öğretir ve ona uymamı buyururdu. Her yıl Hıra dağına çekilir, kulluğa koyulurdu. Onu ben görürdüm, başkası görmezdi. Ortalama 4 yıl sonra Allah Resul’üne ilk ayet nazil oldu ve Hz Ali Ona ilk tabi olan kişiydi. O zamanın en zor şartlarında Peygamber’in yanında ve Onun emrindeydi. Hz. Ali (a.s) dört yıl dokuz ay süren hilafeti müddetinde Peygamber’in siretine uyup, hilafete inkılap ve kıyam ruhu verdi. Toplumda çeşitli ıslahlara başvurdu. Elbette bu ıslahlar, bir kısım çıkar peşinde koşanların zararına olduğu için sahabeden bazıları, Ümm-ül Mü’minin Ayşe Talha Zübeyr ve Muaviye liderliğinde üçüncü halifenin kanını bahane ederek halifeye karşı çıkıp, çeşitli çirkin olaylara sebebiyet verdiler. O hazret bu fitneleri yatıştırmak için Basra yakınlarında Ayşe, Talha ve Zübeyr ile savaştı ve bu savaş, Cemel savaşı adında maruf oldu. Irak ve Şam sınırlarında Muaviye ile savaştı; bu savaş Siffin savaşı adını aldı ve bir buçuk yıl devam etti. Nehrevan adıyla maruf olan muharebesinde de Hariciler ile savaştı. Böylelikle o hazretin hilafet müddetince gösterdiği çabaların birçoğu iç kargaşaları gidermek yolunda geçti. Çok geçmeden Hicretin 40. yılı Ramazan ayının 19. günü

Kufe mescidinde, sabah namazında, Hariciler tarafından yaralanıp iki gün sonra şehit oldu.

Pâdişâhım geç kusûrundan şu kemter bendenin

‘Abd-i ‘âcizdir yapar noksân noksân üstüne

Aciz kulun noksan üstüne noksan yapar şu aciz kulunun padişahım kusurlarını hoş gör.

“İnsan zayıf olarak yaratılmıştır ki bir kul olarak yaratıcısına karşı olan acizliğini anlayabilsin ve dünyanın geçici bir mekân olduğunu fark edebilsin.” (Nisa 28). Ayeti hatırlatılmıştır.

Beklerim Şâh-ı velâyetten ‘atâ-yı bi-hisâb

Kul umar Hünkârından ihsân ihsân üstüne

Dostun şahını hesapsız bağışlamayla beklerim. Kul hünkârından ihsan üstüne ihsan bekler.

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği (ihsanı), akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl 90). Ayeti hatırlatılmıştır.

RÂSİHİ tanzîr için FENNÎ’ye ibrâm eyleyip

Dediler sevk eyledin arslan arslan üstüne

Fennî Rasih’i benzetmek için ısrar edip arslan üstüne arslan gönderdin dediler.

Bir nazire olan bu gazelde Fennî, Rasih’i övmüş ve ona benzemeye çalışmıştır.

(Y)

CCLXXIX

A-77/a

Beni birkaç satır mektûb ile yâd etsen olmaz mı

Peyâm-ı vashla mesrûr ü dil-şâd etsen olmaz mı

Beni birkaç satır mektup ile anan olmaz mı? Kavuşmaya gelerek gönlümü mutlu etsen olmaz mı?

Olmaz mı sorusu; aslında olur, önünde hiçbir mani yok anlamındadır.

Âşık hiçbir umudu olmamasına rağmen sevgiliden onu anan bir mektup yazmasını ve vuslat için acele etmesini istemektedir.

Bu beyit iki aşamalıdır. Âşık her iki durumu da istememektedir. Sevgiliden ya mektup yazması ya da kavuşmaya gelmesi istenmektedir.

Esîr-i kayd-ı hicrân olduğum ma'lûm-ı 'âfîdir

Şu mihnetten beni kurtarsan âzâd etsen olmaz mı

Ayrılığının kelepçesinin esiri olduğum senin bildiğin şeydir. Şu yükten beni kurtarıp serbest bıraksan olmaz mı?

Ayrılık, âşığın kollarını bağlayan bir kelepçe gibidir ve âşık bu durumdan kurtulmak istemektedir. Kaldı ki bu hal de sevgili tarafından bilinmektedir.

Muhabbet bezmine bir şeb ayak bassan da cânânım

Ümîdim şem'ini destinle îkâd etsen olmaz mı

Sevgilim, muhabbet topluluğuna bir gece ayak basıp ümidimin mumunu elinle tutuştursan olmaz mı?

Muhabbet topluluğu âşıkların bir araya geldiği ve hasretle sevgiliyi beklediği meclistir. Sevgilinin bu meclise bir ay gibi doğması âşıkların canını ağzına getirir. Bu ahval âşıklar için bir ümittir, belki de bir hayal. Sevgilinin bu meclise gelip bu ümidi var etmesi, bu hayali gerçeğe döndürmesi istenir.

Tahammül eylemez tab’-ı selîmim kahr u âzâra

Beni taltîf ile her emre münkâd etsen olmaz mı

Sağlam yaratılışım kahr ve azara tahammül edemez. Beni lütfunla her emrine boyun eğen yapsan olmaz mı?

Âşığın yaratılış mayası sağlam olsa da kahr ve ezaya tahammül edemez.

Âşığın sevgiliden beklediği sadece bir lütuftur. Bu lütfu sayesinde âşık her emre boyun eğmeye razıdır.

Nedir böyle rakîbin imtinân-ı gayret-engîzi

O murdarı dizinden tard ü ib’âd etsen olmaz mı

Rakibin gayrete minneti nedir böyle? O pisliği dizinden kovup kül etsen olmaz mı?

Rakibin gayreti sevgilinin gözüne girmek, âşığı saf dışı bırakmaktır. Âşık hiçbir zaman rakipten ve kötü yaradılışlı ruhundan haz etmez. Onu bir pislik olarak görür ve sevgiliden uzaklaşmasını ister.

Şer-i dildârı tasdî’ eyledin feryâd ile ey dil

Yeter artık nevâ-yı dîğêr îcâd etsen olmaz mı

Ey gönül sevgilinin başını feryat ile rahatsız ettin. Artık yeter başka bir sen bulsan olmaz mı?

Gönlün sevgilinin başını ağrıtmışından şair yakınmış olmuş gibi görünmekle birlikte ahvalini dile getirdiği için aslında mutludur.

Mükedderdir hücûm-ı ceş-i âlâm-ı tahassürden

Kulun FENNÎ'ye az bir 'avn ü imdâd etsen olmaz mı

Kulun Fennî'ye hasretinin emellerinin ordusunun hücumu sıkıntı veriyor. Az biraz da olsa yardım edip merhamet göstersen olmaz mı?

Hasret şair için bir ordu gibidir ve bu ordu âşığa devamlı taarruz halindedir. Bu orduyu selamete erdirecek olansa sevgilinin merhamet gelmesi ve âşığa acımasıdır.

CCLXXX

A-77/a

Söyleme kendin gibi ashâb-ı 'acze hâlini

Kul mudur her derbeder ihsân eden âmâlîni

Kendin gibi aciz insanlara derdini söyleme. Her perişan kişi arzularına ihsan eden kul mudur?

Aciz insanlara derdini anlatacak şair, bu kimselerden bir fayda gelmeyeceğini bilmektedir. Şaire göre aciz insanlar kendi işlerini dahi halledemediğinden âşığın derdine derman olamaz. Âşığın arzularına ihsan edemezler.

Selh eder az bir zamân zarfında çarh idbâr ile

İtikâma âlet etme gurre-i ikbâlini

Az bir zaman zarfında felek geriye gitmeyle değişir. Baht açıklığının parlaklığını, biriktirmeye alet etme.

Feleğin geriye gitmesi vuslat anının yeniden yaşanmasıdır ve âşık tarafından istenilen bir durumdur.

Bu durum âşık için baht açıklığının parlaklığı kadar aydınlıktır.

Etme ircâ'-ı nazar mâziye hâl-i keвне bak

Devr-i ikbâlinde te'mîn eyle istikbâlini

Geçmişe dönüp bakma, var olmaya bak. Geleceğini baht açıklığının zamanında tamamlamaya bak.

Hiz. Ebu Hüreyre anlatıyor: Peygamberimiz (a.s.m) şöyle buyurdu: “Kuvvetli (iman, azim, teşebbüs kabiliyeti bakımından güçlü) mümin, zayıf müminden Allah’a daha sevimlidir. Her birinde hayır vardır. Senin için (her iki dünyada) faydalı olan şeylere rağbet et; Allah’tan yardım iste, acizlik/tembellik gösterme! Şayet başına bir musibet gelirse; “eğer şöyle yapsaydım, şöyle şöyle olurdu (veya keşke şöyle yapsaydım, o zaman şöyle şöyle olurdu)” şeklinde bir şey söyleme! Bilakis şöyle de; “Bu Allah’ın takdiridir, o neyi isterse onu yapar.” Çünkü lev “ (eğer, şayet, keşke) kelimesi şeytanın işine yarar/iş yapmasına kapı açar.” (Müslim, Kader, 34; İbn Mace, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, 2/366, 370). Hadisi hatırlatılmıştır.

Her ne işlersen karîn olsun hulûs-i niyete

Etmesin telvîs çirkâb-ı riya a'mâlîni

Her ne işlersen saf niyete yakın olsun. Emellerini riya pis su kirletmesin.

“Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır. Münafığın ameli ise niyetinden hayırlıdır. Herkes kendi niyetine göre amel işler. Mü'min bir amel işlediğinde kalbinde bir nur uyanır.” (Câmiü's-Sağır, 4/3810). Hadisi anımsatılmıştır.

İ'tidâle dikkat et uydur siyâk-ı 'asra pây

Tavr u seyrinde tecâvüz eyleme emsâlîni

Zamanın sözlerine ayak uydur, bir şeyde ifrata düşme. Tavırlarında ve sözlerinde benzerlerine göre haddini aşma.

Iyâz İbni Himâr radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Allah Teâlâ bana:

Birbirinize karşı öylesine alçak gönüllü olun ki, hiç bir kişi diğerine karşı haddi aşıp zulmetmesin. Yine hiç bir kimse, bir başkasına karşı böbürlenip üstünlük taslamasın diye vahyetti.” (Müslim, Cennet, 64. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 40; İbni Mâce, Zühd 16). Hadisine telmih vardır.

Hayr u dayrın fark u temyîzinde göster ihtimâm

“Mâ bihî yüfta” ya tevfiik eyle her ef’âlini

Hayır ve hasenatın farkında ve ayrılmasında özenli ol. Her yaptığın bu fetvaya göre düzenle.

“Öyle ise siz de (ey mü'minler) hayır işlerine koşun, birbirinizle yarış edin”. (Bakara 148).

“Rabbinizin mağfiretine ve takva sahipleri için hazırlanmış olan cenne-te -ki eni göklerle yer (kadardır)- koşuşun”. (Âl-i İmrân 133). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Her nasıl mümkünse ahlâfa bırak bir yâdigâr

Hayra teşvîk eyle “mâ dâme'l-hayât” encâlini

Sonradan gelenlere bir şekilde yadigâr bırak. Hayatını devam ettikçe evlatlarını hayra teşvik et.

“Çocuğunuza bırakacağınız “ en güzel miras” onu, hem dünya ve hem de ahiret mutluluğuna erıştiren bir terbiyedir.” (Tirmizi). Hadisi hatırlatılmıştır.

Arz edersen FENNÎYA “mu’tî-i bî- enbâza” et

Söyleme kendin gibi ashâb-ı ‘acze hâlini

Ey Fennî, söyleyeceksen ünlü olmayan ve itaat edenlere söyle. Kendin gibi aciz insanlara halini söyleme.

İlk beyitle aynı hissiyat dile getirilmiştir.

CCLXXXI

**MAZANNE-İ KİRÂMDAN BİR ZÂTIN (SULTAN BALIM K.S.
HAZRETLERİNİN) MEYDAN EVİ İÇİN YAZILMIŞTIR:**

A-77/b

Hazreti Şeyhin ne tâhirdir bakın meydan evi

Söylenir dillerde zîra pâk olur arslan evi

Hazreti şeyhin bakın görün meydan evi ne temizdir. Zira arslan evinin temiz olduğu dillerde söylenir.

Arslan yatağından belli olur sözüyle irsal-i mesel yapılmıştır.

Mehbûb-ı feyz-i İlâhîdir bunun her köşesi

Çok münâsibdir ger itlâk eylesem ‘irfân evi

Bunun her köşesi Allah’ın bolluğunun indiği yerdir. Bu bilgi evini salıversem eğer çok uygundur.

Yapılan evin Allah’ın bereketine mazhar olduğu ve irfan evi gibi faaliyet gösterdiği belirtilmiştir.

Var mı iklim-i ‘acemde böyle bir ‘âli-makâm

Câ-be-câ her rûknüne olsun fedâ bir Hân evi

İran memleketinde böyle bir yüce makam var mı? Her bir sultan evi, yer yer her bir direğine feda olsun.

İnşa edilen evin bir örneğinin İran'da dahi olmadığı ve nice sultan evinden daha yüce olduğu kaydedilmiştir.

Her kim etse türbe-i pîri ziyâret sıdk ile

İzdihâm-ı şevk ile eyler tezelsül cân evi

Her kim pirin türbesini doğruluk ile ziyaret etse, kalabalığın şevk ile evi sarsılır.

Pirin evinin çok ziyaretçisi olduğu anlatılmıştır.

Bî-fenâ bir hâneyi i'mâra sa'y et FENNÎYÂ

Kimseye bâkî değil bu kubbe-i gerdân evi

Ey Fennî, yok olmayan bir ev yapmaya çalış. Bu dönen kubbe kimseye sonsuz değil.

Yok olmayan ev gönül evidir. Bu gönül evinde Allah'tan başka kimse yoktur. Beden çürüse bile bu ev hiçbir zaman çürümeden kalır.

CCLXXXII

A-77/b

Hani ol gün ki gönül vaslınla hürrem idi

Gerçi hayfâ ne mukaddes ne mübârek dem idi

Hani o gün gönül kavuşmayla mutluydu. Gerçi ne yazık ki ne kutlu, mübarek zamandı.

Âşığın sevgiliye kavuştuğu gün yani vuslat anı âşık nazarında mübarek bir gündür. Bu mübarek ve kutlu günde belki de yıllarca beklenen vuslat gerçekleşmiş, âşığın kan akıtan gözleri bir parça da olsa gülmüştür.

Hayfa sözü bu vuslatın çok kısa sürdüğünü, âşık için yeterli olmadığını kanıtı hükmündedir.

Vuslat sona erip firkat başladığında âşık yine o karanlık ve mutsuz günlerine döner.

Gösterir mi ‘acebâ bir daha ol devri felek

‘İd ile gündüzü Kadir ile şebi te’vem idi

Bayram ile gündüzü Kadir ile geceyi ikiz gösteren felek acaba bir daha gösterir mi?

Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de mukaddes Kadir Gecesindeki önemi şu şekilde dile getirilmiştir:

“Biz Onu (Kur’an-ı Kerim’i) Kadir Gecesinde indirdik. Kadir Gecesi’nin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail a.s) her iş için iner dururlar. O gece esenlik, gün ağarıncaya kadar sürer.” (Kadir 1-5).

“Kadir gecesi açık ve mülayim olur. Soğuk ve sıcak değildir, sabahında da güneş zaif ve kızıl olarak doğar.” (Taberani).

“Kadir gecesi açık olur, sıcak ve soğuk değildir. Bulut yoktur. Yağmur ve rüzgâr yoktur. O gecenin sabahının alameti güneşin şuasız doğmasıdır.” (Taberani).

“Yıldız kayması olmaz.” (Sahîhu’l-Camii’s-Sağîr, 5472). Hadislerinden yola çıkarak Kadir gecesinin önemi anlatılmıştır.

Sîneden yâre yemek gam sayılır mıydı bana

Bu şifâ-hânedede tab'ımca lebin emsem idi

Bir şifahanede tabiatımca dudağını emsem, göğüsten yara yemek bana gam mı olur?

Âşık sevgiliye kavuştuktan sonra göğsünden yara almaya razıdır. Sevgilinin dudağı sırlara vakıftır. Âşık bu sırlara kavuşmayı diler.

O kadar gözyaşı döktüm ki dem-i firkatte

Yedi deryâ ona nisbetle birer şeb-nem idi

Ayrılık zamanı o kadar gözyaşı döktüm ki; yedi deniz ona nispetle bir çiğ damlası gibidir.

Eski şiirimizde abartma sanatına oldukça başvurulur. Âşığın ayrılık zamanı döktüğü gözyaşları yedi denizin suyundan daha çoktur. Hatta bu yedi deniz âşığın gözyaşlarıyla mukayese edildiğinde bir su damlası gibi kalır.

Şimdi bîgâne midir gözde dil-i bî-çârem

Hani her hâline her râzına ol mahrem idi

Şimdi gözünde çaresiz gönlüm yabancı mıdır? Her haline her sırrına hani o ortaktı?

Gönül hem âşık hem de sevgili için yabancı olabilir. Kime yabancı olduğu belli değildir. Öyle ki; çaresiz olan bu gönül hem âşığın hem de sevgilinin sırrına vakıf olmuştur. Ama şimdi el gibi gözükmetedir.

Nakz-ı eymâna sebep n'oldu efendim bilmem

Rû-be-rû ‘ahd ü yemînin ne kadar muhkem idi

Yeminlerini bozmana efendim bilmem ne sebep oldu? Yüz yüzeyken yeminlerin ne kadar sağlamdır.

Sevgili âşık ile birlikte iken sevgili âşığa türlü yeminler ve sözler vermiştir.

Bu yeminler yüz yüze iken verilen yeminlerdir. Sevgili âşıktan ayrıldıktan sonra yeminleri unutmuş tövbeleri bozmuştur.

Mazhar-ı hüsn-i kabûl olsa n’olurdu FENNÎ

Kaht-ı evlâd-ı beşerde o da bir âdem idi

Fennî, kabulünün güzelliğine ulaşırsa ne olurdu? İnsan evladının kâtılığında bir insandı.

Âşık sevgilinin kabul edilmiş güzelliğine ulaşmak ister. Âşık her anlamda kâmil bir insan olduğunu belirtip kendisinin seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

CCLXXXIII

A-77/b

Evvel bahâr ereydi dâğ üstü bâğ olaydı

Mey sunmak üzre sâkî bir el ayağ olaydı

Önce bahar gelip dağ üstü bağ olsaydı. Saki içki sunmak için el ayak olsaydı.

Baharın gelmesi ile tabiatın etrafı yeşillendirip şenlendirmesi anlatılmıştır. Yine baharın gelmesiyle dağ olan yerler bağa dönmüştür.

Bu anlamdan farklı olarak âşığın gönlündeki yara baharın gelmesiyle yani sevgilinin teşrifıyla bağ ve bahçeye dönmüştür.

Baharın gelişiyle kuruluna mecliste sakinin içki sunup kadehleri doldurması istenmiştir. El ayak olmak; bir olayın, durumun veyahut işin oluşmasında ilk adımı atmak, öncülük etmek anlamına gelen deyimdir. İrsal-i mesel yapılmıştır.

Ayak bu beyitte kadeh anlamında da kullanılmıştır.

Çoktan beri yanıktır hicr-i âteşle gönlüm

Halvet-gehinde bârî bir şeb çerâğ olaydı

Ateşinin ayrılığıyla gönlüm çoktan beri yanıktır. Tek oturduğun evinde bari bir gece kandil olsaydı.

Âşığın kalbi ayrılıktan dolayı yanıktır. Bu uzun zaman devam eden bir durumdur. Âşık gönlündeki bu yanık yarasıyla sevgilinin evinde kandil olup tekrar yanmak istemektedir.

Âşığın amacı sevgiliye yakın olmaktır.

Dilde kalaydı bâkî tek neş'e-i mülâkât

İsterse bâde içmek her dem yasağ olaydı

Neşenin kavuşması bari sadece gönülde kalsaydı. İsterse içki içmek her zaman yasak olsaydı.

Aç şarabı içmekle kavuşmanın eş tutulduğu bu beyitte âşık tercih hakkını kavuşamadan yana kullanmıştır.

Âşık, içkinin yasak olmasına aldırmaz; ama sevgiliden ayrı duramaz.

Temyîz-i bahs-i vuslat bence kolaylaştırdı

Tekbîl-i la'l-i yâre az çok mesâğ olaydı

Kavuşmanın sözünün ayrılması bence kolaylaştırdı. Yârin dudağının öpülmesi az çok izinli olsaydı.

Sevgilinin dudakları sır küpüdür. Sevgili konuşmaya başladığı an bu sırlar ortaya çıkar.

FENNÎ nükât-ı şî'rim teslim ederdi Şevket

Tasvîb ederdi Sâ'ib asrında sağ olaydı

Fennî, Şevket şiirimin noksanlarını kabul eder, zamanında Saib sağ olsaydı uygun ve doğru bulurdu.

Şevket ve Saib sebki-hindu akımının önde gelen şairleridir. Şair Fennî şiirlerinin bu şairler tarafından beğenildiğini ve takdir edildiğini ifade etmiştir.

CCLXXXIV

A-77/b

Kays-ı hüsnün daha şâyân-ı visâl olmadı mı?

Çilleler vâsıl-ı ser-hadd-i kemâl olmadı mı?

Güzelliğinin Kays'ı daha kavuşmaya layık olmadı mı? Eziyetler olgunluğun kavuşması olmadı mı?

Mecnun, bir kabile reisinin dualar ve adaklarla dünyaya gelmiş olan Kays adlı oğludur. Okulda bir başka kabile reisinin kızı olan Leyla ile tanışır. Bu iki genç âşık olurlar. Okulda başlayıp gittikçe alevlenen bu macerayı Leyla'nın annesi öğrenir. Kızının bu durumuna kızan annesi, kızına çıkışır ve bir daha okula göndermez. Kays okulda Leyla'yı göremeyince üzüntüden çılgına döner, başını alıp çöllere gider ve Mecnun diye anılmaya başlar.

Beni mihnetlere ısmarlayan eyyâm-ı firâk

Ya sana mûcib-i endûh-ı melâl olmadı mı?

Beni eziyetlere boğan ayrılığın günleri sana can sıkıntısı ve keder getirmedi mi?

Sevgiliden ayrılan âşık eziyet ve cefalara gark olmuşken sevgilinin de kendi gibi can sıkıntısı içinde ve kederli olduğunu düşünür.

Ama bu durumda olan sadece âşıktır. Sevgili her zamanki gibi mutlu meset hayatına devam etmektedir.

Hani mağrûr kılardı seni hüsn-i sûret

O da el'ân pezîrâ-yı zevâl olmadı mı?

Görünüşünün güzelliği hani seni gururlandırdı. Onun da şimdi sona erdiğini kabul ettin mi?

Her şeyin gelip geçici olması gibi sevgilinin de güzelliği gelip geçicidir. Sevgili taze ve genç zamanlarında görünüşünün güzelliği ile gururlanırken şimdi bundan eser yoktur.

N'eydi bir bûse için ettiğın istiğnâlar

Cümlesi her ne ise hâb u hayâl olmadı mı?

Bir öpücük için yaptığın gönül tokluğu neydi. Hepsi her ne ise rüya ve hayal olmadı mı?

Âşık sevgili yakın olmak adına olmadık eza ve cefalara katlanmaktadır. Ama sevgili büyük bir aldırmaçlık içindedir.

Bu durum artık âşığın gözünde rüya ve hayalden ibarettir. Zaman yerinde durmayan gelip geçici bir kavramdır.

Sen beğenmez idin ammâ güzelim FENNÎ'yi

Dâhil-i zümre-i erbâb-ı kemâl olmadı mı?

Güzelim sen Fennî'yi beğenmezdin ama olgunluğun topluluğuna dâhil olmadı mı?

Sevgili her ne kadar âşığı beğenmese de çektiği cefalar ona büyük tecrübeler kazandırıp onu olgunlar meclisine aza yapmıştır.

Yârı teshîre kifâyetli değil mi şu gazel

Söyleyin doğrusunu sihr-i helâl olmadı mı?

Sevgiliyi büyülemeye şu gazel yeterli değil mi? Söyleyin sihr-i helal olmadı mı?

Sihri helal; Bir beytin birinci mısranının sonunda yer alan bir sözcük ya da sözcük grubunun, hem birinci mısranın sonuna hem de ikinci mısranın başına getirildiğinde anlamlı olacak şekilde kullanılması sanatıdır.

Bu beyitte de sihri helal vardır.

CCLXXXV

BOĞAZLIYAN'DA YAZILMIŞTIR:

A-78/a

Bakın merd-i garîbe merhamet izhâr eden var mı?

Nedir hâlin diye bir kerre istifsâr eden ar mı?

Garip mertlere bakın merhamet isteyen var mı? Halin nedir diye bir kere soru soran var mı?

Garip ama mert olan kişiler âşıklardır. İlk mısra garipler merhamet istemiyor, tenezzül etmiyor anlamında hem de garip olduklarından kimse merhamet etmiyor anlamlarında kullanılmıştır.

İkinci mısradaki anlam daha da kuvvetlendirilerek gariplere merhamet edilmeyip hallerinin sorulmadığından yakınılmıştır.

Kimi dil-haste-i gurbet kimi dem-beste-i hayret

Felekte rüzgârın zevk ile imrâr eden var mı?

Kimi gurbetle gönlü hasta kimisi hasretle sesi soluğu kesilmiş. Felekte zamanını zevk ile geçiren var mı?

Gurbette sesi soluğu kesilen ve gönlü hasta olan kişiler âşıklardır. Bunlar aynı zamanda vatanlarından ayrı gurbettedir.

Âşıklar hep bu hal içinde olduklarından diğer insanların da kendi gibi olduklarını düşünmektedir.

Beni çâkerliğe etsin kabûl ücret makâmında

Şu tahrîrâtı takdîm-i huzûr-ı yâr eden var mı?

Şu yazıları yarın huzuruna sunan varsa beni belli bir ücret karşılığında köleliğe kabul etsin.

Bu beytiler gül yüzlü sevgili için yazılmıştır. Bir şekilde onun eline geçeceğini bilen âşık, üste para vererek onun kölesi olmak istemektedir.

Niçin oldun esîr-i ‘aşkı ol şûh-ı sitem-kârın

Sana hiçbir taraftan ey gönül ihbâr eden var mı?

O haksızlık ve zulüm yapan sevgilinin neden aşkının esir oldun? Ey gönül hiçbir taraftan sana haber veren olmadı mı?

Gönül ve âşık ayrı saf tutmuştur ve birbirinden bağımsızmış gibi düşünülmüştür.

Gönül, âşığa haber vermeden ve onun izni olmadan sevgilinin esiri olduğundan âşık tarafından azarlanmaktadır.

Ne bâ'is oldu kim FENNÎ kurâyı ihtiyâr ettin

Senin re's-i livâda hakkını inkâr eden var mı?

Fennî ne sebep oldu ki köyleri şiddete uğrattın senin bayrağının hakkını inkâr eden var mı?

Fennî yazmış olduğu şiirler ile nazım bayrağını dalgalandırmaktadır. Bu nedenle kimseyle münakaşaya girmemesi tavsiye edilmiştir.

CCLXXXVI

A-78/a

Neş'e-bahşâdır lebin 'uşşâka câm-ı Cem gibi

Dur ayağ üzere elin aç sâkiyâ Hâtem gibi

Dudağın Cem'in kadehi gibi âşıklara neşe verir. Ey saki ayağının üzerine dur Hatem gibi elini aç.

Rivayete göre Cemşit'in en güzel ve en gözde cariyesi, şiddetli baş ağrıları çekmektedir. İyice canından bezen cariye, bu zehirli sudan içip canına kıymak ister. Fakat zehir sanıp içtiği şey onu öldüreceğine diriltir ve neşeli bir uykuya dalar. Uyandığında baş ağrısı kalmamıştır ve ruhunun dinlendiğini hisseder. Durumu Cemşit'e anlatır. Cemşit şırayı denedikten sonra ona "Ab-ı Hayat" (hayat suyu) adını verir.

Hatem Divân Edebiyatında gerçek anlamı ile süs eşyası olması, üzerinde mühür de bulunan bir yüzük olması dolayısıyla anılır. Gerçek anlamı ile

kullanıldığında Hz Süleyman'ın mühür yerine de kullandığı yüzük olarak düşünülüp bu yüzüğe de telmihi yapılan bir imajdır.

Pertev-endâz kılıp ol behçet ü şâdî sıfât

Kasvet-efzâ-yı derûn olma sakın mâtem gibi

O mutlu ve sevinçli suratı ışıktandır. Yas gibi sakın içine kasvet ve iç sıkıntısı verme.

Âşık sevgiliden sevincinin devam etmesini; içinin kasvet ve sıkıntıdan uzak olmasını istemektedir.

Rûz-ı vuslat çok mudur mahsûd-ı ezmân olsa da

Muhterem bir gün mü var yâr ile geçmiş dem gibi

Zaman kıskanmış olsa da vuslat günü çok mudur? Yar ile geçmiş zaman gibi kıymetli bir gün ne var mı?

Zamanın kıskanması âşık ile sevgilinin vuslatının çok az sürmesidir.

Âşık bu an çok kısa sürse de o anı hayatının en kıymetli günü olarak kabul eder.

Şeytanat fikriyle ağyâr-ı mürâ'î çatlasın

Sen hemân râsih-dem ol ihlâsta âdem gibi

İkiyüzlü ağyar şeytanca düşünceleriyle çatlasın. Sen hemen o samimiyetle insan gibi sağlam ol.

Ağyar ikiyüzlü olduğundan şeytanca düşüncelere sahiptir. Ama onun karşısında âşık mert ve riyakâr olmayan bir tutum içindedir.

Söyleme hiçbir sözü mîzân-ı ‘akla vurmadan

Sonra istihfâf eder herkes seni dirhem gibi

Hiçbir sözü aklın terazisiyle ölçmeden söyleme. Sonra herkes seni dirhem gibi küçük görür.

Dirhem; eskiden kullanılmış olan, çok küçük bir ağırlık ölçüsüdür.

“Sadaka vermek, iyiliği emretmek ve insanların arasını bulmak hariç, konuşmakta, fısıldaşmakta hayır yoktur.” (Nisa 114). Ayeti hatırlatılmıştır.

Yaratan hakkıçün ey meh yâreden kalmaz eser

Sîne-i mecrûhuma sarsam seni merhem gibi

Ey ay yüzlü, yaralı göğsüme seni merhem gibi sarsam Allah hakkı için göğsümde yaradan eser kalmaz.

Âşık için sevgiliden başka dermen yoktur. Çünkü âşık derdini sevgiliden almıştır ve onun en büyük ilacı sevgilinin merhametindedir.

Karşı gelsin zâl-i tab’ında cesâret hissedен

Kilk-i FENNÎ çıktı meydâna yine Rüstem gibi

Yaratılışında Zal gibi kendini güçlü hissedен karşıma çıksın. Fennî’nin kalemi gibi Rüstem gibi ortaya çıktı.

Rüstem, Firdevsî’nin Şehnamesi’nde destanlaştırılan efsanevi İran tarihinin en ünlü kahramanı, pehlivanıdır. Babasının ismi Zal’dır. Bu sebeple kendisine Rüstem-i Zal veya Zaloğlu Rüstem denilir. Pûr-ı Zal, Rüstem-i Destan gibi lakaplarla da anılır.

Rüstem, dünyaya geldikten sonra hızla büyüyüp gelişerek kısa sürede yiğitlere yaraşır bir vücut yapısına ve güce kavuşmuştur. 700 batman ağırlığındaki gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım hızındaki atı Rahş ile İran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır.

Rüstem'in en büyük ve zorlu rakibi Turan (Türk) hükümdarı Efrasiyab olmuştur. Efrasiyab'ın Dîvânü Lügâti't-Türk'te geçen Alp Er Tunga olduğu bilinmektedir. Fakat İran efsanesinde İran milliyetçiliğinin tesiriyle Efrasiyab kötülenmektedir.

Rüstem, İran ve Eski Türk edebiyatında kahramanlık ve yiğitlik sembolüdür. Divân şairlerimiz tarafından çokça kullanılmıştır.

CCLXXXVII

A-78/a

Bî-haber vakt-i seherde gelse dilber kâşki

Ben de bir gün görsem ellerle berâber kâşki

Dilber seher vaktinde keşke habersizce gelse. Ne olurdu bende bir gün ellerle beraber görsem.

Sevgilinin seher vaktinde habersizce gelmesi istenmektedir. Bu âşık için beklenmedik bir durum olacaktır.

Ellerle gelmesinden kasıt seher vaktinde esen saba olmalıdır.

Sıyrılıp inse husûf-âsâ cemâlinden nikâb

Olsa çeşmim nûr-ı vechinden münevver kâşki

Yüzünden peçe, ay tutulması gibi sıyrılıp inse. Keşke gözlerim yüzünün nurundan nurlansa.

Sevgilinin yüzü ay gibi nurludur ve âşık bu nurla gözlerinin nurlanmasını istemektedir.

Sevgilinin yüzündeki peçe ayı örten bulut gibi düşünülmüştür.

Vuslat olsa vuslat u hicrân te'âkub etmese

Kalsa gönlüm öyle mesrûr-ı mübeşşer kâşki

Kavuşma olsa, kavuşma ve ayrılık birbiri ardınca olmasa keşke gönlüm öyle iyi haberle kalsa.

Âşık kavuşmayı dilemekte firkatten uzak kalmak istemektedir. Gönlünün vuslatta birlikte iyi haberler almasını ummaktadır.

Ta'm-ı kandi bozmasa âmîziş-i zehrâb-ı telh

Gelmese bezme rakîb-i kîne-perver kâşki

Kindar rakip keşke meclise gelmese. Acı suyun uysallığı şekerin tadını bozmasa.

Rakip istenilmeyen bir kişi olduğundan onun meclise de gelmesi istenmemektedir. Meclis bir şekerse oraya gelen rakip acı sudur ve şekerin tadını bozmaktadır.

Can atıp 'arz-ı niyâz etmekte etmezdim kusûr

Hâlîme rahm etse ol rûh-ı musavver kâşki

Sureti gönlüme kazınan o sevgili keşke halime acısa, isteğimi sunmada can atıp kusur etmezdim.

Sevgilinin endamı âşığın gönlüne kazanmıştır. Zihinde olan uçup gider; ama gönülde olan ebedi kalır.

Sevgili âşığa acıyıp rahmedecek olursa âşık da halini anlatmak için imkân bulacaktır.

Gör nasıl alkışlayıp FENNÎ seni tahsîn eder

Görse bu eş'ârı bir merd-i hüner-ver kâşki

Fennî bu şiirleri hüner sever bir mert görse keşke, seni nasıl övüp beğenirdi.

Şiirlerini ve şairlik gücünün farkında olan şair şiirden anlayan birisinin şiirleri gördüğü an beğeneceğinden emindir.

CCLXXXVIII

(BEDÎHE)

A-78/a

Nedir ey çerh-i cânî bu sitemler bizde cân yok mu?

Hesâb-ı ahret münker mi Hallâk-ı cihân yok mu?

Ey canî felek bu sitemler nedir, bizde cân yok mu? Ahiretin hesabı mı inkâr edilmiş, cihanı yaratan yok mu?

Âşık feleğin sitemlerinden ve kendine gün yüzü göstermemesinden dolayı şikâyetçidir. Bütün sitemlerin kendisine gelmesinden yakınmaktadır.

Normalde ahirette görülecek hesabın dünyada iken görmesinden dolayı elem ve keder içindedir.

Tevâlî eyledi saf saf gelip her şeş cihâtımdan

Beni öldürdü ceş-i gam amân can kurtaran yok mu?

Her tarafımdan saf saf gelip uzayıp gitti. Yardım edin gam askerleri beni öldürdü canımı kurtaracak yok mu?

Âşığın üzerine gam orduları saf saf gelmekte ve âşığın canını almaktadır.

Gam bir orduya benzetilmiştir. Âşık çok büyük bir zorluk içindedir ve yardım beklemektedir. Saf saf uzayıp giden sevgilinin can alıcı kirpikleri de olabilir.

Sitâremden midir ben mi tesâdüf etmedim bilmem

Huzûr-ı kalb için yoksa felekde bir zamân yok mu?

Yıldızımın midir yoksa ben mi rastlamadım. Kalp huzurluğu için yoksa dünyada bir zaman yok mu?

Talihinin kötülüğünden yakınan şair dünyada istediğini mutluluğu yakalayamadığından söz etmektedir.

Nedir hâli acep hâli değil âh-ı nihânîden

Mizâcından dil-i sevdâ-keşânın anlayan yok mu?

Ahın gizliliğinden nedir acaba hali? Yaratılışından sevda çeken gönlü anlayan yok mu?

Âşık yaratıldığından beri sevda çekmektedir. Sevgilinin eziyetlerine sadece ah çekmekte iktifa eder. Âşığın bu gönlünü anlayıp ona yardım eden veya merhamet gösteren kimse yoktur.

Müsâvidir müsâvi cevher-i fazl u ma'ârifle

Yanında dehr-i nukkâdın mihekk-i imtihân yok mu?

Hüner ve faziletin cevheri denke denktir. Yanında dünyanın parasının küçük çiviye imtihanı yok mu?

Hüner ve fazilet birbirleriyle müsavi olan kavramlardır. Bunlar âşık için birer cevahirdir.

Âşığın gözünde dünya parasının küçük bir çividen farkı yoktur.

Telâmîzim dahî etdi te'âlî sâde ben kaldım

Bakın tomar-ı tâli'de benimçün nerdübân yok mu?

Biri diğesine lazım olarak yükseldi. Sadece ben kaldım. Kısmet tomarında benim için merdiven yok mu?

Âşık çevresinde bulunan herkesin işinin rast geldiğini, bir şekilde yükselip ikbal kazandığını; ama sadece kendisinin bu makamlara erişemediğini beyan etmiştir.

Recâ etsem de tedbîr-i halâsı ben de öğrensem

Sipihrin dest-i cevrenden kaçıp da kurtulan yok mu?

Rica edip kurtuluş yolunu ben de öğrensem. Talihin eziyetli elinden kaçıp da kurtulan yok mu?

Talihten ve felekten şikayetçi olan şair, yükselmek ve kötü gidişata dur demek adına çare arayan olmuştur.

Cefâdan fâriğ olmuş yâr ta'dîl-i mizâc etmiş

Bu peygâm-ı sğrûr-efzâda “nev'an-ma” yalan yok mu?

Cefadan kurtulmuş yar aslına zarar vermeden kendine dönmüş. Bu sevinç artıran haberde biraz yalan yok mu?

Sevgilinin yumuşamış ve merhamet sahibi olmuş olması âşığın zihninde ve gönlünde yerine oturmayan kavramlardır.

Rakîbin gerdeninden çeşme-i hûn eylesem peydâ

Verin bir hançer-i ser-tîz ü tîğ-i hûn-feşân yok mu?

Bir keskin hançer, kan saçan kılıç verin rakibin boynundan kan çeşmesi çıkarayım.

Âşık sevgiliden uzak durmasını istediğini rakibin boynunu bir hançer ya da kılıç darbesiyle vurmak istemektedir.

Burada hançer sevgilinin kaşları olabilir.

Buyursun işte FENNÎ işte meydân-ı hünermendân

Fezâ'il-âşina bir şâ'ir-i mu'cîz-beyân yok mu?

Buyursun işte Fennî, işte hünerlileri ortaya çıkaracak meydan. Faziletli tanıdıklar bir mucize sözler söyleyen şair yok mu?

Şiir yazmak bir hüner işi olduğundan ve hüner meydanı olarak görüldüğünden şair mucize gibi sözler söyleyen biri olduğunu ortaya koymuştur.

CCLXXXIX

A-78/b

Kalır mı bezm-i dilber makdem-i ağıârdan hâlî?

Olur mu dâmen-i gül izdihâm-ı hârdan hâlî?

Sevgilinin meclisli ağıarın gelmesinden boş kalır mı? Gül kenarı dikenlerden boş kalır mı?

Sevgili varsa meclis de vardır. Meclis varsa âşık, âşık varsa rakip de vardır. Bunlar birbirini tamamlar niteliktedir. Sevgili bir gülse ağyar onun etrafını çevreleyen dikendir.

Nasîb olmaz mı âyâ hâimi ‘arz eylemek yâre

Bulup günlerde bir gün ‘âlem-i ağyardan hâlî

Ey bir gün ağyardan dünyayı boş bulup sevgiliye halini anlatmak nasip olmaz mı?

Sevgilinin devamlı yanında yöresinde olan ağyar; âşığa halini anlatmak, derdini dökmek için fırsat ve zaman vermez.

Aslında sevgiliye en yakın olması gereken kişi âşık olmalıdır; fakat ağyara âşığa göre daha yakındır.

Çoğalsın müttekîler parlâsın envâr-ı şer’iyye

Görölsün tâ şu kevkeb ser-teser eşrârdan hâlî

Haramdan ve günahdan sakınıp çekinenler çoğalsın. İslam’ca makbul olanların nurları parlâsın. Ta şu yıldız gibi baştanbaşâ kötölük edenler boş görölsün.

“Az bir haramdan kaçmak, 80 bin nafîle hac sevabından efdaldir.” (Deylemi).

“En büyük günah, kişinin, geçimi kendisine ait olanları ihmal etmesidir.” (Müslim).

“En büyük günah, kişinin borcunu ödemek için mal bırakmadan ölmesidir.” (Ebu Davud).

“Ana babaya eziyet ve yalan yere şahitlik büyük günahdır.” (Deylemi).

“Yalan yere yemin büyük günahdır.” (Buhari).

“İlimde cimri olmayın, ilmi öğretmekten geri kalmayın. İlimi gizlemeyin. Çünkü ilmi gizlemekle yapılan hıyanet, malda yapılan hıyanetten daha büyük günahdır.” (Ebu Nuaym).

“Üç büyük günah: Asiler etrafında toplanmak, ana babaya isyan, zalime yardım.” (Taberani).

“Vasiyette vârislerden birini zarara sokmak büyük günahdır.” (İbni Cerir).

“Şirkten sonra en büyük günah zinadır.” (İbni Ebiddünya). Hadisleri hatırlatılmıştır.

Ta'arruz eyleme vaz'iyet-i efâl ü âsâra

Şu'ûnât-ı İlâhiyye değil esrârdan hâlî

İlahi haller sırlardan boş değildir. Eserlerin ve fillerin durumuna şiddetle saldırma.

Kalbin asıl işlevi zikirdir. Bu amaç dışında kullanıldığında, ne olursa olsun tatmin olmaz. Zikir sadece maddî dil ile olmaz, aslolan kalbin zikridir. Bir de vücut organlarının zikri vardır ki, günah işlemekten kaçınmak da amelî zikirdir. Zikirsiz kalp virane olmuş eve benzer. Hadis: “Allah'ın zikredildiği ev ile zikredilmeyen ev, canlı ile ölü gibidir.” (Müslim, Ahmed, Ebu Nuaym, İbn Hibban (Kenz, 1/447)

Hadisteki evden maksadın kalp olduğu söylenir.

Cenâb-ı Pîrin ihvân-ı kirâmın 'ömrün efzûn et

İlâhî bezm-i 'âlem kalmasın ebrârdan hâlî

Allah'ım dünya iyilerden uzak kalmasın. Cenabı Pir'in büyükler topluluğunun ömrünü uzun et.

“Bazı kimseler, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak, onlara yardımcı olmak için yaratılmıştır. İhtiyaç sahipleri bunlara başvurur. Bunlar için ahirette azap korkusu olmaz.” (Taberani).

“Bir Müslümanın, din kardeşinin bir ihtiyacını karşılaması on yıl itikâftan iyidir. Allah rızası için bir gün itikâf ise, insanı Cehennem ateşinden pek çok uzaklaştırır.” (Taberani). Hadisleri hatırlatılmıştır.

Değil dünyâda hattâ ahrette olmasın yâ Rab

Derûnum iştiyâk-ı Haydar-ı Kerrârdan hâlî

Ya Rab, içim Hazreti Ali'nin arzu ve şevkinden değil dünyada hatta ahirette bile boş kalmamın.

Hz. Ali (r.a.), Peygamber Efendimiz' in devamlı yanında bulundu ve bütün cihat hareketlerine katıldı. Uhud'da ve Huneyn'de muhtelif yerlerinden yara aldı. Bedir'de sancaktardı. Aynı zamanda keşif kolunun başındaydı, hâkim noktaları tespit ederek Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'e bildirdi. Bu mevkileri işgal ederek Bedir'de mühim bir savaş harekâtını başarıya ulaştırdı.

Bedir Gazâsı'nın başlamasından önce, Kureyşliler ile teke tek dövüşen üç kişiden biriydi. Bu dövüşte, hasmı Velid bin Muğire'yi kılıcı ile öldürdüğü gibi zor durumda kalan Hz. Ubeyde'nin yardımına koştu ve onun hasmını da öldürdü. 25 yaşlarında bir delikanlı olarak büyük kahramanlıklar gösterdi. Allah Resûlü'nün arzusu üzerine, Bedir'de yapılan havuzdan bir kırba ile ashâb-ı kirâma su taşıdı. Burada kendisine “Allah'ın Arslanı” lâkabı ile Bedir ganimetlerinden bir kılıç, bir kalkan, bir de deve verildi.

Yıkıldı beyt-i eş'ar za'il oldu şeve-i güftar

Sevad-ı nazm kıldı FENNİYA mi'mardan hali

Ey Fennî, şiiirlerinin beyti yıkıldı, söz söyleyişi kayboldu. Fennî, şiiirinin şehrinin mimarı yok oldu.

Şair sevgiliden uzak kaldıkça şairlik kudreti de gün be gün azalmaktadır.

Hemîşe Hakk'ı zikr et sağ iken kalb ü lisânınla

Kahr bir gün bu diller şîve-i güftârdan hâlî

Kalp ve dilenle daima sağ iken Allah'ı an. Bir gün bu diller söz söylemeyecek hale gelir.

“Beni zikrediniz, anınız ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve küfre sapmayın.” (Bakara 152).

“Allah'ı çok zikret ve gece gündüz onu tesbih et.” (Âl-i İmran 41).

“Allah'ı nefsinde, içinde huşû ve korku ile an, gece gündüz açık gizli onu zikret, sakın gâfillerden olma.” (Ârâf 205).

“İman edenlerin kalpleri ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur. Kalbler ancak Cenâb-ı Hakkı anmakla mutmain olurlar.” (Ra'd 28).

“Namaz kılınız, muhakkak ki namaz, insanları kötülüklerden ve inkâra saptırmaktan korur. Allah'ı anmak en büyük ibâdetdir.” (Ankebût 45).

“Allah'ın azabından korkarak, Rabbinin rahmetini umarak gecenin (ilerleyen) saatlerinde secdeye kapananlar, ayakta durur hâlde tâat ve ibâdet eden kimseler, Allah'ın rahmet ve mağfiretine nâil olurlar.” (Zümer 9). Ayetlerine telmih vardır.

CCXC

A-78/b

Sevgilim tâ hılkat-i âdemde sevdim ben seni

Semt-i gülzâr-ı visâlinden ayırma sen beni

Sevgilim ben seni ta insanoğlunun yaratıldığından beri sevdiğimden sen ve beni kavuşmanın gül bahçesi semtinden ayırma.

Âşığın sevgiliyi sevme ve tanıma zamanı ervah-ı zamana kadar dayanır. Yani bu kadar eskidir. Âşık sevgiliyi çok eski zamandan beri sevdiğinden bir gül bahçesi olarak vasıflandırdığı vuslatı kendinde bir hak olarak görmektedir.

Dîdemi mahrûm –ı dîdar etme var müftûye sor

Şer'-i enver sadededer mi bâğa nâzır revzeni

Gözümü yüzünden mahrum etme. Müftüye sor bakalım. Nurlu İslam'ın hükümlerince bâğa karşı pencere kapatılır mı?

Âşık sevgilinin gül yüzünden mahrum kalmak istememektedir.

“Üç şey gözü parlatır (güzün nurunu güçlendirir): Akan suya bakmak, yeşillığe bakmak ve güzel yüze bakmak.” (Deylemi, 2/91; Acluni, 1/373). Hadisine telmih yapılmıştır.

Ney gibi ben dâğ-dâr olsam duyunca çok mudur?

Sen bu Dâvûdî sesinle mum edersin âheni

Ben ney gibi acıklı olsam da senin bu Davudi sesin demiri mum gibi eritmen çok mu?

Hazreti Davut; İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Hem peygamber, hem sultan yâni hükümdardı. Soy bakımından Yâkûb aleyhisselâmın Yehûda adlı oğluna dayanır. Süleymân aleyhisselâmın babasıdır. Kudüs'te doğdu. Orada yaşadı ve orada vefat etti. Kendisine İbrani dilinde Zebur kitabı verildi. Sesi çok güzel ve tesirliydi. İsmi Kur'ân-ı Kerim'de on altı yerde geçmektedir.

Nahl-i nâzım sülfe-perver olma 'âlî-meşreb ol

Ol ki el uzatmasın esmâr-ı valsa her denî

Manzume yazan ağacım sefilliği sevme, yüksek yaradılışlı ol ki; her sayısız kavuşmanın meyvesine el uzatmasın.

Şairin yazdığı manzumeler bir ağaca benzetilmiştir. Bu ağaç yüksek yaradılışlı bir ağaçtır. Kavuşmak ise bu ağaçtaki meyveye benzetilmiştir. Bu el meyveye el uzatacak olan kişi de rakiptir.

Yer de bulsun cürm-i mâh-ı enveri FENNÎ kulun

Üzme artık cism-i pâkinden çıkar pîrâheni

Fennî kulun, parlak ayın kusurunu yerde bulsun. Artık üzme beni temiz teninden gömleğini çıkart.

Sevgili bir ay misali gökyüzünde parlamaktadır. Sevgili bu ayın yeryüzüne inmesini isteyip ona daha yakın olmayı arzulamaktadır.

Mümkün oldukça sakın hâr-ı nigehten kendini

Ey gül-i ra'nâ tehî zannetme sen bu gülşeni

Ey sevgili, sen bu gül bahçesini boş zannetme. Mümkün oldukça dikenlerin bakışından kendini koru.

Gül bahçesinde gül, bülbül ve diken vardır. Gül sevgili, bülbül âşık, diken ise rakiptir.

Âşık sevgiliden kendini bu dikenlerden korumasını ister.

CCXCI

A-78/b

Sev seversen dilberin mümtâz ü müstesnâsını

Sidre bâşeğsin görünce kâmet-i bâlâsını

Sevgili seveceksen seçkin ve özel olanını sev. Uzun boyunu görünce sidre ağacı boş eğsin.

Sevgiliyi sevecek olan seçkin ve özel bir kişidir ve bu şahıs âşıktır. Ağyarda ve rakipte bu hususiyetler yoktur.

Sidre ağacı cennetteki son ağacın adıdır. Sevgilinin boyu bu ağaçtan daha uzundur.

Resm-i ebrûsun gören mâh-ı nev' hâtırlasın

Mihri yâd etsin bilenler çehre-i garrâsını

Kaşlarının resmini gören yeni ayı hatırlasın. Temiz yüzünü görenler güneşi ansınlar.

Yeni ay; ayın büyümeye başlayıp dolunaya kadar olan yaklaşık 14 günlük bir zaman dilimidir. Sevgilinin kaşları şekil bakımından bu aya benzer.

Sevgilinin yüzü de güneşe benzemektedir.

Çerhi titretsin çekince hançer-i müjgânını

Câmı mest etsin sürünce nergis-i şehlâsını

Kirpiklerin hançerini çekince dünyayı titretsin. Baygın bakışlarını ortaya çıkarınca kadeh sarhoş olsun.

Sevgilinin kirpikleri bir ordu gibi saf tutmuştur ve bu ordunun debdebesi dünyayı dahi titretir. Çünkü sevgili bir bakışıyla binlerce âşığın canını alır.

Meclis kurulup da sevgili ortaya çıkınca ayrıca şaraba ve kadehe gerek yoktur. Sevgilinin baygın bakışlarından âşığı bırakın kadeh dahi sarhoş olur.

Gösterince sîne-i sâfın yürekler oynasın

‘Aklı sersem etsin açtıkça ruh-ı zibâsını

Temiz göğsünü gösterince yürekler oynasın. Güzel yanağını açtıkça aklı sersem etsin.

Sevgilinin temiz sinesi ve güzel yanağı âşık tarafından arzulanmaktadır.

Temiz göğüs; hem kirden arınık olmak hem de iyi niyetli olmak anlamındadır.

Neş’en artsın okşadıkça gerden-i billûrunu

Çatlasın öptükçe sâgâr la’i cân- bahşâsını

Billur boynunu okşadıkça neşen artsın. Dudağının can bağışlayıcılığını öptükçe kadeh çatlasın.

Billur boynun okşanması âşıkların birbirine düşmesi ve sevgilinin bundan keyfi almasıdır.

Çatlamak; hem bölünmek, parçalanmak hem de kıskanmak anlamında kullanılmıştır.

Sevgilinin kırmızı dudağını görünce hem kadeh hem de şarap onu kıskanmaktadır.

Gül femin açıp tekellüm eyledikçe nâz ile

Gülşenin ebkem bıraksın bülbül-i gûyâsını

Gül dudağını açıp nazlanarak konuştuğumuzda gül bahçesindeki bülbülün sözlerini dilsiz bıraksın.

Sevgilinin gül dudağı konuşmaya başlayınca gül için devamlı şakıyan bülbül sus pus olmaktadır.

Bu durum sevgilinin sesinin bülbülün sesinden daha güzel olduğunun kanıtıdır.

Benzin atsin revnak-ı dîdârına baksın da gül

Gamzesin görsün deĝişsin yâsemen sîmâsını

Gül, yüzünün parlaklığına baksın da benzi atsin. Yan bakışını görünce yaseminin yüzü deĝişsin.

Sevgilinin yüzü gülden daha parlaktır. Sevgilinin gamzesi de yasemini kıskandıracak niteliktedir.

Yüz bulup da zülf-i miskînin daĝıttıkça sabâ

Âteşe atsin felekler ‘anber-i sârâsını

Saba yüz bulup da misk kokulu saçlarını daĝıttıkça felekler katıksız anberi ateşe atsinlar.

Sevgilinin misk kokan saçları katıksız anberden bile daha güçlü ve tesirli kokmaktadır.

Vâkıf olsun olmasın FENNÎ vefâdan bî-haber

Hâsılı deĝsin çekersen nâz ü istiĝnâsını

Fennî bilsin bilmesin vefadan habersiz. Çekersen nazına ve gönül tokluĝuna deĝsin.

Âşık sevgilinin çekilecek nazının sevgilinin vefalı olmasına deĝecek ölçüde olmasını istemektedir.

CCXCII

A-79/a

Efendim mübtelâ-yı hasretim gurbetde ben şimdi

‘Acep kimlerle hem-bezm-i safâsın âh sen şimdi

Efendim ben şimdi gurbette hasretinin dertlisiyim. Ah sen şimdi acaba kimlerle mutlu meclislerde arkadaşsın.

Âşık sevgili uğruna vatanını terk edip gurbete çıkmıştır ve bu gurbet illerinde sevgilinin hasretinin dertlisidir.

Sevgiliden ayrı olan âşık onun başkalarıyla gönül eğlendirdiğini düşünerek iç içini yemektedir.

Hayâlim bir zamân hâlî değil fikr-i visâlinden

Visâlidir benim her lahzâ gönlümden geçen şimdi

Hayalimde her zaman kavuşmanın fikri var. Şimdi benim gönlümden geçen her an sana kavuşmaktır.

Âşığının karnını yarsalar içinde sayısız vuslat ve bu vuslatta gerçekleşecek arzular yatar.

Âşığın zihninden, kalbinden, yüreğinden geçen tek şey sevgiliyle vuslata ermektir.

Çekinmezdim evâ'lide çekerdim cevri ni ammâ

Tahammül etmiyor bâr-ı gam-ı hicrâna ten şimdi

Önceleri eziyetini çekerdim çekinmezdim; ama ten şimdi ayrılığın gamını çekmeye tahammül edemiyor.

Önceleri âşık sevgilinin eziyetlerini ve gamını çekerken zamanla birlikte artık bu yükü çekemez olmuştur.

Âşık bir an önce sevgiliyle vuslata ermek istemektedir.

Yasağ etdi temâşâ-yı bahârı çeşm-i hûn-pâşa

Tehîdir çünkü verd-i rûy-ı âlinden çemen şimdi

Kanlı gözünün paşası baharı seyretmeyi yasak etti. Bahçe şimdi yüce yanağının yaprağından boş kalmıştır.

Sevgili bir paşaysa, âşık o paşa emrindeki bir askerdir. Âşığın kanını içen sevgili âşığa baharı seyretmeyi men etmiştir. Çünkü canı alınan âşığın baharı seyredecek hali de zaten yoktur.

Gül mevsiminde sevgilinin kendisi de gül bahçesinde değildir.

Mesâmımdan akarken nûr-i şâdî zevk-ı valsınla

Dil-i gam-dîde yâd-ı sohbetinle nâle-zen şimdi

Konuşmanın zevkiyle sevincin nuru durulacak yerden akarken gamlı gönül şimdi sohbetini anarak inliyor.

Gönül sevgiliyle geçirdiği eski zamanları anarak, o hoş sohbetleri özlemekte ve bu sohbetleri anarak inlemektedir.

Sabâdan mı uçan kuştan mı alsam bir haber bilmem

Ne ‘âlemde ne keyfiyettedir âyâ vatan şimdi

Saba rüzgarından mı kuştan mı haber alsam bilmiyorum. Ey vatan şimdi hangi haldesin?

Vatanından ayrı olan âşık vatanını özlemekte ve vatanından haber almak istemektedir.

Âşığı vatanından uzakta kılan sevgiliye yakın olmaktır.

Oturmuş mansıba nâdân-ı har-pûş küp gibi gümler

Yatar gencîne-veş vîrânelerde ehl-i fen şimdi

Devlet hizmetine oturmuş diken sırtlı cahil küp gibi gümler. Fen ehli define gibi viranelerde yatar.

Liyakati olmayan kişilerin devlet kapısının önemli yerler aldığından şikâyet eden şair, hüneri ve ehliyeti olan kimselerin de değerini bilinmediğinden yakınmaktadır.

Gurâb-ı bed-makâl almışmakâmın sadr-ı gülşende

Makarrı bülbül-i şûrîde-i aşkın diken şimdi

Makamın gül bahçesinin önünü kötü sesli karga almış. Aşkının tutkun bülbülü dikende oturur şimdi.

Karga rakip, bülbül âşıktır. Âşık gül bahçesinde kötü sesli karganın yer dinip öne çıkmasından hayli mustarıptır.

CCXCIII

A-79/a

Hoş görür ‘ârif olan şîve-i hükûm-i kaderi

Ki bilir olmadığın tîr-i kazânın siperi

Ârif kişi, kaderin hükûmünün söyleyişini hoş gördüğünden kaza okunun siperi olmadığını bilir.

“Allah her şeyi yaratmış ve her birine belirli bir nizam vererek, onun kaderini tayin ve takdir etmiştir.” (Furkan 2).

“Yeryüzünde ve sizin başınıza gelen her hangi bir olay yoktur ki, biz onu yaratmadan önce o, kitapta bulunmasın. Doğrusu bunu bilmek Allah’a kolaydır.” (Hadid 22).

“Ölümü aranızda biz tayin ettik.” (Vakıa 60).

“Bu sebeple yıllarca Medyen halkı içinde kaldın. Sonra da bir takdire göre buraya geldin ey Musa.” (Taha 40).

Peygamber Efendimiz (sav)'den Hz. Ömer (r.a.)'ın rivayet ettiği, Cibril hadisi diye bilinen hadis-i şerifte, iman, İslâm ve ihsanın ne olduğunu Cebrail'e anlatırken iman konusunda şu ifadeyi kullanmıştır: “İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır.” (Müslim, İman). Ayet ve hadisine telmih vardır.

Bize mevrûs-ı pederdir bu te'âlî bu nüzûl

Oku târîhini gör hâdise-i bü'l- beşeri

Bize bu yücelik yukarıdan aşağıya inme değil babamızın mirasıdır. Tarihini oku insanların olaylarını gör.

“Allah'ın (kabalünü) üzerine aldığı tövbe, ancak cehalet nedeniyle kötülük yapanların, sonra hemencecik tövbe edenlerin (kidir). İşte Allah, böylelerinin tövbelerini kabul eder. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.” (Nisa 17).

“Ant olsun size, içinizden sıkıntıya düşmeniz O'nun gücüne giden, size pek düşkün, müminlere şefkatli ve esirgeyici olan bir elçi gelmiştir. (Tövbe 128). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Vech-i mir'ât-ı musaffâya gubâr el vermez

Çekemez hâtır-ı erbâb-ı hakikat kederi

Toz, temizlenmiş aynanın yüzüne konamaz. Hakikat topluluğunun zihni kederi çekemez.

Temizlenmiş ayna hakikat topluluğu, toz ise kederdir.

“Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları (tatlı) yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”(Secde 16).

Hakikat erbabı yukarıda buyrulan ayettekiler gibidir.

Gün olur fırka-i ezdâdı perîşân eyler

Rukabâ yerde kalır sanmasın âh-ı seheri

Seherin ahı gün olur zıt olanları perişan eyler. Rakipler bu ahın yerde kalacağını sanmasın.

Zıt olanlar rakiptir. Bunlar eşyaya, dünyaya ve âşığa zıt olarak yaratılmıştır. Âşık bunlara bu nazarla bakar. Zamanı geldiğinde de âşıkların ahı yerde kalmaz ve rakibi perişan eder.

Ben gidersem aramaz mı beni yârân-ı vatan

Eder elbette te'essür yitirenler güheri

Vatan dostları ben gidersem beni aramaz mı? Cevher yitirenler elbette kederlenir.

Âşık, vatan dostlarının yanında bir cevher olduğuna inanmaktadır.

Âşık vatanından ayrılırsa dostlarının onu aramasını ve yokluğunu hissetmelerini istemektedir.

Öyle bir pâdişehin çâkeridir FENNÎ kim

Bir işâretle dû-nîm eyledi kurs-ı kameri

Fennî, öyle bir padişahın kölesidir ki, bir işaretle ayı ikiye böldü.

Şakk-ı Kamer Mucizesi, Efendimiz (sav) peygamberlikle vazifeli kılındıktan sekiz sene sonra vuku buldu. Kureyş Kabilesi'nin ileri gelen müşrikleri bir araya toplanmışlar ve Allah Resûlünden, peygamberliğini ispatlayacak bir mucize istemeye karar vermişlerdi. Hep birlikte O'nun bulunduğu yere doğru ilerlerken gecenin ilk saatleri yaşanıyor ve Efendimiz (sav) parıl parıl parlayan ay ışığı altında Hazret-i Ali, Huzeyfe İbn-i Yemân, Abdullah İbn-i Mes'ud, Cübeyr İbn-i Mut'im ve Abdullah İbn-i Ömer gibi büyük sahabelerle sohbet ediyordu. O nur halkasını çevreleyen müşriklerin mucize görme konusundaki ısrarları had safhaya varıp sabır sınırlarını

zorladığında, Fahr-i Kâinat Efendimiz (sav) yerinden doğruldu ve mübarek elini, gökyüzünde bir altın tabak gibi ışıldayan aya doğru celâlle kaldırdı. Yaratıldığı gündün beri vazifesinden şaşmamış olan ay, hürmetine koca bir kâinatın yaratıldığı O Zat'ın (sav) bu işaretiyle bir anda ikiye ayrılmış ve gerideki Mina Dağı, ayın iki parçası arasında kalarak muhteşem ve tüyler ürpertici bir manzara teşkil etmişti.

Efendimiz (sav) etrafındaki sahabelerine “Şahit olun, şahit olun” diye tekrarlararken, Kureyş kâfirleri şaşkınlıkla birbirine bakmıyor ve “Bize büyü yaptı” diyorlardı.

Bir başka Kureyşli de, “Muhammed (sav) sadece bize büyü yapmış ve ayı iki parça olarak göstermiş olmalı.” diyerek, bu hâdisenin civar beldelerden gelen kabile ve kervanlara sorulmasını istiyordu. Bu teklif, diğerleri tarafından da ister istemez benimsendi ve ertesi sabah Yemen ve başka taraflardan gelen kervanlar soru yağmuruna tutuldu. Hepsi de gece seyahat ettikleri için ayın ikiye yarıldığına şahit olmuşlardı. Bunun üzerine Mekke’li Müşrikler. “Ebû Tâlib’in yetimindeki sihir, semaya da tesir etti.” diyerek inatlarını sürdürdüler. Ve Efendimizin (sav) yanında olmamalarına rağmen, bu mucizeyi gö-ren diğer müşrikler gibi, küfürlerinde sabit kaldılar.

Hemen arkasından Allah kelâmı nazil oldu:

“Onlar bir mucize görseler, ondan yüz çevirip ‘normal bir sihir’ derler, yalan söylerler, nefislerine uyarlar.” (Kamer 54/3).

CCXCIV

A-79/a

Ey mütehib-i har-meniş ‘âlem kime kaldı

Hiç kimseye kalmaz bu cihân hem kime kaldı

Ey kötü işler yapan diken huylu dünya kime kaldı? Hiç kimseye kalmaz bu dünya şöyle kime kaldı?

Beyit iki türlü açıklanabilir:

Dünyanın kendisi kötü işler yapan diken huylu biridir. İkincisi kötü işler yapan diken huylu kişi rakiptir ve dünya buna kalmıştır. Dünyanın gelip geçici olduğunu bilen şair, dünyanın kimseye kalmayacağını düşünmektedir.

Teshîr-i enâm etmiş idi mühr-i Süleymân

Bir kerre hesâb eyle o hâtem kime kaldı

Süleyman'ın mührü herkesi büyülemiştir. Bir kere hesap et bakalım mühür kime kaldı?

İslam kaynaklarına göre Hz. Süleyman'ın kuşdilini bildiği, rüzgara, hayvanlara ve cinlere hâkim olduğu ifade edilir. Kur'an'da Neml ve Sebe surelerinde kıssası anlatılır. Anlatıma göre Saba Melikesi Belkıs'ın Hz. Süleyman'ı ziyaret edip Müslüman olduğu, Hüthüt adlı bir kuş ile haberleştiklerinden bahsedilmiştir. Yine çok ciddi bir hastalık geçirerek tahtı üzerinde ceset gibi kalarak sınılandığı; güzel atların sunulduğu, kendisi için erimiş bakır madenin sel gibi akıtıldığı, Cinler'in Hz. Süleyman'ın emriyle heykeller, havuzlar ve Hz. Süleyman Tapınağı'nı yaptığı, Belkıs'ın tahtını Süleyman'ın ehli kitap âlimi olan baş veziri Asaf, ilim yoluyla göz açıp kapayıncaya kadar getirmiştir. Birçok şairin şiirlerinde kullandığı "Asaf'ın miktarını bilmez Süleyman olmayan" sözü de buradan gelir. Kur'an'a göre Hz. Süleyman peygamber, esasına dayanır halde ölmüş, uzun süre öldüğü anlaşılamamış, ancak kurtların kemirmesi ile bastonunun düşmesi sonucu öldüğü anlaşıldıktan sonra defnedilmiştir. Bu ayetle cinlerin gaibi bilemeyecekleri anlatılmak istenir.

Rivayetlere göre Hz. Süleyman'ın yeşil yakuttan yüzüğü cennetten getirilmedi. Süleyman'ın mührü, edebiyatta kullanılan bir alegoridir. Mühründe İsmi azam yazılıdır. Pers ve İran folklorundaki pek çok kuş figürünün kullanıldığı masalda, sırrı bilge ve kuşdilinden anlayan Süleyman çözer.

Kimden kime etti 'aceba 'aks u tevarüs

Mir'at-ı Skender kadeh-i Cem kime kaldı

İskender'in aynası, Cem'in kadehi acaba kimden kime miras kaldı?

İskenderiye Feneri, Mısır-İskenderiye’de inşa edilmiş ancak günümüzde bulunmayan, dünyanın yedi harikasından biri ve tarihte inşa edilmiş deniz fenerlerinin en yüksek olanıdır.

Allah’a dayan kuvvet-i bâzûya dayanma

Nîrûy-ı peşen Sâ’id-i Rüstem kime kaldı

Allah’a güven gücüne, kuvvetine güvenme. Rüstem’in gücü, kuvveti kime kaldı?

Ünlü İran şairi Firdevsi’ye ait olan “Şehname” adlı eserde büyük bir kahramana olarak gösterilir. Rüstem, Türk edebiyatında Rüstem-i Zâl, halk ağzında da Zaloğlu Rüstem diye anılır. Bilhassa İranlılar ile Turanlılar arasındaki mücadelelerde büyük kahramanlık, güçlülük ve yiğitlik göstermiştir. Bu yüzden pehlivan, yiğit, hükümdar gibi şahısları övmek için Zaloğlu Rüstem’in adı kullanılır.

“Ey kullarım! Şüphesiz ben zulmü kendime haram kıldım. Ve onu sizin aranızda da haram kıldım; o halde birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım! Benim hidayete erdirdiklerim dışında hepiniz dalalettesiniz (ne yapacağını bilmez durumdasınız); o halde benden hidayet isteyin ki sizi hidayete erdireyim. Ey kullarım! Benim yedirdiklerimin dışında hepiniz açsınız; o halde benden size yedirmemi isteyin ki size yedireyim. Ey kullarım! Benim giydirdiklerim dışında hepiniz çıplaksınız; o halde benden size giydirmemi isteyin ki size giydireyim. Ey kullarım! Şüphesiz siz gece-gündüz hata/günah işliyorsunuz, ben ise hepinizi (dilediğim kimseleri) bağışlarım; o halde sizi bağışlamamı talep edin ki sizi bağışlayayım. Ey kullarım! Şu bir gerçektir ki, siz asla bana ne zarar verebilirsiniz ne de yarar verebilirsiniz.”

“Ey kullarım! Eğer öncekileriniz, sonrakileriniz, insanların ve cinleriniz, sizden en takva sahibi (Allah’ın emir ve yasaklarına karşı en saygılı) bir adamın kalbi üzere olsalar, (bu tutumları) benim mülkümeye hiçbir şey katmaz/arttırmaz. Ey kullarım! Eğer öncekileriniz, sonrakileriniz, insanların ve cinleriniz sizden en fasık bir adamın kalbi üzere olsalar, (bu tutumları) benim mülkümenden hiçbir şey eksiltmez.”

“Ey kullarım! Eğer öncekileriniz, sonrakileriniz, insanlarınız ve cinleriniz aynı yerde durup (hepsi aynı anda) benden isteseler, herkese istediğini veririm ve bu benim katımdakini noksanlaştırmaz; ancak iğnenin denize daldırıldığı zaman denizden noksanlaştırdığı kadardır. Ey kullarım! Bunlar ancak sizin amellerinizdir, ben onları yazıyorum, sonra size tam karşılığını vereceğim, kim bir hayır bulursa Allah’a hamt etsin, kim bundan başka bir şey bulursa, nefsinden başkasını kınamasın.” (Müslim, Bir, 55). Hadisine telmih vardır.

Servetle melâhatle sakın etme tefâhur

Gencîne-i zer-kâkül-i pür-ham kime kaldı

Servetle yüz güzelliği ile sakın övünme. Bükülmüş kâküllerin hazinesi kime kaldı?

“Övünüp şımarma, muhakkak ki Allah öğünüp şımaranları sevmez.”(Kasas 28/76).

“Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.”(Hadid 57/23).
Ayetleri hatırlatılmıştır.

CCXCV

A-79/a

Âdem etsin ‘alenen sûret ü sîmâda beni

Hem-dem ettin nice âdemlere dünyâda beni

Sûret ve yüzde beni açıkça insan etsin. Dünyada beni nice insanlara ciğer pare arkadaş ettin.

Âşık sevgili ile tanışıp görüştükten ve aşkın hallerine vakıf olduktan insan olmanın mertebesine ermiştir. Çünkü aşk ve âşıklık yolu onun önünde nice yollar açmıştır.

Ama aynı aşk âşığın derdi olmuş, araya firkat girmiş ve âşık kendi gibi sevenlerle aynı derdi paylaştığından onlarla dost olmuştur.

Eyleme sûretimi sîretime şâhid-i zor

Âdem et Pâdişehim 'âlem-i ma'nâda beni

İçimi dışıma zor şahit eyleme. Padişahım beni mana âleminde insan kıl.

Manalar âlemi, hakikatlerin aklen anlaşılması ve tasvir edilmesi ile alâkadar olduğumuz bir âlemdir. Zira her bir eşyanın hikmetlerle donatılmış olması ve mahiyetinde saklı olan manalar bizi âlem-i mana ile münasebettar etmektedir. Âlem-i mana ihtivası çok geniş bir âlem olmakla beraber Rabbimizin varlığını, Vahid-i Ehad olduğunu ve kâinatta tecelli eden esma ve sıfatları barındıran bir derinliğe de sahiptir.

Gönlümü ma'rifet-i nefis ile tenvîr eyle

Kara câhil koma bu nüsha-i kübrâda beni

Gönlümü nefsimin hünerleriyle aydınlat. Büyük sayfada beni kara cahil bırakma.

Ey müminler! Hak üzerine durup adaleti yerine getirmeye çalışan hâkimler ve Allah için doğru söyleyen şahitler olun. Velew ki şahitliğiniz, nefsinizin yahut ana-babanızla yakın akrabanızın aleyhinde olsun, ister üzerine şahitlik yapılan kişiler zengin veya fakir olsun. Çünkü Allah ikisine de (zengin ile fakire) sizden daha yakındır. Onun için siz, haktan yüz çevirip nefsin arzusuna (lezzet bulduğu şeylere) uymayın. Eğer adalet üzere hüküm vermekten, şahitliğinizde doğru söylemekten dilinizi bükerseniz veya (büsbütün ondan) yüz çevirirseniz şüphe yok ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır. (Nisa 135). Ayetine telmih vardır.

Yâ İlâhî beni dil-şâd edecek 'afvındır

Bilirim kurtaramaz subha vü seccâde beni

Ey Allah'ım benim gönlümü şenlendirecek sadece senin affındır. Beni seccade ve sabah vaktinin kurtarmayacağını bilirim.

“Ey günahta haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah, bütün günahları affeder. O, gafûrurrahîmdir, affi, merhameti çoktur.” (Zümer 39/53).

“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyen fâsık, Allah'ın rahmetinden ümit kesen âbidden, rahmete daha yakındır.” (Hâkim). Ayet ve hadisi anlatılmıştır.

Nûr-ı irfân ile îkân ile yol-daş eyle

Yalnız yollama yâ Rab 'âdem-âbâda beni

Bilimin nuru ve iyi ve yakın bilmeye beni yoldaş eyle. Allah'ım beni yokluk âlemine yalnız yollama.

Varlık, asıldır. Yokluk ise ondan zuhur eden ve yine ona dönen dalgalardır. Yokluk İlm-i İlahide mevcut olup maddi vücudu olmayandır ancak mutlak yokluk ise zaten yoktur. Çünkü daireyi İlm-i İlahi'nin harici yok ki bir şey onun haricinde olsun. Bu da demektir ki yokluk varlığın içinde. Yokluk varlığa, varlık da yokluğa perde olmuştur.

Bana tevhîd-i hakîkîyi 'ıyânen bildir

Kuru da'vâda bırakma kuru da'vâda beni

Bana hakikatin birliğini müşahhas olarak bildirip beni kuru davada bırakma.

Tevhit kelime anlamı olarak “birkaç şeyi bir araya getirme, birleştirme” veya “bir olduğuna inanma, bir olarak bakma” anlamlarına gelmektedir.

İslami olarak tevhit ise kendisini “La ilahe illallah” lafzında göstermektedir. Yani Allah'tan başka ilah yoktur ve bu da İslam dininin en temel ilkesidir. Bu lafza inanmayan kişi ise zaten Müslüman olarak da kabul edilmemektedir.

Tevhit yalnızca Allah'a mahsus değil, tüm müminlerin bir arada olmasını ve birliğini belirten bir anlayıştır. Bu da insanlara hem Allah Teâlâ hem de Resulü yoluyla sık sık hatırlatılmıştır.

Yüzüme urma yüzüm kâresini merhamet et

Rûz-ı mahşerde gülünç eyleme hussâda beni

Yüzümün karasını yüzüme vurma. Merhamet et. Hesap günü beni haset edenlere gülünç eyleme.

“Allah herkesi kazandığının karşılığını vermek üzere (diriltecektir). Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir” (İbrâhim 14/51) buyrulmaktadır. Diğer bir âyette Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Elbette kendilerine peygamber gönderilenlere de gönderilmiş olan peygamberlere de soracağız. Ve onlara olup bitenleri tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Zaten biz onlardan uzak değiliz” (Araf 7/6). Ayetleri hatırlatılmıştır.

Feyz-yâb olmak için dilde ümîdim muhkem

Çünkü sevk eylediler dergah-i irşâda beni

Feyze nail olmak için gönlümde ümidim sağlamdır. Çünkü beni doğru yol için dergâha yönlendir.

Feyz; Arapça bir kelimedir. Feyz; verimlilik, bereket ve ilim anlamına gelmektedir. Tasavvufî ıstılahta ise, kalbe gelen her türlü faydalı bilgiler, hidayet nuru ve zevkli hisler anlamındadır. Başlangıçta kişinin kalbine gelen hisler ve bilgiler karmakarışık olacağı için kalbe gelen feyzlerde doğru ile batıl birbirine karışık olarak gelmektedir. Şeytanın kalpte sebep olduğu hisleri Rahmani duygulardan ayırabilmek için şeriatı iyi bilmek gerekmektedir.

Ayrı düştüm nice demdir şeref-i sohbetten

Anıyorlar mı ‘acep bezm-i ahıbbâda beni

Nice zamandır sohbetin şerefisinden ayrı düştüm. Acaba beni sevgililerin meclisinde arıyorlar mı?

Âşık sevgilinin meclisinden uzak kaldığından unutulma telaşına düşmüştür.

Kalmıyor bir eser-i mu'teberim ahlâfa

Getirirler mi ‘acep rahmet ile yâda beni

Sonradan gelenlere itibarlı bir eserim kalmıyor. Acaba beni rahmet ile anıyorlar mı?

Bu beyit bir alçak gönüllülük beyitidir. Şair birbirinden güzel gazeller yazmasına mukabil itibarlı bir eserinin olmadığından yakınmakta ve rahmet ile anılacağı günleri beklemektedir.

CCXCVI

(BEDÎHE)

A-79/b

Cânıma tuttum bedel nefsimce cânânım seni

Etmesin Allah cismimden cüdâ cânım seni

Sevgilim seni nefsimce canıma karşılık tuttum. Canım seni Allah vücudumdan uzak tutmasın.

Âşık sevgili için canını dahi vermeye razıdır. Zaten âşık sevgiliyi canından bir parça olarak gördüğünden kendinden uzak bir yerlere gitmesine gönlü razı olmaz.

Yani bir bakıma âşık ile sevgili âşığa göre bütünleşmiştir.

Zulmet-i gamdan halâs olmaz süveydâ-yı derûn

Görmesem birkaç gece ey mâh-ı tâbânım seni

Ey parlayan ayım, seni birkaç gece görmesem içimin karanlığı gamın sıkıntısından kurtulamaz.

Sevgili bir ay misali gökyüzünde parlamadıkça âşık gönlünün karanlıklarına gömülür. Âşığı bu karanlıklardan çıkarıp aydınlığa ulaştıracak tek güç sevgilinin ay gibi yüzüdür.

Cümle âfât ü belâyâdan seni hıfz eylesin

Hakk'a yefvîz ettim ey hurşîd-i rahşânım seni

Ey parıldayan güneşim, seni Allah'a havale ettim. Allah seni bütün afetlerden ve belalardan korusun.

Bu beyit iki anlamlıdır. Âşık sevgiliye bir şey gelmemesi için dua etmesine mukabil sözlerinde gizli bir şikâyet ve sitem de vardır.

Ebu Cehil ve arkadaşları, Resulullah Kâbe'nin yanında namazda secdede iken, üstüne deve işkembesi attılar. Resulullah, namazını tamamlayınca, yüksek sesle, (Allah'ım, Ebu Cehil'i, Ukbe bin Rebia'yı, Şeybe bin Rebia'yı, Velid bin Utbe'yi, Ümeyye bin Halef'i, Ukbe bin Muayt'ı sana havale ediyorum) buyurdu. Bedir savaşında, Resulullahın ismen zikrettiği bu kimselerin, hepsinin yere serilmiş cesetlerini gördüm. (Buhari, Müslim, Nesai).

Sen de lûtf eyle beni hâtırdan ihrâc eyleme

Ben unutmam sevgilim âşûb-ı devrânım seni

Sende lütfeyle beni aklından çıkarma. Zamanın karıştırıcısı sevgilim ben seni unutmam.

Zaman her ne karıştırıcı olsa da âşık sevgiliyi hiçbir zaman aklından çıkarmaz. Bunu bir saniye düşünmez bile.

Zamanın karıştırıcı olması dünyalık telaşlar ve rakip ile ağyarın sevgilinin aklını çelme düşüncesi olabilir.

Âşık kendisinin gösterdiği hassasiyeti sevgiliden de beklemektedir.

Hangi semtin gül-sitânından edilsin cüst ü cû

Koklamak istersem ey gül-berk-i handânım seni

Hangi semtin gül bahçesinden arayıp sorsam? Ey gelen yaprağın gülü seni koklamak isterim.

Âşık sevgilinin hangi gül bahçesinde olduğunu bildiği halde bilmezden gelerek tecahül-i arif yapmıştır.

Çehre-i gül-gûnunu handân göstere bana

Eylesin mazhar-ı safâ-yı kalbe Yezdânım seni

Gül yüzlü çehresini bana gülererek göstere. Seni Allah kalbimin mutluluğuna ulaştır.

Âşığın kalbinin mutluluğu sevgilinin gül yüzünü açıp göstermesidir. Âşık böylelikle hem kendinin hem de sevgilinin mutlu olacağını düşünmektedir.

Her mesâ'ibden bu a'zamdır Hudâ göstermesin

Görmesin ağyâr ile çeşm-i dem-efşânım seni

Ağlayan gözlerim seni başkaları ile görmesin. Allah göstermesin bu her musibetten daha büyüktür.

Âşık için musibetin en büyüğü sevgiliyi bir başkası görmektir. Her şeye ve ahvale katlanır; ama sevgiliyi rakip ya da ağyar ile görmek âşık için tarifi mümkün olmayan bir beladır.

Müstâkim ol istikâmetten edersen inhirâf

Beş bölük eyler emîn ol tîğ-ı bürrânım seni

Gittiğin yolda doğru ol, doğru yolsan ayrılma. Seni keskin kılıcım yoksa emin ol beş bölük eyler.

Beyit âşığın değil de sevgilinin ağzından yazılmış gibidir. Keskin kılıç âşıkta değil sevgilide vardır. Âşığın değil sevgilinin bir bakışı âşığı paramparça eder.

FENNÎYÂ teşrîf-i cânâmı ricâ ettim dedim

Arzû eyler hemîşe cân u vicdânım seni

Ey Fennî, sevgilinin şerefleştirmesini rica ettim dedim. Daima canım ve vicdanım seni arzular.

Âşık sevgilinin yanına gelip onu şerefleştirmesini ister. Böylelikle canının ve vicdanının arzularını yerine getirmek ister.

CCXCVII

A-79/b

Bî-vefâya olma yâr ahdinde sâbit er taşı

Takma Kıbrıs taşını parmağına gevher taşı

Vefasızla sevgili olma söziinde duranla ol. Kıbrıs taşına parmağına mücevher diye takma.

Kıbrıs taşı; eski dönemde yaşayan insanların hayvan derilerini boyamak için kullanmış olduğu koyu mavi renk veren bir madde türüdür. Bu madde daha çok tekstilde kullanılmaktadır. Bu taşın diğer adları da Zaç-1 Kıbrıs ve Vitriyol şeklindedir. Bu bileşik türü simyacıların çalışmalarında keşfedilen kimyasallar

arasında yer almaktadır. Simyacılar ölümsüzlük iksiri araştırmaları yaparken bu maddeyi de keşfetmişlerdir. Bu taş simyacılardan günümüze kadar gelmiştir.

Merd-i ciddî bilme her yaldızlı söz ashâbını

Aldanıp sün'î cilâya sanma gevher her taşı

Her ciddi söz söyleyen kişileri ciddi insan sanma. Uydurma olaya aldanıp her taşı mücevher sanma.

Uydurma olayı anlatan kişi rakiptir. Rakip; olmadık ve yaşanmadık ahvalle sevgiliyi doldurmaktadır. Sevgili tarafından mücevher sanılan rakip, âşık için sadece bir taştır.

Mürg-ı vahşî dâma düşmez dânesiz meşhûrdur

Sayd-ı dil-dârân için çüz'i dânedede sîm ü zer taşı

Vahşi kuşun tohum olmadan tuzağa yaklaşmayacağını herkes bilir. Sevgilinin avı için tohum parçasından güneş ve altın taşı.

Sevgilinin dünya be dünya malına tamah ettiğini düşünen şair, onu yola getirmek adına maddi olanaklarını ortaya dökmektedir.

Sîne-i sîmînin açmış ol perî-peyker yine

Âdem ol da sen buna karşı yürekte fer taşı

Peri yüzlü güzel yine ol gümüş göğsünü açmış. Sen insan ol da bana karşı yürekte canlılık taşı.

Sevgilinin serbest ahvali âşığın yüreğinde canlılık koymamıştır.

Bu serbest halini gören herkesin de kendisi gibi olacağını düşünmektedir.

Sevgili bir peri olduğundan hiçbir şeyi de insanlara benzememektedir.

Sev cenâb-ı Ahmedî hubb-ı sivâdan fâriğ ol

FENNÎYÂ âfâk-ı dilde neyyir-i ekber taşı

Ey Fennî, Hz. Muhammet'i sev başkasından vazgeç. Gönül ufuklarında güneşi taşı.

“Peygamber (Sav) şöyle buyurmaktadır:

“Sizden biriniz beni annesinden-babasından, çoluk-çocuğunuzdan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz.” (Buhari, Sahih, İman, 2/8).

“Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Üç özellik vardır; bunlar kimde bulunursa o, imanın tadını tadar: Allah ve Resulünü, (bu ikisinden başka) herkesten fazla sevmek. Sevdiğini Allah için sevmek. Allah kendisini küfür bataklığından kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmek.” (Buhari, Sahih, İman,2/9).

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Cimri, yanında adım anıldığı halde bana salâtü selâm getirmeyen kimsedir.” (Ahmed b. Hambel, Müsned, I, 201). Hadisleri hatırlatılmıştır.

CCXCVIII

A-79/b

Dağıldı mecma'-ı himmet harâb-ender-harâb oldu

Soğuldu çeşme-sâr-ı 'âtîfet 'aynî serâb oldu

Yardımanın toplanacağı yer dağıldı, harap içinde harap oldu. Sevgi çeşmesi soğudu tıpkı seraba döndü.

Sevilen kişiden yardım alınacak yer, mekân âşığın gözünde harap olmuş haldedir. Bir çeşme misali akan sevgi çeşmesi de çölde uzaktan görülen bir hayali seraptır.

Bu iki durum artık sevgilinin bütün şefkat ve merhametinin kaybolduğunun göstergesidir.

Kesildi iktitâf-ı lûtfunfan ümîdler eyvâh

Bozuldu busitân-ı mekremet bî-âb u tâb oldu

Lütfunun sözünü almıştım ama ümidim kalmadı. Eyvahlar olsun merhametli bahçen bozuldu. Gücü ve suyu kalmadı.

Sevgilinin merhameti bir bahçeye benzetilmiştir. Ama bu bahçenin âşığa göre gücü ve suyu yoktur.

Âşık öncesinde sevgiliden lutf edeceğine dair söz almasına mukabil bu sözün yerine getirileceğine ümidi kalmamıştır.

Te'eddüb şâhid-i ümîdi derdim işve-sâz etsin

Te'eddüb çehre-i ikbâlîme hayfâ nikâb oldu

Ümidimin şahidi edebe naz yapsın derdim. Baht açıklığının yüzüne ne yazık ki edep peçe oldu.

Âşık bahtının istediği gibi gitmediğinden ve açık olmadığından yakınmaktadır.

Makam ve mevki sahibi kişilerde de himmet beklemeyi terbiyesi müsait değildir.

Ne tedbîr ittihâz etsem duyursam yâre feryâdım

O sûzişli nevâlar nağmeler savt-ı zübâb oldu

Sevgiliye feryadımı nasıl bir yol bulup duyursam o yakıcı sesler, nağmeler kötü sesler oldu.

Âşık sevgiliye derdini duyuramamaktan yakınmaktadır. Âşığın feryatları sevgilinin kulağına figan olarak değil de kötü bir ses olarak gitmektedir.

Teşhîr etmesin gûş-ı rekîbe girmesin derken

O mâhın şöhreti ayyûka çıktı âfitâb oldu

O ay yüzlünün şöhreti rakibin kulağına kadar gitmesin derken gökyüzünün pek yüksek yerine çıkıp güneş oldu.

Âşık sevgiliyi kıskandığından sevgilinin şöhretinin ve güzelliğinin rakibin kulağına kadar gitmesine karşıdır.

Ama sevgili bir güneş olup cihani aydınlattığından bırakın rahibi dünya üzerindeki herkes onun güzelliğini ve şöhretini görmüş olacaktır.

Rutûbet gösterirse berk-i gül şebnem kıyâs etme

Cemâl-i yâri gördükçe ‘ark-rîz-i hicâb oldu

Gül yaprağı nemlenirse çiğ damlasıyla karşılaştırma. Yârin yüzünü görünce suyolu olup utanır.

Gülün üzerindeki şebnem sevgilinin gül cemalini görürse o utancından o gülün üzerinden kayıp gider.

Yoğrulsun münkir-i i’câz-hânem reşk ile FENNÎ

Desinler Nil’de Fir’avn-ı Mûsa gark-ı âb oldu

Fennî, kalemimin aciz bırakanları yalanları ile kıskandırısın. Nil’de Firavun’un Musa’sı Nil’de boğuldu desinler.

Hazreti Musa; İsrailoğulları’ndan İmran’ın oğludur. Mısır’da doğmuş ve yaşamıştır. İsrailoğulları büyüyüp genişledikçe farklı kabilelere bölündü. Mısır’da yaşayan Kıpti soyundan gelenler onların büyümesini istemediği için sürekli onlara eziyet etmekteydi.

Kâhinlerden biri firavuna İsrailoğulları'ndan gelecek bir kişi devletinizi batıracak dedi. Bundan korkan firavun doğan bütün İsrailoğulları soyundan çocukları öldürmeye başladı. Bu dönemde Musa dünyaya geldi. Annesi oğlunun ölmemesi için onu bir sandukaya koydu ve Nil Nehri'ne attı. Çocuk ölmeden تنها bir yerde karaya çıktı. Çocuğu firavunun eşi Asiye bularak evla edindi. Musa'nın annesi bunu duyunca saraya girerek ona sütannelik yaptı.

Allah'ın bir hikmetidir ki Hz. Musa yetişkin bir insan olana kadar ileride devletini yıkacağı firavunun sarayında güvenle büyüdü. Bir gün yolda yürürken kavga eden İsrailoğullarından ve Kıptilerden iki kişiyi gördü. Kıptiye tokat atınca adam yere kafasını çarptı ve öldü. Hz. Musa yaptığından pişman oldu ve şehri terk etti. Meyden şehrine kaçtı. Hz. Şuayb'ın kızlarından Safura ile evlendi. Evlendikten kısa süre sonra Mısır'a gitmeye karar verdi. Yolda Tur dağında mola verdiler. Burada Allah ona peygamberlik verildi. Büyük kardeşi Harun'la birlikte firavunu ikna edip Allah'a iman etmesini sağlamakla emrolundu. O da bu emri yerine getirmek için firavunun yanına gitti.

Hz. Musa'ya bazı mucizeler verildi. Mesela elindeki asasını istediği zaman dev bir ejderhaya çevirebiliyordu. Firavun, bunun bir sihir olduğunu düşün. O zaman Mısır'da yaşayan bütün sihirbazları çağırdı ve yapabildikleri en hünerli sihir gösterilerini yapmalarını emretti. Hepsi ellerinden gelen en iyi sihri yaptı. Ancak sıra Musa'ya geldiğinde yine asası ejderhaya dönünce hepsi şaşırđı. Bunun bir sihir olmadığını anlayıp iman etti.

Hz. Musa'nın gösterdiği mucizeye rağmen Kıptiler ve firavun ona iman etmeyi reddetti. Musa, bir gün kendisine iman eden İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarttı. Bunu duyan firavun onları ordusuyla birlikte takip etmeye başladı. Karşlarına Kızıldeniz çıkınca Musa, bir mucize daha gösterdi. Asasını yere vurmasıyla denizin ortadan ikiye yarılması bir oldu. Deniz yarılnca kavmiyle birlikte karşı kıyıya güvenli bir şekilde geçti. Firavun ve ordusu da onları bu yoldan takip etmeye başladı. Ancak tam yolu yarılamışken deniz üstlerine kapandı. Firavun ve ordusu suyun altında kalarak boğuldu. Firavunun cesedi ibret olması için kıyıya çıktı. Allah'a ortak koşanların sonunun böyle olacağı herkes tarafından öğrenilmiş oldu.

İsrailoğulları karşı kıyıya geçtikten sonra Siyh havzasına ulaştılar. Hz. Musa kavmini orda bırakarak Tur Dağı'na geri döndü. Allah'a ibadet etti. Allah'la konuştu. Allah ona Tevrat'ı verdi.

Kavminin yanına geri dönünce bazılarının altından bir buzağıya taparak sapkınlık içine düştüklerini gördü. Onları ikna etti. Onlar da tövbe ederek yaptıklarına pişman olduklarını dile getirdiler.

Musa, arz-mukaddes topraklarını ele geçirmek için Amaliya ile savaşmak istese de kavmi bunu kabul etmedi. Musa onlara beddua edince kavmi çölde kırk yıl tutsak kaldı. Zaman geçtikçe çölde kavminden güçlü askerler yetişti. Musa bunlarla birlikte Şeria'yı fethetti.

Peygamberlik zamanında Hz. İbrahim'le birlikte yaşamış, ona iman etmiş ve hicret etmiş Hızır aleyhisselamla da görüştü. Allah tarafından kendisine verilen üstün ilme şahit oldu.

Ölüp ölmediği bilinmemektedir. Bazı âlimlere göre ab-ı hayattan içerek ölümsüz olmuş, bazılarına göreyse Allah tarafından canı alınarak peygamberlerin yaşadığı cennete getirilmiştir. Zaten genel görüş, peygamberlerin ölse de ruhi varlıklarının Dünya'da kaldığıdır. Bazı âlimler Musa aleyhisselamın Kenan şehrinde yüz yirmi yaşında eceliyle vefat ettiğini de söylemektedir.

Hz. Musa, vasitasız olarak Tur Dağı'nda Allah'la konuşmuş bir peygamberdir. Bu yüzden kendisine kelimullah denmiştir. Onun sayesinde İsrailoğulları Mısır'da firavunun baskılarından kurtulmuş ve Allah'ı tanımıştır. Buna rağmen bazen tekrar dinden çıkarak sapkınlığa uğramış, tekrar esarete düşmüştür.

CCXCIX

A-79/b

'Acabâ bu gece tâli'de sa'âdet var mı?

Hâtırında o mehin gelmeğe niyyet var mı?

Acaba, bu gece mutluluğum doğacak mı? O ay yüzünün zihninde gelmeye niyyet var mı?

Âşığın mutlu olması ay gibi parlak bir yüze sahip olan sevgilinin tezahür etmesine bağlanmıştır.

Âşık ay yüzlü sevgili yanındayken veya gökte parıldarken de mutludur.

Ne haberle dönecektir görelim peyk-i nesîm

Makdeminde eser-i bûy-ı beşâret var mı?

Ne haberle dönecektir o tatlı rüzgar gördüm? Gelsin de müjdenin kokusunun eseri var mı?

Âşık saba rüzgarından sevgilinin kokusunu dahi almaya razıdır. Sevgili ortaya çıkmasa bile saba rüzgarı ile kokusunu gönderse bu âşık için yeterli olacaktır. Âşık bu denli gani gönüllüdür.

Severim cân-ı ‘azîzim gibi cânânımı ben

Bilemem anda da âsâr-ı muhabbet var mı?

Sevgilim ben aziz canım gibi severim. Bilemem onda sevginin unsurları var mı?

Âşık sevgiliyi canı gibi sevmesine mukabil aynı sevginin onda var olup olmadığı hususunda mütereddittir. Aslında sevgilide şefkat, merhamet ve aşkın olmadığını da bilir.

Muttasıl yağdırıyorsun dile gam güllesini

O kadar kal’a-i sînemde resânet var mı?

Gönlüme devamlı gam güllesini yağdırıyorsun. Gönlümün kalesinde o kadar sağlamlık var mı?

Âşığın kalbi bir kaleye, sevgilinin gam ve kederi bu kaleye gülle yağdıran bir topa benzetilmiştir.

Âşık bu kalenin düşmesinden endişelidir.

Doğrusun söyleyiver nabzımı çok tutma tabîb

Hasta-i ‘aşk için ümîd-i ifâkat var mı?

Tabip, doğrusunu söyleyiver nabzımı çok tutma. Aşk hastası için iyileşme vakti var mı?

Âşık aşk hastasının iyileşme imkânı olmadığını bile bile hekimden teselli adına bir şeyler duymak istemektedir.

Söyle maksat ne bu sûzişli gazelden FENNÎ

Yoksa zımmında bunun yâre şikâyet var mı?

Fennî, bu yakıcı gazelden maksadın nedir, söyle. Yoksa içinde bunun yâre şikâyet mi var?

Âşık; sevgiliye olan derdini ve elemi gazeller vasıtasıyla söylemektedir. Bu hal üzere içinden geçenleri anlatmaktadır. Bu bir nevi sitemdir.

CCC

A-80/a

Al giyinmiş lâle-ruhsârım açılmış gül gibi

Zihnimi ammâ perîşân eyledi kâkül gibi

Yanağının lalesi al giyinmiş gül gibi açılmış. Ama zihnimi kâkül gibi perişan eyledi.

Sevgilinin yanağı bazen laleye bazen de güle benzetilir.

Tasavvufta gül Hazreti Muhammet’e lale ise Allah’a teşbih olunur.

Sevgilinin yanağı bu beyitte çiçek üzerine çiçek açmış gibidir. Yani lale ile gül iç içe geçmiş gibidir.

Âşık ise sevgilinin dağınık olan saçları gibi perişan bir haldedir.

Cûy-bâr-ı ekşimi gelsin temâşâ eylesin

Cephemi ferş eylerim akdâm-ı yâre pul gibi

Akarsu gibi akan gözyaşımı gelsin seyretsin. Yârin gelişine cepsemi yeryüzü gibi pak eylerim.

Âşığın gözlerinden akan yaşlar akarsu gibidir. Bu gözyaşlarını sevgilinin seyretmesi istenir.

Hatta sevgili o tarafa gelecek olursa bu gözyaşları pis olan ne varsa temizler ve yeryüzünü pak eyler. Sevgilinin geliş şerefine de her yer temizlenmiş olur.

Bağ-banı bilmedir bu bağa gelmekten ‘arz

Başka bir maksudumuz yok gül gibi sümbül gibi

Bu bağa gelmemizdeki amaç, bahçıvanı tanımaktır. Gül ve sümbül gibi başka bir amacımız yoktur.

Sevgilinin ve âşığın bağa geliş amaçları farklıdır. Âşık elbette ki bahçıvanı tanımak için değil, gül yüzlü sevgiliyi görmek için gelir.

Sevgili ile gül yüzünü âşıklara gösterip âşıklar arasında fitne çıkartmak ve sümbül kokan saçlarıyla adeta âşıkları sarhoş etmek ister.

Bâğ-bân eyler reyyân-cû-yı merhamet

Gül gibi sabr eyle feryâd eyleme bülbül gibi

Bahçıvan seni merhamet suyuna kandırır. Gül gibi sabret, bülbül gibi feryat etme.

Reyyan; suya kanmak ve sarhoş anlamlarında kullanılır. Sözcüğün her iki anlamı da beyit için muvafiktir.

Ama âşık bülbül gibi sabırsız davranıp feryat etmek yerine zamanı gelince açılan ve sabırlı olan gül gibi davranmayı yeğler.

Gülşen-i 'irfâna sevk et FENNİYÂ evlâdını

Gül yetişir gül getir meydâna şâh-ı gül gibi

Ey Fennî, evladını irfanın gül bahçesine yönlendir. Onlar gülün şahı gibi ortaya gül yetiştirip gül getirsinler.

Gelecek nesillerin ilim ve irfan meclislerine katılıp bilgi ve görgülerini arttırması arzulayan şair, bu işi bir gül yetiştirmeye benzetmektedir.

CCCI

A-80/a

Misk-i nâfım sen isen belde-i hüsnün göbeği

İyi bak işte benim hıtta-i 'aşkın da beyi

Güzelliğin beldesinin göbeği misk kokulum sen isen, iyi bak aşk ülkesinin beyi de işte benim.

Sevgiliyle şartların eşitlendiği bir beyittir. Âşık güzellik beldesinin padişahıdır. Göbek burada tam orta yer anlamında kullanılmıştır.

Sevgilinin bu yerine karşılık âşık da aşk ülkesinin beyidir.

Sevgilide belde, âşıkta ise ülke vardır. Ama sevgili padişah, âşık ise beydir.

Vuslatın uğruna bilsen ne belâlar çekti

Dil-i âfet-zedenin hiçe mi gitsin emeği

Afete uğramış gönlüm, kavuşmanın uğruna bilsen ne belalar çekti. Emeği hiçe mi gitsin?

Afete uğramak; bir afet olan sevgiliye vurulmak ve perişan olmak anlamlarında kullanılmıştır.

Âşık bir gün vuslata ereceği umuduyla nice belalar çekmiş, nice elemlere sabretmiştir. Ama vuslat uzadıkça bu kadar emeğinin boşa gittiği inancındadır.

Beni men'etme gücenme yüzün okşamadan

‘Âdet olmuş ‘urefâ elde taşırılar çiçeği

Yüzünü okşamadan beni men etme, gücenme ariflerin çiçeği elde taşınması gelenek olmuştur.

Âşığın sevgilinin yüzünü okşaması bir elde çiçeği taşınmasına benzetilmiştir.

Arif kişi olan âşık bu çiçeğe nasıl davranacağını ve ne şekilde kıymet vereceğini bilir.

Çok görürmüş bana bir mâh-ı leyâl-ârâyı

Tîşe-i âh ile yıksam mı ne yapsam feleği

Geceyi süslemiş ayı, bana çok görürmüş. Ahımın baltası ile feleği yıksam mı ne yapsam?

Sevgili bir aydır ve geceyi süslemektedir. Ama sevgili yüzünü göstermeyi onun gönlünü ve gözünü aydınlatmayı âşığa çok görür. Bu nedenle âşık çekeceği ahlarla feleği yıkmak ve sevgilinin ay yüzünü görmek diler.

Âdeme şerr ü şekâvet dokunur engelden

..... et nezd-i sa'âdetten o menhûs köpeği

İnsana kötülük ve bela sofrasını çok tuzlu eder. O uğursuz köpeği mutluluğun yakınından uzak tut.

Uğursuz köpek rakiptir ve sevgiliden uzak durması istenmektedir.

Eder az bir şey ile sofr-a-i ünsü pür-şûr

Gözlemez her gözü aç ger sele nân ü nemeği

Az bir şey ile alışkanlık sofrasını çok tuzlu eder. Her gözü aç ekmek ve tuzu gözlemez.

Tuz ekmek hakkı; bir kimsenin, diğer bir kimseyi yedirip içirmesiyle onun üzerinde doğan hakkıdır.

Bu söz hayatımızdaki birçok faziletleri içinde bulundurur: Dostluk, vefa, arkadaşlık, sadakat, insanlık, samimiyet, mertlik ve dürüstlük gibi.

Tuz, Halil İbrahim Peygamber tarafından bulunmuş, İbrahim Peygamber Kâbe'yi yapınca Allah'ın rahmetini istemiş. Allah ondan fakiri giydirmesini, açları doyurmasını dilemiştir. Halil İbrahim, bunu nasıl yapacağını Allah'a sormuş, O da Kâbe' den arta kalan toprakları dört bir yana savurmasını istemiş. Allah'ın buyruğuna uyan İbrahim, yere düşen toz zerrelere tuza dönüştüğünü görmüş.

Hazreti İbrahim, Allah'ın emirlerini yerine getirerek çıplakları giydirmiş, açları da doyurmuştur.

FENNÎYÂ vech-i dil-ârâmına bak ihvânın

Görmek istersen eğer vach-i melîh-i meleği

Ey Fennî, eğer güzel meleği görmek istersen dostların gönül süsleyen yüzüne bak.

Sevgili ile dostlar bir arada tutulmuştur. Dostların gönül süsleyen sohbetlerinde bulunan âşık dosların gözüne baktıkça sevgili görür olmuştur.

Bu günahkârı visâlinle bekâm et yâ Rab

Dergeh-i ‘âtıfetinden budur ancak dileği

Ey Allah’ım bu günahkârı kavuşmanla isteğine ulaştır. Şefkat dergâhından ancak dileğim budur.

Ubade İbnu’s-Samit radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

“Kim Allah’a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah’a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz!”

Hz. Aişe radiyallahu anh: “Biz ölmekten hoşlanmayız” dedi. Aleyhissalatu vesselam:

“Kastımız bu değil. Lâkin mümine ölüm gelince, Allah’ın rızası ve ikramıyla müjdelenir. Ona, önünde (ölümden sonra kendisini bekleyen) şeyden daha sevgili bir şey yoktur. Böylece O, Allah’a kavuşmayı sever, Allah da ona kavuşmayı sever. Kâfir ise, ölüm kendisine gelince Allah’ın azabı ve cezasıyla müjdelenir. Bu sebeple ona önünde (kendini bekleyenlerden) daha menfur bir şey yoktur. Bu sebeple Allah’a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.” (Buhari, Rikak, 41; Müslim, Zikr, 14; Tirmizi, Cenaiz, 67; Nesai, Cenaiz, 10). Hadisleri anımsatılmıştır.

CCCII

A-80/a

Gafletin sevk ediyor nafîle yabana seni

Sendedir da’vet eden vuslat-ı cânâna seni

Dikkatsizliğin nafîle seni çöle sevk ediyor. Sevgiliye kavuşmaya seni davet eden sendedir.

Yaban kelime anlamı olarak çöl, sahra demekse de bu beyitte sevgilinin olmadığı her yer anlamında kullanılmıştır.

Gaflet; dikkatsizlik, endişesizlik, vurdumduymazlık demektir. En mühim vazifeyi düşünmeyip Cenab-ı Hakk'a itaat gibi işleri bilmeyip başka kıymetsiz şeylerle uğraşmaktır. Nefsine ve hevesâtına tâbi olarak Allah'ı ve emirlerini unutmaktır.

Âşık böyle bir durumda olsa bile onu sevgiliye yakınlaştıracak ve vuslat yolunu açacak olan da âşıktır.

Zâdını vakt ü zamân ile tedârik edegör

Ebedî besleyemez çünkü bu vîrâne seni

Kendini vakit ve zaman ile hazırla. Bu virane seni çünkü sonsuza kadar besleyemez.

Virane dünyadır. Şair buradaki zamanın kısa olduğunu bildiğinden vaktin iyi değerlendirilmesi taraftarıdır.

“De ki: ‘Allah’ın dilemesi dışında, kendim için zarardan ve yarardan (hiçbir şeye) malik değilim. Her ümmetin bir eceli vardır. Onların ecelleri gelince, artık ne bir saat ertelenebilirler, ne öne alınabilirler.” (Yunus, 49).

“Beş şeyden evvel beş şeyin kıymetini bil; İhtiyarlık gelmeden önce gençliğin, hasta olmadan önce sıhhatin, fakirlik gelmeden önce zenginliğin, meşguliyetten önce boş vaktin ve ölmeden önce hayatın.” (Buhârî ve Müslim). Ayet ve hadisi açıklanmıştır.

Etmeli girye-i bisyâr ile telvîn-i sirişk

Kurtarır sanma azîzim kuru efsâne seni

Çok gözyaşı ile gözyaşına renk vermeli. Azizim, bu kuru efsane seni kurtarır sanma.

Gözyaşına renk vermek kanlı gözyaşı dökmek demektir. Bu gözyaşı Allah adına akıtılan gözyaşıdır.

“Kıyamette herkes ağlayıp gözyaşı dökecektir. Ancak dünyada Allah korkusu ile bir damlacık gözyaşı dökenler ağlamayacaktır.” (İsfehâni). Hadisine telmih vardır.

Düşme nefsin peşine tesviye-i refât et

Cezb eder öyle revîş cânib-i nîrâna seni

Nefsin peşine düşme, gidişini seyivelendir. Seni öyle nurların yönünün gidişi kendine doğru çeker.

“Heva ve hevesini tanrı edinen ve Allah’ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?” (Casiye 23). Ayetine telmih vardır.

Gülme şu âlem-i fânîde hazînü’l kalb ol

Nâ’il-i rahmet eder vaz’-ı hazînâne seni

Şu fani âlemde gülme, hüznü kalp ol. Ortaya koyduğun hüznler seni rahmete ulaştırır.

“Hüzne yapışın. Zira hüzn, kalbin anahtarıdır. (Gönlü, manevi feyizlere açar).” (Taberani/Kebir). Hadisine telmih vardır.

Rızık için çekme elem peyrev-i Pîr ol FENNÎ

Beslemez mi getiren ‘âlem-i imkâna seni

Fennî, rızk için kederlenme, Pir'e tabi ol. Dünyayı yaratan seni beğenmez mi?

Pir Allah'tır. “ Sizin her biriniz ana baba maddeleri kırk gün ana rahminde toplanır. Sonra o maddeler yine o kadar zaman içinde katı bir kan pıhtısı halini alır. Sonra yine o kadar zaman içinde bir çiğnem ete tahavvül eder. Sonra bir melek gönderilir de ona ruh üfürür. Sonra melek şu dört şeyi yazmakla emrolunur: Rızkının ne kadar olacağı, ömrünün ne kadar olacağı, erkek mi dişi mi olacağı ve şaki mi said mi olacağı. “ (Müslim: 8.c.2643 – 44).

“Kulun rızkı, kendisini ecelinin aradığından daha fazla arar. “ (M.Sağır: 2.C.429.N). Hadislerine telmih vardır.

Yâdigâr eyledin ahlâfa bu rengîn eseri

Mazhar-ı mağfiret olsun doğuran anne seni

Sonradan gelenlere bu renkli eser armağan olsun. Seni doğuran anne mağfirete ulaşsın.

Şair sonradan gelecek olan nesillere bu şiirlerini armağan etmektedir. Bu şiirlerin yazılmasındaki en büyük vesilelerden birisi de şairi dünyaya getiren kişi olan annesidir. Şair bu annenin Allah'ın rahmetine ve lütfuna kavuşmasını istemektedir.

Dilerim rü'yet-i dîdâr ile şâdân olsun

Götürüp bende kılan efdal-i pirana seni

Seni pirlerin en faziletisine götürüp yüzünü görmesiyle mutlu olmasını dilerim.

Âşık sevgilisini pire götürüp onun güzelliğinin pirin de görmesini ister.

CCCIII

A-80/b

Dâ'imâ alçak görür her şeyden insan kendini

Gerçi ‘âli gösterir insana şeytan kendini

İnsan kendini daima her şeyden alçak görse de şeytan kendini insana her şeyden yüce gösterir.

İblis, haset, kibir ve hırs yüzünden azmış ve isyan ederek sapıklığa düşmüş cinlerdendir. Onun, cinlerden ve insanlardan yardımcıları vardır. Bir zamanlar kendisine melekler arasında yer verilen bu ilk ve en büyük şeytan, sonradan kibre kapılarak Allah’a isyan etmiş ve ilâhî rahmetten kovulmuştur. Cenâb-ı Hak şöyle haber verir:

“Meleklerle: «Âdem’e secde edin» demiştik, hemen secde ettiler, ancak İblis diretti, kibirlendi ve kâfirlerden oldu.” (Bakara 34).

“(Allah Teâlâ) «Sana emrettiğim hâlde, secde etmene mânî olan şey nedir?» buyurdu. (İblis) «Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan!» dedi.” (Arâf 12)

Yine: “«Ben, hiç çamurdan yarattığın bir kişiye secde mi ederim! Şu benden üstün kıldığın şeye de bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı müstesnâ, onun neslini kendime bağlayıp kumandam altına alacağım!» dedi.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: «Git! Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki hepinizin cezası, yaptıklarınızın tam karşılığı olarak cehennemdir.» (İsrâ 61-63).

Görüldüğü gibi, Cenâb-ı Hak isyanı sebebiyle şeytanı hemen huzurundan kovmamış, ona önce konuşma fırsatı vermiş, hatasını anlayıp tövbe etme imkânı tanımıştır. Fakat o, inat ve küfründe ısrar edince, ilâhî rahmetten kovulmuş ve bulunduğu makamdan indirilmiştir.

“Şeytanların kimin üzerine ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, yalana, günaha ve iftiraya düşkün olan herkesin üstüne inerler. Bunlar, (şeytanlara) kulak verirler ve onların çoğu yalancılardır.” (Şuarâ 221-223).

“Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakır ve rezil rüsva eder.” (Furkân 29).

“Ey insanlar! Allah’ın verdiği söz şüphesiz gerçektir; dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan), sizi Allah(ın affına güvendirmek sûreti) ile

aldatmasın! Şüphesiz şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman tutun! Zira o, kendi taraftarlarını ancak cehennem ehlinde olmaya çağırır.” (Fâtır 5-6).

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkinlikleri telkin eder.” (Bakara 268) (Tirmizî, Tefsîr, 2/2988). Ayet ve hadislerine telmih vardır.

Sûrete eyler nazar ma'nâdan almaz bir haber

Gâlibâ insan sanır binlerce hayvan kendini

Biçim ve görünüşe bakar manadan haberi olmaz. Galiba insan binlerce hayvan kendini sanır.

“Saçı-sakalı birbirine karışmış, eski püskü elbiseler içinde, kimsenin itibar etmediği niceleri vardır ki, Allah’a yemin etse, Allah onun yeminini boşa çıkarmaz.” (Tirmizî, Menâkıb, 54/3854)

“Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin ehemmiyet vermediği, fakat «şöyle olacak» diye yemin etseler, isteklerini Allah’ın gerçekleştireceği kimselerdir.

Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Katı kalpli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir.” (Buhârî, Eymân 9, Tefsîr 68/1, Edeb 61; Müslim, Cennet 47)

“Ey mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha hayırlıdır. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zâlimlerdir.” (Hucurât 11). Ayet ve hadisi hatırlatılmıştır.

Sureta insana benzer gav çoktur dikkat et

Gizlemiş hayvan içinde çünkü insan kendini

Görünüşte insana benzer öküz çoktur dikkat et. Çünkü insan kendini hayvan içinde gizlemiştir.

Âlemde yaratılan bütün hayvanların şekil ve suretlerinin benzerleri, insanda da mevcuttur. İnsandaki kötü huylar ve ahlak, hayvanlara benzemesinin alâmetidir.

“Men ‘aref” den ders alır sûret-perest olmazsan

Gayb eder âyîne-i vahdette insan kendini

“Kendini tanıyan Rabbini tanır.” Sözünden ders alır dış görünüşünü sevmezsen insan kendini vahdet aynasından kaybedersin.

Peygamber efendimiz, (Men arefe nefseh, fekad arefe rabbeh) buyuruyor. Yani insan kendini tanır, kim olduğunu anlarsa, ancak o zaman Allah’ı tanıyabilir. Kendi acizliğini, her an her şeyiyle Allah Teâlâ’ya muhtaç olduğunu bilmeyen, Allah Teâlâ’nın büyüklüğünü anlayamaz. Her an, her zerre, kâinatta ne varsa, her şey Allah’a muhtaçtır. Yüce Allah’a kul olmak, Onun emir ve yasaklarına uymak, Onun büyüklüğü karşısında kendisinin çok âciz bir mahlûk olduğunu bilmek gerekir. Kendini bilmekten maksat budur. Kendini bilmeyen, ne Allah’ı bilir, ne de başkasını.

Dîde-i kalbi küşâde olmayan fark eylemez

Merd-i kâmil eylemiş ‘âlemde pinhân kendini

Olgun insan kendini dünyada gizlemiştir. Kalp gözü açık olmayan anlayamaz.

“Hevalarını (nefslerini) kendilerine ilâh edinenleri görmedin mi (habibim)? Allah, onları bir ilim üzere dalâlette bırakır. Onların kalplerindeki sem’î (işitme) hassasını ve kalplerini (kalpteki idrak hassasını) mühürler ve onların kalplerindeki basar (görme) hassasının üzerine gışavet (isimli bir perde) çeker. Öyleyse (artık) Allah’tan sonra kim bu kişiyi hidayete erdirebilir? Hâlâ düşünmez misiniz?” (Casiye 45/23). Ayetine telmih vardır.

“Eyyühe’l ihvân” FENNÎ’nin ne ‘aceb hâli var

Elleri ta’yîb eder etmiş de nisyân kendini

Ey Kardeşler. Fenni’nin acaba ne hali var? Elleri azarlamış da kendini unutmuş.

Şair başkalarını azarlayıp uyarırken kendini unutmuş gibi gözükmekle aslında bu beyti yazması aynı uyarının kendi için de yapıldığının bir kanıtıdır.

CCCIV

A-80/b

Tâli’-i hâbide feryâdımla bîdâr olmadı

Sır nedir bilmem felek tabîmca devvâr olmadı

Uykunun kısmeti feryadıyla uykusuz kalmadı. Sır nedir bilmem, felek tabiatımca dönüp durmadı.

Şair ayrılıktan dolayı devamlı feryat ettiğinden uyumaya fırsatı olmamaktadır.

Felekten şikâyette bulunan şair, talihinin istediği gibi gitmediğinden yakınmaktadır.

Çok gözettim bitmedi bir nev-nihâl-i ma’delet

Olmadı hâk-i vatan keyfimce gül-zâr olmadı

Çok gözettim; ama adaletin yeni açan fidanı bitmedi. Vatan toprağı keyfimce gül bahçesi olmadı.

Karamsarlığın hâkim olduğu bu beyitte şair, bulunduğu yerde sevgililerin ona yüz vermediğinden ve dünyanın adaletli davranmadığından söz etmiştir.

Çârşû-yı ‘âleme kerrâtle ‘arz eylerdim

Cevher-i ‘irfânıma kimse harî-dâr olmadı

Dünyanın çarşısına defalarca sundum ama bilgimin cevherine alıcı çıkmadı.

Bilgisinin ve becerisinin farkında olsan şair, bunu yetkili mercilere defalarca kanıtlamaya çalıştığını; ama kimsenin şairi önemseyemediğini üzümlere belirtmiştir.

Sâde ben çektim ne çektimse bu mihnet-hânedede

Ehl ü evlâdım da hâlimden haber-dâr olmadı

Bu gam çekilen yerde sadece ben çektimse çektim. Dostlarım ve evladımın da halimden haberdar olmadı.

Gam çekilen yer dünyadır ve şair sadece kendi başına bu kadar belanın geldiğini düşünmektedir.

Şairin en yakınındaki kişiler bile şaire gerekli ehemmiyeti göstermemiştir.

‘Âferîn FENNÎ’ye gerçek mer-i ‘âlî tab’imiş

‘Uzlete katlandı minnet-târ-ı eşrâr olmadı

Fennî’ye aferinler olsun, gerçek yüksek yaratılışlı mertmiş. Yalnızlığa katlandı, kötülük edenlerin minnetine aldanmadı.

Yalnızlığa katlanmak sevgiliden uzak kalmak olup şaire kötülük edenler ise rakiptir.

Âşık yüce yaratılışlı biri olduğunu düşündüğünden bütün bu olumsuzluklara göğüs germiştir.

Geç enâ’iyyetten istersen hayât-ı câvidân

Zümre-i eshâb-ı dil yok olmadan var olmadı

Sonsuz hayat istersen bencillikten uzaklaş. Gönül topluluğunun zümresi yok olmadan var olmadı.

“Kendilerinden önce o yurdu (Medine’yi) hazırlayıp imanı (gönüllerine) yerleştirenler ise, hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı içlerinde bir ihtiyaç (arzusu) duymazlar. Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin ‘cimri ve bencil tutkularından’ korunmuşsa, işte onlar, felah (kurtuluş) bulanlardır.” (Haşr 9). Ayeti hatırlatılmıştır.

CCCV

A-80/b

Bi’t-tezellül hâki-pây-i Pîre yüz sür mâ gibi

İ’tilâ-yı kadr ise maksûd eğer tûbâ gibi

Eğer maksadın Tuba gibi kıymetinin yüksek olması ise, aşağılanmayı göze alarak pirin ayağının tozuna su gibi yüz sür.

Pirin yanına giden ve ona intisap eden kişi cennetteki Tuba ağacı gibi yüce ve yüksek mevkilere ulaşır.

Tuba, kelime olarak “tayyib” kelimesinden türemiştir, en güzel, en hoş, en iyi gibi anlamlara gelir.

Bu kelime Kur’an’da sadece şu ayette geçer: “İman edip güzel amel edenler için Tûbâ ve dönüp gidecek güzel yurt vardır” (Ra’d 13/29).

Rivayetlere göre Tûbâ, Cennet veya Cennette bir ağaçtır. Müfessir Kurtubî, Tûbâ’nın Cennette bir ağaç olduğu görüşünü tercih eder ve: “Sahih olan görüş, Tûbâ’nın bir ağaç olduğudur” der (Kurtubî Tefsiri, IX, 317).

Buharî ve Müslim, Sehl İbn Sa’d’dan rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (Sav) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Cennette bir ağaç vardır ki, bir binici gölgesinde yüz yıl yürür de o gölgenin sonuna erişemez” Bir rivayete göre “süratle koşan at binicisi” olarak geçer.

Yine İbn Abbas'tan, Ebû Hureyre'den ve birçok seleften gelen bir rivayete göre, Tubâ, Cennetteki bir ağacın adıdır. Cennetteki her evde bu ağacın bir dalı mevcuttur (İbn Kesir, 1985: 376-378).

Rızık için etme te'essüf olma hem tavr-ı mekes

Müsterîh ol kâf-ı temkîne çekil 'Ankâ gibi

Rızık için kederlenme sinek gibi davranma. Rahat davran Anka kuşu gibi Kaf Dağı'na çekil.

Hazreti Ömer radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: ”Siz Allah'a hakkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizleri de, kuşları rızıklandığı gibi rızıklandırırdu: Sabahleyin aç çıkar, akşama tok dönerdiniz.” Hadisi anımsatılmıştır.

İğtinâm eyle hayâtı ehl-i derde hem-dem ol

Çünkü bak mâzîleri görmektesin rü'yâ gibi

Ganimet isteklisi ol, dert ehlinin hayatına arkadaş ol. Çünkü rüya gibi geçmişi görmektesin.

Ganimet; savaşta düşmandan ele geçirilen her türlü mal, bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç ya da olanak, beklenmedik kazanç anlamlarına gelir.

Şair burada ganimetin ikinci anlamını kullanmıştır. Dert ehlinin hayatına arkadaş olan zaten bütün bunları kazanır. Mazi değil de atıye bakmanın kazanımı da bu olacaktır.

Dil-şikenlik yapma hiçbir şahsı etme telh-kâm

Lezzet-efzâ-yı dimâğ 'âlem ol helvâ gibi

Hiçbir kimsenin kalbini kırıp kederlendirme. Helva gibi dünyanın tadını artıran lezzetli ol.

“İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et! Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et! Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever.”(Al-i İmran 3/159). Ayeti hatırlatılmıştır.

Nûş edip sahbâ-yı ‘aşkı sen de gir o ‘âleme

Var mı bir lezzetli ‘âlem- ma’nâ gibi

Aşk dostlarının sohbetini içip o dünyaya gir. Dünyada mana âlemi gibi bir lezzet yoktur.

Âlem, duyu ya da akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen, Allah’ın dışındaki varlık ve olayların tamamını ifade eden terimdir. Âlem, “Alâmet ve nişan koymak” manasındaki âlem veya “bilmek” anlamındaki ilm kökünden türetilmiş olup yaratıcı-sının varlığına alâmet teşkil eden, onun mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan demektir.

Tasavvufta genellikle üç âlemin varlığı kabul edilir. Akıl ve duyu ile bilinen maddî âlem, bu yolla bilinmeyen manevî âlem ve ikisi arasında köprü vazi-fesi gören berzah âlemi. Maddî ve manevî âlemler, yapılarına göre cismanî-ruhanî, şeffaf olup olmadıklarına göre kesif latif, kaynaklarına göre zulmânî nûrânî, idrak edilir olup olmadıklarına göre şهادet-gayb, derecelerine göre de süflî-ulvî gibi çeşitli isimler alırlar.

Nâr-ı ‘aşka yan yakıl derd ehli ol pervâne-veş

Derd için feryâda düşme bülbül-i şeydâ gibi

Pervane gibi aşkın ateşine yan yakıl dert ehli ol. Çılgın bülbül gibi dert için feryada düşme.

Pervane ile bülbül karşılaştırılmasının yapıldığı bu beyitte, pervane ön plana çıkarılmıştır.

Pervanede bir emek vardır, âşık için bir şeyler yapma telaşı vardır, en sonunda da sevgilisi ateş için kendi kanatlarını yakar.

Bülbül ise feryatlarıyla derde düşer; ama gül için bir şey yapmaz.

Etme hiçbir şahsa hiçbir şeye nefretle nigâh

Kâ'il ol her ne gelirse kâbil ol deryâ gibi

Hiçbir şahsa hiçbir şeye nefretle bakma. Deniz gibi anlatan ol her ne gelirse, kabul et.

“Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın.” (Buhârî, İlim, 12, Cihad, 164; Müslim, Eşribe, 70-71). Hadisine telmih vardır.

Sende mahfidir murâdın senden eyle cüst ü cû

El atıp etrâfa çırpınmak nedir a'mâ gibi

Muradın sende gizlidir. Sen de araştı bul. Gözü görmeyen gibi etrafa el atıp çırpınmak nedir?

Âşığın muradı sevgiliye yakın olmak onunla vuslata ermektir. Âşık bir bakıma bunun için yaşar.

Tasavvuf açısından bakıldığında ise baktığını görmek, eşyanın hakikatini bilmek anlamındadır.

Olmasın ammâ derûnunda hevâ-yı mâl ü câh

FENNÎYÂ bir işle uğraş tâlib-i dünyâ gibi

Ey Fennî, içinde mal ve makam hırsı olmasın; ama dünya talibi bir işle uğraş.

“Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol.” (Câmiu’s-Sagîr, II/12). Hadisine telmih vardır.

Yüz sürenler hâk-i Dergâh-ı Cenâb-ı Ahmed’e

Zîver-i ser-nâme-i ‘irfân olur tuğra gibi

Hz. Muhammet’in dergâhının toprağına yüz sürenler tuğra gibi ilim mektubunun süsü olur.

Hz. Enes, Resulullah’ın (asm) şöyle buyurduğunu anlatıyor:

“Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar; Allah ve Resulünü bu ikisi dışında kalan her şeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslam’ı nasip ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak.” (Buhari, İman, 9). Hadisi anımsatılmıştır.

Matla’-ı nûr-ı muhabbet kıl İlâhî gönlümü

Serd ü târîk olmasın yâ Rab şeb-i yeldâ gibi

Allah’ım gönlüme muhabbet nurunun güneş ve yıldızların doğdukları yer gibi yap. Ya Rabbi, en uzun gece gibi soğuk ve karanlık olmasın.

21 Aralık kış dönümünün bir diğer adı Şebi Yelda’dır. Başta İran olmak üzere birçok yerde şeb-i yelda günü kutlamaları yapılır.

Bölgelere göre değişiklikler gösterse de özellikle İran’da yapılan Şeb-i Yelda kutlamalarında, ailenin en büyüğünün evinde toplanılır, başta karpuz ve nar olmak üzere hemen her tür yiyecek hazırlanır, sabah güneşin doğuşuna şahit olana kadar bu gelenek devam eder.

Muhabbetullah, Allah Teâlâ’nın kemâl ve cemâlini idrak ve takdir oranında kalpte oluşan ilâhî bir nurdur. Bu muhabbet ile insan ruhu, kederlerden ve

hüzünlerden kurtulur. Safi neşe ve huzura kavuşur. İnsan ruhunu erdeme ulaştıran sebeplerin en sağlamı, Allah sevgisidir.

CCCVI

A-81/a

Şirişk-i iftirâkin mâcerâsın âh bilmez mi?

Muvâfık-ı hem-rehin ahvâlini hem-râh bilmez mi?

Ayrılıktan olan gözyaşını ah bilmez mi? Yol arkadaşının başarısının hallerini yol arkadaşı bilmez mi?

Bilmez mi sorusu bilir anlamında kullanılmıştır. Bu beyitte ikili ve birbirini tamamlayan kavramlar yan yana getirilmiştir.

Ayrılıktan sonra âşığın gözünde kanlı gözyaşı oluşur, dilinde ise felekleri yakan ah vardır.

Yol arkadaşlığı yapan kişinin de ahvalini de diğer yol arkadaşı bilir. Buradaki yol arkadaşları âşıklardır.

Tecâhül-pîşedir iğmâz eder bilmezlenir yoksa

Benim ahvâl-i diğer-günümü ol mâl bilmez mi?

Bilip de bilmezlenir. Görmezliğe gelir yoksa o kıymetli şey değişmiş halleri mi bilmez mi?

Bilip de bilmeyen, görüp de görmeyen kişi sevgilidir.

Müdâhinler beni tağyîre hâhişerse etsinler

Hulûs-ı bâlimi her hâlimi Allah bilmez mi?

Dalkavuklar beni değiştirmeyi arzusunlar her halimi, eski durumlarımı Allah bilmez mi?

Dalkavuk olanlar; bir yerlere gelmek adına makam ve mevki sahiplerine riyakâr davranan kişilerdir. Şair bunların dışında kalmak istemektedir.

Dalkavuk olanlar onu değiştirmeye kalkışsa da o hiçbir zaman eski ahvalinden taviz vermez.

Öperdim pâyini girse ele bir ‘ârif-i Billâh

Bulur da reh-nümânın kadrini gümrâh bilmez mi?

Elime bir mürşit geçerse ayaklarını öperdim. Yol gösterenin kıymetini yolunu şaşırmış bilir.

Mürşit yol gösterici olup irşat ettiğinden yani bir bakıma doğru ve yanlışı ayırt etmeye yardımcı olduklarından âşık nazarında büyük kıymeti vardır.

Cenâb-ı Mürşide lâzım mı FENNÎ şerh-i “mâ fi’l-bâl”

Zamîr-i ehl-i derdi ‘ârif-i âgâh bilmez mi?

Fennî, mürşidin etrafına gönülde olan maksadın ve meramın açıklanmasına gerek var mı? Dert ehlinin kendisi bilen kişileri anlamaz mı?

Âşık dert ehli kimselerin birbirlerinin dertleriyle dertlendiklerinden aralarında konuşmaya gerek yoktur. Bu nedenle ayrıca elemlerin açıklanmasına gerek yoktur.

CCCVII

A-81/a

Cebhe-sâyı pây-i dervîşân olaydım kâşki

Sırr-ı esmâyı bilip insân olaydım kâşki

Keşke dervîşlerin ayağının gölgesinin önü olsaydım. Keşke isimlerin sırrını bilip insan olaydım.

Dervîş, Allah Teâlâ’ya yakın olma yolunda çabalayan, güzel ahlak sahibi bir mü’mîn olabilmek için maneviyat yoluna düşen insan demektir. Bu sebeple bir tasavvuf yoluna bağlanan kişilere dervîş denir.

Derviş, tasavvuf talebesi demektir. Allah Teâlâ'dan başka her şeyi gönlünden çıkarıp İslamiyet'e tam uyarak, gönlünü yalnız Allah Teâlâ ya bağlayan; güzel huylarla süslenmiş kimse demektir.

Fakirlikte rahat, zenginlikte sıkıntılı olur. Olayların değişmesi, onu değiştirmez. Başkalarının kusurlarına bakmaz. Hep kendi kusurlarını görür. Kendini hiç kimseden üstün bilmez. Dost, düşman, herkesi güler yüz ve tatlı dil ile karşılar, hiç kimse ile münakaşa etmez. Herkesin özrünü kabul eder. Dervişlik kılık kıyafet işi değildir.

Yüz sürüp her lâhza lâhütîlerin akdâmına

Hâk-i dehlîz-i "ulû'l-'İrfân" olaydım kâşki

Her an sır âleminin ayaklarına yüz sürüp keşke irfan sahiplerinin toprağı olaydım.

"İster yavaş konuş, ister açıktan, O'na göre birdir. Zira O sırrı da (gizliyi de), ahfayı da (gizlinin gizlisini de) bilir." (Tâhâ 20/7).

Sır ise, kalpten daha içeride olan bir gizlilik odasıdır. Oradaki samimiyet kişiyi daha da parlak bir makama ulaştırır. Hafî ve Ahfâ ise, daha da kapalı kapılar ardında bulunan ihlasın odalarıdır. Bütün benliğini dinine veren ve bütün samimiyetiyle Allah'ın rızasını esas maksat yapan kimsenin bu makama gelmesinde, sır ve ahfasının rolü büyüktür.

Devlet-i dünyâya etmezdim Hüdâ bir iltifât

Bende-i bâb-ı Benî Adnân olaydım kâşki

Keşke cennetin kapısının kölesi olaydım. Allah'ım dünyanın nimetlerine dönüp bakmazdım bile.

Âşık zaten cennetin kapısında köle olunca dünya nimetlerine bakmayacaktır.

“Allah onlara, altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İçlerinde ebedi kalacaklar. İşte o büyük kurtuluş budur.” (Tevbe 89).

“Böyle demeleri sebebiyle Allah onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfatlandırmıştır. Orada ebedî olarak kalacaklardır. İşte iyilik yapanların mükâfatı budur.” (Maide 85).

“İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıklarında: “Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir” derler ve o rızık birbirinin benzeri olmak üzere, kendilerine sunulacak. Orada çok temiz zevceler de onların. Hem onlar orada ebedî kalacaklar.” (Bakara 25)

“O gün inanan erkekleri ve inanan kadınları görürsün ki nurları, önlerinde ve sağlarında koşuyor. (Kendilerine): “Bugün müjdeniz altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacağınız cennetlerdir.” (denilir) İşte büyük kurtuluş budur!” (Hadid 12). Ayetlerinde de cennet nimetleri anlatılmıştır.

Sîreten rûyum siyeh tomar-ı a'mâlim siyâh

Böyle insan olmadan hayvan olaydım kâşki

İçim, yüzüm, emellerimin tomarı siyah. Keşke böyle bir insan olmadan hayvan olaydım.

“Gerçek şu ki; Biz sizi yakındaki bir azaba karşı uyarmaktayız. O gün herkes ellerinin önden gönderdiğine bakacak. Allah'tan gelen gerçekleri örtbas eden ise, büyük bir pişmanlık içinde, “Ah ne olurdu ben hesabı görülüp cezasını hak eden insan değil de, keşke toprak olaydım” diyecek.” (Nebe 40). Ayetine hatırlatma vardır.

Zî-fünûnun FENNÎYÂ efzûn olurmuş mihneti

‘Âleme ahmak gelip nâdân olaydım kâşki

Ey Fennî, iki ilmin yükü fazla olurmuş. Keşke dünyaya akılsız gelip cahil olaydım.

Zifünun; çok şeyler bilen, maharet sâhibi olan, fen sâhibi demektir.

Âşık bu ilmin kendisine zahmet verdiğiinden yakınmaktadır.

CCCVIII

A-81/a

Çok olur dağda bayırda kırdan arslan yavrusu

Dehre pek nâdir gelir ammâ ki insan yavrusu

Dağda, bayırda, kırdan arslan yavrusu çok olur; ama dünyaya insan yavrusu çok az gelir.

Tasavvufta, topraktan gelmiş olan beden inkâr edilmemekle birlikte, insan denince bu bedene canlılık veren ve aslında ilahi bir nefes olan ruhsal yapı esas alınır. Çünkü insan, Allah’ın “Ona kendi ruhundan üfledi” ayeti hükmünce yaptığı bir bağıştan ibarettir. Bu hediye dışındaki tüm varlığı insanın sonunda toz, toprak olacak; ama iç âlemimiz olan hediye, mutlaka O’na dönüp O’nu görecektir.

Âdem âdemden gelir hayvân da hayvandan doğar

Çâre yok hayvan olur encâmı hayvan yavrusu

İnsan insandan, hayvan hayvandan doğar. Çare yoktur hayvan yavrusu yine hayvan olur.

Şair bu beyitte eşyanın aslının asla değişmeyeceğinden dem vurmuştur.

Cevher ‘itlâk eylemekle cevher olmaz Karataş

‘Ayb olur kelb oğlu kelbe dersen arslan yavrusu

Karataş’a cevher salıvermekle cevher edemezsin. Köpek oğlu köpeğe arslan yavrusu denilmesi ayıp olur.

Karataş ne kadar uğraşılırsa uğraşılınsın mücevher olmazsa aynı şey de köpek için geçerlidir. Köpektten yine köpek doğar. Köpek burada rakiptir.

Şahs-ı nâ-cinsin hemişe şerr ü mekrinden sakın

Mel’anet-perdâz olur zîrâ ki şeytan yavrusu

Cinsi bozuğun şerrinden ve kötülüğünden daima sakın. Zira şeytan yavrusu lanetli olur.

Cinsi bozuk, şer bulaştıran, kötülük sahibi, şeytan yavrusu gibi sıfatlara layık kişi âşığın gözünde rakiptir ve uzak durulması gerekir.

Merdüm-i bed-mâyeden tıfl-i necîb etmez zuhûr

Doğmamış doğmaz yine hardan küheylân yavrusu

Kötü yaratılışlı insandan soyu ve nesebi temiz insan çıkmaz. Eşekten, cins atın doğduğu görülmemiştir.

Kötü yaratılışlı kişinin evladı da yine kendi gibi olur. Bu kişiden iyi ve güzel bir nesil beklemek boşunadır. Eşek küheylan değil, yine eşek doğurur.

CCCIX

A-81/a

Duyduğun mes’eleyi kalbine yaz hâme gibi

Keşf-i râz eyleme her gördüğüne nâme gibi

Kalem gibi duyduğun meseleyi kalbine yaz. Her gördüğüne mektup gibi sırrını açma.

“Her kim bir Müslüman kardeşinin ayıp ve kusurlarını, kimsenin görmediği ve görmesini istemediği şeylerini örterse, Allah’u Teâlâ da kıyamet gününde onun ayıplarını örter. Her kim Müslüman kardeşinin meydana çıkmasını istemediği bir şeyini ortaya çıkarır ve dile verirse; Allah da onun ayıplarını, kimsenin bilmesini istemediği hallerini meydana çıkarır. Bu suretle kendi evi içinde de olsa onu rezil eder. Müslüman kardeşinin ayıplarını örten, bir ölüyü diriltmiş gibidir. “ (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58; Tirmizî, Birr ve Sıla, 85). Hadisi anımsatılmıştır.

Hayr ise bir sözü sarf eyle yeri düştükçe

Ağzına alma hemân her sühânı hâme gibi

Bir sözü geri geldikçe ve hayırlı ise söyle. Her sözü kalem gibi hemen ağzına alma.

“Her sabah, bütün uzuvlar, yalvararak dile derler ki: Bizim hakkımızı gözetmekte, Allah’tan kork, kötü söz söyleme, bizi ateşte yakma! Bizim dine uyup uymamamız senin sebebinledir. Sen doğru olursan biz de doğru oluruz. Sen eğri olursan biz de eğri oluruz.” (Tirmizi). Hadisine telmih vardır.

Cihet-i hayra fakat vakf-ı vücûd eyle derim

Diyemem vâsita-i hayr ü şer ol nâme gibi

Hayır tarafında ömrünü tamamla derim; fakat mektup gibi hayır ve şerrin vasıtası ol diyemem.

Ömrün hayırla tamamlanması Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak üzerine düşen vazifeleri tam anlamıyla ifa etmektir. Halis bir Müslüman olmanın kuralı da budur.

Fitne-i çarha tesâdüf eden erbâb-ı şu'ûr

İnzivâgâh-ı sükûta çekilir hâme gibi

Feleğin fitnesine rast gelen akıl sahipleri kalem gibi yalnızlığı tercih ederler.

Feleğin fitnesi; işlerin menfi bir durumda ilerlemesi anlamındadır. Akıl sahibi kimseler bu durumu çok fazla umursamazlar. Bir kalem misali yalnızlığı tercih ederler.

Gözümün nûru aman olma sakın “zü'l-vecheyn”

Korkarım sonra yüzün kara çıkar nâme gibi

Gözümün nuru aman ikiyüzlüden sakın. Korkarım sonra yüzün mektup gibi kara çıkar.

İkiyüzlü olan kişi rakiptir ve âşık sevgilinin rakipten uzak durmasını ister.

Hazer et bir yere kesretle girip çıkmaktan

Karalar yüzünü sonra yazık hâme gibi

Bir yere çoklukla girip çıkmaktan sakın sonra yazık kalem gibi yüzünü karalar.

“(Mal, mülk ve servette) Çoklukla övünmek, sizi ‘tutkuyla oyalayıp, kendinizden geçirdi.” (Tekasür 1). Ayetine telmih vardır.

‘İlm ü ‘irfân ile meşhûr-ı cihân ol pîr ol

‘Ârif ol ehl-i dil ol Seyyid-i ‘Allâme gibi

İlim ve irfan ile dünyanın meşhuru pir ol. Arif ol, gönül ehli ol. Alimlerin seyyidi ol.

Şairin öğütler verdiği bu beyitte ilim ve irfanı her şeyin üstünde tutmaktadır.

Gönül insanı, şerh-i sadra yani gönül açılmasına mazhar olmuş kişidir. Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre iman ve İslâm'ın ilk işareti, gönül açılmasıyla başlar. Bu açılma, Hakk'a yakınlık (kurbiyyet) ölçüsündedir. Bu yakınlığı temin edecek taat ve ibadetler, zikir ve fikirler, gönül insanı olma yolunda önemli adımlardır.

Sana Mevlâ dilerim rütbe-i 'ulyâ versin

Dâ'imâ mevkî-i 'âlfide bulun hâme gibi

Sana Allah dilerim ki en yüksek rütbeyi versin. Kalem gibi daima en yüksek mevkide bulun.

Kalem âşîğa göre en yüksek mevkidedir. Çünkü akıl ve gönülden geçenler kalem vasıtasıyla kağıda dökülür. İnsanın her türlü duygusunu dile getirmesi açısından kalem önemlidir.

FENNİYÂ keşf-i 'uyûb etme o hayvân işidir

Setr-i 'ayba çalışır âdem olan câme gibi

Ey Fennî, insanların ayıbını araştırma, o hayvan işidir. İnsan olan elbise gibi ayıpları örtmeye çalışır.

“Müslümanların ayıbını araştıran, onlara kötülük etmiş ve onları kötülüğe itmiş olur.” (Ebu Davud). Hadisi hatırlatılmıştır.

İ'vicâc etme şerî'at yolunu ta'kîb et

Müstakîm ol her umûrunda amân hâme gibi

Dosdoğru ol, şeriat yolunu takip et. Kalem gibi her emirlerinde doğru ol.

şeriat; Kuran'ın ayetlerine, Hazreti Muhammet'in s3zlerine ve yaptıklarına, bunlardan çıkarılmış yorumlara dayanan, insanın yaşamını, toplumsal yaşamı düzenleyici, Tanrısal olduğu için hiçbir zaman değişmeyecek olan dinsel kurallar bütünü, İslam hukukudur.

CCCX

A-81/b

Kâklnden saçıyor sünbül-i sahrâ kokusu

Ruhlarından uçuyor gonca-i hamrâ kokusu

Kaklnden kırların sünbül kokusunu saçıyor. Yanaklarından kızıl renkli goncalar uçuyor.

Sevgilinin saçları tıpkı bir iek bahçesi gibi sümbül kokmaktadır. Yanakları ise açılmamış bir gln kızılığındadır.

Cem'olunmuş o mehin zülf-i dil-âvzinde

Misk-i ezfer gl-i ter anber-i sârâ kokusu

O ay yzlinn gönle asılan saçlarından güzel koku yeni açmış gl kokusu, katıksız anber kokusunu toplanmış.

Âşığın gönlü sevgilinin saçlarına asılmıştır ve bu salar yeni açmış gl ile katıksız anber kokusunu bir araya toplamış gibidir.

Teşneyim câh-ı zen-haddânımı istişmâma

Maraz-ı kalbe devâdır gl-i beyzâ kokusu

Sevgilinin iki yanağının kokusuna susamışım. Beyaz gül kokusu kalbimin hastalığına ilaçtır.

Beyaz gül, o el değmemiş güzelliğiyle, saflığı, masumiyeti ve gizliliği sembolize eder. Birçok kültürde ilk gülün beyaz olduğu ve diğer renkteki güllerin beyaz gülden türediği şeklinde efsaneler ve mitler vardır. Çoğunlukla beyaz gülün kanla boyandığı ya da bir öpücükle kızardığı anlatılmaktadır.

Vasl ile eylese tatyîb-i meşâm-ı hâtır

Olmasa âh o dilberde sitiğnâ kokusu

Ah o sevgilide gönül tokluğunun kokusu olmasa, zihnimin kokusuna ulaşip gönlümü hoş etse.

Âşığın zihninin kokusu vuslata dairdir. Ama sevgili gönül tokluğunda olduğundan bu kokuya aldırış etmez.

Yaşmağın bozmaz idi bülbülün âmâcında

Olmasa gülde dahî nebzece sevdâ kokusu

Gülde az miktarda dahi sevda kokusu olmasa bülbülün nişanında yaşmağını bozmazdı.

Gülün kokusu bülbüle sevda kokusu olarak gelmektedir. Bülbülün yaşmağının bozulması gül için feryat etmesidir.

La'net olsun yüreğe kan oturur misk olsa

Bir emelde var ise menn ü müdâra kokusu

Bir emelde yüze gülme ve men etme kokusu varsa lanet olsun misk olsa da kan gibi yüreğe oturur.

Misk geyiğinin dişileri cezbetmek, ayrıca kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek için kullandığı bir salgı olan misk, hayvanın husyelerinin önündeki özel bir bez tarafından üretilen, siyaha yakın parlak koyu esmer renkli ve kıvamlı, çok keskin kokulu bir maddedir.

Sevgili bu koku için âşığın önce yüzüne güler sonra da men eder.

FENNİYÂ bâğ-ı behişt olsa bile kuy-ı vatan

Âdeme gurbet olur yoksa ehubbâ kokusu

Ey Fennî, vatan toprağı cennet bağı olsa bile dostların kokusu yoksa eğer insana gurbet olur.

Vatanında dostlarıyla birlikte olmak isteyen âşık onlarsız bir vatan toprağını gurbet olarak görmektedir.

Gâlibâ uğradın ey bâd-ı sabâ cânâna

Çünkü var sende yine cennet-i me'vâ kokusu

Ey sabah rüzgarı galiba yine sevgiliye uğradın, çünkü sende cennet kokusu var.

Sevgili tarafından âşığa getirilen koku âşık için cennet kokularına bedeldir.

CCXI

A-81/b

Yâd et beni 'âşık-ı şeydâ demedin mi?

Valsımla seni eylerim ihyâ demedin mi?

Ey çılgın âşık beni hatırla demedin mi? Sana kavuşarak sana yeniden hayat veririm demedin mi?

Beyit sevgilinin verdiği sözler üzerine kurulmuştur. Ya da âşık bu sözleri kendi muhayyilesinde kurmuş olabilir.

Sevgili tarafından çılgın olarak kabul edilen âşık, sevgilinin kendisini hatırlamasını ister. Vuslat uzadıkça can verecek hale gelen âşığa sevgili, yeniden hayat bağışlayacağını ahdini vermiştir.

Fâş eyleme esrârımı ağyâr arasında

Dil-şâd ederim ben seni tenhâ demedin mi?

Başkalarının içinde sırlarımı açma ben senin gönlünü yalnızken mutlu ederim demedin mi?

Sevgili ile âşık arasında konuşulanlar birer sır hükmündedir. Güya sevgili bu sırları âşıktan başkalarının yanında açmamasını istemektedir.

Gülzâr-ı cemâle seni mihmân edeyim de

Her behçetini eyle temâşâ demedin mi?

Yüzümün gül bahçesine seni misafir edeyim de her güzelliği bende seyret demedin mi?

Sevgilinin yüzüne bakan âşık dünya ve dünya içindeki bütün güzellikleri bu gül cemalde seyreder.

Mâni’i olamaz cürm ü hatâ fazl-ı kerîme

Ümîdini kat’etme esîmâ demedin mi?

Kabahat ve hatalar büyük fazilettime mani olmaz. Ey günahkâr ümidini kesme demedin mi?

“De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (Zümer 53). Ayeti hatırlatılmıştır.

Âdâbı gözet “lâ” deme fermânıma karşı

İncâz ederim va’dimi “illâ” demedin mi?

Edepli ol, fermanıma karşı “hayır” deme; verdiğim sözü mutlaka yerine getiririm demedin mi?

Sevgili bir padişah gibi ferman yazmış ve âşıktan bu fermana uymasını istemiştir. Sevgili bu fermanında verdiği sözleri yerine getireceğini yazmıştır.

FENNÎ reh-i ‘aşkımda ölürsen de sebât et

Valsımla seni eylerim ihyâ demedin mi?

Fennî, aşkımin yolunda kararlı ol seni kavuşmamamla yeniden hayata döndürürüm demedin mi?

Âşık zaten aşkı konusunda sabitkademdir. Sevgiliden vuslatı umarak yeniden ihya olmak istemektedir.

Ey bâd-ı seher sormadı mı hâlimi cânân

Evsâfın ile nâtıka-pîrâ demedin mi?

Ey sabah rüzgarı sevgilim halimi sormadı mı? Vasıflarınla süsleyip anlatmadın mı?

Âşık saba rüzgarından sevgilinin halini sormayacağını bildiği halde yine de bir ümit sabadan bu sorunun cevabını öğrenmek istemektedir.

A-81/b

Mantığın fikr etme mevzû'ât u mahmûlâtını

Eyle hakkıyla tezekkür Hâlık'ın âyâtını

Bir şeyin esasını teşkil eden hususları ve bir şeyin arkasına yüklenmiş olanları mantığınla düşünme. Allah'ın ayetlerini hakkıyla aklına getir.

“Din kolaylıktır. Asla kimsenin dine gücü yetmez. Her şeye güç yetireceğim diyen, mağlup olur. O halde doğru olanı takip edin ve orta yolu elden bırakmayın. Yapabileceğinizi ve devam edebileceğinizi yapın. Müjdeleyin ve imrendirin. Kolaylaştırın. İbadet ve çalışmalarınıza sabahları, öğleden sonraları ve seher vakitleri devam edin. Verimi sağlayın. (Nesâî, İmân, 28). Hadisi anımsatılmıştır.

Sen hemân Allah'ı sev yoksa sever Allah seni

Var mı hiçbir sevmeyen 'âlemde masnû'âtını

Sen hemen Allah'ı sev yoksa Allah seni sever. Âlemde sanatkârane yapılan şeyleri sevmeyen var mı?

“İnsanlar içinde, Allah'tan başkasını 'eş ve ortak' tutanlar vardır ki, onlar (bunları), Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin ise Allah'a olan sevgileri daha güçlüdür. O zulmedenler, azaba uğrayacakları zaman, muhakkak bütün kuvvetin tümüyle Allah'ın olduğunu ve Allah'ın vereceği azabın gerçekten şiddetli olduğunu bir bilselerdi.” (Bakara 165). Ayeti hatırlatılmıştır.

Kâle gelmez harfe sığmaz sevk ile ma'lûm olur

Ehl-i dil kâdir midir ta'rife meşhûdatını

Söz söylemez, harfe sığmaz, yönelme ile anlaşılır. Gönül ehline görünenleri anlatmaya gerek var mı?

Gönül ehli olan insan başkalarını sıkmaz ve başkalarının eza ve cefalarından usanmaz sıkılmaz. O hep kendi hesabını yapar, kendi kusurunu araştırır, başkalarıyla uğraşmaz, uğraşsa da gönül dünyasında uğraşır, gönül yoluyla ıslaha çalışır. Bu yüzden herkes ona hayran, herkes ona meftundur.

Başkalarının gönülleri paslı, kalpleri mühürlü olsa bile, o hep kendi gönlünü paslı, kalbini mühürlü görüp, gösterip inler ve gönül sahipleri de onu anlar, iniltilerine iştirak eder.

Kalbine sokmaz sanem yapmaz meta' âlemi

Keşf edenler kâ'inâtın asl u mâhiyyâtını

Kâinatın aslını ve özünü anlayanlar dünyanın malını kalbine söküp put yapmaz.

“Mal edinmeyin, sonra dünyayı seversiniz.” (Tirmizi, Hakim).

“Allah'ım, Muhammed'in ailesinin maişetini yetecek kadar bahşet!” (Buhari, Müslim).

“Allah'ım, beni fakir yaşat, fakir öldür ve fakirler arasında haşret!” (Tirmizi, İbni Mace). Hadislerine telmih vardır.

Sevde-gâh et pîr-i 'aşkın âsitânın FENNİYÂ

Vâ'izin sem'-ı kabûle alma şathiyyâtını

Ey Fennî, pirin aşkının kapısına secde et. Vaizin olaylı ve eğlenceli fıkralarına kulak asma.

Vaiz âşığa göre eğlenceli fıkralar anlattığından onun sözlerine aldırış edilmez. Âşık için önemli olan pirin kapısına intisap etmektir.

‘Ayni erdir er gibi zenden doğan er yavrusu

Bir metîn arslan olur çünkü gazanfer yavrusu

Kadından doğan er yavrusu, er gibidir. Çünkü onun yavrusu sağlam ve kahraman arslan olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

“Kadın, dört şey için nikâh edilir: Malı, soyu, güzelliği ve di-ni. Eli toprakla dolasıca, sen dindar olanını elde etmeye bak.” (Buhârî, Nikâh, 15; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2; İbn Mâce, Nikâh, 6). Hadisi hatırlatılmıştır.

Feyz alır neşv ü nemâ buldukça merdüm-zâdeler

Refte refte müstehak bâr olur har yavrusu

İnsanoğlu bolluk gördükçe büyüyüp gelişir. Eşek yavrusu gide gide yük olur.

İnsanlar bolluk bereket içinde büyüyüp geliştikçe eşek olan kişi zamanla insana yük olur.

Gâv-ı merdüm-peykerin sulbünden âdem mi gelir

Merd-i ciddî çıkmaz insanın bile her yavrusu

İnsan yüzlü öküzün neslinden insan mı gelir, her ciddi insanın yavrusu bile insan çıkmayabilir.

Her ciddi insanın nesli kendi gibi mert ve ciddi olmayabilir, bu insan yüzlü öküzün neslinden insan beklemeye benzer.

Bir vücûd ki hangi cüz’ünden geçer sâhib-i vücûd

Sevk-ı tînetle sevilmez mi birâder yavrusu

Bir vücut ki vücudunun sahibi hangi parçasından geçer. Yaratılışın yönlendirmesiyle kardeş yavrusu sevilir.

Kardeş çocuğunu vücudundan bir parça olarak gören şair, ilahi bir yönlendirme ile kardeş çocuğunun sevileceğini düşünmektedir.

Mesned-i ‘âlî-meziyyet-bahş olur mu câhile

Esb olur mu yükseğe çıkmakla bir har yavrusu

Cahile meziyyetin yüksek noktası verilir mi? Eşek yavrusu yükseğe çıkmakla at olur mu?

Cahile meziyyetin yüksek noktasının verilmesi, cahilin olmayacak yerlere gelmesi anlamındadır.

Mahv olur mu kalb-i encâl-i ‘adüvden intikâm

Cevfi dendânında besler zehri ejder yavrusu

Düşmanın kalbinden intikam hırsı geçer mi? Ejder yavrusu zehrini dişinin boşluğunda besler.

Kalbinde intikam hırsını besleyen kişi ejder yavrusu gibidir ve bu ejder yavrusu zehrini içinde besler; günü geldiğinde o zehri akıtır.

CCCXIV

A-81/b

B-105

Kalır mı bezm-i dilber makdem-i ağıyardan hâlî?

Olur mu dâmen-i gül izdihâm-ı hârdan hâlî?

Sevgilinin topluluğu ağıyarın gelişinden boş kalır mı? Gül çevresi dikenlerden boş kalır mı?

Sevgili bir gülse, ağyar o gülü çevreleyen bir dikendir.

Ağyar âşık tarafından hiçbir zaman istenilmeyen kişidir ve devamlı olarak sevgilinin yanındadır.

Nasîb olmaz mı âyâ halimi ‘arz eylemek yâre

Bulup günlerde bir gün ‘âlem-i ağyârdan hâlî

Ey birgün ağyardan dünyayı boş bulup sevgiliye halim anlatmak nasip olmaz mı?

Bir feryadın hâkim olduğu bu beyitte âşık; ağyarın devamlı suretle sevgilinin yanında olduğundan, sevgiliyi bir an boş bırakmadığından yakınmaktadır.

Bu durumda âşık da sevgiliye derdini anlatamamaktadır.

Rakîbin makdem-i sûmiyle bârî olmayız meş’ûm

Kalırsa bezmimiz yümn-i kudûm-i yârden hâlî

Topluluğumuz sevgilinin ayak basmasının uğurundan boş kalırsa, rakibin uğursuz gelişiyile hiç olmazsa uğursuz olmayız.

Sevgi topluluğuna rakibin gelmesi ve hatta o topluluğa ayak basması uğursuzluk olarak kabul edilmektedir.

Gelenler devre bir dâğ-ı dile mutlak müsâdiftir

Değil her dâ’ire bir nokta-i pür-kârdan hâlî

Gelenler her zaman bir yaralı gönle mutlak rastlar. Her daire kazanç dolu bir noktadan boş değildir.

Yaralı gönlü olanlar âşıklardır ve bu meclise gelen her kimse mutlaka bunlardan birine rastlar.

Ama bu gönlün yaralı olması âşık için bir zarar değil, kazançtır.

Hasûdu çok olur tehzîb-i ahlâk eyleyen merdin

Ki olma lâ-cerem kurb-ı hazâ'in mârdan hâlî

Temiz ahlak sahibi olmaya çalışan merdin hasetçileri çok olur. Öyle ki hazinelerin yanında şüphesiz yılan olur.

Hasetçi kişi rakiptir. Kendisi kötü yaratılışlı bir kişi olduğundan temiz ahlak sahibi kimseleri kıskanmaktadır. Âşık bu anlamda bir hazine ise, rakip bu hazineyi bekleyen bir yılandır.

SA'ÎDÂNE şakâvet-perverânın buğzu sâbittir

Kelîm olmuş mudur bak kîne-i küffârdan hâlî

Sait gibi bela ve zilleti sevenlerin kalbinde gizli düşmanlığın olması normaldir. Kâfirlerin kini bak boş laf mıdır?

“Allah için buğzetmek ve Allah için sevmek imanın alâmetlerindedir.”
(Buhârî, İman, 1; Ebû Davûd, Sünnet, 2; İbn Hanbel, V,146). Hadisine telmih vardır.

CCCXV

BÂKÎ'NİN GAZELİNE NAZÎREDİR:

A-77/a

Ne devâm üzre döner çarh ne devlet bâkî

Ne kıvâm üzre kalır zevk ne mihnet bâkî

Ne felek ne devamlı döner ne de devlet bakidir. Zevk ve zahmet devamlı aynı ölçüde kalmaz.

Nazire; sevilen şairlerin şiirlerine özellikle gazellerine başka şairler tarafından vezin, kafiye ve redifi aynı olmak şartıyla yazılan şiirlerdir.

Devlet; bu beyitte talih ve mevki anlamında kullanılmıştır. Her şeyin bir sonu olduğuna inan şair, feleğin, devletin de bir gün sonu geleceğini belirtmiştir.

Zevk ve zahmet de değişkenlik gösterir, bir zaman artarsa başka bir zaman azalır.

Ne durur hâtime-i devre kadar merd-i cebîn

Ne de bu ‘âleme eshâb-ı şecâ’at bâkî

Korkak kişi sonsuza kadar durmaz. Bu dünyada yiğitler topluluğu da ebedi durmaz.

Korkak kişi şairin istemediği ve kabul görmeyen kişilerdir. Bunların sonsuza kadar kalması mümkün olmayacağı gibi yiğit olanlar da sonsuza kadar durmaz.

Ne yaşar âgir-i devrâna kadar şahs-ı cehûl

Ne de bu dehr için erbâb-ı fetânet bâkî

Bu dünyada ne cahil insanlar ne de akıllı insanlar sonsuza kadar yaşayamaz.

Dünya cahil ve akıllı insanlar için müsavidir, her ikisi de sonsuza kadar yaşayamaz.

Ne sebât üzre kalır encümen-i ‘ayş u sürûr

Ne de bir hâl ile âlâm ü meşakkat bâkî

Bu dünyada ne zevk alıp yaşayanlar ne de elem ve keder çekenler ebedi değildir.

Zevk alıp yaşayanlar; sevgili, rakip, ağyar ve hayatı kolay olan kişilerdir. Elem ve keder çekenler de âşıklardır. Ama hiç kimse için bu dünya sonsuz değildir.

Dağıtır şevk-ı meyi makdem-i serheng-i humâr

Sanma kim meclis-i sâkîdeki lezzet bâkî

İçkinin şevkini içkiden sonraki baş ağrısı dağıtır. Bu sakinin meclisinde lezzetin devamlı olduğunu sanma.

Dünya geçici olduğundan sevgilinin saki olduğu meclisler de bir gün bitecektir. Şair bunun bilincindedir.

Gün olur reng-i 'izârın solar ey şûh elbet

Deme rûyumda bu gül gün-ı kıyâfet bâkî

Ey sevgili gün olur yanağının rengi vardır. Yanağında bu gül renkli kıyafet sonsuza kadar kalacak sanma.

Ebedi hiçbir şeyin kalmayacağını bilen şair, sevgilinin de gül yüzünün bir gün solacağını farkındadır.

Sağ iken bir ebedî hâne tedârik ede göre

Ne bu mesken ne bu miknet ne bu fırsat bâkî

Zamanın varken ebedi ev bulmaya çalış. Ne bu durduğun yer, ne bu fırsat ne de bu güç sonsuza kadar kalır.

Ebedi ev ahiret için yapılacak olan hazırlıklardır. Âşık gücü kuvveti yerindeyken bu hazırlıklara başlamak istemektedir.

İş çıkışmak için eylerse de ibrâz-ı hulûs

Yine endîşe-i a'dâda husûmet bâkî

İş çıkışmak için samimiyet gösterse de düşmanın zihninde düşmanlık hep vardır.

Düşmanın düşman olarak kalacağına inan şair, zaman değişse bile düşmanın zihninde bu duygunun her zaman olacağını savunmuştur.

İnfi'âl etse de düştükçe yeri bi'l-îcâb

Yine ahlâk-ı ehîbbâda mürüvvet bâkî

Düştükçe gücensen de dostlarda insaniyet sonsuzdur.

Düşmanın düşmanlığının baki kaldığına inan şair, aynı şekilde dostların da insaniyetinin sonsuza kadar kalacağına inanmaktadır.

Az gelir çeşm-i harîsâna künûz-ı Kârûn

Dil-i 'arifte fakat genc-i kanâ'at bâkî

Hırslı olanların gözüne Karun'un hazineleri az gelir. Arifin gönlünde az da olsa hazineler sonsuzdur.

“Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiği (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

Kârûn ise: «-O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sâyesinde verildi.» demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir).

Derken Kârûn, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünyâ hayatını arzulayanlar: «-Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi; doğrusu o çok şanslı!» dediler.

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: «-Yazıklar olsun size! İman edip sâlih ameller işleyenler için Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.»

Nihâyet Biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah’a karşı kendisine yardım edecekavenesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi.” (Kasas 76-81). Ayetine telmih vardır.

Süzülüp çıksa da mînâ-yı bededeb rûhum

FENNÎYÂ sîmede gül-bû-yı muhabbet bâkî

Ey Fennî, ruhum bedenimin şişesinden süzülüp çıksa da muhabbetin gül kokusu göğsümde sonsuzdur.

Âşık can vermiş olsa da sevgiliyle ettiği muhabbet gül kokusu gibi sonsuza kadar göğsünde saklı kalır.

CCXVI

SIRRÎ’NİN GAZELİNE NAZİREDİR:

A-78/b

Tek ol mehin olaydım yolunda hâk-sârı

Tenvîre yol bulaydım şu çeşm-i hîre-dârı

Sadece o ayın yakınında perişan olaydım. Şu fersiz gözleri nurlandırıp yolumu bulsaydım.

Sevgili gökte bir ay gibi parlarken âşık bu ayın nuruyla gözlerini nurlandırıp hem o aya bakarak hem de nurlanmış gözleriyle kaybettiği yolunu bulmak istemektedir.

Bir dânedir ki hâlî tezyîn eder cemâli

Dâme düşürmek ister erbâb-ı i’ibârı

Bir tohumdur ki yüzünü süsler, itibar topluluğunu tuzağa düşürmek ister.

Bu beyitteki tohum sevgilinin yüzündeki bendir ve tuzağa konulmuş bir yem gibidir. Bu yem âşıkları tuzağa düşürmek içindir.

Eshâb-ı ‘akl u temkîn şaşmaz mı işvesinden

Serden alır şu’ûru mahv eyler ıstıbârı

Ağırbaşlılık ve akıl sahibi kişiler naz ve edasından ne yapacağını şaşırır. Akıldan başı alır sabredemez duruma getirir.

Sevgili o derece nazlı ve edalıdır ki; ağırbaşlı ve akıl sahibi kişileri sabırsız ve çılgın yapar.

“Hîne yerâke ‘aynî câet ‘aleyve buhut

În şî’te şî’re hâlî fenzur ilâ ‘izârî”

Beyit Arapça kaleme alınmıştır.

Meyhâne-i emelde sermest-i gaflet olma

Zîrâ ki vardır âhir her neş’enin humârı

Emellerin meyhanesinde kendinden geçme. Zira sonunda her neşenin bir baş ağrısı vardır.

Âşığın emeli sevgili ile vuslata ermektir. Bu emel bir meyhane olarak görülmektedir. Vuslatla umutlanan ve sevinen âşık vuslat uzadıkça kedere düşer. Bu içki sonrası humara benzer.

FENNÎ nedir bu cür’et SIRRÎ’ye peyrev oldun

Dânişverânın oldur medâr-ı iftihârı

Fennî bu yiğitlik nedir Sirri’nin ardı sıra gider oldun. Bilgililerin iftihar vesilesi odur.

Sırrı şairin arkadaşıdır. Fennî Sırrı'nın şairliğini ve şiirlerini beğenmektedir.
Âlim ve arif bir şahsiyet olduğunu düşünmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Yozgatlı Mehmed Said Fenni divanında bulunan gazeller şerh edilmiştir.

Tezin ilk bölümünde Yozgatlı Mehmed Said Fenni'nin ailesi ve aldığı eğitimden söz edilmiş daha sonra hangi devlet makamlarında ve nerede çalıştığından bahsedilmiştir.

Fenni' nin aldığı medrese eğitimi belirtilmiş, bildiği diller üzerinde durulmuş, hangi dönemlerde nerelerde öğretmenlik yaptığı açıklanmıştır. Şaire mahlasının kim verdiği de açıklanan bir diğer bilgidir.

Sonrası cümlelerde ise şairin şairliği, şiire olan yeteneği, mazmun kullanmadaki becerisi ve dönemin edebi geleneği hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise gazellerin şerhine geçilmiştir. Söz konusu gazeller şerh edilirken Dr. Ali Şakir ERGİN'in Yozgatlı Mehmed Said Fenni Divanı adlı kitabın başucu kitabı olduğu söylenmiştir.

Bu söz konusu kitapta gazellerin başladığı 103 sayfasıyla gazellerin bittiği 213 sayfası arasındaki gazeller şerh edilmiştir. Gazeller şerh edilirken önce beyitlerin orijinal hali yani Osmanlıcası verilmiş, sonra bu beyitler günümüz Türkiye Türkçesine çevrilmiş en son olarak da beyitlerin şerhi yapılmıştır.

Beyitler kitapta elif, be, te, se, cim, ha, hı, dal, zel, rı, ze, sin, şın, sad, dad, tı, zı, ayın, gayın, fe, kaf, kef, lam, mim, nun, vav, he, lamelif, ye harfleri altında toplanmıştır. Bu harfler Arap alfabesine ait olup bu harflerin altındaki gazeller Roma rakamlarıyla yazılmıştır.

Beyitlerle bulunan Osmanlıca kelimelerin uzatmaları ve kelime kesmeleri orijinal halleriyle gösterilmiştir.

Beyitler şerh edilirken kelime anlamlarına dikkat edilmiş ve eğer uygunsa kelimenin beyite kattığı anlam da dikkate alınarak beyit iki anlamlı olarak açıklanmıştır. Bu durumda ortaya çıkan sanatlara da ayrıca değinilmiştir.

Beyitlerde şairin mahlası olan Fenni daima büyük harflerle yazılmıştır. Şairin diğer şairlere yazdığı nazireler üzerinde de durulmuştur.

Beyitler Şerh edilirken Divan Edebiyatında klasik bir mazmun olan aşık, maşuk, ağyar üçlüsünün büyük bir yekün teşkil ettiği anlaŐılmıŐtır. İlk beyitlerde bu üçlü uzun olarak tanıtılmış, sonraki beyitlerde bu üçlü geçti ise sadece beyitteki anlamı üzerinde durulmuştur.

Beyitlerin Şerhi yapılırken her beyit mutlaka günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Şerhi yapılmıştır. Başka bir beyite atıf yapılmamış veya dipnot olarak gösterilmemiŐtir. Beyitlerde geçen ayet ve hadislerin üzerinde çokça durulmuş ve hangi ayet ya da hadise telmih yapılmışsa ayet numarası ya da hadisi rivayet eden kişi ile eserin adı verilmiştir. Bu Şerhler yapılırken dipnot değil metin içi aktarma metodu kullanılmıştır.

Beyitlerde anlam bulan peygamber kıssaları eğer ilk defa geçtiyse uzun olarak açıklanmıŐ, sonrasında tekrar beyitlerde yer bulduysa sadece beyite kattığı anlam üzerinde durulmuştur.

Şairin dil özellikleri ve cümle yapısı incelenmiş, eğer varsa beytin anlamını deĐiŐtiren kelimelere vurgu yapılmıştır.

Şerh edilirken Şairin içinde bulunduğu psikolojik durum, yaşadığı çevre, aldığı eğitim, memuriyeti göz önünde tutulmuş ve dikkat edilmiş; gerek görüldükçe bu hususiyetlere işaret edilmiştir. Şair kullandığı dil özellikleri açısından ele alındığında diğer Divan Őairlerine göre daha hafif bir dil kullandığı sonucuna varılmıŐtır. Zaman zaman dili bazı beyitlerde oldukça aĐırlaŐsa da genel çerçevede anlaşılır ve açık bir dil kullanmıştır.

Divan Edebiyatının 13. Yüzyılda başlayıp en güçlü Őairlerini 16. 17. Ve 18. Yüzyılda çıkardığı bilgisinden hareketle 19. Yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Şairin gelenekten kopmadığı ve bütün Divan Őairleriyle aynı mazmunlardan beslendiği sonucuna varılmıŐtır.

Şairin diğer Şairlere yazmış olduğu nazireler de bunun kanıtı hükmündedir ki, Şairin Baki ve Rasih'e yazdığı nazireler asla orijinal Şiirlerin gölgesinde kalmamıştır. Divan Edebiyatında Ahmet Paşa (15.yüzyıl) ile başlayan nazire yazma geleneğinin Fenni ile 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar uzandığı görülmektedir.

Yozgathı Divan Şairlerinin en 6nemlisi olarak kabul edilen Şairin Yozgathı Mehmed Said Fenni divanında ayrıca tevhit ve m6nacatlar, naatlar, din ve devlet b6y6kleri ile ilgili manzumeler, musammatlar, tahmisler, m6seddesler, m6sebbalar, m6semmenler, taŐtirler, m6Őterek gazeller, m6stezatlar, mersiyeler, tarihler, Őarkılar, muamma, kıtalar, m6fredat, hece vezni ile yazılan Şiirler, ArapÇa ve FarsÇa Şiirler bulunmaktadır.

Gazellerin iÇinde bulunan bir beytin tamamı ArapÇa olduğundan g6n6m6z T6rkiye T6rkŐesine aktarılmamıŐ ve Şerhi yapılmamıŐtır.

Beyitlerin bir 6oğunda bulunan tasavvufa ait kavramalar (sofi, dergah, vahdet-i v6cut vs.) gerekli g6r6len durumlarda uzun veya kısa olarak aŐıklanmıŐtır.

Şerh sırasında olabildiğinde tarafsız kalınmaya 6alıŐılmıŐ ve Şairin ne anlatmak istediği en aşık ifadelerle ortaya konulmak istenmiŐtır.

SonuÇ olarak bulunduğu y6zyılda unutulmaya y6z tutmuş Divan Edebiyatı geleneğinden elinden geldiğince yararlanmaya 6alıŐan Şairin Divan Şiirini ve mazmunlarını b6y6k bir ustalıkla ve hassasiyetle kullanmaya 6zen g6sterdiği bilgine varılmıŐtır. En g6cl6 6ağını 17. Y6zyılda yaşayan Divan Edebiyatının yaklaşık iki buÇuk asır sonra bile bayrağını dalgalandıran Şair b6t6n y6nleriyle tanıtılmaya 6alıŐılmıŐtır.

Şerh sırasında belli bir y6ntem takip edilmiş olmasına rağmen beyitler tarafımızdan anlaşılabilidiği 6lŐ6de ortaya konulmuştur. Eksikler ve hatalar mutlaka ki olmuştur. Bu 6alıŐmada amaÇ eğer Divan Edebiyatının en g6cl6 d6nemlerde yaŐasaydı herkesin bilebileceği bir Şair olan merhumu geniş kitlelere tanıtılmaktır.

KAYNAKÇA

- Andrews, W. G. (2000). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı: Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anpınar, A. H. (1956). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Ateş, A. . “Metin Tenkidi Hakkında”. *Türkiyat Mecmuası*. C. VII-VIII (1940-1942): 253-267.
- Banarlı, N. S. (1979). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul.
- Canım, R. (2012). *Divân Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, A. Ş. (1996). *Yozgatlı Mehmed Said Fenni Divanı*. Ankara.
- Güzel, A. (1999). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hadislerle İslam, 7 Cilt, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- İpekten, H. (1996). *Divân Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses: Divân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. (2003). *Eski Türk Edebiyatı: El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kalpaklı, M (1999). *Osmanlı Divân Şiiri Üzerine Metinler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kam, Ö. F. (2008). *Divân Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kortantamer, T. (2004). *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Köprülü, M. F. (1989). *Edebiyat Araştırmaları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köprülü, M. F. (2007). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Hazırlayan: Orhan M. Köprülü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kurnaz, Cemal-Halil Çeltik (2010): *Divân Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul 2010; Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012.
- Levend, A. S. (1984). *Divân Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Levend, A. S. (1987). *Türk Edebiyatı Tarihi Giriş I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mazıoğlu H. (2000). *Fuzuli Üzerine Makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mengi, M. (2002). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (2007). *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü-Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Haz. Cemal Kurnaz
- Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Saraç, Y. (2000). *Klasik Edebiyat Bilgisi*. İstanbul: Belagat.
- Soysal, M. O. (2002). *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Şentürk, A.A. (2002). *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*. İstanbul: Kitabevi.
- Tarlan, A.N. (2013). *Fuzuli Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Tekin, G. (2004). “Türk Edebiyatı: 13.-15. Yüzyıllar”. *Osmanlı Uygarlığı II*. Haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türk Dili Dergisi* (Divân Şiiri Özel Sayısı). Türk Dil Kurumu

Yazır, E. M. H. (2016). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*. Ankara: Kılıç Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Tokat Erbaa’da doğan Uğur Şen, ilk orta ve lise eğitimini Erbaa’da tamamladı. 1998 yılında girdiği Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü Süleyman Çelebi’nin Mevlidinde Geçen Ayet ve Hadislerin Tahlili adlı teziyle 2003 yılında tamamladı. 2006 yılında Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde formasyon eğitimi aldı. 8 sene çeşitli kolej ve dersanelerde öğretmenlik yaptıktan sonra 2013’de Milli Eğitim Bakanlığına geçti. Halen Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde eğitimini sürdürmektedir.

Uğur ŞEN

